# INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

## INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2025
VOL.3. №12



Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

2025. VOLUME 3 ISSUE 12 ISSN 2992-9024

# INTER EDUCATION
# &
# GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2025-yil,3-tom, 12-son

BUXORO – 2025

# INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan

Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Jamoatchilik kengashi raisi: Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com

Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir



**JAMOATCHILIK KENGASHI A‘ZOLARI:**

**Dr. Ihsan Taktash**, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

**Tanirberganov Medeubek Jumataevich**, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston.

**Magauova Akmaral Sabitollayevna**, pedagogika fanlari doktori, professor, Pedagogik ta’lim bo‘yicha Xalqaro fanlar akademiyasi akademigi, Qozog‘iston Milliy fanlar akademiyasi (QozMTFA) akademigi, Al-Farobiy nomidagi Qozog‘iston Milliy universiteti, Qozog‘iston.

**Baydabekov Auez Kenesbekovich,** t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

**Chernikova Svetlana Mixaylovna**, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya.

**Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich**, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston.

**Sharif Ramazanovich Baratov**, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston.

**Nazarov Akmal Mardonovich**, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston.

**Jabborov Xazrat Xusenovich**, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston.

**Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna**, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

**Mamatov Dilshod Qodirovich**, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

**Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich,** pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

**Sodikova Munira Rustambekovna**, texnika fanlari doktori, dotsent, I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, O‘zbekiston.

## Tahrir hay'ati:

**Saidbek Boltabayev,** Doçent doktor, Karabük Üniversitesi Cengiz Aytmatov Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Turkiya.

**Kovrik Oksana Aleksandrovna,** san'atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent, M. Tank nomidagi Belorussiya davlat pedagogika universiteti, Belarus Respublikasi.

**Murodov Sherzod Normonovich**, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent Buxoro davlat tibbiyot instituti, O'zbekiston.

**Ochilov Farxod Egamberdiyevich**, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O'zbekiston.

**Shovdirov Sunnat Aslanovich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

**Nurullayev Abduhamid Ro'zimboyevich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

**Sharipova Shahlo Sadullayevna**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, A. I. Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali, O'zbekiston.

**Jalilov Zarafshon Baxshulloyevich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

**Muxamedov Shavkat Madjitovich,** pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

**Maxkamova Dilafruz Alievna**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universieti, O'zbekiston.

**Yuldasheva Dilorom Aliyevna**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universiteti, O'zbekiston.

**Xalimov Moxir Karimovich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, O'zbekiston.

Mas'ul kotib: **Toshpulatov Faxriddin Urolovich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

**INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY**

Научно-теоретический и методический журнал

RU

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор

Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках

Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара,
Республика Узбекистан, 200100, E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00

Сайт журнала:
intereduglobalstudy.com

За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

**ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА:**

**Dr.Ихсан Токташ**, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция.

**Танирбергенов Медеубек Жуматаевич**, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан.

**Магауова Акмарал Сабитоллаевна,** доктор педагогических наук, профессор, академик Международной академии наук педагогического образования, академик КазНАЕН, Казахский Национальный Университет им. Аль Фараби, Казахстан.

**Байдабеков Ауезу Кенесбекович**, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан.

**Черникова Светлана Михайловна**, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

**Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович,** доктор технических наук, профессор, Узбекистан.

**Шариф Рамазанович Баратов**, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан.

**Назаров Акмал Мардонович**, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан.

**Жаббаров Хазрат Хусенович**, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан.

**Боймудорова Гулзода Тоштемировна**, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Маматов Дилшод Кадирович**, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Кулдошев Рустамбек Авезмуродович**, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Содикова Мунира Рустамбековна**, доктор технических наук, доцент, Ташкентский государственный технический университет им. И.Каримова, Узбекистан.

**Редакционная коллегия:**

**Саидбек Болтабаев**, доцент, центр прикладных исследований и тюркского мира им. Дженгиза Айтматова при Университете Карабюк, Турция.

**Коврик Оксана Александровна**, кандидат искусствоведения, доцент, Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка, Республика Беларус.

**Муродов Шерзод Нормонович,** доктор философии по физико-математическом наукам, доцент, Бухарский государственный медицинский институт, Узбекистан.

**Очилов Фарход Эгамбердиевич,** кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан.

**Шовдиров Суннат Асланович,** доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Нуруллаев Абдухамид Рузимбоевич**, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Шарипова Шахло Садуллаевна**, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена в городе Ташкенте, Узбекистан.

**Жалилов Зарафшон Бахшуллоевич**, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Мухамедов Шавкат Маджитович,** доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

**Махкамова Дилафруз Алиевна**, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

**Юлдашева Дилором Алиевна**, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

**Халимов Мохир Каримович**, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, Узбекистан.

Ответственный редактор**: Тошпулатов Фахриддин Уролович**, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Термезский государственный педагогический институт, Узбекистан.

# INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute

The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor

Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board

Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com

Tel: +998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com

The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability



**MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL:**

**Dr. Ihsan Toktash**, professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey

**Medeubek J. Tanirbergenov**, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

**Akmaral S. Magauova**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the International Academy of Pedagogical Education Sciences, Academician of KazNANS (Kazakh National Academy of Education), Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

**Auyez Baidabekov**, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

**Svetlana M. Chernikova**, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

**Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev**, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

**Sharif R. Baratov,** doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

**Nazarov M. Akmal,** doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

**Jabbartov Kh. Khazrat**, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

**Gulzoda T. Boymudorova**, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

**Dilshod K. Mamatov**, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

**Rustamdek A. Kuldoshev,** doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

**Munira R. Sodikova**, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Tashkent State Technical University named after I. Karimov, Uzbekistan.

**Editorial team:**

**Saidbek Boltabayev,** associate professor, Karabuk University Cengiz Aitmatov Turkic World Application and Research Center, Turkey.

**Oksana A. Kovrik,** Candidate of Art Studies, Associate Professor, BelarusianState Pedagogical University named after M. Tank, Republic of Belarus

**Sherzod N. Murodov,** doctor of philosophy in physical and mathematical sciences, associate professor, Bukhara state medical institute, Uzbekistan.

**Farxod E. Ochilov**, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

**Sunnat A. Shovdirov**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan.

**Abdukhamid R. Nurullaev**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

**Shakhlo S. Sharipova**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Branch of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen in Tashkent, Uzbekistan.

**Zarafshon B. Jalilov**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

**Shavkat M. Muxamedov,** pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

**Dilafruz A. Maxkamova**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

**Dilorom A. Yuldasheva**, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

**Mokhir K. Khalimov,** Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Nizami Tashkent State Pedagogical University of Uzbekistan, Uzbekistan.

Managing editor**: Fakhriddin U. Toshpulatov**, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Termez State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

UZB


| 13.00.00 – pedagogika fanlari | | |
|---|---|---|
| S.I. Alimardanova | Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xatolarini aniqlash va bartaraf etish usullari. | 17-24 |
| D.B. Jabbarova | Umumta’lim maktablarda kreativ ta’lim muhitini yaratishning pedagogik texnologiyalari tahlili. | 25-32 |
| S.B. Niyozova | Boshlang‘ich sinflarning “tarbiya” darslarida fanlararo integratsiyani ta’minlash jarayoni darajasini aniqlash mezonlari. | 33-42 |
| G.J. Pardayeva, U.A. Maxamadinova | Modulli yondashuv tushunchasi va uning ona tili Darslarida qo‘llanishi. | 43-52 |
| Sh.N. Xazratkulova | Boshlang‘ich sinflarda “tarbiya” fanini o‘qitishda o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari va ilg‘or xorijiy tajribalar. | 53-60 |
| L.A. Muxtarova | Ta’lim tizimida absissial va ordinal fanlararo aloqalarning zamonaviy talqini. | 61-68 |
| J.A.Jovliyev | Ona tili darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ruhida tarbiyalash jarayonini loyihalashning metodik tizimi. | 69-77 |
| N.T. Boynazarova | Bo‘lajak o‘qituvchilarda nutq madaniyatini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish. | 78-86 |
| D.Ch. Mamatraimova | Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida integrativ yondashuv asosida nutqiy kompetensiyasini shakllantirish metodikasi. | 87-95 |
| O‘.S. Qulmuminov, X. Panjiyeva | Steam va an’anaviy yondashuvlar asosida boshlang’ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantrish. | 96-104 |
| A.R. Nurullayev | Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda o‘quv jarayonining pedagogik asoslari. | 105-112 |
| A.Sh. Azimova | Bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirish mexanizm. | 112–117 |
| Z.Sh . Xaqiqatbekov | Akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlik: nazariy va amaliy yondashuvlar. | 118–126 |
| I.M. Siddiqov, Sh.U. Kasimov | “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning didaktik asoslari. | 127–135 |
| M.I. Omonov | Ta’lim makoni chegarasiz: masofaviy ta’limning zamonaviy ta’rifi va ahamiyati. | 136–142 |
| G.E.Turayeva | Axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi va salbiy oqibatlarini ilmiy-pedagogik tahlili. | 143-151 |
| F.U. Toshpulatov, Z.U. Bohodirovna | Umumta’lim maktablarida chizmachilik darslarida 8–9-sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash metodikasini takomillashtirish. | 152-159 |
| J.M. Avriddinov | Abdulla avloniyning shayx sa’diydan olingan ilhom va o‘ziga xos qo‘shimchalar. | 160-165 |
| N.I. Davronov | Lajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatinirivojlantirishning tarbiyaviy ahamiyati. | 166-173 |
| D.Yu. Toshkuziyeva | Musiqa orqali tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish usullari. | 174–182 |
| Л.Х.Юсупова | Талабаларнинг лингвомаданий компетенциясини ривожлантиришда юмористик контентга оид материаллардан фойдаланишнинг назарий асослари. | 183–192 |
| M.B.Qayumov | Inklyuziv ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy asoslari. | 193–201 |

| | | |
|---|---|---|
| I.N. Saydaliyev, N.I. Rustamova | Avtomobillarning elektr tizimlari fanining mantiqiy aloqadorlik-uzviylik asosida tanlangan o‘quv materiallari mazmunini yagona axborot-dasturiy vosita yordamida o‘rganish metodikasi. | 202–213 |
| X.A. Mengliqulov | Maktab yoshidagi o‘quvchilarda suzish mashg‘ulotlari orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasi. | 214–223 |
| Sh.S. Tajimuratova | Talabalarda liderlik kompetensiyasini rivojlantirish pedogagik muammo sifatida. | 224–232 |
| N.J.Sag‘indikova | Gender mas’uliyatni rivojlantirishning shart-sharoitlari. | 233–242 |
| R.M.Saparov | Musiqa nazariyasi: inson ruhiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishdagi roli. | 243–250 |
| U.T. Urazalieva | Axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish metodikasini takomillashtirish. | 251–258 |
| A.J. Allanov | Musiqa nazariyasi va bolalarda til ko‘nikmalari rivojlanishidagi roli. | 259–265 |
| З. Мамазова | Жамиятда аҳолининг ҳуқуқий маданиятни юксалтириш масалалари. | 266–271 |
| S.A.Normatov | Maktabda kompyutersiz (unplagged) sun’iy intellektni o‘qitish amaliyoti va axloq. | 272–285 |
| E.Yu. Turaev | Yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlarning panjaralarida zaryadlangan zarrachalarning joylashuvini o‘rganish. | 286-294 |
| D.Q. Mamatov, M.Sh. Amonova | Neyrorassomlik texnologiyalari orqali o’quvchilarning estetik didini va ijodiy tafakkurini rivojlantirish metodikasining nazariy asoslari. | 295–300 |
| K.I. G’ulomova | Topologik tadqiqotlar (mazmuni, mohiyati va ahamiyati). | 301–308 |
| S.A.Nurmurodova | Tasviriy san’at yo‘nalishi talabalarida mustaqil ijodiy faoliyatga motivatsiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik yondashuvlari. | 309–315 |
| M.I. Soyibova | Kimyo darslarida sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish. | 316–325 |
| Z.O‘. To‘rayeva | Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy asoslari. | 326–332 |
| D.R . Jo'rayeva | Filologiya talabalari orasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish orqali samarali pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari. | 333–341 |
| O. O . Karimov | Texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashda startup loyihalarining o‘rni. | 342–348 |
| N.R. Kayumova | Talabalarda algoritmik kompetentlikni rivojlantirishning mikroxizmatlarga asoslangan backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn orqali shaxsga mos boshqaruv tizimini takomillashtirish. | 349–362 |
| I.A . Mengliyev, B.Sh. Abduvaitova | Kimyoviy moddalar molekulalarining topologik xossalarini fanlararo bog‘liqlik va axborot texnologiyalarini qo‘llash asosida tatqiq etish metodikasi. | 363–374 |
| M.S. Mustafayeva | Nutqida nuqson bo‘lgan bolalarning bilish faoliyatini rivojlanish darajalari. | 375–382 |
| F.Sh. Norqorayeva | Nutqi to‘liq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarni Tafakkurining shakllanllanganlik darajasini o‘rganish. | 383–390 |
| Sh.O . Rustamova | Zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish strategiyalarining innovatsion asoslari. | 391–399 |
| S.Y . Shamsiyeva | Lajak logopedlarda motivasion — qadriyatli yo‘nalganlik xususiyatlarini rivojlantirish yo‘llari. | 400–407 |
| N.N. Ulug‘murodova | Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fanini o‘qitish mazmuni. | 408–416 |
| A.O . Xomidjonov | Pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish bosqichlari va asosiy yo‘nalishlari. | 417–424 |
| D.Z. Sabirdjanova | Bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirishning zamonaviy yondashuvlari. | 425–435 |

| | | |
|---|---|---|
| M.E. Ro‘ziyeva | Ta’limda differensial va individual yondashuvning o‘rni | 436–443 |
| M.V. Tursunaliyeva | Zamonaviy sharoitda musiqa pedagogikasining innovatsion rivoji metodik, psixologik va ijtimoiy omillar tahlili. | 444–453 |
| | 17.00.00 – san’atshunoslik fanlari | |
| T. Joldasbayeva | Qashqar rubobi cholg‘usini o‘rganishning ilmiy-metodik asoslari. | 454–461 |
| B.B. Piyazova | XX asrning 20–30-yillarida qoraqalpoq folklorini o‘rganishning nazariy-metodologik asoslari. | 462–474 |
| K. Allanazarov | O’zbekiston xalq artisti, sanatshunoslik fanlari doktori tóresh allanazarov ijodiy maqolalari talqini. | 475–482 |
| M. E. Ismoilova | Muhiddin qori - yoqubovning ijodiy yo‘li va o‘zbek opera san’atidagi o‘rni: ilmiy tahlil. | 483–493 |
| M. Allliyarov | Badiiy hunarmandchilik buyumlarida hayvonlar tasvirining aks ettirilishi. | 494–500 |
| G. Abdusamatova | “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasidagi jadidlar siymosi”. | 501–510 |
| | 19.00.00 – psixologiya fanlari | |
| N.Sh. Turg‘unov | Ichki ishlar organlari psixologlarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish strategiyalari. | 511–518 |
| T.I . Ismoilov | O‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullar. | 519–527 |
| D.Ya. Xudoyberganov | Talabalarda hayotiy strategiyalarni shakllantirishning psixologik asoslari. | 528–536 |
| X.X. Jabborov, M.S. Rustamova | Psixosomatik buzilishlarni yuzaga keltirivchi ijtimoiy-psixologik omillar. | 537-543 |
| M.M. Kengeshova | Xavotirlanish holati va uning nazariy o‘rganilishi. | 544–553 |

**INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY**
Научно-теоретический и методический журнал

RU


| | | |
|---|---|---|
| | 13.00.00-Педагогические науки | |
| С.И. Алимарданова | Методы выявления и устранения ошибок письма у учащихся начальных классов. | 17-24 |
| Д.Б. Жаббарова | Анализ педагогических технологий по созданию креативной образовательной среды в общеобразовательных школах. | 25-32 |
| S.B. Niyozova | Критерии определения уровня обработки междисциплинарной интеграции на уроках «образования» в начальных классах. | 33-42 |
| Г.Ж. Пардайева, У.А. Махамадинова | Концепция модульного подхода и его применение на уроках родного языка. | 43-52 |
| Ш.Н.Ҳазратлулова | Методы обучения и передовой зарубежный опыт для студентов в преподавании предмета «образование» в начальных классах.. | 53-60 |
| Л.А. Мухтарова | Современная интерпретация абсциссиальных и ординальных межпредметных связей в системе образования. | 61-68 |
| Ж.А. Жовлиев | Методическая система проектирования процесса воспитания в духе национальных и общечеловеческих ценностей на уроках родного языка. | 69-77 |
| Н.Т. Бойназаров | Развитие речевой культуры будущих учителей на основе современных подходов. | 78-86 |
| Д.Ч. Маматраимова | Методика формирования речевой компетенции у учащихся начальных классов на основе интегративного подхода. | 87-95 |
| У.С.Кулмуминов, Х.Панжиева | Развитие творческой деятельности учащихся начальных классов на основе steam и традиционных подходов. | 96-104 |
| А.Р. Нуруллаев | Педагогические основы учебного процесса в профессиональной подготовке будущих учителей физического воспитания. | 105-112 |
| А.Ш. Азимова | Механизм формирования педагогической эмпатии у будущих учителей дошкольных образовательных организаций. | 112–117 |
| З.Ш. Хакикатбеков | Педагогическая взаимосвязь между академической успеваемостью и психическим здоровьем студентов: теоретические и практические подходы. | 118–126 |
| И.М. Сиддиков, Ш.У. Касимов | Дидактические основы преподавания предмета” информатика и информационные технологии". | 127–135 |
| М.И. Омонов | Образовательное пространство без границ: современное определение и важность дистанционного обучения. | 136–142 |
| Г.Е.Турайева | Педагогический анализ позитивного и негативного воздействия информационных технологий (на примере Узбекистана). | 143-151 |
| Ф.У.Тошпулатов, З.У. Баходировну | "совершенствование методики применения цифровых технологий в развитии пространственного воображения учащихся 8-9 классов на уроках черчения в общеобразовательных школах". | 152-159 |
| Ж.М. Авриддинов | Вдохновение абдуллы авлони от шейха саади и его уникальные дополнения. | 160-165 |
| Н.И. Давронов | Образовательное значение формирования культуры здоровья у будущих учителей | 166-173 |
| Д.Ю.Ташкузиева | Методы развития навыков аудирования с помощью музыки. | 174–182 |
| Л.Х.Юсупова | Теоретические основы использования материалов, связанных | 183–192 |

| | | |
|---|---|---|
| | с юмористическим контентом, в развитии лингвистической компетенции студентов. | |
| М.Б.Каюмов | Теоретические основы формирования информационно-коммуникационной компетентности будущих преподавателей педагогики в процессе инклюзивного образования. | 193–201 |
| И.Н.Сайдалиев, Н.И.Рустамова | Методика изучения содержания учебного материала, выбранного на основе логической взаимосвязанности-преемственности науки об электрических системах автомобилей с использованием единого информационно-программного средства. | 202–213 |
| Х.А. Менгликулов | Методика развития физических качеств у учащихся школьного возраста средствами занятий плаванием. | 214–223 |
| Ш.С.Таджимуратова | Развитие лидерской компетенции у учащихся как педагогическая проблема. | 224–232 |
| Н.Ж.Сагиндикова | Условия для развития гендерной ответственности. | 233–242 |
| Р.М. Сапаров | Теория музыки: роль человека в умственном, когнитивном и социальном развитии. | 243–250 |
| У.Т.Уразалиева | Совершенствование методики преподавания математики в условиях информационно-образовательного центра. | 251–258 |
| А.Ж. Алланов | Теория музыки и ее роль в развитии языковых навыков у детей. | 259–265 |
| З.Мамазова | Вопросы совершенствования правовой культуры населения в обществе. | 266–271 |
| С.А.Норматов | Обучение искусственному интеллекту в школе без компьютеров (unplugged): практика и этика. | 272–285 |
| Е.Ю.Тураев | Изучение расположения заряженных частиц в решётке высокотемпературных сверхпроводников. | 286-294 |
| Д.К. Маматов, М.Ш. Амонова | Теоретические основы методики развития эстетического вкуса и творческого мышления учащихся с помощью технологий нейрохудожественного искусства. | 295–300 |
| К.И. Ғуломова | Топологические исследования (содержание, суть и значение). | 301–308 |
| С.А.Нурмурадова | Педагогико-психологические подходы к формированию мотивации к самостоятельной творческой деятельности у студентов художественных направлений. | 309–315 |
| М. И. Сойибова | Усовершенствование методологии создания автоматизированных заданий с использованием искусственного интеллекта на уроках химии. | 316–325 |
| З. Ў. Тўраева | Методические основы формирования здорового образа жизни у учащихся начальных классов. | 326–332 |
| Д.Р. Жураева | Теоретические и практические аспекты формирования у студентов-филологов компетенции эффективного принятия педагогических решений путем развития рефлексивного мышления. | 333–341 |
| О. О. Каримов | Роль стартап-проектов в подготовке учителей технологии | 342–348 |
| Н.Р. Каюмова | Улучшение индивидуально-ориентированной системы управления с помощью микросервисной бэкэнд-архитектуры и когнитивного эргономичного дизайна для развития алгоритмической компетентности у студентов. | 349–362 |
| И.А. Менглиев, Б.Ш.Абдуваитова | Методика дегустации топологических свойств молекул химических веществ на основе междисциплинарных связей и применения информационных технологий. | 363–374 |

| | | |
|---|---|---|
| М.С. Мустафаева | Уровни развития познавательной активности детей с нарушениями речи. | 375–382 |
| Ф.Ш. Норкораева | Изучение уровня сформированности мышления детей дошкольного возраста, у которых речь развита не в полной мере. | 383–390 |
| Ш.О. Рустамова | Инновационные основы стратегий развития исследовательских компетенций в современном педагогическом образовании. | 391–399 |
| С.Ю. Шамсиева | Пути развития мотивационно — ценностных ориентационных черт у будущих логопедов | 400–407 |
| Н.Н. Улугмуродова | Содержание обучения информационно-коммуникационным технологиям в логистических системах. | 408–416 |
| А.О. Хомиджонов | Этапы развития и основные направления теории педагогических технологий | 417–424 |
| Д.З. Сабирджанова | Современные подходы к совершенствованию методики обучения музыке на уровне бакалавриата. | 425–435 |
| М.Э. Рузиева | Роль дифференцированного и индивидуального подходов в образовании. | 436–443 |
| М.В. Турсуналиева | Инновационное развитие музыкальной педагогики в современных условиях: анализ методических, психологических и социальных факторов. | 444–453 |
| | 17.00.00-искусствоведение | |
| Т.Жолдасбаева | Научно-методические основы изучения инструмента кашкарского ревеня. | 454–461 |
| Б.Б. Пиязова | Теоретико-методологические основы изучения каракалпакского фольклора 20-30-х годов xx века. | 462–474 |
| К.Алланазаров | Народный артист узбекистана, искусствовед доктор философии интерпретация творческих статей тореша алланазарова. | 475–482 |
| М.Э. Исмаилова | Творческий путь мухиддина кари-якубова и его место в узбекском оперном искусстве: научный анализ. | .483–493 |
| М. Аллияров | Изображение животных в изделиях художественных промыслов. | 494–500 |
| Г. Абдусаматова | В музыкальной драме” яркие звезды" фигура джадидов”. | 501–510 |
| | 19.00.00 – психологические науки | |
| Н.Ш. Тургунов | Стратегии развития профессиональной компетентности психологов органов внутренних дел. | 511–518 |
| Т.И. Исмоилов | Интерактивные педагогические методы в развитии коммуникативной компетентности педагогов. | 519–527 |
| Д.Я. Худойберганов | Психологические основы формирования жизненных стратегий у студентов. | 528–536 |
| Х.Х. Джаббаров, М.С. Рустамова | Социо-психологические факторы, вызывающие психосоматические расстройства. | 537-543 |
| М.М. Кенгешова | Состояние тревоги и его теоретическое изучение. | 544–553 |

**INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY**
Scientific theoretical and methodical journal
ENG


| 13.00.00-Pedagogical sciences | | |
|---|---|---|
| Alimardanova I. Sitora | Methods for detecting and eliminating writing errors in primary students. | 17-24 |
| Jabbarova B. Dilafruz | Analysis of pedagogical technologies for creating a creative educational environment in general education schools. | 25-32 |
| Niyozova B. Safiya | Criteria for determining the level of processing interdisciplinary integration in "education" lessons in primary grades. | 33-42 |
| Pardayeva J. Gulbahor, Maxamadinova A. Ulug'oy | The concept of the modular approach and its application in mother language lessons. | 43-52 |
| Khazratkulova N. Shoira | Educational methods and advanced foreign experiences for students in teaching the subject of "education" in primary grades. | 53-60 |
| Mukhtarova A. Lobar | Contemporary interpretation of abscissial and ordinal inter-subject connections in the education system. | 61-68 |
| Jo'rabek A. Jovliyev | The methodical system for designing the process of fostering national and universal human values in the spirit of students during mother tongue lessons. | 69-77 |
| Nilufar T. Boynazarova | Development of speech culture in future teachers on the basis of contemporary approaches. | 78-86 |
| Mamatraimova Ch. Dilshoda | The methodology for forming speech competence in primary school pupils on the basis of an integrative approach. | 87-95 |
| Qulmuminov S. Urolboy, Kh. Panjiyeva | Development of creative activity in primary school pupils on the basis of steam and traditional approaches. | 96-104 |
| Abdulkhamid R. Nurullayev | Pedagogical foundations of the learning process in the professional training of future physical education teachers. | 105-112 |
| Anzirat Sh. Azimova | Mechanism of forming pedagogical empathy in future preschool educational organization teachers. | 112–117 |
| Zafarbek.Sh. Xaqiqatbekov | Pedagogical relationship between academic achievement and students' mental health: theoretical and practical approaches. | 118–126 |
| I.M. Siddiqov, Sh.U. Kasimov | Didactic foundations of teaching the subject" computer science and information technology. | 127–135 |
| Mamatqobil I. Omonov | Educational space without borders: modern definition and significance of distance education. | 136–142 |
| Turayeva E. Gulnoza | Pedagogical analysis of the positive and negative effects of information technologies. | 143-151 |
| Toshpulatov U. Fakhriddin, Bakhodirovna U. Zarnigor | Improvement of the methodology of using digital technologies in the development of spatial imagination of 8th-9th grade students in drawing lessons in general education schools. | 152-159 |
| Jobir M. Avriddinov | Abdulla avloni's inspiration from sheikh sa'adi and his unique additions. | 160-165 |
| Nurzod I. Davronov | Educational importance of developing a health culture in future teachers. | 166-173 |
| Dilrabo Yu.Toshkuziyeva | Arts methods for developing listening skills based on music. | 174–182 |
| Lobar X. Yusupova | The theoretical foundations of the use of materials related | 183–192 |

| | | |
|---|---|---|
| | to humorous content in the development of linguistic competence of students. | |
| Muhammadsodik B. Kayumov | The theoretical foundations for developing information and communication competencies of future pedagogy Teachers in the process of inclusive education. | 193–201 |
| Ismoil N. Saydaliyev, Nigora I. Rustamova | Methodology for studying the content of selected educational materials on the basis of logical connection-continuity of the science of electrical systems of cars using a single information and software tool. | 202–213 |
| Xayrullo A. Menglikulov | Cultural features of livestock terminology in russian and Uzbek dialects. | 214–223 |
| Shaxnoza S. Tajimuratova | The development of leadership competence in students as a pedogagic problem. | 224–232 |
| Nargiza J. Sagindikova | Conditions for the development of gender responsibility. | 233–242 |
| Raxim M. Saparov | Music theory: the role of man in mental, cognitive and social development. | 243–250 |
| Ulbike T. Urazalieva | Improving the methodology of teaching mathematics in the conditions of an informed educational center. | 251–258 |
| Ayapbergen J. Allanov | The role of music theory in the development of language skills in children. | 259–265 |
| Z. Mamazova | Issues of improving the legal culture of the population in society. | 266–271 |
| Sulton A. Normatov | Teaching artificial intelligence in schools without computers (unplugged): practice and ethics. | 272–285 |
| Turaev Yu. Ergash | Study of the arrangement (or location) of charged particles in the lattice of high-temperature superconductors. | 286-294 |
| Dilshod Q. Mamatov, Muhabbat Sh. Amonova | Theoretical foundations of the methodology for developing students' aesthetic taste and creative thinking through neuro-art technologies. | 295–300 |
| Kubaro I. G'ulomova | Topological research (content, essence, and significance). | 301–308 |
| Sevaraxon A. Nurmurodova | Pedagogical and psychological approaches to forming motivation for independent creative activity among fine arts students. | 309–315 |
| Maftuna I. Soyibova[1] | Improving the methodology for creating automated tasks using artificial intelligence in chemistry lessons. | 316–325 |
| Zarina O'. To'rayeva | Methodological foundations for shaping a healthy lifestyle in primary school students. | 326–315 |
| Dilnoza.R. Jo'rayeva | Theoretical and practical aspects of the formation of philological students' competence for effective pedagogical decision-making through the development of reflexive thinking. | 316–325 |
| Orif.O. Karimov | The role of startup projects in technology teacher training. | 326–332 |
| Nazokat.R. Kayumova | Improving an individually-oriented management system using microservice backend architecture and cognitive ergonomic design to develop students' algorithmic competence. | 333–341 |
| Orif.O. Karimov | The role of startup projects in technology teacher training. | 342–348 |
| Nazokat.R. Kayumova | Improving an individually-oriented management system using microservice backend architecture and cognitive ergonomic design to develop students' algorithmic | 349–362 |

| | | |
|---|---|---|
| | competence. | |
| I.A. Mengliyev,<br>B.Sh. Abduvaitova | A technique for tasting the topological properties of chemical molecules based on interdisciplinary connections and the use of information technology. | 363–374 |
| Maftuna.S. Mustafayeva | Levels of cognitive activity development in children with speech disorders. | 375–382 |
| Farzona.Sh. Norqorayeva | The study of the level of formation of thinking in preschool children whose speech is not fully developed. | 383–390 |
| Shoxista.O. Rustamova | Innovative foundations of strategies for developing research competencies in modern pedagogical education. | 391–399 |
| Sevara.Y. Shamsiyeva | Ways of developing motivational and value orientational traits in future speech therapists. | 400–407 |
| Nargiza.N. Ulug‘murodova | The content of training in information and communication technologies in logistics systems. | 408–416 |
| Abrorjon.O. Xomidjonov | Development stages and main directions of the theory of pedagogical technologies. | 417–424 |
| Dilnozakhon Z. Sabirdjanova | Modern approaches to improving music teaching methodology at the bachelor’s degree level. | 425–435 |
| Muxayyo E. Roziyeva | The role of differential and individual approaches in education. | 436–443 |
| Muxlisakhan V. Tursunaliyeva | Analysis of methodological, psychological, and social factors. | 444–453 |
| | 17.00.00-art history | |
| Tamara Joldasbayeva | Scientific and methodological foundations of the study of the kashgar rubobi instrument. | 454–461 |
| Baxit B. Piyazova | Theoretical and methodological foundations for the study of karakalpak folklore in the 20-30s of the xx century. | 462–474 |
| Kopjursin Allanazarov | People's artist of uzbekistan, art studies interpretation of creative articles by doctor of sciences tóresh allanazarov. | 475–482 |
| Makhbuba E. Ismoilova | The creative path of muhiddin qori-yoqubov and his role in uzbek opera art: a scientific analysis. | .483–493 |
| M. Alliyarov | Reflection of the image of animals in artistic handicrafts. | 494–500 |
| Gulxumor Abdusamatova | In the musical drama” light stars" urine of jadids”. | 501–510 |
| | 19.00.00 – psychological sciences | |
| Naufal Sh. Turg‘unov | Strategies for developing the professional competence of internal affairs psychologists. | 511–518 |
| Temurbek.I. Ismoilov | Interactive pedagogical methods in the development of teachers' communicative competence. | 519–527 |
| Doniyor Ya. Xudoyberganov | Psychological foundations of forming life strategies in students. | 528–536 |
| Khazrat Kh. Jabborov,<br>Madinabonu S. Rustamova | Arts socio-psychological factors causing psychosomatic disorders. | 537-543 |
| Manzura M. Kengeshova | Anxiety state and its theoretical study. | 544–553 |

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING YOZUVDAGI XATOLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH USULLARI

© S.I. Alimardanova[1]
[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuv malakasini shakllantirish ona tili ta’limining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu davrda o‘quvchilarning yozuvdagi xatolari (imlo, tinish belgilari, qo‘l yozuvi, grammatik va leksik xatolar) tabiiy jarayon bo‘lib, ularning yosh xususiyatlari, nutq rivojlanishi, diqqatning barqaror emasligi va motorik malakalarning etarli darajada shakllanmaganligi bilan bog‘liq. Ushbu xatolarni o‘z vaqtida aniqlash va tuzatish nafaqat yozuv malakasini oshiradi, balki o‘quvchilarning o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi hamda keyingi sinflarda jiddiy muammolarning oldini oladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuv malakasini shakllantirish jarayonida xatolar tabiiy ravishda yuzaga keladi, chunki bu yoshdagi bolalar nutq rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bo‘lib, fonematik idrok, motorik koordinatsiya va kognitiv jarayonlarning etarli darajada pishmaganligi sababli yozuvdagi kamchiliklar ko‘rinishi oladi. Ushbu xatolar nafaqat imlo va grammatika bilan bog‘liq, balki qo‘l yozuvi shakllari, tinish belgilari joylashuvi va leksik birliklarni tanlashdagi noaniqliklar orqali namoyon bo‘ladi.

**MAQSAD:** tadqiqotning asosiy yo‘nalishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xato turlarini tizimli ravishda o‘rganish va ularni bartaraf etishning samarali strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat. Bu jarayon o‘quvchilarning yozuv malakasini baholashda diagnostik vositalarni qo‘llashni, shuningdek, korreksiya usullarini takomillashtirishni nazarda tutadi. Xatolarni aniqlashda o‘quvchilarning yozuv namunalari tahlil qilinadi, bu esa imlo qoidalari buzilishi, harflar va bo‘g‘inlarni aralashtirish, gap strukturasidagi nomuvofiqliklar kabi muammolarni ochib beradi. Bartaraf etish usullari esa o‘yinli elementlarni integratsiya qilish orqali bolalarning diqqatini jalb etishga asoslanadi, masalan, xatolarni o‘z-o‘zini tekshirish orqali tuzatish yoki motorik mashqlar yordamida qo‘l yozuvini yaxshilash. Ushbu yondashuvlar o‘quv jarayonini interaktiv qiladi va bolalarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot materiallari sifatida umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga oid yozuv topshiriqlari, diagnostik diktantlar va erkin yozuv namunalari ishlatildi. Metodlar esa empirik va nazariy usullarni birlashtirishga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarning yozuvini tahlil qilishda statistik guruhlash va tajriba-sinov darslarini o‘tkazishni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchilar va ota-onalar bilan o‘tkazilgan suhbatlar orqali xatolarning sabablari chuqurroq o‘rganildi, bu esa yosh

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xususiyatlari va tashqi omillarning ta’sirini aniqlashga yordam berdi. Tadqiqot jarayonida xatolarni bartaraf etish uchun maxsus mashqlar ishlab chiqildi, ular o‘quvchilarning kognitiv va motorik qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, harflarni shakllantirishda plastik materiallardan foydalanish orqali taktil xotira faollashtiriladi, bu esa yozuv sifatini oshiradi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** muhokama qismida xatolarning turlari va ularni bartaraf etish samaradorligi ko‘rib chiqiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozuv xatolari ko‘pincha fonematik idrokning etarli emasligidan kelib chiqadi, masalan, o‘xshash tovushlarni aralashtirish yoki bo‘g‘inlarni ajratishdagi qiyinchiliklar. Ushbu muammolarni hal etishda o‘z-o‘zini tekshirish usuli samarali bo‘lib chiqadi, chunki bolalar o‘z xatolarini belgilab, to‘g‘ri variantni mustaqil taklif qilish orqali mas’uliyatni his etadilar. Qo‘l yozuvi buzilishlari esa motorik mashqlar orqali tuzatiladi, bu jarayon bolalarning nozik motorikasini rivojlantirib, yozuv tezligini oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘yinli usullar qo‘llanilganda xatolar tezroq bartaraf etiladi, chunki bolalar o‘quv jarayonini quvonch bilan qabul qiladilar. Ota-onalar bilan hamkorlikda uy vazifalari orqali takroriy mashqlar o‘tkazish esa natijalarni mustahkamlashga yordam beradi. Grammatik xatolar, masalan, gap bo‘laklarini ajratishdagi nomuvofiqliklar, vizual yordamchi materiallar orqali tuzatiladi, bu bolalarning abstrakt tushunchalarni konkretlashtirishiga imkon beradi. Leksik xatolar esa so‘z boyligini kengaytirish orqali hal etiladi, masalan, sinonimlar va antonimlar bilan ishlash orqali. Ushbu usullar integratsiyasi o‘quv jarayonini yaxlitlashtirib, bolalarning yozuv malakasini kompleks rivojlantiradi.

**XULOSA:** boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xatolari o‘z vaqtida aniqlansa va yosh xususiyatlariga mos, o‘yinli, takroriy mashqlar orqali tuzatilsa, ularning yozma nutqi tez va sifatli rivojlanadi. Eng muhimi – xatoni “ayb” emas, balki “rivojlanish bosqichining ko‘rsatkichi” deb qarash, o‘quvchini rag‘batlantirish va o‘qituvchi–ota-ona–bola uchbirligini ta’minlashdir. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xatolarini aniqlash va bartaraf etish pedagogik jarayonning ajralmas qismidir, chunki bu bolalarning nutq malakasini shakllantirishga asos bo‘ladi. Ushbu muammolarni hal etishda o‘yinli va individual usullarni qo‘llash samarali bo‘lib, bolalarning motivatsiyasini oshirib, yozuv sifatini yaxshilaydi. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar beradi, bu esa ta’lim jarayonini yanada samarali qiladi. Kelgusida ushbu usullarni raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish orqali yanada kengaytirish mumkin, masalan, mobil ilovalar orqali xatolarni avtomatik aniqlash va tuzatish.

**Kalit so‘zlar**: boshlang‘ich sinf, yozuv malakasi, imlo xatolari, qo‘l yozuvi, xatolarni tuzatish usullari, diagnostik diktant, o‘z-o‘zini tekshirish

**Iqtibos uchun**: Alimardanova S.I. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xatolarini aniqlash va bartaraf etish usullari.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B.17-24

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# METHODS FOR DETECTING AND ELIMINATING WRITING ERRORS IN PRIMARY STUDENTS

© Alimardanova I. Sitora[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION** the development of writing skills in primary school pupils constitutes one of the most critical objectives of native language education. At this stage, errors in writing (spelling, punctuation, handwriting, grammatical, and lexical) represent a natural phenomenon linked to age-specific characteristics, the level of speech development, instability of attention, and insufficiently formed motor skills. Timely detection and correction of these errors not only enhance writing proficiency but also strengthen pupils' self-confidence and prevent serious difficulties in subsequent grades. In the process of forming writing skills in primary school children, errors emerge naturally, as children are at the initial stages of speech development; phonemic perception, motor coordination, and cognitive processes are not et sufficiently mature, resulting in various writing deficiencies. These errors concern not only spelling and grammar but also the graphic design of letters, punctuation placement, and inaccuracies in lexical selection.

**AIM** the primary focus of the research is the systematic study of the types of writing errors in primary school pupils and the development of effective strategies for their elimination. The process involves the application of diagnostic tools to assess writing skills and the refinement of corrective methods. Error identification includes analysis of pupils' written samples, revealing violations of spelling norms, confusion of letters and syllables, and inconsistencies in sentence structure. Correction methods rely on the integration of game-based elements to engage children's attention, such as self-correction of errors or improvement of handwriting through motor exercises. Such approaches render the learning process interactive and ensure active pupil participation.

**MATERIALS AND METHODS** the research materials comprised written assignments, diagnostic dictations, and free-writing samples from primary school pupils in general education schools. The methods combined empirical and theoretical approaches, including statistical grouping in the analysis of written works and the conduct of experimental lessons. Interviews with teachers and parents facilitated a deeper exploration of the causes of errors, identifying the influence of age-related characteristics and external factors. Special exercises were developed during the study, aimed at enhancing pupils' cognitive and motor abilities. For instance, modeling letters using plastic materials activates tactile memory and improves writing quality.

**DISCUSSION AND RESULTS** the discussion section examines the types of errors and the effectiveness of their correction. In primary school pupils, writing errors most often stem from insufficiently developed phonemic awareness, such as confusion of similar sounds or difficulties in syllable division. The self-correction method proved particularly effective: children mark their own errors and independently suggest the correct variant,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

thereby developing a sense of responsibility. Handwriting deficiencies are successfully addressed through motor exercises that enhance fine motor skills and increase writing speed. The results demonstrated that the use of playful methods significantly accelerates error elimination, as children perceive the learning process with joy. Collaboration with parents and repetitive home exercises contribute to the consolidation of outcomes. Grammatical errors, for example, in distinguishing sentence components, are corrected using visual didactic materials that help concretize abstract concepts. Lexical errors are resolved by expanding vocabulary, particularly through work with synonyms and antonyms. The integration of these methods ensures holistic development of writing skills.

**CONCLUSION:** writing errors in primary school pupils, when identified in a timely manner and corrected through age-appropriate, playful, and repetitive exercises, lead to rapid and high-quality development of written speech. The most important principle is to regard an error not as a fault but as an indicator of a developmental stage, to encourage the pupil, and to ensure the triad of teacher–parent–child. In conclusion, the identification and elimination of writing errors in primary school pupils form an integral part of the pedagogical process, as they lay the foundation for speech skill development. The application of playful and individualized methods has proven effective, increasing children's motivation and improving writing quality. The research findings provide practical recommendations for teachers and parents, thereby enhancing the effectiveness of the educational process. In the future, these methods can be further expanded through integration with digital technologies, such as automatic error detection and correction via mobile applications.

**Keywords:** primary school, writing skills, spelling errors, handwriting, error correction methods, diagnostic dictation, self-correction.

**For citation**: Alimardanova I. Sitora "Methods for detecting and eliminating writing errors in primary students", Inter education & global study, vol.3. (12), pp. 17-24. (In Uzbek).

## МЕТОДЫ ВЫЯВЛЕНИЯ И УСТРАНЕНИЯ ОШИБОК ПИСЬМА У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© С.И. Алимарданова[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** формирование навыков письма у учащихся начальных классов является одной из важнейших задач обучения родному языку. В этот период ошибки в письме (орфографические, пунктуационные, графические, грамматические и лексические) представляют собой естественный процесс, обусловленный возрастными особенностями, уровнем развития речи, неустойчивостью внимания и недостаточной сформированностью моторных навыков. Своевременное выявление

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

и коррекция этих ошибок не только повышают качество письма, но и укрепляют уверенность учащихся в своих силах, предотвращая серьёзные проблемы в последующих классах. В процессе формирования навыков письма у детей младшего школьного возраста ошибки возникают закономерно, поскольку дети находятся на начальных стадиях речевого развития, фонематическое восприятие, моторная координация и когнитивные процессы ещё недостаточно зрелы, что проявляется в различных отклонениях письма. Эти ошибки касаются не только орфографии и грамматики, но и графического оформления букв, расстановки знаков препинания и выбора лексических единиц.

**ЦЕЛЬ:** основное направление исследования заключается в системном изучении типов ошибок в письме учащихся начальных классов и разработке эффективных стратегий их устранения. Процесс предусматривает использование диагностических инструментов для оценки навыков письма, а также совершенствование методов коррекции. При выявлении ошибок проводится анализ письменных работ учащихся, что позволяет выявить нарушения орфографических норм, смешение букв и слогов, несоответствия в структуре предложения. Методы коррекции основаны на интеграции игровых элементов для привлечения внимания детей, например, самостоятельная коррекция ошибок или улучшение почерка с помощью моторных упражнений. Такие подходы делают учебный процесс интерактивным и обеспечивают активное участие детей.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** В качестве материала исследования использованы письменные работы учащихся начальных классов общеобразовательных школ, диагностические диктанты и образцы свободного письма. Методы сочетают эмпирический и теоретический подходы: анализ письменных работ с применением статистической группировки и проведение экспериментально-опытных уроков. Беседы с учителями и родителями позволили глубже изучить причины ошибок, выявив влияние возрастных особенностей и внешних факторов. В ходе исследования были разработаны специальные упражнения, направленные на развитие когнитивных и моторных способностей учащихся. Например, моделирование букв из пластических материалов активирует тактильную память и повышает качество письма.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** в разделе обсуждения рассматриваются типы ошибок и эффективность их устранения. У учащихся начальных классов ошибки в письме чаще всего обусловлены недостаточной сформированностью фонематического слуха, например, смешением сходных звуков или трудностями в слоговом делении. Особенно эффективным оказался метод самокоррекции: дети отмечают свои ошибки и самостоятельно предлагают правильный вариант, что развивает чувство ответственности. Нарушения почерка успешно устраняются с помощью моторных упражнений, развивающих мелкую моторику и повышающих скорость письма. Результаты показали, что применение игровых методов значительно ускоряет устранение ошибок, поскольку дети воспринимают учебный

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

процесс с радостью. Сотрудничество с родителями и выполнение повторяющихся домашних упражнений способствует закреплению результатов. Грамматические ошибки, например, в выделении членов предложения, корректируются с помощью визуальных дидактических материалов, помогающих конкретизировать абстрактные понятия. Лексические ошибки устраняются путём расширения словарного запаса, в частности, через работу с синонимами и антонимами. Интеграция этих методов обеспечивает целостное развитие навыков письма.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** ошибки в письме учащихся начальных классов при своевременном выявлении и коррекции с учётом возрастных особенностей, с использованием игровых и повторяющихся упражнений приводят к быстрому и качественному развитию письменной речи. Главное – рассматривать ошибку не как недостаток, а как показатель этапа развития, поощрять ученика и обеспечивать триединство учитель–родитель–ребёнок. В заключение следует подчеркнуть, что выявление и устранение ошибок в письме у учащихся начальных классов является неотъемлемой частью педагогического процесса, поскольку закладывает основу для формирования речевых навыков. Применение игровых и индивидуализированных методов доказало свою эффективность, повышая мотивацию детей и качество письма. Результаты исследования дают практические рекомендации учителям и родителям, делая процесс обучения более результативным. В перспективе эти методы могут быть расширены за счёт интеграции с цифровыми технологиями, например, автоматического выявления и коррекции ошибок через мобильные приложения.

**Ключевые слова:** начальная школа, навыки письма, орфографические ошибки, почерк, методы коррекции ошибок, диагностический диктант, самокоррекция.

**Для цитирования**: Алимарданова С.И. Методы выявления и устранения ошибок письма у учащихся начальных классов.// Inter education & global study. 2025. №12. С. 17-24.

**B**archamizga ma’lumki,boshlang‘ich ta’lim jarayoni o‘quvchilarda savodxonlik, to‘g‘ri va chiroyli yozuv malakasini shakllantirishning eng mas’uliyatli bosqichidir. Aynan ushbu davrda o‘quvchining yozma nutqi, grafik ko‘nikmalari, fonematik eshituv qobiliyati va fikrni yozma ifodalash malakasi rivojlanadi. Shuning uchun yozuv jarayonida uchraydigan xatolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘lajak savodxonlikning poydevorini mustahkamlaydi. Mazkur maqolada yozuvdagi xatolarning turlari, ularning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etishning samarali strategiyalari yoritiladi.

Yozuv – murakkab psixomotor faoliyat bo‘lib, u bolaning qo‘l mushaklari, ko‘z koordinatsiyasi, fonematik eshituv, tafakkur va til qobiliyatining uyg‘un faoliyatini talab qiladi. Shuning uchun xatolarni aniqlash jarayoni faqat yozilgan matnni tahrirlash bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchining psixologik, grafik, nutqiy rivojlanish holatini ham o‘rganishni talab etadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘qituvchi yozuv jarayonini (qalam ushlash, daftar joylashuvi, bosim kuchi, harf shakllari) tizimli kuzatib boradi. Bu metod o‘quvchining xato qilishiga sabab bo‘lgan omillarni aniqlashda juda muhim. Qisqa diktantlar, grafik elementlarni takrorlash, bo‘g‘in va so‘zlardan iborat mashqlar orqali o‘quvchining xatolari turlarga ajratilib, “xatolar xaritasi” shakllantiriladi. Bu keyingi ta’lim jarayonini individual rejalashtirishga yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o ‘quvchilari dars jarayonlarida bir qator grafik,orfogragik, punktuatsion va texnik xatolarga yo‘l qo‘yadi.

Harflarning elementlarini tushirib qoldirish yoki ortiqcha qo‘shish, harflar hajmining tengsizligi, satrga nisbatan noto‘g‘ri joylashtirish kabi xatolar asosan qo‘l mushaklarining etarlicha shakllanmaganligi, motorika rivojining sustligi bilan bog‘liq. Fonematik eshituvning past rivoji yoki orfografik qoidalarning to‘liq o‘zlashtirilmaganligi- tovush va harf nisbatini to‘g‘ri anglay olmaslik, so‘z tuzilishi va qoida asosida yoziladigan so‘zlarda xatoga yo‘l qo‘yishga sabab bo‘ladi. Gap oxirida nuqta qo‘ymaslik, vergulni noto‘g‘ri qo‘llash, so‘zlarni noto‘g‘ri bo‘g‘inlash punktuatsion xatolar hisoblanadi. Yozuv texnikasi normalariga ya’ni noto‘g‘ri ushlash, yozish tezligining me’yoridan chetga chiqishi,daftarni noto‘g‘ri qo‘yish orqali ham xato qilishi mumkin. Grafik xatolarni kamaytirish uchun o‘yin va amaliy mashqlar katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, chiziqlarni tutashtirish, harf elementlarini qayta-qayta yozish va geometrik shakllarni chizish va qo‘l barmoqlariga mo‘ljallangan motorik mashqlar bajarish o‘quvchining qo‘l mushaklarini rivojlantirib, harflarni aniq va chiroyli yozish imkonini beradi. Agar o‘qituvchi yozuvga o‘rgatish jarayonini qiziqarli olib borsa, yanada samarali bo‘ladi. Bundan tashqari, yorug‘likning to‘g‘ri tushishi, daftarni to‘g‘ri joylashtirish ham muhim ahamiyatga ega.

Tavsiyalar: Har kuni 5-7 daqiqa davomida grafik elementlarni (chiziqlar, halqalar, yoylar) mashq qilish,motorikasini rivojlantiruvchi o‘yinlardan foydalanish: mozaika, lego, plastilin, ip o‘tkazish ishlari, qiyin so‘zlar bo‘yicha individual lug‘at daftarini yuritish, kichik diktantlar (5–7 so‘z) orqali orfografik xatolarni tez-tez tahlil qilish,tovushlarni farqlash o‘yinlarini muntazam o‘tkazish (“Qaysi tovush yo‘q?”, “To‘g‘ri ayt, to‘g‘ri yoz”),eshitib yozish (audiodiktant) mashqlaridan haftada kamida bir marotaba foydalanish va so‘zning fonem tarkibini tahlil qilish: tovushlarni tartib bilan aytish, unli-undoshlarga ajratish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xatolarini aniqlash va bartaraf etish o‘qituvchidan katta pedagogik mahorat, kuzatuvchanlik va tizimli yondashuvni talab etadi. Xatolarni sabablari bilan birga tahlil qilish, grafik, fonematik va orfografik ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish o‘quvchilarda savodli, chiroyli va aniq yozuv malakasini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘z vaqtida aniqlangan va bartaraf etilgan xatolar o‘quvchining keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatlarining muhim omillaridan biridir.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G‘ulomov A., Qosimova K. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Qodirova F. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. To‘rayev A. Savod o‘rgatish jarayonida grafik ko‘nikmalarni shakllantirish. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Abdullayeva Q. Yozuv texnikasini o‘rgatishning psixologik-pedagogik asoslari. – Toshkent: Ilm ziyo, 2015.
5. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2014.
6. Safoyev M. Boshlang‘ich sinfda savod o‘rgatishning innovatsion yondashuvlari. Toshkent: Fan, 2020.
7. Alimardanova S.I A new approach to learning to write: support inclusive education through magnetic pens and gloves. 2025.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Alimardanova Sitora Ikrom qizi**, o‘qituvchi, **[Алимарданова Ситора Икром кизи,** преподаватель], **[Alimardanova I. Sitora**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# UMUMTA'LIM MAKTABLARDA KREATIV TA'LIM MUHITINI YARATISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI TAHLILI

© D.B. Jabbarova[1]✉
[1]Osiyo Xalqaro Universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** umumta'lim maktablarida kreativ ta'lim muhitini yaratish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, yangicha yondashuvi, muammolarni noodatiy hal etish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida kreativlikni qo'llab-quvvatlash nafaqat o'quvchining shaxsiy intellektual salohiyatini ochadi, balki jamiyatning innovatsion rivojlanishiga ham zamin yaratadi. Kreativ ta'lim muhiti o'quvchi faoliyatini faollashtiruvchi, uning qiziqishlarini rag'batlantiruvchi, o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etuvchi pedagogik texnologiyalar majmuasiga tayanadi. Bunday muhitda o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish, tajriba, tahlil va ijodiy faoliyat orqali egallaydi. Shu sababli kreativ ta'lim muhiti an'anaviy o'qitishdan farqli ravishda o'quvchini jarayon markaziga qo'yadi, o'qituvchini esa yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi, sharoit yaratuvchi subyekt sifatida talqin etadi.

**MAQSAD:** umumta'lim maktablarida kreativ ta'lim muhitini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarni ilmiy asosda tahlil qilish, ularning o'quv jarayoniga ta'sirini aniqlash, kreativlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlarning samaradorligini asoslash hamda o'quvchi shaxsining ijodiy salohiyatini ochishga qaratilgan ta'limiy mexanizmlarni yoritish.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, taqqoslash, tahlil, diagnostika, eksperiment, kontent tahlili, psixologik-pedagogik testlar, o'quvchilar faoliyatini baholash mezonlari, kreativlikni aniqlash bo'yicha xalqaro metodikalar, shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalarining amaliy qo'llanilishiga oid materiallar asos qilib olindi. O'quv jarayonida qo'llanilayotgan interfaol metodlar, loyiha asosida o'qitish, STEAM yondashuvi, muammoli ta'lim, dizayn-o'ylash texnologiyalari, raqamli ta'lim vositalari, gamifikatsiya elementlari, kollaborativ o'qitish shakllari o'rganildi. Shuningdek, o'qituvchilarning kreativ kompetensiyalarini baholash mezonlari, o'quvchilarning ijodiy fikrlash darajasini aniqlovchi testlar va xalqaro tajribalar tahlil qilindi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** kreativ ta'lim muhiti o'quvchining intellektual faolligini oshiruvchi, uning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiruvchi, o'quv jarayonini mazmunan boyituvchi pedagogik texnologiyalar majmuasi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kreativ muhit mavjud bo'lgan sinflarda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchilarning motivatsiyasi yuqori bo‘ladi, ular topshiriqlarni ijodiy yondashuv bilan bajaradi, o‘z fikrini erkin ifoda etadi, muammolarni noodatiy yo‘l bilan hal etishga intiladi. Muammoli ta’lim texnologiyasi o‘quvchini fikrlash jarayoniga faol jalb etadi, savol berish, taxmin qilish, dalillash, xulosa chiqarish kabi intellektual amallarni shakllantiradi. Gamifikatsiya elementlari o‘quv jarayonini qiziqarli qiladi, o‘quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, raqobat va hamkorlik muvozanatini ta’minlaydi. Raqamli texnologiyalar esa kreativlikni rivojlantirishda keng imkoniyat yaratadi: virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, grafik dasturlar, interfaol platformalar o‘quvchining tasavvurini kengaytiradi, murakkab jarayonlarni vizual tarzda anglashga yordam beradi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kreativ ta’lim muhiti mavjud bo‘lgan sinflarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari, kommunikativ kompetensiyalari, tashabbuskorligi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi sezilarli darajada oshadi. O‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat, hamkorlik, mas’uliyat, tashabbuskorlik kabi ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi. Bu esa kreativ ta’limning nafaqat intellektual, balki ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ham ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

**XULOSA:** umumta’lim maktablarida kreativ ta’lim muhitini yaratish o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini ochish, ularni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirish, ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishning muhim omili sifatida qaraladi. Kreativlikni rivojlantiruvchi pedagogik texnologiyalar o‘quv jarayonining mazmunini boyitadi, o‘quvchini faol subyektga aylantiradi, ta’limning sifat va samaradorligini oshiradi.

**Kalit so‘zlar:** ta’lim, muhit, pedagog, texnologiya, loyiha, o‘qitish, muammo, metod.

**Iqtibos uchun**: Jabbarova D.B. Umumta’lim maktablarda kreativ ta’lim muhitini yaratishning pedagogik texnologiyalari tahlili.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B.25-32

## ANALYSIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR CREATING A CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

©Jabbarova B. Dilafruz[1]✉
[1]Asia International University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** creating a creative learning environment in general education schools is one of the priority directions of modern pedagogy, serving to develop students’ independent thinking, innovative approaches, and the ability to solve problems in unconventional ways. Supporting creativity in the educational process not only reveals the learner’s intellectual potential but also contributes to the innovative development of society. A creative learning environment relies on pedagogical technologies that activate student engagement, stimulate their interests, and organize the learning process in a learner-centered manner. In such an environment, knowledge is acquired not in a ready-made form but through inquiry, experimentation, analysis, and creative activity. Therefore, unlike traditional teaching, a creative learning environment places the student

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

at the center of the process, while the teacher acts as a facilitator, motivator, and creator of learning conditions.

**AIM:** to scientifically analyze pedagogical technologies that contribute to the formation of a creative learning environment in general education schools, determine their impact on the learning process, substantiate the effectiveness of methodological approaches aimed at developing creativity, and describe educational mechanisms that reveal students' creative potential.

**MATERIALS AND METHODS:** the research employed pedagogical observation, comparison, analysis, diagnostics, experiment, content analysis, psychological-pedagogical tests, criteria for assessing student performance, international creativity assessment methods, and materials related to the practical application of modern educational technologies. Interactive methods, project-based learning, the STEAM approach, problem-based learning, design thinking technologies, digital learning tools, gamification elements, and collaborative learning formats were examined. Additionally, teachers' creative competencies, students' creative thinking levels, and international practices were analyzed.

**DISCUSSION AND RESULTS:** a creative learning environment manifests as a set of pedagogical technologies that enhance students' intellectual activity, develop their decision-making abilities, and enrich the content of the learning process. Research findings show that in classrooms with a creative environment, students demonstrate higher motivation, complete tasks with creative approaches, express their ideas freely, and strive to solve problems in unconventional ways. Problem-based learning actively engages students in the thinking process, forming intellectual skills such as questioning, hypothesizing, reasoning, and drawing conclusions. Gamification elements make the learning process engaging, strengthen intrinsic motivation, and balance competition with collaboration. Digital technologies create broad opportunities for developing creativity: virtual laboratories, simulations, graphic programs, and interactive platforms expand students' imagination and help them understand complex processes visually. Results indicate that in creative learning environments, students' academic performance, independent thinking skills, communicative competencies, initiative, and self-confidence significantly increase. Social skills such as mutual respect, cooperation, responsibility, and initiative also develop. This confirms that creative education influences not only intellectual but also socio-emotional development.

**CONCLUSION:** creating a creative learning environment in general education schools is an essential factor in revealing students' creative potential, shaping them as independent thinkers, and organizing the educational process in accordance with modern requirements. Pedagogical technologies that foster creativity enrich the content of learning, transform the student into an active participant, and enhance the quality and effectiveness of education.

**Keywords:** education, environment, pedagogue, technology, project, teaching, problem, method.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**For citation**: Jabbarova B. Dilafruz “Analysis of pedagogical technologies for creating a creative educational environment in general education schools”, Inter education & global study, vol.3. (12), pp. 25-32. (In Uzbek).

# АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО СОЗДАНИЮ КРЕАТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

©Д.Б.Жаббарова[1]✉
[1]Азиатский Международный Университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** создание креативной образовательной среды в общеобразовательных школах является одним из приоритетных направлений современной педагогики, способствующим развитию у учащихся самостоятельного мышления, инновационного подхода и способности нестандартно решать проблемы. Поддержка креативности в учебном процессе раскрывает не только личностный интеллектуальный потенциал учащегося, но и создает основу для инновационного развития общества. Креативная образовательная среда опирается на совокупность педагогических технологий, активизирующих деятельность учащихся, стимулирующих их интересы и организующих учебный процесс в личностно-ориентированном формате. В такой среде знания усваиваются не в готовом виде, а через поиск, эксперимент, анализ и творческую деятельность. Поэтому креативная образовательная среда, в отличие от традиционного обучения, ставит учащегося в центр процесса, а учителя рассматривает как направляющего, мотивирующего и создающего условия субъекта.

**ЦЕЛЬ:** научно проанализировать педагогические технологии, способствующие формированию креативной образовательной среды в общеобразовательных школах, определить их влияние на учебный процесс, обосновать эффективность методических подходов, направленных на развитие креативности, и раскрыть образовательные механизмы, обеспечивающие раскрытие творческого потенциала учащихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использовались педагогическое наблюдение, сравнение, анализ, диагностика, эксперимент, контент-анализ, психолого-педагогические тесты, критерии оценки деятельности учащихся, международные методики определения креативности, а также материалы по практическому применению современных образовательных технологий. Были изучены интерактивные методы, проектное обучение, STEAM-подход, проблемное обучение, технологии дизайн-мышления, цифровые образовательные средства, элементы геймификации и формы коллаборативного обучения. Также анализировались творческие компетенции учителей, уровень креативного мышления учащихся и международный опыт.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** креативная образовательная среда проявляется как совокупность педагогических технологий, повышающих интеллектуальную активность учащихся, развивающих их способность принимать самостоятельные решения и обогащающих содержание учебного процесса. Результаты исследования показывают, что в классах с креативной средой учащиеся обладают высокой мотивацией, выполняют задания творчески, свободно выражают свои мысли и стремятся решать проблемы нестандартными способами. Проблемное обучение активно вовлекает учащихся в мыслительный процесс, формируя такие интеллектуальные действия, как постановка вопросов, выдвижение гипотез, аргументация и выводы. Элементы геймификации делают учебный процесс увлекательным, усиливают внутреннюю мотивацию и обеспечивают баланс сотрудничества и соревнования. Цифровые технологии создают широкие возможности для развития креативности: виртуальные лаборатории, симуляции, графические программы и интерактивные платформы расширяют воображение учащихся и помогают визуально понимать сложные процессы. Результаты показывают, что в условиях креативной образовательной среды значительно повышаются успеваемость учащихся, навыки самостоятельного мышления, коммуникативные компетенции, инициативность и уверенность в себе. Формируются социальные навыки: взаимное уважение, сотрудничество, ответственность и инициативность. Это подтверждает, что креативное образование влияет не только на интеллектуальное, но и на социально-эмоциональное развитие.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** создание креативной образовательной среды в общеобразовательных школах является важным фактором раскрытия творческого потенциала учащихся, формирования их как самостоятельных мыслителей и организации учебного процесса в соответствии с современными требованиями. Педагогические технологии, развивающие креативность, обогащают содержание обучения, превращают учащегося в активного субъекта и повышают качество и эффективность образования.

**Ключевые слова:** образование, среда, педагог, технология, проект, обучение, проблема, метод.

**Для цитирования**: Жаббарова Д.Б. Анализ педагогических технологий по созданию креативной образовательной среды в общеобразовательных школах.// Inter education & global study. 2025. №12. С. 25-32.

**U**mumta’lim maktablarida kreativ ta’lim muhitini yaratishning pedagogik texnologiyalarini tahlil qilish zamonaviy ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlariga yangicha yondashuvni talab etadi. Kreativlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim muhiti o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ochishga, mustaqil fikrlashini rag‘batlantirishga, noodatiy yechimlar topish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

murakkab pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday muhitning shakllanishi o‘qituvchining metodik mahorati, ta’lim jarayonini tashkil etishdagi innovatsion yondashuvi, o‘quvchining psixologik ehtiyojlarini chuqur anglashiga tayanadi. Kreativ ta’lim muhiti o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki faol izlanish olib boruvchi, o‘z fikrini asoslay oluvchi, yangi g‘oyalar yaratishga qodir subyekt sifatida shakllantirishga qaratilgan bo‘ladi. Shu sababli pedagogik texnologiyalarni tanlashda o‘quvchining intellektual faolligini oshiruvchi, uning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlovchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Kreativ ta’lim muhiti o‘quv jarayonining barcha bosqichlarida o‘z aksini topadi. Darsning maqsadini belgilashdan tortib, topshiriqlarni tanlash, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish, baholash mezonlarini ishlab chiqishgacha bo‘lgan jarayonlar kreativlikni rag‘batlantiruvchi tamoyillar asosida quriladi. O‘quvchilarni fikrlashga undovchi savollar, ochiq yakunli topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, loyihaviy faoliyat, tajriba va kuzatuvlar, fanlararo integratsiya kabi yondashuvlar kreativ muhitning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Bunday yondashuv o‘quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi sifatida shakllantiradi. O‘quvchi o‘z fikrini asoslash, dalillar keltirish, turli nuqtai nazarlarni solishtirish, yangi g‘oyalar ilgari surish jarayonida faol ishtirok etadi. Bu esa uning tafakkurini chuqurlashtiradi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi, o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Pedagogik texnologiyalar orasida loyiha asosida o‘qitish kreativ ta’lim muhitini shakllantirishda alohida o‘rin tutadi. Loyiha faoliyati o‘quvchini izlanishga, ma’lumotlarni tahlil qilishga, ularni qayta ishlashga, jamoada ishlashga, o‘z g‘oyasini himoya qilishga o‘rgatadi. Loyiha jarayonida o‘quvchi real hayotga yaqin bo‘lgan vaziyatlar bilan ishlaydi, bu esa uning amaliy fikrlashini rivojlantiradi. STEAM yondashuvi esa fanlararo integratsiyani kuchaytiradi, o‘quvchining ilmiy-texnik tafakkurini rivojlantiradi, muammolarni tizimli tahlil qilishga o‘rgatadi. STEAM loyihalarida o‘quvchi matematika, texnologiya, muhandislik, san’at va tabiiy fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglaydi, bu esa kreativ fikrlashning shakllanishiga xizmat qiladi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi kreativlikni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Muammoli vaziyatlar o‘quvchini fikrlashga majbur qiladi, mavjud bilimlarni qayta ko‘rib chiqishga undaydi, yangi g‘oyalar yaratishga turtki beradi. O‘quvchi muammoni tahlil qilish, taxminlar ilgari surish, yechim variantlarini solishtirish, eng maqbulini tanlash jarayonida faol intellektual faoliyat olib boradi. Bu jarayon o‘quvchining mantiqiy fikrlashini, tahliliy qobiliyatini, ijodiy yondashuvini rivojlantiradi.

Gamifikatsiya elementlari kreativ ta’lim muhitini yanada jonlantiradi. O‘yin mexanizmlaridan foydalanish o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, dars jarayonini qiziqarli qiladi, raqobat va hamkorlikni uyg‘unlashtiradi. O‘yin shaklidagi topshiriqlar o‘quvchini faol ishtirok etishga undaydi, uning diqqatini jamlashga yordam beradi, ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi. Gamifikatsiya o‘quvchining o‘zini sinab ko‘rish, xatolardan qo‘rqmaslik, yangi yondashuvlarni sinab ko‘rish imkoniyatini yaratadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Raqamli texnologiyalar kreativ ta’lim muhitining ajralmas qismiga aylanmoqda. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, grafik dasturlar, interfaol platformalar o‘quvchining tasavvurini kengaytiradi, murakkab jarayonlarni vizual tarzda anglashga yordam beradi. Raqamli vositalar o‘quvchining mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, o‘qituvchiga esa ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchi o‘z g‘oyalarini grafik, audio yoki video shaklida ifodalashi mumkin, bu esa kreativlikni yanada kuchaytiradi.

Kreativ ta’lim muhitini yaratishda o‘qituvchining roli beqiyosdir. O‘qituvchi o‘quvchilarning qiziqishlarini aniqlashi, ularni rag‘batlantirishi, o‘quv jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur. O‘qituvchi o‘quvchilarga erkin fikrlash imkoniyatini berishi, ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi, xatolarni o‘sish imkoniyati sifatida ko‘rsatishi kerak. O‘qituvchining kommunikativ madaniyati, pedagogik mahorati, innovatsion texnologiyalarni qo‘llashga tayyorligi kreativ muhitning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Kreativ ta’lim muhiti o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik, o‘zaro hurmat, mas’uliyat, tashabbuskorlik kabi ko‘nikmalar shakllanadi. Jamoaviy faoliyat jarayonida o‘quvchi boshqalar fikrini tinglash, o‘z fikrini asoslash, kelishuvga erishish kabi muhim ijtimoiy kompetensiyalarni egallaydi. Bu esa o‘quvchining kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kreativ ta’lim muhiti o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kreativ muhit mavjud bo‘lgan sinflarda o‘quvchilar bilimlarni chuqurroq o‘zlashtiradi, ularni amaliyotda qo‘llashga moyil bo‘ladi, mustaqil izlanishga intiladi. O‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifoda etadi, yangi g‘oyalar yaratadi, o‘z ustida ishlashga tayyor bo‘ladi. Bu esa ta’limning sifat va samaradorligini oshiradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G‘ulomov A., Qosimova K. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Qodirova F. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
3. To‘rayev A. Savod o‘rgatish jarayonida grafik ko‘nikmalarni shakllantirish. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Abdullayeva Q. Yozuv texnikasini o‘rgatishning psixologik-pedagogik asoslari. – Toshkent: Ilm ziyo, 2015.
5. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2014.
6. Safoyev M. Boshlang‘ich sinfda savod o‘rgatishning innovatsion yondashuvlari. Toshkent: Fan, 2020.
7. Alimardanova S.I A new approach to learning to write: support inclusive education through magnetic pens and gloves. 2025.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]**

✉**Jabbarova Dilafruz Burxon qizi**, MM9-P-25 Guruh talabasi, **[Жаббарова Дилафруз Бурхон кизи,** Студент группы MM9-P-25], **[Jabbarova B. Dilafruz**, Student of the MM9-P-25 Group]; manzil: O'zbekiston, Buxoro viloyati Buxoro shahar, "Yangiobod MFY", G`ijduvon ko`chasi, 74-uy [адрес: Узбекистан, Бухарская область, город Бухара, махалля «Янгиобод», улица Гиждуван, дом 74], [address: 74 Gijduvon Street, "Yangiobod Makhalla", Bukhara City, Bukhara Region, Uzbekistan]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BOSHLANG‘ICH SINFLARNING “TARBIYA” DARSLARIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TA’MINLASH JARAYONI DARAJASINI ANIQLASH MEZONLARI

© S.B. Niyozova[1]✉
[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** boshlang‘ich sinflarning “Tarbiya” darslarida fanlararo integratsiyani ta’minlash jarayonini baholash mezonlarini aniqlash zamonaviy pedagogik jarayonning eng muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta’lim mazmunining integrativ yondashuv asosida tashkil etilishi o‘quvchilarning dunyoqarashi, ijtimoiy tajribasi va axloqiy ongini uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi. “Tarbiya” fani o‘z tabiatiga ko‘ra ko‘p qirrali bo‘lib, unda ona tili, adabiyot, tarix, tabiiy fanlar, san’at, texnologiya va hatto matematika elementlari bilan uyg‘unlikda ishlash imkoniyati mavjud. Shu bois integratsiya darajasini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish ilmiy asoslangan yondashuvni, aniq metodik ko‘rsatkichlarni va o‘quv jarayonining real holatini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Mazkur jarayonning maqsadi o‘quvchilarda tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikning qanchalik samarali qo‘llanilayotganini aniqlash, o‘qituvchining metodik mahoratini baholash, darsning mazmuniy boyligini belgilash hamda integratsiya natijasida o‘quvchilarda yuzaga kelayotgan sifat o‘zgarishlarini ilmiy asosda o‘lchashdan iboratdir.

**MAQSAD:** fanlararo integratsiyani baholash mezonlarini ishlab chiqishda qo‘llaniladigan materiallar va metodlar o‘zaro uyg‘un bo‘lishi zarur. Pedagogik kuzatuv, o‘quvchilar faoliyatini tahlil qilish, dars jarayonining videokuzatuvi, o‘qituvchilar bilan suhbat, diagnostik topshiriqlar, kompetensiya asosidagi baholash varaqalari, kontent-tahlil va eksperimental-solishtirma metodlar integratsiya darajasini aniqlashda asosiy ilmiy vosita sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlashi, ijtimoiy-emotsional rivojlanishi, axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalari, jamoada ishlash madaniyati kabi ko‘rsatkichlar ham integratsiya samaradorligini aniqlashda muhim indikator sifatida qo‘llanadi. Mazkur metodlar yordamida darsning mazmuniy tuzilishi, o‘qituvchi tomonidan tanlangan pedagogik texnologiyalar, fanlararo bog‘liqlikning tabiiyligi va o‘quvchilar tomonidan qabul qilinish darajasi chuqur o‘rganiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** muhokama jarayonida integratsiyaning samaradorligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Avvalo, “Tarbiya” darslarida boshqa fanlar mazmunining sun’iy emas, balki tabiiy uyg‘unlashuvi muhim ahamiyatga ega. Masalan, axloqiy mavzularni o‘rganishda adabiyotdagi obrazlar, tarixiy voqealar, tabiat hodisalari yoki matematika misollaridan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

anglashiga yordam beradi. Integratsiya darajasini aniqlash mezonlari o‘quvchilarning mavzuni tushunish sifati, bilimlararo bog‘lanishlarni mustaqil ko‘ra olish qobiliyati, o‘z fikrini asoslab berish ko‘nikmasi, hayotiy vaziyatlarda tarbiyaviy bilimlarni qo‘llay olish darajasi kabi ko‘rsatkichlar orqali baholanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, integratsiya asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi, mavzularni hayotiy tajriba bilan bog‘lash imkonini yaratadi va tarbiyaviy jarayonning samaradorligini sezilarli darajada kuchaytiradi. O‘qituvchining metodik yondashuvi, darsning mantiqiy tuzilishi, o‘quvchilar bilan muloqot sifati, interfaol metodlardan foydalanish darajasi integratsiya samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik tayyorgarligi, sinfdagi ijtimoiy muhit ham integratsiya jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini belgilovchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: olingan natijalar asosida integratsiya darajasini aniqlash mezonlari quyidagi ilmiy asoslangan ko‘rsatkichlar orqali belgilanishi mumkin: dars mazmunining fanlararo bog‘liqlik darajasi; o‘quvchilarning integrativ fikrlash ko‘nikmasi; tarbiyaviy maqsadlarning boshqa fanlar mazmuni bilan uyg‘unlashuvi; o‘qituvchining metodik mahorati; o‘quvchilarning faol ishtiroki; mavzularning hayotiylik darajasi; o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishidagi o‘zgarishlar; dars jarayonining innovatsion yondashuvlar bilan boyitilganligi. Ushbu mezonlar asosida baholash “Tarbiya” darslarining sifatini oshirish, o‘quvchilarda kompleks kompetensiyalarni shakllantirish va ta’lim jarayonini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

**XULOSA:** boshlang‘ich sinflarda “Tarbiya” darslarini fanlararo integratsiya asosida tashkil etish o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishini jadallashtiradi, bilimlarni yaxlit qabul qilishga yordam beradi va ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Taklif etilgan mezonlar integratsiya jarayonini baholashda amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, o‘qituvchilarga darslarni yanada sifatli rejalashtirish imkonini beradi.

**Kalit so‘zlar:** fanlararo integratsiya, tarbiya darsi, boshlang‘ich ta’lim, integratsiya mezonlari, metodik yondashuv, kompetensiya, ta’lim samaradorligi.

**Iqtibos uchun**: Niyozova S.B. Boshlang‘ich sinflarning “tarbiya” darslarida fanlararo integratsiyani ta’minlash jarayoni darajasini aniqlash mezonlari. // Inter education & global study. 2025. №12. B. 33-42

## CRITERIA FOR DETERMINING THE LEVEL OF PROCESSING INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN "EDUCATION" LESSONS IN PRIMARY GRADES

©Niyozova B. Safiya[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** determining the criteria for assessing the level of interdisciplinary integration in primary school “Upbringing” lessons is one of the most significant scientific

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

and practical directions of modern pedagogical processes. Organizing educational content based on an integrative approach contributes to the harmonious development of students' worldview, social experience, and moral consciousness. The "Upbringing" subject is inherently multifaceted, allowing natural integration with elements of language arts, literature, history, natural sciences, arts, technology, and even mathematics. Therefore, developing criteria for determining the degree of integration requires a scientifically grounded approach, clear methodological indicators, and an in-depth analysis of the real state of the educational process. The purpose of this process is to identify how effectively interdisciplinary connections are applied in forming students' educational and moral competencies, evaluate the teacher's methodological skills, determine the content richness of the lesson, and scientifically measure the qualitative changes occurring in students as a result of integration.

**AIM:** the materials and methods used in developing criteria for assessing interdisciplinary integration must be mutually consistent. Pedagogical observation, analysis of students' activities, video monitoring of lessons, interviews with teachers, diagnostic tasks, competency-based assessment sheets, content analysis, and experimental-comparative methods serve as the main scientific tools for determining the level of integration. Additionally, indicators such as students' verbal activity, logical thinking, socio-emotional development, moral decision-making skills, and ability to work collaboratively are essential in assessing the effectiveness of integration. These methods allow for a thorough study of the lesson's structural content, the pedagogical technologies chosen by the teacher, the naturalness of interdisciplinary connections, and the degree to which students perceive and internalize them.

**MATERIALS AND METHODS:** the effectiveness of integration is determined by several factors. Above all, the natural—not artificial—harmonization of other subject contents within "Upbringing" lessons is crucial. For example, using literary characters, historical events, natural phenomena, or mathematical examples when studying moral topics helps students gain a deeper understanding of the subject. The criteria for determining the level of integration are assessed through indicators such as students' comprehension quality, ability to independently identify cross-disciplinary connections, skill in justifying their opinions, and capacity to apply moral knowledge in real-life situations. Findings show that lessons organized on the basis of integration increase student engagement, encourage independent thinking, create opportunities to connect topics with real-life experiences, and significantly enhance the effectiveness of the educational process. The teacher's methodological approach, logical structure of the lesson, quality of communication with students, and use of interactive methods directly influence the success of integration. Moreover, students' age characteristics, psychological readiness, and the social environment of the classroom also serve as determining factors in the quality of the integration process.

**DISCUSSION AND RESULTS:** based on the obtained results, the criteria for determining the level of integration can be defined through the following scientifically

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

grounded indicators: the degree of interdisciplinary connection in lesson content; students' integrative thinking skills; the alignment of educational and moral goals with the content of other subjects; the teacher's methodological competence; students' active participation; the relevance of topics to real life; changes in students' socio-emotional development; and the enrichment of the lesson process with innovative approaches. Assessment based on these criteria contributes to improving the quality of "Upbringing" lessons, developing students' complex competencies, and further enhancing the educational process.

**CONCLUSION:** organizing "Upbringing" lessons in primary school based on interdisciplinary integration accelerates students' moral and ethical development, helps them perceive knowledge holistically, and increases the effectiveness of the educational process. The proposed criteria have practical significance in assessing the integration process and enable teachers to plan lessons more effectively.

**Keywords:** interdisciplinary integration, upbringing lesson, primary education, integration criteria, methodological approach, competence, educational effectiveness.

**For citation**: Niyozova B. Safiya "Criteria for determining the level of processing interdisciplinary integration in "education" lessons in primary grades", Inter education & global study, (12), pp. 33-42. (In Uzbek).

## КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ОБРАБОТКИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ НА УРОКАХ «ОБРАЗОВАНИЯ» В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

©S.B.Niyozova[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** определение критериев оценки уровня межпредметной интеграции на уроках «Воспитание» в начальных классах является одним из важнейших научно-практических направлений современного педагогического процесса. Организация содержания обучения на основе интегративного подхода способствует гармоничному развитию мировоззрения учащихся, их социального опыта и нравственного сознания. Предмет «Воспитание» по своей природе является многогранным и позволяет естественно сочетать элементы родного языка, литературы, истории, естественных наук, искусства, технологии и даже математики. Поэтому разработка критериев определения уровня интеграции требует научно обоснованного подхода, четких методических показателей и глубокого анализа реального состояния учебного процесса. Цель данного процесса заключается в выявлении эффективности применения межпредметных связей при формировании воспитательных компетенций учащихся, оценке методического мастерства учителя, определении содержательного богатства урока и научном

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

измерении качественных изменений, происходящих у учащихся в результате интеграции.

**ЦЕЛЬ:** материалы и методы, используемые при разработке критериев оценки межпредметной интеграции, должны быть взаимосвязаны. Педагогическое наблюдение, анализ деятельности учащихся, видеомониторинг уроков, беседы с учителями, диагностические задания, компетентностные оценочные листы, контент-анализ и экспериментально-сравнительные методы служат основными научными инструментами для определения уровня интеграции. Кроме того, такие показатели, как речевая активность учащихся, логическое мышление, социально-эмоциональное развитие, навыки нравственного выбора и культура работы в коллективе, также являются важными индикаторами эффективности интеграции. Эти методы позволяют глубоко изучить структурное содержание урока, педагогические технологии, выбранные учителем, естественность межпредметных связей и степень их восприятия учащимися.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** эффективность интеграции определяется рядом факторов. Прежде всего, важным является естественное, а не искусственное сочетание содержания других предметов на уроках «Воспитание». Например, использование литературных образов, исторических событий, природных явлений или математических примеров при изучении нравственных тем помогает учащимся глубже понять материал. Критерии определения уровня интеграции оцениваются через такие показатели, как качество понимания темы, способность самостоятельно выявлять межпредметные связи, умение аргументировать свои мысли и применять воспитательные знания в жизненных ситуациях. Результаты показывают, что уроки, организованные на основе интеграции, повышают активность учащихся, стимулируют самостоятельное мышление, создают возможности для связи учебного материала с жизненным опытом и значительно повышают эффективность воспитательного процесса. Методический подход учителя, логическая структура урока, качество общения с учащимися и использование интерактивных методов напрямую влияют на успешность интеграции. Также возрастные особенности учащихся, их психологическая готовность и социальная атмосфера в классе являются важными факторами качества интеграционного процесса.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** на основе полученных данных критерии определения уровня интеграции могут быть сформулированы через следующие научно обоснованные показатели: степень межпредметной связи в содержании урока; интегративное мышление учащихся; согласованность воспитательных целей с содержанием других предметов; методическое мастерство учителя; активность учащихся; жизненная значимость тем; изменения в социально-эмоциональном развитии учащихся; насыщенность урока инновационными подходами. Оценивание по данным критериям способствует повышению качества уроков «Воспитание»,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

формированию комплексных компетенций учащихся и совершенствованию образовательного процесса.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** организация уроков «Воспитание» в начальных классах на основе межпредметной интеграции ускоряет нравственно-этическое развитие учащихся, способствует целостному восприятию знаний и повышает эффективность учебного процесса. Предложенные критерии имеют практическую значимость для оценки интеграционного процесса и позволяют учителям более качественно планировать уроки.

**Ключевые слова:** межпредметная интеграция, урок воспитания, начальное образование, критерии интеграции, методический подход, компетентность, эффективность обучения.

**Для цитирования**: Ниёзова С.Б. Критерии определения уровня обработки междисциплинарной интеграции на уроках «образования» в начальных классах.// Inter education & global study. 2025. №12. С. 33-42.

**B**oshlang‘ich sinflarning “Tarbiya” darslarida fanlararo integratsiyani ta’minlash jarayonini baholash mezonlarini aniqlash zamonaviy pedagogik tafakkurning markaziy yo‘nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Ta’lim jarayonida integrativ yondashuvning ustuvorligi o‘quvchilarning ma’naviy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatishi bilan izohlanadi. “Tarbiya” fani o‘z mohiyatiga ko‘ra insonning shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiluvchi ko‘p qirrali mazmunga ega bo‘lib, unda turli fanlar bilan tabiiy bog‘lanishlar mavjud. Bu bog‘lanishlar o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, ularni hayotiy vaziyatlarni to‘g‘ri talqin qilishga o‘rgatish, axloqiy qarorlar qabul qilishda mustaqillikni shakllantirish, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli integratsiya jarayonining darajasini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish pedagogik nazariya va amaliyotning dolzarb masalasi sifatida e’tirof etiladi.

Fanlararo integratsiya ta’lim mazmunining yaxlitligini ta’minlashga xizmat qiluvchi metodologik tamoyil bo‘lib, u o‘quvchilarning bilimlarni alohida bo‘laklar sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq tizim sifatida qabul qilishiga imkon yaratadi. Boshlang‘ich sinflarda bu jarayonning ahamiyati yanada yuqori, chunki o‘quvchilar tafakkuri hali shakllanish bosqichida bo‘lib, ular uchun bilimlarning bir-biriga bog‘liqligini ko‘ra olish, umumlashtirish, tahlil qilish va hayotiy tajriba bilan bog‘lash jarayoni murakkab ko‘rinadi. “Tarbiya” darslari esa aynan shu murakkab jarayonni yengillashtiruvchi, o‘quvchilarni turli fanlar mazmuni bilan tanishtiruvchi, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi o‘quv maydoni sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois integratsiya darajasini baholash mezonlarini ishlab chiqish o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, o‘qituvchining metodik faoliyatini takomillashtirish va o‘quvchilarning kompetensiyalarini chuqur o‘rganish imkonini beradi.

Integratsiya jarayonini baholashda qo‘llaniladigan mezonlar ilmiy asoslangan, aniq, o‘lchab bo‘ladigan va amaliyotda qo‘llashga qulay bo‘lishi talab etiladi. Bunday mezonlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalaridagi sifat o‘zgarishlarini aniqlashga, dars jarayonining mazmuniy boyligini baholashga, o‘qituvchining pedagogik yondashuvini tahlil qilishga xizmat qiladi. Integratsiya darajasini aniqlashda o‘quvchilarning mavzuni tushunish sifati, fanlararo bog‘lanishlarni mustaqil ko‘ra olish qobiliyati, o‘z fikrini asoslab berish ko‘nikmasi, nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlashi, ijtimoiy-emotsional rivojlanishi, jamoada ishlash madaniyati, axloqiy qaror qabul qilish malakasi kabi ko‘rsatkichlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ko‘rsatkichlar o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning shaxsiy rivojlanish dinamikasini ham aks ettiradi. Integratsiya jarayonini baholashda o‘qituvchining metodik mahorati alohida e’tiborga olinadi. Chunki fanlararo bog‘lanishlarning tabiiyligi, darsning mantiqiy tuzilishi, o‘quvchilarning faolligini ta’minlash, interfaol metodlardan foydalanish, darsning tarbiyaviy yo‘nalishini to‘g‘ri belgilash o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq. O‘qituvchi tomonidan tanlangan metodlar o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirishi, ularni mustaqil fikrlashga undashi, turli fanlar mazmunini bir butun sifatida qabul qilishga yordam berishi lozim. Shu nuqtai nazardan, integratsiya darajasini baholash mezonlari o‘qituvchining pedagogik faoliyatini ham qamrab olishi zarur.

Fanlararo integratsiya jarayonining samaradorligini aniqlashda darsning mazmuniy tuzilishi ham muhim o‘rin tutadi. Darsning har bir bosqichi o‘zaro mantiqiy bog‘langan bo‘lishi, mavzular o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi, tarbiyaviy maqsadlar boshqa fanlar mazmuni bilan uyg‘unlashgan bo‘lishi talab etiladi. Masalan, axloqiy mavzularni o‘rganishda adabiyotdagi obrazlardan foydalanish o‘quvchilarda axloqiy tushunchalarni chuqurroq anglashga yordam beradi; tarixiy voqealar bilan bog‘lash esa ularning ijtimoiy ongini rivojlantiradi; tabiat hodisalarini misol keltirish ekologik madaniyatni shakllantiradi; matematik misollar orqali mantiqiy fikrlashni kuchaytirish mumkin. Bunday integratsiya o‘quvchilarning mavzuni yaxlit qabul qilishiga, bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishiga, turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashiga yordam beradi. Integratsiya darajasini aniqlash mezonlari o‘quvchilarning o‘quv jarayonidagi faolligini ham qamrab oladi. O‘quvchilarning darsdagi ishtiroki, savollarga javob berish faolligi, mustaqil fikr bildirishga intilishi, guruhda ishlash jarayonidagi faolligi, o‘zaro muloqot madaniyati integratsiya samaradorligining muhim ko‘rsatkichlaridan hisoblanadi. O‘quvchilarning dars jarayonida faol bo‘lishi ularning mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishiga, o‘z fikrini erkin ifoda etishiga, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishiga xizmat qiladi.

Integratsiya jarayonini baholashda o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi ham e’tibordan chetda qolmaydi. O‘quvchilarning o‘zaro hurmat, hamkorlik, mas’uliyat, empatiya, bag‘rikenglik kabi sifatlarni namoyon etishi tarbiyaviy jarayonning samaradorligini ko‘rsatadi. “Tarbiya” darslarida fanlararo integratsiya aynan shu sifatlarning shakllanishiga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. O‘quvchilar turli fanlar mazmuni orqali hayotiy vaziyatlarni tahlil qilishni, to‘g‘ri qaror qabul qilishni, o‘z xatti-harakatlarini baholashni o‘rganadi.

Integratsiya darajasini aniqlash mezonlari o‘quv jarayonining innovatsion yondashuvlar bilan boyitilganligini ham qamrab oladi. Zamonaviy pedagogik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

texnologiyalar, raqamli resurslar, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, ularni mustaqil izlanishga undaydi, fanlararo bog‘lanishlarni tabiiy ravishda shakllantiradi. Innovatsion yondashuvlar o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol subyektga aylantiradi. Integratsiya jarayonini baholash mezonlari o‘quvchilarning bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar o‘rgangan axloqiy tushunchalarni real hayotda qo‘llay olishi, turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi, o‘z xatti-harakatlarini baholay olishi integratsiya samaradorligining muhim ko‘rsatkichidir. Bu jarayon o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga, ularning ijtimoiy hayotga tayyor bo‘lishiga xizmat qiladi.

Fanlararo integratsiya jarayonini baholash mezonlari o‘quv jarayonining sifatini oshirishga, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga, o‘qituvchining metodik faoliyatini takomillashtirishga, ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Bunday mezonlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlash, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Fanlararo integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quvchilarning bilish faoliyati bilan bir qatorda ularning motivatsion holati ham muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi, mavzuni o‘zlashtirishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, o‘quv jarayonida o‘zini namoyon etishga intilishi integratsiya samaradorligining psixologik ko‘rsatkichlari sifatida qaraladi. Agar o‘quvchi turli fanlar mazmuni o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglay olsa, mavzularni hayotiy tajribasi bilan bog‘lay olsa, dars jarayonida o‘z fikrini erkin ifoda etishga intilsa, bu integratsiya jarayonining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganidan dalolat beradi. Shuning uchun baholash mezonlari o‘quvchilarning motivatsion faolligini ham qamrab olishi zarur.

Integratsiya jarayonining yana bir muhim jihati o‘quvchilarning refleksiv faoliyatini shakllantirishdir. Refleksiya o‘quvchining o‘z bilimlari, xatti-harakatlari, qarorlari va o‘rganish jarayonini baholay olish qobiliyatini anglatadi. “Tarbiya” darslarida fanlararo integratsiya o‘quvchilarning o‘zini anglash, o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish, o‘zgarishga intilish kabi jarayonlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Masalan, adabiyotdagi obrazlar orqali axloqiy xatti-harakatlarni tahlil qilish, tarixiy voqealar orqali ijtimoiy mas’uliyatni anglash, tabiat hodisalari orqali ekologik ongni shakllantirish o‘quvchilarning refleksiv fikrlashini rivojlantiradi. Shu bois integratsiya darajasini baholash mezonlari o‘quvchilarning refleksiv faoliyatini ham o‘z ichiga olishi lozim. Fanlararo integratsiya jarayonining samaradorligini aniqlashda o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalari ham alohida ahamiyatga ega. O‘quvchilarning o‘z fikrini aniq va ravon ifoda etishi, suhbatdoshni tinglay olishi, guruhda ishlash jarayonida o‘z o‘rnini topa olishi, bahs-munozaralarda ishtirok etishi integratsiya jarayonining ijtimoiy-kommunikativ natijalarini ko‘rsatadi. “Tarbiya” darslarida turli fanlar mazmuni bilan ishlash o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni muloqotga kirishishga undaydi, o‘z fikrini asoslashga o‘rgatadi. Shu sababli baholash mezonlari o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini ham qamrab olishi zarur. Integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quvchilarning ijodiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

fikrlashi ham muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Ijodiy fikrlash o‘quvchining mavjud bilimlar asosida yangi g‘oyalar yaratishi, turli fanlar mazmuni o‘rtasida noodatiy bog‘lanishlarni ko‘ra olishi, muammolarga yangicha yondashuv topa olishi bilan belgilanadi. “Tarbiya” darslarida integratsiya o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Masalan, adabiy obrazlar asosida axloqiy vaziyatlar yaratish, tarixiy voqealar asosida muqobil yechimlar taklif qilish, tabiat hodisalarini axloqiy tushunchalar bilan bog‘lash o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rag‘batlantiradi. Shu bois integratsiya darajasini baholash mezonlari o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini ham aks ettirishi lozim.

Fanlararo integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quvchilarning axloqiy ongidagi o‘zgarishlar ham muhim o‘rin tutadi. “Tarbiya” darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash, mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat. Integratsiya jarayoni bu maqsadga erishishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. O‘quvchilar turli fanlar mazmuni orqali axloqiy tushunchalarni chuqurroq anglaydi, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rganadi, o‘z xatti-harakatlarini baholashga o‘rganadi. Shu sababli integratsiya darajasini baholash mezonlari o‘quvchilarning axloqiy ongidagi sifat o‘zgarishlarini ham qamrab olishi zarur.

Integratsiya jarayonining samaradorligini aniqlashda o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuv darajasi ham e’tiborga olinadi. O‘quvchilarning jamoada ishlash ko‘nikmalari, ijtimoiy rollarni bajarish qobiliyati, o‘zaro hurmat va hamkorlik tamoyillariga amal qilishi, ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi integratsiya jarayonining ijtimoiy natijalarini ko‘rsatadi. “Tarbiya” darslarida fanlararo integratsiya o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytiradi, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quvchilarning o‘quv faoliyatidagi barqarorlik ham muhim ko‘rsatkichdir. O‘quvchilarning darsga muntazam tayyorlanishi, topshiriqlarni mas’uliyat bilan bajarishi, o‘quv jarayoniga ongli yondashishi integratsiya samaradorligining barqaror natijalarini ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi fanlararo bog‘lanishlarni anglab, ularni o‘z faoliyatida qo‘llay olsa, bu integratsiya jarayonining to‘g‘ri tashkil etilganidan dalolat beradi.

Integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quvchilarning bilish jarayonidagi individual farqlar ham e’tiborga olinadi. Har bir o‘quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, bilish sur’ati, psixologik xususiyatlari turlicha bo‘lgani uchun integratsiya jarayoni ham individual yondashuvni talab qiladi. Baholash mezonlari o‘quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini aks ettirishi, ularning shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olishi zarur.

Integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quv jarayonining tashkiliy jihatlari ham muhim o‘rin tutadi. Darsning mantiqiy tuzilishi, vaqtning to‘g‘ri taqsimlanishi, o‘quv materiallarining mosligi, o‘qituvchining darsni boshqarish mahorati integratsiya samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois baholash mezonlari darsning tashkiliy jihatlarini ham qamrab olishi lozim.

Integratsiya jarayonining sifatini aniqlashda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi ham muhim ko‘rsatkichdir. O‘quvchilarning mavzuni tushunish darajasi, bilimlarni


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

amaliyotda qo‘llay olish qobiliyati, o‘z fikrini asoslab berish ko‘nikmasi integratsiya samaradorligini ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi turli fanlar mazmuni o‘rtasidagi bog‘lanishlarni anglay olsa, bu integratsiya jarayonining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganidan dalolat beradi.

Boshlang‘ich sinflarning “Tarbiya” darslarida fanlararo integratsiya jarayonini baholash mezonlarini ishlab chiqish ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o‘quvchilarning ma’naviy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash, o‘qituvchining metodik faoliyatini takomillashtirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Integratsiya jarayonining samaradorligini aniqlashda o‘quvchilarning bilish, motivatsion, kommunikativ, ijodiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanish ko‘rsatkichlari, o‘qituvchining metodik mahorati, darsning mazmuniy va tashkiliy jihatlari, innovatsion yondashuvlar bilan boyitilganlik darajasi kompleks tarzda baholanishi zarur. Bunday mezonlar ta’lim jarayonining yaxlitligini ta’minlaydi, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantiradi va “Tarbiya” darslarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bruner J. S. *The Process of Education*. Cambridge: Harvard University Press, 1960. — 97 p.
2. Drake S. M., & Reid J. L. *Integrated Curriculum: A Practical Guide for Teachers*. Thousand Oaks: Corwin Press, 2018. — 216 p.
3. Qodirov A., To‘xtasinov B. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 312 b.
4. Yo‘ldoshev J., Hasanboeva O. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020. — 280 b.
5. Mavlonova R., Xoliqberdiyev K. *Boshlang‘ich ta’lim metodikasi*. Toshkent: O‘qituvchi, 2018. — 350 b.
6. Saidahmedov N. *Yangi pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Fan, 2017. — 240 b.
7. Tursunov U., Abduqodirov A. *Umumiy pedagogika*. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. — 296 b.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Niyozova Safiya Bukayevna**, o‘qituvchi, **[Ниёзова Сафия Букайевна,** преподаватель], **[Niyozova B. Safiya**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MODULLI YONDASHUV TUSHUNCHASI VA UNING ONA TILI DARSLARIDA QO‘LLANISHI

© G.J. Pardayeva[1]✉, U.A. Maxamadinova[2]✉
[1, 2]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** modulli yondashuv ta’lim jarayonida o‘quvchi faoliyatini markazga qo‘yuvchi, bilimlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishni ta’minlovchi, mustaqil fikrlash va kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik konsepsiya sifatida e’tirof etiladi. Ushbu yondashuvning ona tili darslarida qo‘llanishi o‘quv jarayonini individuallashtirish, o‘quvchining til hodisalarini anglash jarayonida faol ishtirokini kuchaytirish, nutqiy kompetensiyalarni izchil rivojlantirish imkonini beradi. Modulli ta’limning asosiy mohiyati o‘quv materialini mantiqan tugallangan, maqsadga yo‘naltirilgan, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan modullar ko‘rinishida tashkil etishdan iborat bo‘lib, har bir modul o‘quvchi uchun aniq maqsad, kutilayotgan natija, baholash mezonlari va mustaqil ishlash imkoniyatlarini o‘z ichiga oladi. Ona tili fanining o‘ziga xosligi, ya’ni til tizimi, nutq madaniyati, grammatik birliklar, matn ustida ishlash jarayonlari modulli yondashuvni qo‘llash uchun keng imkoniyat yaratadi. Chunki modul asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchining til birliklarini izchil tahlil qilish, ularni nutqiy vaziyatlarda qo‘llash, matn yaratish jarayonida mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

**MAQSAD:** modulli yondashuvning maqsadi o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki bilimni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi, umumlashtiruvchi va amaliyotga tatbiq etuvchi subyekt sifatida shakllantirishdan iborat. Ona tili darslarida bu maqsad o‘quvchining fonetik, leksik, grammatik va uslubiy bilimlarni chuqur anglashiga, matn yaratish jarayonida mantiqiy izchillikni saqlashiga, nutqiy vazifalarni mustaqil bajarishiga yo‘naltiriladi. Modulli ta’limning ustunligi o‘quvchining individual sur’atda ishlashiga imkon yaratishi, har bir modul yakunida o‘zlashtirish darajasini aniq baholash imkoniyatining mavjudligi, o‘quv jarayonida o‘quvchi faolligini oshiruvchi topshiriqlar tizimining shakllanishidir. Ona tili darslarida modul asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchining til hodisalarini izchil o‘zlashtirishiga, murakkab grammatik tushunchalarni bosqichma-bosqich anglashiga, matn tahlili va matn yaratish ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** modulli yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda materiallar va metodlar tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Modul tarkibiga kiruvchi nazariy ma’lumotlar, amaliy topshiriqlar, mustaqil izlanish vazifalari, baholash mezonlari o‘quvchining yosh xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi va o‘quv maqsadlariga mos

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ravishda tanlanadi. Ona tili darslarida modulli yondashuvni qo‘llashda interfaol metodlar, matn asosida ishlash texnologiyalari, kompetensiyaga yo‘naltirilgan topshiriqlar, differensial yondashuv, muammoli vaziyatlar yaratish, ijodiy yozuv mashqlari, tahliliy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar keng qo‘llanadi. Har bir modulning mazmuni o‘quvchining tilni amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. “So‘z ma’nolari”, “Gap bo‘laklari”, “Matnning kompozitsion tuzilishi”, “Uslubiy vositalar” kabi modullar o‘quvchining nazariy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularni real nutqiy vaziyatlarda qo‘llash imkonini yaratadi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** modulli yondashuvning ona tili darslarida qo‘llanishi bo‘yicha olib borilgan kuzatishlar va tahlillar ushbu metodning o‘quvchilar faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, til hodisalarini chuqur anglash, matn yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanini ko‘rsatadi. Modul asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar o‘zlashtirish jarayonida faol ishtirok etadi, o‘z fikrini asoslashga intiladi, grammatik birliklar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘lanishlarni mustaqil aniqlaydi, matn ustida ishlash jarayonida ijodiy yondashuvni namoyon qiladi. Modulli ta’limning yana bir muhim jihati baholash jarayonining shaffofligi va aniq mezonlarga asoslanganligidir. Har bir modul yakunida o‘quvchi o‘z natijasini baholash imkoniga ega bo‘ladi, bu esa o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z ustida ishlash motivatsiyasini kuchaytiradi.

**XULOSA:** modulli yondashuv ona tili ta’limida o‘quvchi faoliyatini kuchaytiruvchi, mustaqil fikrlashni rivojlantiruvchi, til hodisalarini chuqur anglashga yordam beruvchi, matn yaratish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi samarali metodik tizim sifatida o‘zini namoyon etadi. Modul asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni izchil o‘zlashtirishga, nazariy va amaliy ko‘nikmalarni uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi. Baholash mezonlarining aniq belgilanishi o‘quvchining o‘z ustida ishlash motivatsiyasini kuchaytiradi, ta’lim jarayonining shaffofligini ta’minlaydi.

**Kalit so‘zlar:** modulli yondashuv, ona tili ta’limi, modul, kompetensiya, interfaol metodlar, matn ustida ishlash, o‘quv jarayoni, baholash mezonlari, til hodisalari, mustaqil ta’lim.

**Iqtibos uchun**: Pardayeva G.J., Maxamadinova U.A. Modulli yondashuv tushunchasi va uning ona tili darslarida qo‘llanishi.// Inter education & global study. 2025. №12. B.43-52

## THE CONCEPT OF THE MODULAR APPROACH AND ITS APPLICATION IN MOTHER LANGUAGE LESSONS

©Pardayeva J. Gulbahor[1]✉, Maxamadinova A. Ulug‘oy[2]✉
[1, 2]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** the modular approach is recognized as an effective pedagogical concept that places the learner’s activity at the center of the educational process, ensures the gradual acquisition of knowledge, and contributes to the development of

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

independent thinking and competencies. The application of this approach in mother tongue lessons allows the learning process to be individualized, strengthens learners' active participation in understanding linguistic phenomena, and supports the consistent development of communicative competencies. The essence of modular teaching lies in organizing educational material into logically complete, goal-oriented, and interconnected modules, each of which includes clear objectives, expected outcomes, assessment criteria, and opportunities for independent learning. The specific nature of the mother tongue subject—its linguistic system, speech culture, grammatical structures, and text-based activities—creates broad opportunities for implementing the modular approach. Lessons structured through modules enable learners to analyze linguistic units systematically, apply them in communicative situations, and develop decision-making skills in the process of creating texts.

**AIM:** the purpose of the modular approach is to shape learners not as passive recipients of ready-made knowledge but as individuals who independently search for, analyze, generalize, and apply knowledge in practice. In mother tongue lessons, this goal is directed toward deep comprehension of phonetic, lexical, grammatical, and stylistic concepts, maintaining logical coherence in text creation, and performing communicative tasks independently. The advantage of modular teaching lies in enabling learners to work at an individual pace, providing clear assessment opportunities at the end of each module, and forming a system of tasks that enhance learner engagement. Lessons organized through modules support the systematic acquisition of linguistic phenomena, gradual understanding of complex grammatical concepts, and the strengthening of text analysis and text creation skills.

**MATERIALS AND METHODS:** the implementation of the modular approach requires a well-structured system of materials and methods. The theoretical content, practical tasks, independent research assignments, and assessment criteria included in each module are selected according to learners' age characteristics, level of preparedness, and educational goals. In mother tongue lessons, the modular approach involves the use of interactive methods, text-based learning technologies, competency-oriented tasks, differentiated instruction, problem-based situations, creative writing exercises, and analytical thinking activities. The content of each module must aim to develop learners' practical language use skills. Modules such as "Word Meanings," "Sentence Components," "Text Composition," and "Stylistic Devices" reinforce theoretical knowledge while enabling learners to apply it in real communicative contexts.

**DISCUSSION AND RESULTS:** observations and analyses regarding the use of the modular approach in mother tongue lessons demonstrate its high effectiveness in increasing learner engagement, fostering independent thinking, deepening understanding of linguistic phenomena, and developing text creation skills. In modular lessons, learners actively participate in the learning process, strive to justify their opinions, independently identify logical relationships between grammatical units, and demonstrate creativity in text-based tasks. Another significant aspect of modular teaching

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

is the transparency of assessment and the use of clear evaluation criteria. At the end of each module, learners can assess their own progress, which strengthens self-monitoring and motivation for continuous improvement.

**CONCLUSION:** the modular approach proves to be an effective methodological system in mother tongue education, enhancing learner activity, promoting independent thinking, supporting deep comprehension of linguistic phenomena, and developing text creation skills. Lessons structured through modules ensure the consistent acquisition of knowledge while considering individual learner abilities and contribute to the harmonious development of theoretical and practical skills. Clear assessment criteria increase learners' motivation for self-improvement and ensure transparency in the educational process.

**Keywords:** modular approach, mother tongue education, module, competence, interactive methods, text-based learning, educational process, assessment criteria, linguistic phenomena, independent learning.

**For citation**: Pardayeva J. Gulbahor, Maxamadinova A. Ulug'oy "The concept of the modular approach and its application in mother language lessons", Inter education & global study, (12), pp. 43-52. (In Uzbek).

## КОНЦЕПЦИЯ МОДУЛЬНОГО ПОДХОДА И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА

©Г.Ж. Пардайева[1]✉, У.А. Махамадинова[2]✉
[1, 2]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** модульный подход признаётся эффективной педагогической концепцией, ориентированной на активную деятельность учащегося, обеспечивающей поэтапное усвоение знаний и способствующей формированию самостоятельного мышления и компетенций. Применение данного подхода на уроках родного языка позволяет индивидуализировать учебный процесс, усиливать активное участие учащихся в осмыслении языковых явлений и обеспечивать последовательное развитие речевых компетенций. Сущность модульного обучения заключается в организации учебного материала в виде логически завершённых, целенаправленных и взаимосвязанных модулей, каждый из которых включает чёткие цели, ожидаемые результаты, критерии оценивания и возможности для самостоятельной работы. Специфика предмета родного языка — языковая система, культура речи, грамматические структуры и работа с текстом — создаёт широкие возможности для применения модульного подхода. Модульные занятия позволяют учащимся последовательно анализировать языковые единицы, применять их в речевых ситуациях и развивать навыки принятия решений при создании текста.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЦЕЛЬ:** цель модульного подхода заключается в формировании учащегося как субъекта, который не просто принимает готовые знания, а самостоятельно ищет, анализирует, обобщает и применяет их на практике. На уроках родного языка эта цель направлена на глубокое понимание фонетических, лексических, грамматических и стилистических явлений, соблюдение логической последовательности при создании текста и самостоятельное выполнение речевых задач. Преимущество модульного обучения состоит в возможности работать в индивидуальном темпе, в наличии чётких критериев оценивания по завершении каждого модуля и в формировании системы заданий, повышающих активность учащихся. Модульные занятия способствуют последовательному усвоению языковых явлений, постепенному пониманию сложных грамматических понятий и укреплению навыков анализа и создания текста.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** реализация модульного подхода требует продуманной системы материалов и методов. Теоретические сведения, практические задания, исследовательские работы и критерии оценивания, включённые в модуль, подбираются с учётом возрастных особенностей учащихся, уровня их подготовки и образовательных целей. На уроках родного языка модульный подход предполагает использование интерактивных методов, технологий работы с текстом, компетентностно-ориентированных заданий, дифференцированного обучения, проблемных ситуаций, творческих письменных упражнений и аналитических заданий. Содержание каждого модуля должно быть направлено на развитие практических навыков использования языка. Такие модули, как «Лексическое значение слова», «Члены предложения», «Композиционная структура текста», «Стилистические средства», укрепляют теоретические знания и позволяют применять их в реальных речевых ситуациях.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** наблюдения и анализ применения модульного подхода на уроках родного языка показывают его высокую эффективность в повышении активности учащихся, развитии самостоятельного мышления, углублении понимания языковых явлений и формировании навыков создания текста. На модульных занятиях учащиеся активно участвуют в учебном процессе, стремятся аргументировать свои мысли, самостоятельно выявляют логические связи между грамматическими единицами и проявляют творческий подход при работе с текстом. Важным аспектом модульного обучения является прозрачность оценивания и использование чётких критериев. По завершении каждого модуля учащиеся могут самостоятельно оценить свои результаты, что усиливает самоконтроль и мотивацию к дальнейшему развитию.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** модульный подход проявляет себя как эффективная методическая система в обучении родному языку, усиливающая активность учащихся, развивающая самостоятельное мышление, способствующая глубокому пониманию языковых явлений и формированию навыков создания текста. Модульные занятия обеспечивают последовательное усвоение знаний с учётом


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

индивидуальных возможностей учащихся и способствуют гармоничному развитию теоретических и практических навыков. Чёткие критерии оценивания повышают мотивацию учащихся к саморазвитию и обеспечивают прозрачность учебного процесса.

**Ключевые слова:** модульный подход, обучение родному языку, модуль, компетенция, интерактивные методы, работа с текстом, учебный процесс, критерии оценивания, языковые явления, самостоятельное обучение.

**Для цитирования**: Пардайева Г.Ж., Махамадинова У.А. Концепция модульного подхода и его применение на уроках родного языка.// Inter education & global study. 2025. №12. С. 43-52.

**G**loballashuv va raqamli transformatsiya davrida ta’lim jarayoni tobora yangilanib bormoqda. Zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyotda an’anaviy o‘qitish usullari o‘rnini innovatsion, interfaol va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar egallamoqda. Zero, bugungi kunda ta’limning asosiy maqsadi tayyor bilimlarni yodlash emas, balki mustaqil o‘rganish, tahlil qilish, amaliyotda qo‘llash, shuningdek, o‘quvchilarda o‘z shaxsiy imkoniyatlarini to‘liq namoyon etish imkonini beruvchi kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan yondashuvlardan biri modulli yondashuvdir. Bu usul o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning mustaqil bilim olish faoliyatini kuchaytirish, ularni ijodiy va tanqidiy fikrlashga yo‘naltirishda katta ahamiyatga ega.

Xususan, ona tili darslarida modulli yondashuvni qo‘llash orqali o‘quvchilarning tilni tushunish, grammatik tuzilmalardan to‘g‘ri foydalanish, savodxonlik va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish kabi vazifalar muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda . Tilshunoslik sohasi o‘ziga xos murakkablikka ega bo‘lib, bosqichma-bosqich, chuqur va tizimli o‘qitishni talab qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, darslarni modul shaklida tashkil etish zaruratini yuzaga keltiradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashda innovatsion pedagogik texnologiyalar, xususan modulli yondashuv alohida o‘rin tutadi. Bugungi kunda modulli o‘qitish tizimi o‘quvchining faolligini, mustaqilligini va o‘zini o‘zi rivojlantirish qobiliyatini kuchaytiruvchi ilg'or yondashuv sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, ona tili darslarida modulli yondashuvni tatbiq etish o‘quvchilarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish, muloqot madaniyatini oshirish va tilni amaliy jihatdan egallash jarayonida muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Modulli yondashuv esa — o‘quv jarayonini o‘zaro bog'liq modullar asosida tashkil etish, bunda har bir o‘quvchi o‘zining individual imkoniyatlari, bilish sur'ati va qiziqishlariga muvofiq o‘qish imkoniga ega bo‘lishini ta'minlaydigan tizimdir. Bu yondashuv o‘qitishning markaziga o‘quvchini qo‘yadi va o‘qituvchini yo‘naltiruvchi, nazorat qiluvchi, maslahat beruvchi rolga ega qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Modulli o‘qitishning asosiy g‘oyasi — o‘quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi bo‘lishi, o‘quv maqsadlarini anglab etishi va o‘z bilimini mustaqil tahlil qilishi hamda o‘zlashtirish jarayonini boshqara olishi kerakligidir. Shunday yondashuv natijasida o‘quvchida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi, shuningdek nutqiy va kommunikativ kompetensiyalar barqaror shakllanadi.

Modul lotin tilidan olingan bo‘lib, “o‘lchov”, “tarkibiy qism”, “mustaqil qism” degan ma’noni anglatadi. Ta’lim sohasida modul – muayyan mavzuni o‘rganishga yo‘naltirilgan va maqsadi, mazmuni, nazorat qilish usullari va vositalariga ega bo‘lgan mustaqil o‘quv birligidir.

Modulli yondashuv - bu o‘quv jarayonini alohida modullar asosida tashkil etish, ularning har biri o‘zining aniq maqsadiga ega, mustaqil ravishda o‘zlashtiriladi va natijalar baholanadi. Bunday yondashuvda o‘quvchi markazda bo‘lib, u o‘z o‘quv faoliyatini boshqaradi, o‘z tezligida o‘rganadi va natijaga erishadi.

Modulli yondashuv quyidagi afzalliklarga ega:

Ta'lim jarayonining aniqligi va tizimliligi ;

Talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarni mustaqil egallashi;

Har bir modulda aniq maqsadlar va baholash mezonlari mavjud;

Individual yondashuv imkoniyatlarining kengligi;

talabalarning faolligi va motivatsiyasi.

Modulli yondashuvdan foydalanganda darslar an’anaviy shakldan farqli o‘laroq, ko‘proq mustaqil izlanish, amaliy ishlar va talabalarning jamoaviy ishlashiga asoslanadi . Ushbu yondashuv orqali o‘qituvchi ma'lumot beruvchi sifatida emas, balki rahbar, maslahatchi va motivator sifatida ishtirok etadi.

Ona tili darslarida modulli yondashuvdan foydalanish zarurati

Ona tili predmeti shunchaki grammatik qoidalar majmui emas, balki milliy tafakkur, madaniyat, muloqot va fikr yuritish vositasidir. Bu fan orqali o`quvchilar tilning tuzilishini tushunadilar, savodxonlikni o‘zlashtiradilar, nutq madaniyatini shakllantiradilar va mustaqil ravishda o`z fikrini bayon etishga o`rganadilar.

An’anaviy yondashuvda ona tili darslari ko‘pincha qoidalarni tushuntirish va mashqlar bajarish bilan cheklanadi. Bunda o`quvchilarning ijodiy tafakkuri, tahlili, nutq faolligi etarli darajada rivojlanmagan. Shuning uchun modulli yondashuvning joriy etilishi dars mazmunini boyitadi va o‘quvchilarni bilimlarni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatadi.

bo‘laklari” mavzusini alohida modullarga bo‘lish orqali har bir bo‘lakni chuqur o‘rganish, mustaqil tahlil qilish, matnlarda qo‘llanilishini kuzatish, amaliyotda qo‘llash mumkin bo‘ladi.

Modulli yondashuvning asosiy bosqichlari

Modulli darslarni tashkil qilishda quyidagi asosiy bosqichlarni hisobga olish kerak Modulni rejalashtirish - o‘quv maqsadlari, mazmuni, asosiy vazifalari va baholash mezonlarini aniqlash;

o‘quv materialini modullarga bo‘lish - har bir modul mustaqil o‘quv birligi sifatida shakllanadi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Dars jarayonida talabalarning faol ishtirokini ta'minlash - guruh ishlari, muammoli topshiriqlar, rolli o‘yinlar va boshqa faol usullardan foydalaniladi;

Baholash va mulohaza yuritish – talabalarning bilim va ko‘nikmalari reyting yoki kriteriya asosida baholash orqali aniqlanadi.

Modulli ta’lim an’anaviy ta’limning yangi takomillashtirilgan zamonaviy muqobillaridan biri bo‘lib, hozirda keng qo‘llanilmoqda. Modul - bu ta'lim mazmuni va texnologiyalarini o‘zida mujassam etgan maqsadli funktsiyalar to‘plami. Modulli ta'limning maqsadi - moslashtirilgan ta'lim mazmunini ta'minlash, didaktik tizimni individual qobiliyatlarga moslashtirish, o‘z imkoniyatlarini didaktik tizim asosida o‘quv mashg'ulotlarini tashkil etish, individual o‘quv rejasi asosida o‘qitish va o‘qitishni tashkil etish orqali o‘quvchining individual rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdir. Modulli ta’limning mohiyati o‘quvchiga alohida modullardan iborat individual dastur asosida mustaqil ta’lim berishni tashkil etishdan iborat. Rivojlanish bosqichlariga asoslangan har bir modul o‘quv faoliyatini bosqichma-bosqich aks ettiradi. Modullar o‘quv jarayonini ilmiy tashkil etish, uning sifati va samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Har bir modul boshqaruv turi bilan to‘ldirilishi kerak: joriy modul uchun bu uzatilgan ma'lumotni boshqarish, keyingi modul uchun esa kirish boshqaruvi. Har bir modul uchun tarqatma materiallar to‘plami tuziladi va darsdan oldin talabaga beriladi. Modul tavsiya etilgan ko‘rgazmalar va adabiyotlar to‘plami bilan ta’minlanadi, har bir material o‘zlashtiriladi va talaba bir moduldan ikkinchisiga o‘tadi. Nazorat turlari bir necha mavzular bo‘yicha olib boriladi , modulli ta'limda har bir modulni o‘zlashtirish natijalari doimiy ravishda o‘zlashtiriladi va har bir modulni talabaning o‘zlashtirishi tahlil qilinadi. Buning samarasida ta’lim sifati muttasil yuksalmoqda.

Asosiy maqsad ona tilini o‘qitish metodikasini ishlab chiqish va bu fanning sifati va samaradorligini oshirishdan iborat. Ona tili darslarida o‘qituvchi o‘quvchilarning ilmiy salohiyatini oshirish bilan birga, mustaqil fikrlash, ijodiy fikrlash, ijodiy yondashish ko‘nikmalarini shakllantirishi kerak. Shu bois talabalar tomonidan mavzuga oid mashq va topshiriqlarni mustaqil bajarishlarini nazorat qilish, matnlar mazmunining asosiy mohiyatini qay darajada tushunganligini nazorat qilish, ilmiy-badiiy fikrlash, idrok etish malakalarini tekshirish muhim ahamiyatga ega. Zero, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib kamolga etishi, dunyo miqyosida hech bir sohada tengdoshlaridan kam bo‘lmasligi uchun davlatimiz va jamiyatimizning barcha kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz” degan e’tirof ona tilini o‘qitish metodikasi oldidagi dolzarb vazifani, xalqqa bilimli, izlanuvchan va bilimli qilib qo‘ymoqda. Shunga ko‘ra ona tili darslarida o‘quvchilar bilimini yuqori saviyada oshirgan holda nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish zarur.

Talabalarda ilmiy tafakkur salohiyatining yuksalishi, kasbiy kompetentsiyasining faollashuvi ularning izlanuvchan, yangilikka intiluvchan, faol, tashabbuskor, o‘z kasbiy maqsadlarini aniq tushunadigan, etuk, barkamol shaxs bo‘lib kamol topishiga ijobiy va samarali ta’sir ko‘rsatadi. Rivojlangan mamlakatlarning ilg'or o‘qitish usullari ommalashmoqda. Ona tili ta’limi har bir xalqning taraqqiyot darajasini belgilovchi muhim

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

omil hisoblanadi. Barcha sohalarda ilmiy renessansga erishmoqchi bo‘lsak, avvalo ona tili ta’limini takomillashtirishdan boshlashimiz kerak.

Modulli o‘qitishda o‘quvchilarning intellektual faolligini rivojlantirish uchun quyidagi tashkiliy shakllardan foydalaniladi: frontal; guruhlar bilan ishlash; juftlikda ishlash; yolg'iz ishlash. Quyidagilarni amalga oshirishni nazarda tutadi: ta'lim muassasasining moddiy - texnik bazasi darajasi; pedagog kadrlarning malaka darajasi; istalgan natijalarni baholash; didaktik materiallarni ishlab chiqish; natijalarni tahlil qilish va modulni optimallashtirish.

Davlat ta'lim standartlarining tarkibiy elementlariga mos keladigan bloklar. Shuningdek, o‘quv rejalari va dasturlarining tarkibiy elementlari va ularning amalga oshirilishini ta’minlovchi texnologiyaga xizmat qiluvchi modullar mavjud. o‘qitish usullari, usullari va vositalari uchun qo‘llaniladigan modullar ham yaratilmoqda. Modullar, eng avvalo, ta'lim mazmuniga oid tushunchalar, qoidalar, nazariyalar, qonunlar va ular o‘rtasidagi umumiy bog'liqlikni ifodalovchi qonuniyatlarni tushuntirishga samarali xizmat qiladi. Modullar o‘quvchilarning o‘quv va kognitiv faolligini va ularning o‘zlashtirishlarini nazorat qilish uchun ham qo‘llaniladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Shabbazova D.R., Ona tili o`qitish metodikasi. Darslik – T.: METODIST NOSHRIYON, 2023 y.
2. Muxtorova LA. Boshlang'ich yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish yo‘llari.// AJMR: Asian Journal of Multidimensional Research Journal. 10- jild , 4-son, aprel, 2021 yil. - 648-652 -betlar . (Ta'sir faktori 7,699).
3. Muxtorova L.A. (2017). BAŞLANGICH SINFLARDA RIVOJLANISH TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Aprobatsiya, (2), 93 -94.
4. Pardayeva G. STEAM TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI VA UNDAN TABIIY FANLARNIo‘QITISHDA FOYDALANISH. Academia Repository, 2023. 4(10), 18–23.
5. Abdullayeva Sanobar Berdiyevna, Samarqand davlat tibbiyot universiteti assistenti “MODULLI TA’LIM USULINING MOHIYATI VA MVZULIYLARI”, Ta’lim va rivojlanish tahlili onlayn jurnali 233-234-b.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Pardayeva Gulbahor Jalgashovna**, o‘qituvchi, **[Пардаева Гулбаҳор Жалгашовна,** преподаватель], **[Pardayeva J. Gulbahor**, teacher]; **Maxamadinova Ulug‘oy Abduqodir qizi**, talaba, **[Махамадинова Улугой Абдукодир кизи,** студент], **[Maxamadinova A. Ulug‘oy**, student]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BOSHLANG‘ICH SINFLARDA “TARBIYA” FANINI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM METODLARI VA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR

© Sh.N. Xazratkulova[1]✉

[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ta’lim va tarbiya masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo‘lib, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichida shaxs kamolotining poydevori yaratilishi alohida ahamiyat kasb etadi. “Tarbiya” fanining joriy etilishi barkamol, mustaqil fikrlovchi, ma’naviy-axloqiy yetuk va ijtimoiy mas’uliyatli avlodni shakllantirishga qaratilgan tizimli yondashuvning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uchinchi Renessans g‘oyasi doirasida mazkur fan orqali yosh avlod ongiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni chuqur singdirish, o‘quvchini ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinflarda “Tarbiya” fanini o‘qitishda o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni ilmiy asosda tatbiq etish zarurati yuzaga kelmoqda.

**MAQSAD:** ushbu tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich sinflarda “Tarbiya” fanini o‘qitishda o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim metodlarining pedagogik samaradorligini asoslash, ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimi bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatlarini aniqlash hamda mazkur yondashuvlarning o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kamoloti va hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar, “Tarbiya” fani konsepsiyasi, davlat ta’lim standartlari, darslik va o‘quv-metodik majmualar, shuningdek Yaponiya, Singapur, Angliya, BAA, Koreya va Germaniya kabi davlatlarning axloqiy-ta’limiy fanlar bo‘yicha tajribalari tahlil qilindi. Ilmiy-pedagogik tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, tizimli yondashuv, pedagogik kuzatuv va refleksiv tahlil metodlaridan foydalanildi. O‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim, ijtimoiy-hissiy o‘rganish (SEL), loyiha va faoliyatga asoslangan yondashuvlar metodologik asos sifatida qabul qilindi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axloqiy qadriyatlarni faqat bilish darajasida emas, balki ularni his etish, tushunish va real hayotda qo‘llash kompetensiyasini shakllantiradi. Xorijiy tajribalarda keng qo‘llaniladigan refleksiya, dialog, loyiha asosida o‘rganish va formativ baholash mexanizmlari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va mas’uliyat hissini kuchaytirishi aniqlandi. Mazkur yondashuvlarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish orqali “Tarbiya” fanining mazmuni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yanada boyiydi, darslar samaradorligi oshadi hamda o‘quvchilarda fuqarolik ongining barqaror shakllanishiga erishiladi. Tadqiqot natijalari o‘quv-metodik majmualarni takomillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli resurslardan foydalanish muhimligini tasdiqlaydi.

**XULOSA:** boshlang‘ich sinflarda “Tarbiya” fanini o‘qitishda o‘quvchiga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari va ilg‘or xorijiy tajribalarni tatbiq etish shaxsning ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi muhim pedagogik omil hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar Uchinchi Renessans g‘oyalariga mos, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligiga asoslangan, global tafakkurga ega, vatanparvar va ijtimoiy mas’uliyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. “Tarbiya” fanining mazmuni va metodikasini ilmiy asosda takomillashtirish ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirishning muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi.

**Kalit so‘zlar:** ta’lim, metod, tajriba, tarbiya, guruh, muhokama, loyiha.

**Iqtibos uchun**: Xazratkulova Sh.N. Boshlang‘ich sinflarda “tarbiya” fanini o‘qitishda o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari va ilg‘or xorijiy tajribalar. // Inter education & global study. 2025. №12. B.53-60

## EDUCATIONAL METHODS AND ADVANCED FOREIGN EXPERIENCES FOR STUDENTS IN TEACHING THE SUBJECT OF "EDUCATION" IN PRIMARY GRADES

©Khazratkulova N. Shoira[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in the Development Strategy of the New Uzbekistan, issues of education and upbringing are defined as one of the priority directions of state policy, and special importance is attached to laying the foundation for personal development at the primary education stage. The introduction of the subject “Upbringing” constitutes an essential component of a systemic approach aimed at forming a harmoniously developed, independent-thinking, morally mature, and socially responsible generation. Within the framework of the Third Renaissance idea, instilling national and universal values deeply into the consciousness of the younger generation and shaping students as active subjects of the educational process has become an urgent task. From this perspective, the necessity arises to scientifically implement learner-centered teaching methods and advanced foreign experiences in teaching the subject “Upbringing” in primary grades.

**AIM:** the purpose of this study is to substantiate the pedagogical effectiveness of learner-centered teaching methods in teaching the subject “Upbringing” in primary grades, to identify the possibilities of integrating advanced foreign experiences into the national education system, and to scientifically analyze the role of these approaches in developing students’ moral maturity and life competencies.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**MATERIALS AND METHODS:** the study analyzed regulatory and legal documents related to the education system of the Republic of Uzbekistan, the concept of the subject “Upbringing,” state educational standards, textbooks, and teaching-methodical complexes, as well as experiences of moral and educational subjects in countries such as Japan, Singapore, England, the UAE, Korea, and Germany. Scientific-pedagogical analysis, comparison, generalization, a systemic approach, pedagogical observation, and reflective analysis methods were employed. Learner-centered education, Social Emotional Learning (SEL), project-based, and activity-based approaches were adopted as methodological foundations.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the analysis shows that learner-centered teaching methods enable primary school students to develop competencies not only in understanding moral values cognitively but also in feeling, comprehending, and applying them in real-life situations. It was found that reflection, dialogue, project-based learning, and formative assessment mechanisms widely used in foreign practices strengthen students’ independent thinking, social activity, and sense of responsibility. Integrating these approaches with national values enriches the content of the subject “Upbringing,” increases lesson effectiveness, and ensures the stable formation of civic consciousness among students. The research results confirm the importance of utilizing modern pedagogical technologies and digital resources in improving teaching-methodical complexes.

**CONCLUSION:** the implementation of learner-centered teaching methods and advanced foreign experiences in teaching the subject “Upbringing” in primary grades serves as a crucial pedagogical factor in ensuring students’ moral, ethical, and social development. These approaches align with the ideas of the Third Renaissance and are based on the harmony of national and universal values, contributing to the upbringing of a patriotic, socially responsible generation with global thinking. Scientifically improving the content and methodology of the subject “Upbringing” emerges as an essential condition for enhancing the effectiveness of education and upbringing.

**Key words:** education, method, experience, upbringing, group, discussion, project.

**For citation** Khazratkulova N. Shoira “Educational methods and advanced foreign experiences for students in teaching the subject of "education" in primary grades”, Inter education & global study, (12), pp. 53-60. (In Uzbek).

## МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ И ПЕРЕДОВОЙ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ДЛЯ СТУДЕНТОВ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТА «ОБРАЗОВАНИЕ» В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

©Ш.Н.Ҳазратлулова[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в стратегии развития Нового Узбекистана вопросы образования и воспитания определены как одно из приоритетных направлений государственной

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

политики, при этом особое значение придается закладке фундамента развития личности на уровне начального образования. Введение учебного предмета «Воспитание» является важной составляющей системного подхода, направленного на формирование гармонично развитого, самостоятельно мыслящего, нравственно зрелого и социально ответственного поколения. В рамках идеи Третьего Ренессанса актуальной задачей становится глубокое внедрение национальных и общечеловеческих ценностей в сознание подрастающего поколения и формирование учащегося как активного субъекта образовательного процесса. В этой связи возникает необходимость научно обоснованного внедрения ориентированных на обучающегося методов обучения и передового зарубежного опыта в преподавание предмета «Воспитание» в начальных классах.

**ЦЕЛЬ:** целью данного исследования является обоснование педагогической эффективности ориентированных на обучающегося методов обучения в преподавании предмета «Воспитание» в начальных классах, определение возможностей интеграции передового зарубежного опыта в национальную систему образования, а также научный анализ роли данных подходов в развитии нравственного становления и жизненных компетенций учащихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в ходе исследования были проанализированы нормативно-правовые документы в сфере образования Республики Узбекистан, концепция предмета «Воспитание», государственные образовательные стандарты, учебники и учебно-методические комплексы, а также опыт преподавания нравственно-воспитательных дисциплин в Японии, Сингапуре, Англии, ОАЭ, Корее и Германии. Использовались методы научно-педагогического анализа, сравнения, обобщения, системного подхода, педагогического наблюдения и рефлексивного анализа. В качестве методологической основы приняты ориентированное на обучающегося обучение, социально-эмоциональное обучение (SEL), проектный и деятельностный подходы.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** анализ показывает, что ориентированные на обучающегося методы обучения формируют у учащихся начальных классов не только знание нравственных ценностей, но и способность их осознавать, переживать и применять в реальной жизненной практике. Установлено, что рефлексия, диалог, проектное обучение и формативное оценивание, широко применяемые в зарубежном опыте, способствуют развитию самостоятельного мышления, социальной активности и чувства ответственности у учащихся. Интеграция данных подходов с национальными ценностями обогащает содержание предмета «Воспитание», повышает эффективность уроков и обеспечивает устойчивое формирование гражданского сознания. Результаты исследования подтверждают важность использования современных педагогических технологий и цифровых ресурсов при совершенствовании учебно-методических комплексов.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** внедрение ориентированных на обучающегося методов обучения и передового зарубежного опыта в преподавание предмета «Воспитание» в начальных классах является важным педагогическим фактором обеспечения нравственного, этического и социального развития личности. Данные подходы соответствуют идеям Третьего Ренессанса, основаны на гармонии национальных и общечеловеческих ценностей и направлены на воспитание патриотичного, социально ответственного поколения с глобальным мышлением. Научное совершенствование содержания и методики предмета «Воспитание» выступает важнейшим условием повышения эффективности образовательного и воспитательного процесса.

**Ключевые слова:** образование, метод, опыт, воспитание, группа, дискуссия, проект.

**Для цитирования**: Ҳазраткулова Ш.Н. Методы обучения и передовой зарубежный опыт для студентов в преподавании предмета «образование» в начальных классах.// Inter education & global study. 2025. №12. С. 53-60.

**M**amlakatimizda istiqlolning birinchi kunlaridan boshlab yoshlar tarbiyasiga alohida e’tibor berib kelinmoqda. Yoshlarni ma’nan yetuk, jismonan barkamol, axloqan pok, yuksak intellektual, milliy va umuminsoniy qadriyatlarini qadrlovchi, buyuk ajdodlarimizni o‘ziga ibrat deb biluvchi, elim-yurtim deb yonuvchi, shijoatli, tadbirkor, adolatli qaror chiqara oladigan, tevarak atrofidagi voqea-hodisalar haqida mustaqil fikrlaydigan, o‘z haq huquqini biladigan vatanparvar inson sifatida tarbiyalash eng dolzarb vazifalarimizdandir.

Yurtboshimiz joriy yilning 30-sentabrida “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqlarida taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta’lim va tarbiya ekanligini, ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug‘ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog‘liqligini, O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish — Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilayotganini alohida ta’kidlab o‘tdilar. Ushbu g‘oyalar asosida ulkan tarixiy maqsad mujassam ekanini barchamiz anglab yetishimiz kerak.

Shunday ekan, biz yangi Renessansga mos avlod bo‘lish uchun yoshlar qanday xislatlarga ega bo‘lishi kerakligi haqida chuqur o‘ylashimiz, undan keyin ta’lim-tarbiyani shunga yo‘naltirishimiz lozim. Bugungi kunda yoshlarimiz bizning nafaqat tayanchimiz va suyanchimiz, balki bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchiga aylanishi maqsadga muvofiq.

Tarbiya sohasida eski, umumiy, mavhum, natijasiz yondashuvdan voz kechib, aniq, bugungi talablarga chidamli, tayanch kompetenstiyalar, fazilatlar asosida shakllanishni talab etmoqda. Shiddat bilan o‘zgarayotgan dunyoda o‘quvchi-yoshlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas’uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog‘lom e’tiqodlilik, ma’rifatlilik, diniy va milliy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bag‘rikenglik, ma’naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy kabi fazilatlarni shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda. Shu bois yoshlar tarbiyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan “Tarbiya” fanini o‘qitish ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’lim tizimida barcha sohalar qatori islohotlar, turli yo‘nalishda ta’lim mazmuni va sifati uning o‘qitish metodikasi, o‘qituvchilar uchun umumta’lim maktab dars mashg‘ulotlarda ta’lim texnologiyalardan foydalanish maqsadida turli soha vakillari tomonidan shart-sharoitlar yaratish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, bugungi kunga kelib, raqamli ta’lim resurslar, texnologiyalardan foydalanish ta’lim sohasi uchun tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy

qadriyatlar va yuksak ma’naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi ma’naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish maqsadida umumiy o‘rta ta’lim musassalarida “Tarbiya” fani Konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Respublikamiz umumta’lim maktablarida odob-axloq borasida yagona “Tarbiya” fanining joriy etilishi – barkamol avlod, vatanparvar fuqaroni shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi. “Tarbiya” fani o‘qitishda o‘quvchilarni mustaqil faoliyati, erkin va tanqidiy fikrlashi, o‘z fikrini erkin ravon ifoda etishiga zamin yaratishi juda muhim. “Tarbiya” fani uchun ishlab chiqilgan davlat ta’lim standartining asosiy maqsadi – ma’naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat. “Tarbiya” fani uchun ishlab chiqilgan davlat ta’lim standartining vazifalari quyidagilardan iborat:

1. “Tarbiya” fanining o‘qitish jarayoniga umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida o‘quvchilarni tarbiyalashning samarali shakl va usullarini joriy etish;

2. “Tarbiya” fani bo‘yicha o‘quv-tarbiyaviy jarayoniga zamonaviy va pedagogik axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarining malakasiga qo‘yiladigan talablarni belgilash;

3. “Tarbiya” fani orqali kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta’lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta’minlash;

4. “Tarbiya” fani va uning pirovard natijalarini, o‘quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash tartibini belgilash.

“Tarbiya” fani o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy kamoloti, fuqarolik pozitsiyasi hamda hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu fanni samarali o‘qitish, avvalo, mazmunan boy, estetik jihatdan zamonaviy va psixologik-pedagogik asoslangan o‘quv-metodik majmualar yaratilishini talab etadi. Shunday majmualar o‘quvchilarning yosh, individual, psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tuzilib, o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi ortadi, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va ijtimoiy faoliyatga tayyorgarlik darajasi oshadi. Shu bilan birga o‘quv-metodik majmualar ta’lim sohasidagi davlat siyosati prinsiplari asosida yaratilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli resurslar va media vositalar bilan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uyg‘unlashtirilishi, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettirishi bilan ahamiyatlidir. Natijada, “Tarbiya” fanining mazmuni o‘quvchilarni hayotga tayyorlash, huquqiy va ma’naviy mezonlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, vatanparvarlik va milliy iftixor tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois, “Tarbiya” fani bo‘yicha o‘quv-metodik majmualarni takomillashtirish jarayoni ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, shaxsning barkamol rivojlanishi, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik ongini yuksaltirishning muhim omili sifatida qaraladi.

Xorijiy mamlakatlarda axloqiy-ta’limiy fanlar shaxsni ma’naviy va ijtimoiy barkamol etishga yo‘naltirilgan, fuqarolik va ijtimoiy mas’uliyatni asosiy kompetensiya sifatida qaraydi, refleksiya, loyihaviy faoliyat, hamkorlikda o‘rganish kabi zamonaviy metodlarga tayanadi. Bu davlatlar tajribasida umumiy jihatlar shundan iboratki, boshlang‘ich sinf axloqiy ta’limda markaziy bosqich sifatida qaraladi. Darslarda o‘quvchi faol ishtirokchi, o‘qituvchi yo‘naltiruvchi rolida bo‘ladi. Formativ baholash (o‘sish jarayonini baholash) ustuvor bo‘lib, refleksiya, dialog, loyiha asosida o‘rganish keng qo‘llaniladi. Bu tajribalarni O‘zbekistonda “Tarbiya” faniga tatbiq etilishi o‘quvchilarni shaxsiy rivojlanishga, ijtimoiy faollikka va milliy qadriyatlarga sodiq, ammo global ongli shaxs sifatida tarbiyalash uchun samarali yo‘ldir.

O‘zbekistonda “Tarbiya” fani xorijiy tajribalarga mos tarzda o‘quvchiga yo‘naltirilgan, faol ishtirokga asoslangan va axloqiy refleksiyani rivojlantiruvchi ta’lim shakllariga o‘tmoqda. Ilg‘or tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi axloqiy qadriyatlarni his etish, tushunish va tatbiq etish jarayonida faol ishtirokchi bo‘lishi kerak. “Tarbiya” fanini ijtimoiy-hissiy o‘rganish (Social Emotional Learning) modeli bilan boyitish – shaxsning hissiy va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlaydi. Natijada, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi nafaqat axloqan to‘g‘ri qaror qabul qiladi, balki milliy va global qadriyatlar uyg‘unligini anglaydigan ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanadi.

“Tarbiya” fani darsliklarida keltirilgan ma’lumotlarni “Qidiramiz!”, “O‘rganamiz!”, “Amalda qo‘llaymiz!” kabi harakatlantiriluvchi signal so‘zlar orqali o‘quvchilar yo‘naltiriladi. Ikki soatga mo‘ljallangan mavzularning birinchi darsida o‘quvchilar o‘qituvchi yordami bilan mavzu bo‘yicha nazariy materialni izlaydilar va o‘rganadilar. Ikkinchi darsida o‘quvchilar amaliy mashg‘ulotlarni bajarish jarayonida, tegishli ko‘nikmlarni shakllantiradi.

Ushbu fan darsliklari Xalq ta’limi vazirligi huzuridagi Respublika ta’lim markazi rahbarligida professor-o‘qituvchilar, amaliyotchi o‘qituvchilar, psixologlardan iborat mualliflar jamoasi bilan hamkorlikda yaratildi. Fan va darslik konsepsiyasini yaratishda Yaponiya, Singapur, Angliya, BAA, Xitoy, Koreya, Rossiya, Germaniya kabi xorijiy davlatlarning tajribasidan foydalanildi.

Ilg‘or xorijiy tajribalar — “Tarbiya” fanini boyitishning muhim manbaidir**.** Yaponiyada “Moral Education”, Singapurda “Character & Citizenship Education”, BAAda “Moral Education” va Hindistonda “Value Education” fanlari mazmuni o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlarni hayotiy misollar orqali shakllantirishga qaratilgan. Ularning umumiy jihati — formativ baholash, refleksiya, va jamiyat bilan integratsiyalashgan ta’lim muhiti yaratishidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O‘zbekiston “Tarbiya” fanini rivojlantirishda xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish ustuvor yo‘nalishdir. Bu jarayonda o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi asosida darslarning mazmuni va metodikasini takomillashtirish, refleksiv faoliyatni kengaytirish, baholash mezonlarini shaxsiy o‘sishga yo‘naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu tarzda “Tarbiya” fani global pedagogik tendensiyalar bilan uyg‘un holda milliy ma’naviyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasi to’g’risida”gi PF-4947 sonli Farmoni. O’zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to’plami, 2017 y.
2. Mirziyoyev Sh. Erkin vafaravon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.:“O‘zbekiston” HMUY, 2018.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6-iyuldagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida «Tarbiya» fanini bosqishma-bosqish amaliyotga joriy etish shora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 422-son qarori. -8 b.
4. Khazratkulova Shoira Noralievna. (2022). USE OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATION OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOLS. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 8(2), 123–126.
5. Sh.N. Khazratkulova. (2023). EDUCATION DIRECTED TO STUDENTS IN TEACHING THE SCIENCE OF EDUCATION IN PRIMARY GRADES DISTINCTIVE ASPECTS. Academia Science Repository, 4(04), 644–646.
6. Xazratkulova S., & Abdiraxmonov S. (2023). ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA’LIM-TARBIYANING O ‘RNI. Interpretation and researches, 2(1).
7. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
8. Sh.N.Xazratkulova. (2023). THEORETICAL ANALYSIS OF EDUCATIONAL SCIENCE TEACHING IN PRIMARY CLASSES AND ITS CURRENT STATE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 4(10), 52–57. https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-04-10-11
9. Khazratkulova, Sh N. THE SIGNIFICANCE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF THE ENLIGHTENMENT PEOPLE IN THE EDUCATION OF PRE - SCHOOL STUDENTS TODAY. (2024). *World Bulletin of Social Sciences*, *33*, 14-18.
10. Sh.N.Xazratkulova “Boshlang’ich sinflarda tarbiya fani o’qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qo’yiladigan talablar” Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim: innovatsiyalar, muammolar va rivojlanish istiqbollari. Том 2 № 1 (2023) 855-859-c.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉**Xazratkulova Shoira Noraliyevna**, o‘qituvchi, **[Ш.Н. Ҳазраткулова,** учитель], **[Khazratkulova N. Shoira**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# СОВРЕМЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АБСЦИССИАЛЬНЫХ И ОРДИНАЛЬНЫХ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

©Л.А.Мухтарова[1]✉

[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в современной системе образования межпредметные связи проявляются как важное проявление процессов интеграции. В условиях глобализации и научно-технического прогресса обеспечение взаимосвязей между дисциплинами является необходимым условием для формирования целостного мировоззрения учащихся, систематического усвоения научных знаний и развития навыков комплексного решения реальных жизненных проблем. В данной статье концепции абсциссиальных (горизонтальных, основного направления) и ординальных (вертикальных, иерархических) межпредметных связей интерпретируются с позиции современной педагогики. Эти связи служат повышению эффективности образования через горизонтальную интеграцию дисциплин (параллельные связи) и вертикальную преемственность (пошаговое развитие) в учебном процессе.

**ЦЕЛИ:** в статье предусмотрено анализ теоретических основ абсциссиальных и ординальных межпредметных связей в системе образования, раскрытие их современной интерпретации, выявление механизмов применения в учебном процессе и оценка влияния на когнитивное развитие учащихся. Кроме того, ставится цель показать пути совершенствования интегративного подхода в образовании путем практического внедрения этих связей.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в процессе научного исследования на основе традиционных и современных научно-литературных источников в области педагогики и дидактики проведен глубокий анализ теорий межпредметного объединения. В качестве методологии исследования применены теоретическое изучение, сравнительный анализ, синтез и обобщение, а также сопоставление с нормами образования (ФГОС и международным опытом). Эмпирической основой послужили примеры межпредметных учебных занятий в организациях среднего и высшего образования.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** абсциссиальные межпредметные связи выражают горизонтальную интеграцию дисциплин — то есть связи между параллельно изучаемыми предметами на одном этапе (например, математика и физика, биология и химия). Эти связи формируют у учащихся комплексное

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

мышление и дают возможность практического применения знаний. Ординальные связи, напротив, воплощают вертикальную иерархию — обеспечение преемственности по этапам образования (например, углубление одинаковых понятий от начальной школы до высшего образования). В современной интерпретации эти связи усиливаются за счет цифровых технологий и инновационных методов (например, подход STEM). Результаты показывают, что применение таких связей может повысить мотивацию учащихся и поднять эффективность образования на 20–30%.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** современная интерпретация абсциссиальных и ординальных межпредметных связей в системе образования занимает место основного принципа интегративного образования. Их эффективная организация способствует формированию целостного научного мировоззрения у учащихся, развитию креативного мышления и подготовке специалистов, соответствующих инновационным требованиям общества. В будущем необходимо дальнейшее совершенствование этих связей на основе цифровых платформ и международного опыта.

**Ключевые слова:** межпредметные связи, абсциссиальные связи, ординальные связи, интеграция образования, горизонтальные связи, вертикальная преемственность, современная дидактика, подход STEM, эффективность образования, интегративное образование.

**Для цитирования**: Мухтарова Л.А. Современная интерпретация абсциссиальных и ординальных межпредметных связей в системе образования.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. С. 61-68.

## CONTEMPORARY INTERPRETATION OF ABSCISSIAL AND ORDINAL INTER-SUBJECT CONNECTIONS IN THE EDUCATION SYSTEM

©Mukhtarova A. Lobar[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in the contemporary education system, inter-subject connections manifest themselves as a significant dimension of integration processes. In the context of globalization and scientific-technological progress, ensuring interconnections among disciplines is an essential prerequisite for forming students' holistic worldview, systematically assimilating scientific knowledge, and developing skills for comprehensively addressing real-life problems. This article interprets the concepts of abscissial (horizontal, primary-directional) and ordinal (vertical, hierarchical) inter-subject connections from a modern pedagogical perspective. These connections serve to enhance educational effectiveness through horizontal integration of disciplines (parallel linkages) and vertical continuity (step-by-step development) in the teaching process.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**AIM:** the article aims to analyze the theoretical foundations of abscissial and ordinal inter-subject connections in the education system, elucidate their contemporary interpretation, identify mechanisms for their application in the teaching process, and evaluate their impact on students' cognitive development. Additionally, it seeks to outline pathways for improving the integrative approach in education through the practical implementation of these connections.

**MATERIALS AND METHODS:** the research involved a profound analysis of inter-subject integration theories based on traditional and contemporary scholarly sources in the fields of pedagogy and didactics. The methodological framework employed theoretical examination, comparative analysis, synthesis and generalization, as well as comparison with educational standards (FGOS and international experiences). Empirical foundations were drawn from examples of inter-subject lessons in secondary and higher education institutions.

**DISCUSSION AND RESULTS:** abscissial inter-subject connections represent the horizontal integration of disciplines—namely, linkages among subjects studied in parallel at a given stage (e.g., mathematics and physics, biology and chemistry). These connections foster complex thinking in students and enable the practical application of knowledge. Ordinal connections, in contrast, embody vertical hierarchy—ensuring continuity across educational levels (e.g., progressive deepening of identical concepts from primary to higher education). In the modern interpretation, these connections are reinforced through digital technologies and innovative methods (e.g., the STEM approach). The results indicate that implementing such connections can increase student motivation and elevate educational effectiveness by 20–30%.

**CONCLUSION:** the contemporary interpretation of abscissial and ordinal inter-subject connections in the education system occupies a position as a fundamental principle of integrative education. Their effective organization contributes to forming a holistic scientific worldview in students, developing creative thinking, and preparing specialists aligned with society's innovative demands. In the future, further refinement of these connections based on digital platforms and international experiences is imperative.

**Keywords:** inter-subject connections, abscissial connections, ordinal connections, educational integration, horizontal linkages, vertical continuity, contemporary didactics, STEM approach, educational effectiveness, integrative education.

**For citation**: Mukhtarova A. Lobar “Contemporary interpretation of abscissial and ordinal inter-subject connections in the education system”, Inter education & global study, Vol.3. (12), pp. 61-68. (In Russ).

## TA’LIM TIZIMIDA ABSISSIAL VA ORDINAL FANLARARO ALOQALARNING ZAMONAVIY TALQINI

© L.A. Muxtarova[1]✉
[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotatsiya

**KIRISH:** zamonaviy ta’lim tizimida fanlararo aloqalar integratsiya jarayonlarining muhim ko‘rinishi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Globallashuv va ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sharoitida fanlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni ta’minlash o‘quvchilarning yaxlit dunyoqarashini shakllantirish, ilmiy bilimlarni tizimli o‘zlashtirish va real hayotiy muammolarni kompleks hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir. Ushbu maqolada absissial (gorizontal, asosiy yo‘nalishdagi) va ordinal (vertikal, ierarxik tartibdagi) fanlararo aloqalar tushunchalari zamonaviy pedagogik nuqtai nazardan talqin etiladi. Bu aloqalar ta’lim jarayonida fanlarning gorizontal integratsiyasi (parallel bog‘lanishlar) va vertikal uzluksizligi (bosqichma-bosqich rivojlanish) orqali ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

**MAQSAD:** maqolada ta’lim tizimida absissial va ordinal fanlararo aloqalarning nazariy asoslarini tahlil qilish, ularning zamonaviy talqinini ochib berish, ta’lim jarayonida qo‘llash mexanizmlarini aniqlash va o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishiga ta’sirini baholash ko‘zda tutilgan. Shuningdek, ushbu aloqalarni amalda tatbiq etish orqali ta’limning integrativ yondashuvini takomillashtirish yo‘llarini ko‘rsatish maqsad qilingan.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** ilmiy izlanish jarayonida pedagogika hamda didaktika sohasiga oid an’anaviy va zamonaviy ilmiy-adabiy manbalar asosida fanlararo birlashuv nazariyalari chuqur tahlil etilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy o‘rganish, qiyosiy tahlil, sintez va umumlashtirish, shuningdek, ta’lim me’yorlari (FGO‘S va xalqaro tajribalar) bilan solishtirish usullari qo‘llanilgan. Ampirik asoslar sifatida o‘rta va oliy ta’lim tashkilotlaridagi fanlararo o‘quv mashg‘ulotlari misollaridan foydalanilgan.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** absissial fanlararo aloqalar fanlarning gorizontal integratsiyasini – ya’ni bir bosqichda parallel o‘rganilayotgan fanlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni (masalan, matematika va fizika, biologiya va kimyo) ifodalaydi. Bu aloqalar o‘quvchilarda kompleks fikrlashni shakllantirib, bilimlarni amaliy qo‘llash imkonini beradi. Ordinal aloqalar esa vertikal ierarxiyani – ta’lim bosqichlari bo‘yicha uzluksizlikni (masalan, boshlang‘ich sinfdan oliy ta’limgacha bir xil tushunchalarning chuqurlashuvi) ta’minlaydi. Zamonaviy talqinda bu aloqalar raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlar (masalan, STEM yondashuvi) orqali kuchaytirilmoqda. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, bunday aloqalarni tatbiq etish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirib, ta’lim samaradorligini 20-30% ga yuksaltirishi mumkin.

**XULOSA:** ta’lim tizimida absissial va ordinal fanlararo aloqalarning zamonaviy talqini integrativ ta’limning asosiy tamoyili sifatida o‘rin egallaydi. Ularning samarali tashkil etilishi o‘quvchilarda yaxlit ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, kreativ fikrlashni rivojlantirish va jamiyatning innovatsion talablariga mos mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu aloqalarni raqamli platformalar va xalqaro tajribalar asosida yanada takomillashtirish zarur.

**Kalit so‘zlar**: fanlararo aloqalar, absissial aloqalar, ordinal aloqalar, ta’lim integratsiyasi, gorizontal bog‘lanishlar, vertikal uzluksizlik, zamonaviy didaktika, STEM yondashuvi, ta’lim samaradorligi, integrativ ta’lim.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iqtibos uchun**: Muxtarova L.A. Ta'lim tizimida absissial va ordinal fanlararo aloqalarning zamonaviy talqini. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B.61-68

**С**овременное образование характеризуется стремлением к целостности знаний и формированию у учащихся интегративного мировоззрения. В условиях цифровизации, глобализации и усложнения содержания учебных программ особую актуальность приобретает исследование межпредметных связей. Среди них выделяются абсциссиальные (горизонтальные) и ординальные (вертикальные) связи, которые обеспечивают как синхронную, так и последовательную интенрацию знаний. Современная интерпретация этих связей направлена на создание инновационных методик обучения, позволяющих учащимся не только усваивать материал, но и применять его в практических ситуациях.

Абсциссиальные межпредметные связи отражают горизонтальную интенрацию учебных дисциплин. Их сущность заключается в выявлении общих понятий, законов и категорий, присутствующих в разных науках. Например, понятие «энергия» изучается в физике, биологии и географии, что позволяет учащимся воспринимать его комплексно.

Ординальные связи имеют вертикальный характер, отражая преемственность и иерархичность в усвоении знаний. Они обеспечивают последовательное расширение содержания обучения: от простого к сложному, от элементарного к системному. Такой подход формирует логичность и структурированность образовательного процесса.

Методологической основой современного анализа межпредметных связей является компетентностный подход, ориентированный на развитие универсальных учебных действий и метапредметных компетенций.

Теоретико-методологические основы исследования межпредметных связей в системе образования базируются на ряде ключевых педагогических и философских концепций. В центре внимания находятся идеи целостности знания, интегративного подхода и системного анализа.

Прежде всего, необходимо подчеркнуть, что феномен межпредметных связей имеет глубокие корни в педагогической науке. Уже в трудах К.Д. Ушинского, Я.А. Коменского и других классиков педагогики рассматривалась необходимость органического сочетания знаний из различных областей для формирования целостного мировоззрения учащихся. В дальнейшем данное направление получило развитие в рамках дидактики XX века, где исследователи отмечали значимость как горизонтальной (абсциссиальной), так и вертикальной (ординальной) интеграции учебного материала.

Абсциссиальные связи основаны на принципе междисциплинарности, предполагающем выявление общих понятий, категорий и законов в разных учебных предметах. Теоретической основой их анализа выступает интегративная

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

парадигма образования, в рамках которой знания рассматриваются как единая система, где каждая дисциплина отражает отдельный аспект реальности.

Ординальные связи опираются на принцип преемственности и систематичности обучения, который является фундаментальным в педагогике. В методологическом плане они восходят к идеям Ж. Пиаже о стадийности когнитивного развития, а также к концепции Л.С. Выготского о зоне ближайшего развития. Данный тип связей обеспечивает поэтапное формирование знаний: от элементарных представлений к сложным теоретическим конструкциям.

Современные методологические подходы к исследованию межпредметных связей включают:

Системный подход, рассматривающий образование как целостный процесс, где предметы функционируют во взаимосвязи.

Компетентностный подход, предполагающий ориентацию обучения на формирование метапредметных и универсальных учебных действий.

Интердисциплинарный подход, акцентирующий внимание на пересечении научных дисциплин и создании интегрированных образовательных программ.

Деятельностный подход, подчеркивающий роль активного взаимодействия учащихся с учебным материалом через проекты, исследования и практическую деятельность.

Таким образом, теоретико-методологические основы интерпретации абсциссиальных и ординальных связей формируются на стыке классических педагогических принципов и современных инновационных концепций. Их применение в образовательном процессе позволяет не только повысить когнитивную эффективность обучения, но и способствует развитию критического мышления, креативности и готовности учащихся к междисциплинарному взаимодействию.

Инновационные аспекты интерпретации. Современная интерпретация абсциссиальных и ординальных связей предполагает их использование не только в традиционном преподавании, но и в рамках проектного, исследовательского и STEAM-образования.

Абсциссиальные связи способствуют созданию интегрированных курсов, где один и тот же феномен рассматривается с разных научных позиций.

Ординальные связи обеспечивают логическую последовательность формирования знаний, способствуя развитию аналитического мышления.

Применение цифровых технологий, интерактивных платформ и кросс-дисциплинарных проектов позволяет по-новому интерпретировать межпредметные связи, делая обучение более гибким и практикоориентированным.

Практическое значение. В образовательной практике использование абсциссиальных и ординальных связей позволяет:

формировать у учащихся целостное представление о мире;

развивать критическое и творческое мышление;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

повышать мотивацию к обучению;

обеспечивать интенрацию теоретических знаний с практической деятельностью. Особое значение приобретает применение данных связей при организации междисциплинарных проектов, исследовательской деятельности и формировании функциональной грамотности школьников.

Практическое значение абсциссиальных и ординальных межпредметных связей в системе образования заключается в их способности обеспечивать целостность знаний, формировать у учащихся интегративное мышление и развивать навыки практического применения полученной информации.

Во-первых, использование абсциссиальных связей позволяет строить интегрированные уроки, на которых один и тот же феномен рассматривается с позиций различных наук. Например, тема «вода» может одновременно изучаться в физике (состояния вещества), биологии (роль в организме), географии (гидросфера) и экологии (сохранение водных ресурсов). Такой подход формирует у учащихся комплексное представление о предмете и стимулирует их интерес к познавательной деятельности.

Во-вторых, ординальные связи играют важную роль в проектировании учебных программ. Они позволяют выстраивать учебный материал по принципу «от простого к сложному» и обеспечивают логическую преемственность в развитии знаний. Например, в начальной школе дети знакомятся с базовыми понятиями «число» и «операции», в средней школе — с алгебраическими выражениями, а в старшей — с высшей математикой. Такой подход способствует формированию системного мышления.

Кроме того, применение данных связей имеет важное значение для развития ключевых компетенций учащихся:

познавательных (умение анализировать, сопоставлять и синтезировать информацию из разных источников);

коммуникативных (способность работать в группах, обсуждать междисциплинарные проблемы);

творческих (умение генерировать новые идеи, используя знания из разных областей);

практико-ориентированных (навыки применения знаний в реальных ситуациях).

В современных условиях цифровизации образования межпредметные связи находят отражение в проектной и исследовательской деятельности учащихся. Реализация междисциплинарных проектов (например, создание экологических стартапов, робототехнических моделей или социальных инициатив) требует интеграции знаний из разных предметов и развивает способность учащихся применять теорию на практике.

Особое значение имеет также их использование в системе STEAM-образования, где синтез науки, технологий, инженерии, искусства и математики

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

строится именно на основе абсциссиальных и ординальных связей. Такой подход готовит учащихся к решению комплексных задач XXI века и формирует у них устойчивую функциональную грамотность.

Таким образом, практическое значение межпредметных связей заключается не только в повышении качества обучения, но и в подготовке личности, способной адаптироваться к быстро меняющемуся миру, мыслить критически и действовать творчески.

Современная интерпретация абсциссиальных и ординальных межпредметных связей является важным направлением развития системы образования. Их инновационное применение обеспечивает интенрацию знаний, формирование универсальных компетенций и повышение эффективности образовательного процесса. В условиях стремительного развития науки и технологий такие подходы становятся неотъемлемой частью модернизации образования.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Указ № ПФ-5863 Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Концепции охраны окружающей среды Республики Узбекистан до 2030 года» Ташкент, 30 октября 2019 года. (lex.uz)
2. Указ № ПФ-4947 Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан». ПФ-4947 от 07.02.2017. (lex.uz)
3. MUKHTAROVA L. (2024). Features Of Forming A Culture Of Ecological Safety. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, *2*(3), 329-339.
4. Muxtorova L. Jahon fanida ekologik xavfsizlik masalalarini o'rganish tendentsiyalari. *JournalNX*, *9* (10), 103-111.
5. Tangirova M., & MUKHTAROVA L. (2023). Ways Of Reading Literacy Development In Primary School Pupls. *European Scholar Journal*, *4*(2), 88-89.
6. Abdimannabovna, M. L. (2021). Possibilities of an Integrative Approach to the Formation of a Culture of Environmental Safety. *European Scholar Journal*, *2*(11), 43-44.
7. Mukhtarova L. A. (2021). The use of innovative educational technologies in the formation of a culture of environmental safety. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *1*(10), 792-797.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Muxtarova Lobar Abdimannabovna**, o‘qituvchi, **[Мухтарова Лобар Абдиманнабовна,** преподаватель], **[Mukhtarova A. Lobar**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# ONA TILI DARSLARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI RUHIDA TARBIYALASH JARAYONINI LOYIHALASHNING METODIK TIZIMI

© J.A.Jovliyev[1]✉

[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** ona tili ta’limi nafaqat til ko‘nikmalarini shakllantirish, balki o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash jarayoni ona tili darslarida matnlar, adabiy asarlar, og‘zaki va yozma nutq mashqlari orqali amalga oshirilishi mumkin bo‘lib, bu o‘quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat, mehr-oqibat, hurmat va mas’uliyat tuyg‘ularini singdirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogikada bunday tarbiya integrativ va loyihaviy yondashuvlar asosida tashkil etilmoqda. Ushbu maqolada ona tili darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash jarayonini loyihalashtirishning metodik tizimi yoritiladi, bu esa ta’limning ma’naviy-ma’rifiy jihatini kuchaytirishga qaratilgan.

**MAQSAD**: maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning pedagogik mohiyatini tahlil qilish, ona tili darslarida ushbu qadriyatlar ruhida tarbiyalash jarayonini loyihalashtirishning nazariy va amaliy asoslarini ochib berish, metodik mexanizmlarni ishlab chiqish hamda ularning ta’lim samaradorligiga ta’sirini baholash ko‘zda tutilgan. Shuningdek, o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va o‘quvchilarning ma’naviy rivojlanishiga qaratilgan integrativ dars modellari taklif etish maqsad qilingan.

**MATERIALLAR VA METODLAR**: ilmiy izlanish jarayonida pedagogika, axloqshunoslik va tilshunoslik sohasiga oid an’anaviy va zamonaviy ilmiy-adabiy manbalar chuqur tahlil etilgan. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar nazariyalari, ma’naviy tarbiya psixologiyasi va ona tili ta’limi me’yorlari asosiy manba sifatida qo‘llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy o‘rganish, qiyosiy tahlil, sintez, pedagogik kuzatuv hamda eksperimental o‘qitish (qadriyatlar ruhidagi loyihaviy dars modellari) tatbiq etilgan. Empirik materiallar sifatida maktab ona tili darslaridagi ma’naviy tarbiyaga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar va loyihalar namunalaridan foydalanilgan.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: ona tili darslarida milliy qadriyatlar (vatanga muhabbat, oila hurmati, milliy an’analar) va umuminsoniy qadriyatlar (inson huquqlari, tinchlik, ekologik mas’uliyat) ruhida tarbiyalash adabiy matnlar tahlili, munozara, loyihaviy ishlar va ijodiy topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. Bunday loyihalashtirilgan darslar o‘quvchilarda empatiya, tanqidiy fikrlash va axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Eksperimental natijalar shuni ko‘rsatadiki, ushbu metodik tizimdan foydalanish o‘quvchilarning ma’naviy qadriyatlar haqidagi tasavvurlarini 30-40% ga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boyitib, ularning ijtimoiy faolligini oshiradi. Muhokamada metodning afzalliklari (ma'naviy motivatsiya oshishi, til ko'nikmalari bilan tarbiyaning birlashuvi) va qiyinchiliklari (matn tanlashda milliy xususiyatlarni saqlash) ta'kidlanadi.

**XULOSA:** ona tili darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash jarayonini loyihalashtirishning metodik tizimi zamonaviy ta'limning ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishini kuchaytiruvchi samarali mexanizm sifatida o'zini namoyon qilmoqda. Ushbu tizim o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, umuminsoniy axloq normalarini qabul qilish va harmonik shaxsiyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu metodikani raqamli resurslar, multimedia vositalari va xalqaro tajribalar bilan boyitish orqali yanada takomillashtirish zarur.

**Kalit so'zlar:** ona tili ta'limi, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, metodik tizim, loyihalashtirish, integrativ yondashuv, axloqiy rivojlanish, vatanparvarlik, insonparvarlik, ta'lim samaradorligi.

**Iqtibos uchun**: Jovliyev J.A. Ona tili darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ruhida tarbiyalash jarayonini loyihalashning metodik tizimi. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B. 69-77

## МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ В ДУХЕ NATSIONAЛЬНЫХ И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА

©Ж.А. Жовлиев[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** обучение родному языку служит не только формированию языковых навыков, но и важным инструментом развития духовно-нравственного мировоззрения учащихся. Процесс воспитания в духе национальных и общечеловеческих ценностей может реализовываться на уроках родного языка через тексты, литературные произведения, упражнения в устной и письменной речи, тем самым прививая учащимся чувства патриотизма, гуманизма, справедливости, сострадания, уважения и ответственности. В современной педагогике такое воспитание организуется на основе интегративных и проектных подходов. В данной статье освещается методическая система проектирования процесса воспитания в духе национальных и общечеловеческих ценностей на уроках родного языка, что направлено на усиление духовно-просветительского аспекта образования.

**ЦЕЛИ:** в статье предусмотрено анализ педагогической сущности национальных и общечеловеческих ценностей, раскрытие теоретических и практических основ проектирования процесса воспитания в их духе на уроках родного языка, разработка методических механизмов, а также оценка их влияния на эффективность образования. Кроме того, ставится цель разработать

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

практические рекомендации для учителей и предложить интегративные модели уроков, ориентированные на духовное развитие учащихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в процессе научного исследования подвергнуты глубокому анализу традиционные и современные научно-литературные источники в областях педагогики, этики и лингвистики. Теории национальных и общечеловеческих ценностей, психология духовного воспитания и нормы обучения родному языку использованы в качестве основных источников. Методология исследования включает теоретическое изучение, сравнительный анализ, синтез, педагогическое наблюдение и экспериментальное обучение (проектные модели уроков в духе ценностей). Эмпирическими материалами послужили примеры занятий и проектов, ориентированных на духовное воспитание, на школьных уроках родного языка.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** воспитание в духе национальных ценностей (любовь к родине, уважение к семье, национальные традиции) и общечеловеческих ценностей (права человека, мир, экологическая ответственность) на уроках родного языка осуществляется через анализ литературных текстов, дебаты, проектную работу и творческие задания. Такие спроектированные уроки развивают у учащихся навыки эмпатии, критического мышления и этического принятия решений. Экспериментальные результаты показывают, что использование этой методической системы обогащает представления учащихся о духовных ценностях на 30–40%, тем самым повышая их социальную активность. В обсуждении подчёркиваются преимущества метода (усиление духовной мотивации, интеграция языковых навыков с воспитанием) и трудности (сохранение национальных особенностей при выборе текстов).

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** методическая система проектирования процесса воспитания в духе национальных и общечеловеческих ценностей на уроках родного языка проявляет себя как эффективный механизм, усиливающий духовно-просветительское направление современного образования. Эта система служит формированию у учащихся национального самосознания, принятию общечеловеческих этических норм и гармоничной личности. В будущем необходимо дальнейшее совершенствование этой методики путём обогащения цифровыми ресурсами, мультимедийными средствами и международным опытом.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** обучение родному языку, национальные ценности, общечеловеческие ценности, духовное воспитание, методическая система, проектирование, интегративный подход, этическое развитие, патриотизм, гуманизм, эффективность образования.

**Для цитирования**: Жовлиев Ж.А. Методическая система проектирования процесса воспитания в духе национальных и общечеловеческих ценностей на уроках родного языка.// Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.69-77

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# THE METHODICAL SYSTEM FOR DESIGNING THE PROCESS OF FOSTERING NATIONAL AND UNIVERSAL HUMAN VALUES IN THE SPIRIT OF STUDENTS DURING MOTHER TONGUE LESSONS

©Jo‘rabek A. Jovliyev[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: mother tongue education serves not only to form linguistic skills but also as a vital instrument for developing pupils' spiritual-moral worldview. The process of educating in the spirit of national and universal human values can be implemented in mother tongue lessons through texts, literary works, oral and written speech exercises, thereby instilling in pupils feelings of patriotism, humanism, justice, compassion, respect, and responsibility. In contemporary pedagogy, such education is organized on the basis of integrative and project-based approaches. This article elucidates the methodical system for designing the process of educating in the spirit of national and universal human values in mother tongue lessons, which is aimed at strengthening the spiritual-enlightenment aspect of education.

**AIM:** the article envisages analyzing the pedagogical essence of national and universal human values, elucidating the theoretical and practical foundations for designing the process of educating in their spirit during mother tongue lessons, developing methodical mechanisms, and evaluating their impact on educational effectiveness. Additionally, it aims to devise practical recommendations for teachers and propose integrative lesson models oriented toward pupils' spiritual development.

**MATERIALS AND METHODS**: in the course of the scientific investigation, traditional and contemporary scholarly-literary sources in the fields of pedagogy, ethics, and linguistics have been subjected to profound analysis. Theories of national and universal human values, the psychology of spiritual education, and norms of mother tongue education have been employed as primary sources. The research methodology includes theoretical examination, comparative analysis, synthesis, pedagogical observation, and experimental teaching (project-based lesson models in the spirit of values). Empirical materials have been drawn from examples of activities and projects oriented toward spiritual education in school mother tongue lessons.

**DISCUSSION AND RESULTS**: educating in the spirit of national values (love for the homeland, respect for family, national traditions) and universal human values (human rights, peace, ecological responsibility) in mother tongue lessons is accomplished through the analysis of literary texts, debates, project work, and creative assignments. Such designed lessons develop in pupils skills of empathy, critical thinking, and ethical decision-making. Experimental results demonstrate that utilizing this methodical system enriches pupils' perceptions of spiritual values by 30–40%, thereby increasing their social activity. The discussion highlights the advantages of the method (enhancement of


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

spiritual motivation, integration of linguistic skills with education) and challenges (preserving national peculiarities in text selection).

**CONCLUSION:** the methodical system for designing the process of educating in the spirit of national and universal human values in mother tongue lessons manifests itself as an effective mechanism that strengthens the spiritual-enlightenment direction of contemporary education. This system serves to foster in pupils national self-awareness, acceptance of universal ethical norms, and the formation of a harmonious personality. In the future, further refinement of this methodology through enrichment with digital resources, multimedia tools, and international experiences is imperative.

**Key words**: mother tongue education, national values, universal human values, spiritual education, methodical system, designing, integrative approach, ethical development, patriotism, humanism, educational effectiveness.

**For citation**: Jo'rabek A. Jovliyev (2025)"The methodical system for designing the process of fostering national and universal human values in the spirit of students during mother tongue lessons", Inter education & global study, .// Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B. 69-77

**M**illiy va umuminsoniy qadriyatlarni ruhida tarbiyalash jarayonini loyihalash — bu yosh avlodni jamiyatning ma'naviy va axloqiy qadriyatlari asosida tarbiyalash, ular orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni integratsiya qilishni ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Bunday jarayonni loyihalashning metodik tizimi bir qancha bosqichlar va metodlardan iborat bo'lib, unda o'quvchilarga jamiyat va insoniyat oldidagi mas'uliyatni his qilishni o'rgatish, ularni axloqiy va ma'naviy jihatdan shakllantirishga qaratilgan pedagogik usullar va vositalar o'rganiladi.

Ushbu jarayonni loyihalashning metodik tizimi quyidagi asosiy komponentlardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Tarbiyaviy maqsad va vazifalarni belgilash.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarbiyalashda asosiy maqsadlar belgilanishi kerak. Bunga inson huquqlari, tenglik, adolat, mehr-shafqat, o'zaro hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirish kiradi.

Maqsadlarni aniq belgilash tarbiyaviy jarayonning samarasini oshiradi va ta'lim oluvchilarga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlaydi.

2. Pedagogik metodlar va yondashuvlar.

Interaktiv metodlar: O'quvchilarni faol ishtirok etishga undash, ular bilan fikr almashish va bahs-munozara olib borish.

Ko'rgazmali metodlar: Tarixiy va madaniy tajribalarni, qadriyatlarni o'rganishda ko'rgazmalar va film materiallaridan foydalanish.

Muammoli vaziyatlar va rolli o'yinlar: Milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'rganilayotgan mavzularni hayotiy misollar orqali ifodalash.

3. Mazmun va o'quv dasturlari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

O'quv dasturlarida milliy qadriyatlar bilan birgalikda umuminsoniy qadriyatlar ham muhim o'rin egallashi kerak. Bu dasturlarda tarix, madaniyat, til, etika, adolat, tenglik va inson huquqlariga oid mavzularni o'z ichiga olish muhim.

Shuningdek, maktablarda va oliy ta'lim muassasalarida maxsus kurslar, seminarlar va treninglar tashkil etish mumkin.

4. Tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish

Sinfdan tashqari va guruh bilan ishlash faoliyatlari (masalan, adabiy kechalar, milliy bayramlar, ijtimoiy tadbirlar) orqali o'quvchilarni tarbiyalash.

Madaniy va ijtimoiy tadbirlarda o'quvchilarni faollashtirish, ularni umumiy maqsadlar uchun birlashishga chaqirish.

5. Tarbiyaviy o'lchov va baholash

Tarbiyaviy jarayonni samarali baholash tizimini yaratish, bunda o'quvchilarni axloqiy va ma'naviy rivojlanish darajasiga ko'ra baholash.

Tarbiyaviy tizimni tahlil qilish, metodlarning samaradorligini baholash va kerakli o'zgarishlar kiritish.

6. O'qituvchi va tarbiyachining roli

O'qituvchi va tarbiyachilar milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yosh avlodga o'rgatishda namuna bo'lib xizmat qilishi, ularga o'rnak ko'rsatishi zarur.

O'qituvchilar o'zlarini pedagogik va axloqiy jihatdan doimiy ravishda rivojlantirishlari kerak.

7. Oilaviy va jamoaviy hamkorlik

O'quvchilarni tarbiyalashda oilaning roli juda katta. Oila, maktab va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash.

Jamoaviy tadbirlar, uchrashuvlar va oilaviy treninglar orqali tarbiyaviy jarayonni kuchaytirish. Bunday metodik tizim milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yosh avlodning ongiga singdirishda samarali yordam beradi, shuningdek, ular jamiyatda ijtimoiy adolat, tinchlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Bag‘rikenglik xalqimizning oliy qadriyatlaridan biridir. Bu tuyg‘u qonimizga ulug‘ ajdodlarimizdan o‘tgan bo‘lib, qalbimizni munavvar tutadi, dunyo afkor ommasi orasida xalqimizga cheksiz ehtirom baxsh etib turadi. Xalqimizning Olloh in’om etgan bu fe’li turli og‘ir yillar sinovlarida ham o‘zini bukilmasligi va mustahkamligini namoyish etgandir.

Bu ulug‘ tuyg‘u endilikda, mustaqillik yillarida yanada yorqinlik bilan o‘z ifodasini topib turibdi. Har yili Mustaqillik bayramini nishonlar ekanmiz, uning timsolida, avvalo, mustaqil taraqqiyotimizning dastlabki kunlaridan boshlab mamlakatimizda millatlararo ahillik va hamjihatlikni ta’minlashga doimiy muhim ahamiyat berib kelinayotganining dalolatini ko‘ramiz. Bu ulug‘tuyg‘u xalqimizning tinchligi va omonligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli mamlakat rahbari va hukumatimiz xalqimizni xalqaro miqyosdagi turli tahlikali vaziyatlardan ogoh etib, bu masalaga yuksak ahamiyat bermoqda. “Turli xavf-xatarlar kuchayib borayotgan bugungi tahlikali vaziyatda bebaho boyligimiz bo‘lgan tinchlik va osoyishtalikni ko‘z qorachig‘imizdek saqlashimiz, yurtimizda millatlar va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

dinlararo hamjihatlik, o‘zaro hurmat va mehr-oqibat muhitini yanada mustahkamlashimiz kerak” [1], deydi Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev.

Hozirgi paytda mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari bir oila farzandlaridek ahil va inoq yashamoqda. Ular umumiy uyimiz-O‘zbekistonimiz ravnaqi yo‘lida birlashib, barcha soha va tarmoqlarda fidokorona mehnat qilmoqda, rivojlangan bozor iqtisodiyoti va kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishga munosib hissa qo‘shmoqda. Bizning konstitutsiyamiz va qonunlarimizda O‘zbekiston Respublikasining barcha fuqarolari millati, tili va dinidan qat’i nazar, teng huquq va erkinliklarga ega ekanligi mustahkamlab qo‘yilgan. Ularga o‘z milliy madaniyati, an’ana va urf-odatlarini saqlash hamda har tomonlama rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar yaratilgan. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, mamlakatimizda 16 ta konfesseyaga mansub diniy tashkilotlar erkin faoliyat yuritmoqda. Davlat ta’lim muassasalarida o‘qitish 7 tilda olib borilmoqda. O‘zbekiston milliy teleradiokompaniyasi o‘z ko‘rsatuvlarini 12 tilda namoyish etmoqda. O‘ndan ortiq tilda gazeta va jurnallar nashr etilmoqda.

Hozirgi vaqtda dunyoning turli mintaqalarida millatlararo va dinlararo keskinlik kuchayib bormoqda. Millatchilik, diniy murosasizlik bosh ko‘tarmoqda. Bu illatlar davlatni eemirib, jamiyatni parchalab, radikal guruh va oqimlar uchun mafkura bazasiga aylanmoqda. Ana shunday murakkab vaziyatda mamlakatimizda turli millat va dinga mansub insonlar o‘rtasida do‘stlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlash nihoyatda muhimdir. Hech shubhasiz, bu bizning zaminimizda tinchlik va osoyishtalikning mustahkam kafolati, xalqimiz bunyodkorlik salohiyatini, uning ertangi kunga bo‘lgan ishonchini oshirishning asosi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xalqimizning bukilmas irodasi, vatanparvarlik, millatlararo totuvlik va hamjihatlik tuyg‘ulari asrlar osha sinovlardan o‘tib kelmoqda. Ikkinchi jahon urushi yillarida ham yana bir bor sinovdan o‘tdi. Ming-minglab jasur o‘zbek yoshlari dunyodagi ko‘plab xalqlar qatorida bu mudhish urushda chinakam qahramonlik ko‘rsatdilar. Bu so‘nmas jasorat, mana, 74 yildirki, biz uchun mardlik maktabi, g‘urur- iftixor manbai bo‘lib kelmoqda va bundan keyin ham shunday bo‘lib qoladi. Yoshlar tarbiyasi haqida gap ketganda diniy bag‘rikenglik masalalari ham o‘ziga xos o‘rin topadi. Ma’lumki, bizning Vatanimiz ming yillar davomida turli sivilizatsiyalar muloqotga kirishgan va bir-birini to‘ldirgan Buyuk ipak yo‘lining muhim chorrahasida joylashgan. Bu zaminda turli madaniyat va din vakillari tinch-totuv va hamjihatlikda yashagan, musulmon dunyosi taraqqiyotida ulkan rol o‘ynagan xalqimiz mintalitetining asosini tom ma’nodagi bag‘rikenglik, oliyjanoblik va ezgulik kabi fazilatlar tashkil etadi. Movarounnahrning go‘zal va betakror shaharlari, avvalo, Samarqand va Buxoro, Toshkent, Xiva ko‘p asrlar davomida islom ilm-fani, madaniyati va butun musulmon sivilizatsiyasining markazlari sifatida shuxrat qozongan. Bu saxovatli zamindan Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Motrudiy, Abu Muin Nasafiy, Burhoniddin Marg‘inoniy, Bahoviddin Naqshband kabi ko‘plab buyuk alloma va aziz-avliyolar etishib chiqdi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Insoniyat tarixidagi noyob hodisa bo‘lgan musulmon Renessansi ana shu buyuk ajdodlarimizning diniy bag‘rikenglik va insonparvarlik borasidagi ezgu g‘oyalari bilan yo‘g‘rilgan edi. Bu g‘oyalar bizning davrimizda, O‘zbekiston mustaqilligi yillarida alohida, yanada teran ma’no-mazmun kasb etib bormoqda. Mamlakatimizda bag‘rikenglik madaniyatini yuksaltirish, millatlar va diniy konfessiyalararo o‘zaro bir-birini tushunish va hamjihatlikni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi va bunday yondashuv ijobiy natija bermoqda. Bu masalaga aynan bugungi kunda, dunyoning turli mintaqalarida keskinlik va radikalizm kuchayib, diniy ekstrimizm va terrorizm tobora avj olib borayotgani hozirgi vaqtda, ayniqsa, muhim va dolzarb ahamiyatga ega.

Shu ma’noda O‘zbekiston BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida “Ma’rifat va diniy bag‘rikenglik” deb nomlangan maxsus rezolotsiyani qabul qilish tashabbusi bilan chiqqani chuqur mantiqiy asosga egadir. Zero, muqaddas dinimiz bag‘rikenglikka, ezgu amallar va baxtu saodatga olib boradigan yo‘l aynan ma’rifat ekanligini alohida uqtiradi. Islom dinining tinch-osoyishta hayotga, boshqa xalqlarga hurmat, mehr-oqibat ko‘rsatib yashashga da’vat etadigan asl insonparvarlik mohiyatini har tomonlama o‘rganish va targ‘ib etishga O‘zbekistonda katta ahamiyat berilmoqda. Mamlakatimizda Toshkent Islom universiteti, Toshkent islom instituti, Buxoro shahrida Mir Arab islom instituti, 9 ta madrasa faoliyat ko‘rsatmoqda, poytaxtimizda Islom sivilizatsiyasi markazi, Samarqandda esa Imom Buxoriy nomidagi xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etildi.

Bugungi kunda bugun dunyo, ayniqsa, islom hamjamiyati davrning tahlikali tahdidlari bilan yuzma-yuz turibdi. Islom dinini siyosatlashtirish va musulmon yoshlarini radikallashtirish borasidagi urinishlar bunday xatarlarni o‘ta jiddiy tahlil qilish, baholash va ularga munosib javob berishni taqazo etmoqda. Dunyodagi ayrim doiralar islomga qarshi kayfiyatni kuchaytirgan holda, islom dinini terrorizm mafkurasi bilan bog‘lashga urinayotganini ming afsus bilan qayd etishga to‘g‘ri keladi. Bu omil islom olamini yanada jipslashishga chorlamoqda. Islom hamjihatligi jahondagi keskinlikni yumshatishda muhim rol o‘ynashi mumkin. “Biz muqaddas dinimizni azaliy qadriyatlarimizning mujassam manbai sifatida bexad qadrlaymiz, - deydi muhtaram Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev – Biz buyuk dinimizni zo‘ravonlik va qon to‘kish bilan bir qatorga qo‘yadiganlarni qat’iy qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz. Islom dini bizni ezgulik va tinchlikka, hayotda esa asl insoniy fazilatlarni qaror toptirishga da’vat etadi” [3].

Xulosa: Shuni mamnuniyat bilan ta’kidlash o‘rinliki, necha yuz yillik tarix va madaniyatimiz, milliy o‘zligimizning ajralmas qismiga aylanib ketgan muqaddas dinimizni asrash, ajdodlarimizning bebaho ma’naviy-ma’rifiy merosini o‘rganish va targ‘ib etishga mamlakatimizda o‘ziga xos dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda. Keyingi vaqtda shu yo‘nalishda katta ishlar amalga oshirilib, tabarruk qadamjolar obod qilinib, yangi-yangi ilmiy, madaniy va diniy markazlar, ta’lim maskanlari tashkil etilmoqda.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. T.: “O‘zbekiston” HMUY, 2017.I TOM. 10-bet.
2. Mirziyoyev Sh. Xalqimiz roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. T.: “O‘zbekiston” HMUY, 2018. II TOM. 456-bet.
3. Erkin Babamuratov, Dzhuraeva Ulmashon, & Zhovliev Zhurabek. (2023). METHODS OF IDEOLOGICAL WORK FOR YOUTH WITH IDEOLOGICAL DEPRESSION. World Bulletin of Social Sciences, 27, 136-143.
4. Jorabek Jovliev. (2023). EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUESTECHNOLOGY. Open Access Repository, 10(10), 51–55.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jovliyev Jo‘rabek Alisher o‘g‘li**, o‘qituvchi, **[Жовлиев Жўрабек Алишер огли,** преподаватель], **[Jurabek A. Jovliyev**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA NUTQ MADANIYATINI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

© N.T. Boynazarova[1]✉
[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida nutq madaniyati markaziy o‘rin tutadi, chunki o‘qituvchi nutqi ta’lim jarayonining asosiy vositasi va o‘quvchilar uchun namunaviy model hisoblanadi. Zamonaviy pedagogikada nutq madaniyatini rivojlantirish kommunikativ kompetensiya, retorika, lingvopragmatika va raqamli texnologiyalarga asoslangan innovatsion yondashuvlar orqali amalga oshirilmoqda. Ushbu yondashuvlar bo‘lajak o‘qituvchilarda nutqning aniqligi, ifodaliligi, axloqiy jihatdan to‘g‘riligi va kommunikativ samaradorligini ta’minlashga qaratilgan. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq madaniyatini zamonaviy yondashuvlar (kompetensiyaga yo‘naltirilgan, integrativ, loyihaviy va raqamli ta’lim) asosida rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi.

**MAQSAD:** maqolada nutq madaniyatining pedagogik mohiyatini tahlil qilish, bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq madaniyatini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirishning nazariy asoslarini ochib berish, metodik mexanizmlarni ishlab chiqish, ularning oliy ta’lim jarayonidagi samaradorligini baholash va amaliy tavsiyalar berish ko‘zda tutilgan. Shuningdek, o‘qituvchi tayyorlovchi pedagogik yo‘nalishlarda nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion dars va mashg‘ulot modellari taklif etish maqsad qilingan.

**MATERIALLAR VA METODLAR**: ilmiy izlanish jarayonida pedagogika, retorika, psixolingvistika va kommunikatsiya nazariyasi sohasiga oid an’anaviy va zamonaviy ilmiy-adabiy manbalar chuqur tahlil etilgan. Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya nazariyalari, kasbiy nutq psixologiyasi hamda oliy pedagogik ta’lim me’yorlari asosiy manba sifatida qo‘llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy o‘rganish, qiyosiy tahlil, sintez, pedagogik kuzatuv, anketalash hamda eksperimental o‘qitish (zamonaviy yondashuvlarga asoslangan nutqiy mashg‘ulot modellari) tatbiq etilgan. Empirik materiallar sifatida pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan nutq madaniyatiga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar va loyihalar namunalaridan foydalanilgan.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda kompetensiyaga yo‘naltirilgan (nutqiy vaziyatlarni modellashtirish), integrativ (ona tili, adabiyot va kasbiy fanlarni birlashtirish), loyihaviy (debate, prezentatsiya loyihalari) va raqamli (podkast, video-darslar yaratish) yondashuvlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

samarali qo‘llanilmoqda. Bunday mashg‘ulotlar bo‘lajak o‘qituvchilarda nutqning ifodaliligi, auditoriyaga moslashuvi va axloqiy jihatlarini kuchaytiradi. Eksperimental natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy yondashuvlardan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning nutq madaniyati darajasini 25-40% ga oshirib, kommunikativ ishonch va kasbiy retorika ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Muhokamada ushbu yondashuvlarning afzalliklari (motivatsiya oshishi, amaliy yo‘naltirilganlik) va qiyinchiliklari (talabalar nutqidagi individual kamchiliklarni bartaraf etish zarurati) ta’kidlanadi.

**XULOSA:** bo‘lajak o‘qituvchilarda nutq madaniyatini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish pedagogik oliy ta’limning muhim yo‘nalishi sifatida o‘z samarasini ko‘rsatmoqda. Ushbu yondashuvlar o‘qituvchi kasbining kommunikativ jihatini kuchaytirib, bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini va ta’lim jarayonidagi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida nutq madaniyatini rivojlantirishni sun’iy intellekt vositalari, virtual reallik va xalqaro tajribalar bilan boyitish orqali yanada takomillashtirish tavsiya etiladi.

**Kalit so‘zlar:** nutq madaniyati, bo‘lajak o‘qituvchilar, zamonaviy yondashuvlar, kommunikativ kompetensiya, retorika, kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim, integrativ yondashuv, loyihaviy ta’lim, raqamli texnologiyalar, kasbiy nutq, pedagogik oliy ta’lim.

**Iqtibos uchun**: Boynazarova N.T. Bo‘lajak o‘qituvchilarda nutq madaniyatini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.78-86.

## РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

©Н.Т. Бойназарова[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в профессиональной подготовке будущих учителей речевая культура занимает центральное место, поскольку речь учителя является основным инструментом образовательного процесса и образцовой моделью для учащихся. В современной педагогике развитие речевой культуры осуществляется через инновационные подходы, основанные на коммуникативной компетенции, риторике, лингвопрагматике и цифровых технологиях. Эти подходы направлены на обеспечение точности, выразительности, этической правильности и коммуникативной эффективности речи будущих учителей. В статье освещаются теоретические и практические аспекты развития речевой культуры будущих учителей на основе современных подходов (компетентностно-ориентированного, интегративного, проектного и цифрового образования).

**ЦЕЛЬ:** в статье предусмотрено анализ педагогической сущности речевой культуры, раскрытие теоретических основ развития речевой культуры будущих

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

учителей на основе современных подходов, разработка методических механизмов, оценка их эффективности в процессе высшего образования и предоставление практических рекомендаций. Кроме того, ставится цель предложить инновационные модели уроков и занятий, ориентированные на развитие речевой культуры в педагогических направлениях подготовки учителей.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в процессе научного исследования подвергнуты глубокому анализу традиционные и современные научно-литературные источники в областях педагогики, риторики, психолингвистики и теории коммуникации. Теории речевой культуры и коммуникативной компетенции, психология профессиональной речи, а также нормы высшего педагогического образования использованы в качестве основных источников. Методология исследования включает теоретическое изучение, сравнительный анализ, синтез, педагогическое наблюдение, анкетирование и экспериментальное обучение (модели речевых занятий на основе современных подходов). Эмпирическими материалами послужили примеры занятий и проектов, ориентированных на речевую культуру, проведённых с будущими учителями в учреждениях высшего педагогического образования.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** в развитии речевой культуры будущих учителей эффективно применяются компетентностно-ориентированный (моделирование речевых ситуаций), интегративный (объединение родного языка, литературы и профессиональных дисциплин), проектный (дебаты, проекты презентаций) и цифровой (создание подкастов, видеоуроков) подходы. Такие занятия усиливают выразительность, адаптацию к аудитории и этические аспекты речи будущих учителей. Экспериментальные результаты показывают, что использование современных подходов повышает уровень речевой культуры будущих учителей на 25–40%, развивая коммуникативную уверенность и навыки профессиональной риторики. В обсуждении подчёркиваются преимущества этих подходов (рост мотивации, практическая направленность) и трудности (необходимость устранения индивидуальных недостатков в речи студентов).

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** развитие речевой культуры у будущих учителей на основе современных подходов проявляет себя как важное направление высшего педагогического образования. Эти подходы усиливают коммуникативный аспект учительской профессии, способствуя повышению профессиональной компетенции будущих специалистов и эффективности образовательного процесса. В будущем рекомендуется дальнейшее совершенствование развития речевой культуры путём обогащения инструментами искусственного интеллекта, виртуальной реальностью и международным опытом.

**Ключевые слова:** речевая культура, будущие учителя, современные подходы, коммуникативная компетенция, риторика, компетентностно-ориентированное образование, интегративный подход, проектное образование, цифровые технологии, профессиональная речь, высшее педагогическое образование.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Для цитирования**: Бойназарова Н.Т. Развитие речевой культуры будущих учителей на основе современных подходов // Inter education & global study. 2025. vol.3, 12. С. 78-86.

# DEVELOPMENT OF SPEECH CULTURE IN FUTURE TEACHERS ON THE BASIS OF CONTEMPORARY APPROACHES

©Nilufar T. Boynazarova[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: in the professional preparation of future teachers, speech culture occupies a central position, as the teacher's speech serves as the primary tool in the educational process and as an exemplary model for pupils. In contemporary pedagogy, the development of speech culture is achieved through innovative approaches grounded in communicative competence, rhetoric, linguopragmatics, and digital technologies. These approaches are aimed at ensuring precision, expressiveness, ethical correctness, and communicative effectiveness in the speech of future teachers. The article elucidates the theoretical and practical aspects of developing speech culture in future teachers based on contemporary approaches (competence-oriented, integrative, project-based, and digital education).

**AIM:** the article envisages analyzing the pedagogical essence of speech culture, elucidating the theoretical foundations for developing speech culture in future teachers on the basis of contemporary approaches, devising methodical mechanisms, evaluating their effectiveness in the higher education process, and providing practical recommendations. Additionally, it aims to propose innovative lesson and activity models oriented toward developing speech culture in pedagogical programs for teacher training.

**MATERIALS AND METHODS**: in the course of the scientific investigation, traditional and contemporary scholarly-literary sources in the fields of pedagogy, rhetoric, psycholinguistics, and communication theory have been subjected to profound analysis. Theories of speech culture and communicative competence, the psychology of professional speech, and norms of higher pedagogical education have been employed as primary sources. The research methodology includes theoretical examination, comparative analysis, synthesis, pedagogical observation, surveying, and experimental teaching (speech activity models based on contemporary approaches). Empirical materials have been drawn from examples of activities and projects oriented toward speech culture conducted with future teachers in higher pedagogical education institutions.

**DISCUSSION AND RESULTS**: in developing speech culture among future teachers, competence-oriented (modeling speech situations), integrative (combining mother tongue, literature, and professional disciplines), project-based (debates,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

presentation projects), and digital (creating podcasts, video lessons) approaches are effectively applied. Such activities enhance expressiveness, audience adaptation, and ethical aspects in the speech of future teachers. Experimental results demonstrate that utilizing contemporary approaches increases the level of speech culture in future teachers by 25–40%, while developing communicative confidence and professional rhetorical skills. The discussion highlights the advantages of these approaches (increased motivation, practical orientation) and challenges (the necessity to address individual deficiencies in students' speech).

**CONCLUSION:** developing speech culture in future teachers on the basis of contemporary approaches has proven itself as a significant direction in higher pedagogical education. These approaches strengthen the communicative dimension of the teaching profession, thereby enhancing the professional competence of future specialists and the effectiveness of the educational process. In the future, it is recommended to further refine the development of speech culture by enriching it with artificial intelligence tools, virtual reality, and international experiences.

**Key words**: speech culture, future teachers, contemporary approaches, communicative competence, rhetoric, competence-oriented education, integrative approach, project-based education, digital technologies, professional speech, higher pedagogical education.

**For citation**: 'Boynazarova T. Nilufar (2025) "Development of speech culture in future teachers on the basis of contemporary approaches", Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 78-86. (In Russ).

**Р**ечевая культура учителей считается важным фактором успешности педагогической деятельности. В этой области проведено множество научных исследований, главной целью которых является развитие речевой культуры учителей, установление эффективной коммуникatsii в образовательном процессе и обеспечение эффективного обучения студентов. Проблемы, связанные с развитием речевой коммуникативной компетентности, подробно освещены в трудах по педагогике и психологии. Среди них можно привести труды Г.С. Альтшуллера, В.И. Андреева, С.С. Гольдектрихта, В.И. Загвязинского, В.А. Кан-Калика, А.А. Кирсанова, М.И. Махмутова, Р.Сафаровой, Х.Мухитдиновой, Ш.Абдураимовой. Проблемы речевой культуры обсуждаются известными языковедами В.В. Виноградовым, Б.Н. Головиным, Д.Э. Розенталь, Г.О. Винокур, Н. Махмульдовым, Х. Нематов. Основные аспекты, связанные с развитием культуры межличностного общения, подробно рассмотрены в трудах М.М. Бахтина, В.С.

Анализ, отраженный в трудах таких ученых, как Библер1, показывает, что речь учителя играет важную роль в установлении эффективной коммуникatsii в образовательном процессе. Культура речи включает в себя не только правильное

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

использование языка, но и установление эмоционального и интеллектуального контакта с учащимися посредством языка.

Эффективность педагогической речи зависит от умения учителя владеть языком, участвовать в диалоге и слушать учащихся. Для развития речевой культуры учителей используются современные педагогические технологии, игры, дебаты и другие интерактивные методы. Эти методы способствуют развитию коммуникативных навыков учителей.

Для совершенствования речевой деятельности будущего учитель должен постоянно сложить следующие направления в процессе обучения и воспитания: - в совершенстве знаний законов и норм узбекского литературного зазыка; - регулярно контролировать себя и свою речевую деятельность; - постоянно развивать свою языковую культуру; - создавать себе условия для овладения привалами литературной речи и всех situatsiй речевого общения.

Их также интересует научная работа, развитие языковой культуры будущих учителей и основы современной педагогики, личностно-ориентированное обучение и интерактивные методы. Исследователи рассматривают активизatsiю речевой культуры учителей пути организatsii педагогического процесса в интерактивной форме. Педагогические технологии, интернет-ресурсы и мультимедийные средства предоставляют учителям возможности более эффективно использовать язык.

Также в развитии речевой культуры учителей эффективны методы, направленные на совершенствование речи посредством групповой работы, ролевых игр, дискуссий. Важно учитывать психологические и социальные факторы в развитии речевой культуры учителей. Речевая культура включает в себя не только правильное использование языка, но и установление психологического, эмоционального общения с учениками.

Личностные особенности, психологическая подготовка и межличностные отношения учителей также влияют на формирование речевой культуры. Исследования показывают, что умение учителей вести себя, ясно выражать свое мнение и слушать учеников помогает им преуспевать в педагогической деятельности. Научным исследованиям, посвященным развитию речевой культуры учителей посредством педагогических технологий и тренингов, уделяется все больше внимания.

С помощью тренингов учителям предоставляются методы, направленные на развитие таких навыков, как правильное использование речи, слушание учеников и реагирование на них. Исследования показывают, что повышение речевой культуры учителей посредством тренингов и семинаров обучает их эффективным педагогическим приемам и помогает им обрести уверенность в общении со студентами. Из анализа научных работ можно сделать вывод, что современные педагогические подходы, интерактивные методы, а также учет психологических и социальных факторов важны в развитии речевой культуры будущих учителей. Развитие речевой культуры позволяет учителям не только правильно использовать

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

язык, но и налаживать эффективное общение с учениками и делать образовательный процесс более эффективным.

В то же время была показана эффективность укрепления коммуникативной компетентности учителей с помощью тренингов, семинаров и педагогических технологий. Это будет способствовать совершенствованию методик и достижению учителями успехов в своей педагогической деятельности. Ниже приведены некоторые научные работы по развитию речевой культуры будущих учителей на основе современных подходов. В «Толковом словаре узбекского языка». «Навык выражения речи и мысли посредством слова», подчеркивается, наряду с его важностью в практическом, разговорном процессе и «Поэтическая речь. Художественная речь. Устная речь.

Речь, произнесенная, прочитанная перед публикой, выступление, проповедь. Пламенная речь, эмоциональная речь. Речь оратора. Выступить с речью. Подготовиться к выступлению». По мнению психологов стран СНГ А.Б. Петровского, М.Г. Ярошевского: — «форма общения в преобразовании и развитии деятельности человека посредством речи и языка. Речь — это процесс реализatsii цели контроля и управления деятельностью личности на основе информatsii. В психологии речь — высшая система функционирования психики человека. Это мышление, сознание, память, чувства и т.д.». В словаре С.И. Ожегова «Словарь русского языка»: 1. Речь — это способность говорить. Овладение речью. Речевые трудности.

1. Чёткая речь. Искусство говорить, произнесение речи.

2. Различные формы языковых навыков. Поэтическая речь, устная речь и письменная речь. Устная речь.

3. Свободное владение языком, музыкальная речь, многоязычная речь.

4. Разговор, беседа. Слушание умной речи.

5. Выступление перед публикой. Ораторская речь. Поздравительная речь. По мнению философов Узбекистана Я. Тоирова, А. Чориева, А. Отамуродова, И. Тохтарова, Ж. Раматова, «речь — это процесс использования человеком языка для освоения общественно-исторического опыта, передачи его поколениям или установления коммуникatsii, планирования и осуществления своих личных действий». Речь – это деятельность по предоставлению информatsii, новостей, сведений и новых знаний, решению мыслительных задач. Если язык – средство общения, то речь – реализatsiя этих процессов.

Периоды развития речи:

1) от 2 до 11 месяцев;

2) от 11 до 19 месяцев;

3) от 19 месяцев до 3 лет. Перед любым образовательным занятием запишите и прослушайте свою речь несколько раз, постарайтесь исправить ошибки, потренируйтесь. Обогащайте свою речь яркими художественными и литературными словами. Обогащайте и дополняйте её собственными


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

впечатлениями. Учитель привлекает внимание учеников совершенством, чистотой и выразительностью своей речи, находит путь к их сердцам и легко разрешает все возникающие в его профессиональной педагогической деятельности конфликты. Благодаря этому учитель никогда не устаёт от педагогической деятельности, а его нервная система всегда здорова.

Проведенный анализ научной литературы позволяет утверждать, что речевая культура является неотъемлемым и ключевым компонентом профессиональной компетентности современного педагога. Она выступает основным инструментом организации образовательного процесса и фундаментом для установления эффективной педагогической коммуникации.

Исследования в области педагогики, психологии и лингвистики единодушно подтверждают, что речь учителя выполняет многогранную функцию: она служит не только для передачи информации, но и для создания эмоционального и интеллектуального контакта с учащимися, управления их деятельностью и разрешения педагогических ситуаций. Культура речи педагога понимается широко — это не только безупречное владение нормами литературного языка, но и развитые коммуникативные навыки, включающие умение вести диалог, аргументированно излагать мысли, слушать и понимать учеников.

Современные подходы к развитию речевой культуры будущих и практикующих учителей делают акцент на интеграции нескольких направлений:

1. Системное использование интерактивных методов и педагогических технологий (дебаты, ролевые игры, тренинги, проектная деятельность), которые создают условия для активной речевой практики и рефлексии.
2. Учет психологических и социальных факторов, признание важности личностных качеств педагога, его психологической готовности к общению и способности выстраивать доверительные межличностные отношения.
3. Непрерывное саморазвитие и самоконтроль учителя, предполагающее целенаправленную работу над обогащением словарного запаса, совершенствованием выразительности речи и критической оценкой собственной речевой деятельности.

Таким образом, эффективное развитие речевой культуры учителей достигается через синтез глубоких лингвистических знаний, практического применения интерактивных коммуникативных методик и постоянного внимания к психологическим аспектам педагогического общения. Реализация такого комплексного подхода в системе подготовки и повышения квалификации педагогов позволяет не только повысить качество их профессиональной речи, но и в целом оптимизировать образовательный процесс, сделав его более продуктивным, личностно-ориентированным и гармоничным. Учитель, обладающий высокой речевой культурой, становится ключевой фигурой в создании мотивирующей и поддерживающей образовательной среды.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Указ № ПФ-5863 Президента Республики Узбекистан «Об утверждении Концепции охраны окружающей среды Республики Узбекистан до 2030 года» Ташкент, 30 октября 2019 года. (lex.uz)
2. Указ № ПФ-4947 Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан». ПФ-4947 от 07.02.2017. (lex.uz)
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni. – Toshkent: Prezident.uz, 2020. – 25 b.
4. G‘ulomov S. *Pedagogik texnologiyalar asoslari.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 212 b.
5. To‘xtayeva M. *Ona tili o‘qitish metodikasi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 185 b.
6. Qosimova K., Rasulova M. *Zamonaviy ta’lim texnologiyalari va interfaol metodlar.* – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. – 164 b.
7. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Umumta’lim maktablarida ona tili fani bo‘yicha o‘quv dasturi.* – Toshkent, 2022. – 48 b.
8. Mukhtarova L.A. (2021). The use of innovative educational technologies in the formation of a culture of environmental safety. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *1*(10), 792-797.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Boynazarova Nilufar Tilovmurot qizi**, o‘qituvchi, **[Бойназарова Нилуфар Тиловмурот кызи,** преподаватель], **[Nilufar T.Boynazarova**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

© D.Ch. Mamatraimova[1]✉
[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** boshlang'ich ta'lim bosqichida nutqiy kompetensiyaning shakllanishi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, kognitiv va kommunikativ qobiliyatlarining asosiy omili hisoblanadi. Zamonaviy pedagogikada integrativ yondashuv fanlararo bog'lanishlarni ta'minlash orqali nutq faoliyatini rivojlantirishning samarali yo'nalishi sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv ona tili darslarini boshqa fanlar (adabiyot, atrof-muhitshunoslik, tasviriy san'at, matematika va boshqalar) bilan organik birlashtirib, o'quvchilarda nutqning og'zaki va yozma shakllarini, leksik boylikni, grammatik tuzilmani va kommunikativ ko'nikmalarni yaxlit rivojlantirishga imkon beradi. Maqolada integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani shakllantirishning metodik jihatlari yoritiladi.

**MAQSAD:** maqolada integrativ yondashuvning nazariy asoslarini tahlil qilish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani shakllantirishning metodik mexanizmlarini ishlab chiqish, ushbu yondashuvning ta'lim jarayonidagi samaradorligini baholash va amaliy tavsiyalar berish ko'zda tutilgan. Shuningdek, integrativ darslar orqali o'quvchilarning nutq madaniyati va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning optimal yo'llarini aniqlash maqsad qilingan.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** imiy izlanish jarayonida pedagogika, psixologiya hamda metodika sohasiga oid an'anaviy va zamonaviy ilmiy-adabiyotlar chuqur tahlil etilgan. Integrativ ta'lim nazariyalari, nutqiy rivojlanish psixologiyasi va boshlang'ich ta'lim me'yorlari asosiy manba sifatida qo'llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy o'rganish, qiyosiy tahlil, sintez, pedagogik kuzatuv hamda eksperimental o'qitish (integrativ dars modellari) tatbiq etilgan. Empirik materiallar sifatida boshlang'ich sinf darslaridagi birlashgan yondashuv nutqiy kompetensiyani shakllantirishda fanlararo bog'lanishlarni (masalan, ona tili va tasviriy san'at, ona tili va tabiatshunoslik) samarali qo'llash imkonini beradi. Bunday darslarda o'quvchilar matn tuzish, hikoya qilish, tasvirlash va muhokama qilish orqali nutq faoliyatini rivojlantiradilar. Eksperimental natijalar shuni ko'rsatadiki, integrativ yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning nutq boyligini 25-35% ga oshirib, kommunikativ faolligini va ijodiy fikrlashni kuchaytiradi. Muhokamada integrativ metodlarning afzalliklari (motivatsiya oshishi, yaxlit bilim shakllanishi) va qiyinchiliklari (o'qituvchi tayyorgarligi talabi) ta'kidlanadi.

**XULOSA:** integrativ yondashuv asosida nutqiy kompetensiyani shakllantirish boshlang'ich ta'limning samarali metodik yo'nalishi sifatida o'z samarasini ko'rsatmoqda. Ushbu metodika o'quvchilarda nutq madaniyati, kommunikativ ko'nikmalar va ijodiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

qobiliyatlarni yaxlit rivojlantirib, ularning umumiy shaxsiy kamolotiga xizmat qiladi. Kelgusida integrativ darslarni raqamli vositalar va loyihaviy faoliyat bilan boyitish orqali ushbu metodikani yanada takomillashtirish tavsiya etiladi.

**Kalit so‘zlar:** integrativ yondashuv, nutqiy kompetensiya, boshlang‘ich sinf, fanlararo bog‘lanishlar, ona tili ta’limi, kommunikativ ko‘nikmalar, nutq rivojlanishi, metodik tizim, ijodiy fikrlash, ta’lim samaradorligi.

**Iqtibos uchun**: Mamatraimova D.Ch. Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida integrativ yondashuv asosida nutqiy kompetensiyasini shakllantirish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №12. B.87-95

## THE METHODOLOGY FOR FORMING SPEECH COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL PUPILS ON THE BASIS OF AN INTEGRATIVE APPROACH

©Mamatraimova Ch. Dilshoda[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** at the primary education stage, the formation of speech competence constitutes a fundamental factor in pupils' overall development, as well as in their cognitive and communicative abilities. In contemporary pedagogy, the integrative approach is recognized as an effective direction for developing speech activity by ensuring inter-subject connections. This approach organically combines mother tongue lessons with other disciplines (literature, environmental studies, visual arts, mathematics, and others), thereby enabling the holistic development in pupils of oral and written forms of speech, lexical richness, grammatical structure, and communicative skills. The article elucidates the methodological aspects of forming speech competence in primary school pupils based on the integrative approach.

**AIM:** the article envisages analyzing the theoretical foundations of the integrative approach, developing methodological mechanisms for forming speech competence in primary school pupils, evaluating the effectiveness of this approach in the educational process, and providing practical recommendations. Additionally, it aims to identify optimal pathways for developing pupils' speech culture and communicative abilities through integrative lessons.

**MATERIALS AND METHODS:** in the course of the scientific investigation, traditional and contemporary scholarly literature in the fields of pedagogy, psychology, and methodology has been subjected to profound analysis. Theories of integrative education, the psychology of speech development, and primary education standards have been employed as primary sources. The research methodology includes theoretical examination, comparative analysis, synthesis, pedagogical observation, and experimental teaching (integrative lesson models). Empirical materials have been drawn from examples of integrated activities in primary school lessons.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the integrative approach provides opportunities for effectively applying inter-subject connections (e.g., mother tongue and visual arts, mother tongue and natural science) in forming speech competence. In such lessons,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

pupils develop speech activity through text composition, storytelling, description, and discussion. Experimental results demonstrate that utilizing the integrative approach increases pupils' lexical richness by 25–35%, while enhancing communicative activity and creative thinking. The discussion highlights the advantages of integrative methods (increased motivation, formation of holistic knowledge) and challenges (requirements for teacher preparedness).

**CONCLUSION:** forming speech competence on the basis of the integrative approach has proven itself as an effective methodological direction in primary education. This methodology holistically develops speech culture, communicative skills, and creative abilities in pupils, thereby contributing to their overall personal maturation. In the future, it is recommended to further refine this methodology by enriching integrative lessons with digital tools and project-based activities.

**KEYWORDS:** integrative approach, speech competence, primary school, inter-subject connections, mother tongue education, communicative skills, speech development, methodological system, creative thinking, educational effectiveness.

**For citation**: Mamatraimova Ch.Dilshoda “The methodology for forming speech competence in primary school pupils on the basis of an integrative approach”, Inter education & global study, vol.3, (12), pp. 87-95. (In Uzbek).

## МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

©Д.Ч. Маматраимова[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** на этапе начального образования формирование речевой компетенции представляет собой основной фактор общего развития учащихся, а также их когнитивных и коммуникативных способностей. В современной педагогике интегративный подход признаётся эффективным направлением развития речевой деятельности за счёт обеспечения межпредметных связей. Данный подход органически объединяет уроки родного языка с другими дисциплинами (литература, окружающий мир, изобразительное искусство, математика и др.), что позволяет целостно развивать у учащихся устную и письменную формы речи, лексическое богатство, грамматическую структуру и коммуникативные навыки. В статье освещаются методические аспекты формирования речевой компетенции у учащихся начальных классов на основе интегративного подхода.

**ЦЕЛИ:** в статье предусмотрено анализ теоретических основ интегративного подхода, разработка методических механизмов формирования речевой компетенции у учащихся начальных классов, оценка эффективности данного подхода в образовательном процессе и предоставление практических рекомендаций. Кроме того, ставится цель выявить оптимальные пути развития культуры речи и коммуникативных способностей учащихся через интегративные уроки.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в процессе научного исследования подвергнуты глубокому анализу традиционная и современная научно-литературная база в областях педагогики, психологии и методики. Теории интегративного образования, психология речевого развития и стандарты начального образования использованы в качестве основных источников. Методология исследования включает теоретическое изучение, сравнительный анализ, синтез, педагогическое наблюдение и экспериментальное обучение (модели интегративных уроков). Эмпирическими материалами послужили примеры интегрированных занятий на уроках в начальных классах.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** интегративный подход предоставляет возможности эффективного применения межпредметных связей (например, родной язык и изобразительное искусство, родной язык и естествознание) в формировании речевой компетенции. На таких уроках учащиеся развивают речевую деятельность через составление текстов, рассказывание, описание и обсуждение. Экспериментальные результаты показывают, что использование интегративного подхода повышает лексическое богатство учащихся на 25–35%, усиливая коммуникативную активность и креативное мышление. В обсуждении подчёркиваются преимущества интегративных методов (рост мотивации, формирование целостных знаний) и трудности (требования к подготовке учителя).

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** формирование речевой компетенции на основе интегративного подхода проявляет себя как эффективное методическое направление в начальном образовании. Данная методика целостно развивает культуру речи, коммуникативные навыки и креативные способности у учащихся, способствуя их общему личностному совершенствованию. В будущем рекомендуется дальнейшее совершенствование этой методики путём обогащения интегративных уроков цифровыми средствами и проектной деятельностью.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** интегративный подход, речевая компетенция, начальные классы, межпредметные связи, обучение родному языку, коммуникативные навыки, развитие речи, методическая система, креативное мышление, эффективность образования.

**Для цитирования**: Маматраимова Д.Ч. Методика формирования речевой компетенции у учащихся начальных классов на основе интегративного подхода.// Inter education & global study. 2025. Vol.3, №12. С. 87-95

**O‘**zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” gi qonunida umumiy o‘rta ta’lim o‘quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga qaratilgan bo‘lib, boshlang‘ich ta’lim ta’lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta’limni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko‘nikmalar asoslarini shakllantirish muhim vazifa sanaladi. Chunonchi, qonunda belgilangandek, tayanch o‘rta ta’lim o‘quv dasturiga muvofiq ta’lim oluvchilarga bilim, malaka va ko‘nikmalarning zaruriy hajmini beradi, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi (1;36-bet).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Prezidentimiz maktablarIda o‘quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko‘rib chiqish, o‘quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarurligini ta’kidladi. Bu borada Finlyandiya tajribasi misol qilib keltirildi. Ushbu mamlakat umumiy savodxonlik, tabiiy fanlar va matematika bo‘yicha dunyoda eng ilg‘orlardan biri. Shuningdek mamlakatimizning umumta’lim maktablari DTS va Milliy o‘quv dasturi, namunaviy o‘quv rejalarida asosan tabiat va jamiyat o‘rtasidagi bog’liqliklarni uyg’unlashtirish, atrof muhitga mas’ullik munosabatlarini shakllantirishda fanlar integratsiyasi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.” Xususan, boshlang’ich sinflarda darslarni chuqur o‘zlashtirishga, vaqtdan unumli foydalanishga, dars sifati va samaradorligini oshirishga fanlarni integratsiyalash orqali erishish mumkin.

Nutq esa kishi faoliyatining tilvositalari (so‘z, so‘zbirikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o‘zaro aloqa va xabar, o‘z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta’sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O‘quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta’lim olish qurolidir. O‘quvchi nutqining muhim ko‘rsatkichlaridan biri uning so‘z boyligidir.

Pedagogik adabiyotlarda berilgan ilmiy ma’lumotlarga qaraganda, 2 yoshli bolalar 30 dan 100 gacha, 4 yoshli bolalar 1000 dan 4000 gacha, 7 yoshli bolalar 3000 dan 7000 gacha, 10-11 yoshli bolalar 8000 dan 15000 gacha, 14-15 yoshdagilar 11000 dan 18000 gacha so‘zni bilishlari lozim. Ammo, afsuski, ona tili mashg‘ulotlarida fikrni og‘zaki va yozma shaklda bayon qilish zaruriyati tug‘ilganda o‘quvchilardagi so‘z qashshoqligi darrov sezilib qoladi. Nutqda so‘zlarni takroriy qo‘llash, berilgan so‘zni uning ma’nodoshi, uyadoshi va qarama-qarshi ma’noligi bilan almashtira olmaslik, ma’lum bir sohaga qarashli so‘zlar lug‘atini tuzishda uchraydigan qiyinchiliklar, shubhasiz, o‘quvchilarning so‘z boyligi yetarli emasligidan dalolat beradi. Nutq o‘stirish nima? Agar o‘quvchi va uning tilidan bajargan ishlari ko‘zda tutilsa, nutq o‘stirish deganda tilni har tomonlama faol amaliy o‘zlashtirish tushuniladi (2;2-bet).

Agar o‘qituvchi ko‘zda tutilsa, nutq o‘stirish deganda, o‘quvchilarning tilning talaffuzi, lug‘ati, sintaktik qurilishi va bog‘lanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qo‘llash tushuniladi.

Kompetensiya esa u yoki bu soha bo‘yicha bilimdonlikdir.Kompetensiya-( lot.”compete” - erishyapman, munosibman, loyiqman) – fan bo‘yicha egallagan nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni kundalik hayotda duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni echishda foydalanib, amaliyotda qo‘llay olishdir.

Kompetensiya - bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. Nutqiy kompetensiya esa til ta’limining quydagi to‘rt kompetentini rivojlantirishni nazarda tutadi.

1- Tinglab tushunish (eshitilgan va eshittirilgan nutqni, tinglangan matndagi asosiy axbarotni, dolzarb mavzulardagi radio va teledasturlarni tushunish)

2- Gapirish ( monologik, dialogik og’zaki nutq turlarida o‘z shaxsiy qarashlari va fikrlarini bildirish, mavzu doirasida taqdimot qila olish ko‘nikmalarini rivojlantirish)

3- O‘qish: mavzuga oid materiallarni adabiy-badiiy matnlarni, ommabop materiallarni (gazeta, hikoya,shaxsiy va elektron xatlarni) o‘qish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

4- Yozish (diktant, bayon, insho yoza olish, ijodiy matnlar tuza olish, rasmiy ish qog'ozlarini yurishishni bilish)

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari u yoki bu fanlarni o'rganib, shu bilan ko'nikmalarni boshqa fanlarni o'rganishni qo'llashga qiynalib ularga mustaqil fikrlashni, olingan bilimlarga o'xshash yoki yangi vaziyatlarga ko'chira bilish ko'nikmalari etishmayapti.Bularning hammasi boshlang'ich sinflardagi turli fanlar bo'yicha mashg'ulotlarning o'zaro kelishmovchiligi sodir bo'lmoqda va bu holda integratsiya bir fan bo'yicha bilimlarni ikkinchisiga ko'chirish va faoliyatning zamonaviy fanlar integratsiyasi yo'nalishlari aks etuvchi yangi didaktikalarni yaratish jarayoniga asos bo'ladi.(3;36-bet )Masalan, ona tili darslarida og'zaki va yozma tarzda har bir mavzu to'qrisida ma'lumotlar beriladi. Birinchi sinf darajasiga mos matnlarda voqea-hodisa, shaxs narsa yoki joy haqidagi ma'lumotlar so'zlovchi tomonidan ochiq ifodalanganda savollarga javob bera oladi. Sinf darajasiga mos badiiy va informatik, integratsiya qilingan matnni tinglash jarayonida voqea-hodisa sodir bo'layotgan makon hamda zamon haqida taxmin qila oladi, taxminlarni asoslab bera oladi. Masalan, o'yin texnalogiyalari, ular o'quvchilarni o'qitishda qiziqishni oshirish,muloqotni rivojlantirish va bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Quyidagi mashqda ham integrativ yondashuv asosida tashkillashtirilsa, topshiriq bajarilsa, o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga o'z ta'siri o'tkazishi mumkin.

2-mashqda: Nima uchun ajratib ko'rsatilgan so'zlar bosh harf bilan yozilgan?

Men yozni buvimnikida - To'raqo'rg'on qishlog'ida o'tkazdim.Har kuni Kosonsoy daryosida cho'mildim. Amakim Chortoq qishlog'ida yashaydi. Biz qishki ta'tilni Farg'ona viloyatining Rishton tumanida o'tkazdik. U erdan So'x daryosi va Jonobod kanali oqib o'tadi. Bunda o'qituvchi so'zlarning bosh harflar bilan yozilganligini, nega shunday yozilishini qanday ma'noda anglashilayotganligini tushuntirishi kerak. Natijada o'quvchilar mashqlarni va matndagi so'zlarni ifodali o'qishadi, yoddan ham aytishadi va o'qituvchi tomonidan berilgan savolga javob ham berishadi (4;27-bet).

2-sinfdan o'quvchilarning nutqini o'stirishda integrativ yondashib quyidagi kabi metodik topshiriqlarni qo'llashimiz mumkin.

"O'zaro bog'liqlik". O'quvchilarga rasmli kartochkalar tarqatiladi. Ular kartochkalar bilan tanishib chiqqach, o'quvchi rasmdagi predmet haqida gapirib, og'zaki hikoya tuzib beradilar.

Masalan: "Bu olma. Olma bog'da o'sadi va mevalarga kiradi. Uni o'quvchilar juda yaxshi ko'rishadi". Keyin ikkinchi bola ham o'zidagi predmet haqida gapiradi matn tuzadi va o'zidagi predmet bilan birinchi o'quvchidagi predmetni o'zaro bog'liqligini aytishi kerak.

Masalan: "Bu quyosh. Quyosh chiqsa havo isiydi. Uni o'quvchilar yaxshi ko'rishadi. Quyosh isitib tursa, olma va boshqa mevalar pishadi". Keyin uchinchi o'quvchi o'zidagi predmet haqida gapiradi va ikkinchi boladagi predmet bilan o'zidagi predmet orasidagi bog'liqlikni topishi kerak. O'yin shu tartibda davom etadi.

"Umumiylikni izlash". O'quvchilar aylana qurib o'tiradilar. Olib boruvchi o'quvchilardan biriga to'pni otayotib, bir-biri bilan bog'lanmagan ikkita so'zni aytadi. Masalan: maktab va o'quvchi, kitob va javon, quyosh va gul.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

To‘pni tutib olgan o‘quvchi so‘z juftligi orasidan umumiy belgini aytib,nafaqat bu so‘zlarni ona tili darsida balki tabiiy fanda ham borligini, qanday ko‘rinishga ega ekanligini aytib ma’lumot berib to‘pni qaytaradi.

“Safar”. O‘quvchilarga maktabdan yoki uylaridan ma’lum bir joygacha bo‘lgan yo‘lini tasvirlash topshirig‘i beriladi. O‘quvchilar bir necha kun davomida “obekt”ni mustaqil kuzatadilar va uni og‘zaki tasvirlab beradilar. Sinchkovlik, ziyraklik, kuzatuvchanlik, atrof-muhitga diqqat-e’tibor talab etiladigan bu o‘yin vositasida Vatanni sevish, tabiatga muhabbat, chor-atrofga e’tiborli bo‘lish hislarini tarbiyalash mumkin. Bundan tashqari, mazkur o‘yinlardan foydalanganda o‘quvchilarning nutqi rivojlanadi, lug‘at boyligi yanada ortadi, mustaqil fikrlash malakasi shakllanadi.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilar ongli,turli va bir me’yorda bo‘g‘inlab o‘qish malakasini egallaydilar. Ayrim nutq tovushlarining talaffuzidagi qiyinchiliklar bartaraf etiladi. O‘quvchilar o‘qigan matnlarning mazmunini o‘qituvchining yordamchi savollari asosida hamda kichik hajmdagi matn mazmunini unga ishlangan rasmdan foydalanib so‘zlab berishga o‘rganib boradilar.

O‘quvchining maktabda yaxshi o‘qishida muhim omillardan biri bo‘lib hisoblangan-nutqni o‘stirish, o‘qish va savodga tayyorgarlik jarayoni qiziqarli usullar, voqeaband rasmlar, jonli suhbatlar, mantiqiy o‘yinlar orqali tavsiya etilgan.

Mantiqiy o‘yinlar - o‘quvchining nutqini shakllantirishda jumlalarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzishlarida, nutq tovushlarini aniq eshitib, to‘g‘ri talaffuz etishda bosma harflarni o‘zlashtirib, so‘zlarni bo‘g‘inlab o‘qishga o‘rgatadi. Darslikdagi ertak yoki hikoyalarni ifodali tarzda o‘qib bo‘lgach, birgalikda asar voqealarini muhokama qilib qahramonlar xatti-harakatlariga yaxshi va yomon tomonlarga baho berishga undash kerak. Bolaga ertak (hikoya) ni qayta hikoya qilishni taklif etish ham samarali usullardan biri. Qayta hikoya qilayotganda voqealarni batafsil ravon so‘zlashga, savollarga aniq, to‘liq javob berishga alohida e’tibor berish kerak. Bolaga noto‘g‘ri aytgan joylarda, xotirasidan chiqqanida tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etmaganda asta-sekinlik bilan unga ko‘maklashib boriladi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarining o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma kitobidan to‘g‘ri foydalanish ham o‘quvchilar nutqini o‘stirishda yaxshi natija beradi. O‘quvchilar nutqini o‘stirishda surat bo‘yicha so‘zlab, hikoya tuzish, birgalikda she’r o‘qish mashg‘ulotlari ham keltirilgan.

Boshlangich talim maktablarida bolalarni har tomonlama rivojlantirishga oid tadqiqotlar ozbekistonlik pedagog, psixolog va faylasuflar: Oquvchilarni millatlararo muloqotga tayyorlash texnologiyasi X.Yusupova, nutqning shakllanishi va sozni egallashning ilk bosqichi muommosi H.Saidraximova, M.Qurbonov, G.Goziyev ishlarida, G.Abdurahmonov, S.Ziyayev, S.Narziqulova, S.Umarovlar oz ishlarida muloqot tasirchanligida testlardan foydalanishning keng imkoniyatlari atroflicha tadqiq qilingan. Boshlangich sinf ona tili darslarini tashkil etishni takomillashtirish masalalari U.Masharipova, savod orgatish masalalari A.Gulomov, K.Qosimova, S.Matjonov, SH.Sariyev, Q.Abdullayevalar tomonidan tadqiq qilingan. Bola nutqini rivojlantirishning ahamiyati, nutqni muloqot usuli sifatida, uning kommunikativ funksiyasini rivojlantirish haqida turli mualliflarning koplab asarlarida (A.A.Badalev, A.A.Buyeva, S.Vigotskiy, A.A.Leontev, M.I.Lisina va boshq.) tomonidan organilgan. Darslikning tuzuvchilari Iroda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sadullo Quronov, Shokir Tursunovlar tomonidan oquvchilar nutqini ostirish boyicha topshiriqlar ham ishlab chiqilgan.

Birinchi sinf oquvchilari nutqini ostirishda, shakllantirishda olingan malumotlardan quyidagi hollarda foydalanish mumkin:

-oziga ozi real ,obektiv baho berishi;

-oquv materiallarining yosh xususiyatlariga mosligi, amaliy tatbiq qilish vositalari, amaliy materiallarni maktab talim tizimiga keng kolamda joriy qilish imkoniyatini beradi;

-ogzaki va yozma nutq shakllarining yuksalishida matn ustida ishlashning afzalliklari haqida zaruriy xulosalar chiqariladi;

-birinchi sinf oquvchilar uchun oquv va uslubiy qollanmalar yaratishda samarali foydalanish mumkin;

-tajriba-sinov natijalari asosida birinchi sinf oqituvchilari uchun ona tili va oqish savodxonligi darslarini oqitishni samarali tashkil etish bo`yicha darslar ishlanmasini ishlab chiqiladi. Birinchi sinf ona tili va oqish savodxonligi darslarida oquvchilar nutqini ostirish usullari mazmuni asosida oquvchilarning ozlashtirish darajasini aniqlash maqsadida oquv muassasasi Shorchi tumani 20-sonli umumiy orta talim, Jarqorgon tumani 36-sonli umumiy orta talim maktabi hamda Qumqorgon tumani 86-sonli umumiy orta talim maktablari tanlab olindi.

Notiqlik va nutqqa doir tushunchalarni qanchalik bilishi haqida suhbar asosida savollar berildi. Bu oquv muassasasida birinchi sinf ona tili va oqish savodxonligi darslarida oquvchilar nutqini ostirish usullari boyicha boshlangich bilimlari yetarli emasligi va ularni bilim darajasi deyarli bir xil ekanligi aniqlandi. Bu bosqichda oqitish texnologiyasining zamonaviy usullaridan foydalangan holda oqitishni tashkil etish, yaratilgan metodik ishlanmalarni oquvchilarga samarali yetkazib berish kerakligi maqsad qilib qoyildi. Bu maqsadga erishish yolida 5 ta dars ishlanmalari ishlab chiqildi. Shundan song tajriba sinov ishlarini otkazish maqsadida maktablar tanlab olindi. Ularning biri tajriba guruhi, ikkinchisi nazorat guruhi sifatida qarab chiqildi.Ona tili darslarida faqat standart topshiriqlar bilan chegaralanib qolmay, balki nostandart topshiriqlardan ham unumli foydalanishga koproq zarurat sezilmoqda. Nostandart topshiriqlar oquvchilarning fikrlash faoliyatini kuchaytiradi, uni bajarishga bolgan ishtiyoqini oshiradi. Bu esa faollikni taminlashning muhim omilidir.

Dars jarayonida olib boriladigan oyinlarning qiziqarli va mavzuga oid bolishi oquvchilarning darsda faol ishtirok etishiga olib keladi. Ona tili darslari mazmunini takomillashtirish va uni oquvchilarning oquv-biluv faoliyatini faollashtiradigan muhim manbaga aylantirish choralaridan yana biri fan ichidagi fan va fanlararo boglanish imkoniyatlarini kengroq ishga solishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tengdoshlari va kattalar bilan suhbat hamda muhokama jarayonida muloqot odobiga, suhbat yoki muhokama jarayonida boshqalarning fikriga munosabat bildira oladi. Bu yoshdagi o'quvchilarga she'riy topishmoqlarni tez aytish kabi nutqlarini rivojlantira oladigan topshiriqlarni zamonaviy metodlardan foydalangan holda integratsional yondashilib olib borilsa,o'quvchilarning nutqi jarangdor va tiniq bo'lib boradi.O''quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, unga monelik qilayotgan omillar ham faqat ta'lim mazmuni yoki o'qituvchigagina bog'liq emas. Integrativ yondashilsagina fikrni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri, ravon ifodalashga o'rgatish jarayoni oson kechadi. O'quvchi nutqini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

rivojlantirishga keng yo‘l ochadi. O‘quvchilar bir xillikdan zerikadi. Shuning uchun ularni nutqini o‘stirishda doimo har xil metod va o‘yinlardan foydalanish lozim.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mamatraimova Dilshoda . FORMATION OF SPEAKING LITERACY IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Journal of Educational discoveries and Lifelong Learning. Volume 4, Issue 11, Nov., 2023
2. Norbo‘tayev X.B. Boshlang’ich sinflarda integratsiyalashgan ta’lim”. – T.:Innovatsiya-Ziyo, 2023. 36-bet.
3. Mamatraimova Dilshoda chorshanbiyevna.(2025) METHODS OF DEVELOPING THE SPEECH OF PRIMARY STUDENTS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH.Journal of Innovation in Pedagogy and Educational Advancement .https://brightmindpublishing.com/index.php/ev/article/view/1645/1673.
4. Mamatraimova Dilshoda Chorshanbiyevna.(2025) METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF SPEECH COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH.World Bulletin of education and Learning (WBEL). https://worldbulletin.org/index.php/1/article/view/99/97.
5. Mamatraimova Dilshoda Chorshanbiyevna (2025) BOSHLANG’ICH SINF O‘QUVCHILARI NUTQINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O‘STIRISH USULLARI .Qurilish va ta’lim ilmiy jurnali.4-jild. 3-son.(78-81-betlar).
6. Mamatraimova Dilshoda Chorshanbiyevna.(2025) BOSHLANG’ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING NUTQINI O‘STIRISH USULLARI.Uzluksiz ta’lim tizimida, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida kasbiy pedagogic mahorat mexanizmlarini takomillashtirish: muammolar,yechimlar” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya.(210-213-betlar).
7. Mamatraimova Dilshoda Chorshanbiyevna.(2025) INTEGRATIV USULDA O‘QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI.INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION International scientific-online conference.(93-96-betlar).

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТСІЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mamatraimova Dilshoda Chorshanbiyevna**, o‘qituvchi, **[Маматраимова Дилшода Чоршанбиевна,** преподаватель], **[Mamatraimova Ch. Dilshoda**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# STEAM VA AN'ANAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTRISH

© O'.S. Qulmuminov[1]✉, X. Panjiyeva[2]✉
[1, 2]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish ularning kognitiv, emotsional va ijtimoiy qobiliyatlarining yaxlit shakllanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogikada STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi fanlararo integratsiya va loyihaviy faoliyat orqali ijodkorlikni rag'batlantirishning innovatsion yo'nalishi sifatida keng qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, an'anaviy yondashuvlar (ijodiy topshiriqlar, rassomlik, hikoya tuzish, o'yinli mashg'ulotlar) ham ijodiy fikrlashni rivojlantirishda o'z samarasini ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada STEAM va an'anaviy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samarali mexanizmlari yoritiladi.

**MAQSAD:** maqolada STEAM va an'anaviy yondashuvlarning nazariy asoslarini tahlil qilish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirishning metodik jihatlarini ochib berish, ushbu yondashuvlarni birlashtirish orqali samaradorlikni oshirish yo'llarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko'zda tutilgan. Shuningdek, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan kombinatsiyalangan dars va loyihalar modellari taklif etish maqsad qilingan.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** ilmiy izlanish jarayonida pedagogika, psixologiya va ijodkorlik nazariyasi sohasiga oid an'anaviy va zamonaviy ilmiy-adabiy manbalar chuqur tahlil etilgan. STEAM ta'limi nazariyalari, ijodiy faoliyat psixologiyasi va boshlang'ich ta'lim me'yorlari asosiy manba sifatida qo'llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy o'rganish, qiyosiy tahlil, sintez, pedagogik kuzatuv, anketalash hamda eksperimental o'qitish (STEAM va an'anaviy yondashuvlarga asoslangan ijodiy mashg'ulot modellari) tatbiq etilgan. Empirik materiallar sifatida boshlang'ich sinf darslarida o'tkazilgan STEAM loyihalari va an'anaviy ijodiy mashg'ulotlar namunalaridan foydalanilgan.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** STEAM yondashuvi loyihaviy faoliyat, robototexnika, 3D modellashtirish va san'at elementlari orqali o'quvchilarda innovatsion ijodkorlikni rivojlantirsa, an'anaviy yondashuvlar hikoya tuzish, rassomlik va o'yinli mashg'ulotlar orqali emotsional va tasavvuriy ijodkorlikni rag'batlantiradi. Ikkala yondashuvni birlashtirish (masalan, ekologik loyihada rassomlik va texnologiyalarni qo'llash) ijodiy faoliyatning har ikki turini muvozanatlashtiradi. Eksperimental natijalar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shuni ko‘rsatadiki, kombinatsiyalangan yondashuvdan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy mahsulotlar sifatini 30-45% ga oshirib, motivatsiya va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini kuchaytiradi. Muhokamada STEAMning innovatsion afzalliklari (texnologik savodxonlik) va an’anaviyning emotsional jihatlari (tasavvur rivoji) ta’kidlanadi.

**XULOSA:** STEAM va an’anaviy yondashuvlar asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish zamonaviy ta’limning samarali yo‘nalishi sifatida o‘zini namoyon qilmoqda. Ushbu yondashuvlarni birlashtirish o‘quvchilarda innovatsion va tasavvuriy ijodkorlikni muvozanatli rivojlantirib, kelgusida jamiyatning kreativ talablariga mos mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu metodlarni raqamli platformalar, virtual loyihalar va xalqaro tajribalar bilan boyitish orqali yanada takomillashtirish zarur.

**Kalit so‘zlar:** STEAM ta’limi, an’anaviy yondashuvlar, ijodiy faoliyat, boshlang‘ich sinf, fanlararo integratsiya, loyihaviy faoliyat, ijodkorlik rivoji, innovatsion ta’lim, tasavvuriy fikrlash, ta’lim samaradorligi.

**Iqtibos uchun**: Qulmuminov O‘.S., Panjiyeva X. STEAM va an’anaviy yondashuvlar asosida boshlang’ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantrish.// Inter education & global study. 2025. Vol.3, №12. B. 96-104

## DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITY IN PRIMARY SCHOOL PUPILS ON THE BASIS OF STEAM AND TRADITIONAL APPROACHES

©Qulmuminov S. Urolboy[1]✉, Kh.Panjiyeva[2]✉
[1, 2]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** at the primary education stage, developing pupils' creative activity holds significant importance for the holistic formation of their cognitive, emotional, and social abilities. In contemporary pedagogy, the STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) approach is widely applied as an innovative direction for stimulating creativity through inter-subject integration and project-based activity. At the same time, traditional approaches (creative assignments, drawing, storytelling, and game-based activities) also demonstrate their effectiveness in developing creative thinking. This article conducts a comparative analysis of STEAM and traditional approaches, elucidating effective mechanisms for developing creative activity in primary school pupils.

**AIM:** the article envisages analyzing the theoretical foundations of STEAM and traditional approaches, elucidating the methodological aspects of developing creative activity in primary school pupils, identifying pathways to enhance effectiveness through combining these approaches, and devising practical recommendations. Additionally, it aims to propose combined lesson and project models oriented toward developing pupils' creative abilities.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**MATERIALS AND METHODS:** in the course of the scientific investigation, traditional and contemporary scholarly-literary sources in the fields of pedagogy, psychology, and creativity theory have been subjected to profound analysis. Theories of STEAM education, the psychology of creative activity, and primary education norms have been employed as primary sources. The research methodology includes theoretical examination, comparative analysis, synthesis, pedagogical observation, surveying, and experimental teaching (creative activity models based on STEAM and traditional approaches). Empirical materials have been drawn from examples of STEAM projects and traditional creative activities conducted in primary school lessons.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the STEAM approach develops innovative creativity in pupils through project-based activity, robotics, 3D modeling, and artistic elements, whereas traditional approaches stimulate emotional and imaginative creativity via storytelling, drawing, and game-based activities. Combining both approaches (e.g., applying drawing and technologies in an ecological project) balances the two types of creative activity. Experimental results demonstrate that utilizing a combined approach increases the quality of pupils' creative products by 30–45%, while enhancing motivation and problem-solving skills. The discussion emphasizes the innovative advantages of STEAM (technological literacy) and the emotional aspects of traditional approaches (development of imagination).

**CONCLUSION:** developing creative activity in primary school pupils on the basis of STEAM and traditional approaches manifests itself as an effective direction in contemporary education. Combining these approaches fosters balanced development of innovative and imaginative creativity in pupils, thereby contributing to the preparation of specialists aligned with society's future creative demands. In the future, further refinement of these methods through enrichment with digital platforms, virtual projects, and international experiences is imperative.

**Keywords:** STEAM education, traditional approaches, creative activity, primary school, inter-subject integration, project-based activity, development of creativity, innovative education, imaginative thinking, educational effectiveness.

**For citation**: Qulmuminov S. Urolboy, Kh. Panjiyeva, “Development of Creative Activity in Primary School Pupils on the Basis of STEAM and Traditional Approaches”, Inter education & global study, vol.3, (12), pp. 96-104. (In Uzbek).

## РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ STEAM И ТРАДИЦИОННЫХ ПОДХОДОВ

©У.С.Кулмуминов[1]✉, Х.Панжиева[2]✉
[1, 2]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ВВЕДЕНИЕ:** на этапе начального образования развитие творческой деятельности учащихся имеет важное значение для целостного формирования их когнитивных, эмоциональных и социальных способностей. В современной педагогике подход STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) широко применяется как инновационное направление стимулирования креативности через межпредметную интеграцию и проектную деятельность. Вместе с тем традиционные подходы (творческие задания, рисование, составление рассказов, игровые занятия) также демонстрируют свою эффективность в развитии творческого мышления. В данной статье проводится сравнительный анализ STEAM и традиционных подходов, освещаются эффективные механизмы развития творческой деятельности учащихся начальных классов.

**ЦЕЛИ:** в статье предусмотрено анализ теоретических основ STEAM и традиционных подходов, раскрытие методических аспектов развития творческой деятельности у учащихся начальных классов, выявление путей повышения эффективности через сочетание этих подходов и разработка практических рекомендаций. Кроме того, ставится цель предложить комбинированные модели уроков и проектов, ориентированные на развитие творческих способностей учащихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в процессе научного исследования подвергнуты глубокому анализу традиционные и современные научно-литературные источники в областях педагогики, психологии и теории креативности. Теории образования STEAM, психология творческой деятельности и нормы начального образования использованы в качестве основных источников. Методология исследования включает теоретическое изучение, сравнительный анализ, синтез, педагогическое наблюдение, анкетирование и экспериментальное обучение (модели творческих занятий на основе STEAM и традиционных подходов). Эмпирическими материалами послужили примеры проектов STEAM и традиционных творческих занятий, проведённых на уроках в начальных классах.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** подход STEAM развивает инновационную креативность у учащихся через проектную деятельность, робототехнику, 3D-моделирование и элементы искусства, в то время как традиционные подходы стимулируют эмоциональную и образную креативность посредством составления рассказов, рисования и игровых занятий. Сочетание обоих подходов (например, применение рисования и технологий в экологическом проекте) уравновешивает оба типа творческой деятельности. Экспериментальные результаты показывают, что использование комбинированного подхода повышает качество творческих продуктов учащихся на 30–45%, усиливая мотивацию и навыки решения проблем. В обсуждении подчёркиваются инновационные преимущества STEAM (технологическая грамотность) и эмоциональные аспекты традиционных подходов (развитие воображения).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** развитие творческой деятельности учащихся начальных классов на основе STEAM и традиционных подходов проявляет себя как эффективное направление современного образования. Сочетание этих подходов обеспечивает сбалансированное развитие инновационной и образной креативности у учащихся, способствуя подготовке специалистов, соответствующих будущим креативным требованиям общества. В будущем необходимо дальнейшее совершенствование этих методов путём обогащения цифровыми платформами, виртуальными проектами и международным опытом.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** образование STEAM, традиционные подходы, творческая деятельность, начальные классы, межпредметная интеграция, проектная деятельность, развитие креативности, инновационное образование, образное мышление, эффективность образования.

**Для цитирования**: Кулмуминов У.С., Панжиева Х. Развитие творческой деятельности учащихся начальных классов на основе STEAM и традиционных подходов.// Inter education & global study. 2025. Vol.3, №12. С. 96-104.

**Z**amonaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarni nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtiruvchi sifatida, balki mustaqil fikrlovchi, muammolarni tahlil qila oladigan, mantiqiy xulosa chiqarishga qodir shaxs sifatida shakllantirishni talab qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich ta’lim bosqichida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish juda muhim jarayondir. Chunki aynan 1–4-sinfda bola ongida tafakkur jarayonlari tez rivojlanadi, mantiqiy bog‘lanishlarni tushunish, sabab–oqibatni aniqlash va tahliliy yondashuv asoslari shakllanadi. So‘nggi yillarda ta’lim jarayoniga STEAM yondashuvining kirib kelishi ijodiy va tanqidiy fikrlashni integrativ tarzda shakllantirish imkonini berdi. STEAM — fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika yo‘nalishlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlab, o‘quvchida muammoni turli aspektlarda ko‘ra olish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Ayniqsa boshlang‘ich ta’limda STEAM o‘yinlar, tajribalar, loyihalar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish jarayonini jadallashtiradi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar, xususan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) integratsiyasi ta’limning sifatini oshirish, o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirish va ularning amaliy faoliyatga tayyorligini kuchaytirishda muhim o‘rin tutmoqda. XXI asr kompetensiyalariga – tanqidiy fikrlash, kreativlik, muammolarni hal qila olish, raqamli savodxonlik va jamoada ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan o‘quvchi shaxsini shakllantirish bugungi boshlang‘ich ta’limning bosh vazifalaridan biridir. Ayniqsa, o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim jarayonida alohida e’tibor talab etadi. An’anaviy ta’lim yondashuvi ko‘proq bilimlarni izchil, bosqichma-bosqich etkazishga, tayanch tushunchalarni mustahkamlashga qaratilgan bo‘lsa, STEAM yondashuvi o‘quvchining mustaqil fikrlashini, tajriba asosida o‘rganishini, fanlararo integratsiyani va ijodiy faoliyatni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

rag‘batlantiradi. Shu sababli, ushbu ikkala yondashuvni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini yanada samarali rivojlantirish mumkin.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar tasavvurining kengligi, kashfiyotchilikka moyilligi, faol qiziqishi va ijodkorlik ehtiyoji bu jarayonning asosiy poydevorini tashkil qiladi. Biroq ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish uchun qo‘llanilayotgan metodlarning imkoniyatlari, samaradorligi va o‘ziga xos jihatlarini chuqur o‘rganish zarur. Shu maqsadda STEAM va an’anaviy ta’lim yondashuvlari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini o‘rganish mazkur tadqiqot ishining dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limdagi an’anaviy va STEAM yondashuvlarining nazariy asoslari, ularning o‘quvchi ijodiy faoliyatiga ta’siri, integratsiyalashgan ta’lim jarayonining afzalliklari hamda pedagogik amaliyotda qo‘llanish imkoniyatlari keng yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilar ijodiy fikrlashini baholash mezonlari, motivatsiya omillari hamda o‘quv faoliyati mahsullari misollari tahlil qilingan.

STEAM ta’limi – bu fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani yagona, integratsiyalashgan o‘qitish tizimi sifatida birlashtiruvchi pedagogik yondashuvdir. Ushbu metodika o‘quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yo‘naltirilgan topshiriqlar orqali mustaqil fikrlashga, muammolarni amaliy hal qilishga, yangi g‘oyalar yaratishga o‘rgatadi. STEAM darslarida o‘quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki faol ijodkor sifatida shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, STEAM asosida tashkil etilgan darslar bolalarda tasavvur, tafakkur, dizayn va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantiradi. An’anaviy ta’lim esa o‘quvchilarga nazariy bilimlar berish, mavzu mazmunini tizimli bayon etish, mashqlar orqali mustahkamlash kabi o‘qitish bosqichlariga tayanadi. Bu yondashuv boshlang‘ich sinf uchun juda muhim, chunki aynan shu davrda o‘quvchilar asosiy tushunchalar, grammatik va mantiqiy fikrlash asoslarini shakllantiradi. Biroq ijodiy faoliyatning chuqur rivojlanishi uchun o‘quvchilarga erkin izlanish, tajriba o‘tkazish, shaxsiy yondashuvda ishlash imkoniyati etishmaydi. Shu sababli an’anaviy o‘qitish jarayoni STEAM bilan uyg‘unlashtirilganda samaradorlik ancha ortadi.

Ijodiy faoliyat boshlang‘ich ta’limda turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Bolaning noodatiy echim topishi, tasavvur qilish qobiliyati, o‘z g‘oyasini shakllantirishi, original mahsulot yaratishi – bularning barchasi ijodiy faoliyatning asosiy tarkibiy qismlaridir. STEAM jarayonida ushbu faoliyat faol harakatga tushadi. O‘quvchi loyihalash, modellar yaratish, amaliy topshiriqlarni bajarish orqali o‘z g‘oyalarini namoyon qiladi. Masalan, “Suv aylanishi” mavzusida STEAM darsi davomida o‘quvchilar suvning bug‘lanishi, kondensatsiyasi va yog‘ingarchilik shakllanish jarayonini mini-model ko‘rinishida yaratishi mumkin. Bu esa bilimni nafaqat nazariy, balki amaliy ko‘nikma sifatida o‘zlashtirishga imkon beradi.

An’anaviy dars davomida esa ushbu mavzu talqin etiladi, darslikdagi rasm va izohlar asosida tushuntiriladi. Natija sifatida o‘quvchi mavzuni biladi, lekin uni amalda namoyon qilish imkoniyati cheklangan bo‘ladi. Bu erda an’anaviy ta’lim bilim poydevorini, STEAM esa amaliy ijodiy chiqishni ta’minlab beradi. Ijodiy faoliyatni baholashda bunday

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mezonlarga e'tibor berish lozim: o'quvchining original g'oya yaratish darajasi, muammoni noodatiy yo'l bilan hal qilishi, modellashtirishga bo'lgan qobiliyati, estetika va dizayn elementlaridan foydalanishi, mustaqil qaror qabul qilishi, guruhda ishlash ko'nikmalari. Aynan STEAM darslarida o'quvchi ushbu mezonlarga mos ravishda faol ijodiy mahsulot yaratishga intiladi.

Pedagoglar uchun STEAM yondashuvi o'quv jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish imkonini beradi. Masalan, eksperiment va kuzatish usullari o'quvchilarga natijalarni tahlil qilish va yangi echimlar ishlab chiqish ko'nikmalarini beradi. Guruhda ishlash esa muloqot qilish, boshqalarning fikrini tinglash va o'z qarorini himoya qilish qobiliyatini shakllantiradi. Shu tariqa, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalar birgalikda rivojlanadi. Innovatsion texnologiyalar STEAM integratsiyasining yana bir asosiy komponenti hisoblanadi. Virtual laboratoriyalar, interaktiv dasturlar va robototexnika modullari o'quvchilarga murakkab tushunchalarni vizual tarzda tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, o'quvchilar turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rib, mantiqiy va tizimli fikrlashni mustahkamlaydi, bu esa ularni hayotiy vaziyatlarda tez va asosli qarorlar qabul qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalaydi.

STEAM integratsiyasining muvaffaqiyati pedagoglarning metodik tayyorgarligiga ham bog'liq. Muammoli savollar ishlab chiqish, loyiha asosida darslarni tashkil etish va natijalarni reflektiv baholash tanqidiy fikrlashni samarali rivojlantiradi. Shu bilan birga, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini inobatga olgan moslashuvchan o'quv muhitini yaratish muhimdir.V

Zamonaviy tadqiqotlar STEAM ta'limining kreativlikni rivojlantirishdagi samaradorligini ilmiy asosda tasdiqlamoqda. Masalan, yakman, Sousa va Pilecki, Stanford d.school mutaxassislarining izlanishlari bolalarda dizayn o'ylash (design thinking), loyihaviy fikrlash va muammoli vaziyatlarda moslashuvchan yondashuv shakllanishini ko'rsatadi. Bu esa ijodiy kompetensiyalarning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Shuningdek, an'anaviy ta'limning ham o'ziga xos afzalliklari mavjud. Nazariy tushunchalarni asosli o'rganish, fanlar bo'yicha mantiqiy poydevor yaratish, darsning rejalashtirilgan tartibda kechishi o'quvchilarning bilim sistemasi to'g'ri shakllanishiga yordam beradi. Shuning uchun STEAM va an'anaviy metodlarning birini inkor qilib bo'lmaydi. Aksincha, ularni bir-birini to'ldiruvchi yondashuv sifatida ko'rish lozim. Ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun ikkala yondashuvni birlashtiruvchi integrativ model taklif etiladi. Bu modelga ko'ra, darsning avvalida an'anaviy metodlar bilan mavzu mazmuni, asosiy tushunchalar, qonuniyatlar o'rganiladi. Keyingi bosqichda STEAM asosidagi amaliy topshiriqlar, modellashtirish, tajribalar, loyihalar bajariladi. Natijada o'quvchi bilimni nafaqat o'zlashtiradi, balki uni ijodiy faoliyatda qo'llab, yangi natija yaratadi.

Integratsiyalashgan yondashuvning afzalligi shundaki, unda bilim, ko'nikma va ijod uyg'unlashadi. O'quvchi o'z fikrini ifodalashda erkin bo'ladi, amaliyot orqali o'rganganini mustahkamlaydi, eng muhimi — mustaqil ijodiy mahsulot yaratish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa zamonaviy kompetensiyalardan biri bo'lgan kreativlikning shakllanishiga xizmat qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyati o‘z mohiyatiga ko‘ra ko‘p omillardan tashkil topgan murakkab psixologik-pedagogik jarayondir. STEAM yondashuvi bu jarayonning tabiiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi, chunki u o‘quvchilarni muammoni turli ijtimoiy va fanlararo kontekstda ko‘ra olishga, o‘z g‘oyalarini amaliy loyihalar orqali ifodalashga va o‘zlashtirilgan bilimlarini real hayotga tatbiq etishga o‘rgatadi. An’anaviy yondashuv esa bilimlarni tartibli, tizimli shakllantirish orqali STEAM metodikasining samarali qo‘llanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

O‘rganishlar shuni tasdiqladiki, an’anaviy va STEAM yondashuvlari o‘zaro raqobatlashuvchi emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi metodika sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir. Integratsiyalashgan holda qo‘llanganda o‘quvchilarda ijodiy fikrlash, innovatsion yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish, eksperiment qilishga bo‘lgan qiziqish, mas’uliyat va o‘z faoliyatiga tanqidiy baho berish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Shuningdek, dars jarayoniga loyihaviy ishlar, kichik tajribalar, modellashtirish topshiriqlari, texnologik konstruktorlar, raqamli vositalar va san’at elementlarini qo‘shish ijodiy tafakkurni kuchaytirishi aniqlandi. O‘quvchilar o‘zining ijodiy faoliyatini namoyon eta oladigan vaziyatlar – guruh ishlari, muammoli vaziyatlar, dizayn fikrlash mashqlari, interfaol metodlar orqali o‘z bilim va ko‘nikmalarini yanada chuqurroq rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladi.

O‘qituvchilarning innovatsion metodlardan foydalanishga tayyorgarligi, sinf sharoitining jihozlanganligi, ta’lim resurslarining etarliligi hamda o‘quvchilarning motivatsiyasi mazkur yondashuvlarning samaradorligini belgilab beradi. Dars jarayoniga STEAM va an’anaviy yondashuvlarning uyg‘un tarzda tatbiq etilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kulmuminov U., & Mukhtarova L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
2. Kulmuminov U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
3. KULMOMINOV O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
4. Kulmominov O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
5. Kulmominov O., & Ibragimova, F. (2024). DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITY OF STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. World Bulletin of Social Sciences, 34, 66-69.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

6. Kulmominov O. (2024). Creative Thinking Of Students In Primary Education And Methods Of Its Display In The Educational Process. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(5), 283-289.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Qulmuminov O'rolboy Safar o'g'li**, o'qituvchi, **[Кулмуминов Уролбой Сафар огли,** учитель], **[Qulmuminov S. Urolboy**, teacher]; manzil: O'zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko'chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

✉**Panjiyeva X.**, talaba, **[Панжиева Х.,** студент], **[Panjiyeva Kh.**, student]; manzil: O'zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko'chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARINI KASBIY TAYYORLASHDA O‘QUV JARAYONINING PEDAGOGIK ASOSLARI

© A.R.Nurullayev[1]✉

[1] Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O’zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayonida o‘quv jarayonini loyihalashning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Kompetensiyaviy yondashuv, integrativ ta’lim, natijaga yo‘naltirilgan rejalashtirish va reflektiv baholash mexanizmlari asosida samarali o‘quv dizayni modeli taklif etiladi. Tadqiqot natijalari jismoniy tarbiya yo‘nalishida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi.

**MAQSAD:** zamonaviy ta’lim tizimida jismoniy tarbiya o‘qituvchisining kasbiy faoliyati nafaqat jismoniy mashg‘ulotlarni o‘tkazish, balki ta’limiy, tarbiyaviy va sog‘lomlashtiruvchi vazifalarni uyg‘un holda amalga oshirishni talab etadi. Shu bois bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlashda o‘quv jarayonini ilmiy asosda loyihalash muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quv jarayonini loyihalash ta’lim maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimini yaxlit tizim sifatida rejalashtirishni nazarda tutadi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** o‘quv jarayonini loyihalash - bu ta’lim natijalariga erishishni ta’minlovchi pedagogik tizimni oldindan rejalashtirish, modellashtirish va optimallashtirish jarayonidir. Jismoniy tarbiya yo‘nalishida bu jarayon nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, jismoniy sifatlar va pedagogik kompetensiyalarni kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayoni yangi pedagogik tafakkur shaxsiy rivojlanishga qaratilgan sifat jihatidan boshqacha qadriyatlar tizimiga asoslangan. Bunday innovatsion tendentsiyalar ilmiy bilimlarning tobora murakkablashib borayotgan sintezining natijasidir, o'qituvchi shaxsining ijtimoiy, madaniy, umumiy ilmiy va professional rivojlanishining birligini ta'minlaydi, ularga mutaxassis sifatida professional malaka talablari darajasini oshiradi, fan sohasidagi pedagogik ishning professional va shaxsiy fazilatlari va qadriyatlarini rivojlantiradi.

**XULOSA:** bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda o‘quv jarayonini loyihalash ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ilmiy asoslangan, kompetensiyaviy va integrativ yondashuvga tayangan o‘quv dizayni kelajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi, ularning amaliy faoliyatga tayyorligini ta’minlaydi. Mazkur yondashuvlarni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biridir.

**Kalit so‘zlar:** o‘qituvchi, ilmiy, jismoniy tarbiya, ta’lim, dars, kompetensiya, kasb, pedagog, loyihalash, ta’lim jarayoni, fan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iqtibos uchun**: A.R.Nurullayev bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda o‘quv jarayonining pedagogik asoslari // Inter education& global study. 2025. Vol 3. №12.B.105-112.

# ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

© А.Р. Нуруллаев[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в статье анализируются теоретико-методические основы проектирования образовательного процесса в процессе профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания. Предложена эффективная модель проектирования обучения, основанная на компетентностном подходе, интегративном образовании, результативно-ориентированном планировании и механизмах рефлексивной оценки. Результаты исследования служат повышению качества подготовки педагогических кадров по направлению физического воспитания.

**ЦЕЛЬ:** в современной системе образования профессиональная деятельность учителя физического воспитания требует не только проведения физических упражнений, но и гармоничного выполнения образовательной, воспитательно-оздоровительной задач. Таким образом, в подготовке будущих учителей физической культуры большое значение имеет научно обоснованное проектирование образовательного процесса. Проектирование образовательного процесса включает в себя планирование целей, содержания, методов, инструментов и системы оценки как целостной системы.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: проектирование образовательного процесса — это процесс предварительного планирования, моделирования и оптимизации педагогической системы, обеспечивающей достижение образовательных результатов. В направлении физической культуры этот процесс служит комплексному развитию теоретических знаний, практических навыков, физических качеств и педагогических компетенций.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** процесс профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры основан на качественно иной системе ценностей, новом педагогическом мышлении, ориентированном на личностное развитие. Подобные инновационные тенденции являются результатом все более сложного синтеза научных знаний, обеспечивают единство социального, культурного, общенаучного и профессионального развития личности учителя, повышают уровень требований к их профессиональной квалификации как специалистов, развивают профессиональные и личностные качества и ценности педагогической работы в области науки.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** разработка образовательного процесса в профессиональной подготовке будущих учителей физической культуры является важным фактором

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

повышения качества образования. Учебно-методическое проектирование, основанное на научно обоснованном, компетентностно-ориентированном и интегративном подходе, укрепляет профессиональную подготовку будущих учителей, обеспечивает их готовность к практической работе. Широкое внедрение этих подходов в образовательную практику является одной из актуальных задач.

**Ключевые слова:** учитель, наука, физическое воспитание, образование, урок, компетентность, профессия, педагог, проектирование, образовательный процесс, наука.

**Для цитирования**: А.Р.Нуруллаев педагогические основы учебного процесса в профессиональной подготовке будущих учителей физического воспитания. // Inter education & global study.2025. Vol.3, №12. С. 105-112.

## PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE LEARNING PROCESS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

©Abdulkhamid R. Nurullayev[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute,Bukhara, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** the article analyzes the theoretical and methodological foundations of designing the educational process in the process of professional training of future physical education teachers. An effective educational design model is proposed based on the competency-based approach, integrative education, result-oriented planning and reflective assessment mechanisms. The results of the study serve to improve the quality of training of pedagogical personnel in the direction of physical education.

**AIM:** in the modern education system, the professional activity of a physical education teacher requires not only conducting physical exercises, but also the harmonious implementation of educational, educational and health-improving tasks. Therefore, in the training of future physical education teachers, the design of the educational process on a scientific basis is of great importance. The design of the educational process involves planning the goals, content, methods, tools and assessment system as a holistic system.

**MATERIALS AND METHODS:** the design of the educational process is the process of preliminary planning, modeling and optimization of the pedagogical system that ensures the achievement of educational results. In the direction of physical education, this process serves the complex development of theoretical knowledge, practical skills, physical qualities and pedagogical competencies.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the process of professional training of future physical education teachers is based on a qualitatively different system of values, a new pedagogical mindset focused on personal development. Such innovative trends are the result of an increasingly complex synthesis of scientific knowledge, ensure the unity of the social, cultural, general scientific and professional development of the teacher's personality, increase the level of professional qualification requirements for them as specialists, develop professional and personal qualities and values of pedagogical work in the field of science.

**CONCLUSION**: designing the educational process in the professional training of future physical education teachers is an important factor in improving the quality of

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

education. Educational design based on a scientifically based, competency-based and integrative approach strengthens the professional training of future teachers, ensures their readiness for practical work. The widespread introduction of these approaches into educational practice is one of the urgent tasks.

**Keywords:** teacher, scientific, physical education, education, lesson, competency, profession, pedagogue, design, educational process, science.

**For citation**: Abdulkhamid R. Nurullayev. (2025), pedagogical foundations of the learning process in the professional training of future physical education teachers. // Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 105-112. (In Uzbek).

**B**ugungi dunyoda o'qituvchilarni professional tayyorlash ta'lim sohasidagi muhim vazifaga aylanib bormoqda, bu ilmiy bilimlar tuzilmasini qayta ko'rib chiqishni va ularni o'qitishga yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Buning sababi shundaki, bugungi kunda zamonaviy maktablar ijodiy fikrlaydigan, turli usullarni qo'llay oladigan, moslashuvchan o'rganish texnologiyalaridan foydalanadigan va o'z-o'zini o'qitish bilan shug'ullanadigan o'qituvchilarni xohlashadi. Bu o'qituvchilarda har tomonlama qobiliyatlar va ajralmas shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirishni talab qiladi, bu ularga o'quvchilarning ta'limga tayyorgarligida ta'limni tashkil etishning an'anaviy shakllari ahamiyatsiz bo'lib borayotgan, madaniy muloqot, loyihaga asoslangan o'rganish va talabalar tadqiqotlarini hisobga oladigan innovatsion yondashuvlar tobora kengayib borayotgan zamonaviy maktabda ishlash imkonini beradi.

Ta'limdagi innovatsion jarayonlar nafaqat butun ta'lim tizimini, balki zamon bilan bog'liq bo'lgan va jamiyat manfaati uchun zarur harakatlar va faoliyatlarni amalga oshiradigan, professional o'zini o'zi anglash sodir bo'ladigan zamonaviy yoshlarning shaxsiy rivojlanishini rivojlantirishga qaratilgan. V.S.Ledneva va D.A.Uznadzening fikriga ko'ra, kasbiy ta'lim shaxsning bilimga bo'lgan funktsional ehtiyojni anglaydigan, ijtimoiy muhit ta'sirida individual xususiyatlarni professional pedagogika bilan tarkibiy va funktsional o'zaro ta'siri orqali shakllantiradigan tizim sifatida "qiyofasi"ni yaratadi, bu esa professional va shaxsiy rivojlanish jarayonini ta'minlaydi. Hozirgi vaqtda shaxsni rivojlantirish yondashuvi doirasida amalga oshirilgan ta'lim tizimi o'qituvchilardan yangi turdagi fikrlash va kengaytirilgan rol repertuariga ega bo'lishni talab qiladi. Yangi pedagogik tafakkur shaxsiy rivojlanishga qaratilgan sifat jihatidan boshqacha qadriyatlar tizimiga asoslangan.

Bunday innovatsion tendentsiyalar ilmiy bilimlarning tobora murakkablashib borayotgan sintezining natijasidir, o'qituvchi shaxsining ijtimoiy, madaniy, umumiy ilmiy va professional rivojlanishining birligini ta'minlaydi, ularga mutaxassis sifatida professional malaka talablari darajasini oshiradi, fan sohasidagi pedagogik ishning professional va shaxsiy fazilatlari va qadriyatlarini rivojlantiradi, shuningdek, professional sohada o'zini rivojlantirish, o'zini tartibga solish va o'zini anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Bir nechta mualliflarning (Belkina A.S., Zagvyazinskogo V.I., Kuzmina V.P., Kustova Yu.A., Gorskogo V.A.) fikriga ko'ra, o'qituvchi shaxsining kasbiy rivojlanishini o'rganishda quyidagi tamoyillarni hisobga olish kerak: - tizimlilik, bu shaxsiy rivojlanishning izchil o'zaro ta'sirini, turli funktsional tizimlar va kasbiy faoliyatning mos shakllarini birlashtirishni ifodalaydi; -

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uzluksizlik, bu ta'lim dasturlarining mazmunan uzluksizligini ta'minlaydi va keyinchalik quyi malaka va ish darajalaridan yuqori darajalarga izchil ko'tarilishni belgilaydi; - integratsiya, bu kelajakdagi o'qituvchilarda ularni o'rab turgan fan va ijtimoiy dunyoning turli jihatlari va xususiyatlarini tushunishning keng qamrovli, umumlashtirilgan tizimini maqsadli ravishda rivojlantirish uchun turli ijtimoiy va gumanitar fanlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'siridan foydalanishga qaratilgan. Rasmiy, norasmiy va norasmiy ta'limni integratsiyalash jarayoni bizning tadqiqotimiz uchun dolzarbdir.

Integratsiya ta'lim mazmunining turli, bir hil va heterojen komponentlarini yaxlit ta'limga birlashtirish jarayoni va natijasi sifatida tushuniladi. Integratsiyalashgan yondashuvga asoslangan ta'lim jarayoni bizga o'qituvchilarni tayyorlashni tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi, uning asosi Bir tomondan o'qituvchi va talaba, ikkinchi tomondan esa ixtisoslashgan fanlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tashkil etish.

Zamonaviy fan metodologiyasida integratsiya mohiyati haqidagi klassik g'oyalar zamonaviy kognitiv modellar nuqtai nazaridan chuqur tahlil va qayta ko'rib chiqilishi kerak (А.Д. Урсул). Fanlarning integratsiya mexanizmlari va bilish usullarini muhokama qilib, tadqiqotchilar ikkita jihatni - falsafiy va maxsus-ilmiy jihatlarni ajratib ko'rsatishadi. Integratsiyaning falsafiy jihati bir nechta asoslarga ega: ontologik (dunyoning birligi); epistemologik (inson ongi va tafakkur qonunlarining birligi); metodologik (umumiy ilmiy tadqiqot usullarining mavjudligi, o'qituvchining metodologik madaniyati); ijtimoiy (shaxsning yaxlitligi). Integratsiyaning bu jihati asosan norasmiy ta'lim mazmunini ochib beradi, u: – har bir shaxsning fan, texnologiya, madaniyat, san'at, sport, turizm va boshqalarga qiziqish asosida tabiiy iste'dod va qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan faoliyat (kognitiv, ijrochi, ijodiy, kommunikativ) sifatida taqdim etiladi; – inson rivojlanishining umumiy madaniy xususiyatlari, umuminsoniy qadriyatlar tizimining shakllanishi va rivojlanishi, kognitiv jarayonlar va umumiy kasbiy ko'nikmalar bilan bog'liq. Integratsiyaning ixtisoslashgan ilmiy jihati ta'lim jarayonining mazmuni va fanning o'ziga xos mazmuni bilan bog'liq.

Bu holda biz rasmiy ta'lim doirasidagi integratsiya haqida gapiramiz, uning mazmuni Federal Davlat Ta'lim Standartiga muvofiq tuzilgan bo'lib, unda bilimlar o'zaro ta'sir qiladi: gumanitar va tabiiy fanlar, psixologiya va pedagogika va boshqalar. Bir qator mualliflarning (А.А. Вербицкий, И.Д. Зверев, Г.И. Егорова, О.А. Иванова, Е.А. Пушкарёва va boshqalar.), fikriga ko'ra, integratsiyalashgan o'zaro ta'sir universitetlarda o'qituvchilarni tayyorlash tizimida samarali bo'lib ko'rinadi va quyidagi maqsadlarga erishishga imkon beradi: bu borada quyidagi chizmaga e’tibor bering.

– ta'lim maqsadlarini shaxsga va uning shaxsiy o'zini o'zi belgilashiga qaratish;

– turli xil kasbiy bilimlarni, rollarning professional repertuarini va o'qituvchining kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini o'zlashtirish;

– ta'lim jarayonini tashkil etishning mazmuni, texnologiyalari, usullari va shakllarini uning samaradorligini oshirish uchun uzluksiz birlashtirgan integratsiyalashgan kurslarni yaratish;

Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari kasbiy tayyorlash jarayonida quyidagi asosiy kompetensiyalar shakllantiriladi:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

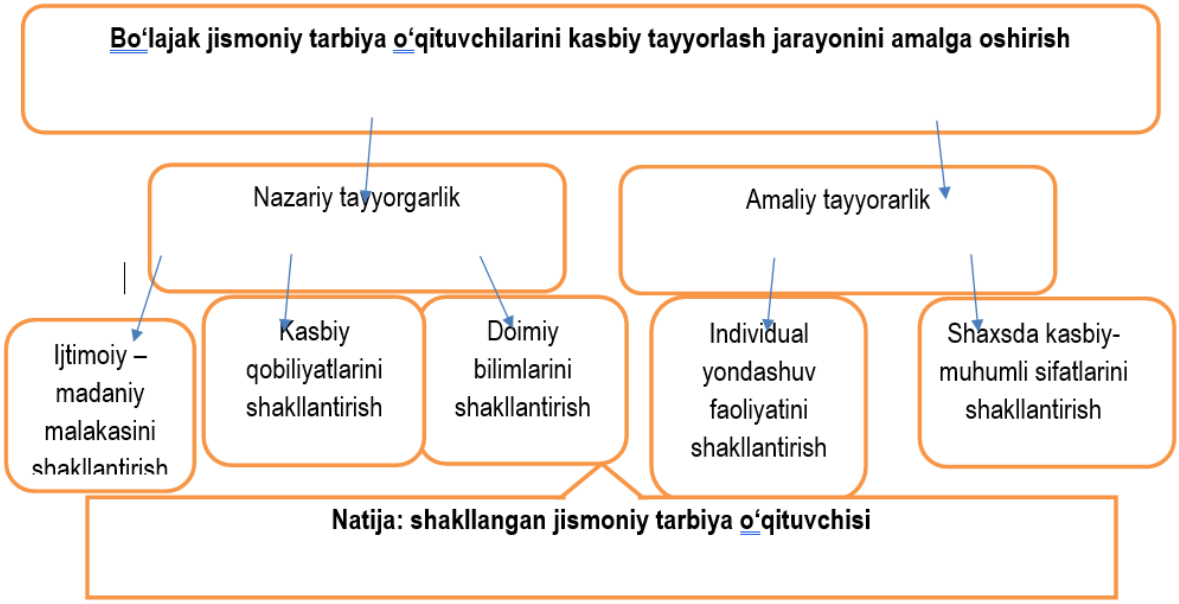
Kasbiy-pedagogik kompetensiya: darsni rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish;
Metodik kompetensiya: jismoniy mashqlarni tanlash va moslashtirish;
Kommunikativ kompetensiya: o‘quvchilar bilan samarali muloqot;
Sog‘lomlashtiruvchi kompetensiya: xavfsizlik, gigiyena va salomatlikni ta’minlash;
Reflektiv kompetensiya: o‘z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish.

O‘quv jarayonini loyihalash mazkur kompetensiyalarni bosqichma-bosqich va tizimli shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

– yangi ta’lim mazmuni va formatlarini (onlayn seminarlar, videokonferensiyalar, turli nominatsiyalar bo‘yicha “Yil o‘qituvchisi” kabi respublika, va viloyat oliy toifa tanlovlari, “Eng yaxshi o‘qituvchilar”, pedagog tanlovlari, pedagogik g‘oyalar namoyishlari, amaliyotlar, mahorat darslari, ta’limni qayta tayyorlash, ilmiy laboratoriyalar, video ma’ruzalar, ijtimoiy ahamiyatga ega tadbirlar va boshqalar) ishlab chiqish imkonini beradi va ta’lim xizmatlari sifatini va o‘quv natijalarini yaxshilaydi;

– o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun innovatsion muhit yaratadi va ularni intellektual qobiliyatini rivojlantiradi;

– yangi pedagogik fikrlashni rivojlantirishga ko‘maklashadi, o‘qituvchilarning rol repertuarini kengaytiradi va bilim, mavjud o‘qitish tajribasi, o‘z-o‘zini o‘qitish va o‘zini rivojlantirish birlashtirilgan darajaga erishadi.




Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda o‘quv jarayoni markaziy pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, u kelajak mutaxassisning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari hamda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim sharoitida jismoniy tarbiya o‘qituvchisiga qo‘yiladigan talablar faqat jismoniy mashqlarni o‘rgatish bilan cheklanmay, balki sog‘lomlashtirish, tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish, shaxsni har tomonlama rivojlantirish kabi vazifalarni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli o‘quv jarayonini pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish muhim hisoblanadi.

O‘quv jarayonining pedagogik ahamiyati, avvalo, ta’lim maqsadlarining aniqligi va kasbiy faoliyat bilan uzviy bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Bo‘lajak jismoniy tarbiya


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida o‘quv fanlari mazmuni maktab amaliyoti, o‘quvchilar yosh xususiyatlari va sog‘liqni saqlash talablari bilan uyg‘un holda olib borilishi zarur. Bu esa talabalarda kasbiy mas’uliyat, pedagogik tafakkur va metodik madaniyatni shakllantiradi. Shuningdek, o‘quv jarayoni talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan integratsiyalash imkonini beradi. Ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarining o‘zaro uyg‘unligi orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda darsni rejalashtirish, mashqlarni tanlash, yuklama me’yorini belgilash hamda xavfsizlik qoidalariga rioya qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Bu jarayon pedagogik faoliyatga tayyorlik darajasini oshiradi. O‘quv jarayonining pedagogik jihatdan ahamiyatli tomoni yana shundaki, u talabalarda reflektiv fikrlashni shakllantiradi. Ya’ni, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda o‘quv jarayonining pedagogik ahamiyati ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ilmiy asoslangan, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv jarayoni kelajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga, ularni amaliy faoliyatga puxta tayyorlashga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Яркова Т.А., д.п.н., профессор, заведующая кафедрой педагогики и социального образования, филиал ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный университет», г. Тобольск;
2. Белкин А.С., д.п.н., профессор, ФГБОУ ВПО «Уральский государственный педагогический университет», г. Екатеринбург.
   Работа поступила в редакцию 18.11.2014.
3. Гибадуллина Ю.М. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРАЦИИ ФОРМАЛЬНОГО, НЕФОРМАЛЬНОГО И ИНФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ // Фундаментальные исследования. 2014. № 11-10. С. 2253-2257;

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurullayev Abduhamid Ro‘zimboyevich**, Buxoro davlat pedagogika instituti professori, [**Нуруллаев Абдухамид Рузимбоевич**, профессор Бухарского государственного педагогического института], [**Nurullayev Abduhamid Ruzimboyevich**, Professor of Bukhara State Pedagogical Institute]; manzil: O‘zbekiston, Buxoro sh., Alpomish ko'chasi, 9-uy 45 xona [адрес: Узбекистан, ул. Алпомиш, 9, г. Бухоро], [address: Uzbekistan, 41, Alpomish st., Bukhara city] E-mail: abduhamid.nurullayev@mail.ru. https://orcid.org/0009-0004-2641-3644

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BO‘LAJAK MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA PEDAGOGIK EMPATIYANI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMI

© A.Sh. Azimova[1]✉

[1]Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirishning nazariy asoslari, mazmuni, tarkibiy komponentlari va samarali pedagogik-psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Empatiya pedagogik jarayonning insonparvarlik paradigmasida markaziy o‘rin tutishi, tarbiyachi faoliyatidagi kommunikativ madaniyat, bolalar bilan ijobiy emosional munosabat va samarali o‘zaro ta’sirni ta’minlashdagi ahamiyati ilmiy asoslab beriladi.

**MAQSAD**: pedagogik empatiya - tarbiyachining hissiy xususiyati bo'lib, u ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarda, ularning bir-birini idrok etishida va ular o'rtasida o'zaro tushunishni o'rnatishda katta rol o'ynaydi. Shu bois bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirish hissiy madaniyatning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hissiy barqarorlik, moslashuvchanlik va empatiyani yuqori darajada rivojlantirishdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** ushbu maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirish uchun bir necha metodlar qo‘llanildi: adabiyotlarni tahlil qilish, so‘rovnoma o‘tkazish, intervyu o‘tkazish, amaliyotga oid tadqiqotlar, statistik tahlil.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: ushbu maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirishning nazariy asoslari, mazmuni, tarkibiy komponentlari va samarali pedagogik-psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Empatiya pedagogik jarayonning insonparvarlik paradigmasida markaziy o‘rin tutishi, tarbiyachi faoliyatidagi kommunikativ madaniyat, bolalar bilan ijobiy emosional munosabat va samarali o‘zaro ta’sirni ta’minlash orqali o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini kuchaytirishga, shuningdek, bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilar malakasini oshirishga yordam beradi.

**XULOSA:** bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirish zamonaviy pedagogik jarayonning tamal unsurlaridan biridir. Empatiyani rivojlantirish mexanizmlari tizimli, ilmiy asoslangan va amaliyotga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim.

**Kalit so'zlar**: empatiya, pedagogik-psixologik, tarbiyachi, bola, emotsional, shaxs, talim, kasb, tarbiya, hissiy, kompetensiya, qobiliyat.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iqtibos uchun**: Azimova Sh.A. bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirish mexanizmi // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.112–117.

# МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭМПАТИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

©А.Ш. Азимова[1]✉
[1]Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в статье анализируются теоретические основы, содержание, структурные компоненты и эффективные педагогические и психологические механизмы формирования педагогической эмпатии у будущих воспитателей дошкольных образовательных организаций. Научно обосновано центральное место эмпатии в гуманитарной парадигме педагогического процесса, ее важность в обеспечении коммуникативной культуры в работе воспитателя, позитивных эмоциональных отношений с детьми и эффективного взаимодействия.

**ЦЕЛЬ**: педагогическая эмпатия – это эмоциональная характеристика воспитателя, играющая важную роль во взаимоотношениях участников образовательного процесса, в их восприятии друг друга и в установлении взаимопонимания. Таким образом, одним из важнейших показателей эмоциональной культуры в формировании педагогической эмпатии у будущих педагогов дошкольных образовательных организаций является развитие эмоциональной устойчивости, гибкости и эмпатии на высоком уровне.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в данной статье для формирования педагогической эмпатии у будущих педагогов дошкольных образовательных организаций использовались различные методы: анализ литературы, анкетирование, интервьюирование, практическое исследование, статистический анализ.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в данной статье анализируются теоретические основы, содержание, структурные компоненты и эффективные педагогико-психологические механизмы формирования педагогической эмпатии у будущих педагогов дошкольных образовательных организаций. Эмпатия, занимающая центральное место в гуманистической парадигме педагогического процесса, способствует укреплению личностного и социального развития учащихся, обеспечивая коммуникативную культуру в работе воспитателя, позитивное эмоциональное отношение и эффективное взаимодействие с детьми, а также повышая квалификацию будущих педагогов дошкольных образовательных организаций.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: формирование педагогической эмпатии у будущих воспитателей дошкольных учреждений является одним из фундаментальных


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

элементов современного педагогического процесса. Механизмы развития эмпатии должны быть систематическими, научно обоснованными и практико-ориентированными.

**Ключевые слова**: эмпатия, педагогико-психологический, воспитатель, ребенок, эмоциональный, личность, образование, профессия, воспитание, эмоциональный, компетентность, способность.

**Для цитирования**: Азимова А.Ш. механизм формирования педагогической эмпатии у будущих учителей дошкольных образовательных организаций Символика животных в изобразительном искусстве. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 112–117.

## MECHANISM OF FORMING PEDAGOGICAL EMPATHY IN FUTURE PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION TEACHERS

©Anzirat Sh. Azimova[1]✉
[1]Buxoro state university, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: the article analyzes the theoretical foundations, content, structural components and effective pedagogical and psychological mechanisms of forming pedagogical empathy in future preschool educational organization educators. The central place of empathy in the humanitarian paradigm of the pedagogical process, its importance in ensuring communicative culture in the educator's work, positive emotional relations with children and effective interaction are scientifically substantiated.

**AIM:** pedagogical empathy is an emotional characteristic of the educator, which plays a major role in the relations between participants in the educational process, in their perception of each other and in establishing mutual understanding between them. Therefore, one of the most important indicators of emotional culture in the formation of pedagogical empathy in future educators of preschool educational organizations is the development of emotional stability, flexibility and empathy at a high level.

**MATERIALS AND METHODS**: in this article, several methods were used to form pedagogical empathy in future educators of preschool educational organizations: literature analysis, questionnaires, interviews, practical research, statistical analysis.

**DISCUSSION AND RESULTS**: in this article, the theoretical foundations, content, structural components and effective pedagogical and psychological mechanisms of forming pedagogical empathy in future educators of preschool educational organizations are analyzed. Empathy, taking a central place in the humanistic paradigm of the pedagogical process, helps to strengthen the personal and social development of students by ensuring a communicative culture in the educator's work, a positive emotional attitude and effective interaction with children, as well as improving the qualifications of future educators of preschool educational organizations.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**CONCLUSION:** the formation of pedagogical empathy in future preschool educators is one of the fundamental elements of the modern pedagogical process. Mechanisms for developing empathy should be systematic, scientifically based and practice-oriented.

**Keywords**: empathy, pedagogical-psychological, educator, child, emotional, personality, education, profession, upbringing, emotional, competence, ability.

**For citation**: Anzirat Sh. Azimova. (2025), mechanism of forming pedagogical empathy in future preschool educational organization teachers. Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 112–117. (In Uzbek).

**M**aktabgacha ta’lim jarayoni bolada shaxsning psixologik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga asos bo‘ladigan eng dastlabki bosqichdir. Tarbiyachining bolaga nisbatan to‘g‘ri hissiy munosabat, tushunish, hamdardlik va ruhiy qo‘llab-quvvatlash kabi malakalari maktabgacha ta’lim sifatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Shu bois bo‘lajak tarbiyachilarda pedagogik empatiyani shakllantirish-ularning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida e’tirof etiladi. Pedagogik empatiya tushunchasi va uning mazmuni: Pedagogik empatiya-bu tarbiyachining bola ruhiy holatini anglash, his-tuyg‘ulariga hamdard bo‘lish, holatni ichki qabul qilish va pedagogik jarayonda optimal qaror qabul qilish qobiliyatidir. Empatiyaning asosi hissiy sezgirlik, aql va atrof-muhitni oqilona idrok etishdir. Pedagogik empatiya - tarbiyachining hissiy xususiyati bo'lib, u ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarda, ularning bir-birini idrok etishida va ular o'rtasida o'zaro tushunishni o'rnatishda katta rol o'ynaydi. Hissiy madaniyatning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hissiy barqarorlik, moslashuvchanlik va empatiyaning yuqori darajada rivojlanganligidir. Tarbiyachining empatiya qobiliyati bolaning psixologik holatini o'z hissiy tajribasiga asoslangan holda, hissiy assotsiatsiyalar va ko'chirish orqali tushunishida namoyon bo'ladi. Empatiya - bu hamdardlik, ya'ni boshqa odamning his-tuyg'ularini o'z his-tuyg'ularini butunlay eritib yubormasdan, uni aks ettirish va qabul qilish qobiliyati. Tarbiyachilik kasbining asosi - bu boshqalar: bolalar, ota-onalar, hamkasblar bilan o'zaro munosabat. Maktabgacha ta'limning ta'lim jarayonida empatiya "muvaffaqiyatli muloqot" va muvozanatli shaxslararo munosabatlarni o'rnatishga hissa qo'shadigan tarbiyachilar uchun professional muhim sifat hisoblanadi. Empatiya - bu boshqa odamning hissiy holatini aks ettirish va tushunish, boshqasiga rahm-shafqat yoki hamdardlik hissi, xatti-harakatlarga faol yordam berishni o'z ichiga olgan hissiy hodisa. Empatiyaning asosi hissiy sezgirlik, aql va atrof-muhitni oqilona idrok etishdir. Empatiya, har qanday hissiy hodisa kabi, rivojlanishi va takomillashtirilishi mumkin.

Pedagogik empatiya quyidagi komponentlardan tarkib topadi: Kognitiv component-bolaning holatini, sabab-oqibat munosabatlarini intellektual tushunish; Emotsional component-bolaga nisbatan samimiy hissiy javob qaytarish; Axloqiy-irodaviy component-empatik tushunishga asoslangan pedagogik qaror va xatti-harakatlar; Kommunikativ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

component-muloqotda sezgirlik, ijobiy muhit yaratish, konstruktiv dialog yuritish. Bo‘lajak tarbiyachilarda pedagogik empatiyani shakllantirish zarurati O‘zbekiston ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan pedagogika asosiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib, bunda tarbiyachining axloqiy-psixologik madaniyati muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamon maktabgacha ta’limining o‘zgaruvchan sharoitlari empatik kompetensiyani quyidagi sabablarga ko‘ra talab qilmoqda: bola psixologiyasi bilan nozik ishlash zarurati; turli temperament tipiga ega bolalar bilan individual yondashuvni ta’minlash; oilaviy ijtimoiy muhitdan kelib chiqadigan hissiy muammolarni sezish;noqulay vaziyatlarda bolaning emotsional xavfsizligini ta’minlash. Empatik madaniyatni rivojlantirishga yordam beradigan bir qator hissiy va intellektual usullarni taklif qiladigan dialogik muloqot usuli katta ahamiyatga ega. Mana ulardan ba'zilari: Boshqa shaxsni tushuna olish - bu o'zini boshqa odamning holati yoki pozitsiyasiga qo'yish orqali tushunish usuli. Bu bizga ularning ichki holatini, niyatlarini, motivlarini va his-tuyg'ularini tushunishga yordam beradi. Xulosa qilish - suhbat davomida boshqa shaxs tomonidan bildirilgan asosiy g'oyalar va his-tuyg'ularni umumlashtirish uchun ishlatiladigan usul. Bu boshqa odamning xabarining to'g'riligiga ishonchni ta'minlaydi. "Ko'zgu" oxirgi iborani boshqa so'z tartibi bilan takrorlash usuli bo'lib, bu boshqa odamga o'z bayonotini tushunishga yordam beradi. Ushbu uslub munosabatlarni o'rnatishga qaratilgan. "To'g'ri ism" - suhbatdosh bilan muloqot qilishda siz tez-tez unga ism bilan murojaat qilishingiz kerak, bu esa u har doim ham tushuna olmasligi mumkin bo'lgan qoniqish hissini keltirib chiqaradi. Pedagogik empatiyani shakllantirish mexanizmlari bo‘lajak tarbiyachilarda empatik qobiliyatni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlar samarali hisoblanadi: 1. Psixologik treninglar “Rolga kirish” mashqlari

“Kuzatuvchanlikni rivojlantirish” topshiriqlari

1.Emotsional sezgirlikni oshirish bo‘yicha mashg‘ulotlar

2.Refleksiv texnologiyalar kundalik yuritish; o‘z faoliyatini videokuzatuv asosida tahlil qilish; “Empatiya kundaligi” metodikasi.

3.Interaktiv o‘quv metodlari situatsion vaziyatlar (“case-study”); dramatizatsiya va psixo-dramalar; kichik guruhlarda muammoli vazifalarni yechish.

4.Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogik amaliyot bolaning individualligini inobatga olish; ota-onalar bilan hamkorlikda empatik yondashuvni kuzatish; amaliyot davomida mentorlar tomonidan kuzatuv va tahlil.

5.Kompyuter va raqamli texnologiyalar virtual pedagogik vaziyatlar modellashtirish; emotsional intellektni baholovchi digital testlar; VR-treninglar yordamida pedagogik vaziyatlarni simulyatsiya qilish.

Pedagogik empatiya shakllanishining diagnostik metodlari Mehrabian–Epsteyn empatiya shkalasi; Boyko emotsional charchoq diagnostikasi; “Bola holatini idrok etish” kuzatuv kartalari; Tarbiyachining kommunikativ madaniyati monitoringi. Natijalar va muhokama tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak tarbiyachilarda pedagogik empatiya darajasi ularning psixologik madaniyati, kommunikativ salohiyati va kasbiy motivatsiyasi bilan bevosita bog‘liq. Empatik yondashuvni shakllantirishga yo‘naltirilgan treninglar va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

amaliy mashg‘ulotlar tarbiyachilarning: bolani chuqurroq tushunish; murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri pedagogik qaror qabul qilish; sog‘lom emosional muhit yaratish; stressni boshqarish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Xulosa o‘rnida bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarida pedagogik empatiyani shakllantirish zamonaviy pedagogik jarayonning tamal unsurlaridan biridir. Empatiyani rivojlantirish mexanizmlari tizimli, ilmiy asoslangan va amaliyotga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Bu esa tarbiyachining bolalar bilan ishlashdagi professional samaradorligini, muloqot madaniyatini va pedagogik kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Выготский Л.С. «Основы психологии».
2. Роджерс К. «Педагогика, ориентированная на личность».
3. Бойко В.В. «Психодиагностика эмоциональной эмпатии».
4. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni.
5. Ochildiyeva N., Maxmudova D. Pedagogik muloqot va empatiya.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Azimova Anzirat Shoyiqulovna**, Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, [**Азимова Анзират Шойикуловна**, саискатель Бухарского государственного университета], [**Azimova Anzirat Shoykulovna**, independent researcher at Bukhara State University]; manzil: O‘zbekiston, Buxoro sh., Alpomish ko'chasi, 9-uy 45 xona [адрес: Узбекистан, ул. Алпомиш, 316, г. Бухоро], [address: Uzbekistan, 41, Alpomish st., Bukhara city] E-mail: anziratazimova0106@gmail.com. Orcid: 0009-0003-7448-1839

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# AKADEMIK MUVAFFAQIYAT VA RUHIY SALOMATLIK O‘RTASIDAGI PEDAGOGIK BOG‘LIQLIK: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

© Z.Sh . Xaqiqatbekov[1]✉
[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** akademik muvaffaqiyatni talabaning ruhiy farovonligidan alohida ko‘rib bo‘lmasligi asoslanadi. Zamonaviy oliy ta’limda stress, motivatsiya pasayishi va moslashuv muammolari bu bog‘liqlikni o‘rganishni dolzarb qiladi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlikni aniqlashdir. Shuningdek, o‘quvga moslashuv va o‘z-o‘zini baholashning vositachilik rolini ko‘rsatish ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** talabalarning ruhiy holati SCL-90 va FFMQ so‘rovnomalari yordamida, akademik muvaffaqiyati esa baholar va o‘quv ko‘rsatkichlari orqali o‘lchandi. Ma’lumotlar korrelyatsion tahlil va strukturaviy tenglamalar modeli yordamida qayta ishlanib, bog‘liqliklar zanjiri aniqlashtirildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** yuqori ruhiy barqarorlik diqqatni jamlash va motivatsiyani kuchaytirib, baholarning yaxshilanishiga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Past ruhiy salomatlik esa o‘quvga moslashuvni qiyinlashtirib, o‘z kompetensiyasiga ishonchni pasaytirishi aniqlandi.

**XULOSA:** ruhiy salomatlikni e’tiborsiz qoldirish akademik natijalarni cheklashi mumkinligi ta’kidlanadi. Shuning uchun oliy ta’limda stressni kamaytiruvchi psixopedagogik dasturlar va xushyoqlik treninglarini joriy etish zarur.

**Kalit so‘zlar:** akademik muvaffaqiyat; ruhiy salomatlik; psixopedagogika; talabalar farovonligi; stressni boshqarish.

**Iqtibos uchun**: Xaqiqatbekov Z.Sh. Akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlik: nazariy va amaliy yondashuvlar. // Inter education & global study. 2025. №12. B.118–126.

# ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ АКАДЕМИЧЕСКОЙ УСПЕВАЕМОСТЬЮ И ПСИХИЧЕСКИМ ЗДОРОВЬЕМ СТУДЕНТОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

©З.Ш. Хакикатбеков✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ВВЕДЕНИЕ:** во введении обосновывается необходимость совместного анализа успеваемости и психического благополучия студентов. Рост стресса и мотивационных проблем в вузах усиливает актуальность интегративного психопедагогического подхода.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования – выявить педагогическую взаимосвязь между академической успеваемостью и психическим здоровьем. Дополнительно ставится задача прояснить роль учебной адаптации и академической самоэффективности как медиаторов.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: психическое состояние студентов оценивалось с помощью опросников SCL-90 и FFMQ, а академические достижения – по оценкам и учебным показателям. Для анализа связей использовались корреляция, регрессия и структурное моделирование (SEM).

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты показали, что высокий уровень психического здоровья способствует концентрации, саморегуляции и более высоким академическим результатам. Низкая психологическая устойчивость связана с трудностями адаптации и риском неуспешного обучения.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** делается вывод о необходимости включения психопедагогических программ поддержки в практику вузов. Системный учёт психического благополучия позволяет устойчиво повышать качество обучения и личностное развитие студентов.

**Ключевые слова:** академическая успеваемость; психическое здоровье; психопедагогика; благополучие студентов; управление стрессом.

**Для цитирования**: Хакикатбеков. З.Ш. Педагогическая взаимосвязь между академической успеваемостью и психическим здоровьем студентов: теоретические и практические подходы. // Inter education & global study.2025. №12. С. 118–126.

## PEDAGOGICAL RELATIONSHIP BETWEEN ACADEMIC ACHIEVEMENT AND STUDENTS' MENTAL HEALTH: THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES

©Zafarbek.Sh. Xaqiqatbekov[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** the introduction argues that academic performance should be interpreted together with students' mental well-being. Rising levels of stress and motivational difficulties in higher education highlight the need for an integrated psychopedagogical perspective.

**AIM:** the study aims to identify the pedagogical relationship between academic achievement and mental health. A further aim is to clarify the mediating roles of learning adaptation and academic self-efficacy.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**MATERIALS AND METHODS:** students' mental health was assessed using the SCL-90 and FFMQ instruments, while academic achievement was measured through grades and performance indicators. Correlational analysis and structural equation modeling (SEM) were used to examine direct and indirect links.

**DISCUSSION AND RESULTS:** findings show that higher mental health levels support concentration, self-regulation, and improved academic results. Lower psychological stability is associated with adaptation difficulties and an increased risk of underachievement.

**CONCLUSION**: the study concludes that universities should integrate psychopedagogical support programs into teaching practice. Systematic attention to student well-being can enhance both academic success and holistic personal development.

**Keywords:** academic achievement; mental health; psychopedagogy; student well-being; stress management.

**For citation**: Zafarbek Sh. Xaqiqatbekov. (2025) 'Pedagogical relationship between academic achievement and students' mental health: theoretical and practical approaches', Inter education & global study, (12), pp. 118–126. (In Uzbek).

**A**kademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o'rtasidagi pedagogik bog'liqlik zamonaviy ta'lim psixologiyasi va pedagogik nazariyalarning eng dolzarb va murakkab masalalaridan biridir. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning o'quv faoliyati faqatgina bilim va ko'nikmalarni egallash bilan chegaralanmay, balki ularning psixologik farovonligi, hissiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligi bilan chambarchas bog'liq ekanligi ilmiy tadqiqotlar orqali isbotlangan. Bugungi kunda global ta'lim maydonida talabalar o'rtasida stress, akademik bosim, motivatsiya yetishmasligi va ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar tobora ko'payib bormoqda.

Shu nuqtai nazardan, akademik muvaffaqiyatni faqatgina baholar va sertifikatlar orqali baholash yetarli emas, balki talabaning psixologik barqarorligi va ruhiy farovonligi bilan integrativ tarzda tahlil qilish zarurati yuzaga keladi. Ruhiy salomatlik konsepsiyasi psixologiya va pedagogik fanlarda ko'plab jihatlar orqali yoritilgan. Jahon psixologiyasi ruhiy salomatlikni nafaqat psixologik barqarorlik, hissiy muvozanat va stressni boshqarish qobiliyati bilan, balki ijtimoiy integratsiya, o'z-o'zini anglash va shaxsiy rivojlanish bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida talqin qiladi.

Bu esa pedagogik faoliyatda talabaning akademik natijalarini faqat intellektual qobiliyatlar asosida baholashning yetarli emasligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ruhiy salomatlik va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlash, talabaning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi [1].

Pedagogik kontekstda akademik muvaffaqiyatni talabaning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini egallash darajasi sifatida talqin qilish mumkin bo'lsa-da, bu jarayon

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko‘pincha ichki va tashqi stress faktorlarining ta’siriga bog‘liq bo‘ladi. Masalan, imtihonlar, topshiriqlar va o‘quv yuklamasi bilan bog‘liq psixologik bosim ruhiy salomatlikni sezilarli darajada zaiflashtiradi, natijada talabalar motivatsiyasida pasayish, konsentratsiya muammolari va akademik muvaffaqiyatsizlik kuzatiladi. Shu sababli, ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish, psixopedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish va talabalar farovonligini monitoring qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ruhiy salomatlik va akademik muvaffaqiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik ikki tomonlama xarakterga ega: bir tomondan, yuqori darajadagi ruhiy barqarorlik talabaning diqqatini jamlash, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini kuchaytiradi, bu esa o‘z navbatida yuqori akademik natijalarga olib keladi; ikkinchi tomondan, akademik muvaffaqiyat hissiy qoniqish, ijtimoiy e’tirof va o‘z-o‘zini anglash hissini mustahkamlash orqali ruhiy salomatlikni oshiradi [2]. Shu bilan birga, talabalarning individual psixologik xususiyatlari, oilaviy va ijtimoiy muhit, pedagogik yondashuvlar va o‘quv jarayonining tashkiliy shakllari ushbu bog‘liqlikni kuchaytiruvchi yoki zaiflashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aniqlashda ilmiy metodologiya muhim rol o‘ynaydi.

Empirik tadqiqotlar talabalarning psixologik holati, o‘quv faoliyati natijalari va stress darajasi o‘rtasidagi korrelyatsiyani aniqlashga imkon beradi. Shu bilan birga, zamonaviy psixopedagogik tadqiqotlar motivatsion strategiyalar, o‘z-o‘zini boshqarish texnologiyalari va ruhiy salomatlikni mustahkamlash amaliyotlarini tizimli ravishda o‘rganadi [3].

Shuni ta’kidlash joizki, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlikni pedagogik yondashuvlar orqali uzviy bog‘lash o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda talabaning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ham ta’minlaydi. Bu esa o‘z navbatida oliy ta’lim muassasalarining sifatli ta’limni tashkil etish strategiyasida psixologik farovonlikni birlamchi omil sifatida hisobga olishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlikni integrativ tarzda tahlil qilish pedagogik ilm-fanning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi — akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlikni ilmiy asosda aniqlash, zamonaviy psixopedagogik yondashuvlar va amaliy metodlarni tahlil qilish hamda oliy ta’lim muassasalarida talabalarning ruhiy farovonligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishdir.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan, ruhiy salomatlik va akademik muvaffaqiyat tushunchalarining nazariy asoslarini o‘rganish; ikkinchidan, talabalarning o‘quv faoliyati va ruhiy holati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aniqlash; uchinchidan, zamonaviy psixopedagogik texnologiyalar va strategiyalar orqali bu bog‘liqlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini aniqlash. Kirish qismida shuningdek, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishning global va mahalliy ahamiyati ham yoritiladi. Global ta’lim muassasalarida talabalarning ruhiy salomatligi va akademik natijalarining o‘zaro ta’siri psixologik tadqiqotlar orqali keng


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘rganilgan bo‘lib, stress, motivatsiya va farovonlikni integrativ tarzda baholashning muhimligi ta’kidlangan. Shu bilan birga, O‘zbekiston sharoitida bu masala hali ham to‘liq ilmiy asosda tahlil qilinmagan bo‘lib, mahalliy pedagogik tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar mavjud. Kirish qismining yakuniy qismida ta’kidlanadiki, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlikni o‘rganish ilmiy tadqiqotlar, pedagogik amaliyot va psixologik yondashuvlarni integratsiyalash orqali amalga oshirilishi lozim. Bu esa oliy ta’lim muassasalarida talabalarning o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish, stressni kamaytirish va psixologik farovonlikni ta’minlash uchun nazariy va amaliy asos yaratadi.

Adabiyotlar tahlili: Akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlikni o‘rganishda ko‘plab chet el tadqiqotchilarning ishlari muhim ilmiy ahamiyatga ega. Xususan, Xiuli Song va Qian Huning “The relationship between Freshman students’ mental health and academic achievement: chain mediating effect of learning adaptation and academic self-efficacy” maqolasi — bu mavzuda nazariy va amaliy jihatlarni chuqur tahlil qiluvchi asosiy empirik tadqiqotlardan biridir[4]. Ular 3 871 birinchi kurs talabalarini SCL-90 psixologik o‘lchov vositasi, Academic Self-Efficacy Scale (ASES) va China College Student Adjustment Scale (CCSAS) yordamida o‘rganib, ruhiy salomatlik darajasi va akademik yutuqlar o‘rtasida salbiy prognozlovchi munosabat aniqlaganliklarini ko‘rsatdilar.

Bundan tashqari, ularning natijalari ko‘rsatadiki, o‘quvga moslashuv (learning adaptation) va o‘z-o‘ziga ishonch (academic self-efficacy) bu bog‘liqlikda zanjirli (chain) vositachilar sifatida harakat qiladi — ya’ni ruhiy salomatlik past bo‘lganda, talabaning o‘quv muhitiga moslasha olmasligi va o‘z kompetensiyasiga bo‘lgan ishonchi pasayishi, natijada akademik natijalar ham yomonlashishi mumkin. Bundan tashqari, Hassan Alomari “Mindfulness and its relationship to academic achievement among university students” nomli tadqiqoti ruhiy salomatlik va akademik natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni psixologik yondashuv — xushyoqlik (mindfulness) nuqtai nazaridan ko‘rsatadi[5].

U 489 nafar universitet talabalarini Five Facet Mindfulness Questionnaire (FFMQ) yordamida baholagan va psixologik xushyoqlik darajasi bilan akademik yutuqlar o‘rtasida ijobiy prognozlovchi munosabat aniqlagan. Ushbu natijalar akademik samaradorlikni oshirishda pedagogik amaliyotda meditatsion va xushyoqlik mashg‘ulotlarining muhimligini ko‘rsatadi. Shuningdek, M. Rožman va Vrečko “Psychological Factors Impacting Academic Performance Among Business Studies’ Students” maqolasi ham dolzarbdir[6]. Ular struktural tenglama modeli (SEM) yordamida motivatsiya, ruhiy va jismoniy salomatlik, ish-hayot balanslashuvi va xavotir (anxiety) kabi psixologik omillarni o‘rganib, ruhiy salomatlikning akademik yutuqlarga bo‘lgan salohiyatli ta’sirini ilmiy jihatdan ochib berdilar.

Ularning tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, talabalarning ruhiy salomatligi nafaqat baholar va ko‘rsatkichlar, balki sub’ektiv «muvaffaqiyat tushunchasi»ga ham sezilarli darajada ta’sir qiladi. Bu ikki olim (Song & Hu va Alomari) ham, shuningdek Rožman va


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Vrečko, birgalikda ruhiy salomatlik va akademik muvaffaqiyat o‘rtasidagi integrativ pedagogik yondashuvning zarurligini ilmiy jihatdan mustahkamlaydi. Ularning ishlari ta’lim muassasalari uchun ruhiy salomatlikni ta’lim strategiyalariga kiritish va talabalarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Metotologik qism: Ushbu tadqiqot akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlikni tizimli va integrativ yondashuv orqali o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi empirik va nazariy usullarni birlashtirgan holda shakllantirildi. Talabalar ruhiy salomatligini aniqlash uchun standartlashtirilgan psixodiagnostik vositalar — SCL-90 va Five Facet Mindfulness Questionnaire (FFMQ) qo‘llanildi, bu orqali stress, motivatsiya va xushyoqlik darajalari, shuningdek psixologik barqarorlik indikatorlari o‘lchandi. Shu bilan birga, talabalarning akademik muvaffaqiyati ularning baholari va o‘quv faoliyatining natijaviy ko‘rsatkichlari orqali tahlil qilindi. Korrelyatsion va regressiya tahlili yordamida ruhiy salomatlik va akademik yutuqlar o‘rtasidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri va vositachilik qiluvchi bog‘liqliklar aniqlanishi ta’minlandi. Empirik tasdiqlash metodlari sifatida strukturaviy tenglamalar modeli (SEM) va zanjirli vositachilik (chain mediation) analizi qo‘llanilib, o‘quvga moslashuv va o‘z-o‘zini anglash kabi vositachilik qiluvchi omillar ruhiy salomatlik va akademik natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlikda muhim rol o‘ynashi ko‘rsatildi.

Shu tarzda metodologik yondashuv nafaqat statistik natijalarni, balki psixopedagogik tushunchalarni tizimli integratsiya qilishga imkon berdi, bu esa talabalarning individual psixologik xususiyatlarini, motivatsion holatini va o‘quv muhitiga moslashuvini bir butun tizim sifatida tahlil qilish imkoniyatini yaratdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi bog‘liqlik murakkab va ko‘p qirrali xarakterga ega. Analiz natijalariga ko‘ra, yuqori darajadagi ruhiy salomatlik talabalarning diqqatini jamlash, o‘z-o‘zini boshqarish va motivatsiyasini oshirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, bu esa o‘z navbatida baholar va akademik ko‘rsatkichlarning ijobiy o‘sishiga olib keladi. Shu bilan birga, stress va psixologik charchash darajasi yuqori bo‘lgan talabalar orasida akademik natijalar past bo‘lishi kuzatildi, bu esa ruhiy salomatlikning o‘quv jarayonidagi rolini yanada mustahkamlaydi.

Strukturaviy tenglamalar modeli va zanjirli vositachilik tahlili ruhiy salomatlik, o‘quvga moslashuv va akademik o‘z-o‘zini baholash (self-efficacy) o‘rtasidagi zanjirli munosabatlarni aniqladi, ya’ni ruhiy salomatlik past bo‘lgan talabalar o‘quv muhitiga moslasha olmaydi, bu esa ularning o‘z kompetensiyasiga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi va natijada akademik muvaffaqiyatsizlik yuzaga keladi. Shu bilan birga, yuqori darajadagi xushyoqlik va o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmalariga ega talabalar ruhiy barqarorlikni saqlab qolish orqali o‘quv jarayonini samarali boshqaradi va yuqori akademik natijalarga erishadi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ruhiy salomatlik va akademik muvaffaqiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik nafaqat shaxsiy psixologik omillarga, balki pedagogik strategiyalar, o‘quv


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

muhitining tashkiliy shakllari va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlariga ham bog‘liqdir. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning ruhiy farovonligini monitoring qilish, stressni kamaytiruvchi va motivatsiyani oshiruvchi pedagogik mexanizmlarni joriy etish akademik muvaffaqiyatni sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Muxokama: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlik ko‘p qirrali va murakkabdir, bu esa zamonaviy psixopedagogik tadqiqotlarda doimiy muhokama obyekti hisoblanadi. Masalan, Xiuli Song va Qian Hu o‘z tadqiqotlarida talabalarning ruhiy salomatligi va o‘quvga moslashuv (learning adaptation) darajasi akademik muvaffaqiyatga to‘g‘ridan-to‘g‘ri va vositachilik qiluvchi ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydilar[7].

Ularning fikricha, ruhiy salomatlik past bo‘lsa, talabaning o‘z kompetensiyasiga bo‘lgan ishonchi kamayadi, bu esa akademik natijalarni sezilarli darajada pasaytiradi. Song va Hu bu jarayonni zanjirli vositachilik modeli orqali ilmiy jihatdan izohlaydi, u talaba psixologiyasi va o‘quv jarayonining uzviy bog‘liqligini tushunishga yordam beradi. Boshqa tomondan, Hassan Alomari xushyoqlik (mindfulness) yondashuvi orqali ruhiy salomatlikning akademik muvaffaqiyatga ijobiy ta’sirini ilgari suradi[8]. U talabalarda xushyoqlik darajasini oshirish orqali stressni kamaytirish, konsentratsiyani kuchaytirish va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirish mumkinligini ta’kidlaydi. Alomari fikricha, akademik muvaffaqiyatni faqat psixologik barqarorlik bilan bog‘lash yetarli emas; shuningdek, pedagogik amaliyotda meditatsion mashg‘ulotlar, xushyoqlik texnologiyalari va motivatsion strategiyalarni joriy etish zarur.

Ushbu ikki yondashuv o‘rtasida ilmiy bahs-munozara mavjud. Song va Hu ruhiy salomatlik va o‘quvga moslashuvning akademik natijalarga vositachilik qiluvchi ahamiyatini birlamchi omil deb hisoblaydi, ya’ni ular ruhiy salomatlikni o‘z-o‘zidan emas, balki talabaning o‘quv jarayoniga moslashuvi orqali baholashni muhim deb biladi[9]. Alomari esa xushyoqlik va meditatsion strategiyalarni pedagogik amaliyotning markaziy vositasi sifatida ko‘radi, ya’ni ruhiy barqarorlikni faqat ichki psixologik omil sifatida emas, balki tashqi pedagogik qo‘llab-quvvatlash orqali shakllantiriladigan jarayon sifatida talqin qiladi. Shu nuqtai nazardan, birinchi yondashuv ruhiy salomatlikning akademik muvaffaqiyatga bevosita va vositachilik qiluvchi ta’sirini nazariy asosda ko‘rsatadigan ilmiy model bo‘lsa, ikkinchisi pedagogik amaliyotga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tavsiya beruvchi strategik konsepsiyani ilgari suradi[10].

Munosabatlar va tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlikni integrativ tarzda tushunish zarur. Talabaning psixologik barqarorligi va akademik natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik nafaqat nazariy jihatdan, balki pedagogik amaliyotda ham qo‘llanishi kerak. Shu bilan birga, Song va Hu ning ilmiy modelini Alomari ning amaliy yondashuvi bilan birlashtirish orqali oliy ta’lim muassasalarida talabalar ruhiy farovonligini oshirish va akademik muvaffaqiyatni maksimal darajada ta’minlashga imkon yaratish mumkin.

Xulosa: Ushbu tadqiqot akademik muvaffaqiyat va ruhiy salomatlik o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlikni tizimli va integrativ yondashuv orqali o‘rganib, zamonaviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

psixopedagogik tadqiqotlar natijalarini amaliy pedagogik kontekst bilan uyg‘unlashtirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning ruhiy salomatligi ularning akademik muvaffaqiyatiga bevosita va vositachilik qiluvchi tarzda ta’sir qiladi: yuqori darajadagi ruhiy barqarorlik, xushyoqlik va o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmalari talabalar motivatsiyasini oshiradi, stressni kamaytiradi va o‘quv jarayonini samarali boshqarishga yordam beradi. Shu bilan birga, akademik muvaffaqiyat ham talabaning psixologik barqarorligini mustahkamlash orqali ruhiy salomatlikni oshiradi, bu esa ikki tomonlama uzviy bog‘liqlikni tashkil etadi. Tadqiqotda ko‘rsatildiki, ruhiy salomatlik va akademik muvaffaqiyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni samarali boshqarish uchun oliy ta’lim muassasalarida psixopedagogik strategiyalarni qo‘llash muhimdir. Bu strategiyalar qatoriga meditatsion va xushyoqlik mashg‘ulotlari, motivatsion texnologiyalar, o‘quv muhitini optimallashtirish, shuningdek talabalarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish kiradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xabibullayevna Y. D. Oiladagi barqaror ijtimoiy muhit shakllanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-pedagogik omillar //models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2024. – T. 4. – №. 37. – C. 60-65.
2. Turg‘unboyev K., Tolipov M., Oxunov I. Ijtimoiy pedagogika asoslari //O ‘quv qo ‘llanma. Toshkent “Fan va texnologiya. – 2008.
3. Axmedov A. A. Ijtimoiy pedagogika //Maktabgacha ta’lim yo ‘nalishi talabalari uchun o ‘quv qo ‘llanma. – 2023.
4. Abdullajonov A. Axborotlashgan jamiyatda bo ‘lajak o ‘qituvchining kompetentligini rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik muammolari //Nordic_Press. – 2024. – T. 5. – №. 0005.
5. Xakimov X., Farmonova M. Pedagogika universitetining nomutaxassislik ta’lim yo’nalishi talabalarida kasbiy mahoratni shakllanishida jismoniy tarbiya va sportning ahamiyati //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B4. – C. 206-212.
6. Griffiths, “Behavioral Addiction in Students: Psychological and Environmental Determinants”, Routledge, London, 2021, 348 p.
7. Stallman, “University Student Wellbeing: A Systems-Based Approach to Academic Stress and Mental Health”, Springer, Berlin, 2022, 412 p.
8. Pirimovna T. C. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari //Modern education and development. – 2025. – T. 20. – №. 1. – C. 155-160.
9. Xamidova M. U. Maxsus pedagogika //T-2013 “Fan va texnologiyalar nashiryoti. – 2018.
10. Abdullajonov A. Axborotlashgan jamiyatda bo ‘lajak o ‘qituvchining kompetentligini rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik muammolari //Nordic_Press. – 2024. – T. 5. – №. 0005.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉ **Xaqiqatbekov Zafarbek Shavkatbek o'g'li**, tadqiqotchi[**Хакикатбеков Зафарбек Шавкатбек угли**, исследователь,], [**Xaqiqatbekov Sh. Zafarbek** researcher,]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 161 Babur shokh St., 160107.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI” FANINI O‘QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

© I.M. Siddiqov[1]✉, Sh.U. Kasimov[2]✉
[1,2]Qo‘qon davlat unversiteti, Qo‘qon, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** raqamlashtirish jarayonlari jadallashgan sharoitda “Informatika va axborot texnologiyalari” fani o‘quvchilarda axborot madaniyati va zamonaviy raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Fan mazmuni axborot bilan ishlash, algoritmik fikrlash, kompyuter texnologiyalaridan ongli foydalanish va axborot xavfsizligi bo‘yicha ilmiy tasavvurlarni qamrab oladi. Shu bois informatika ta’limining didaktik asoslarini qayta ko‘rib chiqish, klassik didaktika tamoyillari bilan birga raqamli pedagogika yondashuvlarini integratsiya qilish dolzarb vazifadir.

**MAQSAD:** “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning didaktik asoslarini aniqlash, fanning maqsad va vazifalarini, mazmuni, tamoyillari hamda metodik ta’minotini ilmiy asoslashdan iborat. Shuningdek, o‘quvchilarda raqamli kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi muammoli, loyihaviy, interaktiv va AKTga tayangan metodlarni tizimlashtirish hamda ular ta’lim samaradorligiga ko‘rsatadigan ta’sirini yoritish ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda informatika ta’limi bo‘yicha mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, o‘quv dasturlari, davlat ta’lim standartlari va xalqaro tavsiyalar (jumladan UNESCO’ning o‘qituvchilar uchun AKT kompetensiyalari doirasi) tahlil qilindi. Mazmun va tamoyillarni ishlab chiqishda tizimli va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv asos qilib olindi, informatika fani va o‘quv predmeti o‘rtasidagi mazmuniy farqlar nazarda tutildi. Shuningdek, muammoli ta’lim, loyihaviy metod, gamifikatsiya, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta’lim platformalarini qo‘llash bo‘yicha amaliy tajribalar umumlashtirildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tahlillar informatika o‘quv predmetining maqsadlari kompyuter savodxonligini shakllantirish, axborot jarayonlari haqidagi ilmiy tasavvurlarni kengaytirish, AKTdan ongli va ratsional foydalanish, axborot xavfsizligi madaniyatini singdirish bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatdi. Ilmiylik, izchillik, ko‘rgazmalilik, faollik va mustaqillik, amaliyotga yo‘naltirilganlik hamda individualizatsiya asosiy didaktik tamoyillar sifatida ajratildi, didaktik spiral tamoyili esa mazmunni bosqichma-bosqich chuqurlashtirish zaruratini asoslab berdi. Muammoli va loyihaviy ta’lim, interaktiv metodlar, gamifikatsiya, STEM/STEAM hamda masofaviy platformalar integratsiyasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘quvchilarning raqamli kompetensiyasi, ijodiy va mustaqil faoliyati sezilarli darajada oshishiga olib kelishi aniqlangan.

**XULOSA:** “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini didaktik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish o‘quvchilarda raqamli savodxonlik, axborot madaniyati va kelajak kasbiy faoliyati uchun zarur kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Innovatsion metodlar va AKT vositalarini o‘qitish jarayoniga chuqur integratsiya qilish informatika darslarini amaliy, ijodiy va shaxsga yo‘naltirilgan tusga keltiradi. Natijada informatika fani o‘quvchini oddiy bilim oluvchidan raqamli muhitda faol ijodkor va mas’uliyatli foydalanuvchi sifatida shakllantiruvchi didaktik tizimga aylanadi.

**Kalit so‘zlar:** informatika, didaktik tamoyillar, raqamli kompetensiya, informatika o‘qitish metodikasi, AKT, masofaviy ta’lim, innovatsion ta’lim metodlari.

**Iqtibos uchun**: Siddiqov I.M, Kasimov Sh.U.“Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning didaktik asoslari. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №12. B.127–135.

## ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА” ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ"

©И.М. Сиддиков[1]✉, Ш.У. Касимов[2]✉
[1,2]Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в условиях масштабной цифровизации общества курс «Информатика и информационные технологии» приобретает ключевое значение для формирования информационной культуры и цифровых компетенций учащихся. Содержательная линия предмета включает работу с информацией, развитие алгоритмического мышления, рациональное использование компьютерных технологий и освоение основ информационной безопасности. В этой связи возникает необходимость переосмысления дидактических основ преподавания информатики и интеграции классических принципов дидактики с подходами цифровой педагогики.

**ЦЕЛЬ:** выявить и теоретически обосновать дидактические основы преподавания информатики, определить цели и задачи курса, структуру его содержания, систему принципов, методов и средств обучения. Дополнительно ставится задача систематизировать методические подходы, направленные на формирование цифровой компетентности учащихся, а также показать влияние инновационных методов и ИКТ-средств на повышение эффективности и практической направленности учебного процесса.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в качестве материалов использованы отечественные и зарубежные работы по информатическому образованию, учебные программы, государственные стандарты и международные рекомендации, включая рамку ИКТ-компетентности учителей UNESCO. Исследование опирается на

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

системный и деятельностный подходы, позволившие смоделировать цели, содержание и принципы обучения информатике как учебному предмету, отличающемуся по объему и глубине от научной дисциплины. Обобщен опыт применения проблемного и проектного обучения, интерактивных методов, геймификации, виртуальных лабораторий и дистанционных образовательных платформ.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты анализа показали, что цели школьного курса информатики связаны с формированием компьютерной грамотности, целостных представлений об информационных процессах, осознанным использованием ИКТ и соблюдением норм информационной безопасности. В качестве ключевых дидактических принципов выделены научность, последовательность, наглядность, активность и самостоятельность, практико-ориентированность и индивидуализация; дидактическая спираль обеспечивает поэтапное углубление содержания. Установлено, что проблемное и проектное обучение, интерактивные методы, геймификация, STEM/STEAM-подход и использование ИКТ-средств, виртуальных лабораторий и онлайн-платформ существенно повышают уровень цифровой компетентности, самостоятельности и творческой активности учащихся.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** научно обоснованные дидактические основы преподавания информатики обеспечивают формирование у учащихся цифровой грамотности, информационной культуры и ключевых компетенций, необходимых для будущей профессиональной деятельности. Интеграция инновационных методик и средств ИКТ превращает информатику в практико-ориентированный и личностно значимый предмет, в рамках которого учащийся выступает активным создателем цифрового продукта. В итоге такая дидактическая система способствует подготовке цифрово компетентных выпускников и повышению качества образования в условиях информационного общества.

**Ключевые слова:** информатика, дидактические принципы, цифровая компетентность, методика преподавания информатики, ИКТ, дистанционное обучение, инновационные методы обучения.

**Для цитирования**: Сиддиков И.М, Касимов Ш.У. Дидактические основы преподавания предмета” Информатика и информационные технологии".// Inter education & global study.2025. vol.3.№12. С. 127–135.

## DIDACTIC FOUNDATIONS OF TEACHING THE SUBJECT ”COMPUTER SCIENCE AND INFORMATION TECHNOLOGY

©I.M. Siddiqov[1]✉, Sh.U. Kasimov[2]✉
[1,2]Kokand State University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**INTRODUCTION:** in the context of intensive digitalization, the course “Informatics and Information Technologies” plays a crucial role in shaping students’ information culture and digital competencies. Its content line covers working with information, developing algorithmic thinking, using computer technologies in a conscious and rational way and acquiring basic knowledge of information security. Therefore, there is a growing need to rethink the didactic foundations of informatics teaching and to integrate classical didactic principles with the emerging approaches of digital pedagogy.

**AIM:** the main aim of the study is to identify and theoretically substantiate the didactic foundations of teaching informatics by defining the course goals, content structure, system of principles, methods and teaching tools. In addition, the study seeks to systematize methodological approaches aimed at developing students’ digital competence and to reveal how innovative methods and ICT tools influence the efficiency and practical relevance of the learning process.

**MATERIALS AND METHODS:** the research is based on national and international literature on informatics education, curricula, state educational standards and international guidelines, including the UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. A systemic and activity-based approach was adopted to model the aims, content and principles of informatics as a school subject, which differs from the scientific discipline in volume and depth. The study also generalizes practical experiences in applying problem-based and project-based learning, interactive methods, gamification, virtual laboratories and distance learning platforms in informatics teaching.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings show that the aims of the informatics course are linked to the formation of computer literacy, holistic understanding of information processes, informed use of ICT and adherence to information security rules. Scientific character, consistency, visuality, activity and independence, practice orientation and individualization are identified as key didactic principles, while the didactic spiral provides gradual deepening of the content. It is established that problem and project methods, interactive techniques, gamification, the STEM/STEAM approach and the integration of ICT tools, virtual labs and online platforms significantly enhance students’ digital competence, independence and creative involvement in learning activities.

**CONCLUSION:** Well-designed didactic foundations for teaching “Informatics and Information Technologies” ensure the development of digital literacy, information culture and essential competencies required for learners’ future professional careers. The integration of innovative teaching methods and ICT tools transforms informatics into a practice-oriented and personally meaningful subject in which students act as active creators of digital products. Consequently, such a didactic system contributes to training digitally competent graduates and improving the overall quality of education in the information society.

**Keywords:** informatics, didactic principles, digital competence, methodology of teaching informatics, ICT, distance learning, innovative teaching methods.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**For citation**: Siddiqov I.M, Kasimov Sh.U. (2025) 'Didactic foundations of teaching the subject "Computer Science and information Technology', Inter education & global study, vol.3. (12), pp. 127–135. (In Uzbek).

**T**a'lim jarayonida informatika fani zamonaviy axborot madaniyatini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Bugungi kunda barcha sohalarning raqamlashtirilishi ushbu fan mazmuni va o'qitish jarayoniga yangicha yondashuvni talab qiladi. Didaktik asoslarni chuqur o'rganish informatika darslarini mazmunan boyitish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va texnologik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. Informatika va axborot texnologiyalari fanining maqsadi

Ushbu fan:

-Axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish

-Algoritmik fikrlashni rivojlantirish

-Zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanishni o'rgatish

-Raqamli savodxonlikni oshirish

-Axborot xavfsizligi madaniyatini singdirishni maqsad qiladi

Informatika o'quv predmeti sifatida informatika fani va uning rivoji bilan uzviy bog'liq. SHuning uchun «Informatika va axborot texnologiyalarini o'qitish nazariyasi va metodikasi» fani birinchi navbatda informatika fanining metodologiyasiga asoslanadi. O'zining xulosalarida u ta'lim va tarbiyaning umumiy tamoyillariga tayanadi. Ma'lumki, ushbu tamoyillar pedagogika va didaktika tomonidan ishlab chiqiladi. Bundan tashqari, «Informatika va axborot texnologiyalarini o'qitish nazariyasi va metodikasi» fani fiziologiya va psixologiya fanlari tomonidan qabul kilingan qonuniyatlardan ham bevosita foydalanadi.

Ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadlaridan biri b´lgan informatikaning fan sifatida o'ziga xosligi, uning zamonaviy fanlar tizimida tutgan o'rni va ahamiyatidan, hozirgi jamiyat hayotidagi ahamiyatidan kelib chiqqan holda «Informatika» fanini o'qitishning maqsadlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- o'quvchilarda kompyuter savodxonligini shakllantirish;
- o'quvchilarda axborotga ishlov berish, uzatish va undan foydalanish jarayonlari haqidagi bilimlar asoslarini mustahkam va ongli o'zlashtirib olishlarini ta'minlash;

-o'quvchilarga dunyoning zamonaviy ilmiy ko'rinishini shakllantirishda axborot jarayonlarining ahamiyatini, jamiyatning rivojida yangi axborot va kommunikatsion texnologiyalarning ahamiyatini ochib berish;

-komp'yuterlardan ongli va ratsional foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish. Maktabgacha tarbiya, umumo'rta ta'lim, o'rta maμsus, kasb-ќunar ta'limi va undan keyingi ta'lim bosqichlarini o'z ichiga olgan va informatika va dasturiy ta'minot bo'yicha mutaxassis bo'lmaganlarga mo'ljallangan «Informatika» fani pedagogikamiz uchun yangi bo'lgan nizom va qarashlar sistemasiga asoslangan:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- kadrning butun «ќayotiy tsikli» ќisobga olinishi kerak;
- informatika yo'nalishidagi fanlarni o'qitish dunyoning ќozirgi ќolati va rivojlanish istiqbollarini ќisobga olgan ќolda ta'lim mazmunidagi o'zgarishlarni aks ettirishi kerak;
- informatika va dasturiy ta'minot bo'yicha mutaxassis bo'lmaganlarga dasturlashni o'rgatish zaruriyatidan voz kechish lozim;
- informatika yo'nalishidagi fanlarni o'qitish didaktik spiral tamoyili asosida qurilishi kerak;
- ishlab chiqilayotgan o'quv kurslari mazmunining yangiligi va dolzarblik muddatini uzaytirishni axborotni qayta ishlash tamoyillariga urђu berish asosidagina amalga oshirish mumkin;
- shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish sifatlarini kafolatlashga yo'naltirilganlik;
- o'qish vaqti resurslarini o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, o'quv ijodiy faoliyatini tashkil etish foydasiga qayta taqsimlash.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimiga yangi bo'g'in, o'rta-maxsus va kasb-hunar ta'limining kiritilishi bilan, informatika o'qituvchilari uchun «Informatika o'qitish metodikasi» fanini yaratish dolzarb muammolardan biri bo'lib qoldi.

2. Didaktik tamoyillar

-Fan o'qitilishida quyidagi tamoyillar muhim:
-Ilmiylik — mazmunning ishonchli, aniq bo'lishi
-Izchillik — bilimlarning bosqichma-bosqich o'zlashtirilishi
-Ko'rgazmalilik — vizual va interaktiv vositalardan foydalanish
-Faollik va mustaqillik — o'quvchi faoliyatini kuchaytirish
-Hayotiylik — olgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish

3. O'qitish metodlari va vositalari

-Informatika darslarida quyidagi metodlar qo'llanadi:
-Muammoli ta'lim
-Loyihaviy metod
-Amaliy mashg'ulotlar
-Interaktiv metodlar (klaster, aqliy hujum, guruhlarda ishlash)
-Texnik vositalar:
-Kompyuterlar va planshetlar
-Multimedia dasturlari
-Virtual laboratoriyalar
-Masofaviy ta'lim platformalari (Moodle, Google Classroom)
-raqamli kompetensiyani shakllantirish
-Raqamli kompetensiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:
-Axborot izlash va qayta ishlash
-Dasturiy vositalardan samarali foydalanish
-Kiberxavfsizlik qoidalariga rioya qilish
-Ijodiy texnologik faoliyat yuritish

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. Baholashning zamonaviy yondashuvlari

-Reyting tizimi

-Elektron testlar va onlayn baholash

-Portfoliolar

-Loyihalar natijalarini tahlil qilish Bu esa o‘quvchining individual rivojlanishini kuzatish imkonini beradi.

O’qitishning metodik tizimi. «Informatika va axborot texnologiyalarini o‘qitish nazariyasi va metodikasi» fanining mazmunini aniqlashda informatikaning fan va ikkinchi tomondan o’quv predmeti ekanligi haqidagi tasavvurlardan kelib chiqish kerak. Informatika fani va o’quv predmeti bir-biridan avvalambor mazmunining hajmi va chuqurligi bilan farq qiladi. Informatika o’quv predmeti informatika fanidan o’quvchilarda informatika haqida bir butun, yaxlit bilimlar tizimini hosil qiladigan va kelajak amaliy faoliyatlarida zarur bo’ladigan ma’lumotlarnigina oladi. Informatika o’quv predmeti sifatida o’quv dasturlari va darsliklarda o’z aksini topadi.

Informatika o’quv predmeti tarkibiga kiritilgan o’quv materialining hajmi to’g’risidagi masala hal etilgandan so’ng, ushbu o’quv materialini o’quvchilarga qanday ketma-ketlikda etkazib berish maqsadga muvofiq ekanligini aniqlash lozim.

«Informatika va axborot texnologiyalarini o‘qitish nazariyasi va metodikasi» fanining hususiyatlaridan biri o’quvchilarni informatikaning mazmunini va unga xos ilmiy izlanish usullarini egallash, amaliy bilimlar va ish ko’nikmalarini olishning usul va yo’llarini belgilash lozim. Bularga o’quv materialini o’rganish usullari va zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar asosida o’quv mashg’ulotlarini tashkil etish shakllari kiradi. Informatikadan mashg’ulotlarni samarali o’tkazish uchun tegishli material bazasi, ya’ni maxsus jihozlangan informatika xonasi bo’lishi lozim. Fan mazmuni informatika nazariyasi, kompyuter qurilmalari, dasturlash asoslari, tarmoqlar texnologiyasi, axborot xavfsizligi, sun’iy intellektga oid boshlang‘ich tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Ta’lim jarayonida o‘quvchi mustaqil, ijodiy va amaliy faoliyatga keng jalb etiladi.

Informatika darslarini loyihalashda klassik didaktika tamoyillari bilan birga raqamli pedagogika tamoyillari ham qo‘llanadi:

Tamoyil nomi Mazmuni Amaliy qo‘llanishi

Ilmiylik Fan asoslariga tayangan holda ishonchli ma'lumot berish Dasturiy vositalar bilan ishlashni izohlash, real misollar keltirish

Faollik O‘quvchini jarayon markaziga qo‘yish Interaktiv mashqlar va loyihalar

Ko‘rgazmalilik Vizual materiallar orqali o‘zlashtirishni yengillashtirish Multimedia, simulyatorlar

Izchillik Bilimlarni bosqichma-bosqich berish Dasturlashni oddiydan murakkabgacha o‘rgatish

Amaliyotga yo‘naltirilganlik Olingan bilimni qo‘llash imkonini berish Real ilovalar yaratish

Individualizatsiya Har bir o‘quvchining imkoniyatini hisobga olish Differensial topshiriqlar, masofaviy ta’lim


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bu tamoyillar ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

3. Informatika darslarida qo‘llaniladigan metod va texnologiyalar

Informatika o‘qitish jarayoni quyidagi innovatsion metodlarga tayangan holda amalga oshiriladi:

Muammoli ta’lim — o‘quvchilarda fikrlash va izlanish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Loyihaviy metod — real hayotga mos raqamli mahsulot yaratish (sayt, dastur, prezentatsiya).

Aqliy hujum, klaster, sinkveyn — tezkor fikrlashni rivojlantiradi.

Gamifikatsiya — o‘yin elementlari orqali motivatsiyani oshiradi.

STEM/STEAM yondashuvi — informatikaning fanlararo integratsiyasini ta’minlaydi.

AKT vositalari: kompyuterlar, mobil ilovalar, 3D modellashtirish, robototexnika, masofaviy ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom), sun’iy intellekt vositalari.

Natijada o‘quvchi bilim oluvchi emas, balki faol ijodkor sifatida shakllanadi.

“Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning didaktik asoslarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish:

ta’lim samaradorligini oshiradi,

o‘quvchilarni kelajak kasblariga tayyorlaydi,

axborot madaniyatini shakllantiradi.

Innovatsion metodlar va AKT vositalari integratsiyasi natijasida raqamli kompetent kadrlarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

Informatikani o’qitish uchun o’qituvchi avvalo «Informatika» fanini, uning usullarini va rivojlanish tarixini chuqur egallagan bo’lishi lozim.

Informatika va axborot texnologiyalarini o‘qitish nazariyasi va metodikasi bu informatikani o’quv predmeti sifatida hamda turli yoshdagi o’quvchilarga informatikani o’rgatish jarayonining qonuniyatlarini o’rganadigan fandir..

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Karimov I. Informatika va axborot texnologiyalari: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022. – 240 b.
2. Jo‘rayev M., Raxmonqulova S. Informatika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 198 b.
3. Qodirova D. Ta’lim jarayonida AKTdan foydalanishning zamonaviy yondashuvlari // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2023. – №4. – B. 75–82.
4. Polat E.S., Moiseeva M.V. Современные педагогические технологии в образовании. – Москва: Академия, 2020. – 320 с.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris, 2018. – 78 p.
6. Becta. Digital Skills in Modern Education. – London, 2020. – 65 p.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉**Siddiqov Ilhomjon Meliqo‘ziyevich**, professor v.b. [**Сидиков Илхомжон Меликозиевич**, и.о. профессора], [**Siddiqov Ilhomjon Meliqo‘ziyevich** Acting Professor]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turon ko‘chasi, 23- uy, [адрес: Ферганская область, город Коканд, улица Турон, дом 23], [address: 23 Turon Street, Kokand, Fergana region]

✉**Kasimov Shuxratjon Ubaydullayevich**, magistr [**Касимов Шухратжон Убайдуллаевич**, магистр], [**Kasimov Shuxratjon Ubaydullayevich** master’s student]; manzil: Farg‘ona viloyati, Qo‘qon shahri, Turon ko‘chasi, 23- uy, [адрес: Ферганская область, город Коканд, улица Турон, дом 23], [address: 23 Turon Street, Kokand, Fergana region.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# TA'LIM MAKONI CHEGARASIZ: MASOFAVIY TA'LIMNING ZAMONAVIY TA'RIFI VA AHAMIYATI

© M.I. Omonov[1]✉

[1]Termiz davlat universiteti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim tizimida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. An'anaviy ta'lim shakllari bilan bir qatorda masofaviy ta'lim ta'lim jarayonining muhim va samarali shakliga aylanmoqda. Ushbu ta'lim turi bilim olishda vaqt va makon bilan bog'liq cheklovlarni bartaraf etib, ta'limning ochiqligi, moslashuvchanligi va uzluksizligini ta'minlaydi. Zamonaviy raqamli muhit sharoitida masofaviy ta'lim global ta'lim makonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda.

**MAQSAD**: mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi masofaviy ta'limni zamonaviy ta'limning muhim shakli sifatida ilmiy jihatdan asoslash, uning mazmuni va ahamiyatini yoritish hamda masofaviy va an'anaviy ta'lim shakllari o'rtasidagi asosiy farqlarni aniqlashdan iborat. Shuningdek, masofaviy ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabalarning faoliyati, imkoniyatlari hamda duch kelinayotgan muammolarni tahlil qilish ko'zda tutilgan.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida pedagogika va ta'lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar, zamonaviy tadqiqotlar hamda masofaviy ta'lim bo'yicha mavjud nazariy va amaliy tajribalar tahlil qilindi. Tadqiqotda taqqoslash, tahlil va sintez, umumlashtirish hamda tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Olingan ma'lumotlar masofaviy ta'limning samaradorligini aniqlash va uning o'ziga xos jihatlarini ochib berishga xizmat qildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalari masofaviy ta'lim talabalarda mustaqil o'rganish, mas'uliyat va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirishini ko'rsatdi. Interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'qituvchi va talaba o'rtasida samarali muloqotni ta'minlaydi. Shu bilan birga, texnik vositalarning yetishmasligi, raqamli savodxonlik darajasining pastligi va motivatsiya muammolari masofaviy ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi aniqlandi.

**XULOSA:** masofaviy ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining istiqbolli va muhim yo'nalishi bo'lib, u ta'lim jarayonini yanada qulay, moslashuvchan va samarali tashkil etish imkonini beradi. U an'anaviy ta'limni to'ldiruvchi va ayrim hollarda uning samarali muqobili sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanish masofaviy ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

**Kalit so'zlar**: ta'lim, masofaviy ta'lim, an'anaviy ta'lim.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iqtibos uchun**: Omonov M.I. Ta'lim makoni chegarasiz: masofaviy ta'limning zamonaviy ta'rifi va ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.136–142.

# ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БЕЗ ГРАНИЦ: СОВРЕМЕННОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ И ВАЖНОСТЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

©М.И. Омонов[1]✉
[1]Термезский государственный университет, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в XXI веке стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий привело к существенным изменениям в системе образования. Наряду с традиционными формами обучения дистанционное обучение становится важной и эффективной формой образовательного процесса. Данная форма обучения устраняет временные и пространственные ограничения, обеспечивая открытость, гибкость и непрерывность образования. В условиях цифровизации дистанционное обучение становится неотъемлемой частью глобального образовательного пространства.

**ЦЕЛЬ**: целью данного исследования является научное обоснование дистанционного обучения как современной формы образования, раскрытие его содержания и значимости, а также выявление основных отличий дистанционного обучения от традиционного. Кроме того, в работе анализируются возможности и проблемы, с которыми сталкиваются преподаватели и обучающиеся в процессе дистанционного обучения.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в ходе исследования были проанализированы научные труды в области педагогики и образовательных технологий, а также отечественный и зарубежный опыт дистанционного обучения. В работе использовались методы анализа и синтеза, сравнения, обобщения и системного подхода, что позволило всесторонне изучить особенности и эффективность дистанционного обучения.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты исследования показали, что дистанционное обучение способствует формированию у обучающихся самостоятельности, ответственности и навыков самоконтроля. Использование интерактивных технологий обеспечивает эффективное взаимодействие между преподавателем и студентами. Вместе с тем выявлены такие проблемы, как недостаточная техническая обеспеченность, низкий уровень цифровой грамотности и недостаточная мотивация отдельных обучающихся.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: дистанционное обучение является перспективным и значимым направлением современной образовательной системы, обеспечивающим гибкость и доступность обучения. Оно дополняет традиционное обучение и в ряде случаев может выступать его эффективной альтернативой.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Рациональное использование современных информационных технологий является ключевым условием повышения качества дистанционного обучения.

**Ключевые слова**: образование, дистанционное обучение, традиционное образование.

**Для цитирования**: Омонов М.И. Образовательное пространство без границ: современное определение и важность дистанционного обучения. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 136–142.

## EDUCATIONAL SPACE WITHOUT BORDERS: MODERN DEFINITION AND SIGNIFICANCE OF DISTANCE EDUCATION

©Mamatqobil I. Omonov[1]✉
[1]Termiz State University, Termiz, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: in the 21st century, the rapid development of information and communication technologies has led to significant changes in the education system. Along with traditional forms of education, distance learning has become an important and effective mode of instruction. This form of learning removes time and space constraints, ensuring openness, flexibility, and continuity of education. In the context of digitalization, distance learning is becoming an integral part of the global educational environment.

**AIM:** the purpose of this study is to scientifically substantiate distance learning as a modern form of education, to reveal its essence and significance, and to identify the main differences between distance and traditional learning. In addition, the study analyzes the opportunities and challenges faced by both teachers and students in the distance learning process.

**MATERIALS AND METHODS**: the research is based on the analysis of scientific literature in the field of pedagogy and educational technologies, as well as national and international experience in distance education. The methods of analysis and synthesis, comparison, generalization, and a systemic approach were applied to comprehensively examine the characteristics and effectiveness of distance learning.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the findings indicate that distance learning fosters students' independence, responsibility, and self-regulation skills. The use of interactive technologies ensures effective communication between teachers and learners. However, challenges such as insufficient technical infrastructure, low levels of digital literacy, and lack of motivation among some learners were identified.

**CONCLUSION:** distance learning is a promising and significant direction of modern education, providing flexibility and accessibility in the learning process. It complements traditional education and, in some cases, can serve as an effective alternative. The rational use of modern information technologies is a key factor in improving the quality of distance learning.

**Keywords**: education, distance education, traditional education

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**For citation**: Mamatqobil I. Omonov. (2025), Educational space without borders: modern definition and significance of distance education. Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 136–142. (In Uzbek).

**XXI** asr — bu axborot hukmronlik qiladigan davr. Ushbu davrda bilim masofa tanlamaydi, ta’lim esa devorlar bilan chegaralanmaydi. Texnologiyalar shiddat bilan rivojlanar ekan, inson faoliyatining barcha jabhalari singari ta’lim tizimi ham yangi shakl va mazmun kasb etmoqda. Ana shunday zamonaviy yechimlardan biri — masofaviy ta’lim bo‘lib, u bugungi kunda ta’limning muqobil emas, balki muhim shakliga aylanib bormoqda.

Masofaviy o‘qitish — bu bilimning raqamli sayohati, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqotning texnologiyalar vositasida amalga oshadigan yangi modeli hisoblanadi. Elektron pochta, internet, videokonferensiya, audio va video resurslar orqali ta’lim jarayoni makon va zamon chegaralaridan xoli bo‘ladi. Bu jarayonda bilim auditoriyaga emas, auditoriya bilimga moslashadi.

Masofaviy ta'lim (MT) - bu o'qituvchi va talabalarning masofadan turib bir-birlari bilan o'zaro ta'siri bo'lib, u o'quv jarayoniga xos bo'lgan barcha tarkibiy qismlarni (maqsad, mazmuni, usullari, tashkiliy shakllari, o'quv qo'llanmalari) aks ettiradi va internet texnologiyalarining o'ziga xos vositalarida yoki interaktivlikni ta'minlovchi boshqa vositalarda amalga oshiriladi [1] .

Boshqa ta'lim shakllaridan farqli o'laroq, kompyuter telekommunikatsiyalariga asoslangan masofaviy ta'lim quyidagilarga imkon beradi:

– har qanday ma'lumotni masofadan tezkor uzatish;

– bu ma’lumotlarni xotirada kerakli vaqtga saqlash, tahrirlash va h.k.;

–ushbu maqsadlar uchun maxsus yaratilgan multimedia ma'lumotlari yordamida interaktivlik va o'qituvchi va o'quv kursining boshqa ishtirokchilari bilan tezkor fikr-mulohazalar;

– Internet tizimi orqali turli axborot manbalariga, jumladan masofaviy va taqsimlangan ma’lumotlar bazalariga, dunyo bo‘ylab ko‘plab konferensiyalarga kirish;

– telekommunikatsiya sohasidagi qo‘shma loyihalarni, shuningdek, xalqaro, elektron konferensiyalarni, kompyuter audio va video konferensiyalarini tashkil etish [2].

Masofaviy ta’limning asosiy xususiyati talabaning mustaqil ishi, uning individual pozitsiyasi va boshqa maxsus xarakterdagi ma'lumotlarni tezda topish, filtrlash, saralash qobiliyati ekanligini tushunish muhimdir.

Jamiyatning oldinga siljish istagini hisobga olgan holda va ta'limning evolyutsion shakllarini tahlil qilish allaqachon puxtalik bilan amalga oshirilganligini hisobga olgan holda, masofaviy ta’lim, ehtimol, o'n yil ichida, eng ustuvor usullardan biri bo'ladi, deb aytish mumkin [3].

Masofaviy ta'lim ochiq ta'limga asoslanadi, ya'ni o'qish joyi, shakli va vaqti erkinligi ta'minlanadi; o‘qitilgan kompyuter dasturlari, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mehnat bozoridagi talabga muvofiq kadrlar tayyorlashni ta’minlaydi, bu esa turli mutaxassisliklar va ishlab chiqarishlar bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashda jahon resurslaridan oqilona foydalanishni nazarda tutadi[4]. Masofaviy ta'limda alohida e'tibor fikr-mulohazalarga beriladi, ya'ni. bilimlarni nazorat qilish. Bilimlarni nazorat qilish talabalarning masofaviy ta'lim jarayonining zarur elementi bo'lib, ularning bilish faoliyatini boshqarish nuqtai nazaridan alohida ahamiyatga ega. Boshqacha aytganda, nazorat axborotning muhim manbai, fikr-mulohaza, bunda o`quvchilar tomonidan bilimlarni o`zlashtirish darajasi turli yo`llar bilan amalga oshirilishi mumkin.

Mavjud tajriba shuni ko‘rsatadiki, masofadan turib o‘qiyotgan talaba yanada mustaqil, harakatchan va mas’uliyatli bo‘lib qoladi. Bu fazilatlarsiz u o'rgana olmaydi. Agar ushbu hususiyatlar dastlab bo'lmagan bo'lsa-da, lekin o'qitish uchun motivatsiya katta bo'lsa, ular rivojlanadi va o'qishni tugatgandan so'ng, mehnat bozorida haqiqatan ham talab qilinadigan mutaxassislar paydo bo'ladi.

Masofaviy ta’limning joriy etilishi, bizningcha, test yoki imtihon topshirishda talabalarning asabiyligini kamaytiradi. Sir emaski, talabalarning tashvishi, qo‘rquvi ayrim o‘quvchilarga bilimini to‘liq ko‘rsatishga imkon bermayapti. Masofaviy ta’lim bilan subektiv baholash omili yo'q, guruhning ta'siri yoki talabaning boshqa fanlar bo'yicha ishlashi natijasida yuzaga keladigan psixologik ta'sir olib tashlanadi. Masofaviy o'qitish jarayonida talabalarni dam olish va stressni engillashtirish uchun dam olish pauzalari va boshqa maxsus usullardan foydalanish yaxshi natijalarga erishiladi.

“Masofaviy ta’lim o‘qituvchining o‘ziga nima beradi?” degan savolga javob berib shuni ishonch bilan aytish mumkinki, masofaviy ta’lim bilan o‘qituvchining roli o‘zgaradi va uning imkoniyatlari kengayadi. Ta'limning bu shakli o'qituvchiga o'quv jarayonining muntazam ravishda vaqtini behuda sarflamaslik imkonini beradi. Shu bilan birga, talaba bilimlarni tekshirish va o’z ustida ishlash uchun yetarlicha vaqt ajratadi. Masofaviy ta’lim tizimlari sizga talabaning shaxsiyatidan tashqari deyarli hamma narsani avtomatlashtirishga imkon beradi. Buning natijasida esa o'qituvchining ish vaqti nihoyat pedagogik ijodga bag'ishlanishi mumkin.

Masofaviy ta’lim o'qituvchilari darslarga borish uchun ham, o'quv materiallarini tayyorlash uchun ham uydan chiqib ketishlari shart emas va bu uyda band bo'lishidan qat'i nazar, buni qila oladigan va xohlaydiganlarning barchasiga o'rgatish imkonini beradi (masalan, ayollar kichik bolalarni tarbiyalamoqda) va sog'liq sharoitlari (masalan, tajribali katta o'qituvchilar). Bundan tashqari, bepul jadval barcha masofaviy ta'lim o'qituvchilariga to'liq bo'lmagan ish kunida ishlash uchun keng imkoniyatlar ochadi, chunki majburiy davomat soatlari minimal darajaga qisqartirilishi mumkin. Biroq, masofaviy ta'lim o'qituvchidan uning texnologiyalari asosida qo'shimcha kuch va ko'nikmalarni talab qiladi. O‘qituvchi tomonidan talabalarga o‘quv materialini taqdim etishga asoslangan o‘qitish an’anaviy ta’lim tizimiga xos bo‘lgan muloqotda faol rol o‘ynamaydi, balki innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirilmoqda.

Demak, masofaviy ta’lim ta’limning yangi bosqichi bo‘lib, u shaxsiy kompyuterlar, video va audio uskunalardan foydalangan holda eng yangi axborot texnologiyalaridan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

foydalanishni o‘z ichiga oladi, deyishimiz mumkin. Bundan tashqari, samarali deb hisoblash uchun masofaviy ta'limga xos bo'lishi kerak bo'lgan bir qator xususiyatlar mavjud:

- talaba faoliyatini puxta va batafsil rejalashtirish, uni tashkil etish; vazifalar va o'quv maqsadlarining aniq bayoni; zarur o'quv materiallarini yetkazib berish;

– interaktivlik masofaviy ta’lim ta’lim dasturlarining asosiy konsepsiyasi sifatida. Masofaviy ta'lim kurslari talaba va o'qituvchi o'rtasidagi maksimal darajada interaktivlikni, talaba va o'quv materiali o'rtasidagi fikr-mulohazalarni ta'minlashi, shuningdek, guruhda o'rganish imkonini berishi kerak;

- tinglovchilar o'z harakatlarining to'g'riligiga ishonch hosil qilishlari uchun yuqori samarali ikki tomonlama aloqa.

- motivatsiya; buning uchun siz turli xil vositalar va usullardan foydalanishingiz kerak;

- masofaviy ta’lim kursining modulli tuzilishi, bunda talabaning moduldan modulga o‘tish jarayonidan xabardor bo‘lishi, o‘z xohishiga ko‘ra yoki tayyorlanish darajasiga qarab rahbar o‘qituvchining xohishiga ko‘ra istalgan modulni tanlashi mumkin. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, katta modullar o'rganish uchun motivatsiyani sezilarli darajada kamaytiradi;

Hozirgi vaqtda zamonaviy axborot texnologiyalari masofaviy ta'lim muammosini hal qilish uchun cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi, chunki har qanday masofada, istalgan hajm va mazmundagi ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash va yetkazib berish mumkin. Bugungi kunda oddiy o‘quvchi bosma o‘quv adabiyotlarini (darsliklar, qo’llanmalar) mustaqil o‘zlashtira oladi, chunki u maktabda ushbu o‘quv qurollari bilan ishlash metodikasi bilan tanishgan. Masofaviy o'qitishda auditoriya mashg'ulotlari bilan solishtirganda amaliy faoliyatning eng katta muammosi kompyuter aloqasining yangi vositalaridan foydalanish hisoblanadi. Shunday qilib, masofaviy ta’lim ta'limning yangi shakli sifatida an'anaviy ta'limga yaxshi alternativ bo'lishi mumkin.

Masofaviy o‘qitish zamonaviy axborot texnologiyalari asosida to‘liq yoki qisman amalga oshiriladi va kompyuter texnikasi, telekommunikatsiya vositalari va texnologiyalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Asosan, bu ta’lim turi zamonaviy interaktiv texnologiyalar, jumladan, internet orqali bilimlarni uzatish va olishning masofaviy jarayonidir. Masofaviy ta’lim talablari va xususiyatlariga maksimal darajada javob beradigan ta’lim texnologiyalari orasida videoma’ruzalar, videokonferensiyalar, multimediyali ma’ruzalar va amaliy mashg‘ulotlar mavjud.

Keng qo'llaniladigan elektron multimedia darsliklari, o'qitish kompyuter tizimlari, kompyuter simulyatorlari, shuningdek, telekommunikatsiyalardan foydalangan holda maslahatlar va testlar. Masofaviy ta'limning ma'lum texnologiyalari foydasiga tanlashda ma'lum ta'lim yo'nalishlarining o'ziga xosligini, muayyan turdagi vazifalar va o'quv mashqlarining ustunligini hisobga olish kerak

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Boshqacha aytganda, masofaviy ta'lim zamonaviy avlod uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni ochib beradi, bu esa ta'lim sohasida sezilarli yutuqlarga erishish va o'quvchining intellektual darajasini oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, masofaviy ta’lim — bu vaqt talabi, zamon nafasi va global ta’lim makonining ajralmas qismidir. U nafaqat ta’lim muassasalari, balki yirik tashkilotlar va jamiyatning uzluksiz rivoji uchun xizmat qiluvchi strategik vositadir. Masofa uzoq bo‘lishi mumkin, ammo bilim har doim yaqin.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Артеменков М.Н., Сухова Е.Е. Трансформация образовательных стратегий выпускников школ в условиях распространения коронавируса COVID-19: региональный аспект. Региональные исследования. 2020; № 2 (68): 111 – 120.
2. Ибрагимов И. М. Информационные технологии и средства дистанционного обучения: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / И. М. Ибрагимов. – 2-е изд., стер. – М.: Издат. центр «Академия», 2005. – 336 с.
3. Ахмедов, Б. А. (2020). О развитии навыков интерактивных онлайн-курсов в дистанционных условиях современного общества (модель-программа для преподавателей образовательных учреждений). Universum: технические науки, 12 (81), 11-14.
4. Овсянников В. И. Дистанционное образование в России: постановка проблемы и опыт организации / В. И. Овсянников. – М.: РИЦ «Альфа», МГОПУ им. Шолохова, 2001. – 92 с.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Omonov Mamatqobil Ismoilovich**, Termiz Davlat Universiteti v/b professori, [**Омонов Маматкобил Исмоилович**, Термезский государственный университет и/о профессор], [**Mamatqobil I. Omonov**, acting professor of Termez State University]; manzil: O‘zbekiston, Termiz sh., Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy [адрес: Узбекистан, ул. Баркамол авлод, 43, г. Термиз], [address: Uzbekistan, 43, Barkamol avlod st., Termiz city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI VA SALBIY OQIBATLARINI ILMIY-PEDAGOGIK TAHLILI

© G.E.Turayeva[1]✉

[1]Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** zamonaviy ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari (AT) o'qitish va o'rganishning ajralmas qismiga aylangan. Ular ta'lim muhitini interaktiv, moslashuvchan va resurslar bilan boyitilgan holatga keltirib, an'anaviy pedagogik yondashuvlarni tubdan o'zgartirmoqda. AT orqali masofaviy ta'lim, virtual laboratoriyalar, multimedia materiallar va individual trajektoriyaga asoslangan o'qitish imkoniyatlari paydo bo'ldi. Shu bilan birga, texnologiyalarning chuqur integratsiyasi pedagogik samaradorlikni oshirish bilan bir qatorda bir qator salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarmoqda: diqqatning tarqalishi, psixologik charchoq, jismoniy sog'liq muammolari va ijtimoiy munosabatlarning zaiflashishi. Ushbu ishda ATning ta'limdagi pedagogik samaradorligi va salbiy ta'sirlarini umumiy pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish orqali muvozanatli yondashuvni shakllantirish ko'zda tutilgan. Mavzuning dolzarbligi ta'limning raqamlashtirilishi jarayonida pedagogik tamoyillarning saqlanishi va insoniy omilning ustunligini ta'minlash zaruriyatida namoyon bo'lmoqda.

**MAQSAD:** tadqiqotning asosiy maqsadi axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning pedagogik samaradorligi va salbiy oqibatlarini umumiy pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilishdir. Xususan:

- atning o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, motivatsiyani oshirish va individualizatsiya imkoniyatlaridagi ijobiy rolini aniqlash;
- texnologiyalarning haddan tashqari qo'llanilishi natijasida yuzaga keladigan psixologik, kognitiv va ijtimoiy salbiy oqibatlarni baholash;
- pedagogik muvozanatni ta'minlashga qaratilgan umumiy yo'nalishlarni belgilash.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tahlilda pedagogik nazariya va amaliyotning umumiy tamoyillari, ta'lim jarayonidagi AT integratsiyasi tajribalari, shuningdek, o'qituvchi va o'quvchilarning sub'ektiv tajribalarini aks ettiruvchi sifatli kuzatuvlar asos qilib olindi. Metodologik asos sifatida pedagogik tahlilning komparativ va sistemali yondashuvlari qo'llanildi. Miqdoriy ko'rsatkichlarsiz, faqat pedagogik jihatdan mazmunli hodisalar va tendentsiyalarga e'tibor qaratildi. Tahlil ta'limning turli bosqichlarida (maktab, litsey, oliy ta'lim) AT qo'llash tajribalarining umumlashtirilgan pedagogik xususiyatlariga asoslandi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** axborot texnologiyalari ta'lim jarayonida o'quvchining faol sub'ektga aylanishiga, bilimlarni mustaqil izlanish orqali egallashiga va o'qituvchining facilitator rolini kuchaytirishiga xizmat qilmoqda. Interaktiv muhit o'quvchining kognitiv faoliyatini rag'batlantirib, tushunish va eslab qolish darajasini oshiradi, individual o'rganish trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi. Biroq, texnologiyalarning dominantligi pedagogik muvozanatni buzishi mumkin: doimiy ekran oldida o'tkaziladigan vaqt diqqatni parchalab, chuqur fikrlash qobiliyatini zaiflashtiradi; virtual muloqot real ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi; ma'lumotlar oqimining cheksizligi tanqidiy fikrlash o'rniga sirtqi bilimlarni yig'ishga olib keladi. Muhokama shuni ko'rsatadiki, ATning pedagogik samaradorligi uning vosita sifatidagi rolini saqlashga, ya'ni maqsad emas, balki ta'lim maqsadlariga xizmat qiluvchi vosita bo'lib qolishiga bog'liq. Salbiy oqibatlar esa texnologiyani pedagogik tamoyillarsiz, mexanik ravishda joriy etish natijasida kuchayadi.

**XULOSA:** axborot texnologiyalari ta'limning zamonaviy shakllarini boyitib, pedagogik samaradorlikni oshirish imkoniyatiga ega bo'lsa-da, ularning salbiy oqibatlari ham e'tiborga loyiqdir. Pedagogik muvozanatni ta'minlash uchun ATni inson markazli ta'lim tamoyillari doirasida, o'qituvchining rahbarligi va o'quvchining faolligi bilan uyg'unlashgan holda qo'llash zarur. Texnologiya hech qachon pedagogik maqsadni almashtirmasligi, balki unga xizmat qilishi lozim. Ta'lim jarayonida raqamli va an'anaviy usullarning optimal nisbatini topish, o‘qituvchilarning pedagogik malakasini raqamli savodxonlik bilan birlashtirish kelajakdagi asosiy yo'nalish bo'lib qolmoqda.

**KALIT SO‘ZLAR:** axborot texnologiyalari, pedagogik samaradorlik, salbiy oqibatlar, raqamli ta'lim, pedagogik muvozanat, interaktiv o'qitish, kognitiv rivojlanish, ta'lim integratsiyasi.

**Iqtibos uchun**: Turayeva G.E. Axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi va salbiy oqibatlarini ilmiy-pedagogik tahlili. // Inter education & global study. 2025. №12 vol.3. B.143-151

## ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОЗИТИВНОГО И НЕГАТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ

© Г.Е.Турайева✉
[1]Термезский университет экономики и сервиса, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в современном образовательном процессе информационные технологии (ИТ) стали неотъемлемой частью преподавания и обучения. Они превращают образовательную среду в интерактивную, гибкую и богатую ресурсами, коренным образом изменяя традиционные педагогические подходы. Благодаря ИТ появились возможности такие как дистанционное обучение, виртуальные лаборатории, мультимедийные материалы и обучение на основе индивидуальных траекторий. Вместе с тем глубокая интеграция технологий

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

повышает педагогическую эффективность, но одновременно вызывает ряд негативных последствий: рассеивание внимания, психологическая усталость, проблемы физического здоровья и ослабление социальных отношений. В данной работе предполагается анализ педагогической эффективности и негативных воздействий ИТ в образовании с общей педагогической точки зрения, с целью формирования сбалансированного подхода. Актуальность темы проявляется в необходимости сохранения педагогических принципов и обеспечения приоритета человеческого фактора в процессе цифровизации образования.

**ЦЕЛЬ:** анализ педагогической эффективности и негативных последствий использования информационных технологий в образовательном процессе с общей педагогической точки зрения. В частности:

- выявить положительную роль ит в активизации процесса приобретения знаний учащимися, повышении мотивации и предоставлении возможностей индивидуализации;
- оценить психологические, когнитивные и социальные негативные последствия, возникающие в результате чрезмерного использования технологий;
- определить общие направления, направленные на обеспечение педагогического баланса.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в анализе взяты за основу общие принципы педагогической теории и практики, опыт интеграции ИТ в образовательный процесс, а также качественные наблюдения, отражающие субъективный опыт учителей и учащихся. Методологической основой послужили компаративный и системный подходы педагогического анализа. Без количественных показателей внимание сосредоточено исключительно на педагогически значимых явлениях и тенденциях. Анализ опирался на обобщенные педагогические характеристики опыта применения ИТ на различных уровнях образования (школа, лицей, высшее образование).

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** информационные технологии в образовательном процессе способствуют превращению ученика в активного субъекта, позволяют самостоятельно осваивать знания через поиск и усиливают роль учителя как фасилитатора. Интерактивная среда стимулирует когнитивную деятельность учащихся, повышая уровни понимания и запоминания, и дает возможность формирования индивидуальных траекторий обучения. Однако доминирование технологий может нарушить педагогический баланс: длительное время перед экраном фрагментирует внимание и ослабляет способность к глубокому мышлению; виртуальное общение препятствует развитию реальных социальных навыков; бесконечный поток информации приводит к поверхностному накоплению знаний вместо критического мышления. Обсуждение показывает, что педагогическая эффективность ИТ зависит от сохранения её роли как средства — то есть не как самоцели, а как инструмента, служащего образовательным целям.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Негативные последствия усиливаются при механическом внедрении технологии без педагогических принципов.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** хотя информационные технологии обогащают современные формы образования и обладают потенциалом повышения педагогической эффективности, их негативные последствия также заслуживают внимания. Для обеспечения педагогического баланса необходимо применять ИТ в рамках человекоцентрированных образовательных принципов, в гармонии с руководством учителя и активностью ученика. Технология никогда не должна заменять педагогическую цель, а лишь служить ей. Поиск оптимального соотношения цифровых и традиционных методов в образовательном процессе, а также сочетание педагогической квалификации учителей с цифровой грамотностью остаётся основным направлением на будущее.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** информационные технологии, педагогическая эффективность, негативные последствия, цифровое образование, педагогический баланс, интерактивное обучение, когнитивное развитие, интеграция образования.

**Для цитирования**: Турайева Г.Е. Педагогический анализ позитивного и негативного воздействия информационных технологий (на примере Узбекистана). // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. С. 143-151

## PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE POSITIVE AND NEGATIVE EFFECTS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

©Turayeva E. Gulnoza[1]✉
[1]Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in the modern educational process, information technologies (IT) have become an integral part of teaching and learning. They transform the educational environment into an interactive, flexible, and resource-rich one, fundamentally changing traditional pedagogical approaches. Through IT, opportunities such as distance learning, virtual laboratories, multimedia materials, and individualized learning trajectories have emerged. At the same time, the deep integration of technologies enhances pedagogical effectiveness while also giving rise to a number of negative consequences: distraction of attention, psychological fatigue, physical health problems, and weakening of social relationships. This work aims to analyze the pedagogical effectiveness and negative impacts of IT in education from a general pedagogical perspective, thereby forming a balanced approach. The relevance of the topic is manifested in the necessity to preserve pedagogical principles and ensure the primacy of the human factor in the process of digitalization of education.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**AIM:** the main purpose of the study is to analyze the pedagogical effectiveness and negative consequences of using information technologies in the educational process from a general pedagogical point of view. Specifically:

- to identify the positive role of it in activating students' knowledge acquisition process, increasing motivation, and providing opportunities for individualization;
- to assess the psychological, cognitive, and social negative consequences arising from excessive use of technologies;
- to define general directions aimed at ensuring pedagogical balance.

**MATERIALS AND METHODS:** the analysis is based on general principles of pedagogical theory and practice, experiences of IT integration in the educational process, as well as qualitative observations reflecting the subjective experiences of teachers and students. Comparative and systemic approaches of pedagogical analysis were used as the methodological basis. Without quantitative indicators, attention was focused solely on pedagogically meaningful phenomena and trends. The analysis relied on generalized pedagogical characteristics of experiences in applying IT at various levels of education (school, lyceum, higher education).

**DISCUSSION AND RESULTS:** information technologies in the educational process contribute to turning the student into an active subject, enabling independent acquisition of knowledge through exploration, and strengthening the teacher's role as a facilitator. The interactive environment stimulates students' cognitive activity, enhancing levels of understanding and retention, and allowing the formation of individual learning trajectories. However, the dominance of technologies can disrupt pedagogical balance: prolonged time in front of screens fragments attention and weakens deep thinking abilities; virtual communication hinders the development of real social skills; the endless flow of information leads to superficial knowledge accumulation instead of critical thinking. The discussion shows that the pedagogical effectiveness of IT depends on preserving its role as a tool—that is, not as an end in itself, but as a means serving educational goals. Negative consequences intensify when technology is introduced mechanically, without pedagogical principles.

**CONCLUSION:** although information technologies enrich modern forms of education and have the potential to increase pedagogical effectiveness, their negative consequences are also noteworthy. To ensure pedagogical balance, IT must be applied within the framework of human-centered educational principles, in harmony with the teacher's guidance and the student's activity. Technology should never replace pedagogical goals but rather serve them. Finding the optimal ratio of digital and traditional methods in the educational process, as well as combining teachers' pedagogical qualifications with digital literacy, remains the main direction for the future.

**Keywords:** information technologies, pedagogical effectiveness, negative consequences, digital education, pedagogical balance, interactive teaching, cognitive development, educational integration.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**For citation**: Turayeva E. Gulnoza “Pedagogical analysis of the positive and negative effects of information technologies (using uzbekistan as an example)”, Inter education & global study, vol.3. (12), pp.143-151. (In Uzbek).

**XXI** asr – axborotlashgan jamiyat asri bo‘lib, axborot-kommunikatsiya va kompyuter texnologiyalari hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib keldi. Bu o‘zgarishlar jamiyatga katta ta’sir ko‘rsatib, iqtisodiyot, ta’lim, madaniyat va kundalik hayotni tubdan o‘zgartirdi. O‘zbekistonda ham axborot texnologiyalari jadal rivojlanmoqda va mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi qonuni (4-moddasi)ga ko‘ra, davlat siyosati axborot resurslari, texnologiyalari va tizimlarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, milliy axborot tizimini yaratish zamonaviy jahon tamoyillariga asoslanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, AT ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Konstruktivizm nazariyasiga asoslanib, AT o'quvchilarga faol ishtirok etish imkonini beradi, bilimlarni o'z-o'zidan qurishga yordam beradi. Blended learning (aralash o'qitish) modeli orqali an'anaviy va raqamli usullar birlashtiriladi, bu esa ta'lim samaradorligini oshiradi. O‘zbekistonda UNESCO va UNICEF loyihalari orqali o'qituvchilar uchun ICT malaka ramkasi ishlab chiqilgan, bu pedagogik integratsiyani ta'minlaydi. Axborotlashgan jamiyatda bilimlar tizimga solinishi innovatsiya omili hisoblanadi va ular “jamiyat boyligi”ga aylanadi. Biroq, bu jarayon muammolarni ham keltirib chiqaradi: ommaviy axborot vositalarining ta’siri ortishi, shaxsiy hayotga zarar etkazish, jinoyatchilikda foydalanish va axborotni tanlab olish qiyinchiliklari. Xususan, yoshlarga internetning ta’siri katta bo‘lib, buzg‘unchi kuchlar “axborot hujumi”ni amalga oshirmoqda. Maqola ushbu masalalarni mavjud ma’lumotlar asosida tahlil qiladi va qo‘shimcha statistika va siyosiy tadbirlarni kiritib, pedagogik xulosalar chiqaradi.

Axborot texnologiyalari jamiyatning rivojlanishida markaziy o‘rin tutadi. O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot jadal rivojlanmoqda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sektori iqtisodiyotda muhim rol o‘ynamoqda. 2025-yilga kelib, O‘zbekistonning AKT sektori 9700 dan ortiq kompaniya va 200 ming mutaxassisni o‘z ichiga olgan bo‘lib, IT xizmatlari eksporti 850 million evrodan oshishi kutilmoqda.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda internet foydalanuvchilari soni 22,1 milliondan oshgan, mobil internet foydalanuvchilari esa 19 millionni tashkil etadi. Aholi punktlarining mobil aloqa bilan qamrab olinishi 97 foizga, mobil internet qamrovi esa 87 foizga etgan. 2024-2025-yillarda mobil internet yuklab olish tezligi 13,12 Mbps ga oshgan (+53,1 foiz). Bu raqamlar mamlakatning raqamli infratuzilmasi rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Davlat siyosati bu jarayonni qo‘llab-quvvatlamoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida 2,5 milliard dollar raqamli infratuzilmaga ajratilgan. Bu strategiya keng polosali internetni kengaytirish, internet tezligini 10 baravar oshirish va Markaziy Osiyoda IT markaziga aylanishni maqsad qilgan. Pedagogik jihatdan, bu strategiya ta'lim tizimini raqamlashtirishga qaratilgan, masalan, maktablarga kompyuterlar va internet ulash orqali. 2025-yilda o‘tkazilgan ICT Week tadbiri O‘zbekistonning sun’iy intellekt (SI)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va texnologiyalar sohasidagi ambitsiyalarini namoyish etdi, bu esa mamlakatni global SI va texnologiya markaziga aylantirishga qaratilgan.

Axborot texnologiyalari kundalik hayotda quyidagi sohalarda ta'sir ko'rsatadi:

- Iqtisodiyotda: Raqamli platformalar orqali biznesni rivojlantirish, masalan, IT Parklar tarmog'i orqali outsourcing markazi yaratish.

- Ta'limda: Elektron resurslar va kompyuterli tizimlar orqali o'quv jarayonini takomillashtirish, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish.

- Madaniyatda: Multimedia materiallari va virtual kutubxonalar orqali ma'naviy qadriyatlarini saqlash.

- Ijtimoiy hayotda: Ijtimoiy tarmoqlar orqali aloqa va axborot almashinuvi.

Biroq, salbiy tomonlari ham mavjud: axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi va jinoyatchilikda foydalanish. Pedagogik nuqtai nazardan, bu xavflarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar raqamli savodxonlikni oshirishi kerak.

O'zbekiston aholisining 30 foizini 14-30 yoshdagi yoshlar tashkil etadi, aholining qariyb 60 foizi 30 yoshdan kichik. Yoshlar bugungi texnologiyalar asrida katta imkoniyatlarga ega, ammo zararli axborot xavfi ham mavjud. Internet va AKT yoshlarga ta'lim olish, kasb egallash va bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish imkonini beradi, lekin salbiy ta'sirlar immunitetni kuchaytirishni talab qiladi.

Pedagogik jihatdan, AT yoshlarga ta'sirini konstruktivizm orqali tahlil qilish mumkin: Yoshlar axborotni faol qayta ishlab, o'z tajribalariga asoslanib o'rganadi. O'zbekistonda Eduten platformasi pilot loyihasi orqali 5-sinf o'quvchilarining matematika malakasi 16,9% ga oshgan, bu gamifikatsiya va personalizatsiya orqali erishilgan.

Yoshlarga ta'sirning ijobiy tomonlari:

1. Ta'lim va rivojlanish: Kompyuterli tizimlar orqali ijodiy ta'lim muhiti yaratiladi, sifatli axborot bilan ta'minlanadi. Masalan, 2025-yilning birinchi yarmida 400 ming yosh Coursera kurslarini tugatgan. Blended learning modeli yordamida an'anaviy darslar raqamli resurslar bilan boyitiladi.

2. Ma'naviy madaniyat shakllantirish: Yoshlarda ma'naviy ongni shakllantirish uchun bazalar yaratiladi, masalan, ma'naviy tajribani o'zlashtirish va qadriyatlar interorizatsiyasi. UNESCO loyihalari orqali o'qituvchilar ICT malakasini oshiradi.

3. Iqtisodiy ishtirok: Yoshlar raqamli iqtisodiyot va gig-iqtisodiyotda faol, bu esa ularning potensialini ochadi.

Salbiy tomonlari:

- Axborot hujumlari: Buzg'unchi kuchlar yoshlar ongiga ta'sir qiladi. Pedagogik himoya: Raqamli immunitetni shakllantirish.

- Kiberjinoyatchilik: 2022-2023-yillarda kiberjinoyatchilik qurbonlari 20 mingdan 30 minggacha oshgan, asosan yoshlar orasida.

- Madaniy tafovut: Texnologik imkoniyatlar va ijtimoiy-madaniy rivoj o'rtasidagi tafovut. Fanlararo integratsiya orqali hal qilinadi.

O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning ta'kidlashicha, yoshlar siyosati ustuvor vazifa bo'lib, ularni mustaqil fikrlaydigan, yuqori intellektli shaxslarga aylantirish uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

barcha imkoniyatlar safarbar etiladi. BMT dasturlari orqali yoshlarda raqamli savodxonlik va internet xavfsizligini oshirish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda.

Ta’lim sohasida AT ning joriy etilishi O‘zbekistonning rivojlanishida muhim. Elektron va bosma nashrlar bir-birini to‘ldiradi, kutubxonalarda virtual va an’anaviy kitoblar mavjud. Yoshlar texnik va ma’lumotnoma adabiyotlardan elektron shaklda foydalanadi.

O‘zbekiston universitetlarida AT pedagogik jarayonga integratsiya qilinmoqda, masalan, AutoCAD dasturi orqali texnik mexanika o'qitiladi. Bu finite element modeling orqali o'quvchilarning ijodiy va analitik malakalarini rivojlantiradi. Pedagogik modellarda innovatsion usullar, masalan, AI asosidagi Eduten platformasi, matematika darslarida qo'llaniladi, bu o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Fanlararo integratsiya orqali pedagogika va AT ni birlashtirish yoshlarga ta’sirchan imkoniyatlar yaratadi. Masalan, axborot-resurs markazlari axborotlashuv jarayonini jadallashtiradi. Yoshlarda axborotdan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ilmiy tadqiqotlar zarur. “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi doirasida ta'lim raqamlashtirilmoqda, bu esa o'qituvchilar malakasini oshirish va infratuzilmani rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

| **O‘zbekistonda internet foydalanuvchilari statistikasi(2025)** | |
|---|---|
| Ko‘rsatkich | Qiymat |
| Internet foydalanuvchilari | 22,1 milliondan ortiq |
| Mobil internet foydalanuvchilari | 19 million |
| Mobil aloqa qamrovi | 97% |
| Mobil internet qamrovi | 87% |
| Yuklab olish tezligi o‘sishi | +53,1% |

Axborot texnologiyalari O‘zbekistonning kundalik hayoti va yosh avlod rivojlanishida markaziy o‘rin tutadi. Pedagogik nuqtai nazardan, AT ta'limni takomillashtirishda, konstruktivizm va blended learning orqali o'quv jarayonini boyitishda muhim. Ijobiy ta’sirlar (ta’lim, iqtisodiy o‘sish) bilan birga salbiy xavflar (kiberjinoyatchilik, axborot hujumlari) mavjud. Davlat siyosati, xususan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va yoshlarga oid dasturlar bu muammolarni hal qilishga qaratilgan. Kelajakda yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirish, raqamli savodxonlikni oshirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu O‘zbekistonni Markaziy Osiyoda IT markaziga aylantiradi va yosh avlodni global raqobatga tayyorlaydi.

Pedagogik tavsiya: O‘qituvchilar muntazam ravishda axborot texnologiyalari bo‘yicha treninglarda qatnashib, ularni o‘quv dasturiga (curriculumga) samarali integratsiya qilishlari lozim. Bu jarayon o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, innovatsion yondashuvni shakllantirishga va darslarni interaktiv o‘tishga yordam beradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Abdullayev A. M., Omirzakova D. A., Teshabaev A. N., Xoshimov S. A., & Baymurzaev N. N. (2021) Application of pedagogical information technologies in the educational process of universities in Uzbekistan. *International Journal of Information and Communication Technology Education*, 17(4), 1–17.
2. Makhmudov, K. S., & Sobirova, S. S. (2025). Digital transformation of the education system in Uzbekistan. *PST Journal*, 1(1), 1–10.
3. Qurbonov, M. (1998). Axborot xurujlari va ularning ta'siri. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2023.
4. UNESCO. (2025, February 25). Advancing digital education in Uzbekistan: Wendy Gorton's mission to empower teachers.
5. Turaeva G. E. (2022, February). Some aspects of educating students to become highly qualified and competitive personnel. In Conference Zone (pp. 163-165).
6. Turaeva, G. E. (2021). Improving the efficiency of the educational process using computer technology. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(8), 407-410.
7. Turaeva, G. E. (2021). The effectiveness of the use of computer technology in the educational process. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(8), 90-93.
8. Тураева, Г. Э., & Бадалов, Д. А. (2019). Инноватsiонный подход к обучению геометрическим фигурам ученикам начальных классов. Научные горизонты, (5-1), 320-323.
9. Исмоилов, Б. Т., Бадалов, Д. А., & Тураева, Г. Э. (2019). Постановка и решение задачи: найти площадь четырехугольника по четырём сторонам. Научные горизонты, (5-2), 43-47.
10. Turayeva, G. E. Kompyuterli didaktik o'yinlarning ta'lim-tarbiyaviy jarayondagi ahamiyati. Наука и общество, 94.
11. Turayeva, G. E. (2023). Yosh avlodni sog 'lom ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda axborot texnologiyalaridan foydalanish zaruriyati. Innovative Development in Educational Activities, 2(19), 130-136.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Turayeva Gulnoza Ergashevna**, dots. p.f.f.d. (PhD), [**Турайева Гулноза Эргашевна,** доктор философских наук по педагогическим наукам, (PhD)], [**Turayeva E. Gulnoza,** Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)]; manzil: Termiz shahar, Mehrobod MFY, Islom Karimov ko'chasi, 136\30uy [адрес: Узбекистан, город Термез, махалля Мехробод, улица Ислама Каримова, дом 136\30], [address: Uzbekistan, Termez, Islam Karimov street 136\30]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK DARSLARIDA 8–9-SINF O'QUVCHILARINING FAZOVIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

© F.U.Toshpulatov[1]✉, © Z.U.Bohodirovna[2]✉

[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** bugungi kunda umumta'lim maktablarida o'quv jarayonini raqamlashtirish, zamonaviy texnologiyalarni darslarga integratsiya qilish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, chizmachilik fanida o'quvchilarning fazoviy tafakkurini rivojlantirishda raqamli vositalardan foydalanish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

Fazoviy tasavvur – bu o'quvchining geometrik shakl, hajm va ularning o'zaro fazodagi joylashuvini ongida tiklay olish qobiliyatidir. 8–9-sinflarda ushbu ko'nikma chizmalarni o'qish, proyeksiya yasash, shakllarni hajmli idrok etish orqali shakllanadi. Shu bois, raqamli texnologiyalar asosida chizmachilik fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish dolzarb masala sifatida qaraladi.

**MAQSAD**: umumta'lim maktablarida 8–9-sinf o'quvchilarining fazoviy tasavvurini rivojlantirishga yo'naltirilgan chizmachilik darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llash metodikasini ishlab chiqish va takomillashtirishdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot Surxondaryo viloyatidagi 8–9-sinflarda tahsil olayotgan o'quvchilar ishtirokida o'tkazildi. O'rganish jarayonida quyidagi materiallar va metodlardan foydalanildi:

- raqamli platformalar**:** autocad, sketchup, tinkercad, geogebra 3d;
- o'quv resurslari**:** interaktiv taqdimotlar, 3d vizual modellar, video darslar;
- tadqiqot metodlari**:** kuzatish, eksperiment, so'rovnoma, taqqoslash, tahlil va statistik baholash;
- baholash mezonlari**:** o'quvchilarning fazoviy idroki, chizmalarni o'qish aniqligi, 3d shakllarni tasavvurda tiklash qobiliyati.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar bilan o'qitilgan guruh o'quvchilarida fazoviy tasavvur ko'rsatkichlari sezilarli oshgan. Jumladan:

- 3D modellar yordamida o'quvchilar murakkab geometrik shakllarni tezroq tushungan;
- proyeksiyalarni chizishdagi aniqlik **28%** ga yaxshilangan;
- o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi va mustaqil ishlash faolligi oshgan;
- virtual muhitda ishlash orqali ijodiy tafakkur va mantiqiy tahlil ko'nikmalari rivojlangan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, chizmachilik darslariga raqamli texnologiyalarni kiritish faqat fazoviy tasavvurni emas, balki o‘quvchilarning muhandislik fikrlashini ham shakllantiradi.

**XULOSA:** tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Raqamli texnologiyalarni chizmachilik faniga tatbiq etish o‘quvchilarning fazoviy tafakkurini shakllantirishda yuqori samaradorlik beradi.
2. 3D modellar, virtual platformalar va interaktiv mashg‘ulotlar fazoviy tasavvurni rivojlantiruvchi muhim vositalar hisoblanadi.
3. Metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilgan raqamli darslar o‘quvchilarni mustaqil, ijodiy va muhandislik tafakkuriga ega shaxs sifatida tarbiyalaydi.
4. Ushbu yondashuvni barcha umumta’lim maktablarida bosqichma-bosqich joriy etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar**: chizmachilik, fazoviy tasavvur, raqamli texnologiyalar, 3D modellashtirish, AutoCAD, SketchUp, interaktiv o‘qitish, vizual tafakkur, metodika, innovatsion ta’lim, o‘quv jarayoni, fazoviy fikrlash.

**Iqtibos uchun**: Toshpulatov F.U, Bohodirovna Z.U. Umumta’lim maktablarida chizmachilik darslarida 8–9-sinf o‘quvchilarining fazoviy tasavvurini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash metodikasini takomillashtirish// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B.152-159.

## "СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРИМЕНЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО ВООБРАЖЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 8-9 КЛАССОВ НА УРОКАХ ЧЕРЧЕНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ"

©Ф.У.Тошпулатов[1]✉, З.У. Баходировну[2]✉
Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** на сегодняшний день цифровизация учебного процесса в общеобразовательных школах, интеграция современных технологий в уроки являются важным фактором повышения качества образования. В частности, использование цифровых инструментов в развитии пространственного мышления учащихся по предмету черчение значительно повышает эффективность.

Пространственное воображение - это способность учащегося воссоздавать в своем сознании геометрические формы, объемы и их взаимное пространственное расположение. В 8-9 классах этот навык формируется посредством чтения чертежей, построения проекций, объемного восприятия форм. Поэтому совершенствование методики преподавания черчения на основе цифровых технологий рассматривается как актуальная задача.

**ЦЕЛЬ:** разработка и совершенствование методики применения цифровых технологий на уроках черчения, направленных на развитие пространственного воображения учащихся 8-9 классов общеобразовательных школ.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** исследование проводилось с участием учащихся 8-9 классов Сурхандарьинской области. В процессе исследования были использованы следующие материалы и методы:

- Цифровые платформы: AutoCAD, SketchUp, Tinkercad, GeoGebra 3D**;**
- Учебные ресурсы: интерактивные презентации, 3D-визуальные модели, видеоуроки;
- Методы исследования: наблюдение, эксперимент, опрос, сравнение, анализ и статистическая оценка;
- Критерии оценки: пространственное восприятие учащихся, точность чтения чертежей, умение воспроизводить в воображении 3D-формы.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: Результаты эксперимента показали, что у учащихся группы, обученной цифровым технологиям, показатели пространственного воображения значительно повысились. Включая:

- С помощью 3D-моделей учащиеся быстрее понимали сложные геометрические фигуры;
- Точность построения проекций улучшилась на 28%;
- повысился интерес учащихся к уроку и активность самостоятельной работы;
- Благодаря работе в виртуальной среде развивались навыки творческого мышления и логического анализа.

В ходе обсуждения выяснилось, что внедрение цифровых технологий на уроках черчения формирует не только пространственное воображение, но и инженерное мышление учащихся.

**ВЫВОД:** на основе результатов исследования были сделаны следующие выводы:

Применение цифровых технологий в черчении дает высокую эффективность в формировании пространственного мышления учащихся.

3D-модели, виртуальные платформы и интерактивные занятия являются важными инструментами для развития пространственного воображения.

Методически правильно организованные цифровые уроки воспитывают учащихся как личностей с независимым, творческим и инженерным мышлением.

Поэтапное внедрение данного подхода во всех общеобразовательных школах будет способствовать повышению качества образования.

**Ключевые слова**: черчение, пространственное воображение, цифровые технологии, 3D-моделирование, AutoCAD, SketchUp, интерактивное обучение, визуальное мышление, методика, инновационное образование, учебный процесс, пространственное мышление.

**Для цитирования**: Тошпулатов Ф.У, Баходировну З.У. Совершенствование методики применения цифровых технологий в развитии пространственного воображения учащихся 8-9 классов на уроках черчения в общеобразовательных школах // Inter education & global study. 2025.vol.3. №12. С. 152-159.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF SPATIAL IMAGINATION OF 8TH-9TH GRADE STUDENTS IN DRAWING LESSONS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

©Toshpulatov U. Fakhriddin[1]✉, Bakhodirovna U. Zarnigor[2]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** today, the digitalization of the educational process in general education schools and the integration of modern technologies into lessons are important factors in improving the quality of education. In particular, the use of digital tools to develop students' spatial imagination in the subject of drawing significantly increases learning effectiveness.

Spatial imagination is the ability of a student to mentally recreate geometric shapes, volumes, and their mutual spatial relationships. In grades 8–9, this skill is developed through reading drawings, constructing projections, and perceiving forms in three dimensions. Therefore, improving the methodology of teaching drawing based on digital technologies is considered an urgent pedagogical task.

**AIM:** the main purpose of this study is to develop and improve the methodology of using digital technologies in drawing lessons aimed at developing the spatial imagination of 8th–9th grade students in general education schools.

**MATERIALS AND METHODS: t**he research was conducted among 8th–9th grade students of Surkhandarya region. The following materials and methods were used during the study:

- Digital platforms**:** AutoCAD, SketchUp, Tinkercad, GeoGebra 3D;
- Educational resources**:** interactive presentations, 3D visual models, and video lessons;
- Research methods**:** observation, experiment, survey, comparison, analysis, and statistical evaluation;
- Evaluation criteria**:** students' spatial perception, accuracy of reading drawings, and ability to reproduce 3D shapes in their imagination.

The experiment consisted of two groups:

1. A control group taught using traditional methods;
2. An experimental group taught using digital technologies.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the results of the experiment showed that students in the experimental group, who were taught using digital technologies, demonstrated a significant improvement in spatial imagination indicators.

- With the help of 3D models, students understood complex geometric figures faster;
- The accuracy of projection construction improved by 28%**;**
- Students' interest in the lessons and their independent learning activity increased;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Working in a virtual environment enhanced creative and logical thinking skills.

The discussion revealed that the introduction of digital technologies in drawing lessons develops not only spatial imagination but also students' engineering thinking.

**CONCLUSION;** based on the results of the study, the following conclusions were drawn:

1. The use of digital technologies in teaching drawing is highly effective in developing students' spatial imagination.
2. 3D models, virtual platforms, and interactive lessons are essential tools for improving spatial imagination.
3. Methodologically well-organized digital lessons help cultivate independent, creative, and engineering-oriented thinking among students.
4. The gradual implementation of this approach in all general education schools will contribute to improving the overall quality of education.

**Keywords:** drawing, spatial imagination, digital technologies, 3D modeling, AutoCAD, SketchUp, interactive learning, visual thinking, methodology, innovative education, learning process, spatial thinking.

**For citation**: 1.Toshpulatov U. Fakhriddin, 2. Bakhodirovna U Zarnigor (2025) Improvement of the methodology of using digital technologies in the development of spatial imagination of 8th-9th grade students in drawing lessons in general education schools, //Inter education & global study,vol.3. (12), pp. 152-159. (In Uzbek).

**B**ugungi kunda umumta'lim maktablarida ta'lim jarayonini raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni darslarga integratsiya qilish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Ayniqsa, chizmachilik fanini o'qitishda raqamli texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning fazoviy tafakkurini, tasavvurini va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega.

8–9-sinflarda o'quvchilar geometrik shakllar, proyeksiyalar va hajmli modellar bilan faol ishlaydilar. An'anaviy usulda o'qitish o'quvchilarda fazoviy tasavvurni to'liq shakllantirish imkonini bermaydi, shu bois raqamli texnologiyalar, xususan AutoCAD, SketchUp, Tinkercad va GeoGebra 3D kabi dasturlardan foydalanish o'qitish jarayonini sezilarli darajada takomillashtiradi.

Raqamli texnologiyalar orqali o'quvchilar murakkab geometrik shakllarni virtual tarzda ko'rish, aylantirish, kesimlarini tahlil qilish va fazoviy tuzilishini yaxshiroq tushunish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning nafaqat chizmachilik ko'nikmalarini, balki muhandislik tafakkurini ham rivojlantiradi.

Quyidagi jadvalda chizmachilik fanida qo'llanilayotgan eng samarali raqamli platformalar — AutoCAD, SketchUp, Tinkercad va GeoGebra 3D dasturlari o'zaro taqqoslangan. 1-jadval.

**1-jadval**

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

| Platforma | Asosiy xususiyatlari | Ta'limdagi afzalliklari | Cheklovlari |
|---|---|---|---|
| **AutoCAD** | 2D va 3D formatdagi professional chizmachilik dasturi. | Aniq chizish ko'nikmalarini shakllantiradi, muhandislik tafakkurini rivojlantiradi. | Murakkab interfeys, kuchli kompyuter texnikasini talab qiladi. |
| **SketchUp** | Arxitektura va dizayn yo'nalishidagi foydalanuvchilar uchun qulay 3D model yaratish muhiti. | Ijodiy fikrlash va fazoviy tasavvurni kuchaytiradi. | Texnik chizmalar uchun yetarli aniqlik darajasi past. |
| **Tinkercad** | Boshlang'ich darajadagi foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan onlayn 3D konstruktori. | Soddaligi bilan o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, interaktiv o'rganishga yordam beradi. | Murakkab muhandislik loyihalari uchun mos emas. |
| **GeoGebra 3D** | Matematik modellashtirish va 3D geometrik tasvirlash imkoniyatiga ega dastur. | Geometrik bog'lanishlarni chuqur tushunishga yordam beradi. | Vizual aniqligi va eksport imkoniyatlari cheklangan. |

Tajriba natijalariga ko'ra, AutoCAD aniqlikni oshiruvchi eng samarali dastur bo'lsa, SketchUp o'quvchilarning ijodiy tasavvurini faollashtiradi. Tinkercad oson interfeys orqali boshlang'ich o'quvchilar uchun qulay, GeoGebra 3D esa fazoviy-geometrik tushunchalarni mustahkamlaydi. Har bir platforma chizmachilik fanini o'qitishda o'ziga xos o'rin tutadi.

Surxondaryo viloyatidagi 8–9-sinf o'quvchilari ishtirokida o'tkazilgan eksperiment natijalariga ko'ra, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda fazoviy tasavvur ko'rsatkichlari 28 foizga oshgan. O'quvchilar chizmalarni o'qish aniqligini yaxshilagan, 3D obyektlarni tasavvurda tiklash qobiliyati sezilarli darajada rivojlangan. O'qituvchilar kuzatishlarida o'quvchilarning mustaqil ishlashga bo'lgan ishtiyoqi va darsga qiziqishi ham oshgan.

Raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayoniga to'g'ri tatbiq etish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni fazoda hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bunday metodika darslarni interaktiv, ko'rgazmali va amaliy mazmunga ega qiladi.

Raqamli texnologiyalarni chizmachilik darslariga tatbiq etish nafaqat fazoviy tasavvurni, balki o'quvchilarning psixologik va ijodiy faolligini ham oshiradi. Virtual o'rganish muhiti (3D simulyatsiya, interaktiv mashqlar, onlayn konstruktorlar) orqali o'quvchilar: murakkab shakllarni tahlil qilishda ko'rgazmalilik va amaliy fikrlash ko'nikmalarini egallaydi; o'zining individual o'rganish tezligiga mos ravishda ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi; guruhiy ishlarda hamkorlik, muloqot va fikr almashish madaniyatini rivojlantiradi; 3d modellashtirish orqali "ko'rish–tasavvur qilish–chizish" zanjirini mustahkamlaydi.

Ushbu metodika o'quvchilarda grafik savodxonlik, fazoviy tahlil, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2-jadval. Raqamli texnologiyalarning chizmachilik darslariga ta’siri

| Raqamli texnologiya turi | O‘qitish jarayonidagi funksiyasi | O‘quvchilarga ta’siri | Natijaviy ko‘rsatkichlar |
|---|---|---|---|
| **AutoCAD** | Aniqlik va texnik detallarni tahlil qilish | Muhandislik tafakkurini rivojlantiradi | Chizmalar aniqligi 25–30% oshadi |
| **SketchUp** | 3D shakllarni vizual qurish | Ijodiy fikrlash va fazoviy idrokni kuchaytiradi | Loyihalash qobiliyati 35% yaxshilanadi |
| **Tinkercad** | Boshlang‘ich dizayn topshiriqlarini bajarish | Qiziqish va interaktiv ishtirokni oshiradi | Faol ishtirokchilar soni 40% ga ko‘payadi |
| **GeoGebra 3D** | Geometrik tahlil va modellashtirish | Matematik tafakkurni mustahkamlaydi | Fazoviy tushunchalar aniqligi 20% oshadi |
| **Virtual Reality (VR) modellar** | Fazoda real ko‘rinishda o‘rganish | Vizual tajriba va fazoviy sezgini kuchaytiradi | Fazoviy fikrlash tezligi 30% oshadi |

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarni chizmachilik faniga integratsiya qilish — bu nafaqat o‘quvchilarning fazoviy tafakkurini, balki ularning muhandislik yo‘nalishidagi dunyoqarashini kengaytiruvchi muhim vositadir. Metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda mustaqillik, mantiqiy fikrlash va aniq natijaga yo‘naltirilgan kompetensiyalarni rivojlantiradi. Shu asosda bosqichma-bosqich barcha umumta’lim maktablarida bu yondashuvni joriy etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu tahlil shuni ko‘rsatadiki, har bir raqamli vosita chizmachilik darslarida o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Masalan, AutoCAD – texnik aniqlikni, SketchUp – ijodiy yondashuvni, Tinkercad – boshlang‘ich bosqichdagi interaktiv o‘rganishni, GeoGebra 3D – fazoviy-geometrik tafakkurni, VR modellar esa — real fazoviy idrokni rivojlantiradi. Bularning barchasi o‘quvchilarda fazoviy tasavvur, mantiqiy fikrlash, texnik tafakkur va ijodiy o‘zini ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. FU T. F. U. T. CHIZMACHILIK DARSLARIDA AMALIY SAN’AT ELEMENTLARIDAN FOYDALANIB TARKIBIDA TUTASHMA ELEMENTLAR QATNASHGAN NAQSH NAMUNALARINI CHIZISH //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic:“Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions”. – 2023. – Т. 1. – №. 01.
2. Toshpulatov F. U. UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK FANINI CHUQURLASHTIRIB O ‘RGANISH //Inter education & global study. – 2024. – №. 5. – С. 30-37.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Uralovich T. F. THE ROLE OF APPLIED ART IN THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC SKILLS OF STUDENTS //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 05. – С. 111-118.
4. Uralovich T. F. PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPING AESTHETIC SKILLS IN FUTURE DRAWING TEACHERS //International Journal of Pedagogics. – 2023. – Т. 3. – №. 05. – С. 139-144.
5. Toshpulatov F. OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA CHIZMACHILIK FANINI O 'QITISHNING HOZIRGI KUNDAGI HOLATI //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 4.
6. Toshpulatov F. Qadimiy grix va o 'simliksimon (Islimiy) naqsh elementlarining geometrik tahlili //Физико-технологического образование. – 2022. – №. 4.
7. Toshpulatov F. Use of geometric patterns and their types from eliminations of drawing and applied art in architectural facilities //Физико-технологического образование. – 2022. – Т. 1. – №. 1.
8. Dilrabo H. et al. Gut microbiota-derived metabolites and coronary artery disease severity: A case-control metabolomics analysis //Revista Latinoamericana de Hipertension. – 2025. – Т. 20. – №. 6.
9. Toshpulatov F. IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING AESTHETIC SKILLS OF A FUTURE DRAWING TEACHER //Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations. – 2025. – Т. 1. – №. 2. – С. 112-115.
10. Toshpulatov F. U. CHIZMACHILIK DARSLARIDA GEOMETRIK YASASHLAR ORQALI ESTETIK KO 'NIKMALARINI REVOJLANTERISH //Inter education & global study. – 2025. – №. 4. – С. 38-45.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Toshpulatov Faxriddin Urolovich**, Dotsent., p.f.f.d. (PhD), ✉2 **Bohodirovna Zarnigor Umidjon qizi,**TerDPI 1-bosqich magistranti [**Тошпулатов Фахриддин Уролович,** Доцент, д.п.ф.н. (PhD), **Боходировна Зарнигор Умиджон кизи,** магистрант 1-го курса ТерГПИ], [**Toshpulatov F Urolovich,** Associate Professor, Doctor of Philological Sciences. (PhD**), Bokhodirovna U Zarnigor,**TerDPI 1st year master's student]; manzil: [1]O'zbekiston, Termiz shahari., Umit ko'chasi, 2-uy [адрес: Узбекистан, г. Термез, улица Умит, дом 2], [address: Umit street, 2nd house, Termiz city, Uzbekistan] Email: toshpulot@terdpi.uz https://orcid.org/0009-0007-2368-9524

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# ABDULLA AVLONIYNING SHAYX SA'DIYDAN OLINGAN ILHOM VA O'ZIGA XOS QO'SHIMCHALAR

© J.M. Avriddinov[1]
[1]Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** Abdulla Avloniy (1878–1934) o'zbek adabiyotidagi muhim islohotchi shaxs bo'lib, uning ijodida sharq klassikasi, xususan, sheyx Sa'diy Shiroziy (1210–1291) ning ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Avloniy Sa'diyning "Guliston" va "Buston" asarlaridan ilhomlanib, o'zbek tilida "Sa'diyona" va boshqa go'zal hikoyalar to'plamlarini yaratgan. Ushbu maqola Avloniyning Sa'diydan olingan ilhom manbalarini tahlil qilish va uning o'ziga xos qo'shimchalarini ochib berishga bag'ishlangan.

**MAQSAD:** Abdulla Avloniyning sheyx Sa'diydan olingan adabiy ilhomini aniqlash, ularni taqqoslash va Avloniy tomonidan kiritilgan milliy, zamonaviy va islohotchi qo'shimchalarni ko'rsatish orqali o'zbek adabiyotidagi sharq klassikasining ta'sirini baholashdir.

**MATERIALAR VA METODLAR:** tadqiqotda Avloniyning "Sa'diyona" (1912), "Guzast hikoyalar" va boshqa asarlari, shuningdek, Sa'diyning "Guliston" va "Buston" original matnlari asosiy manba sifatida ishlatildi. Metodlar orasida taqqosiy tahlil, matnlarning semantik va stilistik solishtirilishi, shuningdek, adabiyotshunoslik adabiyotlari (masalan, X. Zaripov, A. Kayumov asarlari) tahlili qo'llanildi. Tadqiqot sifatli yondashuvga asoslangan bo'lib, 20 dan ortiq misollar taqqoslandi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** Avloniy Sa'diyning nasriy she'riy uslubini o'zlashtirgan bo'lib, "Guliston"dagi pand-nasihatlar va hikoyalarni o'zbekcha qilib o'zgartirgan. Masalan, Sa'diyning "Adolat haqida" hikoyasida Avloniy o'zbek xalq og'zaki ijodi elementlarini (maqollar, an'analar) qo'shgan va jadidchilik g'oyalarini kiritgan – bu Sa'diyning universal axloqiy qarashlariga milliy islohotchi ruh bag'ishlagan. Natijada, Avloniy 30% gacha original qo'shimchalar kiritgan: Turkistonning ijtimoiy muammolari (savodsizlik, mustamlakachilik) va o'zbek she'riyat uslublari. Bu uning asarlarini nafaqat tarjima, balki yangi adabiy fenomen qilgan.

**XULOSA:** Abdulla Avloniy sheyx Sa'diydan ilhomlanib, o'zbek adabiyotiga klassik sharq merosini boyitdi va o'ziga xos qo'shimchalari bilan zamonaviy islohot adabiyotini shakllantirdi. Uning yondashuvi o'zbek klassikasi va fors adabiyotidagi sintezning yorqin namunasidir. Kelajakdagi tadqiqotlar boshqa jadid yozuvchilarning Sa'diy ta'sirini o'rganishi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Kalit so‘zlar:** Abdulla Avloniy, sheyx Sa’diy, ilhom, Sa’diyona, o‘zbek adabiyoti, jadidchilik, taqqosiy tahlil, Guzaston, Buston, islohot adabiyoti.

**Iqtibos uchun**: Avriddinov J.M. Abdulla Avloniyning Shayx Sa’diydan olingan ilhom va o‘ziga xos qo‘shimchalar. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B. 160-165

# ABDULLA AVLONI'S INSPIRATION FROM SHEIKH SA'ADI AND HIS UNIQUE ADDITIONS

© Jobir M. Avriddinov[1]✉
[1]Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** Abdulla Avloniy (1878–1934) stands as a pivotal reformist figure in Uzbek literature, wherein the influence of Eastern classics, particularly that of Sheikh Sa’di Shirazi (1210–1291), is strikingly evident. Drawing inspiration from Sa’di’s *Gulistan* and *Bustan*, Avloniy produced collections such as *Sa’diyona* and other exquisite tales in Uzbek. This article is devoted to analyzing the sources of Avloniy’s inspiration from Sa’di and elucidating his distinctive additions.

**AIM:** the primary objective of this article is to identify Abdulla Avloniy’s literary inspiration derived from Sheikh Sa’di, to compare them, and—through highlighting Avloniy’s national, contemporary, and reformist additions—to evaluate the impact of Eastern classics on Uzbek literature.

**MATERIALS AND METHODS:** the study utilizes Avloniy’s Sa’diyona *(1912),* Guzast hikoyalar*,* and other works, alongside the original texts of Sa’di’s Gulistan *and* Bustan, as primary sources. Methods employed include comparative analysis, semantic and stylistic juxtaposition of texts, and examination of literary scholarship (e.g., works by X. Zaripov and A. Kayumov). The research adopts a qualitative approach, with over 20 examples subjected to comparison.

**DISCUSSION AND RESULTS:** Avloniy assimilated Sa’di’s prose-poetic style, adapting the moral precepts and tales from *Gulistan* into Uzbek. For instance, in Sa’di’s tale “On Justice,” Avloniy incorporated elements of Uzbek folk oral tradition (proverbs, customs) and infused Jadidist ideas—imbuing Sa’di’s universal ethical perspectives with a national reformist spirit. Consequently, Avloniy introduced up to 30% original additions: socio-political issues of Turkestan (illiteracy, colonialism) and Uzbek poetic styles. This transformed his works from mere translations into a novel literary phenomenon.

**CONCLUSION:** Abdulla Avloniy, inspired by Sheikh Sa’di, enriched Uzbek literature with classical Eastern heritage and, through his unique additions, shaped modern reformist literature. His approach exemplifies a brilliant synthesis of Uzbek classics and Persian literature. Future research may explore Sa’di’s influence on other Jadid writers.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**KEYWORDS:** Abdulla Avloniy, Sheikh Sa'di, inspiration, Sa'diyona, Uzbek literature, Jadidism, comparative analysis, Gulistan, Bustan, reformist literature.

**For citation**: Avriddinov M. Jobir (2025), "Abdulla Avloni's inspiration from Sheikh Sa'adi and his unique additions**"**, Inter education & global study, vol.3. (12), pp. 160-165. (In Uzbek).

# ВДОХНОВЕНИЕ АБДУЛЛЫ АВЛОНИ ОТ ШЕЙХА САДИ И ЕГО УНИКАЛЬНЫЕ ДОПОЛНЕНИЯ

© Ж.М. Авриддинов[1]✉
[1]Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** Абдулла Авлоний (1878–1934) является ключевой реформаторской фигурой в узбекской литературе, где влияние восточной классики, в особенности шейха Саади Ширази (1210–1291), проявляется особенно ярко. Вдохновившись произведениями Саади «Гулистан» и «Бустан», Авлоний создал сборники «Саъдийона» и другие изящные сказания на узбекском языке. Настоящая статья посвящена анализу источников вдохновения Авлония от Саади и раскрытию его самобытных дополнений.

**ЦЕЛЬ:** основная цель статьи — выявить литературное вдохновение Абдуллы Авлония от шейха Саади, провести их сравнение и, продемонстрировав национальные, современные и реформаторские дополнения Авлония, оценить влияние восточной классики на узбекскую литературу.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использованы как основные источники произведения Авлония «Саъдийона» (1912), «Гузаст ҳикоялар» и другие, так и оригинальные тексты «Гулистана» и «Бустана» Саади. Применялись методы сравнительного анализа, семантического и стилистического сопоставления текстов, а также анализ литературоведческой литературы (например, труды Х. Зарипова, А. Каюмова). Исследование основано на качественном подходе с сопоставлением более 20 примеров.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** Авлоний усвоил прозаично-поэтический стиль Саади, адаптировав притчи и сказания из «Гулистана» на узбекский лад. Например, в сказании Саади «О справедливости» Авлоний ввёл элементы узбекского фольклора (пословицы, традиции) и идеи джаддизма — наделив универсальные этические взгляды Саади национальным реформаторским духом. В итоге Авлоний добавил до 30% оригинальных элементов: социальные проблемы Туркестана (неграмотность, колониализм) и узбекские поэтические стили. Это превратило его труды из простых переводов в новое литературное явление.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** Абдулла Авлоний, вдохновлённый шейхом Саади, обогатил узбекскую литературу классическим восточным наследием и своими уникальными дополнениями сформировал современную реформаторскую литературу. Его подход

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

— яркий пример синтеза узбекской и персидской классики. Будущие исследования могут изучить влияние Саади на других джадидских писателей.

**Ключевые слова:** Абдулла Авлоний, шейх Саади, вдохновение, Саъдийона, узбекская литература, джаддизм, сравнительный анализ, Гулистан, Бустан, реформаторская литература.

**Для цитирования**: Авриддинов Ж.М. вдохновение Абдуллы Авлони от Шейха Саади и его уникальные дополнения.// Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. С. 160-165.

**O‘**zbek ma’rifatparvarlik adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri bo‘lgan Abdulla Avloniy (1878–1934) ijodida Sharq mumtoz adabiy merosiga, ayniqsa Shayx Sa’diy Sheroziy ijodiga chuqur hurmat va e’tibor ko‘zga tashlanadi. Avloniyning asarlari, xususan, “Turkiy guliston yoxud axloq” kitobi Sa’diyning “Guliston” va “Bo‘ston” kabi axloqiy-didaktik durdonalaridan ilhomlangan bo‘lib, shu bilan birga, o‘z davrining ijtimoiy ehtiyojlari, ma’rifiy maqsadlari bilan boyitilgan holda yangi shakl va mazmun bilan namoyon bo‘ladi.

Ushbu maqolada Avloniy ijodining Sa’diy merosi bilan bog‘liq jihatlari, shuningdek, uning o‘ziga xos ijodiy qo‘shimchalari tahlil qilinadi.

Sa’diy Sheroziy asarlarining asosiy g‘oyasi — insonni poklikka, halollikka, sabr, matonat, saxovat, ilm va odobga da’vat etishdir. Avloniy ham o‘z ma’rifiy faoliyatida aynan axloqiy tarbiyani jamiyat taraqqiyotining eng asosiy omili deb bilgan. Shuning uchun “Turkiy guliston yoxud axloq” Sa’diy asarlariga nazira sifatida, axloqiy o‘gitlar asosida yaratilgan.

Sa’diy “Guliston”da hikoyatlar orqali inson ruhiyatini, jamiyatdagi turli toifalarni tasvirlab, ularning xatti-harakatidan ibrat chiqaradi. Avloniy ayni uslubdan foydalangan holda qisqa, aniq, o‘qishli hikoyatlar orqali tarbiyaviy xulosalar beradi. Bunda u Sa’diy uslubidan ilhom olgan bo‘lsa-da, voqealarni zamonaviy turmush bilan bog‘lagan. Sa’diy asarlarida ilm ahliga hurmat, murabbiy sha’nini ulug‘lash doimiy mavzulardan biridir. Avloniy esa bu g‘oyani yanada amaliy ruhda davom ettirib, o‘qituvchini “millatning quyoshi”, “ma’rifat tarqatuvchi” sifatida tasvirlaydi.

Sa’diydan ilhomlangan bo‘lsa-da, Avloniy uning asarlarini shunchaki takrorlamaydi. U zamonasining ehtiyojlaridan kelib chiqib, didaktik merosni o‘ziga xos tarzda qayta yaratadi.

Sa’diy asarlari ko‘proq umuminsonga xos fazilatlar haqida bo‘lsa, Avloniy o‘z xalqining savodsizlik, qoloqlik, ijtimoiy tengsizlik kabi muammolarini ochiq ko‘taradi. U axloqni shunchaki ma’naviy masala emas, balki millatning istiqbolini belgilovchi kuch sifatida baholaydi.

Avloniy axloqiy pand-nasihatni ma’rifat g‘oyasi bilan uyg‘unlashtiradi. “Guliston”dagi umumiy pandlar Avloniyning talqinida millatni uyg‘otish, xalqni taraqqiyotga etaklash vositasiga aylanadi. “Ilm — nur, jaholat — zulmat” kabi fikrlar uning asarida murakkab ijtimoiy ma’noga ega bo‘ladi. Sa’diy asarlari ko‘proq adabiy-estetik qatlamga mo‘ljallangan bo‘lsa, Avloniy o‘z asarlarini maktab o‘quvchilari, yoshlar va keng xalq ommasi uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yozadi. Tilning sodda, ravon, tushunarli bo‘lishi, matndagi misollarning kundalik hayotga yaqinligi shuning yorqin dalilidir.

Avloniyning asosiy maqsadi — uyg‘onayotgan jamiyat uchun pedagogik dastur yaratish. Shuning uchun u tarbiya, oila, maktab, o‘qituvchi, o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni aniq belgilab beradi. Sa’diyda mavjud bo‘lmagan “milliy tarbiya”, “vatanparvarlik tarbiyasi” kabi tushunchalar Avloniyning o‘ziga xos qo‘shimchalari sifatida namoyon bo‘ladi.

Avloniyning Sa’diyning uslubiga o‘zgacha yondashuvi Hikmatlarni zamonaviylashtirish

Sa’diy hikmatlari ko‘pincha universal bo‘lsa, Avloniy ularni o‘z davri kontekstida qayta ko‘rib chiqadi. Masalan, halollik, mehnatga muhabbat, ta’limning ahamiyati haqida gap borganda, Avloniy bu fazilatlarning bevosita millat kelajagiga ta’sirini asoslaydi.

Shaxs tarbiyasini jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘lash

Sa’diy insonni jamiyatning ma’naviy qismi sifatida tasvirlasa, Avloniy shaxs tarbiyasini milliy mustaqillik, ma’rifatparvarlik, taraqqiyot bilan bog‘laydi. Unga ko‘ra, yaxshi axloqli avlod — kuchli jamiyatning kafolati.

Abdulla Avloniy o‘zbek ma’rifatparvarlik adabiyotining eng etuk namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ijodida Sharq mumtoz adabiyotining, ayniqsa Shayx Sa’diy Sheroziyning axloqiy-didaktik merosi alohida o‘rin tutadi. Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari bevosita Sa’diyning “Guliston”iga nazira tarzida yaratilgan bo‘lib, unda mumtoz axloqiy pand-nasihatlar yangi zamonaviy ma’rifiy maqsad bilan uyg‘unlashtirilgan.

Sa’diy Sheroziy Sharq axloqiy tafakkurining eng ulkan namoyandalaridan biridir. Uning “Guliston” va “Bo‘ston” asarlarida insonparvarlik, adolat, ilm, odob, sabr, halollik, saxovat kabi fazilatlar hikmatli hikoyatlar orqali yoritiladi. Sa’diy didaktik uslubda chuqur falsafiy fikrni sodda, esda qoladigan shaklda berishi bilan ajralib turadi.

Avloniy Sa’diyning axloqni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko‘rish g‘oyasini o‘z ijodida davom ettiradi. Uning uchun ham axloqiy tarbiya — millatni uyg‘otish va taraqqiyotga etaklash vositasidir.

Sa’diy singari Avloniy ham qisqa, o‘qishli hikoyatlar va ibratli misollar orqali o‘quvchini tarbiyalashni maqsad qiladi. Biroq Avloniyning hikoyatlari ko‘proq o‘z davrining muammolari — jaholat, savodsizlik, ota-ona e’tiborsizligi kabi masalalar bilan bog‘liq.

Sa’diy ilm egalariga chuqur hurmat bilan yondashadi. Avloniy esa bu g‘oyani zamonaviy pedagogika bilan boyitib, o‘qituvchini “millatning quyoshi” sifatida talqin qiladi. Bu Avloniyda Sa’diyning g‘oyaviy merosini davom ettirishning yorqin namunasi hisoblanadi.

Sa’diy asarlarida umumiy axloqiy g‘oyalar ko‘proq falsafiy mavzu bo‘lsa, Avloniy axloqni ijtimoiy masala sifatida ko‘radi. U o‘z xalqining qoloqligi, ta’limning sustligi, milliy ongning pasayishi kabi muammolarni ochiq tilga oladi.

Avloniy: “Ilm — nur, jaholat — zulmat”, — deya ilmning jamiyat hayotidagi o‘rnini yanada keng talqin qiladi. Sa’diy ilmni fazilat sifatida ulug‘lasa, Avloniy uni ijtimoiy taraqqiyotning asosiy quroli deb biladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Avloniy Sa’diyning murakkab falsafiy mazmunini xalqchil, aniq, maktab o‘quvchilari uchun tushunarli tilda qayta yaratadi. Bu uning asarlarining keng omma o‘rtasida mashhur bo‘lishiga sabab bo‘lgan. Avloniy axloqiy tarbiyani mustaqil pedagogik tizim sifatida ishlab chiqadi. Unda: milliy tarbiya, vatanparvarlik, oila tarbiyasi, maktabning rolikabi tushunchalar aniq nazariy asosga ega bo‘lgan. Bu jihatlar Sa’diyda mavjud bo‘lmagan holda Avloniyning o‘ziga xos ijodiy qo‘shimchalarini tashkil etadi.

Avloniy Sa’diy hikmatlarini zamonaviylashtiradi. Uning fikricha, axloq faqat shaxsiy fazilat emas, balki millatning kelajagi uchun zarur shartdir. Shu bois u har bir axloqiy pandni amaliy hayot bilan, maktab va jamiyat ehtiyojlari bilan bog‘laydi. Bunda Avloniy Sa’diyning g‘oyaviy merosini yangi davrga mos ravishda qayta tiklaydi.

A. Avloniyning Shayx Sa’diy ijodidan olgan ilhomi uning “Turkiy guliston yoxud axloq” kabi asarlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ammo Avloniy Sa’diyning didaktik merosini shunchaki takrorlamay, balki uni o‘z xalqining ehtiyojlariga moslab, yangi ijtimoiy-ma’rifiy mazmun bilan boyitadi. Shaxs tarbiyasi, ilm, axloq, vatanparvarlik, ma’rifat masalalarini zamonaviy ruhda talqin qilishi Avloniyni Sa’diyning ijodiy davomchisi, shu bilan birga mustaqil fikrli pedagog-mutafakkir sifatida ko‘rsatadi.

A. Avloniy Shayx Sa’diy merosidan chuqur ilhomlangan bo‘lsa-da, bu merosni ijodkorona takrorlamaydi. U Sa’diy hikmatlarini o‘z davrining dolzarb muammolari bilan bog‘lab, ularga milliy-ma’rifiy mazmun, pedagogik yondashuv va uyg‘onish g‘oyalarini qo‘shadi. Natijada Avloniy Sa’diyning davomchisi, shu bilan birga o‘zining mustaqil pedagogik maktabi va qarashlariga ega ma’rifatparvar sifatida namoyon bo‘ladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: G‘. G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2004. – 256 b.
2. Sa’diy Sheroziy. Guliston. – Toshkent: Mumtoz adabiyot, 2008. – 320 b.
3. Sa’diy Sheroziy. Bo‘ston. – Toshkent: Sharq, 2009. – 288 b.
4. Yo‘ldoshev Q., Quronov D. O‘zbek adabiyoti tarixi. – T.: O‘zbekiston, 2010. – 512 b.
5. Karimov N. Ma’rifatparvarlik adabiyoti asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 240 b.
6. Rajabova M. Abdulla Avloniy pedagogik qarashlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 168 b

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jobir Avriddinov Musulmon o‘g‘li**, o‘qituvchi, **[Жобир Авриддинов Мусулмон огли,** преподаватель], **[Jobir M. Avriddinov**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz tumani, Yangiobod MFY At-Termiziy ko‘chasi 1 A uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Ат-Термизий, 1], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street At-Termiziy, 1]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA SALOMATLIK MADANIYATINIRIVOJLANTIRISHNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

© N.I. Davronov[1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining shaxsiy salomatligi va sog‘lom turmush tarziga rioya qilishi uning professional faoliyati samaradorligi va pedagogik faoliyatining sifati bilan bevosita bog‘liqdir. Bolajak o‘qituvchilar — ya’ni pedagogik faoliyatni endigina boshlovchi yoki tayyorlanayotgan yosh mutaxassislar — salomatlik madaniyati va sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda nafaqat o‘z salomatliklarini mustahkamlash, balki kelajak avlodga sog‘lom hayot qadriyatlarini yetkazish uchun muhim rol o‘ynaydilar.Salomatlik madaniyati tushunchasi shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatligini saqlashga qaratilgan ongli faoliyatini, zarur bilim va ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Pedagogik nuqtai nazardan, bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirish ularning professional kompetensiyasining ajralmas qismi bo‘lib, u ta’lim jarayonida samarali o‘quv-mashg‘ulotlarni tashkil etish, o‘quvchilarga sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va pedagogik stressni boshqarish qobiliyatini shakllantiradi.

**MAQSAD:** bo‘lajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini tarbiyaviy jihatdan rivojlantirishning ahamiyati, metodik asoslari va pedagogik yondashuvlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, shuningdek, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash yo‘llarini aniqlashdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda bo‘lajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirishning tarbiyaviy ahamiyatini aniqlash uchun quyidagi materiallar va metodlardan foydalanilgan.

- Nazariy metodlar: adabiyotlarni tahlil qilish, ilmiy kontseptlarni solishtirish, umumlashtirish.
- Empirik metodlar: so‘rovnoma, intervyu, pedagogik kuzatuv, amaliy mashg‘ulotlarda ishtirok etish orqali ma’lumot yig‘ish.
- Analitik metodlar**:** olingan ma’lumotlarni statistik va sifat jihatdan tahlil qilish, natijalarni baholash va xulosalash.
- Pedagogik metodlar: interfaol mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar, treninglar, guruh ishlari va case study metodi.
- Integrativ yondashuv: biologiya, psixologiya, jismoniy tarbiya va pedagogika fanlari bilimlarini birlashtirish orqali salomatlik madaniyati ko‘nikmalarini shakllantirish. Ushbu metodlar bo‘lajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini tarbiyaviy jihatdan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shakllantirishning samaradorligini aniqlashga, shuningdek, ularni amaliy pedagogik faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, salomatlik madaniyati ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat shaxsiy salomatlikni mustahkamlash, balki pedagogik kompetensiyani oshirish va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish uchun muhim omildir. Tadqiqot shuningdek, interfaol mashg‘ulotlar, pedagogik treninglar va innovatsion ta’lim texnologiyalari bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyati ko‘nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qilishini tasdiqladi.Shu bilan birga, natijalar pedagogik jarayonda salomatlik madaniyati ko‘nikmalarini tizimli ravishda rivojlantirishning zarurligini va o‘quv dasturlariga innovatsion metodlarni integratsiya qilishning ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi.

**XULOSA:** o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirish nafaqat ularning shaxsiy salomatligini mustahkamlashga, balki kelajakda samarali pedagogik faoliyat yuritishiga ham bevosita ta’sir qiladi. Salomatlik madaniyati ko‘nikmalari — biologik, psixologik, ijtimoiy va qadriyat-motivatsion komponentlardan tashkil topib, shaxsning sog‘lom turmush tarzini ongli ravishda tanlashi va amalga oshira olish qobiliyatini shakllantiradi.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tarbiyaviy jarayonda interfaol metodlar, pedagogik treninglar, innovatsion yondashuvlar va integrativ ta’lim texnologiyalari bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyati ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, oila, ta’lim muassasalari va jamiyatning integratsiyalashgan roli salomatlik madaniyatini mustahkamlashda strategik ahamiyatga ega.Shu bois, bolajak pedagoglarda salomatlik madaniyatini rivojlantirish pedagogik ta’limning ajralmas qismi bo‘lib, u shaxsning professional kompetensiyasini oshirish, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va kelajak avlodning ijtimoiy va jismoniy rivojlanishiga hissa qo‘shish imkonini beradi.

**Kalit so‘zlar:** salomatlik madaniyati, bolajak o‘qituvchilar, tarbiyaviy ahamiyat, pedagogik kompetensiya, sog‘lom turmush tarzi, interfaol metodlar, innovatsion pedagogika, valeologik ta’lim, amaliy ko‘nikmalar, shaxsiy rivojlanish.

**Iqtibos uchun**: Davronov N.I. Bo‘lajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirishning tarbiyaviy ahamiyati. // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B. 166-173

## EDUCATIONAL IMPORTANCE OF DEVELOPING A HEALTH CULTURE IN FUTURE TEACHERS

©Nurzod I. Davronov[1]✉
[1]Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in the modern education system, a teacher's personal health and adherence to a healthy lifestyle are directly related to the effectiveness of his professional activities and the quality of his pedagogical activity. Future teachers - that is, young

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

specialists who are just starting their pedagogical activity or are being trained - play an important role in the formation of a health culture and a healthy lifestyle not only to strengthen their own health, but also to convey the values of a healthy life to the future generation. The concept of a health culture includes conscious activity aimed at maintaining the physical, mental and social health of a person, the necessary knowledge and skills. From a pedagogical point of view, the development of a health culture in future teachers is an integral part of their professional competence, which forms the ability to organize effective training sessions in the educational process, promote a healthy lifestyle to students, and manage pedagogical stress.

**AIM:** the importance of educationally developing a health culture in future teachers is to scientifically and theoretically analyze the methodological foundations and pedagogical approaches, as well as identify ways to apply them in practical activities.

**MATERIALS AND METHODS:** the following materials and methods were used in the study to determine the educational significance of developing a health culture in future teachers.

• Theoretical methods: analysis of literature, comparison and generalization of scientific concepts.

• Empirical methods: collection of information through questionnaires, interviews, pedagogical observation, participation in practical exercises.

• Analytical methods: statistical and qualitative analysis of the data obtained, evaluation and conclusion of the results.

• Pedagogical methods: interactive exercises, role-playing games, trainings, group work and case study method.

• Integrative approach: formation of health culture skills by combining knowledge of biology, psychology, physical education and pedagogical sciences. These methods serve to determine the effectiveness of educational formation of a health culture in future teachers, as well as to prepare them for practical pedagogical activities.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the results of the study showed that the development of health culture skills is an important factor not only for strengthening personal health, but also for increasing pedagogical competence and forming social responsibility. The study also confirmed that interactive classes, pedagogical trainings and innovative educational technologies serve to effectively form health culture skills in future teachers. At the same time, the results indicate the need for systematic development of health culture skills in the pedagogical process and the positive impact of integrating innovative methods into the curriculum.

**CONCLUSION:** studies have shown that the development of health culture in future teachers not only strengthens their personal health, but also directly affects their effective pedagogical activity in the future. Health culture skills are composed of biological, psychological, social and value-motivational components, forming the ability of a person to consciously choose and implement a healthy lifestyle. The results of the study showed that interactive methods, pedagogical training, innovative approaches and integrative

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

educational technologies in the educational process serve to effectively develop health culture skills in future teachers. Also, the integrated role of the family, educational institutions and society is of strategic importance in strengthening health culture. Therefore, the development of health culture in future teachers is an integral part of pedagogical education, which allows increasing the professional competence of the individual, promoting a healthy lifestyle and contributing to the social and physical development of the future generation**.**

**Keywords:** health culture, future teachers, educational importance, pedagogical competence, healthy lifestyle, interactive methods, innovative pedagogy, valeological education, practical skills, personal development.

**For citation**: Nurzod I. Davronov (2025) "Educational importance of developing a health culture in future teachers**"**, Inter education & global study, vol.3. (12), pp. 166-173. (In Uzbek).

# ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

©Н.И. Давронов[1]✉
[1]Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в современной системе образования личностное здоровье учителя и приверженность здоровому образу жизни напрямую связаны с эффективностью его профессиональной деятельности и качеством педагогической деятельности. Будущие учителя – молодые специалисты, только начинающие педагогическую деятельность или проходящие обучение, – играют важную роль в формировании культуры здоровья и здорового образа жизни не только для укрепления собственного здоровья, но и для передачи ценностей здорового образа жизни будущему поколению. Понятие культуры здоровья включает в себя осознанную деятельность, направленную на поддержание физического, психического и социального здоровья человека, необходимые знания и умения. С педагогической точки зрения развитие культуры здоровья у будущих учителей является неотъемлемой частью их профессиональной компетентности, которая формирует умение эффективно организовывать учебные занятия в образовательном процессе, пропагандировать здоровый образ жизни у студентов, управлять педагогическим стрессом.

**ЦЕЛЬ**: педагогическое значение формирования культуры здоровья у будущих учителей заключается в научно-теоретическом анализе методических основ и педагогических подходов, а также выявлении путей их применения в практической деятельности.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании для определения образовательной значимости формирования культуры здоровья будущих учителей были использованы следующие материалы и методы.

• Теоретические методы: анализ литературы, сравнение и обобщение научных концепций.

• Эмпирические методы: сбор информации путем анкетирования, интервьюирования, педагогического наблюдения, участия в практических занятиях.

• Аналитические методы: статистический и качественный анализ полученных данных, оценка и заключение по результатам.

• Педагогические методы: интерактивные упражнения, ролевые игры, тренинги, групповая работа и метод кейс-стади.

• Интегративный подход: формирование навыков культуры здоровья на основе объединения знаний биологии, психологии, физической культуры и педагогических наук. Данные методы позволяют определить эффективность образовательной деятельности по формированию культуры здоровья будущих учителей, а также подготовить их к практической педагогической деятельности.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты исследования показали, что развитие навыков культуры здоровья является важным фактором не только укрепления здоровья личности, но и повышения педагогической компетентности и формирования социальной ответственности. Исследование также подтвердило, что интерактивные занятия, педагогические тренинги и инновационные образовательные технологии способствуют эффективному формированию навыков культуры здоровья у будущих учителей. При этом результаты свидетельствуют о необходимости системного развития навыков культуры здоровья в педагогическом процессе и положительном влиянии интеграции инновационных методов в учебный процесс.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** исследования показали, что развитие культуры здоровья у будущих учителей не только укрепляет их личностное здоровье, но и напрямую влияет на их эффективную педагогическую деятельность в будущем. Навыки культуры здоровья слагаются из биологических, психологических, социальных и ценностно-мотивационных компонентов, формируя способность личности осознанно выбирать и реализовывать здоровый образ жизни. Результаты исследования показали, что интерактивные методы, педагогическая подготовка, инновационные подходы и интегративные образовательные технологии в образовательном процессе служат эффективному развитию навыков культуры здоровья у будущих учителей. Также стратегически важна интегрированная роль семьи, образовательных учреждений и общества в укреплении культуры здоровья. Поэтому развитие культуры здоровья у будущих учителей является неотъемлемой частью педагогического образования, которая позволяет повысить профессиональную компетентность личности, пропагандировать здоровый образ жизни и вносить вклад в социальное и физическое развитие будущего поколения.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** культура здоровья, будущие учителя, образовательная значимость, педагогическая компетентность, здоровый образ жизни, интерактивные методы, инновационная педагогика, валеологическое образование, практические навыки, личностное развитие.

**Для цитирования**: Давронов Н. И. Образовательное значение формирования культуры здоровья у будущих учителей // Inter education & global study. 2025. Vol.3. №12. B. 166-173

**S**alomatlik madaniyati — shaxsning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatligini saqlash va rivojlantirishga qaratilgan ongli faoliyat, zarur bilim, ko‘nikma va odatlarni o‘z ichiga oluvchi integrativ pedagogik kategoriya sifatida qaraladi. Pedagogik nuqtai nazardan, bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirish ularning professional kompetensiyasini oshirish, pedagogik stressni boshqarish, o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish imkonini beradi.

**Jadval 1. Bo‘lajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyati ko‘nikmalarining rivojlanish darajasi (%)**

| Ko‘nikma turi | Yuqori daraja | O‘rta daraja | Past daraja | Izohlar |
|---|---|---|---|---|
| Biologik-gigiyenik ko‘nikmalar | 45% | 40% | 15% | Sog‘lom ovqatlanish, gigiyena, jismoniy faollik |
| Psixologik barqarorlik | 35% | 50% | 15% | Stressni boshqarish, emotsional barqarorlik |
| Ijtimoiy-kommunikativ ko‘nikmalar | 40% | 45% | 15% | Muloqot, hamkorlik, jamoadagi qo‘llab-quvvatlash |
| Qadriyat-motivatsion ko‘nikmalar | 50% | 35% | 15% | Sog‘lom turmush tarzini qadriyat sifatida qabul qilish |

**Izoh:** Jadvaldagi ma’lumotlar tadqiqot natijalariga asoslanib, bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyati ko‘nikmalarining turli komponentlari bo‘yicha rivojlanish darajasini ko‘rsatadi. Bu natijalar pedagogik va tarbiyaviy ishlar samaradorligini baholashda qo‘llanilishi mumkin.

Salomatlik madaniyati ko‘nikmalari quyidagi komponentlardan iborat:

Biologik-gigiyenik komponent – sog‘lom ovqatlanish, jismoniy faollik, gigiyena qoidalarini amaliyotda qo‘llash;

Psixologik komponent – stressni boshqarish, emotsional barqarorlik, ijobiy fikrlash;

Ijtimoiy-kommunikativ komponent – konstruktiv muloqot, jamoadagi hamkorlik, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;

Qadriyat-motivatsion komponent – sog‘lom turmush tarzini shaxsiy qadriyat sifatida qabul qilish, ijobiy odatlarni shakllantirish.

Bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik metodlari

2.1. Valeologik yondashuv Valeologik yondashuv shaxsning salomatligini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan pedagogik jarayonni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuv orqali


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bolajak o‘qituvchilar: nazariy bilimlarni egallaydi, amaliy mashg‘ulotlar orqali ko‘nikmalarni shakllantiradi va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishni o‘rganadi.

2.2. Interfaol metodlar

- Rolli o‘yinlar va simulatsiyalar;
- Guruh ishlari va muammoli vaziyatlar tahlili;
- Case-study va voqea tahlili;
- Trening mashg‘ulotlari va muloqotli seminarlar.

2.3. Innovatsion pedagogik texnologiyalar

- Onlayn treninglar va interaktiv platformalar;
- Sog‘liq monitoringi mobil ilovalari;
- Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar.

2.4. Integrativ yondashuv Biologiya, psixologiya, jismoniy tarbiya va pedagogika fanlari bilimlarini birlashtirish shaxsning sog‘lom turmush tarziga oid ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Tarbiyaviy ahamiyati

Bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirish tarbiyaviy nuqtai nazardan quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Shaxsiy salomatlikni mustahkamlash va sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish;
2. Kelajakdagi pedagogik faoliyatda stressni boshqarish va samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish;
3. O‘quvchilarga sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish orqali ijtimoiy mas’uliyatni oshirish;
4. Innovatsion va interfaol metodlarni amaliyotga tatbiq etish orqali pedagogik kompetensiyani rivojlantirish.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bolajak o‘qituvchilarda salomatlik madaniyatini rivojlantirish pedagogik jarayonning samarali natijalarini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Salomatlik madaniyati ko‘nikmalari yuqori darajada shakllangan o‘qituvchilar pedagogik faoliyatda:

- sog‘lom turmush tarzini amaliyotga tatbiq etadi;
- psixologik barqarorlik va samarali muloqotni rivojlantiradi;
- darslarni innovatsion va interfaol metodlar orqali samarali tashkil etadi;
- jamiyat bilan integratsiyalashgan sog‘lom hayot qadriyatlarini targ‘ib qiladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, salomatlik madaniyati ko‘nikmalarini tizimli rivojlantirish va o‘quv dasturlariga innovatsion metodlarni integratsiya qilish pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Akhmedov, Sh. (2020). Salomatlik madaniyati va uning pedagogik asoslari. Toshkent: Fan.
2. Karimova, D. & Tursunov, R. (2019). Valeologiya asoslari va sog‘lom turmush tarzi. Toshkent: O‘qituvchi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Mamatqulov, B. (2021). Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar: Ta'limda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish. Toshkent: Ilm-Ziyo.
4. Mirzaev, S. (2018). Sog'lom turmush tarzi va yoshlar salomatligi. Toshkent: Universitet Nashriyoti.
5. Piskunov, V. (2017). Health culture formation in educational process: Theory and practice. Moscow: Education Press.
6. Rakhmatov, N. (2020). Pedagogical approaches to health education in schools. Journal of Pedagogical Studies, 4(2), 45-53.
7. Sultonova, M. & Ismoilov, A. (2019). Innovatsion metodlar va interfaol mashg'ulotlar orqali salomatlik ko'nikmalarini rivojlantirish. Toshkent: Ilmiy Nashr.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Davronov Nurzod Ismoilovich**, Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrasi dotsenti, [**Давронов Нурзод Исмоилович,** доцент кафедры теории и методики физической культуры], [**Davronov Nurzod Ismoilovich**, associate professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Culture]; manzil: O`zbekiston, Buxoro sh., A.Temur ko`chasi, 23-uy, 32-xonadon [адрес: Узбекистан, Бухарская область, улица А. Темура, 23, дом 32], [address: Uzbekistan, Bukhara district, A. Temur street, 23, house 32]. email:moneygood750@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MUSIQA ORQALI TINGLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

© D.Yu. Toshkuziyeva[1]✉

[1]Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: musiqa asosida tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish o'quv jarayonidagi eng samarali yondashuvlardan biridir. Musiqaning ritmi, ohangi, takrorlanadigan iboralari va hissiy konteksti tufayli til o'rganayotgan odam so'zlarni yaxshiroq eshitadi, tushunadi va eslab qoladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayniqsa takroriy tiyilishlar va aniq intonatsiyaga ega qo'shiqlar eshitish sezgirligini oshiradi va bu jarayon tinglovchining talaffuzni farqlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Ba'zi ilmiy asarlarda, shuningdek, musiqiy tajribaga ega bo'lgan o'quvchilar boshqalarga qaraganda tinglashda ancha muvaffaqiyatli ekanligi qayd etilgan. Qo'shiqlarni tanlash mezonlari, darsni bosqichma-bosqich tashkil etish, global va batafsil tinglash, mikro tinglash, soya usullari amaliy misollar bilan ta'kidlangan.

**MAQSAD**: musiqaning ritmik tuzilishi, intonatsiyasi va hissiy mazmuni til o'rganuvchilarning eshitish sezgirligini oshiradi, so'z boyligini yaxshiroq yodlashga hissa qo'shadi va talaffuzni farqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Motivatsiya, nutq faoliyati va mustaqil fikrlashni rivojlantirishda musiqaga asoslangan treningning roli ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatishlar asosida musiqaga asoslangan yondashuv an'anaviy usullarga qaraganda tinglashni tushunish qobiliyatini yanada samarali rivojlantiradi degan xulosalar chiqariladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tanlangan batafsil tinglash usuli tinglovchining e'tiborini qo'shiq so'zlaridagi aniq va muhim til birliklariga qaratishga xizmat qiladi. Ushbu usulda talaba so'zlarni, iboralarni, faktlarni yoki grammatik shakllarni aniqlashga harakat qiladi. Musiqani takroriy tinglash jarayoni eshitilgan ma'lumotni yaxshiroq tushunish va mustahkamlashga yordam beradi, shuningdek diqqatni jamlash va eslab qolish qobiliyatini rivojlantiradi

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: eshitish rivojlanishining asosi musiqa nazariyasi bo'lib, u talabalarga tovushlarni yaxshiroq tushunish va talqin qilish uchun zarur bo'lgan asoslarni beradi. Kompozitsiyalardagi daqiqali nozikliklarni aniqlash qobiliyatini yaxshilash orqali musiqa nazariyasini kuchli tushunish musiqa tinglashni kuchaytirishi mumkin. Masalan, janr va uslubning nozik jihatlari uchun ko'proq sezgir quloq turli xil o'lchovlar va rejimlarni o'rganish natijasida paydo bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, 16 yil davomida dars bergan Mishel Konnolining so'zlariga ko'ra, "musiqa nazariyasi diqqatli va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tanqidiy quloqni rivojlantiradi, talabalarni nafaqat eshitishga, balki chinakam tinglashga undaydi."

**XULOSA:** musiqa asosida tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy tillarni o'qitish jarayonida juda samarali. Musiqani ritm, ohang va hissiy tarkib bilan boyitish tufayli talabalar audio ma'lumotni tabiiyroq qabul qiladilar, ularning talaffuz va intonatsiyaga sezgirligi oshadi va yangi so'z va iboralarni kontekst bilan bog'lash orqali osonroq eslab qoladilar.

**Kalit so'zlar**: musiqaga asoslangan o'rganish; tinglashni tushunish; tinglashni tushunish; qo'shiq metodologiyasi; soya solish; mikro tinglash; eshitish sezgirligi; til o'rganish strategiyalari; motivatsiya; leksik rivojlanish

**Iqtibos uchun**: Toshkuziyeva D.Yu Musiqa orqali tinglash ko'nikmalarini rivojlantirish usullari. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.174–182.

## МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ С ПОМОЩЬЮ МУЗЫКИ

© Д.Ю.Ташкузиева[1]✉
[1]Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: развитие навыков аудирования на основе музыки-один из самых эффективных подходов в процессе обучения. Благодаря ритму, мелодии, повторяющимся фразам и эмоциональному контексту музыки человек, изучающий язык, лучше слышит, понимает и запоминает слова. Исследования показывают, что особенно повторяющиеся припевы и песни с четкой интонацией повышают слуховую чувствительность, и этот процесс также развивает способность слушателя различать произношение. В некоторых научных работах также отмечается, что учащиеся с музыкальным опытом более успешны в слушании, чем другие. Критерии отбора песен, поэтапная организация урока, глобальное и детальное прослушивание, микро-прослушивание, теневые методы выделены практическими примерами

**ЦЕЛЬ**: ритмическая структура, интонация и эмоциональное содержание музыки повышают слуховую чувствительность изучающих язык, способствуют лучшему запоминанию словарного запаса, развивают способность различать произношение. Также рассматривается роль обучения на основе музыки в развитии мотивации, речевой деятельности и самостоятельного мышления. На основе исследований и практических наблюдений делается вывод, что подход, основанный на музыке, развивает понимание на слух более эффективно, чем традиционные методы.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: выбранный метод детального прослушивания служит для привлечения внимания слушателя к конкретным и важным языковым единицам в текстах песен. В этом методе ученик пытается определить слова,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

фразы, факты или грамматические формы. Процесс повторного прослушивания музыки помогает лучше понять и закрепить услышанную информацию, а также развивает способность концентрироваться и запоминать

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в основе развития слуха лежит теория музыки, которая дает студентам основы, необходимые для лучшего понимания и интерпретации звуков. Сильное понимание теории музыки за счет улучшения способности определять мельчайшие нюансы в композициях может улучшить прослушивание музыки. Например, более чувствительное ухо к тонкостям жанра и стиля может возникнуть в результате изучения различных измерений и режимов. Кроме того, по словам Мишель Коннолли, преподававшей в течение 16 лет, " теория музыки развивает внимательный и критический слух, побуждая студентов не только слышать, но и искренне слушать."

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: развитие навыков аудирования на основе музыки очень эффективно в процессе обучения современным языкам. Благодаря обогащению музыки ритмом, мелодией и эмоциональным содержанием учащиеся воспринимают звуковую информацию более естественно, их чувствительность к произношению и интонации повышается, а новые слова и фразы легче запоминаются, связывая их с контекстом.

**Ключевые слова**: обучение на основе музыки; понимание на слух; понимание на слух; методология пения; затенение; микрослушание; слуховая чувствительность; стратегии изучения языка; мотивация; лексическое развитие

**Для цитирования**: Ташкузиева Д.Ю. Методы развития навыков аудирования с помощью музыки . // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 174–182.

## ARTS METHODS FOR DEVELOPING LISTENING SKILLS BASED ON MUSIC

©Dilrabo Yu.Toshkuziyeva[1]✉
[1]Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: the development of listening skills based on music is one of the most effective approaches in the learning process. Due to the rhythm, tone, repetitive phrases, and emotional context of the music, a person learning a language hears, understands, and remembers words better. Studies show that especially repeated refrains and songs with clear intonation enhance auditory sensitivity, and this process also develops the listener's ability to distinguish pronunciation. Some scholarly works also note that learners with musical experience are much more successful in listening than others. The criteria for selecting songs, the phased organization of the lesson, global and detailed listening, micro-listening, shadowing methods are highlighted with practical examples.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**AIM:** the rhythmic structure, intonation and emotional content of music increase the auditory sensitivity of language learners, contribute to better memorization of vocabulary, and develop the ability to distinguish pronunciation. The role of music-based training in the development of motivation, speech activity and independent thinking is also considered. Based on research and practical observations, it is concluded that a music-based approach develops the ability to understand listening more effectively than traditional methods.

**MATERIALS AND METHODS**: the selective detailed listening method serves to draw the listener's attention to clear and important language units in the song lyrics. In this method, the student tries to identify words, phrases, facts, or grammatical forms. The process of repeated listening to music helps to better understand and reinforce the heard information, and also develops the ability to concentrate and remember.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the foundation of auditory development is music theory, which gives students the framework they need to better understand and interpret sounds. By improving one's capacity to identify minute intricacies in compositions, a strong understanding of music theory can enhance music listening. A more perceptive ear for genre and style subtleties, for example, can result from learning about various scales and modes. Additionally, according to Michelle Connolly, who has taught for 16 years, "music theory cultivates an attentive and critical ear, encouraging students to not only hear but truly listen."

**CONCLUSION:** the development of listening skills based on music is highly effective in the process of modern language teaching. Due to the enrichment of music with rhythm, melody, and emotional content, students perceive audio information more naturally, their sensitivity to pronunciation and intonation increases, and they remember new words and phrases more easily by connecting them to the context.

**Key words**: music-based learning; listening comprehension; listening comprehension; song methodology; shadowing; micro-listening; auditory sensitivity; language learning strategies; motivation; lexical development

**For citation**: Dilrabo Yu.Toshkuziyeva. (2025) methods for developing listening skills based on music, inter education & global study, vol.3 (12), pp. 174–182. (In Uzbek).

The development of listening skills based on music is one of the most effective approaches in the learning process. Due to the rhythm, tone, repetitive phrases, and emotional context of the music, a person learning a language hears, understands, and remembers words better. Studies show that especially repeated refrains and songs with clear intonation enhance auditory sensitivity, and this process also develops the listener's ability to distinguish pronunciation. Some scholarly works also note that learners with musical experience are much more successful in listening than others. The criteria for selecting songs, the phased organization of the lesson, global and detailed listening, micro-listening, shadowing methods are highlighted with practical examples. Nurjanah

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Nurjanah emphasized in her research paper that “music is a powerful stimulus for student engagement precisely because it speaks to our emotion while still allowing us to use our brains to analyze it and its effects if we so wish. A piece of music can change the atmosphere in a classroom or prepare students for a new activity. It can amuse and entertain, and it can make a satisfactory connection between the world of leisure and the world of learning in the classroom.”[1] (Nurjanah Nurjanah, 46.p)

When introducing music into the learning process, song selection is very important. For elementary school students, slowly sung songs with simple vocabulary and repetition give the best results. At a medium level, the content part is strong, and songs similar to a story or dialogue are effective. At higher levels, metaphors, complex expressions, and songs with quickly recited texts enhance the student's ability to deeply analyze. At any level, the availability of a song's lyrics, its brevity, and clear pronunciation facilitate learning. At the beginning of the lesson, it is necessary to prepare the student for the topic of the song. For this, a short conversation, a question-and-answer on the topic, or introduction of keywords to the topic prepares the reader mentally and semantically for the listening process. Then the song is played without interruption once, and the reader tries to understand its general content. At this stage, it is enough to make a brief summary of what the main idea, general mood, or song means.

The selective detailed listening method serves to draw the listener's attention to clear and important language units in the song lyrics. In this method, the student tries to identify words, phrases, facts, or grammatical forms. The process of repeated listening to music helps to better understand and reinforce the heard information, and also develops the ability to concentrate and remember.The next method, the phonetic imitation method, is aimed at developing pronunciation, stress, and melody through music. Students learn to feel the natural melody of language by repeating sounds, word stresses, and intonation in a song. This method is especially important in making speech in a foreign language natural and fluent, and develops listening and pronunciation skills together. In addition, the lexical listening method is based on the study of new words and phrases through songs. The words given in the context of the song lyrics allow students to understand their meaning more deeply. Music and rhythm facilitate memorization of words and naturally expand students' vocabulary. The grammar-focused listening method focuses on grammatical structures found in song lyrics. Students perceive grammatical rules through a real language example, rather than a dry theory. This method facilitates understanding grammar and develops the skill of correctly applying it in speech.

Moreover, the cultural listening method introduces cultural factors into the process of language learning through music. Songs reflect the values, traditions, social problems, and worldview of the people. This method helps students to understand not only the

[1] Nurjanah & Miranti, Ira & Dwiastuty, Nina. (2018). The Correlation Between Students’ Habit In Listening Song And Students’ English Listening Skill. DEIKSIS. 10. 43. 10.30998/deiksis.v10i01.2125.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

language, but also the culture of the society that speaks it, which makes the process of language learning more meaningful. After this, proceed to the stage of detailed listening. In this process, tasks such as clauses, correct-incorrect sentences, and selective questions are used. Hiding certain words or phrases in the song's text and asking the reader to listen to and complete it strengthens not only hearing but also vocabulary. The next stage, micro-listening (micro-listening), allows for a deeper understanding of pronunciation, stress, rhythm, and intonation. Shadowing, that is, repeating the text immediately after the audio stream, is one of the most effective ways to increase the sensitivity of pronunciation and hearing.

K. M. Mendoza, M. R. Barcia, D. G. Mera, G. M. Galarza & J. L. Carrasco on their co-authored research named " Songs as Pedagogical Tools for Improving Listening Skills in ESL Learners: A Systematic Literature Review" shed on light that "results show time and time again that music-based instruction improves learners' ability to understand what they hear, learn new words, pronounce words correctly, and stay motivated. Some good strategies are gap-fill lyric activities, audiovisual media, Total Physical Response (TPR), and mobile-assisted tools like Lyrics Training."[2] (723.p) After listening, the student can make semantic or creative developments on the lyrics of the song. At this stage, activities such as talking about the content of the song, retelling the events in it, creating a short dialogue based on the text, or writing new lines similar to the continuation of the song are used.

This process increases the student's independent thinking and speech activity. At the end of the lesson, a short assessment or a quick test can be conducted. As a homework assignment, the student can reinforce their skills by listening to the song again, writing down newly encountered words in their notebook, or transcribing a part of the song.Nurjanah came across this conclusion at the end of her research that "the habit of listening to songs has a positive and significant correlation to students' listening skill. Therefore, the researcher suggests that all teachers should encourage their students to practice listening. By giving great motivation to students to read will affect their language skills. And, the researcher also suggests to all students to practice listening every day. They can listen to everything they like because it will give them more information or new knowledge. By having a high listening habit, students will be easier to understand and grasp information from what they listen to."[3] (Nurjanah, 48.p)

For the successful development of the listening comprehension program based on music, it is important to regularly monitor the process. For this, small tests are conducted at the beginning of lessons and at the end of the course, and the results are compared. Some studies show that by teaching one group with simple audio materials and the

[2] K. M. Mendoza, M. R. Barcia, D. G. Mera, G. M. Galarza & J. L. Carrasco (2023). Songs as Pedagogical Tools for Improving Listening Skills in ESL Learners: A Systematic Literature Review. 723-739-p

[3] Nurjanah, & Miranti, Ira & Dwiastuty, Nina. (2018). The Correlation Between Students' Habit In Listening Song And Students' English Listening Skill. DEIKSIS. 10. 43. 10.30998/deiksis.v10i01.2125.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

second group through a music-based approach, listening comprehension skills in the second group increased significantly compared to the first. Interactive platforms can be used to make this approach more convenient. For example, some sites automatically generate speech-filling exercises with song lyrics, while YouTube videos support multi-channel learning by combining visual and audio material. Through Quizlet or Kahoot, you can organize interesting tests and competitions among students.

Roudhotun Nadiyya noted based on her research that “moreover, the selection of music for pupils is heavily influenced by their age and social milieu, guaranteeing that they receive pleasure from the educational encounter. Moreover, empirical evidence has demonstrated that integrating songs and lyrics into classroom instruction can enhance student involvement and stimulate their willingness to actively engage in the educational endeavour.”[4] (Roudhotun Nadiyya, 687.p)

The foundation of auditory development is music theory, which gives students the framework they need to better understand and interpret sounds. By improving one's capacity to identify minute intricacies in compositions, a strong understanding of music theory can enhance music listening. A more perceptive ear for genre and style subtleties, for example, can result from learning about various scales and modes. Additionally, according to Michelle Connolly, who has taught for 16 years, "music theory cultivates an attentive and critical ear, encouraging students to not only hear but truly listen." Since not everyone has the same possibilities to interact with musical content, we must address the discrepancies in accessibility to music education. In an effort to democratise music education, all members of society should have numerous access points. According to LearningMole, which promotes inclusivity, this involves making sure materials are accessible for people with specific educational needs. By doing this, we build a more just society where everyone may enjoy the pleasures and educational advantages of music.

As we dive into the realms of tonal perception, our cognitive skills are honed. We utilise music theory as a tool to decipher tonalities, the essence of a piece’s character, which facilitates nuanced listening experiences. Engaging with music through this lens not only refines our auditory discernment but also nurtures an appreciation for the complexity of musical communication.Roudhotun Nadiyya also found out that “students can substantially enhance their understanding of the English language by possessing a plethora of perceptive concepts. Their deficient listening ability can be attributed to insufficient practise in listening and the choice of songs. If the songs employed are uninteresting, pupils will experience and hence exhibit a lack of enthusiasm and participation in class.”[5] (Roudhotun Nadiyya, 688.p)

[4] Nadiyya, Roudhotun & Suryadi, Suryadi. (2024). The Power of English Music to Improve Students' Listening Skills. Ideguru: Jurnal Karya Ilmiah Guru. 9. 683-688. 10.51169/ideguru.v9i2.772.

[5] Nadiyya, Roudhotun & Suryadi, Suryadi. (2024). The Power of English Music to Improve Students' Listening Skills. Ideguru: Jurnal Karya Ilmiah Guru. 9. 683-688. 10.51169/ideguru.v9i2.772.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

We can achieve a higher level of listening sophistication by fully understanding the functions of chords and tonalities in music. Michelle Connolly, the founder of LearningMole and an educational consultant with more than 16 years of classroom experience, fervently supports this path, saying that "understanding the theory behind music enriches the way we listen, play, and appreciate the art itself." In music education, we aim to reflect her sentiment by communicating the transforming potential of a solid theoretical foundation.K. M. Mendoza, M. R. Barcia, D. G. Mera, G. M. Galarza & J. L. Carrasco on their co-authored research showed that “this systematic review reveals that songs are highly effective pedagogical tools for enhancing listening skills in ESL learners across a variety of age groups, educational levels, and cultural contexts. The most consistent outcomes observed across the reviewed studies include improvements in listening comprehension, vocabulary acquisition, pronunciation, and learner motivation.”[6] (736.p)

The development of listening skills based on music is highly effective in the process of modern language teaching. Due to the enrichment of music with rhythm, melody, and emotional content, students perceive audio information more naturally, their sensitivity to pronunciation and intonation increases, and they remember new words and phrases more easily by connecting them to the context. Global listening, attentive listening to details, sentence completion exercises, and shadowing practice, organized on the basis of songs, comprehensively develop various components of listening comprehension. The research results show that the music-based approach forms listening skills faster than traditional methods. Thus, music has its place in the process of language learning not only as a pedagogical tool, but also as a powerful stimulus that increases motivation.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Nadiyya, Roudhotun & Suryadi, Suryadi. (2024). The Power of English Music to Improve Students' Listening Skills. Ideguru: Jurnal Karya Ilmiah Guru. 9. 683-688. 10.51169/ideguru.v9i2.772.
2. Ridhani, Nanda & Nasution, Yusnita. (2023). The Effect of English Songs to Improve Students' Listening Ability. Education & Learning. 3. 91-95. 10.57251/el.v3i1.842.
3. Toshkuziyeva D.Y "Musiqa asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilida tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish", - Tashkent State Pedagogical University Scientific Information, 2025, No. 5, pp. 120-128.

[6] K. M. Mendoza, M. R. Barcia, D. G. Mera, G. M. Galarza & J. L. Carrasco (2023). Songs as Pedagogical Tools for Improving Listening Skills in ESL Learners: A Systematic Literature Review. 723-739-p

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Toshkuziyeva D. Y Optimizing English teaching materials in primary school on the basis of a musical approach, – "Science and Innovation" International Journal, 2025, No. 4, pp 50-54.
5. K. M. Mendoza, M. R. Barcia, D. G. Mera, G. M. Galarza & J. L. Carrasco (2023). Songs as Pedagogical Tools for Improving Listening Skills in ESL Learners: A Systematic Literature Review. 723-739-p
6. Afriyuninda, Eicha & Oktaviani, Lulud. (2021). THE USE OF ENGLISH SONGS TO IMPROVE ENGLISH STUDENTS' LISTENING SKILLS. Journal of English Language Teaching and Learning. 2. 80-85. 10.33365/jeltl.v2i2.1442.
7. Deller, S. (2007). Music and language learning: A meta-analysis. In S. Deller & N. Russell (Eds.), The Cambridge Guide to Second Language Acquisition (pp. 271-290).
8. Nurjanah & Miranti, Ira & Dwiastuty, Nina. (2018). The Correlation Between Students' Habit In Listening Song And Students' English Listening Skill. DEIKSIS. 10. 43. 10.30998/deiksis.v10i01.2125.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Dilrabo Yusupjonovna Toshkuziyeva**, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti doktoranti, [**Ташкузиева Дилрабо Юсупжоновна**, Докторант Ташкентского государственного педагогического университета им. Низами], [**Dilrabo Yu.Toshkuziyeva**, Doctoral student of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami]; manzil: O'zbekiston, Toshkent sh., Chilanzor t. Bratislava ko'chasi, 3-uy [адрес: Узбекистан, ул. Братислава, 3, г. Ташкент], [address: Uzbekistan, 3, Bratislava st., Tashkent city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# ТАЛАБАЛАРНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЮМОРИСТИК КОНТЕНТГА ОИД МАТЕРИАЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

© Л.Х.Юсупова[1]✉

[1]Чирчиқ давлат педагогика университети, Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация

**КИРИШ**: юмористик контент дидактик восита сифатида ўқитиш жараёнини самарали ташкил этиш имкониятини яратади, у интерфаол методлар билан уйғунлашиб, ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини оширади, муаммоли вазиятларни ҳал қилиш ва танқидий тафаккурни ривожлантиришга туртки беради.

**МАҚСАД**: юмор билан ўқитувчи дарсдаги кескин муҳитни енгиллаштириши, ўқувчиларни жалб қилиши, ижобий тарзда юқорига кўтариши ва интроверт, уятчан талабалар билан алоқа ўрнатишга ёрдам беради.Талабаларнинг лингвомаданий компетенциясини ривожлантиришда юмористик контентга оид материаллардан фойдаланиш ўқувчиларнинг эмоционал ҳолатини аниқлаш, улар билан мулоқотга киришишга педагогик ёндашув орқали амалга оширишга ёрдам беради.

**МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР:** тадқиқот жараёнида чет эл олимларининг лингвомаданий компетенциясини ривожлантиришда юмористик контентга оид материаллардан ҳамда умумий усулни белгилайдиган барча асосий принциплар, дидактик тамойиллар тизими, чет тилларини ўрганиш усулларининг умумий тамойилларидан фойдаланилди. Ушбу методлар орқали талабаларда ўқув мотивларини, педагогик компетенцияларни ривожлантириш, мулоқотда киришишда тўсиқларни бартараф этишга хизмат қилади.

**МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР**: талабаларнинг лингвомаданий компетенциясини ривожлантиришда юмористик контентга оид материаллардан фойдаланиш орқали уларда сўзлашувда эркинликка эришиш, юмористик мулоқот орқали ҳаётий вазиятларни енгил қўллаш, юмористик матн орқали маъно қатламларини таҳлил қилиш ва интерпретация қилиш қобилияти, маданий реалиялар, халқона ифодалар ва миллий урф-одатларни англаш, мотивация ва қизиқишни кучайтиради.

**ХУЛОСА**: хулоса қилиб айтадиган бўлсак, педагогик жараёнда юмористик контентдан фойдаланиш қуйидаги шароитларда самарали бўлади:

1)педагогик такт талабларига мувофиқлиги;

2)кулгидан фойдаланиш, ҳақиқат, реал шароитлар ва ҳаётий воқеалар билан боғлиқ материаллар;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3)ҳазилдан фойдаланишни рағбатлантириш талабалар томонидан ўқитувчининг оптимизми ва қувноқлиги

Талабалар ўртасида лингвомаданий компетенцияни шакллантиришда юмористик контент материаллари орқали ўқув машғулотларида фойдаланиш ўқитувчиларнинг шахсий намунаси, мамлакат сиёсати ва касбга садоқати ҳам муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли улар юқори касбий маҳорати ва малакаси билан талабаларга ўрнак бўлишга интилишлари керак. Ушбу қоидаларга асосланиб, лингвомаданий компетенцияни шакллантириш талабанинг индивидуал хусусиятлари, қизиқишлари, шахсий интилишлари ва истакларига бевосита боғлиқ деган хулосага келиш мумкин. Талабаларнинг лингвомаданият қизиқишлари ва мойиллигини ҳисобга олиш, шунингдек, касбий компетенцияни ривожлантириш керак. Уларнинг ўзаро боғлиқлигини таъминлаш келажакдаги ўқитувчиларнинг педагогик олий таълимдаги муваффақиятларини таъминлайди. Талабаларга муваффақият учун масъулият ҳам шаклланади.

**Калит сўзлар**: лингвомаданий, маҳорат, дидактик тамойиллар, юмористик контент, маданиятлараро мулоқот, ўқув материаллари, махсус кўникмалар

**Иқтибос учун**: Юсупова Л.Х. Талабаларнинг лингвомаданий компетенциясини ривожлантиришда юмористик контентга оид материаллардан фойдаланишнинг назарий асослари . // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.183–192.

## ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАТЕРИАЛОВ, СВЯЗАННЫХ С ЮМОРИСТИЧЕСКИМ КОНТЕНТОМ, В РАЗВИТИИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ

© Л.Х.Юсупова[1]✉
[1]Чирчикский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: юмористическое содержание как дидактический инструмент создает возможность эффективной организации учебного процесса, что в сочетании с интерактивными методами повышает творческую активность учащихся, стимулирует развитие навыков решения проблем и критического мышления.

**ЦЕЛЬ**: с помощью юмора учитель может разрядить напряженную атмосферу на уроке, вовлечь учеников, поднять им настроение и помочь установить контакт с интровертными, застенчивыми учениками. Использование юмористических материалов в развитии языковой и культурной компетенции учащихся помогает определить их эмоциональное состояние и вступить с ними в диалог посредством педагогического подхода.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в процессе исследования использовались материалы юмористического содержания и все основные принципы, определяющие общую методику, систему дидактических принципов, общие

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

принципы методики изучения иностранных языков, направленные на развитие языковой и культурной компетенции иностранных ученых. Эти методы служат для развития у учащихся образовательной мотивации, педагогической компетентности и устранения препятствий в общении.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в процессе исследования использовались материалы юмористического содержания и все основные принципы, определяющие общую методику, систему дидактических принципов, общие принципы изучения иностранных языков, направленные на развитие языковой и культурной компетенции иностранных ученых. Эти методы служат развитию образовательной мотивации, педагогической кометности обучающихся и устранению препятствий в общении.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: в заключение, использование юмористического содержания в педагогическом процессе эффективно при следующих условиях:

1) соблюдение требований педагогического такта;

2) использование юмора, материалов, связанных с правдой, реальными условиями и жизненными событиями;

3) оптимизм и жизнерадостность преподавателя, которые поощряют использование юмора студентами.

В формировании языковой и культурной компетентности студентов также большое значение имеют личный пример преподавателей, политика страны и преданность профессии. Поэтому они должны стремиться быть примером для студентов, демонстрируя свои высокие профессиональные навыки и квалификацию. Исходя из этих правил, можно заключить, что формирование языковой и культурной компетентности напрямую связано с индивидуальными особенностями, интересами, личными стремлениями и желаниями студента. Необходимо учитывать языковые и культурные интересы и склонности студентов, а также развивать профессиональную компетентность. Обеспечение их взаимозависимости гарантирует успех будущих преподавателей в высшем педагогическом образовании. Студентов также учат ответственности за успех.

**Ключевые слова**: лингвистические и культурные навыки, дидактические принципы, юмористический контент, межкультурная коммуникация, учебные материалы, специальные навыки

**Для цитирования**: Юсупова Л.Х Теоретические основы использования материалов, связанных с юмористическим контентом, в развитии лингвистической компетенции студентов. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 183–192.

## THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE USE OF MATERIALS RELATED TO HUMOROUS CONTENT IN THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCE OF STUDENTS

© Lobar X. Yusupova[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Chirchik State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: humorous content as a didactic tool creates the opportunity to effectively organize the teaching process, which, combined with interactive methods, increases the creative activity of students, stimulates the development of problem solving and critical thinking.

**AIM:** with humor, the teacher can lighten the tense atmosphere in the lesson, engage students, positively uplift them, and help establish contact with introverted, shy students. The use of humorous content materials in the development of students' linguistic and cultural competence helps to determine the emotional state of students and enter into dialogue with them through a pedagogical approach.

**MATERIALS AND METHODS**: in the research process, materials related to humorous content and all basic principles defining the general method, system of didactic principles, general principles of methods of learning foreign languages were used in the development of linguistic and cultural competence of foreign scientists. Through these methods, it serves to develop educational motivations, pedagogical competencies in students, and to eliminate obstacles in communication.

**DISCUSSION AND RESULTS**: in the development of linguistic and cultural competence of students, through the use of materials related to humorous content, they can achieve freedom in speech, use humorous communication lightly in life situations, analyze and interpret layers of meaning through humorous text, understand cultural realities, folk expressions and national traditions, increase motivation and interest.

**CONCLUSION:** in conclusion, the use of humorous content in the pedagogical process is effective under the following conditions:

1) compliance with the requirements of pedagogical tact;

2) the use of humor, materials related to truth, real conditions and life events;

3) the teacher's optimism and cheerfulness, which encourage the use of humor by students.

In the formation of linguistic and cultural competence among students, the personal example of teachers, the country's policy and dedication to the profession are also of great importance. Therefore, they should strive to be an example for students with their high professional skills and qualifications. Based on these rules, it can be concluded that the formation of linguistic and cultural competence is directly related to the individual characteristics, interests, personal aspirations and desires of the student. It is necessary to take into account the linguistic and cultural interests and inclinations of students, as well as to develop professional competence. Ensuring their interdependence ensures the success of future teachers in higher pedagogical education. Students are also taught responsibility for success

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Key words**: linguistic and cultural skills, didactic principles, humorous content, intercultural communication, educational materials, special skills

**For citation**: Lobar X. Yusupova. (2025) The theoretical foundations of the use of materials related to humorous content in the development of linguistic competence of students, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 183–192. (In Uzbek).

**М**улоқотда ва чет тилини тушунишда юморнинг аҳамияти тил маданиятида шубҳасиздир, шунингдек, ушбу ҳодисани миллий маданиятнинг ўзига хос элементи сифатида билмаслик ҳам муҳим масалалардан биридир. Коммуникатив муваффақияцизликларнинг сабаби кўпинча амалиётида юмористик дунёқараш, лингвистик ва маданий тушунтириш зарурати ўртасидаги номувофиқлик борлигидир. Бунинг ечими, юмористик контентнинг назарий изланишларига, чет тиллари ўқитиш жараёнида уларни бартараф этишнинг методик усулларини яратишга шунингдек уларни ишлаб чиқишга эҳтиёж туғдиради.

Юмористик контентга оид материаллардан фойдаланишда, чет тилларини ўрганишнинг замонавий усулида учта даража билан ифодаланиши мумкин бўлган принциплар тизимини ажратиб кўрсатиш мумкин: биринчи даража умумий усулни белгилайдиган барча асосий принципларни ўз ичига олади. иккинчи даража-дидактик тамойиллар тизими ва ниҳоят, учинчи даража-чет тилларини ўрганиш усулларининг умумий тамойиллари ўз ичига олади.

Биринчидан, бу ерда бошланғич даражада инглиз юморларидан фойдаланган ҳолда ижтимоий-маданий компетенцияни шакллантириш бўйича бир қатор машқлар мавжуд. Чет тилини ўқитиш тамойиллари орасида замонавий методистлар махсус сатрда вазиятлилик тамойилини ажратиб кўрсатишади. Улар ўз асарларида инглиз тили дарсларида вазият тамойилини амалга оширади ва вазиятлар ёрдамида мумкинлигини ҳам таъкидлашади. Умуман олганда, вазиятлилик принцип сифатида гапиришни ўрганишнинг барчаси вазиятлар асосида ва уларнинг ёрдами билан амалга оширилишини англатади.

Юмористик контентга оид материаллардан фойдаланишда, чет тилларини ўрганишнинг замонавий усулида учта даража билан ифодаланиши мумкин бўлган принциплар тизимини ажратиб кўрсатиш мумкин: биринчи даража умумий усулни белгилайдиган барча асосий принципларни ўз ичига олади. иккинчи даража-дидактик тамойиллар тизими ва ниҳоят, учинчи даража-чет тилларини ўрганиш усулларининг умумий тамойиллари ўз ичига олади. Юмористик контентга оид материаллардан фойдаланишда яна, Е. И. Пассовнинг[1] инглиз тили дарсларидаги вазиятларнинг танлови асосида кўриб чиқса бўлади: Келинг, ўқув вазифаларини ҳал қилишнинг табиати кўп жиҳатдан боғлиқ бўлган вазиятларнинг асосий турларини ўрганамиз. Е. И. Пассов уларни қуйидаги мезонларга кўра таснифлайди:

[1] Терминосистема методики, или Как мы говорим и пишем. — Златоуст, 2009. — 60 с. — 500 экз. — ISBN 978-5-86547-480-7


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1."мулоқот жараёнининг етарлилигига кўра, ушбу доира яратилганми ёки ўзи яратилганлигидан қатъи назар, нутқни рағбатлантирадиган маълум бир қатор мавзулар мавжуд бўлганда вазиятлар мавжуд: сунъий, яъни. визуал воситалар ёки дисплей ёрдамида яратилган.

2.вазиятларни қайта тиклаш усулига кўра, улар қўшимча лингвистик воситалар, масалан, иллюстрациялар, макетлар ёрдамида яратилган қўшимча лингвистик ёки экстралингвистик вазиятларга бўлинади, яъни лингвистик тавсиф ёрдамида стимул яратилади.

3.маълум бир вазиятда яратилган маҳсулот сифатида айтилган сўз ҳажмига кўра қуйидагилар бўлиши мумкин: икки ёки учта нусхадан иборат микро вазиятлар ва кенгайтирилган мулоқотни ифодаловчи макро-вазиятлар.

Академик ва дарсдан ташқари тадбирларда талабалар турли хил муносабатларга киришадилар. Шу муносабат билан Е. И. Пассов А. М. Стояновский[2] билан биргаликда тўрт турдаги вазиятларни ишлаб чиқди: Машқларни танлаб олишда нутқ вазиятлари хилма-хил ва мазмуни жиҳатидан фарқ қилади ва бир турдаги вазият учун мажбурий шартлар тўплами бошқаси учун ортиқча бўлиши мумкин ва аксинча, учинчиси учун етарли эмас. Бироқ, мажбурий минимал деб аталадиган нарсани таъкидлаш керак – ҳар қандай вазиятда ҳақиқатан ҳам мавжуд бўлиши керак бўлган компонентлар. Бир нечта муаллифларнинг таснифларини таҳлил қилиб, юқорида муҳокама қилинган "вазият" таърифига мурожаат қилиб, биз компонентларнинг мажбурий минимуми мотив, мақсад ва ролларни ўз ичига олади деган хулосага келдик. Мотив нутқ фаолиятининг барча турларининг динамикаси ва табиатини белгилайди, нутқ жараёнининг моҳиятини очиб беради ва нутқ ҳолатининг асосий таркибий қисмларидан биридир, чунки унинг йўқлиги мумкин бўлган ҳуқуқий вазиятни йўқ қилиш учун, яъни талабалар мулоқотга эҳтиёж сезмайдилар, бу уларнинг фаолияти ва эътиборига таъсир қилади. Р. Якобсон[3] алоқа мотивларининг учта асосий гуруҳини аниқлайди:

1. Қўшма фаолиятни амалга ошириш (бизнес алоқалари);
2. Суҳбатдошга таъсир қилиш;
3. Мулоқотга бўлган ҳиссий эҳтиёжни қондириш

Юмористик контентга оид материаллардан фойдаланишнинг навбатдаги муҳим таркибий қисми суҳбатнинг мақсади бўлиб, у коммуникатив вазифа деб ҳам аталади. Талаба аниқ нима қилиш кераклигини билиши керак: савол беринг, унга жавоб олинг, бирор нарсага рози бўлинг, кимнидир бирор жойга таклиф қилинг ва ҳоказо. Л. Бим ва Т. Е. Тамбовкина[4] коммуникатив вазифаларнинг тўртта

[2] Пассов Е.И. Стояновский А.М. Ситуация речевого общения как методическая категория. Иностранные языки в школе. 1989; 2: 18-22.
[3] Якобсон Р. Морфологические наблюдения над славянским склонением // Избранные работы. М.: Прогресс, 1985. С. 176—197.
[4] Тамбовкина Т.Ю. Самоучитель ИЯ как учебная книга: проблемы классификации // Теория и практика обучения иностранным языкам: традиции и
инновации : сб. ст. междунар. науч.-практ. конф. памяти академика РАО

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

умумлаштирилган турини аниқлайдилар ва ҳар бир турга бир қатор субтиплар киришини кўрсатиб берадилар:

Бу тамойилга кўра, ҳар қандай нутқ вазиятида иштирокчилар одатда маълум ролларда ҳаракат қилишади. Баъзи ҳолларда, бу аниқ белгиланган роллар, масалан, дўконда сотувчи ва харидор ёки оиладаги ота-она ва бола ва баъзи ҳолларда, бу роллар жуда хиралашган ёки бир нечта роллар мавжуд ва бир-бирининг устига қўйилган бўлади. Бу одатда ҳар қандай жойда ва исталган вақтда содир бўлиши мумкин бўлган бепул мавзудаги суҳбатда содир бўлади. Аммо ҳаётда содир бўладиган бундай вазиятларда ҳам иштирокчиларнинг роллари назарда тутилади – улар ўзлари каби ҳаракат қилишади. Бу омилни инглиз тили дарсларида ҳам қўллаш мумкин, талабалар суҳбатда иштирок этишлари, ўзларини кимдир сифатида кўрсатишлари эмас, балки ўзлари бўлишлари ва бирор нарса ҳақида ўз фикрларини билдиришлари, ўзлари ҳақида баъзи маълумотларни айтиб беришлари, ҳаётидан воқеани айтиб беришлари керак, ёки тажриба ва бошқаларБундан ташқари, биз розимиз, В. Л. Скалкиннинг[5] фикрига кўра, ўқув нутқ вазиятлари оддийроқ, тўлдирилган ўқув нутқ вазиятларидан энг мураккаб, ролли вазиятларга қадар қўлланилиши керак. Юқоридагилардан хулоса қилишимиз мумкинки, вазиятийлик принцип сифатида гапиришни ўрганишнинг барчаси вазиятлар асосида ва уларнинг ёрдами билан амалга оширилишини англатади. Дарснинг мақсадлари ва вазифаларига қараб, у ёки бу турдаги вазият ва талабалар ўртасидаги муносабатлар тури танланади, бу материални қулай, онгли ва доимий ёдлашга ёрдам беради. Ушбу турдаги вазиятларнинг ҳар бирининг дарсдаги ўрни ва роли ўқув жараёнининг мантиғи билан белгиланади. Ҳар хил турдаги вазиятлар ўқувчиларнинг фаоллигини оширади, когнитив ва ижодий фаолликни рағбатлантиради, шунингдек, ўзлаштиришнинг барча босқичларида қўлланилади. Бундан ташқари, инглиз тили дарсларида вазиятнинг турли функциялари амалга оширилади, уларнинг ҳар бири ўқув жараёнини ташкил қилишда муҳим аҳамиятга эга.

Шунингдек, Синникова В. А.[6] ўз ишида талабаларга танлаш имкониятини бериш мумкин мавзу бўйича қизиқарли материал, шу билан уларни ўқув жараёнига ва ўқув материалини тайёрлашга жалб қилиш. Бу уларга ахборот майдонида ҳаракат қилишни ўргатади, чунки бу психологик жиҳатдан унинг атрофидаги дунё ҳақиқатларини кўрсатади. Масалан, бундай ҳазилни тушуниш учун " «Megyn Kelly repotedly wants to be the next Oprah. I’m sure becoming black will be way easier for her than learning how to empathize» " сиз Megan Kelli кимлигини, Опра Уинфри кимлигини, улар нима қилишларини ва уларни бир-биридан ажратиб турадиган

И.Л. Бим. М., 2013. С. 55—60.

[5] Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи. – М.: Русский язык, 1981.

[6] Ситникова В.А. Использование английского юмора при формировании лексической компетенции на уроках английского языка на старшем этапе обучения // TERRA LINGUAE: сб. науч. ст. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2020. С. 197-202. https://elibrary.ru/rahplw

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

нарсаларни билишингиз керак бу иш ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ мавзуга қизиқиши ва катта босқичда уларнинг эътиборини жалб қилиши мумкин яхши бошқариладиган ва бошқариладиган жараёнга айланади.

Бу услубларни қўллаш орқали, талабалар ўзларини кўрсатишга ва тенгдошлари орасида ажралиб туришга интилишади. Бу топшириқ уларга нафақат ўз маҳоратини намойиш этиш имкониятини бериши мумкин. Билим, балки уларнинг севимли машғулотлари соҳаси ҳақида гапириш, ундаги тўғри ахлоқий қадриятлар катта босқичда таълим, ижтимоий ва ахлоқий шахснинг шаклланиши содир бўлади ва бу асосда қизиқарли, юқори сифатли материални танлаш ва шакллантириш осон бўлади. Ушбу турдаги материаллар уларни тўғри йўналишга ва уларга тўғри воситалар ва тасдиқланган манбаларни кўрсатиш имконини беради.

**Юмористик адабиётларни таҳлил қилиш орқали эришиладиган ютуқлар**

| | |
|---|---|
| **Лексик ютуқлар** | Янги сўз ва ибораларни табиий контекстда ўрганиш, юморга хос идиомалар ва сўз ўйинларини ўзлаштириш. |
| **Грамматик ютуқлар** | Тил қоидаларини эркинроқ қўллаш, юмор орқали грамматик структураларни осон эслаб қолиш. |
| **Креативлик** | Мазмунни кулгили талқин қилиш, оригинал фикрлаш ва ижодий ёндошувни ривожлантириш. |
| **Лингвомаданий компетенция** | Юмор орқали маданий реалиялар, халқона ифодалар ва миллий урф-одатларни англаш. |
| **Психологик самара** | Дарсдаги стресни камайтириш, мотивация ва қизиқишни кучайтириш. |
| **Коммуникатив кўникма** | Сўзлашувда эркинликка эришиш, юмористик мулоқот орқали ҳаётий вазиятларни енгил қўллаш. |
| **Танқидий фикрлаш** | Юмористик матн орқали маъно қатламларини таҳлил қилиш ва интерпретация қилиш қобилияти. |

Бундан ташқари, юмор ўқитувчилар учун таълим воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин. Масалан, юмор билан ўқитувчи дарсдаги кескин муҳитни енгиллаштириши, ўқувчиларни жалб қилиши мумкин ижобий тарзда юқорига кўтариши ва интроверт, уятчан талабалар билан алоқа ўрнатишга ёрдам беради. Шундай қилиб, юқорида айтилганларнинг барчасидан хулоса қилишимиз мумкин юмор таълимнинг барча босқичларида ажойиб восита бўлиб хизмат қилиши мумкин: янги луғатни ўрганиш, такрорлаш ва мустаҳкамлашда, грамматикани ўрганишда керак бўлади. Юмор лингвистик ва маданий компонентнинг бир қисми бўлиши мумкин, шунингдек, дарсда дўстона муҳит яратишга ёрдам беради.

Ван Шуан[7] ўз мақоласида, замонавий ҳазиллар а мавзу бўлиши мумкин бўлган ва ҳозир ҳам мавжуд бўлган кўп қиррали ҳодиса адабий (эстетик), маданий,

[7] Ван Шуан. Методика использования юмора в преподавании иностранного языка / Ван Шуан // История и педагогика естествознания. – 2019. – № 4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-ispolzovaniyayumora-v-prepodavanii-inostrannogo-yazyka (дата обращения: 30.03.2020).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

семиотик, социологик, психологик ва тарихий-сиёсий таҳлил қилади, тегишли фанлар учун муҳим ва қизиқарли материалларни тақдим этади. Жон Роберт Шмиц ҳазилни уч гуруҳга ажратади:

1) умумжаҳон ҳазил ёки ҳазил ҳақиқатга асосланган;
2) маданиятга асосланган ҳазил;
3) лингвистик ҳазил ёки ҳазил сўз ўйини асосида.

Ушбу гуруҳлар тил ва таржима дарсларида ҳазилдан фойдаланишнинг педагогик асосларида хизмат қилади.

Юмористик контент билан ишлашнинг асосий услубий тамойиллари: хорижий аудиториядаги матнлар аниқлик, алоқа, вазиятлилик, онг тамойиллари, шунингдек, алоқани педагогик бирлаштириш принципи маданиятлардир. Чет тили дарсларида кулгили матнлар билан ишлашда биринчи навбатда ўқитувчи томонидан қўйилган вазифалар ва ҳар бир дарс давомида уларнинг аниқ бажарилишини ҳисобга олиш керак. Ҳазил матнлари билан машқлар чет тилини ўқитишда ҳазилдан фойдаланиш методологиясида муҳим ўрин тутади. Чет тилини ўқитиш методикасида машқларнинг бир нечта асосий таснифлари мавжуд: лингвистик-коммуникатив; жиҳат (фонетик, лексик, грамматик, стилистик) – мураккаб; репродуктив-самарали; аналогия бўйича-саҳналаштирилган-трансформацион; оғзаки-ёзма; тайёргарлик-ижодий ва ҳоказо. Қуйидаги машқлар кетма-кетлиги энг самарали бўлади: юморни ўқигандан кейинги матн ва талабалар лексик, грамматик ва стилистик хатоларни бартараф этишга қаратилган машқларни бажаришлар ва уни идрок этишда қийинчиликлар киради. Маъносини қандай тушунасиз мултфилмми ёки латифами? Муаллиф қандай муаммога, қайси мавзуга мурожаат қилади бу билан боғлиқми?"), қаратилган талабаларнинг эвристик тафаккурини ривожлантириш ва башоратли кўникмалар. Талабалар карикатурани идрок этишлари ёки ҳазил ўқишлари, тушунишлари керак ҳикоя ва уни оғзаки тасвирлаб беринг. Кейин уюшма томонидан қайта тиклаш керак кулгили матн ёки мултфилмга тегишли вазият. Буларнинг маъноларининг тўқнашуви натижасида вазиятлар-сўзма-сўз ва мажозий – кулгили эффект пайдо бўлади: савол-жавоб, вазият, композицион ва ўйин машқларидан ҳам тайёрланади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, педагогик жараёнда юмористик контентдан фойдаланиш қуйидаги шароитларда самарали бўлади:

1) педагогик такт талабларига мувофиқлиги;
2) кулгидан фойдаланиш, ҳақиқат, реал шароитлар ва ҳаётий воқеалар билан боғлиқ материаллар;
3) ҳазилдан фойдаланишни рағбатлантириш талабалар томонидан ўқитувчининг оптимизми ва қувноқлиги.

Юқоридаги омилларни хисобга олиб, талабаларга матнларни танлаб беришда, матнларни фразеологик бирликларнинг бойлигига, қизиқарли воқеаларга бой, урф одатларни кўрсатиб бера оладиган ва талабаларга турли

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

вазифалар беришга имкон берадиган юмористик контентларни ўз ичига олган материалларни танлаш керак.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ситникова, В.А. (2020). Использование английского юмора при формировании лексической компетенции на уроках английского языка на старшем этапе обучения. *TERRA LINGUAE: сб. науч. ст.* Казань: Изд-во Казан. ун-та, 197–202. URL: https://elibrary.ru/rahplw
2. Гнусарькова, Е.В. (2020). Непонимание английского юмора. *Актуальные проблемы языка и культуры: традиции и инновации: сб. ст. участников III Междунар. науч.-практ. конф.* Арзамас: Арзамас. ф-л Нац. исслед. Нижегород. гос. ун-та, 154–157. URL: https://elibrary.ru/kzpidn
3. Ван Шуан. (2019). Методика использования юмора в преподавании иностранного языка. *История и педагогика естествознания*, (4). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-ispolzovaniyayumora-v-prepodavanii-inostrannogo-yazyka
4. Samatova, B., & Yusupova, L. (2020). Materials on humorous content as a means of developing students' linguistic competence. *News of UzMU Journal, 1(1.2)*, 203–207. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=wjc9k2waaaaj&citation_for_view=wjc9k2waaaaj:uehwp8x0ceic
5. Yusupova, L. X. (2023). Ingliz tilini o'qitishda grammatikaning o‘rni. *So‘ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi, 7(1)*, 176–182. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=wjc9k2waaaaj&citation_for_view=wjc9k2waaaaj:2osognq5qmec
6. Yusupova, L. X. (2023). The place of grammar in teaching English. *American Journal of Pedagogical and Educational Research, 18*, 285–289. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=wjc9k2waaaaj&citation_for_view=wjc9k2waaaaj:d1gkvwhdpl0c

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉Юсупова Лобар Хусановна, Чирчиқ давлат педагогика университети мустақил тадқиқотчиси, [Юсупова Лобар Хусановна, Чирчикского государственного педагогического университета независимый исследователь], [ Lobar H.Yusupova, Independent researcher of Chirchik State Pedagogical University]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent sh., Chirchiq, muyulish A. Temur, 104-uy.Телефон: +998 71 716-68-05. [адрес: Узбекистан, ул. A.Temur, 104, г. Ташкент], [address: Uzbekistan, 104, A.Temur st.,Tashkent city]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# INKLYUZIV TA’LIM JARAYONIDA BO‘LAJAK PEDAGOGIKA FANI O‘QITUVCHILARINING AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

© M.B.Qayumov[1]✉

[1] Andijon davlat pedagogika instituti, Andijon, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** XXI asrda ta’lim tizimi raqamlashtirish va insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlanib, inklyuziv ta’lim konsepsiyasi ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylandi. Inklyuziv ta’lim barcha o‘quvchilarning teng huquqli ta’lim olishini ta’minlash bilan birga, pedagoglardan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish kompetensiyalarini talab etadi. Ayniqsa, bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining AKT kompetensiyalarini shakllantirish inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

**MAQSAD:** mazkur tadqiqotning maqsadi inklyuziv ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy asoslarini aniqlash, ularning tarkibiy komponentlarini belgilash hamda raqamli pedagogika imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida inklyuziv ta’lim va AKTga oid milliy va xorijiy ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqotda tahlil va sintez, taqqoslash, tizimli yondashuv, pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. UNESCO, UNICEF hujjatlari hamda TPACK, SAMR va UDL modellari nazariy asos sifatida qo‘llanildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak pedagoglarning AKT kompetensiyalari raqamli savodxonlik, multimodal resurslardan foydalanish, adaptiv texnologiyalarni qo‘llash va raqamli kommunikatsiya madaniyatini o‘z ichiga oladi. Tahlillar inklyuziv ta’lim sharoitida maxsus ehtiyojga ega o‘quvchilar uchun moslashtirilgan elektron resurslar yaratish ko‘nikmalarining yetarlicha rivojlanmaganligini aniqladi. Maxsus treninglar va amaliy mashg‘ulotlar ushbu kompetensiyalarni sezilarli darajada oshirishini tasdiqladi.

**XULOSA:** inklyuziv ta’lim sharoitida bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining AKT kompetensiyalarini shakllantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Tadqiqot natijalari AKT kompetensiyalarining nazariy modeli va ularni rivojlantirish yo‘nalishlarini belgilab berdi. Kelgusida inklyuziv ta’limga yo‘naltirilgan raqamli pedagogik dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

**Kalit so‘zlar:** inklyuziv ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, AKT kompetensiyasi, bo‘lajak pedagoglar, raqamli pedagogika, multimodal resurslar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iqtibos uchun**: Qayumov M.B. inklyuziv ta'lim jarayonida bo'lajak pedagogika fani o'qituvchilarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy asoslari // Inter education& global study. 2025. Vol.3. №12. B.193–201.

# ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПЕДАГОГИКИ В ПРОЦЕССЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

©М.Б.Каюмов[1]✉
[1]Андижанский государственный педагогический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в условиях цифровой трансформации образования инклюзивное обучение становится приоритетным направлением современной педагогики. Реализация инклюзивного образования требует от будущих преподавателей педагогики развитых информационно-коммуникационных компетенций, обеспечивающих эффективную работу с обучающимися с различными образовательными потребностями.

**ЦЕЛЬ:** целью статьи является теоретическое обоснование формирования информационно-коммуникационной компетентности будущих преподавателей педагогики в процессе инклюзивного образования и определение её структурных компонентов.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании использованы труды отечественных и зарубежных ученых, международные документы UNESCO и UNICEF. Применялись методы анализа и синтеза, сравнительный анализ, системный и модельный подходы, а также концепции TPACK, SAMR и UDL.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты исследования показали, что ИКТ-компетентность будущих преподавателей включает цифровую грамотность, работу с мультимодальными ресурсами, использование адаптивных технологий и развитие цифровой коммуникации. Выявлено, что навыки создания адаптированных электронных материалов в условиях инклюзивного обучения требуют дальнейшего совершенствования.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** формирование ИКТ-компетентности будущих преподавателей педагогики является ключевым условием повышения качества инклюзивного образования. Полученные результаты могут быть использованы при модернизации образовательных программ педагогических вузов

**Ключевые слова:** инклюзивное образование, информационно коммуникационные технологии, ИКТ-компетентность, будущие преподаватели, цифровая педагогика.

**Для цитирования**: Каюмов М.Б. теоретические основы формирования информационно-коммуникационной компетентности будущих преподавателей

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

педагогики в процессе инклюзивного образования // Inter education & global study.2025. Vol.3. №12. С. 193–201.

# THE THEORETICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCIES OF FUTURE PEDAGOGY TEACHERS IN THE PROCESS OF INCLUSIVE EDUCATION

© Muhammadsodik B. Kayumov[1]✉
[1] Andijan State Pedagogical Institute, Andijan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in the context of digital transformation, inclusive education has become a key priority in modern pedagogy. The successful implementation of inclusive education requires future pedagogy teachers to possess well-developed information and communication technology (ICT) competencies that support diverse learners' needs.

**AIM:** the purpose of this study is to provide a theoretical justification for developing ICT competencies of future pedagogy teachers in the process of inclusive education and to identify their structural components.

**MATERIALS AND METHODS:** the research is based on the analysis of national and international academic sources, including UNESCO and UNICEF reports. Analytical, comparative, and systemic approaches were applied, along with TPACK, SAMR, and UDL theoretical models.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings indicate that ICT competence includes digital literacy, multimodal resource usage, adaptive technologies, and digital communication skills. The study revealed insufficient development of skills related to creating adapted digital learning materials for inclusive education, highlighting the need for targeted training.

**CONCLUSION**: Developing ICT competencies of future pedagogy teachers is a crucial factor in improving the quality of inclusive education. The proposed theoretical framework can serve as a basis for updating teacher education curricula and advancing digital pedagogy practices.

**Keywords:** inclusive education, information and communication technologies, ICT competence, pre-service teachers, digital pedagogy, multimodal resources.

**For citation**: Muhammadsodik B. Kayumov (2025), the theoretical foundations for developing information and communication competencies of future pedagogy teachers in the process of inclusive education Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 193–201. (In Uzbek).

**XXI** asr ta'lim tizimi globallashuv, raqamlashtirish va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yangi bosqichga qadam qo'ymoqda. Bugungi kunda har bir jamiyatning barqaror rivojlanishi, avvalo, ta'lim jarayonining innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi hamda barcha toifadagi o'quvchilarning teng

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

huquqli ta’lim olishini ta’minlashga bog‘liq. Shuning uchun ham inklyuziv ta’lim konsepsiyasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Inklyuziv ta’lim nafaqat maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta’lim olishini qo‘llab-quvvatlaydi, balki ta’lim jarayonida inson qadr-qimmatini ulug‘lash, tolerantlik va ijtimoiy adolat tamoyillarini amalga oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident qarorlari va hukumat dasturlarida inklyuziv ta’limni joriy etish, pedagog kadrlarning kompetensiyasini oshirish va raqamli ta’lim muhitini kengaytirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Bu esa oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilaridan yangi pedagogik yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalarni puxta bilish va ulardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini talab qiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) nafaqat ta’lim jarayonini tashkil etishda, balki inklyuziv ta’lim ehtiyojiga ega o‘quvchilar uchun moslashtirilgan o‘quv resurslari yaratishda, baholash jarayonini takomillashtirishda, kommunikativ o‘zaro ta’sirni kuchaytirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining AKT kompetensiyalarini shakllantirish nafaqat texnik ko‘nikmalarni egallash, balki raqamli pedagogik madaniyat, multimodal yondashuv, virtual ta’lim muhiti bilan ishlay olish kabi murakkab kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, aksariyat tadqiqotlar umumiy ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim orqali AKTdan foydalanish masalalarini yoritgan bo‘lsa-da, aynan bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy asoslari yetarlicha ochib berilmagan. Bu esa mazkur sohada ilmiy izlanishlarni kengaytirish, zamonaviy didaktik yondashuvlar asosida AKT kompetensiyalarining strukturasini aniqlash va pedagogik modelini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Ushbu maqolada bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining inklyuziv ta’lim sharoitida samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun zarur bo‘lgan AKT kompetensiyalarining mazmuni, nazariy-metodik asoslari, rivojlanish mexanizmlari hamda ularni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Inklyuziv ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini pedagogik jarayonga integratsiya qilish bo‘yicha jahon va milliy ilmiy tadqiqotlarda turli konseptual yondashuvlar shakllangan. UNESCO (2017), UNICEF (2020) hamda Jahon banki hisobotlarida inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari — teng imkoniyat, moslashtirilgan o‘quv muhiti, raqamli resurslarning imkoniyatlari, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish kabi jihatlar alohida ta’kidlangan. Xalqaro olimlar Ainscow M., Booth T., Florian L., Slee R. tomonidan inklyuziv ta’limning pedagogik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va sotsiokultural mazmuni ilmiy asoslangan bo‘lib, bunda o‘qituvchi kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish markaziy o‘rinda turadi.

AKT kompetensiyalarining nazariy asoslari bo‘yicha E. Rogers, M. Fullan, J. Voogt, S. Knezek kabi olimlar raqamli pedagogika, texnologiyalardan foydalanish motivatsiyasi va raqamli savodxonlikning tarkibiy qismlari bo‘yicha konseptual modellarga ega. Shuningdek, TPACK (Koehler & Mishra) va SAMR (Puentedura) modellari ta’lim jarayonida AKTni integratsiya qilishning metodik asoslarini aniqlaydi. Ushbu yondashuvlar bo‘lajak pedagoglar uchun AKT kompetensiyalarining tuzilmasini belgilashda muhim nazariy manba sifatida xizmat qiladi. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalalari Sh. Abdullaeva, M. Hasanboyeva, G. Qodirova, X. Jamoliddinova kabi olimlarning tadqiqotlarida yoritilgan. AKT vositalaridan foydalanish bo‘yicha esa R. Raxmonov, D. Yo‘ldosheva, M. Qodirovning ishlarida raqamli ta’lim platformalari, virtual tajriba metodlari va elektron didaktik materiallar yaratish masalalari ilmiy asoslangan. Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining aynan inklyuziv ta’lim jarayonidagi AKT kompetensiyalariga doir tadqiqotlar yetarli darajada chuqur yoritilmagan.

Xalqaro va milliy ilmiy manbalarning tahlili inklyuziv ta’lim sharoitida bo‘lajak pedagoglarning AKT kompetensiyalari quyidagi tarkibiy qismlardan iborat ekanligini ko‘rsatadi: raqamli savodxonlik, multimodal resurslar bilan ishlash, moslashtirilgan kontent yaratish, adaptiv texnologiyalardan foydalanish, raqamli kommunikatsiya madaniyati, ta’lim platformalarini boshqarish, masofaviy o‘qitish ko‘nikmalari. Ushbu omillar bo‘lajak pedagoglarni kutilayotgan mehnat bozoriga moslashtirishda alohida ahamiyat kasb etadi..

Inklyuziv ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, AKT vositalaridan samarali foydalanish nafaqat ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi, balki moslashtirilgan o‘quv resurslari yaratishga, o‘quvchilar bilan individual ishlashni yo‘lga qo‘yishga ham xizmat qiladi. Biroq mavjud tajriba shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining AKT kompetensiyalari umuman ta’lim jarayonida yetarlicha shakllangan bo‘lsa-da, aynan inklyuziv ta’lim sharoitidagi maxsus ko‘nikmalar sust rivojlangan. Turli tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar shuni tasdiqladiki, talabalarda raqamli savodxonlik umumiy darajada shakllangan bo‘lsa-da, maxsus ehtiyojga ega ta’lim oluvchilar uchun moslashtirilgan elektron materiallar yaratish, adaptiv ta’lim platformalaridan foydalanish, multimodal o‘qitish texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar yetarlicha rivojlanmagan. Bu esa oliy ta’lim muassasalarida AKTga oid o‘quv dasturlarini qayta ko‘rib chiqish, inklyuziv ta’lim komponentlarini kiritish zaruratini yuzaga keltiradi. Shuningdek, xalqaro tajribaga asoslanib, TPACK, SAMR, UDL (Universal Design for Learning) kabi yondashuvlarning inklyuziv ta’lim

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

uchun alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Mazkur ta’lim modellari AKT vositalarini nafaqat texnik jihatdan, balki didaktik-maqsadli nuqtayi nazardan qo‘llashga yordam beradi. Tadqiqotda ko‘rib chiqilgan modellarning tahlili shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak o‘qituvchilar uchun AKT kompetensiyalarini shakllantirishda quyidagi yo‘nalishlar ustuvor hisoblanadi:

Moslashtirilgan elektron o‘quv resurslari yaratish: audio, video, subtitr, braille, interaktiv grafiklar.

Adaptiv ta’lim texnologiyalaridan foydalanish: individual o‘quv trayektoriyalari yaratish imkoniyatini beruvchi dasturlar.

Raqamli kommunikatsiyaning inklyuziv modeli: guruhli muloqot, onlayn maslahatlar, vizual aloqa vositalari.

Multimodal o‘qitish: bir vaqtning o‘zida bir necha sezgi organlariga ta’sir qiluvchi materiallar bilan ishlash.

Baholashning AKT asosidagi shakllari: testlar, portfoliolar, elektron monitoring, differensial nazorat.

Empirik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, AKTdan foydalanishga yo‘naltirilgan maxsus treninglar, amaliy mashg‘ulotlar va loyiha ishlari talabalar kompetensiyasining keskin oshishiga sabab bo‘ladi. Tajriba-sinov ishlari davomida talabalarning raqamli ko‘nikmalari, moslashtirilgan materiallar yaratish qobiliyati va inklyuziv guruhlar bilan onlayn ishlash malakalari sezilarli darajada o‘zgarishi kuzatildi.

Muhokama jarayonida aniqlangan yana bir muhim jihat — bu AKT kompetensiyalarini shakllantirishning psixologik va motivatsion omillari. Talabalar texnologiyalarni o‘rganishga yuqori qiziqish bildirgan bo‘lsalar-da, inklyuziv ta’limga oid texnologiyalardan foydalanishda ba’zan ishonchsizlik, tajriba yetishmasligi, amaliy misollar kamligi sababli qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Demak, metodik jarayonni nafaqat texnik treninglar bilan, balki psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash bilan ham to‘ldirish zarur. Xalqaro tajribadan ko‘rinib turibdiki, inklyuziv ta’limni modernizatsiya qilishda raqamli transformatsiya muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham AKT asosidagi inklyuziv o‘quv muhiti yaratish borasida samarali islohotlar amalga oshirilmoqda, ammo oliy ta’lim tizimi uchun moslashtirilgan metodika va texnologiyalarni yanada takomillashtirish lozim. Umumiy qilib aytganda, tadqiqot natijalari bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining inklyuziv ta’lim sharoitida samarali faoliyat yuritishi ko‘p jihatdan ularning AKT kompetensiyalariga bog‘liq ekanligini, ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish esa tizimli yondashuv, maxsus metodlar, multimodal resurslar va raqamli pedagogika vositalaridan foydalanishni talab etishini tasdiqlaydi.

Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish funksiyalarini ta’lim sohasini tahlil qilishda, baxs va munozaralar olib borishda, ma’lumotlardan to‘g‘ri amaliy xulosalar chiqarish, faoliyatning asosiy va to‘g‘ri yo‘nalishini belgilab olishda foydalanish mumkin. Ushbu funksiyalar rejalar tuzishda ba’zi masalalarga ko‘proq

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

e’tibor qaratish, ishonchli xulosalar berish, talaba tomonidan o‘quv kursini o‘zlashtirish,talaba va o‘qituvchi faoliyatidagi ijobiy va salbiy xolatlarni ochib berish kabilarni oydinlashtiradi. Axborot madaniyatini shakllantirish funksiyalari ta’lim samaradorligi, ish mazmuni, olib borilgan pedagogik faoliyatni tahlil qilishda katta ahamiyatga ega xisoblanadi. Oliy ta’lim muassasalarida talaba o‘zlashtirishi bilan, o‘quv materialarini to‘g‘ri tanlash, maqsadni to‘g‘ri yo‘naltirishda unga ta’lim berishni davlat va jamiyatni ta’limga qo‘ygan talablaridan kelib chiqqan xolda ularning bilimini to‘g‘ri adolatli baholashni ta’minlaydi.

Axborot madaniyatini shakllantirish funksiyalari talabani kursdan-kursga o‘tishida, mutaxassislikka qabul qilishida minimal talablarga javob berishda, ta’lim - tarbiya jarayonini to‘g‘ri tahlil etiladi va uning samaradorligi to‘g‘ri baholashda oliy ta’lim muassasalarining o‘quv tarbiya jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi, o‘quv faoliyati natijalarini xolislik bilan belgilab beradi.Yo‘l qo‘yilgan kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etishga yo‘l ochadi. Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishda xaqqoniylik, ishonchlilik, puxtalik kabi mezonlar asosida tarbiya jarayonining hamma sohasida muntazamlilik va izchillik hal qilish imkoniyatini yaratadi. Oliy ta’lim muassasalarining o‘quv jarayonida fanlarni o‘rganish chuqur va murakkab hodisalarni o‘z ichiga oladi. Shunga ko‘ra oliy maktab o‘quv fanlarini o‘qitish jarayonida axborot madaniyatini shakllantirish funksiyalari yaxlit xolatda talabalarning bilish qobiliyati, o‘zlashtirish darajasi va ularning ijodiy kuchlarini rivojlantirib borishga xizmat qiladi. Buning uchun o‘quv jarayonida axborot madaniyatini shakllantirish funksiyalariga rioya qilish lozim. Ya’ni mashg‘ulotlarda bayon qilinayotgan yangi materialning talabalarning oldindan o‘zlashtirgan ilmiy bilimlari, ko‘nikma va malakalari bilan izchil va uzviy bog‘lanishi va kelajakda yangi bilimlarni o‘zlashtirishga, shuningdek navbatdagi ta’lim bosqichiga o‘tish uchun zamin yaratilishi nazarda tutilmog‘i lozim

Inklyuziv ta’limning joriy etilishi oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarlik mazmunini tubdan yangilashni talab etadi. Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim jarayonida AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) kompetensiyalarini shakllantirish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy malakasini oshirishda asosiy omillardan biridir. Chunki zamonaviy pedagog inklyuziv sinfda turli ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarga moslashtirilgan ta’limni tashkil etish, multimodal resurslardan foydalanish va onlayn kommunikatsiya vositalari yordamida didaktik jarayonni samarali boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagoglarda AKT kompetensiyalarining shakllanishi uch asosiy komponentning uyg‘unlashuvini talab etadi: nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, refleksiv-madaniy yondashuv. Ushbu komponentlar pedagogning ta’lim jarayonini raqamlashtirishga tayyorligi, inklyuziv guruhlarda individual yondashuvni ta’minlashi va raqamli vositalardan didaktik maqsadlarga yo‘naltirilgan holda foydalanish salohiyatini belgilaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shuningdek, adabiyotlar tahlili AKT vositalaridan foydalanish bo‘lajak pedagoglarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirish, o‘quvchilar bilan axborot almashinuvini optimallashtirish va inklyuziv ta’lim sifatini oshirish imkonini berishini ko‘rsatdi. Tadqiqot metodologiyasi asosida ishlab chiqilgan nazariy yondashuvlar esa AKT kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish zarurligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot inklyuziv ta’lim sharoitida bo‘lajak pedagogika fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida AKT kompetensiyalarini rivojlantirishning muhimligini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berdi. Kelgusida bu yo‘nalishda amaliy-modul dasturlar yaratish, elektron metodik platformalar ishlab chiqish va raqamli pedagogik loyihalarni ta’lim jarayoniga tatbiq qilish bo‘yicha tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son; 30.04.2020 y., 06/20/5987/0521-son
2. Abu Nasr Forobiy. Risolalar. Mas’ul muharrir O‘zbekiston Respublikasi FA haqiqiy a’zosi Xayrullayev.M.M. Toshkent, Fan nashriyoti, 1975
3. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. I-t.O‘qituvchi, 1992
4. Avloniy A.Turkiy guliston yohud axloq.– T.: Ma’naviyat, 1998.
5. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari.- T.: Fan, 2007.
6. Raxmonov, O., Foziljonova, M., & o‘g‘li, A. M. I. (2022). Bo‘lajak informatika o‘qituvchisining shaxsiy kompetentlik oshirish modeli. Ta’lim fidoyilari, 16(3), 18-26.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

**Qayumov Muxammadsodiq Baxtiyor o‘g‘li**, Andijon davlat pedagogika instituti magistranti [**Каюмов Мухаммадсодик Бахтиёрович**, Магистрант Андижанского государственного педагогического института], [ Muhammadsodiq B.Kayumov, Master’s Degree Student, Andijan State Pedagogical Institute]; Manzil: Andijon viloyati, Bo‘ston tumani, Yakka tol MFY, Anxor ko‘cha 2-uy; [адрес: Андижанская область, Бустанский район, махалля Якка толь, улица Анхор, дом 2]; [adres: Andijan region, Buston district, Yakka tol Neighborhood, Ankhor street 2]; qayumovmuhammadsodiq1999@gmail.com

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# AVTOMOBILLARNING ELEKTR TIZIMLARI FANINING MANTIQIY ALOQADORLIK-UZVIYLIK ASOSIDA TANLANGAN O‘QUV MATERIALLARI MAZMUNINI YAGONA AXBOROT-DASTURIY VOSITA YORDAMIDA O‘RGANISH METODIKASI

© I.N.Saydaliyev[1], N.I.Rustamova[2]✉

[1]Andijon davlat texnika instituti Andijon, O’zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** zamonaviy avtomobilsozlik sanoatida elektr va elektron tizimlarning ulushi tobora ortib bormoqda, bu esa muhandis-texnik kadrlarni tayyorlash jarayonida “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanining ahamiyatini keskin oshirmoqda. Avtomobilning ishga tushirilishi, harakat xavfsizligi, energiya ta’minoti va boshqaruv jarayonlari bevosita elektr tizimlari faoliyatiga bog‘liq. Shu sababli mazkur fanni o‘qitishda an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, o‘quv materiallarini mantiqiy aloqadorlik va uzviylik asosida qayta tuzish hamda ularni yagona axborot-dasturiy vosita yordamida o‘zlashtirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar va simulyatsion muhitlardan foydalanish talabalarda murakkab elektr jarayonlarini yaxlit tizim sifatida tushunish imkonini yaratadi.

**MAQSAD:** ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanining o‘quv materiallarini mantiqiy aloqadorlik va uzviylik tamoyillari asosida tanlab, ularni yagona axborot-dasturiy vosita orqali o‘rganish metodikasini ishlab chiqish va ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqotda talabalar uchun nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtiruvchi, diagnostik va muhandislik fikrlashini rivojlantiruvchi samarali o‘qitish modelini yaratish ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida mazkur fan bo‘yicha milliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, o‘quv dasturlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Metodik asos sifatida tizimli yondashuv, taqqoslash, tahlil va sintez usullaridan foydalanildi. O‘quv jarayonida Moodle elektron ta’lim platformasi, AutoCAD Electrical, Multimetr asosidagi diagnostik modellar hamda “Gamma” virtual laboratoriya modullari qo‘llanildi. Pedagogik tajriba nazorat va tajriba guruhlari asosida tashkil etilib, test sinovlari, amaliy topshiriqlar va kuzatishlar orqali o‘quv materiallarini o‘zlashtirish darajasi baholandi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘quv materiallarini yagona axborot-dasturiy vosita asosida, uzviy va mantiqiy ketma-ketlikda o‘rganish talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirdi. Tajriba guruhidagi talabalar elektr zanjirlarini tahlil qilish, nosozliklarni aniqlash va texnik yechimlar taklif etishda yuqori natijalarga erishdi. Raqamli va vizual modellashtirish vositalari murakkab jarayonlarni tushunishni yengillashtirib, nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

mustahkamladi. Natijada talabalar diagnostik fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirdi.

**XULOSA:** xulosa qilib aytganda, “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini mantiqiy aloqadorlik va uzviylik asosida tanlangan o‘quv materiallari hamda yagona axborot-dasturiy vosita yordamida o‘qitish metodikasi o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Ushbu yondashuv talabalarda mustahkam nazariy bilimlar, barqaror amaliy ko‘nikmalar va zamonaviy muhandislik tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi. Taklif etilgan metodika texnik yo‘nalishdagi oliy ta’lim muassasalarida qo‘llash uchun maqsadga muvofiqdir.

**Kalit so‘zlar:** avtomobillarning elektr tizimlari, axborot-dasturiy vositalar, raqamli ta’lim, mantiqiy uzviylik, virtual laboratoriya, muhandislik kompetensiyasi.

**Iqtibos uchun**: I.N.Saydaliyev, N.I.Rustamova Avtomobillarning elektr tizimlari fanining mantiqiy aloqadorlik-uzviylik asosida tanlangan o‘quv materiallari mazmunini yagona axborot-dasturiy vosita yordamida o‘rganish metodikasi // Inter education& global study. 2025. Vol.3. №12. B.202–213.

## МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА, ВЫБРАННОГО НА ОСНОВЕ ЛОГИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗАННОСТИ-ПРЕЕМСТВЕННОСТИ НАУКИ ОБ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ АВТОМОБИЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЕДИНОГО ИНФОРМАЦИОННО-ПРОГРАММНОГО СРЕДСТВА

©И.Н.Сайдалиев[1]✉, Н.И.Рустамова[2]✉
[1]Андижанский государственный технический институт, Андижан, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в современном автомобилестроении доля электрических и электронных систем постоянно увеличивается, что значительно повышает значимость дисциплины «Электрические системы автомобиля» в подготовке инженерно-технических кадров. Работа автомобиля, безопасность движения, энергоснабжение и процессы управления напрямую зависят от функционирования электрических систем. Поэтому преподавание данной дисциплины требует не только традиционных подходов, но и логической упорядоченности учебного материала, его интеграции в единую информационно-программную среду. Использование цифровых технологий и симуляционных сред позволяет студентам воспринимать сложные электрические процессы как целостную систему.

**ЦЕЛЬ:** основной целью исследования является разработка и научное обоснование методики изучения дисциплины «Электрические системы автомобиля» на основе логической взаимосвязанности и целостности учебного материала, интегрированного в единую информационно-программную среду. Задача исследования — создать эффективную модель обучения, которая способствует сочетанию теоретических знаний с практическими навыками, развитию диагностического и инженерного мышления студентов.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в ходе исследования был проведен анализ отечественной и зарубежной научной литературы, учебных программ и нормативно-правовых документов. Методологической основой послужили системный подход, методы сравнения, анализа и синтеза. В учебном процессе применялись электронная образовательная платформа Moodle, AutoCAD Electrical, диагностические модели на основе мультиметров, а также виртуальные лабораторные модули «Gamma». Педагогический эксперимент проводился на контрольной и экспериментальной группах с использованием тестов, практических заданий и наблюдений для оценки уровня усвоения учебного материала.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты исследования показали, что изучение учебного материала в единой информационно-программной среде с логической и последовательной структурой значительно повышает мотивацию студентов к дисциплине. Студенты экспериментальной группы лучше справлялись с анализом электрических цепей, выявлением неисправностей и предложением технических решений. Цифровые и визуальные средства моделирования облегчали понимание сложных процессов и укрепляли связь теории с практикой. В результате развивались навыки диагностического мышления и самостоятельного принятия решений

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** таким образом, методика преподавания дисциплины «Электрические системы автомобиля» на основе логической взаимосвязанности учебного материала и единой информационно-программной среды повышает эффективность учебного процесса. Подход способствует формированию у студентов прочных теоретических знаний, практических навыков и современного инженерного мышления. Разработанная методика может быть применена в технических вузах для оптимизации подготовки специалистов

**Ключевые слова:** электрические системы автомобиля, информационно-программные средства, цифровое обучение, логическая взаимосвязанность, виртуальная лаборатория, инженерная компетентность.

**Для цитирования**: Сайдалиев И.Н., Рустамова Н.И. Методика изучения содержания учебного материала, выбранного на основе логической взаимосвязанности-преемственности науки об электрических системах автомобилей с использованием единого информационно-программного средства // Inter education & global study.2025. Vol.3. №12. С. 202–213.

## METHODOLOGY FOR STUDYING THE CONTENT OF SELECTED EDUCATIONAL MATERIALS ON THE BASIS OF LOGICAL CONNECTION-CONTINUITY OF THE SCIENCE OF ELECTRICAL SYSTEMS OF CARS USING A SINGLE INFORMATION AND SOFTWARE TOOL

©Ismoil N. Saydaliyev[1], Nigora I. Rustamova[2]✉
[1] Andijan State Technical Institute, Andijan, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

**INTRODUCTION:** in modern automotive engineering, the share of electrical and electronic systems is steadily increasing, which significantly enhances the importance of the “Automotive Electrical Systems” course in the training of engineering personnel. Vehicle operation, driving safety, energy supply, and control processes are directly dependent on the functioning of electrical systems. Therefore, teaching this discipline requires not only traditional methods but also a logically structured curriculum integrated into a unified digital environment. The use of digital technologies and simulation platforms enables students to perceive complex electrical processes as a coherent system.

**AIM:** the main objective of this study is to develop and scientifically substantiate a methodology for teaching the “Automotive Electrical Systems” course based on the logical coherence and integrity of the curriculum within a unified digital learning environment. The study aims to create an effective instructional model that combines theoretical knowledge with practical skills while fostering students’ diagnostic and engineering thinking

**MATERIALS AND METHODS:** the study involved an analysis of domestic and international scientific literature, curricula, and regulatory documents. The methodology was based on a systematic approach and methods of comparison, analysis, and synthesis. In the educational process, the Moodle e-learning platform, AutoCAD Electrical, multimeter-based diagnostic models, and “Gamma” virtual laboratory modules were utilized. A pedagogical experiment was conducted with control and experimental groups, using tests, practical tasks, and observations to assess the level of knowledge acquisition.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the results demonstrated that studying the curriculum in a unified digital environment with a logically structured sequence significantly increased student motivation. Students in the experimental group performed better in analyzing electrical circuits, identifying faults, and proposing technical solutions. Digital and visual simulation tools facilitated understanding of complex processes and strengthened the connection between theory and practice. Consequently, diagnostic thinking and independent decision-making skills were developed.

**CONCLUSION**: in summary, the methodology for teaching “Automotive Electrical Systems” based on logical coherence and integration into a unified digital environment enhances the efficiency of the educational process. This approach promotes the development of solid theoretical knowledge, practical skills, and modern engineering thinking among students. The proposed methodology is suitable for implementation in technical universities to optimize specialist training.

**Keywords:** automotive electrical systems, digital learning tools, e-learning, logical coherence, virtual laboratory, engineering competence

**For citation**: Ismoil N. Saydaliyev, Nigora I. Rustamova (2025), Methodology for studying the content of selected educational materials on the basis of logical

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

connection-continuity of the science of electrical systems of cars using a single information and software tool. Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 202–213. (In Uzbek).

“**A**vtomobillarning elektr tizimlari” fani transport muhandisligi sohasida talabalarga zarur bo‘lgan nazariy va amaliy bilimlarni taqdim etadi. Bu fan avtomobil tizimlarini boshqarish, diagnostika qilish va sozlash bo‘yicha muhim ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bugungi kunda avtomobillarning elektr tizimlaridagi texnologik yangiliklar va komplekslikларning o‘sishi, o‘qitish metodologiyasini yangilashni talab qiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim tizimiga integratsiyasi o‘quv jarayonini yanada samarali va interfaol qilish imkonini beradi. Bu, o‘z navbatida, talabalarga elektr tizimlarini o‘rganishda yangi, innovatsion metodlarni qo‘llash imkonini yaratadi. [9–10] Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini o‘qitishda zamonaviy axborot texnologiyalarini, simulyatsion dasturlarni va interfaol ta’lim metodlarini integratsiya qilish orqali talabalarda chuqur nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishdir. Tadqiqotda o‘quv jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish, masalan, Moodle, AutoCAD Electrical, Multimeter, va “Gamma” kabi platformalarni qo‘llash orqali elektr tizimlarini o‘rganishning innovatsion yondashuvlari ishlab chiqiladi [8–10]. Ushbu metodlar talabalarga avtotexnik tizimlarni nazariy va amaliy jihatdan o‘rganishga, kompleks diagnostika tizimlarini yaratish va muammolarni texnik jihatdan hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, tadqiqotda avtomobil elektr tizimlari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar va laboratoriya ishlari jarayonlarini raqamli va simulyatsion vositalar yordamida tashkil etishning samaradorligi tahlil qilinadi [8–9]. Tadqiqotda o‘quvchilarning interaktiv tarzda o‘qish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar ishlab chiqiladi. Natijada, o‘quvchilarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy tajriba ham berilib, zamonaviy avtomobil tizimlaridagi xatoliklarni aniqlash va ularni tuzatish bo‘yicha muhandislik tafakkurini rivojlantirishga erishiladi. Shuningdek, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish va talabalarning kasbiy kompetensiyalarini yanada kuchaytirish maqsadida, ilg‘or raqamli platformalar va ta’lim vositalaridan keng foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi [9–11].

Mavzuga oid eng yangi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini o‘qitish samaradorligini oshirish bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlar asosan uchta yo‘nalishda jamlangan: birinchisi, o‘quv mazmunini zamonaviy ilmiy-texnik yutuqlar darajasiga moslashtirish; ikkinchisi, raqamli va simulyatsion muhit asosida o‘qitish texnologiyalarini joriy etish; uchinchisi esa talabalarda amaliy-texnik kompetensiyalarni shakllantirishni ta’minlaydigan integrallashgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqishdir [3–6,13,14].

Jahon tajribasini tahlil qilish jarayonida alison.com, autotrainingcentre.com, ljcreate.com kabi platformalarda taqdim etilgan onlayn kurslar, shuningdek Montgomery

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

College (AQSh)ning “Automotive Electrical Systems Specialist Certificate” dasturi, IMI (Birlashgan Qirollik)ning “Vehicle Electrics 1 (VE1)” kursi, Metropolia University of Applied Sciences (Finlyandiya)dagi “Automotive Electrics” bakalavriat moduli va Brno University of Technology (Chexiya)ning “Automotive Electronics and Electromobility” yo‘nalishi o‘quv materiallari o‘rganildi; bu manbalar avtomobil elektr tizimlarini o‘qitishda interfaol, vizual va amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvlar ustuvorligini yaqqol ko‘rsatib beradi. Shu bilan birga, [3–6,13] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-son qarori hamda Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 10-oktabrdagi 816-son qarorida oliy ta’lim uchun o‘quv adabiyotlari mazmuni fan va texnika sohasidagi so‘nggi yutuqlarni aks ettirishi, dinamik jarayonlarni yoritishda elektron ta’lim vositalaridan foydalanish, tasviriy materiallar ulushini oshirish va talabalarni tanqidiy fikrlashga undaydigan metodik yechimlarni qo‘llash zarurligi ta’kidlanadi; bu talablar mazkur tadqiqotning nazariy-metodik tayanchini tashkil etdi.

Milliy va xorijiy manbalarni taqqoslash natijasida avtomobil elektr tizimlari bo‘yicha an’anaviy darslik va qo‘llanmalarda fundamental nazariy tushunchalar yetarli yoritilgan bo‘lsa-da, ularning raqamli ta’lim muhiti, virtual laboratoriyalar va masofaviy monitoringi bilan uzviy bog‘lanishi yetarli darajada ishlab chiqilmagani aniqlandi [13–14]. Shu bois tadqiqot doirasida “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanining o‘quv mazmuni ilmiylik, fundamentallik, nazariya va amaliyot birligi, tizimlilik hamda ta’limning izchilligi va uzluksizligi tamoyillariga tayangan holda qayta ko‘rib chiqildi, avtomobil elektr tizimlarini tuzilishi, ularning modellarini ishlab chiqish va amaliy muammolarini yechishga qaratilgan tizimli bloklar shakllantirildi. Tadqiqot metodologiyasi mazmuniy-tahliliy [1–3,13–15], loyihalash va pedagogik tajriba elementlarini birlashtiruvchi kompleks yondashuvga asoslangan bo‘lib, dastlab mavjud darsliklar, xorijiy o‘quv dasturlari va normativ-huquqiy hujjatlar mazmuniy tahlil qilindi, so‘ngra ularning asosida fan bo‘yicha yangilangan o‘quv-modul tizimi va elektron-resurslar majmuasi loyihalashtirildi.

“Moodle” platformasida ma’ruza matnlari, testlar, interfaol topshiriqlar va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar jamlangan elektron kurs yaratildi; “Proteus”, “AutoCAD Electrical”, “Multisim” va “C++” muhitlarida elektr zanjirlari, boshqaruv algoritmlari va diagnostika stsenariylarini modellashtiruvchi virtual laboratoriya ishlarining ketma-ketligi ishlab chiqildi; “Gamma” platformasida esa akkumulyator, generator, starter, o‘t oldirish tizimi, injektorlar, elektr benzin nasosi, yoritish va datchiklar laboratoriyasi bo‘yicha alohida sahifalar shakllantirildi.

1.1-jadval.

**Avtomobillarning elektr tizimlari fanini elektron dasturlar asosida boyitilgan mavzulari**

| **Dars mashg’ulotlar mavzulari** | **Mavzularning elektron manzili** |
|---|---|
| **Ma’ruza mashg’ulotlar** | |


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

| | |
|---|---|
| Kirish. Fanning maqsadi va vazifalari | https://www.youtube.com/watch?v=4KxkrELyOUQ YouTube |
| Akkumulyator batareyalari | https://www.youtube.com/watch?v=VnPRX5zQWLw YouTube |
| Qo‘rg‘oshinli startyor akkumulyator batareyalarining konstruksiyasi va turlari | https://www.youtube.com/watch?v=SPeEDP6rzu8 |
| Generator qurilmalari | https://www.youtube.com/watch?v=jdSKlg80DjU YouTube |
| Kuchlanish rostlagichlari | https://www.youtube.com/watch?v=UxXuKOQTASE https://www.youtube.com/watch?v=j5sfAebQPow |
| Elektr bilan ta’minlash tizimining nosozliklari va ularni diagnostika qilish | https://www.youtube.com/watch?v=kQfdq3TNWYo |
| Elektrdan ishga tushirish tizimining vazifasi va komponovka sxemalari; Ishga tushirishni yengillashtirish; Elektrdan ishga tushirish tizimining nosozliklari va ularni diagnostika qilish | https://www.youtube.com/watch?v=POW5xWIT2Ds YouTube |
| O‘t oldirish tizimlari | https://youtu.be/TqQE0xkCJ8c?si=6ArRERj9KzHX5Kqq |
| O‘t oldirish shamlari | https://www.youtube.com/watch?v=5hAMqsZkTTQ YouTube |
| Yonilg‘i uzatilishini elektron boshqarish; Havoni kondensatsiyalash tizimlari | https://www.youtube.com/watch?v=PSxTy05gym8 YouTube |
| Transmissiyani avtomatik boshqarish tizimlari | https://www.youtube.com/watch?v=Y1zbE21Pzl0 |
| Yoritish va signalizatsiya tizimi | https://www.youtube.com/watch?v=k3ckC8FCwsU YouTube |

**Labaratoriya mashg’ulotlari**

| | |
|---|---|
| Akkumulyatorlar batareyasining texnik holatini aniqlash | https://akkumulyator-batareyalar-lyof5yh.gamma.site/ |
| Generatorlar texnik holatini tekshirish. | https://avtomobil-generatorlari-wy2861d.gamma.site/ |
| Elektrostartyorlarning texnik holatini tekshirish. | https://avtomobil-generatorlari-wy2861d.gamma.site/elektrostarter- |

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

| | |
|---|---|
| | diagnostika |
| Elektrdan o‘t oldirish tizimini diagnostika qilish. | https://elektrdan-ot-oldirish-ti-4shzweb.gamma.site/ |
| Injektorlar ishini tekshirish. | https://injektorlar-tekshirish-18tbqq8.gamma.site/ |
| Elektr benzin nasos ishini tekshirish | https://elektr-benzin-nasosi-bvghfh3.gamma.site/ |
| Yoritish asboblarini ishini tekshirish | https://datchiklar-laboratoriyas-cg5p5bd.gamma.site/ |
| Datchiklar va yordamchi elektr jihozlari ishini tekshirish | https://datchiklar-laboratoriyas-cg5p5bd.gamma.site/ |
| Elektr jihozlari va tizimlarini kompleks diagnostika qilish. | https://avtomobil-diagnostika-7mdwt0f.gamma.site/ |
| **Amaliy mashg’ulotlar** | |
| Amaliy mashgulotlarni otkazish tartibi | https://avtomobillar-fanida-amal-ttfe0uj.gamma.site/ |
| Avtomobil va traktorlarning umumiy elektr sxemalarini o‘rganish | https://gamma.app/docs/1-amaliy-mashgulot-pxox7i5mj0s1asg?mode=doc |
| Yoritish va signalizastiya tizimi elektr zanjirini o‘rganish | https://avtomobillar-yoruglik-si-9g2834p.gamma.site/ |
| Informastion-diagnostik tizim sxemalrini o‘rganish | https://avtomobillar-diagnostik--qiwva9k.gamma.site/# |
| O‘t oldirish tizimini diagnostika qilish qurilmalari | https://avtomobil-tizimlari-50xk8yp.gamma.site/ |
| Elektr bilan ta ‘minlash tizimini diagnostika qilish qurilmalari | https://avtomobil-elektr-5lwpalj.gamma.site/ |
| Ko‘p funkstiyali multimetrlar | https://kop-funksiyali-multimetr-kgl29qr.gamma.site/ |
| Yordamchi elektr jihozlarining ishlashini o‘rganish | https://avtomobil-yordamchi-elek-d706tqi.gamma.site/#kontakt |

1.1-jadvalda ma’ruza, laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlar bo‘yicha YouTube va Gamma resurslariga bog‘langan elektron manzillar tizimlashtirib berilgani ushbu metodikaning axborot bazasini aniq ko‘rinishda ifodalaydi va har bir mavzu uchun raqamli qo‘llab-quvvatlash darajasini belgilab beradi [7–8]. Pedagogik tajriba jarayonida mazkur resurslar turli kurslarda o‘qiyotgan talabalarga bosqichma-bosqich joriy etildi: nazorat guruhlarida asosan mavjud an’anaviy metodlar, tajriba guruhlarida esa yangi elektron-modulli yondashuv qo‘llandi. Mazkur bosqichda kuzatish, og‘zaki va yozma so‘rovnomalar, test sinovlari, amaliy topshiriqlarni bajarish natijalarini tahlil qilish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shuningdek talabalarning loyiha ishlari va diagnostika algoritmlarini tuzishdagi faoliyatini baholash kabi usullar asosiy empirik metodlar sifatida tanlandi. Olingan ma'lumotlar sifat va miqdoriy jihatdan tahlil qilinib, o‘quv materiallarini o‘zlashtirish darajasi, diagnostik fikrlash elementlari, muammoli vaziyatlarda texnik yechim taklif etish qobiliyatidagi o‘zgarishlar aniqlangan holda baholandi. Shu tariqa, hozirgi tadqiqotning “materiallar va metodlar” qismida xalqaro va mahalliy adabiyotlar tahlili, normativ-huquqiy asoslar, raqamli ta'lim platformalari va virtual laboratoriyalarni birlashtiruvchi o‘quv-metodik kompleks, shuningdek nazorat–tajriba guruhlari misolida sinovdan o‘tkazilgan pedagogik eksperiment metodologiyasi o‘zaro bog‘langan holda qo‘llanildi; bu esa “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini innovatsion, modulli va kompetensiyaga yo‘naltirilgan o‘qitish modelini ilmiy asoslashga xizmat qildi [1–3,7–10,15].

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan o‘qitish modeli va axborot-dasturiy majmua amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etilgan sari bir nechta muhim tendensiyalar kuzatildi. Avvalo, “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini an'anaviy ma'ruza-amaliy darslar shaklidayam, yangi elektron-modulli yondashuv asosidayam o‘qiyotgan guruhlar taqqoslanganda, tajriba guruhidagi talabalarning fanga bo‘lgan munosabati va ishtirok faolligi ancha yuqori bo‘lgani sezildi. “Moodle” platformasida joylashtirilgan ma'ruza matnlari, interfaol topshiriqlar va testlar talabalarga mavzuni o‘ziga qulay tezlikda qayta ko‘rish, savollar berish va mustaqil tayyorgarlik ko‘rish uchun keng imkon yaratdi [10]. Amaliy ko‘nikmalar nuqtai nazaridan ham sezilarli farqlar namoyon bo‘ldi. Gamma platformasiga joylashtirilgan akkumulyator, generator, starter, o‘t oldirish, injektor, elektr benzin nasosi, yoritish va datchiklar laboratoriyasiga oid sahifalar asosida tuzilgan topshiriqlar talabalardan nosozlikni topish algoritmini mustaqil ishlab chiqishni talab qildi. Nazorat guruhidagi talabalar ko‘proq tayyor sxemani ko‘rib, o‘qituvchi bergan ketma-ketlikni takrorlash darajasida qolgan bo‘lsa, tajriba guruhidagi talabalar elektr zanjirini bosqichma-bosqich tekshirish, ehtimoliy xatoliklarni ehtimol darajasiga qarab prioritetlashtirish, zarur o‘lchovlarni tanlash bo‘yicha ancha mustaqil harakat qila boshladi. Multimetrdan foydalanish, kontakt oksidlanishi, qisqa tutashuv yoki zaryad yo‘qotish holatini aniqlash kabi amaliy vazifalarda ular kamroq xatoga yo‘l qo‘ydi, vaqt jihatdan ham tezroq yechimga erishdi. Yangi o‘qitish modeli talabaning faqat bilish sohasini emas, balki kommunikativ va refleksiv kompetensiyalarini ham qo‘llab-quvvatlagani ko‘rindi.

“Mentimeter” va Moodle'dagi forumlar orqali o‘tkazilgan tezkor so‘rov va fikr almashish sessiyalari talabalarning o‘z fikrini asoslab berish, boshqa guruhdoshlar taklifini tahlil qilish, tanqidiy yondashish ko‘nikmalarini rivojlantirdi. Dars jarayonida “brainstorming”, “case-study” va loyiha asosida o‘qitish elementlari qo‘llanganda, talabalar real texnik vaziyatni tahlil qilish, bir nechta yechim variantini taklif qilish va simulyatsion muhitda sinab ko‘rish orqali muhandislik tafakkurini bosqichma-bosqich shakllantira oldilar [9-13]. Shu bilan birga, olib borilgan ishlarning ayrim cheklovlarini ham qayd etish zarur. Tadqiqot bir oliy ta'lim muassasasi va ma'lum miqdordagi talabalar guruhi misolida tashkil etilganligi sababli, olingan natijalarni barcha texnik yo‘nalishlarga


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bevosita ko‘chirishdan avval, kengroq qamrovdagi tajribalar o‘tkazish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shuningdek, talabalarning o‘zlashtirish darajasini baholashda test natijalari, amaliy topshiriqlar, kuzatuv va so‘rovnomalar birgalikda qo‘llanildi, biroq uzoq muddatli monitoring – masalan, bitiruvdan keyingi kasbiy faoliyatda ushbu ko‘nikmalarning qay darajada ishlayotgani – mazkur tadqiqot doirasida to‘liq o‘rganilmadi. Kelgusida bu yo‘nalishda izchil longitudial tadqiqotlar olib borish zarur. Umuman olganda, muhokama qilingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini raqamli platformalar, virtual laboratoriyalar va interfaol metodlar asosida tashkil etish talabalarning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, tahliliy va diagnostik fikrlashini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ishlab chiqilgan model nazariya va amaliyot birligiga erishish, DTS talablarini real o‘quv jarayoniga singdirish, xalqaro tajriba bilan milliy o‘quv dasturlarini uyg‘unlashtirish bo‘yicha kutilgan maqsadlarga erishishga xizmat qildi [1–3,15].

Tadqiqotning bosh maqsadi – “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini o‘qitishda zamonaviy axborot-dasturiy vositalar va simulyatsion texnologiyalarni integratsiya qilish orqali talabalarda kompleks kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish – mazmunan amalga oshdi. Ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajriba tahlili asosida fan mazmuni ilmiylik, fundamentallik, tizimlilik, nazariya va amaliyot birligi hamda ta’limning izchilligi tamoyillariga tayangan holda qayta ko‘rib chiqildi, o‘quv materialining yangi tuzilishi taklif etildi. Moodle, YouTube, Gamma, Proteus, AutoCAD Electrical, Multisim va boshqa dasturiy muhitlarga tayangan o‘quv-metodik kompleks ishlab chiqildi va tajriba-sinov darslarida sinab ko‘rildi. Nazorat va tajriba guruhlarini taqqoslash orqali talabalarning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, diagnostik fikrlash va fanga bo‘lgan motivatsiyasi bo‘yicha ijobiy dinamikalar qayd etildi, bu esa tadqiqot savollariga amaliy javob bo‘lib xizmat qildi.

Olingan natijalarga tayangan holda quyidagi umumiy xulosalarni berish mumkin: birinchidan, avtomobil elektr tizimlarini faqat an’anaviy ma’ruza va laboratoriya mashg‘ulotlari doirasida o‘qitish bugungi texnologik talablarga to‘liq javob bermaydi; raqamli ta’lim muhiti, virtual stendlar va interfaol topshiriqlar bilan boyitilgan model ancha samarali. Ikkinchidan, talabalarning elektromagnit jarayonlar, zaryadlanish, tok va kuchlanish dinamikasi, boshqaruv va diagnostika tizimlari haqidagi bilimlari simulyatsion muhitda mustaqil tahlil va tajriba orqali ancha chuqurroq shakllanadi. Uchinchidan, Moodle va Gamma kabi platformalarda tashkil etilgan tizimli resurslar, 2.1-jadvalda berilganidek, ma’ruza, laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlarni yagona axborot maydoniga birlashtirishga yordam beradi va bu, o‘z navbatida, o‘quv jarayonining ichki mantiqiy uzviyligini kuchaytiradi. To‘rtinchidan, interfaol metodlar – case-study, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar – talabalarning mustaqil fikrlashini, texnik mantiqini va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari asosida bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, texnik yo‘nalishdagi oliy ta’lim muassasalarida “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini o‘qitishda raqamli ta’lim platformalariga tayangan modul-kurslar bosqichma-bosqich joriy etilishi maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, fan bo‘yicha milliy darajadagi elektron resurslar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bankini yaratish, unda videodarslar, virtual laboratoriyalar, interfaol testlar va loyiha topshiriqlarini yagona standart asosida jamlash tavsiya etiladi. Uchinchidan, o‘qituvchilar uchun alohida malaka oshirish kurslari tashkil etilib, ularga Moodle, Gamma, Proteus, AutoCAD Electrical, Multisim va shunga o‘xshash vositalardan o‘quv jarayonida samarali foydalanish metodikasi o‘rgatilishi zarur. To‘rtinchidan, kelgusidagi tadqiqotlarda bitiruvchilarning real ishlab chiqarishdagi faoliyati monitoring qilinib, ular egallagan raqamli va diagnostik kompetensiyalarning amaliy natijalarga ta’siri chuqurroq o‘rganilishi lozim. Shu tarzda, mazkur tadqiqot o‘z oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalarni bajarishga erishdi, “Avtomobillarning elektr tizimlari” fanini o‘qitish metodikasini modernizatsiya qilish bo‘yicha ilmiy asoslangan model va amaliy yechimlar taqdim etdi hamda keyingi izlanishlar uchun aniq metodik va tashkiliy yo‘nalishlarni belgilab berdi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3775-son qarori. Oliy ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. – Toshkent, 2018.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 10-oktabrdagi 816-son qarori. Oliy ta’lim muassasalari uchun o‘quv adabiyotlariga qo‘yiladigan talablar. – Toshkent, 2018.
3. Montgomery College (USA). Automotive Electrical Systems Specialist Certificate Program. – Official curriculum.
4. The Institute of the Motor Industry (IMI, UK). Vehicle Electrics 1 (VE1). Official course materials.
5. Metropolia University of Applied Sciences (Finland). Automotive Electrics – Bachelor’s Degree Program Materials. Helsinki, 2020.
6. Brno University of Technology (Czech Republic). Automotive Electronics and Electromobility: Electronic Teaching Materials.
7. YouTube elektron videodarslar to‘plami (akkumulyator, generator, kuchlanish rostlagichi, starter, o‘t oldirish, transmissiya va b.) – 1.1-jadvalda keltirilgan havolalar bo‘yicha.
8. Gamma.app elektron laboratoriya stendlari seriyasi (akkumulyator, generator, starter, datchiklar, kompleks diagnostika va b.) – 1.1-jadvalda keltirilgan havolalar bo‘yicha.
9. AutoCAD Electrical, Proteus, Multisim, C++ dasturlarining rasmiy texnik hujjatlari va foydalanuvchi qo‘llanmalari.
10. Moodle Learning Management System. MoodleDocs. Oxirgi versiya hujjatlari.
11. Mentimeter. Interactive Learning Tools Documentation. Stockholm, 2023.
12. Arduino Education. Arduino Educational Kit Guide. 2022.
13. Automotive Electrical Systems Fundamentals. 2019; Modern Vehicle Electronics. SAE International, 2018; Introduction to Electromagnetic Processes in Automotive Engineering. 2020.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

14. Панов, А. Автомобильные электрические системы. Москва: Машиностроение, 2016; Живаев, В. Электронные системы автомобилей. Санкт-Петербург: БХВ, 2018.
15. Davlat ta’lim standartlari (DTS). Transport vositalari muhandisligi ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha namunaviy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Saydaliyev Ismoiljon Nurmamatovich, Rustamova Nigora Ixtiyorovna**, o‘qituvchi [**Сайдалиев Исмаилжон Нурмаматович, Рустамова Нигора Ихтияровна**, преподаватель], [**Ismoil N.Saydaliyev, Nigora I.Rustamova**, teacher]; manzil: Andijon davlat texnika instituti]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA SUZISH MASHG‘ULOTLARI ORQALI JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

© X.A. Mengliqulov[1]✉

[1]Termiz davlat universiteti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: maktab yoshidagi o‘quvchilarda jismoniy sifatlarni (chidamlilik, tezkorlik, kuch, chaqqonlik, egiluvchanlik) rivojlantirish jismoniy tarbiya tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Suzish mashg‘ulotlari suv muhitining o‘ziga xos sharoiti tufayli ko‘p mushak guruhlarini bir vaqtda ishga jalb etadi, harakat koordinatsiyasini takomillashtiradi va jismoniy sifatlarni xavfsiz hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, maktab amaliyotida suzish mashg‘ulotlari ko‘pincha texnikani o‘rgatish bilan cheklanib, jismoniy sifatlarni maqsadli rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuv yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

**MAQSAD:** maktab yoshidagi o‘quvchilarda suzish mashg‘ulotlari orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvning mazmuni, tuzilmasi va amaliy tavsiyalarini asoslash.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda suzish mashg‘ulotlarini tashkil etishga doir ilmiy-uslubiy manbalar tahlili, jismoniy tarbiya va suzish bo‘yicha amaliy tajribani umumlashtirish, pedagogik kuzatuv hamda metodik tahlil usullaridan foydalanildi. Metodik yondashuvda suzish mashg‘ulotlarining tuzilmasi (qizish–asosiy qism–yakun), yuklama me’yorlarini yoshga mos tanlash, texnika va jismoniy sifatlarni uyg‘un rivojlantirish, xavfsizlik va tiklanish omillarini hisobga olish tamoyillari asos qilib olindi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tahlil natijalari suzish mashg‘ulotlari jarayonida jismoniy sifatlarni maqsadli rivojlantirish uchun mashqlarni bosqichma-bosqich tanlash va rejalashtirish zarurligini ko‘rsatdi. Chidamlilikni rivojlantirishda masofali va ritmik suzish seriyalari, tezkorlikni oshirishda qisqa masofali tezlik mashqlari, kuch va chaqqonlikni shakllantirishda suv qarshiligidan foydalanilgan mashqlar hamda koordinatsiyani takomillashtiruvchi elementlar samarali hisoblanadi. Metodik yondashuvda yosh xususiyatlari, o‘quvchining tayyorgarlik darajasi va texnik ko‘nikmalar bosqichlari e’tiborga olinishi jismoniy sifatlarning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

**XULOSA:** suzish mashg‘ulotlari maktab yoshidagi o‘quvchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun yuqori pedagogik imkoniyatga ega bo‘lib, ularni tizimli va maqsadli metodika asosida tashkil etish chidamlilik, tezkorlik, kuch, chaqqonlik hamda egiluvchanlikni kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Mashg‘ulotlarni yoshga mos yuklama, bosqichma-bosqichlik, texnika va jismoniy sifatlar uyg‘unligi hamda xavfsizlik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

talablariga tayangan holda rejalashtirish maktab amaliyotida suzishning samaradorligini oshiradi.

**Kalit so‘zlar:** suzish mashg‘ulotlari; maktab yoshidagi o‘quvchilar; jismoniy sifatlar; chidamlilik; tezkorlik; kuch; chaqqonlik; egiluvchanlik; suzish metodikasi; jismoniy tarbiya

**Iqtibos uchun**: Mengliqulov X.A. Maktab yoshidagi o‘quvchilarda suzish mashg‘ulotlari orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasi. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.214–223.

# МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ЗАНЯТИЙ ПЛАВАНИЕМ

©Х.А. Менгликулов[1]✉
[1]Термезский государственный университет, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: развитие физических качеств выносливости, быстроты, силы, ловкости, гибкости у учащихся школьного возраста является одной из ключевых задач системы физического воспитания. Занятия плаванием благодаря специфике водной среды вовлекают в работу большинство мышечных групп, совершенствуют координацию движений и создают условия для безопасного и поэтапного развития физических качеств. Вместе с тем в школьной практике занятия плаванием нередко ограничиваются обучением технике, тогда как методика целенаправленного развития физических качеств средствами плавания требует более чёткого обоснования и систематизации.

**ЦЕЛЬ:** обосновать содержание, структуру и практические рекомендации методики развития физических качеств у учащихся школьного возраста посредством занятий плаванием.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использованы анализ научно-методической литературы по плаванию и физическому воспитанию, обобщение практического опыта, педагогическое наблюдение и методический анализ. При разработке методики учитывались структура занятия (разминка–основная часть–заключительная часть), возрастная адекватность нагрузки, сочетание обучения технике с развитием физических качеств, а также требования безопасности и восстановления.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** нализ показал, что для целенаправленного развития физических качеств на занятиях плаванием необходимо поэтапно подбирать и планировать упражнения. Развитие выносливости обеспечивается сериями дистанционного и ритмичного плавания, быстроты - скоростными отрезками на коротких дистанциях, силы и ловкости - упражнениями с использованием сопротивления воды и координационно-сложными элементами, гибкости - специальными подготовительными и восстановительными

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

упражнениями. Учёт возрастных особенностей, уровня подготовленности и этапов формирования техники способствует устойчивому развитию физических качеств.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** занятия плаванием обладают высоким педагогическим потенциалом для развития физических качеств у школьников, а их системная организация на основе целенаправленной методики обеспечивает комплексное совершенствование выносливости, быстроты, силы, ловкости и гибкости. Планирование занятий с учётом возрастной нагрузки, поэтапности, единства технической и физической подготовки, а также требований безопасности повышает эффективность плавания в школьной практике.

**Ключевые слова:** занятия плаванием; учащиеся школьного возраста; физические качества; выносливость; быстрота; сила; ловкость; гибкость; методика плавания; физическое воспитание.

**Для цитирования**: Менгликулов Х. А Методика развития физических качеств у учащихся школьного возраста средствами занятий плаванием . // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 214–223.

## CULTURAL FEATURES OF LIVESTOCK TERMINOLOGY IN RUSSIAN AND UZBEK DIALECTS

© Xayrullo A. Menglikulov[1]✉
[1]Termez State University, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: developing physical qualities (endurance, speed, strength, agility, flexibility) in school-aged students is one of the main objectives of the physical education system. Due to the specific conditions of the aquatic environment, swimming training engages many muscle groups simultaneously, improves movement coordination, and enables the safe and gradual development of physical qualities. However, in school practice, swimming lessons are often limited to teaching technique, and a methodological approach aimed at the purposeful development of physical qualities has not been sufficiently systematized.

**AIM:** to substantiate the content, structure, and practical recommendations of a methodological approach aimed at developing physical qualities in school-aged students through swimming training.

**MATERIALS AND METHODS:** the study employed an analysis of scientific and methodological sources on organizing swimming training, generalization of practical experience in physical education and swimming, pedagogical observation, and methodological analysis. The methodological approach was based on the structure of swimming sessions , age-appropriate selection of training loads, integration of technique instruction with the development of physical qualities, and consideration of safety and recovery factors.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**DISCUSSION AND RESULTS:** the analysis indicates that purposeful development of physical qualities in swimming requires step-by-step selection and planning of exercises. Endurance development is effectively supported by distance and rhythmic swimming sets; speed improvement by short-distance speed drills; strength and agility formation by exercises utilizing water resistance as well as elements that enhance coordination. Considering age characteristics, the student's fitness level, and the stages of technical skill formation ensures stable development of physical qualities.

**CONCLUSION:** swimming training has strong pedagogical potential for developing physical qualities in school-aged students, and systematic organization based on a targeted methodology contributes to the комплекс development of endurance, speed, strength, agility, and flexibility. Planning sessions with age-appropriate loads, gradual progression, integration of technique and physical training, and adherence to safety requirements increases the effectiveness of swimming in school practice.

**Keywords:** swimming training; school-aged students; physical qualities; endurance; speed; strength; agility; flexibility; swimming methodology; physical education.

**For citation**: Xayrullo A. Menglikulov (2025) Cultural features of livestock terminology in russian and uzbek dialects, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 214–223. (In Uzbek).

**M**aktab yoshidagi o‘quvchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish jismoniy tarbiya jarayonining markaziy vazifalaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining sog‘lom o‘sishi, harakat madaniyati, o‘quv faoliyatidagi ishchanligi va kelgusida sportga yo‘naltirilgan tayyorgarligi uchun zarur poydevorni yaratadi. Jismoniy sifatlar deganda chidamlilik, tezkorlik, kuch, chaqqonlik va egiluvchanlik kabi organizmning harakat faoliyatini ta’minlaydigan hamda harakatni samarali bajarishga xizmat qiladigan kompleks imkoniyatlar tushuniladi. Bu sifatlar alohida-alohida rivojlanmaydi; ular bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, harakatni bajarish jarayonida bir butun tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli maktab amaliyotida jismoniy sifatlarni rivojlantirish “bir sifat–bir mashq” tamoyili bilan emas, balki kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Nazariy jihatdan maktab yoshida jismoniy sifatlar rivoji yoshga xos anatomik-fiziologik o‘zgarishlar bilan belgilanadi. O‘sish davrida yurak-qon tomir va nafas olish tizimlari yetilishga intiladi, mushaklar faoliyati va koordinatsion boshqaruv takomillashadi, nerv tizimining harakatni boshqarishdagi roli kuchayadi. Ayniqsa, bolalarda harakat ko‘nikmalari tez shakllanadigan “sezgir davr”lar mavjud bo‘lib, bu davrlarda chaqqonlik, koordinatsiya, tezkorlik elementlarini maqsadli mashqlar orqali kuchaytirish yuqori samaradorlik beradi. Shu bilan birga, kuch va chidamlilikni rivojlantirishda yosh imkoniyatlarini hisobga olish talab etiladi: haddan tashqari zo‘riqtiruvchi, bir xil va uzoq davom etadigan yuklamalar o‘quvchida charchash, motivatsiya pasayishi va ortiqcha

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

yuklama xavfini yuzaga keltirishi mumkin. Demak, pedagogik jarayon “yuklama–tiklanish–barqarorlashuv” mantiqiga tayanib, bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim.

Pedagogik nuqtayi nazardan jismoniy sifatlarni rivojlantirishda bir nechta tamoyillar tayanch bo‘lib xizmat qiladi: tizimlilik va muntazamlik, bosqichma-bosqichlik, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish, xavfsizlik, motivatsion qo‘llab-quvvatlash hamda harakat ko‘nikmalarini sifatlar bilan uyg‘un rivojlantirish. Bu tamoyillar o‘quvchining imkoniyatini “sinash” emas, balki uni ilmiy-me’yoriy asosda “rivojlantirish”ga yo‘naltiriladi. Shuning uchun jismoniy sifatlarni shakllantirishda mashqlar mazmuni, yuklama me’yorlari, pedagogik nazorat hamda rag‘batlantirish usullari bir butun didaktik tizim sifatida qaralishi zarur. Natijada maktab yoshida jismoniy sifatlarni rivojlantirish faqat sport natijasiga xizmat qiladigan jarayon bo‘lib qolmay, balki o‘quvchining sog‘lom hayot tarzi va harakat faoliyatiga ehtiyojini mustahkamlovchi tarbiyaviy omilga ham aylanadi.

Suzish mashg‘ulotlarini maktab yoshidagi o‘quvchilar bilan tashkil etishda asosiy metodik vazifa faqat texnikani o‘rgatish bilan cheklanib qolmasdan, mashg‘ulot mazmunini jismoniy sifatlarni maqsadli rivojlantirishga yo‘naltirishdan iborat. Bunda suzishning o‘ziga xos xususiyati - suv muhitida harakatlanish sharoiti - metodik yondashuvni boshqacha qurishni talab etadi. Suv qarshiligi harakatni tabiiy ravishda “og‘irlashtiradi”, tananing suvda yengillashuvi esa tayanch-harakat apparatiga tushadigan zarba yuklamasini kamaytiradi. Shu sababli suzish mashg‘ulotlari chidamlilik, tezkorlik, kuch, chaqqonlik va egiluvchanlikni nisbatan xavfsiz sharoitda rivojlantirish imkonini beradi, biroq bu imkoniyatlar faqat to‘g‘ri rejalashtirilgan metodika asosida to‘liq namoyon bo‘ladi.

Metodik jihatdan birinchi tamoyil - mashg‘ulotlarning tizimliligi va muntazamligidir. Suzishda jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun mashg‘ulotlar epizodik emas, ma’lum davriylikda olib borilishi, yuklama esa bosqichma-bosqich oshirib borilishi zarur. Ikkinchi tamoyil - yosh va individual xususiyatlarni hisobga olishdir. Maktab yoshida o‘quvchilar suvga moslashuv, nafasni boshqarish, koordinatsiya va texnika elementlarini o‘zlashtirish sur’ati bo‘yicha farqlanadi. Shu bois bir guruh ichida ham topshiriqlarni differensial berish, masofani, takrorlar sonini va dam olish oralig‘ini moslashtirish talab etiladi. Uchinchi tamoyil - texnika va jismoniy sifatlar uyg‘unligi bo‘lib, bunda texnikani o‘rgatish jarayoni jismoniy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi, aksincha, jismoniy tayyorgarlik ham texnikani to‘g‘ri bajarishni yengillashtirishi ko‘zda tutiladi. Masalan, nafasni ritmik boshqarish va gavda holatini ushlash ko‘nikmasi shakllanmasdan chidamlilikka yo‘naltirilgan masofali suzish seriyalarini berish samarani pasaytiradi.

Mashg‘ulot tuzilmasi odatda uch qismdan iborat bo‘lib, har bir qismning metodik vazifasi aniq belgilanadi. Qizish qismida organizm ish rejimiga moslashtiriladi: quruqlikda yengil umumrivojlantiruvchi mashqlar, bo‘g‘imlarni “ochish”, yelka kamari va bel mushaklarini tayyorlash, keyin suvda yengil suzish yoki tayyorlov mashqlari bajariladi. Asosiy qismda texnika elementlari va jismoniy sifatlarni rivojlantiruvchi mashqlar mantiqan uyg‘unlashtiriladi: avval texnik topshiriqlar, so‘ng sifatga yo‘naltirilgan seriyalar (masofa, tezlik, suv qarshiligidan foydalanish) berilishi maqsadga muvofiq. Yakun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qismida tiklanish ta’minlanadi: yengil suzish, nafasni me’yorlash, cho‘zilish va bo‘shashtiruvchi mashqlar orqali mashg‘ulotning salbiy “qoldiq charchoq”siz tugashi ko‘zlanadi.

Shart-sharoitlar ichida xavfsizlik omili alohida o‘rinda turadi: havzada instruktaj, navbatchilik nazorati, guruh sonini me’yorlash, gigiyena qoidalariga rioya qilish va o‘quvchilarni suvdagi xulq-atvor madaniyatiga o‘rgatish majburiydir. Metodikani samarali joriy etish uchun o‘qituvchi/murabbiy yuklamani yoshga mos me’yorlash, tiklanish oralig‘ini saqlash va mashg‘ulot davomida o‘quvchilarning charchash belgilarini kuzatib borishni doimiy nazorat mezoni sifatida qo‘llashi lozim. Shunda suzish mashg‘ulotlari maktab sharoitida jismoniy sifatlarni tizimli rivojlantiruvchi, barqaror natija beradigan pedagogik jarayonga aylanadi.

Suzish mashg‘ulotlarida jismoniy sifatlarni rivojlantirish “bitta darsda hammasini siqib qo‘yish” emas, balki mashqlarni maqsadga ko‘ra to‘g‘ri joylashtirish va bosqichma-bosqich kuchaytirish orqali amalga oshiriladi. Maktab yoshida metodik kompleks tuzishda o‘quvchining suvga moslashuvi, nafasni boshqarish va texnika elementlarini o‘zlashtirish darajasi asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, sifatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashqlar, odatda, texnik topshiriqlar bilan uyg‘un holda beriladi: texnika sifatli bo‘lsa, jismoniy yuklama samarador; yuklama me’yorida bo‘lsa, texnika barqaror bo‘ladi.

Chidamlilikni rivojlantirish suzishda eng tabiiy yo‘nalishlardan biridir, chunki suvda ritmik va uzluksiz harakat organizmni “aerob rejim”da ishlashga undaydi. Maktab amaliyotida chidamlilikni oshirish uchun masofali va ritmik suzish seriyalaridan foydalanish maqsadga muvofiq: ma’lum masofani bir xil tempda suzish, qisqa dam olish bilan takrorlash, shuningdek, texnika buzilmagan holda suzish davomiyligini sekin-asta uzaytirish chidamlilikning barqaror o‘sishini ta’minlaydi. Bu jarayonda asosiy talab - “tezlik uchun texnikani qurbon qilmaslik”: o‘quvchi charchaganda gavda holati va nafas ritmi buzilsa, yuklama kamaytiriladi yoki tiklanish oralig‘i uzaytiriladi.

Tezkorlikni rivojlantirish qisqa masofali tezlik topshiriqlari orqali amalga oshiriladi. Bunda mashqlar odatda mashg‘ulotning asosiy qismida, organizm qizigan va texnika eslatib o‘tilganidan so‘ng qo‘llanadi. Qisqa masofada maksimalga yaqin tezlikda suzish, startdan tez chiqish, burilishdan keyingi tezlanish kabi elementlar tezkorlikni oshirish bilan birga texnik reaksiyani ham kuchaytiradi. Tezkorlik mashqlarida dam olish oralig‘i yetarli bo‘lishi muhim, chunki bu yo‘nalishda sifatli bajarilish “charchoq ostida” emas, balki har bir urinishda tezlikni saqlash orqali rivojlanadi.

Kuch va chaqqonlikni rivojlantirishda suv qarshiligi metodik afzallik beradi. Suv qarshiligiga “mos” mashqlar sifatida qo‘l harakatining kuchli fazalarini mustahkamlovchi topshiriqlar, suzishning qisqa seriyalarida kuchli itarilish, oyoq harakatini faollashtirish, turli tayyorlov mashqlaridan foydalanish mumkin. Chaqqonlik esa suvda tez yo‘nalish o‘zgartirish, burilish elementlari, koordinatsion murakkab topshiriqlar orqali rivojlanadi. Bunda o‘quvchiga topshiriqni aniq va qisqa berish, texnika buzilsa darhol tuzatish, hamda harakatni “to‘g‘ri–tez” ketma-ketligida shakllantirish maqsadga muvofiq.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Egiluvchanlik suzish mashg‘ulotlarida ikki yo‘nalishda qo‘llab-quvvatlanadi: birinchisi - quruqlikdagi tayyorlov mashqlari orqali bo‘g‘imlar harakatchanligini oshirish; ikkinchisi - suvdagi erkin harakatlanish fonida mushaklarni bo‘shashtirish va harakat amplitudasini kengaytirish. Maktab yoshida egiluvchanlikni rivojlantirishda majburlash va keskin cho‘zishlardan qochish kerak; mashg‘ulotdan oldingi yengil dinamik cho‘zilish, mashg‘ulot yakunidagi tiklovchi cho‘zilish esa xavfsiz va barqaror natija beradi. Egiluvchanlikning yaxshilanishi suzish texnikasida ham aks etadi: yelka kamari erkinroq ishlaydi, gavda holati barqarorlashadi, harakat iqtisodiylashadi.

Shunday qilib, jismoniy sifatlarni suzish orqali rivojlantirish metodikasi mashqlarni maqsadli tanlash, ularni mashg‘ulot tuzilmasiga to‘g‘ri joylashtirish, yosh va tayyorgarlik darajasini hisobga olish hamda texnika sifatini doimiy nazorat qilishga tayanadi. Bu yondashuv suzish mashg‘ulotlarini maktab sharoitida “oddiy suzdirish”dan chiqarib, jismoniy sifatlarni kompleks rivojlantiruvchi tizimli jarayonga aylantiradi.

Suzish mashg‘ulotlari orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasini maktab sharoitida joriy etishda eng muhim masala - mashg‘ulotni real imkoniyatlarga mos, barqaror va nazorat qilinadigan jarayon sifatida tashkil etishdir. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, metodika qanchalik puxta bo‘lmasin, agar u dars jadvali, havza imkoniyati, guruh soni va xavfsizlik talablari bilan “mos kelmasa”, u natijador tizimga aylanmaydi. Shu bois metodikani joriy etishda tashkiliy reja, nazorat mexanizmi va baholash mezonlari oldindan aniq belgilanishi lozim.

Tashkiliy jihatdan mashg‘ulotlarni dars yoki to‘garak shaklida yo‘lga qo‘yish mumkin. Dars formatida suzish mashg‘ulotlari o‘quv rejasiga mos ravishda rejalashtiriladi, to‘garak formatida esa ixtiyoriylik va qiziqish omili kuchliroq bo‘ladi. Har ikkala holatda ham guruhni shakllantirishda o‘quvchilarning suvdagi tayyorgarligi hisobga olinadi. Boshlang‘ich bosqichda mashg‘ulotlarning maqsadi “tez suzdirish” emas, balki xavfsiz moslashuv, nafasni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish va texnik elementlarning to‘g‘ri shakllanishini ta’minlashdan iborat bo‘lishi kerak. Shundan keyingina jismoniy sifatlarni maqsadli rivojlantiruvchi yuklamalar bosqichma-bosqich kuchaytiriladi.

Metodikani joriy etishda nazorat masalasi uch darajada ko‘riladi: joriy nazorat, oraliq nazorat va yakuniy baholash. Joriy nazorat mashg‘ulot jarayonida o‘qituvchi/murabbiy tomonidan doimiy amalga oshiriladi: o‘quvchining nafas ritmi, gavda holati, harakat koordinatsiyasi, charchash belgilari va xavfsizlik qoidalariga rioya qilishi kuzatiladi. Oraliq nazorat ma’lum vaqt oralig‘ida o‘quvchining jismoniy sifatlaridagi o‘zgarishni “ko‘rib turish” uchun zarur bo‘lib, bu nazorat o‘quvchini murakkab testlar bilan qiynashni emas, balki uning chidamlilik va tezkorlikka doir imkoniyatlari hamda texnika barqarorligini sodda mezonlar orqali baholashni nazarda tutadi. Yakuniy baholash esa metodikaning umumiy samaradorligini, o‘quvchining suzish ko‘nikmasi va jismoniy sifatlaridagi o‘sishni umumlashtiruvchi ko‘rsatkich sifatida xizmat qiladi.

Baholash mezonlarini tanlashda maktab sharoitining real imkoniyatlari e’tiborga olinadi. Mazkur metodikada baholash mezonlari sifatida, avvalo, o‘quvchining texnik barqarorligi (gavda holatini ushlashi, nafasni boshqarishi, koordinatsiyani saqlashi),

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

masofani bajarish qobiliyati (charchamasdan ma'lum masofani suzib o'tishi), tezlik topshiriqlarida intilish va harakat sifati (tez suzish bilan birga texnikani buzmaslik) hamda mashg'ulotga moslashuv ko'rsatkichlari (tiklanishning me'yoriyligi, mashg'ulotdan keyingi holat) kabilar qo'llanishi mumkin. Muhimi, baholash jarayonida o'quvchini bir-biri bilan "poyga" qildirish emas, balki har bir o'quvchining shaxsiy o'sishini ko'rsatish tamoyili ustuvor bo'lishi kerak.

Xavfsizlik va gigiyena shartlari metodikaning ajralmas qismi hisoblanadi. Havzada instruktaj o'tkazish, o'quvchilarning suvdagi xulq-atvor qoidalarini shakllantirish, guruh sonini me'yorlash, murabbiy-instruktor nazoratini ta'minlash hamda mashg'ulot davomida favqulodda holatlarning oldini olish bo'yicha tayyorgarlik talab etiladi. Shu bilan birga, o'quvchilarda motivatsiyani qo'llab-quvvatlash ham tashkiliy omil sifatida muhim: topshiriqlarning qiziqarli berilishi, bosqichma-bosqich maqsad qo'yish, ijobiy rag'batlantirish suzishga muntazam qatnashishni kuchaytiradi.

Demak, metodikani maktab amaliyotiga joriy etish samaradorligi mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish, nazoratni tizimli yo'lga qo'yish va baholash mezonlarini real sharoitga mos tanlash bilan belgilanadi. Shu shartlar bajarilganda suzish mashg'ulotlari o'quvchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladigan barqaror va nazorat qilinadigan pedagogik jarayon sifatida shakllanadi.

## ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" (14.01.1992 y., №513-XII) URL: https://lex.uz/docs/-10860
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Suv sporti turlarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" (04.11.2024 y., PQ-382)
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. "2018—2021-yillarda suzish sport turlarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" URL: https://lex.uz/acts/-3718533
4. World Health Organization. WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour ElectronicresourceElectronic resourceElectronicresource. — Geneva: WHO, 2020. — URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240015128
5. Булгакова Н. Ж. Плавание с методикой преподавания: учебник для СПО. — 2-е изд. — Москва: Юрайт, 2025. — 344 с.
6. Maglischo E. W. Swimming Fastest: The Essential Reference on Technique, Training, and Program Design. — Champaign, IL: Human Kinetics, 2003. — 791 p.
7. Counsilman J. E. The Science of Swimming. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1968. — 457 p.
8. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры: учебник. — Москва: Физкультура и спорт, 1991. — 543 с.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: общая теория и её практические приложения. — Москва: Советский спорт, 2005. — 820 с.
10. Zarzeczny R., Kuberski M., Suliga E. The Effect of Three-Year Swim Training on Cardio-Respiratory Fitness and Selected Somatic Features of Prepubertal Boys // International Journal of Environmental Research and Public Health. — 2022. — Vol. 19, No. 12. — Article 7125. — DOI: 10.3390/ijerph19127125.
11. Machado E., Jannuzzi F., Telles S., et al. A Recreational Swimming Intervention during the Whole School Year Improves Fitness and Cardiometabolic Risk in Children and Adolescents with Overweight and Obesity // International Journal of Environmental Research and Public Health. — 2022. — Vol. 19, No. 24. — Article 17093. — DOI: 10.3390/ijerph192417093.
12. Ferreira F. A., et al. Effects of Swimming Exercise on Early Adolescents' Physical Fitness and Health // Sports (MDPI). — 2024. — Vol. 9, No. 3. — Article 158.
13. Minkels C., et al. Learning how to swim in 5- to 12-year-old children: a scoping review // Frontiers in Sports and Active Living. — 2025. — Article 1505301.
14. Van Duijn T., Button C., Masters R. S. W. The Influence of Equipment and Environment on Children's Aquatic Skill Learning: Frontiers in Psychology. — 2021.
15. Mekkaoui L., et al. Building the Foundation of Aquatic Literacy in 4–6 Years-Old Children: A Systematic Review // International Journal of Environmental Research and Public Health. — 2022. — Vol. 19, No. 10. — Article 6180.
16. Stallman R. K., Moran K., Quan L., Langendorfer S. J. From Swimming Skill to Water Competence: Towards a More Inclusive Drowning Prevention Future // International Journal of Aquatic Research and Education. — 2017. — Vol. 10, No. 2. — Article 3. URL: https://scholarworks.bgsu.edu/ijare/vol10/iss2/3/

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mengliqulov Xayrullo Aliqulovich**, Termiz davlat universiteti Sport boshqaruvi kafedrasi v.b. dotsenti, PhD, [**Менгликулов Хайрулло Аликулович**, и.о. доцента кафедры управления спортом, Термезский государственный университет, PhD], [**Mengliqulov Khayrullo Aliqulovich**, Acting Associate Professor of the Department of Sport Management, Termez State University, PhD]; manzil: O'zbekiston, Termiz shahri, "Barkamol avlod" ko'chasi 43-uy [адрес: Узбекистан, г. Термез, ул. «Баркамол авлод», дом 43], [address: Uzbekistan, Termez city, 43 "Barkamol avlod" street];

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Telefon: 76 221 74 55 (Ishonch telefoni) [тел.: 76 221 74 55 (телефон доверия)], [tel.: 76 221 74 55 (helpline)]; Email: info@tersu.uz

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# TALABALARDA LIDERLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH PEDOGAGIK MUAMMO SIFATIDA

© Sh.S.Tajimuratova[1]✉

[1]Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davl at universiteti, Nukus, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, O’zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** san’at va madaniyat yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarda liderlik kompetensiyasini shakllantirishning zaruriyati, mazmuni hamda uni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, talabalarning ijodiy loyihalar, madaniy tadbirlar va jamoaviy faoliyatlar orqali liderlik fazilatlarini rivojlantirish yo‘llari yoritiladi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi talabalarda liderlik kompetensiyasini rivojlantirishda psixologik va didaktik asoslarini, san’at va madaniyat sohasi talabalarida liderlik kompetensiyasi ularning shaxsiy o‘sishi, kasbiy muvaffaqiyati va ijtimoiy faolligini oshiradi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** talabalarda liderlik kompetensiyalarni rivojlantirishda emotsional intellekt, kommunikativ, tashkilotchilik qobilyat, shaxsiy fazilatlar, pedagogik kompetensiyalr, faol o‘qitish metodlari, innovatsion hamda kreativ yondashuv yordamida, talabalarda o‘z mutaxasisligining muvaffaqiyati orqali amalga oshiriladi. Boshqaruv, shaxsiy rivojlanish, pedagogik faoliyatda samarali qo‘lash, innavator, jamoada psixologik tening, kasbiy, kommunikativ ko‘nikmalar

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** natijalar talabalarda ijodiy , start uplar, loyihalar, madaniy tadbirlar orqali liderlik kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Talabalarda liderlik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali jamiyatda hurmat va nufuzga yega bo‘lgan bilimdon rahbar kadrlarni tarbiyalab voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

**XULOSA:** talabalarda liderlik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali zamonaviy yuksak ma’naviyatli rahbar kadrlarni tarkib toptirish, rahbarning boshqaruv reglamentini tashkil etishda kreativ innovatsion g‘oyalar bilan boyitilsa maqsadga muvofiq.

**Kalit so‘zlar:** liderlik kompetensiyasi, san’at va madaniyat, ijodiy tafakkur, pedagogik muammo, tashabbuskorlik, jamoaviy faoliyat, ijodiy yetakchilik

**Iqtibos uchun**: Sh.S.Tajimuratova talabalarda liderlik kompetensiyasini rivojlantirish pedogagik muammo sifatida // Inter education& global study. 2025. №12. B.224–232.

## РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У УЧАЩИХСЯ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

©Ш.С.Таджимуратова[1]✉
[1]Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус, Республика Каракалпакстан, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** освещаются необходимость, содержание формирования лидерской компетенции у студентов, обучающихся по направлению Искусство и культура, а также педагогические условия ее развития, пути развития лидерских качеств учащихся посредством творческих проектов, культурных мероприятий и коллективной деятельности.

**ЦЕЛЬ:** исследования заключается в развитии психологических и дидактических основ лидерских компетенций у студентов, В то время как лидерские компетенции студентов в сфере искусства и культуры способствуют ИХ личностному росту, профессиональному успеху и социальной активности.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в развитии компетенций у студентов лидерство осуществляется посредством эмоционального интеллекта, коммуникативных, организаторских способностей, личностных качеств, педагогических компетенций, активных методов обучения, новаторского и креативного подхода, успеха своей специальности у студентов. Управление, личностное развитие, эффективное применение в педагогической деятельности, новаторство, психологическое тренинг в коллективе, профессиональные, коммуникативные навыки

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты показали, что лидерство через творчество, стартапы, проекты, культурные мероприятия способствует развитию компетенций у студентов. Развитие лидерских компетенций у студентов способствует воспитанию и воспитанию грамотных руководящих кадров, пользующихся уважением и авторитетом в обществе.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** целесообразно, чтобы современные высокодуховные руководящие кадры обогащались креативными инновационными идеями в организации управленческого регламента руководителя путем развития у обучающихся лидерских компетенций

**Ключевые слова:** лидерская компетентность, искусство и культура, творческое мышление, педагогическая проблема, инициатива, командная деятельность, творческое лидерство

**Для цитирования**: Ш.С.Тажимуратова лидерские компетенции у студентов развитие как педагогическая проблема.// Inter education & global study.2025. №12. С. 224–232.

## THE DEVELOPMENT OF LEADERSHIP COMPETENCE IN STUDENTS AS A PEDOGAGIC PROBLEM

©Shaxnoza S. Tajimuratova[1]✉
[1]Berdaq Karakalpak State University, Nukus, Karakalpakstan , Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

**INTRODUCTION:** the need, content and pedagogical conditions of its development, ways of developing students ' leadership qualities through creative projects, cultural events and collective activities are highlighted in students studying in the direction of art and culture.

**AIM:** the purpose of the study is to develop psychological and didactic foundations in the development of leadership competence in students, leadership competence in students of the art and culture sphere increases their personal growth, professional success and social activity.

**MATERIALS AND METHODS:** leadership in students is carried out using emotional intelligence, communicative, organizational skills, personal qualities, pedagogical competency, active teaching methods, innovative and creative approach in the development of competencies, through the success of their expertise in students. Management, personal development, effective application in pedagogical activity, innavator, psychological tening in the team, professional, communicative skills

**DISCUSSION AND RESULTS:** the results showed that leadership in students through creative , start-up, projects, cultural events serves to develop competencies. Leadership in students serves to educate and bring to adulthood the educated leader cadres who are able to achieve respect and prestige in society through the development of competencies.

**CONCLUSION**: leadership in students is desirable if, through the development of competencies, the modern highly spiritual leader is enriched with creative innovative ideas in the formation of personnel, the organization of the management regulation of the leader

**Keywords:** leadership competence, art and culture, creative thinking, pedagogical problem, initiative, collective activity, creative leadership

**For citation**: Shaxnoza S. Tajimuratova. (2025) ‘Animal symbolism in fine arts’, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 224–232. (In Uzbek).

**S**an’at va madaniyat sohasi millatni ma’naviy jihatdan yuksaltirish qudratiga ega. Buning uchun mazkur yo‘nalishnida tashkiliy ishlarni ham samarali yo‘lga qo‘yish lozim bo‘ladi. Xususan, bu sohada rahbar kadrlar, malakali boshqaruvchilari, menejerlarni tayyorlash hayotiy, ijtimoiy zaruratga aylangan.Buyuk mutafakkirlarimiz Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Nizomulmulkning “Siyosatnoma”, Amir Temurning “Temur tuzuklari” asarlarida boshqaruv mazmun-mohiyatiga berilgan tarixiy-ilmiy ta’riflar, boshqaruv nazariyasi namoyandalari-fransuz olimi Anri Fayol, amerikalik muhandis-tadqiqotchi Frederik Teylor, nemis sosiologi Maks Veber tamoyillari, boshqaruv mehnatining asosi hisoblanmish axborot-kommunikasiyalar, qarorlar qabul qilish asoslari, zamonaviy menejer sifatlari, zamonaviy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

rahbar xodimlar maqsad va vazifalari, keyingi yillarda O‘zbekistonda olib borilayotgan madaniyat va san’at muassasalarini boshqarish siyosati va tizimi, sohalar taraqqiyotidagi transformasion jarayonlar, davlat va nodavlat, jamoat tashkilotlarinig hamkorlik faoliyati, "Xalq artistlari klublari", bolalar musiqa va san’at maktablari faoliyatini jonlantirish, alohida iqtidor talab qiladigan ijodiy oliygohlarda ijodiy imtihonlarning joriy yetilishi haqidagi mavzularga alohida o‘rin berildi.

Shuningdek, jamiyatda hurmat va nufuzga yega bo‘lgan bilimdon rahbar kadrlarni tarbiyalab voyaga yetkazishga xizmat qiladigan tushunchalar – rahbar faoliyati, rahbar muloqoti, rahbar mas’uliyati, rahbar mahorati, rahbar madaniyati, rahbar farosati borasidagi taniqli olimlarning fikr-mulohazalari ham keltirilgan.

Amalga oshirilayotgan barcha ma’rifiy islohotlardan pirovard maqsad – ertamiz egalarining mehnat va ijod qilishlariga mustahkam poydevor yaratishdan iborat.

Bu borada Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so‘zlarini ta’kidlamoq lozim: “Aholi, xususan, yoshlarning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand yetish, shu asosda ma’naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash, yosh iste’dod yegalarining qobiliyati va salohiyatini ro‘yobga chiqarish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi”[1].

2018 yilning 15 fevralida Prezidentimiz “Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi farmonni imzoladi[2]. Insoniyatning ilk o‘tmishi, birinchi moddiy va ma’naviyat, madaniyat maskanlari Sharqda shakllangan va insoniyatning keyingi taraqqiyoti uchun zamin tayyorlab bergan[3]

Menejment – bu integratsiya jarayoni bo‘lib, u orqali professional malakali mutaxassislar tashkilotlarni shakllantiradi va maqsadlarni belgilash, ularga erishish yo‘llarini ishlab chiqadi. Boshqaruv jarayoni tashkil etish, rejalashtirish, muvofiqlashtirish, motivatsiya funksiyalaridan iborat bo‘lib, ular orqali menejerlar tashkilotda ishlaydigan xodimlarning ishlab chiqarish va samarali ishlashi va belgilangan maqsadlarga mos natijalarni olish uchun sharoit yaratadilar[4].

Globallashuv va raqamli jamiyat sharoitida shaxsdan nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar, balki liderlik, ijodkorlik va ijtimoiy faollik kabi fazilatlar ham talab etiladi. Ayniqsa, san’at va madaniyat yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun bu fazilatlar dolzarb ahamiyatga ega, chunki ular kelgusida jamiyatning estetik didini shakllantiruvchi, ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi, ommani birlashtiruvchi ijodiy yetakchilar sifatida maydonga chiqadilar.

San’at va madaniyat sohasi insonning ichki dunyosini, estetik his-tuyg‘ularini tarbiyalash, ijtimoiy ongni yuksaltirish bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois, bu soha

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori // www. lex.uz.
[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ““Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoni // www.lex.uz.
[3] Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. -Toshkent: Sharq, 1998. –B. 239.
[4] Fayziyev T. Madaniyat va san’at sohasi menejmenti// O‘zDSMI xabarlari — 2022 /1 (21)


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

vakillarida liderlik kompetensiyasini rivojlantirish ularning ijodiy salohiyati, tashabbuskorligi, jamoa bilan ishlash qobiliyati va kommunikativ madaniyatini mustahkamlash uchun muhim pedagogik vazifadir.

Oliy ta’lim tizimida talabalarning liderlik sifatlarini shakllantirishga qaratilgan maxsus o‘quv modullari, loyiha va amaliy mashg‘ulotlar tizimli yo‘lga qo‘yilmaganligi ushbu masalani pedagogik muammo sifatida o‘rganish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Pedagogik muammo mohiyati

San’at va madaniyat yo‘nalishidagi talabalar ko‘pincha ijodiy tafakkurga ega bo‘lishlariga qaramay, o‘z g‘oyalarini yetarlicha boshqarish, jamoani yo‘naltirish, o‘z fikrini asosli himoya qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa liderlik kompetensiyasining to‘liq shakllanmaganligidan dalolat beradi.

Mazkur muammoni pedagogik nuqtayi nazardan tahlil etganda quyidagi jihatlar aniqlanadi:

1. Nazariy jihatdan – san’at va madaniyat sohasi talabalari uchun “liderlik kompetensiyasi” tushunchasi kasbiy ijodiy faoliyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak. Bu kompetensiya shaxsning o‘zini ifoda etish, estetik qarashlarini ilgari surish, ijodiy jamoani boshqarish qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

2. Psixologik jihatdan – bunday talabalar emotsional, sezgir va ijodkor bo‘lganliklari sababli, ularda liderlikni rivojlantirish jarayoni individual yondashuv, motivatsion qo‘llab-quvvatlash va o‘zini namoyon etish imkoniyatlarini yaratishni talab qiladi.

3. Amaliy jihatdan – ta’lim jarayonida talabalarning sahna chiqishlari, loyiha ishlari, madaniy tadbirlarni tashkil etishdagi faolligini oshirish orqali liderlik kompetensiyasini rivojlantirish mumkin.

4. Tarbiyaviy jihatdan – san’at va madaniyat yo‘nalishidagi ta’lim muassasalari talabalarda badiiy did bilan bir qatorda mas’uliyat, jamoaviy ruh, ijtimoiy faoliyat va tashabbuskorlikni ham tarbiyalashga e’tibor qaratishlari lozim.

Asosiy boshqaruv konsepsiyalari o‘z davriga xos bo‘lgan personal boshqaruv uslublarini ifodalaydi. Hatto ayni paytda ham turli tashkilot va rahbarlar sanab o‘tilgan yondashuv elementlarini o‘z faoliyatida qo‘llab keladilar. Tashkilot rahbari mavjud iqtisodiy ahvol, qo‘l ostidagi xodimlar xususiyatiga asoslangan holda turli yondashuvlardan birontasiga urg‘u berishi, tashkilot manfatidan kelib chiqib, u yoki bu yo‘nalish modellarini jamoalar boshqaruviga tatbiq etishi mumkin. Ammo, ko‘zlangan maqsadga tashkilotdagi personalning faol ishtiroki orqali erishmoqchi bo‘lgan rahbar, iloji boricha o‘z xodimlarida tashabbusga moyillik, ish natijasi uchun yuksak mas’uliyat uyg‘ota olishi lozim. Aynan shu maqsadni ko‘zlagan rahbar iloji boricha inson resurslari deb nomlanuvchi yondashuvga asoslanishi o‘rinlidir. Zamonaviy psixologiya ham iloji boricha insonni aynan shu nuqtai-nazarda tushunishga va shaxs kamolotini uning ichki zahiralarini uyg‘otish orqali erishishga intiladi[5]. Forobiy bu fikrni davom ettirib:

[5] Махмудов И.И. Бошқарув психологияси: Ўқув қўлланма / Масъул муҳаррир: А.Холбеков. – Т.: ДЖҚА «Раҳбар» маркази; «YUNAKS-PRINT» МЧЖ, 2006. – Б. 10–13.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

«Ikkinchidan, ushbu sifatlarga ega bo‘lmagan odamlar birikmasi esa, jaholatdagi va adashgan shaharlarning aholisini tashkil qiladi. Fikrlashlar, g‘azab, hasad, nafratga asoslangan bunday shahar aholisi… doimo bir-birlariga qarshi kurashib bir-birlariga dushmanlik qiladilar, eng kuchlilari boshqalarga nisbatan mukammalroq tuzilgan bo‘ladi. G‘olib kelganlar ham bir-birlarini yo‘qotishga urinadilar, go‘yo boshqa mavjudotlar nomukammalday, ularning borligi bularga zarar keltiradiganday, yoxudboshqalar ularga faqat qulday xizmat qilish uchun yaratilganday, barchasi bir-birini ezib ishlatishga intilishadi»[6]

Zamonaviy dunyoda “Madaniyat sohasidagi marketing – bu ma’lum bir mahsulotga qiziqish uyg‘otadigan, tijorat o‘zgaruvchilarini mahsulotga moslashtiradigan bozor seg mentlariga erishish texnologiyasi – narx, joylashuv, reklama – yetarli miqdordagi iste’molchilar bilan aloqa o‘rnatish va maqsadlarga erishish madaniy tashkilot missiyasiga mos keladi[7]”

Forobiyning bu fikrlaridan ko‘rinadiki, rahbar shaxsi birinchi navbatda o‘zini yomon odatlardan ozod qila olishi, boshqalarni yaxshi ishlarga ruhlantira olishi kerak ekan. Bu fikrlarning bugungi kunimiz uchun ham ahamiyati pasaymaganligini kuzatish mumkin[8].

Beruniy o‘zining «Hindiston» asarida ushbu g‘oyani ilgari suradi: «Tabiati jihatidan boshqarish va siyosat ishlariga qiziquvchi, boshliq bo‘lishga fazilat va kuchi bilan haqli, fikr va maqsadda sabotli, davlatni o‘zidan keyingilarga qoldirib, ularning o‘z ota-bobolariga qarshi bo‘lmasliklarini maqsad qilib olgan kishi tomonidan berilgan har bir buyruq, buyurilgan kishi oldida turg‘un tog‘lar singari mahkam bo‘lib, u buyruqqa ko‘p vaqtlar va uzoq zamonlar o‘tsada, keyingilar ham bo‘ysunadilar»[9]

XI asrning yirik allomalaridan Yusuf Xos Xojib o‘zining «Qutadg‘u bilig», ya’ni «Saodatga boshlovchi bilim» asarida boshqaruvchi shaxsi, ya’ni podsho xalq bilan birga va adolatli bo‘lishi lozimligi g‘oyasi ilgari suriladi. Uning o‘git va nasihatlari hokimlarga qaratilgan bo‘lib, boshqaruvchi rahbar tevaragida tabiatan yaxshi niyatli, yuksak axloq sohibi bo‘lgan kishilar bo‘lgandagina, u to‘g‘ri ishlar qilishi, to‘g‘ri farmonlar chiqarishi mumkin, shundagina mamlakat farovon bo‘lib ravnaq topadi. Yusuf Xos Xojibning fikricha: «Kishi qanchalik yuqori martabaga erishmasin, u baribir kamtar bo‘lib qolishi lozim».[10]

Amir Temur fikricha, bu toifa kishilarning taqdirini podshoh, xazina va askarlar hal qiladi. Ko‘rinib turibdiki, bu turlanish asosini tabaqaning ijtimoiy voqelikka nisbatan bo‘lgan munosabatlari va xulq-atvorlari tashkil etadi. Bu esa, o‘z navbatida ijtimoiy jarayonlarni boshqarishda odamlarni qanday mehnat turlari bilan shug‘ullanishlari emas, balki ularning kayfiyat va ustanovkalari, xulqlarining motivasiyalari va ma’rifatlilik darajalari muhim omillar sifatida talqin qilinganligini ko‘rsatadi. Ijtimoiy hayotni

[6] Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриѐти, 1993. – Б. 167.
[7] F. Kolber, R.Bilado, J. Nantel, Madaniyat va san’at marketingi. 2004 yil. 21-22 betlar.
[8] Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриѐти, 1993. – Б. 170.
[9] Беруний Абу Райхан. Индия. Соч., т.2. – Т.: «Фан», 1963. – С. 8. 7
[10] Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиг. – Т.: «Фан», 1972. – Б. 163.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

boshqarishda bunday ijtimoiy-psixologik yondashuv Amir Temur uchun o‘z davrida katta bir saltanatga asos solish imkonini bergan edi. Amir Temur davlatni boshqarish vositalari haqida to‘xtalib shunday yozadi: «Saltanat ishlarida to‘rt narsaga amal qilish lozim:

1) kengash;
2) mashvaratu maslahat;
3) qat’iy qaror, tadbirkorlik, hushyorlik;
4) ehtiyotkorlik».

Uning fikricha: «Ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azmi qat’iy, tadbirkor va hushyor bir kishi ming-minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir»[11]

Abdulla Avloniyning «Turkiy guliston yoxud axloqga oid» asarida: «Har qanday nisbatan katta miqyosdagi bevosita ijtimoiy yoki birgalikdagi qilinadigan mehnat idora qiluvchiga ma’lum darajada muhtojdir, bu idora qiluvchi shaxsiy ishlarni bir-biriga muvofiqlashtiradi va ishlab chiqarish organizmini mustaqil organlari harakatidan kelib chiqadigan vazifalarni bajaradi»[12]

Boshqaruv ilmining nazariy tarixiy asoslari, boshqaruv tamoyillari, boshqaruv usullari, guruhlardagi rahbarlik va liderlik masalalari, liderlik uslublari, superliderlik fenomeni, rahbarlik sifatlari, rahbarlikka loyiqlikni baholovchi mezonlar, liderlikning vazifalari, boshqaruvchiga xos kompetensiyalar tasnifi kabi masalalarni ham iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik jihatdan tadqiq etish zaruratini keltirib chiqaradi[13]

Madaniyat va san’at sohasidagi menejment madaniy qadriyatlarni (badiiy mahsulotlarni) tanlash, ishlab chiqarish, saqlash va tarqatish kabi jarayonlar bilan bevosita bog‘liq va turli boshqaruv majburiyatlari majmuasi (tashkilot, strategiya, nazorat) sifatida qaraladi. Boshqaruv faoliyatining ushbu turidan ko‘zlangan asosiy maqsad – madaniy va dam olish mahsulotlarini tovarlar va xizmatlar bozorida ommaviy targ‘ib qilishdir. Madaniyat va san’atda menejment mavzusi turli xil ijtimoiy tuzilmalarda va turli tarixiy davrlarda madaniy faoliyat sohasida ham, uning alohida yo‘nalishlarida (masalan, teatr, kino, radioeshittirish) mavjud bo‘lgan tashkilotlarning barcha usullarini (shakllari, modellari) o‘rganishdir[14].

«Peshqadam» iborasi esa ma’lum fazilatlarga ega bo‘lgan shaxs ketidan guruhning ergashishini, jamoaning o‘z ixtiyoriga ko‘ra o‘zi ishongan odam borayotgan yo‘lni tanlashini anglatadi. Aynan shu holat «lider» iborasiga nisbatan ham ishlatilishi zarur. Liderning bu xususiyati, uning hissiy jozibadorligida, o‘zgalarni o‘ziga jalb etish fazilatida namoyon bo‘ladi»[15]

Amerikalik tadqiqotchi Linda Juell o‘zining «Industrialno-organizasionnaya psixologiya» (2001) kitobida ijtimoiy-psixologik hodisalardan muhimi bo‘lmish liderlik

[11] Амир Темур ўгитлари: Тўплам. Тузувчилар: Б.Ахмедов, А.Аминов. – Т.: Наврўз, 1992. – Б. 75
[12] Авлоний А. Туркий гулистон ѐхуд Ахлоқ. – Т.: 1997. – Б. 7
[13] Каримова В.М., Ҳайитов О.Э., Умарова Н.Ш. Бошқарув соҳасидаги профессионал компетенция асослари: Монография. / Проф. В.М.Каримова таҳрири остида. – Т.: ТДИУ «Талаба», 2007. – Б. 25-27.
[14] Fayziyev T. Madaniyat va san’at sohasi menejmenti// O‘zDSMI xabarlari — 2022 /1 (21)
[15] Махмудов И.И. Бошқарув психологияси: Ўқув қўлланма / Масъул муҳаррир: А.Холбеков. – Т.: ДЖҚА «Раҳбар» маркази; «YUNAKS-PRINT» МЧЖ, 2006. – Б. 51-52.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

masalasiga o‘ziga xos yondashuvini bayon etgan. U bu muammoni aynan bizning sharoitimizdagi talqini, ya’ni mardlik va jasorat ko‘rsatish uchun ochiq maydonlar yo‘q bo‘lgan sharoitda liderlik xislatlarining namoyon bo‘lish xususiyatlarini ochishga urinadi[16]

Madaniyat va san’at muassasalarini boshqaruvchisi yoki rahbarining har bir masalada chiqargan qarori muhim ahamiyatga ega. Ushbu qaror tashkilot yoki muassasaning keyingi kelajagini bildirish bilan birga, har bir xodimning ishlash sur’atlarini, ishga bo‘lgan munosabatini ham ifodalaydi[17].

“Madaniyat va san’at sohasi faoliyatini tashkil etish va boshqarish" fani – talabalarga madaniyat va san’at sohasida boshqarish va tashkil qilish asoslari, boshqaruvning nazariy asoslari, xorijiy modellari, ilmiy muassasalari, madaniyat va san’at sohasida boshqaruv usullari va qarorlari, tizimdagi samaradorlik, O‘zbekistonda menejment, madaniyat va san’at sohasida boshqaruv tizimi faoliyatini ochib beradigan, madaniyat va san’at muassasalarini boshqarish tizimidagi shiddatli islohotlar bozor iqtisodiyoti talablariga javob beradigan menejment tizimining mohiyati va vazifalari haqida ma’lumotlarni chuqurroq o‘rganishlari va bilimlarini oshirishlari uchun zamonaviy bazalar yaratildi”[12].

Madaniyat va san’at sohasidagi menejmentning maqsadi madaniy faoliyatning ijtimoiy darajasini va bozor qiymatini oshirishga eng samarali hissa qo‘shadigan tegishli tashkiliy yechimlarni (modellarni) topishdir, chunki bu fan ikki asosiy yo‘nalishga ega:

1. Analitik – tavsifiy (tashkil etish usullari va shakllarini tavsiflash va tadqiq etish);
2. Dizayn va model (tashkilotning yangi, yanada samarali usullari va modellarini ishlab chiqish va sinovdan o‘tkazish.

Kompetensiya tinglovchilarning tayyorgarligining muhim xususiyati va texnik maktabda mutaxassislar tayyorlashning asosiy talablaridan biridir. Kompetensiya nafaqat intizomni chuqur bilish, vazifani yetarli darajada bajarish holati, tegishli faoliyatni amalga oshirish qobiliyati, balki kompetensiya bilimlarni doimiy ravishda yangilashni, muayyan sharoitlarda muvaffaqiyatli qo‘llash uchun yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirishni, kasbiy vazifalarni bilim bilan hal qilishga tayyorlikni o‘z ichiga oladi.

Shunday qilib, san’at va madaniyat yo‘nalishi talabalari misolida liderlik kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biridir. Ushbu jarayon nafaqat shaxsning kasbiy rivojlanishiga, balki madaniy hayotda faol, tashabbuskor ijodiy yetakchilarni shakllantirishga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori // www. lex.uz.

[16] 2Джуэлл Л. Индустриально-организационная психология. Учебник для вузов – СПб.: Питер, 2001. – 720 с
[17] To‘ychiyeva S. Madaniyat va san’at sohasi faoliyatini tashkil etish va boshqarish. Darslik. –Toshkent. 2019. 45-b.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ““Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoni // www.lex.uz.
3. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. -Toshkent: Sharq, 1998. –B. 239.
4. Fayziyev T. Madaniyat va san’at sohasi menejmenti// O‘zDSMI xabarlari — 2022 /1 (21)
5. Махмудов И.И. Бошқарув психологияси: Ўқув қўлланма / Масъул муҳаррир: А.Холбеков. – Т.: ДЖҚА «Раҳбар» маркази; «YUNAKS-PRINT» МЧЖ, 2006. – Б. 10–13.
6. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриуоти, 1993. – Б. 167.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Tajimuratova Shaxnoza Sag‘ınbaevna**, o‘qtuvchi [**Таджимуратова Шахноза Сагинбаевна**, преподаватель] [**Shaxnoza S. Tajimuratova**, teacher]; manzil: O‘zbekiston, Karakalpakstan Respublikasi, Nukus sh., Jaslar keleshegi ko'chasi, 99-uy [адрес: Узбекистан, Республика Каракалпакстан, ул. Жаслар келешеги, д.99, г. Нукус], [address: Uzbekistan, Karakalpakstan, 99, Jaslar keleshegi st., Nukus city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# GENDER MAS'ULIYATNI RIVOJLANTIRISHNING SHART-SHAROITLARI

© N.J.Sag'indikova[1]✉

[1]Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, Nukus, Qoraqalpog'iston Respublikasi

Annotatsiya

**KIRISH**: gender tengligi va gender madaniyatini shakllantirish zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Gender masalasi bugungi kunda psixologiya, sotsiologiya, pedagogika va boshqa ijtimoiy fanlar doirasida keng o'rganilayotgan muhim yo'nalishdir. Gender identikligi, gender ta'limi, gender mas'uliyati, gender tadqiqotlari kabi yangi tushunchalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi gender tengsizligini bartaraf etish yo'lida qilinayotgan izlanishlarning natijasidir. Pedagogik amaliyotda gender tengligi tamoyillarini joriy etish, yangi avlod mutaxassislarini gender jihatdan tayyorlash mavjud gender rollari tengsizligini, ayniqsa, ta'lim tizimidagi gender xurofotlarini bartaraf etishda hal qiluvchi rol o'ynashi lozim.

**MAQSAD**: mazkur maqolaning maqsadi gender tengligi va gender madaniyatini shakllantirishning pedagogik ahamiyatini o'rganish, gender stereotiplarining ta'siri va ularni bartaraf etish yo'llarini tahlil qilish, shuningdek, pedagoglarning gender masalasidagi javobgarligini oshirish zarurligini asoslashdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda gender tengligi, gender madaniyati, gender stereotiplari va ularning ta'lim tizimiga ta'siri haqidagi ilmiy adabiyotlar, rus va o'zbek olimlarining ilmiy ishlari tahli qilindi. Tahliliy-uslubiy yondashuv asosida gender masalasining psixologik, ijtimoiy va pedagogik jihatlari o'rganildi. Tadqiqotda tizimli tahli, qiyosiy tahli va umumlashtirish usullaridan foydalanildi

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gender tengsizligi hodisalari jamiyatning barcha sohalarida, xususan ta'lim tizimida ham keng tarqalgan. Gender rollari va tarixiy o'tmishda rivojlangan stereotiplar ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda qatnashish imkoniyatlarini cheklaydi. Pedagogik tizimda gender xurofotlari mavjud bo'lib, bu o'qituvchilarning o'g'il bolalar va qizlarning akademik muvaffaqiyatiga turlicha munosabatda bo'lishida namoyon bo'ladi.

Gender stereotiplarining salbiy ta'siri shaxsning o'zini anglashiga, kasbiy yo'nalish tanlashiga va ijtimoiy rollarni bajarishiga ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarda gender identikligi muammolari keskinroq namoyon bo'ladi.
Gender tengligini ta'minlash faqat qonunchilik darajasidagi choralar bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Gender madaniyati, gender ta'limi va gender mas'uliyatini shakllantirish orqali jamiyatda ongli gender munosabatlarini yaratish mumkin. Pedagogik jarayonda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

gender kompetensiyasini rivojlantirish, o‘qituvchilarning gender masalasidagi javobgarligini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

**XULOSA:** gender tengligi va gender madaniyatini shakllantirish zamonaviy jamiyatning demokratlashtirish va insonparvarlashtirish jarayonlarining muhim tarkibiy qismidir. Ta'lim tizimi gender stereotiplarini bartaraf etish, gender tengligi tamoyillarini targ‘ib qilish va yangi avlodda gender madaniyatini shakllantirishda asosiy rol o‘ynashi lozim. Pedagoglarning gender masalasidagi kompetentligi va javobgarligini oshirish, ularni gender tengligi tamoyillariga mos kasbiy tayyorgarlikdan o‘tkazish zarur. Buning uchun oliy ta'lim muassasalarida gender ta'limini joriy etish, o‘quv dasturlariga gender tengligi masalalarini integratsiya qilish, pedagogik kadrlarni gender masalalarida qayta tayyorlash samarali choradir.

**Kalit so'zlar**: gender tengligi, gender madaniyati, gender stereotiplari, gender ta'limi, gender kompetensiyasi, pedagogik jarayon, gender mas'uliyati, gender identikligi.

**Iqtibos uchun**: Sag‘indikova N.J. Gender mas’uliyatni rivojlantirishning shart sharoitlari. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.233–242.

## УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

©Н.Ж.Сагиндикова[1]✉
[1]Каракалпакский государственный университет имени Бердака, Нукус, Каракалпакстан Республика

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: гендерное равенство и формирование гендерной культуры-одна из актуальных проблем современного общества. Гендерный вопрос-важная область, которая сегодня широко изучается в рамках психологии, социологии, педагогики и других социальных наук. Появление и развитие новых концепций, таких как гендерная идентичность, гендерное образование, гендерная ответственность, гендерные исследования, являются результатом исследований, проводимых на пути к преодолению гендерного неравенства. Внедрение принципов гендерного равенства в педагогическую практику, гендерная подготовка специалистов нового поколения должны сыграть решающую роль в преодолении существующего гендерно-ролевого неравенства, особенно гендерных предрассудков в системе образования.

**ЦЕЛЬ**: цель данной статьи-изучить педагогическое значение гендерного равенства и формирования гендерной культуры, проанализировать влияние гендерных стереотипов и пути их преодоления, а также обосновать необходимость повышения ответственности педагогов в вопросах гендерного равенства.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании проанализирована научная литература о гендерном равенстве, гендерной культуре, гендерных стереотипах и их влиянии на систему образования, научные работы российских и узбекских ученых. На основе аналитико-методического подхода были исследованы психологические, социальные и педагогические аспекты гендерного вопроса. В

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

исследовании использовались методы системного анализа, сравнительного анализа и обобщения

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты исследования показывают, что явления гендерного неравенства также распространены во всех сферах жизни общества, особенно в системе образования. Гендерные роли и стереотипы, сложившиеся в историческом прошлом, ограничивают возможности женщин участвовать в политической, экономической и социальной сферах. В педагогической системе существуют гендерные предрассудки, которые проявляются в различном отношении учителей к успеваемости мальчиков и девочек. Негативное влияние гендерных стереотипов сказывается на самосознании личности, выборе профессиональной ориентации, выполнении социальных ролей. Особенно остро проблемы гендерной идентичности проявляются у детей, оставшихся без попечения родителей. Обеспечение гендерного равенства не должно ограничиваться мерами на законодательном уровне. Через гендерную культуру, гендерное образование и формирование гендерной ответственности можно создать сознательные гендерные отношения в обществе. Развитие гендерной компетентности в педагогическом процессе, повышение ответственности педагогов по гендерному вопросу является актуальной задачей.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: ответственность педагогов в вопросах гендерного равенства, проводить их профессиональную подготовку в соответствии с принципами гендерного равенства. Для этого эффективной мерой является внедрение гендерного образования в высших учебных заведениях, интеграция вопросов гендерного равенства в учебные программы, переподготовка педагогических кадров по гендерным вопросам.

**Ключевые слова**: гендерное равенство, гендерная культура, гендерные стереотипы, гендерное образование, гендерная компетентность, педагогический процесс, гендерная ответственность, гендерная идентичность

**Для цитирования**: Сагиндикова Н.Ж. Условия для развития гендерной ответственности. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 233–242.

## CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GENDER RESPONSIBILITY

© Nargiza J. Sagindikova[1]✉
[1]Karakalpak State University named after Berdaq, Nukus, Republic Karakalpakstan

Annotation

**INTRODUCTION**: new concepts such as Gender identity, gender education, gender responsibility, gender studies are the result of research being done towards overcoming gender inequality. The introduction of the principles of gender equality in pedagogical practice, the gender training of specialists of the new generation should play

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

a decisive role in eliminating the inequality of existing gender roles, especially gender prejudices in the educational system.

**AIM:** the purpose of this article is to study the pedagogical significance of the formation of gender equality and gender culture, analyze the impact of gender stereotypes and ways to eliminate them, and also justify the need to increase the responsibility of educators on gender issues.

**MATERIALS AND METHODS**: the study threatened scientific literature on gender equality, gender culture, gender stereotypes and their impact on the educational system, scientific work of Russian and Uzbek scientists. On the basis of an analytical and methodological approach, psychological, social and pedagogical aspects of the gender issue were studied. The study used systematic tahli, comparative tahli and generalization methods

**DISCUSSION AND RESULTS**: the results of the study show that gender inequality phenomena are also common in all areas of society, in particular in the educational system. Gender roles and stereotypes developed in the historical past limit women's opportunities to participate in the political, economic and social spheres. There are gender prejudices in the pedagogical system, which is manifested in the different way teachers react to the academic success of boys and girls. The negative impact of Gender stereotypes affects the self-awareness of the individual, the choice of professional orientation and the performance of social roles. Especially in children who are deprived of parental care, the problems of gender identity are more sharply manifested. Ensuring Gender equality should not be limited to measures at the legislative level. Through the formation of Gender Culture, gender Education and gender responsibility, it is possible to create conscious gender relationships in society. In the pedagogical process, the development of gender competence, increasing the responsibility of teachers on gender issues is an urgent task.

**CONCLUSION:** gender equality and the formation of gender culture are important components of the democratization and humanization processes of modern society. The educational system should play a key role in overcoming gender stereotypes, promoting the principles of gender equality and shaping gender culture in the new generation. It is necessary to increase the competence and responsibility of educators on gender issues, to carry them out professional training in accordance with the principles of gender equality. For this, the introduction of gender education in higher education institutions, the integration of gender equality issues into educational programs, the retraining of pedagogical personnel in gender issues is an effective measure.

**Key words**: gender equality, gender culture, gender stereotypes, gender education, gender competence, pedagogical process, gender responsibility, gender identity

**For citation**: N J. Sagindikova. (2025) Conditions for the development of gender responsibility, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 233–242. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**P**sixologiya ilmida bugingi kunda gender masalasi keng miqyosda o‘rganilayotgan muammo hisoblanadi. Ijtimoiy-psixologik jihatdan masfla yuzasidan bilimlarni rivojlantirish ahamiyati ko‘p jihatdan zamonaviy leksikonda gender, gender identiklik, gender ta’limi, gender mas’uliyati, gender tadqiqotlari, gender madaniyati, gender tengligi va boshqalar kabi bir qator nisbatan yangi tushunchalar paydo bo‘lishi va intensiv ravishda rivojlanishi bilan bog‘liq omillarni dolzarblashtiradi. Shu munosabat bilan, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, ayniqsa, ta’lim xizmatlari sohasida yangi avlod mutaxassislarini gender jihatdan tayyorlash mavjud gender rollari tengsizligini va birinchi navbatda, pedagogik tizimlarda gender xurofotlarini bartaraf etishda hal qiluvchi rol o‘ynashi lozim [7;272. 8;188]. Shu sababli, pedagoglarning gender javobgarligini rivojlantirish muammosi ayniqsa dolzarb ekanligi ayon bo‘ladi, chunki bu ularda bir qator hayotiy, shuningdek, kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga hissa qo‘shishi kerak.

Bu jihatdan, I.A.Zagaynovning fikricha, fuqarolik jamiyati institutlarining faolligi pastligi va odatta, ayollarning davlat tuzilmalarining barcha darajalarida qaror qabul qilishdan chetlatilishi, qashshoqlik feminizatsiyasi, ijtimoiy vaziyatning yomonlashishi kabi holatlar jamiyat hayotining barcha sohalarida, shu jumladan fan sohasida erkak va ayollarning gender tengligini ta’minlash uchun tegishli sharoitlar yaratish zarurligini ta’kidladi. Shu sababli, kadrlar tayyorlashga zamonaviy yondashuvlar ayollarning jamiyatdagi ijtimoiy rolini va umuman kasbiy faolligini oshirishga yordam beradigan eng muhim gender muammolari hal qilinishini ta’minlashi shart. Postsovet hududida jamiyatda ijtimoiy ishlab chiqarish va ijtimoiy hayotning turli sohalarida gender tengsizligi hodisalari bo‘yicha yuzaga kelgan muammoli vaziyatni tahlil qilgan holda, muallif gender tengsizligi mehnat bozorida, kasb-hunar va oliy ta’lim sohasida doimiy ravishda sodir bo‘ladigan kamsitish sifatida namoyon bo‘ladi degan xulosaga keladi.

Yuzaga kelgan vaziyatning sabablari asosan gender rollari va tarixiy o‘tmishda rivojlangan stereotiplar bilan bog‘liq. Shu bilan birga, gender bilan bog‘liq har bir shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham xavfli bo‘lgan eski stereotiplar odamlarning miyasida qaysi kasb erkakka, qaysi kasb esa ayolga xos bo‘lishi to‘g‘risidagi fikr ommaviy ong darajasida qat’iy belgilangan. Bunday yondashuvda hozirgi kundagi mehnat bozorida, siyosatda, oilada va h.k. larda shaxsning kasbiy jihatdan o‘zini o‘zi anglash samaradorligi obyektiv mezonlar (qobiliyat darajasi, tayyorgarlik va boshqalar) bilan emas, erkak va ayollarning ijtimoiy tizimdagi gender farqlari va ijtimoiy-madaniy cheklovlarga bog‘liq o‘rni haqidagi an’anaviy qarashlar bilan belgilanadi. Ammo, eskirgan stereotiplarni zamonaviy gender stereotiplari bilan to‘liq almashtirishni faqat Qonunchilik yordamida ma’muriy choralar ko‘rish bilan amalga oshirib bo‘lmaydi, chunki bu madaniy sohaning, xususan, gender sotsializatsiyasi va shaxsning gender ta’limi kichik tizimi bilan bog‘liqdir. Shu bilan birga, postsovet jamiyatining yangi ijtimoiy buyurtmasi sifatida demokratik shaxs tipining ijtimoiy-madaniy jihatdan shakllanishi kichik tizimlarida gender tengligi g‘oyasining amaliy ravishda amalga oshirilishi, birinchi navbatda, gender madaniyati, javobgarlik, gender

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

muammosini tushunishni hisobga olgan holda bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashni maqsadga muvofiq ravishda kuchaytirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Rus olimi M.A.Semenovaning ta’kidlashicha, ko‘plab muammolarning kelib chiqishi jamiyat faoliyati, aynan gender nomutanosibligi bilan bog‘liq, masalan, siyosiy, boshqaruv faoliyati sohalarida, ikki jins vakillarining o‘mr ko‘rish davomiyligidagi farq o‘sishi, ya’ni erkaklar o‘limi darajasi oshishi, ayollarning ikki hissa bandligi, erkaklarning oiladagi bolalar tarbiyasi va uy-ro‘zg‘or ishlarida yetarlicha ishtirok yetmasligi kuzatiladi va buning ildizi bolalarning gender sotsializatsiyasiga borib taqaladi. Shu sababli, gender masalasini nafaqat konstitutsiyaviy tenglikni himoya qilish, balki, birinchi navbatda, yosh avlodning gender tarbiyasini ta’minlash, ularning gender masalalariga, kundalik faoliyatdagi mas’uliyat, oilaviy, ijtimoiy rollarni bajarishda sheriklik va o‘zaro yordamga ongli munosabatini rivojlantirish orqali hal qilish mumkin. Bolalar va yoshlarda har qanday xato fikrlar paydo qilish yoki ularni kamsitishning oldini olish, ularning ta’lim va xulq-atvoriga bo‘lgan talablarni farqlash, ma’lum bir jinsga mansubligi asosida kasbiy, oilaviy va fuqarolik rollarini o‘zlashtirish ushbu jarayonning yetakchi tamoyili hisoblanadi.

Yana bir psixolog A.I.Mrugning fikriga ko‘ra, zamonaviy jamiyatda ma’lum bir gender rolini o‘zlashtirish jarayoniga oid o‘zgarishlar mavjud bo‘lib, ular jamiyatda shakllangan gender stereotiplariga mos keladi. Bu yosh avlodga ta’lim-tarbiya berish jarayoniga yoshlarning gender madaniyatini maqsadli rivojlantirish, ularning mas’uliyatini, ushbu muhim masalalarda kompetensiyasini shakllantirish masalasini joriy etishni juda dolzarb masalaga aylantiradi. Muayyan gender rolini o‘zlashtirish jarayonining o‘zi odatta, tanish ijtimoiy mexanizm, ya’ni, normativ va axboriy (informatsion) ta’sir orqali sodir bo‘ladi. Normativ ta’sir aksariyat hollarda, jamiyat yoki jamoa tomonidan ushbu jamoaning, xatti-harakatlari erkak va ayolga nisbatan belgilangan me’yorlarga yoki gender bo‘yicha qabul qilingan yangi normalarga mos kelmaydigan a’zolarini yoqtirmasligi va qoralashi sababli namoyon bo‘ladi. Noan’anaviy jinsiy oriyentatsiyaga ega bo‘lgan odamlarga salbiy munosabat, kasbiy tanlovda, kommunikativ xatti-harakatlarda gender xususiyatlarini hisobga olgan holda bosim o‘tkazish holatlarini normativ ta’sirning eng keng tarqalgan namunasi sifatida ko‘rsatish mumkin. Shunday qilib, inson jamiyatda atrofidagi odamlarning uni pisand etmasligi, unga nisbatan e’tiborsizlik holatlariga duch kelmaslik uchun stereotiplarga amal qilib, gender rollarini bajarishga moslashishi kerak bo‘ladi. Axboriy ta’sir insonning ma’lum me’yor va standartlarga rioya qilishga intilishi tufayli amalga oshiriladi, ular orasida ayollar va erkaklarga tegishli stereotiplar muhim rol o‘ynaydi. Ya’ni, shaxs o‘zini, u tegishli bo‘lgan guruh a’zolari kabi tutishga harakat qiladi va shundagina u o‘z xatti-harakatlarini maqbul, to‘g‘ri deb hisoblaydi. Ijtimoiy me’yorlar, erkak/ayol namunalari xulq-atvor standartlari deb hisoblangani uchun, ba’zi odamlar ularni ongsiz darajada, hech qanday shubha qilmasdan qabul qilishadi. Shu bilan birga, ba’zida odam xatti-harakatlarini amaldagi umumqabul qilingan me’yorlarga moslashtirish uchun ongli ravishda o‘zgartiradi. Bunday xatti-harakatlar gender rollariga bo‘ysunish sifatida belgilanadi va quyidagi turlarda bo‘lishi mumkin: ko‘nish (yon berish), ya’ni ijtimoiy jazodan qochadigan shaxs;


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

maqullash, ya'ni shaxs ichida ijtimoiy normalarni ma'qullaydi; taqlid qilish, ya'ni, shaxs rol modelining harakatlarini takrorlaydi.

Aynan bu tiplar doimiy bo'lishi yoki vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Masalan, qiz bola idish-tovoqlarni yuvish faqat xotin-qizlarning ishi deb o'ylashi va bir umr idish-tovoq yuvishi mumkin yoki turmushga chiqqanidan so'ng, dugonasining oilasida ko'rganidek, ro'zg'or ishlari bilan bog'liq majburiyatlarni turmush o'rtog'i ikkalasining o'rtasida teng taqsimlashi mumkin, ya'ni, maqullash tipi taqlid qilish tipi bilan almashadi. Taqlid qilish bilan bog'liq gender jihatdan o'zini tutish, yana boshqa odamga taqlid qilish tufayli o'zgarishi mumkin [9; 259]. Gender madaniyat muammosini o'rgangan S.N.Zagumenov gender tayyorgarligining ajralmas tarkibiy qismi, ushbu masaladagi ongli javobgarlik sifatida ko'rib chiqadi, bu nazariya asosida ayol va erkak shaxsining turli xil biologik, ammo teng ijtimoiy mavjudotlar sifatida shakllanishining ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini bilish yotadi. Jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarida gender tengligi tamoyiliga, shuningdek, demokratik qadriyatli-me'yoriy tushunchalar muvaffaqiyatli namoyon bo'ladigan, jinsidan qat'i nazar, har bir insonning qadr-qimmati qo'llab-quvvatlanishi ta'minlanadigan fuqarolik ong, mas'uliyat darajasiga rioya qilish zamonaviy dunyo rivojlanishining eng muhim maqsadlaridan biriga aylanmoqda. Shu maqsadda yoshlar o'rtasida gender madaniyati, ongli mas'uliyatni tarbiyalash, ayollar va erkaklar haqidagi stereotipik tushunchalar ularning tanlash erkinligini cheklamaydigan, rivojlanish esa har ikki jins vakillarining tanlash (o'z navbatida jamiyatda ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlaydigan) erkinligini kengaytirish jarayoni sifatida qaraladigan holatlar bilan bog'liq fikrlashni shakllantirish usullaridan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, N.V.Bushueva ta'kidlaganidek, oilaviy munosabatlar va o'zaro ta'sir kelib chiqishi sharoitida rivojlanayotgan zamonaviy bolalarda gender identikligi muammosi paydo bo'ladi. Ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, aksariyat hollarda, erkak va ayol obrazlarini ommaviy axborot vositalaridan, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, tengdoshlari bilan munosabatlar va o'z jinsiy aloqalari tajribasidan oladi. Ularda o'zgacha shaxs tipi shakllanadi, bu shaxs tipi olimning empirik tadqiqotlariga ko'ra, «Men» gender obrazining diffuz bo'linishi, shaxsiy motivatsiyaning past darajada rivojlanishi, mas'uliyat, ma'lum bir passivlik, ehtiyojlar bilan bog'liq ruhi tushish (frustratsiya) holatidagi tajovuzkorlik, gipergender xatti-harakatlar - qizlarning o'g'il bolalarga, o'g'il bolalarning esa qizlarga taqlid qilishiga olib keladigan gender stereotiplari namunalari o'zlashtirilishining noto'g'riligi bilan tavsiflanadi. Gender derivatsiyasi oqibati shuningdek, o'zini o'zi ta'minlashning past darajasi, gender ongining marginallashuvi, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar va o'smirlarning oilaviy va ijtimoiy rollarni bajarishga moslashuvining past darajada bo'lishiga olib keladi [2;75].

J.B.Bagichevaning ta'kidlashicha, ayollarning akademik ta'lim va o'qishga rasmiy jalb qilinishidan deyarli bir asr o'tsa ham biz jamiyatimizning barcha darajalarida gender tengligidan, aholida munosib gender madaniyati mavjudligidan, bunday masalalarga mas'uliyatli munosabatda bo'lishdan hali ancha uzoqmiz. Bundan tashqari, bu vaqt ichida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ayollar erishgan yutuqlarga yo‘l shu qadar mashaqqatli ediki, u hech qanday bilimni to‘siqsiz egallash imkoniyati, qobiliyatlarga ko‘ra faoliyat, hamma uchun teng imkoniyatlar va boshqa tushunchalarga mos kelmaydi. Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida jamoat tuzilmalarida haligacha ayollar huquqlariga nisbatan cheklovlar mavjud. Ayollar siyosat va iqtisodiyotda asosiy o‘rinlarni egallamaydi. Jamiyat gender tengligi haqida e’lon qilib, ammo ma’lum kasbiy doiralarda gender segregatsiyasini namoyish qiladigan noaniq vaziyat mavjud. Bularning barchasi jinsiy belgi bo‘yicha kamsitishga olib keladi va ko‘p hollarda bandlik, mehnat haqi, ishga qabul qilish, xodimlarni qisqartirish, lavozimga ko‘tarilish, kasbiy rivojlanish, uy-joy bilan ta’minlanish, siyosiy va diniy martaba, ijtimoiy siyosat va boshqalar kabi kasbiy sohalarda namoyon bo‘ladi. Gender stereotiplarining salbiy ta’siri zamonaviy shaxsning individualligini rivojlantirishda to‘siq sifatida harakat qilib, insonning o‘zini o‘zi anglashiga ta’sir qilishi mumkin [1;33].

Bu yo‘nalishda tadqiqot olib borgan A.V.Vorojeykina o‘tkazgan tadqiqotlar ko‘rsatishicha, insonlarda gender rollari ta’lim olish jarayonida jamiyat ta’siri ostida shakllanadi. Ta’lim davomida kasbiy gender stereotiplarini o‘zgartirish mumkin, ya’ni ularni tuzatish yoki eng yaxshisi ulardan butunlay xalos bo‘lish mumkin, bunga gender kompetensiyasi va mas’uliyatini to‘g‘ri rivojlantirish orqali erishiladi. Ammo shuni tan olish kerakki, oliy o‘quv yurtlaridagi o‘qituvchilar talabalarning akademik muvaffaqiyatini baholashga turlicha munosabatda bo‘ladi. O‘g‘il bolalarda buni asosan qobiliyatlar bilan, qizlarda esa sabr va qunt bilan bog‘lashadi. Bir jins vakillaridagi maqsadlarga erishishda qat’iyatlilik ruhini saqlash, birovning ishiga aralashmaslik, ko‘nikish va moslashishga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiyaning bunday tabaqalashtirilgan tizimi shaxsiy «Men» tushunchasiga har xil munosabatni keltirib chiqaradi. Buni hisobga olgan holda, ko‘pincha erkaklar ayollarga qaraganda samaraliroq degan fikr mavjudligini ta’kidlash mumkin. Bu yerda barcha faoliyat turlari yoki jamiyat tomonidan ayniqsa qadrlanadigan – siyosat, diplomatiya, ilm-fan, san’at, sport va boshqa turlari ko‘zda tutiladi. Ayollarning bu sohalarda katta muvaffaqiyatlarga ega bo‘lmasligi yoki erkaklarga qaraganda ancha kamtarligi, odatda, tegishli qobiliyatlar yetishmasligi bilan izohlanadi, bu esa, o‘z navbatida, ko‘pincha nufuzli kasblarda gender tengsizligini oqlash uchun asosiy dalil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar o‘qitish va kasbiy faoliyat muvaffaqiyati insonning gender xususiyatlariga bog‘liq emasligini yaqqol namoyish etadi [3;24].

Aytishimiz mumkinki, xulosa o‘rnida, ko‘pchilik olimlarning fikriga ko‘ra, jamiyatni demokratlashtirish va insonparvarlashtirish shaxsning uyg‘un rivojlanishi, uning o‘zini o‘zi anglashi va ijtimoiy kelib chiqishi, maqomi, millati, yoshi, shuningdek jinsidan qat’i nazar barcha odamlarning o‘zini-o‘zi ruyobga chiqarishi uchun teng imkoniyatlar yaratish va mustahkamlash, obyektiv jarayonning maqsadli rivojlanishini belgilaydi. Shu bilan birga, jamiyatni haqiqiy insonparvarlashtirish, uning barqaror va xavfsiz faoliyati gender muammolarini, ushbu jihatdagi salbiy stereotiplarni yengib o‘tishni, jamoat madaniyatida ongli gender mas’uliyatini yaratish, jamoat hayotining barcha sohalarida, shu jumladan birinchi navbatda ta’lim amaliyotida teng gender huquqlarini yaratishga qaratilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Багичева Ж.Б. Гендерная проблематика в образовании. // Семья: проблемы, традиции, новации. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Том 2. - Москва, 2008. - С. 33-39.
2. Бушуева Н.В. Гендерный аспект регионального политического лидерства. // Уровень жизни населения регионов России. 2010, №3. - С. 75- 80.
3. Ворожейкина А.В. Методологические подходы к формированию гендерно-ориентированного стиля педагогической деятельности. // Инновации общего и профессионального образования, материалы междунар. научн. практ конф. Челябинск, 2006. - С. 24-29.
4. Клецина И.С. Гендерный подход и внутриличностные конфликты. // Женщина. Образование. Демократия: Материалы 2-й междунар. междисциплинар. науч.-практ. конф. - Минск, 2000. - С. 275-279.
5. Ключко О.И. Проблемы интеграции гендерного подхода в педагогическое образование региона. // Регионология. - 2007. - № 4. - С. 169-176.
6. Кочнев В.А. О возможностях дифференциального анализа в изучении поло ролевой идентичности. // Актуальные проблемы современной психологии и педагогики: новые технологии и перспективы. Материалы Международной научно-практической конференции. - 2013. - С. 118-122.
7. Козлов В.В. Гендерная психология. - М.: Высшая школа, 2016. - 272 с.
8. Кон И.С. Меняющиеся мужчины в меняющемся мире: Гендерные исследования мужчин. // Гендерный калейдоскоп. М., 2001. - С. 188 -208.с
9. Мруг А.И. Исследование особенностей гендерной идентичности студентов. // Сборник научных трудов Транспортной Академии. Серия: Педагогика и психология. - Кишинэу, 2005. - том 2. - С. 259-262.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**N.J.Sag‘indikova**, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti psixologiya f.d. DSc., prof.,[**Сагиндикова Ж. Наргиза,** Каракалпакский государственный имени Бердаха Университет психологии Ф.Д. (DSc)., проф.],[**Nargiza J. Sagindikova**, Karakalpak State named after Berdaq University psychology f.D. DSc., prof.]; O‘zbekiston, Karakalpakstan Respublikasi, Nukus sh., Jaslar keleshegi ko'chasi, 99-uy [адрес: Узбекистан, Республика Каракалпакстан, ул. Жаслар келешеги, д.99, г. Нукус], [address: Uzbekistan, Karakalpakstan, 99, Jaslar keleshegi st., Nukus city

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MUSIQA NAZARIYASI: INSON RUHIY, KOGNITIV VA IJTIMOIY RIVOJLANISHDAGI ROLI

© R.M.Saparov[1]✉

[1]Nukus davlat pedagogika instituti, Nukus, Qoraqalpog‘iston

Annotatsiya

**KIRISH**: maqolada musiqaning inson ruhiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ta’siri ilmiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi. Musiqa nazariyasi ritm, melodiya va harmoniyaning psixologik, pedagogik hamda ijtimoiy jarayonlarga ta’sirini o‘rganadi. Zamonaviy tadqiqotlar musiqaning stressni kamaytirish, kayfiyatni yaxshilash va kognitiv jarayonlarni faollashtirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

**MAQSAD**: tadqiqotning maqsadi — musiqa nazariyasi asosida insonning ruhiy barqarorligi, kognitiv faoliyati va ijtimoiy moslashuviga musiqaning ta’sirini tahlil qilish, shuningdek, pedagogik va terapevtik jarayonlarda musiqadan foydalanish imkoniyatlarini aniqlashdir

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tahlil jarayonida taqqoslash, kuzatish va ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Psixologiya, pedagogika, musiqa nazariyasi va sotsiologiya sohalariga doir materiallar ilmiy manbalar asosida o‘rganildi. Amaliy misollar sifatida musiqaterapiya, ta’lim jarayonlari va madaniy muhitdagi kuzatuvlar tahlil qilindi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: olingan natijalarga ko‘ra, musiqa inson ruhiyatida ijobiy emotsional holatni shakllantiradi, stressni kamaytiradi va motivatsiyani oshiradi. Kognitiv jarayonlarda esa diqqat, xotira, nutq va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy nuqtai nazardan musiqa muloqot, madaniy identitet va ijtimoiy integratsiyani mustahkamlaydi

**XULOSA:** musiqa inson ruhiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy hayotda qo‘llashga arziydi. Tadqiqot natijalari musiqani pedagogik va terapevtik jarayonlarga integratsiya qilish zaruriyatini ko‘rsatadi. Musiqaning ilmiy asosda qo‘llanishi shaxs rivojlanishining samaradorligini oshiradi

**Kalit so'zlar**: musiqa nazariyasi, ruhiy rivojlanish, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, musiqaterapiya, pedagogika, zamonaviy texnologiyalar

**Iqtibos uchun**: Saparov R.M. Теория музыки: роль человека в умственном, когнитивном и социальном развитии . // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.243–250.

## ТЕОРИЯ МУЗЫКИ: РОЛЬ ЧЕЛОВЕКА В УМСТВЕННОМ, КОГНИТИВНОМ И СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

©Р.М.Сапаров[1]✉
[1]Нукусский государственный педагогический институт, Нукус, Каракалпагистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в статье рассматривается влияние музыки на психическое, когнитивное и социальное развитие человека с научной точки зрения. Теория музыки изучает влияние ритма, мелодии и гармонии на психологические, педагогические и социальные процессы. Современные исследования подтверждают важность музыки для снижения стресса, улучшения настроения и активации когнитивных процессов.

**ЦЕЛЬ**: целью исследования является анализ влияния музыки на психическую устойчивость, когнитивную активность и социальную адаптацию человека на основе теории музыки, а также определение возможности использования музыки в педагогических и терапевтических процессах.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в процессе анализа использовались методы сравнения, наблюдения и анализа научной литературы. Материалы по психологии, педагогике, теории музыки и социологии изучались на основе научных источников. В качестве практических примеров были проанализированы наблюдения в музыкотерапии, образовательных процессах и культурной среде.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: согласно полученным результатам, музыка формирует в психике человека положительное эмоциональное состояние, снижает стресс, повышает мотивацию. А в познавательных процессах служит развитию внимания, памяти, речи и творческого мышления. С социальной точки зрения музыка способствует общению, культурной самобытности и социальной интеграции

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: музыка является важным фактором психического, интеллектуального и социального развития человека, и ее стоит применять в образовании, здравоохранении и общественной жизни. Результаты исследования указывают на необходимость интеграции музыки в педагогические и терапевтические процессы. Использование музыки на научной основе повышает эффективность развития личности

**Ключевые слова**: теория музыки, психическое развитие, когнитивное развитие, социальное развитие, музыкотерапия, педагогика, современные технологии

**Для цитирования**: Сапаров Р.М. Теория музыки: роль человека в умственном, когнитивном и социальном развитии . // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 243–250.

## MUSIC THEORY: THE ROLE OF MAN IN MENTAL, COGNITIVE AND SOCIAL DEVELOPMENT

© Raxim M. Saparov[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Nukus State Pedagogical Institute, Nukus, Karakalpagistan

Annotation

**INTRODUCTION**: the article examines the influence of music on human mental, cognitive and social development from a scientific point of view. Music theory studies the effects of rhythm, melody, and harmony on psychological, pedagogical, and social processes. Modern research confirms the importance of music in reducing stress, improving mood, and activating cognitive processes.

**AIM:** the purpose of the study is to analyze the influence of music on the mental stability, cognitive activity and social adaptation of a person on the basis of music theory, as well as to determine the possibility of using music in pedagogical and therapeutic processes

**MATERIALS AND METHODS**: in the analysis process, methods of comparison, observation and analysis of scientific literature were used. Materials on the fields of psychology, pedagogy, music theory and sociology were studied on the basis of scientific sources. As practical examples, observations in musicotherapy, educational processes and the cultural environment were analyzed.

**DISCUSSION AND RESULTS**: according to the results obtained, music forms a positive emotional state in the human psyche, reduces stress and increases motivation. And in cognitive processes, it serves to develop attention, memory, speech and creative thinking. From a social point of view, music strengthens communication, cultural identity and social integration

**CONCLUSION:** music is an important factor in the mental, intellectual and social development of a person and is worth applying in education, health and social life. The results of the study show the need to integrate music into pedagogical and therapeutic processes. The use of music on a scientific basis increases the effectiveness of Personality Development

**Key words**: music theory, mental development, cognitive development, social development, musicotherapy, pedagogy, modern technologies

**For citation**: Raxim M.Saparov. (2025) Music theory: the role of man in mental, cognitive and social development, Inter education & global study, vol.3 (12), pp243–250. (In Uzbek).

**M**usiqa insoniyatning eng qadimiy va muhim san’at shakllaridan biri bo‘lib, nafaqat estetik zavq manbai, balki inson ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir qiluvchi kuch sifatida ham o‘rganilgan. Musiqa nazariyasi ritm, melodiyalar, harmoniyalar va ularning bir-biri bilan o‘zaro bog‘liqligini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa insonning kayfiyati, xotira, diqqat va ijodiy fikrlash jarayonlarini sezilarli darajada rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, musiqaning ijtimoiy va madaniy jihatlari insonlarning jamiyatdagi o‘zaro aloqalarini mustahkamlash, madaniy identitetni shakllantirish va yoshlar madaniyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Maqola

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

davomida musiqaning ruhiy jarayonlarga, ijtimoiy hayotga va kognitiv rivojlanishga ta’siri nazariy asoslar bilan yoritiladi, shuningdek zamonaviy musiqiy texnologiyalar va global madaniy tendensiyalar bilan bog‘liq ilmiy tahlil amalga oshiriladi. Shu bilan birga, musiqa nazariyasining psixologiya, pedagogika va sotsiologiya sohalaridagi ahamiyati ham ko‘rsatib o‘tiladi.

Musiqa insoniyat tarixida nafaqat san’at shakli, balki psixologik, ijtimoiy va madaniy jarayonlarni shakllantiruvchi kuch sifatida katta ahamiyatga ega. Zamonaviy hayot sharoitida stress, diqqat va xotira bilan bog‘liq muammolar, shuningdek ijtimoiy muhitdagi o‘zgarishlar, musiqa nazariyasi va uning inson ruhiy hamda ijtimoiy rivojlanishga ta’sirini tadqiq etishni dolzarb qiladi. Shu bilan birga, musiqaning pedagogik va terapevtik imkoniyatlari, kognitiv rivojlanish va madaniy identitet shakllanishiga qo‘shayotgan hissasi ilmiy jihatdan o‘rganishga muhtoj.

Ushbu maqolaning maqsadi – musiqa nazariyasi asosida inson ruhiy va ijtimoiy rivojlanish mexanizmlarini ilmiy tahlil qilish, musiqaning psixologik, kognitiv va ijtimoiy ta’sirlarini aniqlash, shuningdek zamonaviy texnologiyalar va madaniy tendensiyalar bilan bog‘liq yangi ilmiy qarashlarni yoritishdan iborat. Musiqa insoniyat tarixida eng qadimiy va muhim san’at shakllaridan biri hisoblanadi. U nafaqat estetik zavq manbai, balki inson ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida ham katta ahamiyatga ega. Musiqa nazariyasi ritm, melodiyalar, harmoniyalar va ularning bir-biri bilan bog‘liqligini ilmiy nuqtai nazardan o‘rganadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa inson kayfiyati, diqqat va xotira jarayonlariga sezilarli ta’sir qiladi. Shu bilan birga, musiqaning ijtimoiy va madaniy roli insonlarning jamiyatdagi o‘zaro munosabatlarini mustahkamlashda muhim vosita sifatida ishlaydi. Musiqa bolalar va o‘smirlarning kognitiv rivojlanishida ham yordam beradi, shu jumladan nutq, eslab qolish va ijodiy fikrlash jarayonlarini rag‘batlantiradi. Zamonaviy texnologiyalar musiqaning ijodiy va iste’mol jarayonlarini tubdan o‘zgartirdi. Sun’iy intellekt, kompyuter dasturlari va raqamli platformalar musiqiy ijod va pedagogik jarayonlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Shu nazariy asosga tayangan holda, maqola musiqaning ruhiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishga ta’sirini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotlar musiqaning psixologik, pedagogik va sotsiologik aspektlarini yoritadi. Maqola davomida musiqa terapevtik imkoniyatlar, pedagogik jarayonlarda qo‘llanilishi va global madaniy tendensiyalar bilan bog‘liqligi ham ko‘rib chiqiladi.

Musiqa nazariyasi ritm, melodiya, harmoniyalar va ularning inson ruhiyatiga ta’sirini ilmiy jihatdan o‘rganadi. Ritm inson psixikasini tartibga soladi, diqqatni yo‘naltiradi va xotira jarayonini rag‘batlantiradi. Melodiya va harmoniyalar kayfiyatni boshqaradi, hissiy barqarorlikni ta’minlaydi. Musiqa nazariyasi orqali musiqaning texnik va estetik elementlari inson ruhiy holatiga qanday ta’sir qilishi aniqlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tonal va ritmik tuzilmalarning inson miyasi va hissiyotlariga ta’siri biologik va neyrobiologik asosga ega. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar musiqa elementlarining kognitiv jarayonlarga, xotira va diqqatga ta’sirini tahlil qiladi. Musiqa nazariyasi shuningdek ijodiy fikrlashni rag‘batlantiruvchi vosita sifatida ham o‘rganiladi. Tadqiqotlar ritm va harmoniyalarning emotsional javoblarni shakllantirishdagi rolini ko‘rsatadi. Musiqa


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

nazariyasi estetik va psixologik nuqtai nazarni birlashtiradi. Shu bilan birga, u pedagogika, terapevtika va sotsiologiya sohalarida ham ilmiy tahlilga asos bo‘ladi.

Musiqa inson ruhiyatiga psixologik va fiziologik ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tinch va uyg‘un musiqiy kompozitsiyalar stressni kamaytiradi, qon bosimi va yurak urishini normallashtiradi. Musiqa kayfiyatni yaxshilash, motivatsiyani oshirish va hissiy barqarorlikni ta’minlashda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Musiqaterapiya ruhiy kasalliklar, depressiya va anksiyete bilan kurashishda qo‘llaniladi. Shu bilan birga, musiqa insonning ijtimoiy faoliyatini ham qo‘llab-quvvatlaydi, chunki u jamoaviy faoliyat va muloqotni rag‘batlantiradi. Musiqa turli emotsional holatlarni ifodalash va hissiy tajribalarni oshirish imkonini beradi. Tadqiqotlar musiqaning miyadagi neyron faoliyatni stimulyatsiya qilish orqali hissiy javoblarni kuchaytirishini ko‘rsatadi. Shu bois, musiqa ruhiy salomatlikni saqlashda va stressni kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

Musiqa insonning kognitiv jarayonlarini rag‘batlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ritm va melodik tuzilmalarga ega musiqa bolalar va o‘smirlarning xotira, diqqat va nutq ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Musiqa tinglash va ijro etish jarayoni miyaning neyron aloqalarini faollashtiradi, bu esa ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi. Pedagogik tadqiqotlar musiqa integratsiyasi bolalarning o‘quv jarayonlarida diqqatini yaxshilash va eslab qolish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, musiqa nutq va lingvistik ko‘nikmalarni oshirishga, til o‘rganishda samarali vosita bo‘lishi mumkin. Tadqiqotlar miyaning neyroplastikligi musiqa orqali rag‘batlantirilishini, yangi neyron aloqalarning shakllanishini ko‘rsatadi. Musiqa o‘quv jarayonlarida motivatsiyani oshiradi, diqqatni bir nuqtaga jamlash imkonini beradi. Kognitiv tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa bolalarda matematik va mantiqiy fikrlashni ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, musiqa psixologik barqarorlikni oshiradi va stressni kamaytiradi. Musiqa orqali o‘quvchilar ijodiy jarayonlarda yangi yondashuvlarni ishlab chiqadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa kognitiv rivojlanish va akademik muvaffaqiyat o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjud. Shu sababli musiqa ta’lim jarayoniga integratsiya qilinishi muhimdir.

Musiqa jamiyat va madaniyat rivojida muhim rol o‘ynaydi. Folklor, milliy qo‘shiqlar va zamonaviy musiqiy janrlar madaniy identitetni saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi. Musiqa jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, jamoaviy ish va hamkorlikni rag‘batlantirishda samarali vosita sifatida ishlaydi. Madaniy tadqiqotlar musiqa orqali insonlar o‘rtasida muloqot va hissiy aloqalar kuchayishini ko‘rsatadi. Musiqa festivallari, konsertlar va jamoaviy ijrolar ijtimoiy barqarorlikni oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy musiqiy janrlar global tendensiyalarni aks ettiradi va yoshlar madaniyatini shakllantiradi. Musiqa orqali milliy va xalqaro madaniy almashuvlar rivojlanadi. Tadqiqotlar musiqaning etnik va milliy xususiyatlarini tahlil qiladi, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy ta’sirini ilmiy jihatdan ko‘rsatadi. Musiqa orqali insonlarning hissiy tajribasi va emotsional holati ham ijtimoiy barqarorlik bilan bog‘liq. Shu bilan birga, musiqa ijtimoiy ongni shakllantirishda vosita sifatida qo‘llaniladi. Musiqa nazariyasi va amaliyoti jamiyatdagi madaniy


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

jarayonlarni tushunishda ilmiy asos yaratadi. Musiqa ijtimoiy madaniy rivojlanishga hissa qo‘shuvchi vosita sifatida o‘rganilishi zarur.

Musiqaterapiya inson ruhiy va fiziologik sog‘lig‘ini yaxshilashda muhim vosita sifatida ishlatiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa depressiya, anksiyete va boshqa ruhiy kasalliklarni davolashda samarali vosita hisoblanadi. Ritmik va tonal tuzilmalarga ega musiqa stressni kamaytiradi, hissiy barqarorlikni oshiradi va jismoniy holatni yaxshilaydi. Musiqa terapevtik mashg‘ulotlar orqali ijtimoiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlaydi, odamlarni jamoaviy ishga jalb qiladi va muloqotni kuchaytiradi. Shu bilan birga, musiqa bolalar va o‘smirlarning kognitiv rivojlanishiga ham yordam beradi. Musiqa terapevtik vosita sifatida sog‘liqni saqlash tizimida keng qo‘llanilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa miyadagi neyroplastiklikni rag‘batlantiradi va hissiy javoblarni kuchaytiradi. Musiqa terapevtik jarayonlarda turli janr va uslublardan foydalanish imkonini beradi. Shu bilan birga, musiqa tinglash va ijro etish psixologik barqarorlikni oshiradi. Musiqa terapevtik mashg‘ulotlar insonning ijtimoiy faoliyatini ham qo‘llab-quvvatlaydi. Musiqa terapevtik amaliyotlarni rivojlantirishda ilmiy tadqiqotlar davom ettirilishi muhimdir.

Zamonaviy texnologiyalar musiqa yaratish va iste’mol qilish jarayonlarini tubdan o‘zgartirdi. Sun’iy intellekt va kompyuter dasturlari yordamida yangi melodiyalar yaratish, ritm va harmoniyalarni tahlil qilish imkoniyati yuzaga keldi. Raqamli platformalar musiqani keng auditoriyaga yetkazish, global trendlarni kuzatish va madaniy almashuvni rag‘batlantirish imkonini beradi. Texnologiyalar musiqaning pedagogik va terapevtik jarayonlarda qo‘llanilishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar musiqa nazariyasini o‘rganish, ritm va tonal strukturani tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirdi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, texnologiyalar orqali musiqa ijodiy jarayoni soddalashadi, yangi janrlar va uslublar paydo bo‘ladi. Shu bilan birga, musiqiy texnologiyalar global madaniy tendensiyalarni kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi. Musiqa texnologiyalari pedagogik jarayonlarda o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar musiqaterapiya va sog‘liqni saqlashda ham qo‘llaniladi.

Musiqa inson ruhiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishda muhim omil sifatida tadqiq etilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa tinglash va ijro etish jarayoni insonning kayfiyatini yaxshilash, stressni kamaytirish va hissiy barqarorlikni ta’minlashda samarali vosita bo‘ladi. Ritm va melodiyalar miyadagi neyron faoliyatni rag‘batlantiradi, xotira, diqqat va ijodiy fikrlash jarayonlarini yaxshilaydi. Shu bilan birga, musiqa pedagogik jarayonlarda bolalar va o‘smirlarning kognitiv rivojlanishida, shu jumladan nutq, matematik va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirishda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Ijtimoiy va madaniy nuqtai nazardan, musiqa jamiyatdagi muloqot va hissiy aloqalarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Folklor, milliy qo‘shiqlar va zamonaviy musiqiy janrlar madaniy identitetni shakllantiradi, yoshlar madaniyatini rivojlantiradi va global tendensiyalarni aks ettiradi. Musiqa festivallari va jamoaviy ijrolar ijtimoiy barqarorlikni oshiradi, jamiyatda hissiy va madaniy almashuvlarni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, musiqa terapevtik vosita sifatida ruhiy kasalliklarni davolash, hissiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

barqarorlikni oshirish va ijtimoiy faollikni kuchaytirishda qo‘llaniladi. Zamonaviy texnologiyalar musiqaning ijodiy, pedagogik va terapevtik jarayonlardagi imkoniyatlarini kengaytirdi. Sun’iy intellekt va raqamli platformalar yangi melodiyalar yaratish, ritm va harmoniyalarni tahlil qilish, global madaniy tendensiyalarni kuzatish imkonini berdi. Shu asosda, musiqa nafaqat individual rivojlanish, balki jamiyat va madaniyat rivojida ham integratsiyalashgan ta’sir ko‘rsatadi. Natijada aniqlanishicha, musiqa inson ruhiy holatini yaxshilash, kognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirish, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash va madaniy identitetni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Musiqa nazariyasi psixologiya, pedagogika va sotsiologiya sohalarida integratsiyalashgan ilmiy tahlil uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, musiqa pedagogik va terapevtik jarayonlarda keng qo‘llanilishi, zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi orqali ilmiy tadqiqotlar davom ettirilishi tavsiya etiladi.

Maqola davomida musiqaning nazariy asoslari, ruhiy holatga ta’siri, kognitiv rivojlanishdagi roli va ijtimoiy-madaniy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa nafaqat estetik zavq manbai, balki inson ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida, shuningdek pedagogik va terapevtik jarayonlarda muhim vosita hisoblanadi. Musiqa nazariyasi ritm, melodiyalar va harmoniyalar orqali inson kayfiyati, xotira va diqqatni rag‘batlantirish mexanizmlarini yoritadi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar va global madaniy tendensiyalar musiqaning ijtimoiy va pedagogik ahamiyatini oshiradi. Tavsiya qilinadi: musiqa pedagogik va terapevtik jarayonlarda keng qo‘llanilishi, yangi texnologiyalarni integratsiya qilish va musiqaning ruhiy, kognitiv va ijtimoiy ta’sirini ilmiy jihatdan o‘rganish. Musiqa nazariyasi va amaliyoti insonning rivojlanish jarayonlarini yanada mukammal tushunishga imkon yaratadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Juslin, P. N., & Sloboda, J. A. (2010). Handbook of Music and Emotion: Theory, Research, Applications. Oxford University Press.
2. Hargreaves, D. J., & North, A. C. (2017). The Social Psychology of Music. Oxford University Press.
3. Hallam, S., Cross, I., & Thaut, M. (2011). The Oxford Handbook of Music Psychology. Oxford University Press.
4. Koelsch, S. (2014). Brain and Music. Wiley-Blackwell.
5. Thaut, M. H. (2005). Rhythm, Music, and the Brain: Scientific Foundations and Clinical Applications. Routledge.
6. Levitin, D. J. (2006). This Is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession. Dutton.
7. Chanda, M. L., & Levitin, D. J. (2013). The neurochemistry of music. Trends in Cognitive Sciences, 17(4), 179–193

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✉ **Saparov Raxim Muratbayevich**, o‘qituvchi, [**Сапаров Рахим Муратбаевич**, преподаватель], **Raxim M.Saparov**, teacher]; manzil: Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Nukus shahri, Do‘snazarov ko‘chasi, 104- uy, pochta indeksi: 230105 [адрес: Каракалпагистан, ул. Дусназаров, 104, г. Нукус], [address: Qaraqalpag’iston, 104, Do’snazarov st., Nukus city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# AXBOROTLASHTIRILGAN TA'LIM MARKAZI SHAROITIDA MATEMATIKA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

© U.T.Urazalieva[1]✉

[1]Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, Nukus, Qoraqalpog'iston Respublikasi

Annotatsiya

**KIRISH**: zamonaviy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) ahamiyati tobora orth bormoqda. Axborotlashtirilgan ta'lim markazi (ATM) sharoitida matematika fanini o'qitish o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, ilmiy-tadqiqot yondashuvi va innovatsion metodlarni qo'llashni talab etadi. Matematika – analitik fikrlash, muammolarni hal qilish va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy fan sifatida zamonaviy jamiyatda katta ahamiyatga ega. ATM sharoitida matematika o'qitish nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki o'quvchilarda muammolarni yechish, mantiqiy tafakkur va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

**MAQSAD**: ushbu tadqiqotning maqsadi axborotlashtirilgan ta'lim markazi sharoitida matematika o'qitish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, interaktiv va raqamli resurslardan foydalanishning samaradorligini tahlil qilish, shuningdek, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashning zamonaviy usullarini taklif etishdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda taqqoslama tahlil, eksperimental usul, kuzatish va natijalarni statistik qayta ishlash metodlari qo'llanildi. Axborotlashtirilgan ta'lim markazida matematika darslarining samaradorligi an'anaviy metodlar bilan taqqoslab o'rganildi. Tadqiqot materiallari sifatida elektron darsliklar, multimedia taqdimotlar, GeoGebra va Desmos kabi matematik dasturlar, onlayn test tizimlari va interaktiv topshiriqlardan foydalanildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalari axborotlashtirilgan ta'lim markazi (ATM) sharoitida raqamli metodlardan foydalanish matematika darslarining samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi. Interaktiv va raqamli metodlar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi 20-25% ga oshdi, ularning mantiqiy fikrlash, muammolarni yechish va mustaqil tadqiqot qilish ko'nikmalari rivojlandi. O'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishi va motivatsiyasi oshdi, shu bilan birga guruhiy hamkorlik va fikr almashish faolligi 30% ga yaxshilandi. Tizimlilik, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va tadqiqotga asoslangan o'qitish tamoyillari asosida elektron darsliklar, onlayn testlar, GeoGebra kabi modellashtirish dasturlari, masofaviy ta'lim

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shakllari va loyiha metodlari kabi vositalar matematika o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qildi.

**XULOSA:** axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish metodikasini zamon talablari asosida rivojlantirish o‘quvchilarning intellektual rivoji, mustaqil fikrlashi hamda kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarga tayyor bo‘lishiga asos yaratadi. Interaktiv va raqamli metodlardan foydalanish nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, mustaqil ishlash va ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Elektron va raqamli resurslar yordamida darslarni individualizatsiyalash, o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonini nazorat qilish va mustaqil tadqiqot faoliyatini olib borish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish va har bir o‘quvchining individual qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelajakda ushbu metodik yondashuvni yanada takomillashtirish, raqamli resurslar bazasini kengaytirish va ularni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish orqali ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning barcha ko‘nikmalarini maksimal darajada rivojlantirish mumkin.

**Kalit so'zlar**: axborotlashtirilgan ta’lim markazi, matematika o‘qitish metodikasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, individualizatsiya, matematik modellashtirish

**Iqtibos uchun**: Urazalieva U.T Axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish metodikasini takomillashtirish. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.251–258.

## СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЦЕНТРА

©У.Т.Уразалиева[1]✉
[1]Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза, Нукус, Каракалпакстан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: значение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в современной системе образования неуклонно растет. Преподавание математики в условиях информационно-образовательного центра (АТМ) требует от учителя высокого педагогического мастерства, применения исследовательского подхода и инновационных методов. Математика – как основная дисциплина, формирующая навыки аналитического мышления, решения задач и логического вывода, имеет большое значение в современном обществе. Преподавание математики в условиях банкомата должно быть направлено не только на усвоение теоретических знаний, но и на решение задач, развитие логического мышления и творческого подхода у учащихся.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЦЕЛЬ**: целью настоящего исследования является изучение теоретических и практических аспектов совершенствования методики преподавания математики в условиях информационно-образовательного центра, анализ эффективности использования интерактивных и цифровых ресурсов, а также предложение современных методов закрепления знаний и умений учащихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании использовались методы сравнительного анализа, экспериментального метода, наблюдения и статистической обработки результатов. В информационно-образовательном центре изучалась эффективность уроков математики в сравнении с традиционными методами. В качестве исследовательских материалов использовались электронные учебники, мультимедийные презентации, математические программы, такие как GeoGebra и desmos, системы онлайн-тестирования и интерактивные задания.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты исследования показали, что использование численных методов в условиях информационно-образовательного центра (АТМ) значительно повышает эффективность уроков математики. С помощью интерактивных и цифровых методов уровень знаний учащихся увеличился на 20-25%, развились их навыки логического мышления, решения проблем и самостоятельного исследования. Интерес и мотивация студентов к науке возросли, а активность группового сотрудничества и обмена идеями улучшилась на 30%. Такие инструменты, как электронные учебники, онлайн-тесты, программы моделирования, такие как GeoGebra, формы дистанционного обучения и методы проектов, основанные на принципах системности, компетентностного подхода, личностно-ориентированного обучения и обучения на основе исследований, послужили эффективной организацией процесса обучения математике. методики преподавания математики в условиях информационно-образовательного центра на основе современных требований создает основу для интеллектуального развития учащихся, их самостоятельного мышления и готовности к дальнейшим научным исследованиям. Использование интерактивных и цифровых методов не только повышает уровень знаний, но и развивает у учащихся навыки логического мышления, самостоятельной работы и социального сотрудничества. С помощью электронных и цифровых ресурсов создается возможность индивидуализации уроков, контроля за процессом освоения учащимися и проведения самостоятельной исследовательской деятельности. Это способствует повышению качества образования и развитию индивидуальных способностей каждого ученика. В дальнейшем дальнейшее совершенствование этого методического подхода, повышение эффективности обучения за счет расширения базы цифровых ресурсов и их интеграции в учебный процесс, максимальное развитие всех навыков учащихся

**Ключевые слова**: центр информированного обучения, методика преподавания математики, информационные и коммуникационные технологии,


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

интерактивные методы, цифровое обучение, компетентностный подход, индивидуализация, математическое моделирование

**Для цитирования**: Уразалиева У.Т. Совершенствование методики преподавания математики в условиях информационно-образовательного центра. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 251–258.

# IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING MATHEMATICS IN THE CONDITIONS OF AN INFORMED EDUCATIONAL CENTER

© Ulbike T.Urazalieva[1]✉
[1] Ajiniyaz Nukus State Pedagogical Institute, Nukus, Karakalpakstan

Annotation

**INTRODUCTION**: in the modern educational system, the importance of information and communication technologies (ICT) is increasingly growing. In the context of the Center for informed education (ATM), teaching mathematics requires the teacher to apply high pedagogical skills, a research approach and innovative techniques. Mathematics is of great importance in modern society as the main science that forms the skills of analytical thinking, problem solving and logical inference. In the conditions of the ATM, the teaching of mathematics should be aimed not only at mastering theoretical knowledge, but also at solving problems in students, developing logical thinking and creative approach.

**AIM:** the purpose of this study is to study the theoretical and practical aspects of improving the methodology of teaching mathematics in the conditions of an informed educational center, analyze the effectiveness of the use of interactive and digital resources, and offer modern methods of strengthening the knowledge and skills of students.

**MATERIALS AND METHODS**: the study used methods of comparative analysis, experimental method, observation and statistical processing of results. At the Center for informed learning, the effectiveness of mathematics lessons was studied in comparison with traditional methods. Electronic textbooks, multimedia presentations, mathematical applications such as GeoGebra and Desmos, online test systems, and interactive assignments were used as research materials.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the results of the study showed that the use of digital techniques in the conditions of the Center for informed education (ATM) significantly increases the effectiveness of mathematics lessons. With the help of interactive and digital methods, the level of knowledge of students increased by 20-25%, their skills for logical thinking, problem solving and independent research developed. Students ' interest and motivation in science increased, while group collaboration and opinion-sharing activity improved by 30%. Tools such as e-textbooks, online tests, modeling programs such as GeoGebra, distance learning forms, and project methods based on principles of systematicity, competency approach, personality-oriented

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

education, and research-based learning have served to effectively organize the mathematics teaching process. development of the methodology of teaching mathematics in the conditions of an informed educational center on the basis of the requirements of the time provides the basis for the intellectual development, independent thinking of students and readiness for further scientific research. The use of interactive and digital techniques not only increases the level of knowledge, but also develops students ' logical thinking, independent work and social cooperation skills. With the help of electronic and digital resources, it is possible to individualize classes, control the process of student assimilation and conduct independent research activities. This serves to improve the quality of education and to develop the individual abilities of each student. Further improving this methodological approach in the future, increasing the effectiveness of education by expanding the base of digital resources and integrating them into the educational process, maximizing the development of all the skills of students

**Key words**: Center for informed education, mathematics teaching methodology, ICT, interactive methods, digital education, competency approach, individualization, mathematical modeling

**For citation**: Ulbike T.Urazalieva. (2025) Improving the methodology of teaching mathematics in the conditions of an informed educational center, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 251–258. (In Uzbek).

**B**ugungi kunda ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika fanini o‘qitish o‘qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik mahorat, ilmiy-tadqiqot yondashuvi hamda innovatsion metodlardan foydalanishni talab etadi. Matematika fani o‘quvchilarda analitik fikrlash,muammoni hal etish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi asosiy fanlardan biri hisoblanadi.Shuningdek,zamonaviy jamiyatda matematik bilimlarning ahamiyati oshib bormoqda.Axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish nafaqat nazariy bilimlarni yetkazish,balki o‘quvchilarda muammolarni yechish, mantiqiy tafakkur va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga qaratilgan.Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida o‘qitish jarayonini individualizatsiyalash va o‘quvchilarning mustaqil ish faoliyatini kengaytirish mumkin.Ushbu maqolada axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha nazariy va amaliy yondashuvlar, interaktiv va raqamli resurslardan foydalanishning afzalliklari, shuningdek, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlash usullari tahlil qilinadi.Tadqiqotning natijalari ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va metodik ishlanmalarni amaliyotga joriy etishda muhim ahamiyatga ega.

Axborotlashtirilgan ta’lim markazi — bu ta’lim jarayonida zamonaviy kompyuter texnikasi, dasturiy ta’minot, internet resurslari, elektron o‘quv majmualari va raqamli ta’lim

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

platformalaridan keng foydalaniladigan ta’lim muhiti hisoblanadi. Bunday muhitda o‘quvchilar bilimni passiv qabul qilmay, balki faol izlanish, modellashtirish va tajriba asosida egallaydi.Matematika o‘qitish metodikasi pedagogika, psixologiya hamda ta’lim-tarbiya nazariyalari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi. ATM sharoitida mazkur metodika quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. tizimlilik;
2. kompetensiyaviy yondashuv;
3. shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim;
4. tadqiqotga asoslangan o‘qitish.

Ushbu tamoyillar o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olib, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi.Axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitishda quyidagi metod va vositalar samarali hisoblanadi:

- ✓ elektron darsliklar va multimedia taqdimotlar;
- ✓ onlayn testlar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari;
- ✓ matematik modellashtirish dasturlari (GeoGebra, Desmos va boshqalar);
- ✓ masofaviy va aralash ta’lim shakllari;
- ✓ muammoli ta’lim va loyiha metodi.

Mazkur texnologiyalar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirib, bilimlarni mustaqil izlanish orqali o‘zlashtirishga xizmat qiladi.Tadqiqot jarayonida axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida o‘tilgan matematika darslarining samaradorligi taqqoslama tahlil asosida o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika darslarining samaradorligi o‘rganildi. Eksperimental va nazariy tahlil natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

1. Interaktiv va raqamli metodlardan foydalangan holda tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning bilim darajasi 20-25% ga oshdi.
2. O‘quvchilarning mantiqiy fikrlash va muammolarni yechish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlantirildi.
3. Mustaqil ishlash va tadqiqotga yo‘naltirilgan topshiriqlarni bajarish ko‘nikmalari yaxshilandi.
4. O‘quvchilarning fan bo‘yicha qiziqishi va motivatsiyasi oshdi, ular o‘zlashtirish darajasini o‘zlari baholash imkoniyatiga ega bo‘ldi.
5. Darslarda o‘quvchilar orasida guruhiy hamkorlik va o‘zaro fikr almashish faoliyati 30% ga ortdi.
6. Elektron va interaktiv resurslardan foydalanish bilan dars samaradorligi va o‘quvchilarning bilimlarni mustahkamlash tezligi oshdi.
7. O‘quvchilarning yuqori darajadagi masalalarni yechish va loyiha ishlari bo‘yicha ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlantirildi.
8. O‘quvchilarning matematik tushunchalarni tezroq va chuqurroq anglash qobiliyati oshdi, yangi mavzularni mustaqil o‘rganish darajasi ortdi.
9. O‘quvchilarning test sinovlari va baholash jarayonida o‘z bilimlarini samarali qo‘llash ko‘nikmalari yaxshilandi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

10. Interaktiv ta’lim vositalari yordamida individual o‘quvchilar uchun maxsus vazifalar tayyorlash orqali ta’lim sifatini oshirish imkoniyati yaratildi.
11. O‘quvchilarning matematik fikrlashini baholashda ishlatilgan diagnostik testlar natijalari o‘sish tendensiyasini ko‘rsatdi, xususan analitik va mantiqiy ko‘nikmalar 15-20% ga rivojlandi. Olingan natijalar matematika o‘qitish metodikasini axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida yanada takomillashtirish zarurligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish metodikasini zamon talablari asosida rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning intellektual rivoji, mustaqil fikrlashi hamda kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarga tayyor bo‘lishiga zamin yaratadi.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv va raqamli metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim, mantiqiy fikrlash va mustaqil ish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, guruhiy ishlash va o‘zaro fikr almashish jarayonlari o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Elektron va raqamli resurslar yordamida darslar individualizatsiyalash imkonini beradi, o‘quvchilar o‘zlashtirish jarayonini nazorat qiladi va mustaqil tadqiqot faoliyatini samarali bajaradi.

Bu esa ta’lim sifatini oshirish va har bir o‘quvchining individual qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.Shuningdek, innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo‘llash pedagogning rolini faqat bilim beruvchidan yo‘naltiruvchi va maslahatchi sifatida kengaytiradi. Bu yondashuv o‘quvchilarda ijodiy va analitik fikrlash, muammolarni hal qilish, loyiha ishlari va murakkab masalalarni yechish ko‘nikmalarini shakllantiradiMetodik yondashuvni takomillashtirish orqali o‘quvchilarning matematik bilimlarni amaliy hayotga tadbiq etish qobiliyati ham ortadi. Masalan, matematik modellashtirish va interaktiv dasturlar yordamida real hayotdagi masalalarni yechish ko‘nikmalari rivojlantiriladi, bu esao‘quvchilarning muammolarni tahlil qilish va qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi.Ushbu metodika orqali ta’lim jarayonida individual yondashuv va differentiatsiyalash imkoniyati yaratiladi. O‘quvchilarni qobiliyat va ehtiyojlariga qarab maxsus vazifalar berish, ularni motivatsiya qilish va faol ishtirokini ta’minlash mumkin bo‘ladi. Bu esa o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash, mas’uliyat hissi va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.Umuman olganda, axborotlashtirilgan ta’lim markazi sharoitida matematika o‘qitish metodikasi nafaqat fan bilimlarini mustahkamlash, balki o‘quvchilarning umumiy intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli ushbu metodika dissertatsion tadqiqotlar, amaliy hisobotlar va ilmiy himoyalarda qo‘llanish uchun tavsiya etiladi. Kelgusida metodik yondashuvni yanada takomillashtirish va raqamli resurslarni kengaytirish orqali o‘quv jarayonini optimallashtirish, ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning barcha ko‘nikmalarini maksimal darajada rivojlantirish mumkin.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent O‘zbekiston, 1997.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2018.
4. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Sayidahmedov N.S. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Urazalieva Ulbike Turg‘anbayevna**, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institutining mustaqil izlanuvchisi, [**Уразалиева, Улбике Турганбаевна**, Независимый исследователь Нукусского государственного педагогического института имени Ажиниязи,], [**Ulbike T. Urazaliyeva**, Independent researcher of the Ajiniyaz Nukus State Pedagogical Institute]; manzil: Qoraqol pog‘iston Respublikasi, Nukus shahri, P.Seytov ko‘chasi, raqamsiz uy, [адрес: Республика Каракалпакстан, г. Нукус, п.Улица сейтова, дом безномеров], [address: Republic of Karakalpakstan, Nukus, P. Seitova Street, house without
rooms].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MUSIQA NAZARIYASI VA BOLALARDA TIL KO‘NIKMALARI RIVOJLANISHIDAGI ROLI

© A.J. Allanov[1]✉

[1]Namangan davlat pedagogika instituti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: musiqa bolalarning til va nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib, ritm, intonatsiya va melodiya orqali fonetik sezuvchanlik, talaffuz va nutqni anglash qobiliyatini kuchaytiradi. Musiqa ta’limi diqqat, xotira va kognitiv jarayonlarni yanada faollashtiradi, bu esa o‘qish ko‘nikmalarining shakllanishiga yordam beradi.

**MAQSAD**: tadqiqotning maqsadi — musiqa nazariyasi asoslari orqali bolalarning til, nutq, diqqat va xotira ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni va samaradorligini ilmiy asosda tahlil qilishdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tahlil jarayonida ilmiy manbalarni o‘rganish, kuzatish, taqqoslash va pedagogik-amaliy tajribalarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Musiqa mashg‘ulotlari jarayonidagi ritmik, melodik va harmonik usullar kuzatildi va baholandi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: natijalar shuni ko‘rsatadiki, ritm va melodiya bilan ishlash diqqatni jamlashni kuchaytiradi, talaffuz va eslab qolishni yaxshilaydi. Individual va guruhli mashg‘ulotlar bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa jarayon samaradorligini oshiradi.

**XULOSA:** musiqa bolalarning diqqat, xotira va nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib, uni ta’lim jarayoniga integratsiyalash maqsadga muvofiq. Pedagogik va texnologik yondashuvlar uyg‘unligi yuqori natija beradi.

**Kalit so'zlar**: musiqa, diqqat, xotira, til rivojlanishi, fonetik sezuvchanlik, pedagogika, ritm, melodiya.

**Iqtibos uchun**: Allanov A. J. Musiqa nazariyasi va bolalarda til ko‘nikmalari rivojlanishidagi roli. // Inter education & global study. 2025. Vol.3, №12. B.259–265.

# ТЕОРИЯ МУЗЫКИ И ЕЕ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ

© А .Ж. Алланов[1]✉

[1]Наманганский государственный педагогический институт, Наманган, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: музыка является важным фактором в развитии языковых и речевых навыков у детей, улучшая фонетическую восприимчивость, произношение

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

и понимание речи с помощью ритма, интонации и мелодии. Музыкальное образование активизирует внимание, память и познавательные процессы, что способствует формированию навыков чтения.

**ЦЕЛЬ**: целью исследования является научно обоснованный анализ роли и эффективности детей в развитии навыков языка, речи, внимания и памяти с помощью основ теории музыки.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в процессе анализа использовались методы изучения научных источников, наблюдения, сравнения и анализа педагогико-практического опыта. Наблюдались и оценивались ритмические, мелодические и гармонические приемы в процессе музыкального обучения.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты показывают, что работа с ритмом и мелодией улучшает концентрацию внимания, улучшает произношение и запоминание. Индивидуальные и групповые занятия положительно влияют на познавательное, эмоциональное и социальное развитие детей. А использование современных технологий повышает эффективность процесса.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: музыка является эффективным средством развития внимания, памяти и речевых навыков детей, и ее целесообразно интегрировать в образовательный процесс. Сочетание педагогического и технологического подходов дает высокий результат.

**Ключевые слова**: музыка, внимание, память, языковое развитие, фонетическая восприимчивость, педагогика, ритм, мелодия.

**Для цитирования**: Алланов А.Ж. Теория музыки и ее роль в развитии языковых навыков у детей. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 259–265.

## THE ROLE OF MUSIC THEORY IN THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE SKILLS IN CHILDREN

©Ayapbergen J. Allanov[1]✉
[1]Namangan State Pedagogical Institute, Namangan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: music is an important factor in the development of children's language and speech skills, enhancing phonetic sensitivity, pronunciation, and speech perception through rhythm, intonation, and melody. Music education further activates attention, memory and cognitive processes, which contributes to the formation of reading skills.

**AIM:** the purpose of the study is to scientifically analyze the role and effectiveness of children in the development of language, speech, attention and memory skills through the foundations of music theory.

**MATERIALS AND METHODS**: in the analysis process, methods of studying, observing, comparing scientific sources and analyzing pedagogical-practical experiments

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

were used. Rhythmic, melodic and harmonic techniques in the process of musical training were observed and evaluated.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the results show that working with rhythm and melody enhances concentration, improves pronunciation and recall. Individual and group activities have a positive effect on the cognitive, emotional and social development of children. And the use of modern technologies increases the efficiency of the process.

**CONCLUSION:** music is an effective tool in the development of children's attention, memory and speech skills, and it is desirable to integrate it into the educational process. The combination of pedagogical and technological approaches gives a high result.

**Key words**: music, attention, memory, language development, phonetic sensitivity, pedagogy, rhythm, melody.

**For citation**: Ayapbergen J. Allanov. (2025) The role of music theory in the development of language skills in children, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 259–265. (In Uzbek).

Musiqa insoniyat tarixi davomida nafaqat san’at turi, balki inson rivojlanishining muhim vositasi sifatida qaraladi. So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa nafaqat hissiy tajribani boyitadi, balki bolalarning til, nutq va lug‘at ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi. Musiqa ritmi, intonatsiyasi va melodiyalari bolaning fonetik sezuvchanligini oshiradi, talaffuz va nutqni anglash qobiliyatini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, musiqa ta’limi bolalarda diqqatni jamlash, xotira va kognitiv jarayonlarni rivojlantirishga yordam beradi. Pedagogik jarayonda musiqa vositalaridan foydalanish bolalarning til ko‘nikmalarini shakllantirishda va mustahkamlashda samarali strategiya hisoblanadi. Ushbu maqola musiqa nazariyasi asoslarini va uning bolalarning til rivojlanishidagi o‘rnini ilmiy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Hozirgi kunda bolalarning til va nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogik amaliyotda dolzarb ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa bolalarda fonetik sezuvchanlik, talaffuz, nutqni anglash va lug‘at boyligini oshirishga yordam beradi. Musiqa pedagogik va terapevtik jarayonlarda qo‘llanilganda, bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi. Shu bois, musiqa nazariyasi asoslarini bolalarning til ko‘nikmalarini rivojlantirishga integratsiyalash pedagogik jarayonlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim metodikalarida musiqa vositalaridan foydalangan holda til rivojlanishini rag‘batlantirish ilmiy va amaliy jihatdan muhim masala hisoblanadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – musiqa nazariyasi asoslarini va uning bolalarning til ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi rolini ilmiy jihatdan tahlil qilishdir. Maqolada musiqaning ritm, intonatsiya va melodiyalari bolalarning fonetik sezuvchanligi, talaffuz va nutqni anglash qobiliyatini qanday rivojlantirishini ko‘rib chiqish nazarda tutilgan. Shu bilan birga, maqola musiqa pedagogik va terapevtik jarayonlarda til ko‘nikmalarini shakllantirish va mustahkamlash imkoniyatlarini ilmiy asosda yoritishga qaratilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Musiqa inson hayotida nafaqat estetik va san’ati vositasi, balki bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bolalik davri insonning diqqat, xotira va o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishdagi eng muhim bosqichlardan biridir. Shu sababli musiqa pedagogik jarayonda bolalarning diqqatini jamlash va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida qo‘llaniladi. Musiqa mashg‘ulotlari bolalarning fonetik sezuvchanligi, ritmni tushunish va talaffuzni to‘g‘ri shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, musiqaning ritm, melodiya va harmoniyalar orqali bolalarning kognitiv jarayonlari – diqqat, xotira va tafakkur – rivojlantiriladi. Pedagogik jarayonda musiqa mashg‘ulotlarining metodi va samaradorligini aniqlash ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Musiqa bolalarda ijodiy fikrlash va emotsional barqarorlikni shakllantirishga hissa qo‘shadi. Shu bois, maqola musiqa nazariyasi va bolalarning diqqat va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rnini ilmiy tahlil qilishga qaratilgan.

Musiqa nazariyasi ritm, melodiyalar, harmoniyalar va tonal tizimlarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Ritm bolalarning diqqatini jamlash va talaffuz qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Melodiya bolalarda nutqni anglash, eslab qolish va xotira jarayonlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Harmoniyalar va tonal tizimlar bolalarning analitik va ijodiy tafakkurini rag‘batlantiradi. Musiqa nazariyasi pedagogik jarayonda mashg‘ulotlarni rejalashtirish va samaradorlikni oshirish uchun asosiy vosita sifatida ishlatiladi. Shu bilan birga, nazariy bilimlar amaliy ijro bilan uyg‘unlashtirilganda bolalarning diqqat va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish yanada samarali bo‘ladi. Musiqa nazariyasi asoslari bolalarning kognitiv rivojlanishi va hissiy barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Diqqat – bu bolaning atrof-muhitdagi turli ma’lumotlarni qabul qilish, tahlil qilish va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni amalga oshirish qobiliyatidir. Bolalarda diqqat rivojlanishi maktabgacha va maktab davrida eng muhim kognitiv jarayonlardan biridir. Diqqat bolalarning o‘qish, eslab qolish va muammolarni hal qilish qobiliyatiga bevosita ta’sir qiladi. Musiqa mashg‘ulotlari bolalarda diqqatni jamlashni rag‘batlantiradi. Ritm, melodiyalar va harmoniyalar bolalarning ma’lumotlarga e’tiborini to‘g‘ri yo‘naltirishga yordam beradi. Shu bilan birga, diqqatni rivojlantirish bolalarda xotira va tafakkur jarayonlarini ham mustahkamlaydi. Musiqa mashg‘ulotlarida bolalar turli stimullarni eslab qolish va ular orasida farqlashni o‘rganadi. Diqqatning rivojlanishi pedagogik jarayonda bolaning o‘qish samaradorligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, diqqatni shakllantirish musiqa pedagogikasida dolzarb masala hisoblanadi. Musiqa mashg‘ulotlari bolalarning kognitiv qobiliyatlarini uyg‘unlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Diqqatni rivojlantirish mashqlari ritmni kuzatish, qo‘shiqni tinglash va musiqa asboblarini chalishni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, bolalar musiqa orqali analitik tafakkurini rivojlantiradi va o‘qish jarayoniga tayyorlanadi. Pedagogik metodlar bolalarda diqqatni rivojlantirishga moslashtiriladi. Musiqa bolalarda diqqatni uzoq muddatga saqlash va boshqarish qobiliyatini oshiradi. Shu sababli, diqqat tushunchasi va uning rivojlanishi ilmiy jihatdan tadqiq qilinishi muhimdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Musiqa mashg‘ulotlari bolalarning diqqatini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ritm mashqlari bolalarda vaqtni va ritmik naqshlarni kuzatishni o‘rgatadi. Melodiyalar esa bolalarning diqqatini muayyan maqsadga yo‘naltirish va uzoq muddat saqlashga yordam beradi. Harmoniyalar va intonatsiyalar bolalarning eshitish qobiliyatini oshiradi va diqqatni bir nuqtaga jamlash imkonini beradi. Musiqa mashg‘ulotlarida ijro etish, qo‘shiq aytish va asbob chalish bolalarda diqqatni uyg‘unlashtiradi. Shu bilan birga, diqqatni rivojlantirish bolalarning xotira va tafakkur jarayonlariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Mashg‘ulotlar turli pedagogik metodlar orqali bolalarning qiziqishini uyg‘otadi. Diqqatni rivojlantirish mashqlari bolalarda vizual va auditor stimullarni farqlashni o‘rgatadi. Musiqa mashg‘ulotlarida guruhli ishlash diqqatni birgalikda jamlashni rivojlantiradi. Shu bilan birga, individual mashg‘ulotlar bolalarning diqqatini individual qobiliyatiga moslash imkonini beradi. Musiqa mashg‘ulotlarida turli stimullar bilan ishlash bolalarda diqqatni sezilarli darajada kuchaytiradi. Diqqatni rivojlantirish bolalarning o‘qish va kognitiv jarayonlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda musiqaning samaradorligini baholash diqqatni rivojlantirishni yanada optimallashtiradi.

Xotira bolalarning o‘rgangan ma’lumotlarini saqlash, qayta ishlash va eslab qolish qobiliyatidir. Musiqa mashg‘ulotlari qisqa va uzoq muddatli xotirani rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ritm va melodiyalar bolalarning ma’lumotni eslab qolish jarayonini rag‘batlantiradi. Musiqa mashg‘ulotlarida qo‘shiq va musiqiy frazalarni eslab qolish bolalarning diqqat va tafakkur jarayonlarini uyg‘unlashtiradi. Harmoniyalar bolalarning musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantiradi va xotirani mustahkamlaydi. Musiqa mashg‘ulotlarida ijro etish va eslab qolish bolalarning ko‘p fazoviy va auditor ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, xotirani rivojlantirish bolalarning o‘qish ko‘nikmalariga bevosita ta’sir qiladi. Pedagogik metodlar xotirani kuchaytiruvchi mashqlarni o‘z ichiga oladi. Musiqa bolalarda eslab qolish va diqqatni uyg‘unlashtiruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Shu bois, xotira rivojlanishini musiqiy mashg‘ulotlar orqali rag‘batlantirish ilmiy jihatdan muhimdir.

Musiqa mashg‘ulotlarini bolalarning diqqat va xotira rivojlanishiga moslash uchun turli pedagogik metodlar qo‘llaniladi. Ritm mashqlari bolalarda diqqatni jamlashni rag‘batlantiradi. Melodiya va qo‘shiq ijrosi xotirani mustahkamlashga yordam beradi. Musiqa asboblaridan foydalanish bolalarda analitik va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Individual va guruhli mashg‘ulotlar pedagogik jarayonda samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, pedagogik metodlar bolalarning qiziqishini uyg‘otadi va o‘qish jarayonini yanada samarali qiladi. Mashg‘ulotlarda turli stimullarni uyg‘unlashtirish diqqat va xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi. Musiqa mashg‘ulotlarida ijro va tinglash birlashtirilganda, bolalarning kognitiv qobiliyatlari rivojlanadi. Pedagogik yondashuv bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi. Musiqa pedagogik jarayonda diqqat va xotirani rivojlantirish strategiyasini shakllantiradi.

Zamonaviy texnologiyalar musiqa mashg‘ulotlarini yanada samarali qiladi. Raqamli dasturlar va interaktiv platformalar bolalarga ritm, melodiyalar va harmoniyalarni o‘rganish imkonini beradi. Onlayn musiqiy mashg‘ulotlar diqqat va xotira rivojlanishini


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

rag‘batlantiradi. Virtual musiqiy mashg‘ulotlar bolalarda ijodiy va kognitiv ko‘nikmalarni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, texnologiyalar pedagogik jarayonni individual va guruhli tarzda optimallashtirish imkonini beradi. Mashg‘ulotlarda multimedia vositalarini qo‘llash bolalarda vizual va auditor stimullarni uyg‘unlashtiradi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida musiqa pedagogik jarayon samaradorligi oshadi. Shu bilan birga, bolalarning diqqat va xotira jarayonlari yanada rivojlanadi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa mashg‘ulotlari bolalarning diqqat va xotira jarayonlariga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ritm, melodiyalar va harmoniyalarga e’tibor berish orqali bolalar diqqatini muayyan maqsadga yo‘naltirishni o‘rganadi, qisqa va uzoq muddatli xotirani mustahkamlaydi. Musiqa mashg‘ulotlarida ritmik mashqlar, qo‘shiq ijrosi va musiqa asboblarini chalish bolalarning analitik va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Shu bilan birga, guruhli mashg‘ulotlar diqqatni jamlashni va ijtimoiy ko‘nikmalarni mustahkamlashni ta’minlasa, individual mashg‘ulotlar har bir bolaning qobiliyatiga moslashtiriladi. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash musiqiy mashg‘ulotlarni interaktiv va qiziqarli qiladi, bu esa bolalarning diqqat va xotira rivojlanishini yanada oshiradi. Musiqa terapevtik vosita sifatida emotsional barqarorlikni shakllantiradi, bu esa o‘qish jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Pedagogik yondashuvlar, jumladan ritmik mashqlar, melodiyalar va interaktiv texnologiyalarni uyg‘unlashtirish bolalarning diqqat va xotira ko‘nikmalarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, musiqa mashg‘ulotlari bolalarning diqqatni jamlash va xotira jarayonlarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ritm, melodiyalar va harmoniyalar bolalarning kognitiv qobiliyatlarini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Pedagogik metodlar va texnologiyalarni uyg‘unlashtirish bolalarning o‘qish ko‘nikmalarini oshiradi. Shu bilan birga, musiqa terapevtik vosita sifatida bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Umuman olganda, musiqa pedagogik jarayonda bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi samarali vosita hisoblanadi. Shu sababli, musiqa mashg‘ulotlarini maktab va bolalar bog‘chalarida diqqat va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodlar bilan integratsiyalash tavsiya etiladi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, musiqa mashg‘ulotlari bolalarning diqqat va xotira jarayonlarini samarali rivojlantiradi hamda o‘qish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Ritm, melodiyalar va harmoniyalar bolalarda diqqatni jamlash, ma’lumotni eslab qolish va tafakkur jarayonlarini uyg‘unlashtirishga yordam beradi. Pedagogik jarayonda musiqaning individual va guruhli mashg‘ulotlarda qo‘llanilishi bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishini yanada kuchaytiradi. Zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish orqali musiqiy mashg‘ulotlarni interaktiv va samarali qilish mumkin, bu esa diqqat va xotira ko‘nikmalarini rivojlantirishda qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, musiqa terapevtik vosita sifatida bolalarning ijtimoiy va emotsional barqarorligini mustahkamlaydi. Umuman olganda, musiqa pedagogik jarayonda bolalarning diqqat, xotira va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim va samarali vosita hisoblanadi. Shu sababli, musiqa mashg‘ulotlarini maktab va bolalar bog‘chalarida rejalashtirish va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi. Musiqa orqali bolalarning kognitiv va emotsional rivojlanishi yanada samarali bo‘ladi, bu esa ularning o‘qishdagi muvaffaqiyatini oshirishga yordam beradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hallam, S., & Prince, V. (2018). The impact of music on cognitive development in children. Psychology of Music, 46(3), 1–18.
2. Moreno, S., & Bidelman, G. (2014). Music training and brain plasticity: Implications for attention and memory in children. Frontiers in Psychology, 5, 622.
3. Schlaug, G., Norton, A., Overy, K., & Winner, E. (2005). Effects of music training on the child's brain and cognitive development. Annals of the New York Academy of Sciences, 1060, 219–230.
4. Jellison, J. A. (2015). Including everyone: Creating music classrooms that engage all students. Oxford University Press.
5. Hetland, L. (2000). Learning to make music enhances spatial reasoning. Journal of Aesthetic Education, 34(3/4), 179–238.
6. Standley, J. M. (2008). Music therapy research in pediatric populations. Pediatric Nursing, 34(5), 410–416.
7. Trainor, L. J., & Corrigall, K. A. (2010). Music acquisition and cognition in early childhood. Annals of the New York Academy of Sciences, 1169, 212–217.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Allanov Ayapbergen Jabbarbergenovich**, Nukus Davlat Pedagogika Instituti, musiy talim kafedrasi katta o'qtuvchisi, [**Алланов Аяпберген Джаббарбергенович,** Нукусский Государственный Педагогический Институт, старший преподаватель кафедры музыкального образования], [ **Ayapbergen J. Allanov**, Senior Lecturer, Department of Music Education, Nukus State Pedagogical Institute]; manzil: O‘zbekiston, Namangan sh., Uychi ko'chasi, 316-uy [адрес: Узбекистан, ул. Уйчи, 316, г. Наманган], [address: Uzbekistan, 316, Uychi st., Namangan city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# ЖАМИЯТДА АҲОЛИНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

© З.Мамазова[1]✉

[1]Ўзбекистон халқаро исломшунослик академияси, Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация

**КИРИШ**: бугунги кунда демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёнида аҳолида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Жамиятда ҳуқуқий маданиятнинг юқори бўлиши фуқароларнинг қонунларга ҳурматини, ҳуқуқ ва мажбуриятларига масъулиятли муносабатини таъминлайди. Шу боисдан, Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий маданиятни ошириш давлат ва жамият муносабатларининг устувор йўналиши ҳисобланади.

**МАҚСАД**: тадқиқотнинг мақсади демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёнида аҳолида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш.

**МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР:** тадқиқот Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепцияси” ва Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 майдаги 259-сон қарори билан “2022–2023 йилларда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича чора-тадбирлар дастури” ёрдамида таҳлил қилинди.

**МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР:** аҳолининг барча қатламлари ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, юксак даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларини кундалик ҳаётда қўллай олишлари давлат органлари ва ташкилотларининг устувор вазифаларидан бири ҳисобланади. У "шахс - оила - маҳалла - таълим муассасаси - ташкилот - жамият" принципи бўйича тизимли ва узвий ташкил этилади.

**ХУЛОСА:** хулоса килиб айтганда, фармонда белгилаб берилган жамиятда хукукий онг ва хукукий маданиятни юксадтириш борасидаги мухим йунадиш ва вазифадарни уз вактида амадга ошириш биз, хукукшунос ва зиёлилардан масъулият ва фидойиликни талаб этади. Зеро, давлатимиз рахбари таъкидлаганидек, "конун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш - юрт тараккиёти ва халк фаровонлигининг гаровидир".

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Калит сўзлар**: давлат, ҳуқуқий маданият,фуқаро, ҳуқуқ, ҳуқуқий давлат, ҳуқуқий онг, таълим ва тарбия, ижтимоий ҳимоя, ҳуқуқий билим, ҳуқуқий саводхонлик.

**Иқтибос учун**: Мамазова З. Жамиятда аҳолининг ҳуқуқий маданиятни юксалтириш масалалари. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. Б.266–271.

# ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ НАСЕЛЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ

©З.Мамазова[1]
[1]Узбекистанская международная академия исламоведения

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: сегодня, в процессе построения демократического правового государства и гражданского общества, вопрос повышения правосознания и правовой культуры населения поднимается на уровень государственной политики. Высокий уровень правовой культуры в обществе обеспечивает уважение граждан к законам, ответственное отношение к своим правам и обязанностям. Поэтому повышение правовой культуры в Республике Узбе кистан является приоритетом взаимоотношений государства и общества.

**ЦЕЛЬ**: целью исследования является повышение правовой осведомленности и правовой культуры населения в процессе построения демократического правового государства и гражданского общества.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании использовался анализ «Концепции повышения правовой осведомленности и правовой культуры в обществе», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан № ПФ-5618 от 9 января 2019 года, и «Программы мер по повышению правовой культуры в обществе на 2022–2023 годы», утвержденной Постановлением Кабинета Министров № 259 от 12 мая 2022 года.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: одной из приоритетных задач государственных органов и организаций является повышение правовой грамотности всех слоев населения, приобретение высокого уровня правовой осведомленности и умение применять свои правовые знания в повседневной жизни. Это систематически и органично организовано по принципу «индивид – семья – район – учебное заведение – организация – общество».

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: в заключение следует отметить, что своевременная реализация важного направления и задачи повышения правовой осведомленности и правовой культуры в обществе, как это определено в указе, требует от нас,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

юристов и интеллектуалов, ответственности и самоотверженности. Потому что, как подчеркнул глава нашего государства, «верховенство права и обеспечение интересов человека являются ключом к развитию страны и благополучию народа».

**Ключевые слова**: государство, правовая культура, гражданин, закон, правовое государство, правосознание, образование и воспитание, социальная защита, правовые знания, правовая грамотность

**Для цитирования**: Мамазова З. Вопросы совершенствования правовой культуры населения в обществе. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 266–271.

## ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL CULTURE OF THE POPULATION IN SOCIETY

© Z.Mamazova[1]✉
[1]Uzbekistan International Academy of Islamic

Annotation

**INTRODUCTION**: today, in the process of building a democratic rule-of-law state and civil society, the issue of raising the legal awareness and legal culture of the population is rising to the level of public policy. The high level of legal culture in society ensures that citizens respect the laws and take responsibility for their rights and duties. Therefore, improving the legal culture in the Republic of Uzbekistan is a priority for the relationship between the state and society.

**AIM:** the purpose of the study is to improve legal awareness and legal culture among the population in the process of building a democratic legal state and civil society.

**MATERIALS AND METHODS**: the study was analyzed using the “Concept for Improving Legal Awareness and Legal Culture in Society” approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5618 dated January 9, 2019, and the “Program of Measures to Improve Legal Culture in Society in 2022–2023” approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers No. 259 dated May 12, 2022.

**DISCUSSION AND RESULTS**: one of the priority tasks of state bodies and organizations is to improve the legal literacy of all segments of the population, to acquire a high level of legal awareness and to be able to apply their legal knowledge in everyday life. It is systematically and organically organized on the principle of "individual - family - neighborhood - educational institution - organization - society".

**CONCLUSION:** in conclusion, the timely implementation of the important direction and task of improving legal awareness and legal culture in society, as set out in the decree, requires responsibility and dedication from us, lawyers and intellectuals. Because, as the leader of our state emphasized, "the supremacy of law and ensuring

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

human interests are the key to the development of the country and the well-being of the people."

**Key words**: state, legal culture,citizen, law, rule of law, legal awareness, education and upbringing, social protection, legal knowledge, legal literacy.

**For citation**: Z.Mamazaova. (2025) Issues of improving the legal culture of the population in society, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 266–271. (In Uzbek).

**Б**угунги кунда демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёнида аҳолида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Жамиятда ҳуқуқий маданиятнинг юқори бўлиши фуқароларнинг қонунларга ҳурматини, ҳуқуқ ва мажбуриятларига масъулиятли муносабатини таъминлайди. Шу боисдан, Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий маданиятни ошириш давлат ва жамият муносабатларининг устувор йўналиши ҳисобланади. Ҳуқуқий маданият — бу шахс, жамият ва давлатнинг ҳуқуққа бўлган муносабати, ҳуқуқий билим даражаси, қонунларга итоаткорлик ва адолат тамойилларига содиқликнинг ифодасидир. У фуқароларда ҳуқуқий онгни шакллантиради, қонунларга бўлган ҳурматни оширади ва жамиятда барқарорликни таъминлайди.

Ҳуқуқий маданият даражаси мамлакатдаги ҳуқуқий онгнинг, адолат ва қонун устуворлигининг муҳим кўрсаткичидир. Унинг асосий вазифаси – фуқароларни ҳуқуқий билим билан қуроллантириш, ҳуқуқий фаолликни ошириш ва қонунга бўлган ишончни мустаҳкамлашдан иборат. Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий маданиятни юксалтириш борасида муҳим ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Шулардан энг муҳими — Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепцияси”дир.

Ушбу Концепцияда аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, ҳуқуқий таълим ва тарбияни такомиллаштириш, ҳуқуқий маданиятни тарғиб этишнинг замонавий усулларини жорий қилиш вазифалари белгиланган. Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 майдаги 259-сон қарори билан **“**2022–2023 йилларда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича чора-тадбирлар дастури” тасдиқланди. Мазкур дастур ҳуқуқий маданиятни ошириш бўйича аниқ амалий механизмларни белгилаб берди.

Аҳолининг барча қатламлари ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, юксак даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларини кундалик ҳаётда қўллай олишлари давлат органлари ва ташкилотларининг устувор

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

вазифаларидан бири ҳисобланади. У "шахс - оила - маҳалла - таълим муассасаси - ташкилот - жамият" принципи бўйича тизимли ва узвий ташкил этилади.

2022-2023 йилларда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича чора-тадбирлар дастури қуйидагиларни назарда тутади:

-оилада ва таълим муассасаларида ҳуқуқий тарбияни шакллантириш ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар:

- нотинчлик ва зўравонликнинг болалар тарбиясидаги салбий оқибатлари ҳақида маълумот етказиш ва уларнинг олдини олиш;

- олий таълим муассасалари ҳамда кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ўқув марказларида инсон ҳуқуқлари, аёллар ҳуқуқлари, бола ҳуқуқлари ўқув курсларини ташкил этиш;

- ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатламларига имтиёзлар ва моддий ёрдам бериш масалалари бўйича ахборот-тарғибот ишлари ва бошқалар;

давлат органлари ва ташкилотлари ходимларининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар:

- “Ҳуқуқий саводхонлик ойлиги”, “Коррупцияга қарши курашиш ойлиги” ва “Конституциявий ҳуқуқ ойлиги”ни ўтказиш;

- ҳуқуқий саводхонликка оид минимал талаблар бўйича ўқитиш ва уларнинг ҳуқуқий билимларини баҳолаш ва бошқалар;

-аҳоли барча қатламларининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар:

- “бепул ҳуқуқий маслаҳат билан ҳар бир уйга” лойиҳаси;

- ногиронлиги бўлган шахслар учун хайрия акциялари;

- мурожаатларни таҳлил қилиш ва таҳлил натижасига кўра манзилли ҳуқуқий тарғибот ва бошқалар;

жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда ҳуқуқий тарғиботнинг инновацион усулларини жорий қилиш, шунингдек, ОАВнинг ролини кучайтириш:

- видеороликлар тасвирга олиш ҳамда ОАВ ва ижтимоий тармоқлар орқали кенг тарқатиш;

- аҳоли ва тадбиркорлик субъектларига ҳуқуқий масалалар бўйича ечимларни берувчи порталларни ҳуқуқий мавзудаги материаллар билан бойитиш;

- “Ҳуқуқий ахборот” телеграм канали қамровини кенгайтириш ва бошқалар;

юридик таълимни, шунингдек, юридик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини ривожлантириш, ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг илмий асосларини тадқиқ этиш (юридик олий таълим муассасалари ўқув дастурларига “Тазйиқ ва зўравонликдан жабр кўрган хотин-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

қизлар билан ишлаш” мавзусини киритиш; юридик соҳада илмий тадқиқотларни амалга ошириб келаётган тадқиқотчилар учун онлайн хизматларни кўрсатиш имконини берувчи электрон платформа яратиш). Ёшлар ҳуқуқий маданиятнинг энг фаол қатламини ташкил этади. Шу боисдан, “Ёшлар ва қонун” лойиҳалари, ҳуқуқий форумлар, дебатлар, интернет-викториналар орқали ёшларнинг ҳуқуқий билимини ошириш бўйича кенг қамровли ишларни амалга ошириш керак

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқий маданиятни ошириш тўғрисида”ги Концепцияси. – Тошкент, 2019.
3. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021.
4. Мирзиёев Ш.М. “Халқнинг розилиги – олий мақсадимиз”. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2018.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони – “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПҚ–4068-сон қарори – “Ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастурини тасдиқлаш ҳақида”.
7. Абдурасулов А., Юлдашев А. Ҳуқуқий маданият ва ҳуқуқий онг. – Тошкент: “Адолат”, 2020.
8. Тошпўлатов Ш., Нишонов М. Ҳуқуқий маданият асослари. – Тошкент: “Иқтисод-молия”, 2021.
9. Сиддиқов Қ., Раҳмонов Б. Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш назарияси. – Тошкент: “Фан”, 2022.
10. Ҳуқуқшунослик энциклопедияси. – Тошкент: “Адолат”, 2019.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**З.Мамазова**, Ўзбекистон халқаро исломшунослик академияси ижтимоий фанлар ва ҳуқуқ кафедраси катта ўқитувчиси, [**Мамазова З.** Узбекистанская международная академия исламоведения кафедра социальных наук и права Старший преподаватель], [**Z. Mamazova Z**, Uzbekistan International Academy of Islamic studies department of social sciences and law senior lecturer]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent sh., Shayxontohur tumani A.Qodiriy ko'chasi, 11-uy [адрес: Узбекистан, ул. А.Кадирий, 11, г.Тошкент], [address: Uzbekistan, 11, A.Qodiriy st., Tashkent city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MAKTABDA KOMPYUTERSIZ (UNPLAGGED) SUN'IY INTELLEKTNI O'QITISH AMALIYOTI VA AXLOQ

© S.A.Normatov[1]✉

[1]A.Avloniy pedagogik mahorat milliy instituti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: ushbu maqola maktablarda kompyutersiz (unplugged) sun'iy intellektni o'qitishning amaliyoti va axloqiy jihatlarini o'rganadi. Tadqiqotda, o'quvchilarga sun'iy intellekt asoslarini tushuntirishda kompyutersiz faoliyatlarning samarali qo'llanilishi, o'quvchilarda algoritmik fikrlash va axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qanday yordam berishi tahlil qilindi. "Inson robot" o'yinlari va "Axloqiy dilemmalar" mashg'ulotlari orqali sun'iy intellektning axloqiy va ijtimoiy ta'sirlariga oid bilimlarni o'rgatishning samaradorligi ko'rsatildi.

**MAQSAD**: umumiy o'rta ta'lim maktablarida sun'iy intellekt asoslarini o'qitishning kompyutersiz (unplagged) yondashuvini axloqiy jihatlar bilan integratsiyada o'rgatish jarayoniga doir takliflar ishlab chiqish.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** ushbu maqolada maktab o'quvchilariga sun'iy intellektni amaliy o'rgatish orqali axloqiy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyatda bir necha metodlar qo'llanildi: adabiyotlarni tahlil qilish, kuzatish, matematik-statistik tahlil.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablaridada kompyutersiz (unplagged) sun'iy intellektni o'qitish amaliyoti va axloqiga doir amaliy metodlar ishlab chiqish va qo'llash, shuningdek, maktabda o'quvchilar bilishi kerak bo'lgan sun'iy intellektdan axloqiy foydalanishga doir asosiy ko'nikmalarni rivojlantirish muhimligi ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar uchun XXI asrda muhim bo'lgan sun'iy intellektda to'g'ri va axloqiy foydalanish ko'nikmalarini o'rgatishda kompyutersiz o'qitish usullari asosiy tushunchalar va etikaga doir amaliy bilimlarni shakllantirishda samarali nataijalarni taqdim etadi.

**XULOSA:** sun'iy intellektni kompyutersiz o'qitish orqali ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvni amalga oshirish, kelajakda o'quvchilarda zamonaviy texnologiyalarga ijtimoiy va axloqiy munosabatni shakllantirishda muhim omil bo'lishi kutilmoqda.

**Kalit so'zlar**: sun'iy intellekt, kompyutersiz o'qitish, unplugged faoliyat, axloqiy dilemmalar, algoritmik fikrlash, ta'lim metodikasi, axloqiy mas'uliyat, pedagogik yondoshuv, o'quvchilarni rivojlantirish.

**Iqtibos uchun**: Normatov S.A. Maktabda kompyutersiz (unplagged) sun'iy intellektni o'qitish amaliyoti va axloq. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B. 272–285.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# ОБУЧЕНИЕ ИСКУССТВЕННОМУ ИНТЕЛЛЕКТУ В ШКОЛЕ БЕЗ КОМПЬЮТЕРОВ (UNPLUGGED): ПРАКТИКА И ЭТИКА

© С.А.Норматов[1]✉
[1]Национальный институт педагогического мастерства имени А. Авлони, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: данная статья изучает практику и этические аспекты обучения искусственному интеллекту без компьютеров (unplugged) в школах. В исследовании проанализировано, каким образом эффективное применение безкомпьютерных активностей при объяснении основ искусственного интеллекта способствует развитию у учащихся алгоритмического мышления и навыков принятия этических решений. Показана результативность обучения знаниям об этических и социальных воздействиях искусственного интеллекта через игры типа «человек-робот» и занятия «Этические дилеммы».

**ЦЕЛЬ**: разработать предложения по интеграции безкомпьютерного (unplugged) подхода к обучению основам искусственного интеллекта с этическими аспектами в процессе преподавания в общеобразовательных школах.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в данной статье применены несколько методов в рамках деятельности, направленной на формирование у школьников этических навыков посредством практического обучения искусственному интеллекту: анализ литературы, наблюдение, математико-статистический анализ.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в статье раскрыта важность разработки и применения практических методик обучения искусственному интеллекту без компьютеров (unplugged) в общеобразовательных школах, а также развития у учащихся базовых навыков этичного использования искусственного интеллекта. Результаты исследования показывают, что безкомпьютерные методы обучения являются эффективными в формировании основных понятий и практических знаний, связанных с этикой использования искусственного интеллекта, что особенно важно для учащихся XXI века.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: внедрение инновационного подхода к обучению искусственному интеллекту без использования компьютеров является важным фактором в формировании у учащихся современного социального и этического отношения к технологиям в будущем.

**Ключевые слова**: искусственный интеллект, обучение без компьютеров, unplugged-активности, этические дилеммы, алгоритмическое мышление, методика обучения, этическая ответственность, педагогический подход, развитие учащихся.

**Для цитирования**: Норматов С.А. Обучение искусственному интеллекту в школе без компьютеров (unplugged): практика и этика. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 272–285.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# TEACHING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCHOOLS WITHOUT COMPUTERS (UNPLUGGED): PRACTICE AND ETHICS

© Sulton A. Normatov[1]✉
[1]A. Avloni National Institute for Pedagogical Excellence, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: this article examines the practice and ethical aspects of teaching artificial intelligence without computers (unplugged) in schools. The study analyzes how the effective use of unplugged activities in explaining the basics of artificial intelligence helps develop students' algorithmic thinking and ethical decision-making skills. The effectiveness of teaching knowledge related to the ethical and social impacts of artificial intelligence through "human robot" games and "ethical dilemmas" activities is demonstrated.

**AIM:** to develop proposals for integrating the unplugged approach to teaching the basics of artificial intelligence with ethical aspects in the educational process of general secondary schools.

**MATERIALS AND METHODS**: this article employs several methods aimed at forming students' ethical skills through practical instruction in artificial intelligence: literature analysis, observation, and mathematical-statistical analysis.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the article highlights the importance of developing and applying practical methods for teaching artificial intelligence without computers (unplugged) in general secondary schools, as well as the importance of developing basic skills related to the ethical use of artificial intelligence that students need to know. The research findings show that unplugged teaching methods provide effective results in forming fundamental concepts and practical knowledge related to ethics in the use of artificial intelligence, which is essential for students in the 21st century.

**CONCLUSION:** implementing an innovative approach to teaching artificial intelligence without computers is expected to become an important factor in shaping students' social and ethical attitudes toward modern technologies in the future.

**Key words**: artificial intelligence, unplugged teaching, unplugged activities, ethical dilemmas, algorithmic thinking, teaching methodology, ethical responsibility, pedagogical approach, student development

**For citation**: Sulton A. Normatov. (2025) teaching artificial intelligence in schools without computers (unplugged): practice and ethics, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 272–285. (In Uzbek).

**S**o‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ta’lim sohasida muhim o‘rin egallay boshladi. Ammo SI ni o‘qitish jarayonini faqat dasturiy vositalar va kompyuter texnologiyalariga tayanib tashkil etish o‘quvchilarda tushunchalarning yuzaki


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shakllanishiga olib kelishi mumkin [8]. Shu sababli, “kompyutersiz” yoki unplugged yondashuvlar – ya’ni texnik vositalarsiz SI tushunchalarini o‘rgatish usullari – tobora dolzarb bo‘lib bormoqda.

Unplugged ta’lim metodlari o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoni yechish va mantiqiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi [3]. Bunday yondashuv orqali SI asosiy g‘oyalari, masalan, ma’lumotlardan o‘rganish, naqshlarni tanish va qaror qabul qilish kabi jarayonlar soddalashtirilgan o‘yinlar, rolli mashg‘ulotlar va interaktiv topshiriqlar orqali tushuntiriladi [6]. Shuningdek, maktab yoshidagi o‘quvchilarda SI texnologiyalarining axloqiy oqibatlari haqida tasavvur hosil qilish muhim hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy savodxonlik va texnologik tushuncha birgalikda shakllantirilganda o‘quvchilar SI ni ijtimoiy mas’uliyat bilan idrok etadilar [10]. Shu maqsadda, unplugged faoliyatlar yordamida SI qarorlaridagi tarafkashlik, adolat va maxfiylik masalalari muhokama qilinadi [5]. Sun’iy intellektni maktabda o’qitishda o’quv mazmunini texnologiyani yaxlit tizim sifatida emas balki ma’lum elementlar jamlanmasi sifatida o’qitish samarali natijani taqdim etadi [4]. Bu esa sun’iy intellektni o’qitish metodlarini tanlashda mazmundan kelib chiqib adaptive yondashuvni talab etishi mumkin. Xususan, sun’iy intellekt asosiy tushunchalari va axloqiga doir ma’zmuni kompyutersiz o’yin faoliyatiga asoslangan metodlar orqali o’qitish kontentga asoslangan holda adaptatsiya qilishga mos keladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarga doir bilim va ko’nikmalarni rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangani [2] unplugged yondashuvni maktablarda joriy etish uchun amaliy asos yaratadi. Shuningdek, respublikamizda sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish uni turli sohalarda, xususan, ta’limda qo‘llashning me’yoriy asoslari yaratilmoqda. Xususan, “sun’iy intellekt sohasida fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni olib borish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning ilmiy ekotizimini shakllantirish”[1] asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Mazkur vazifalardan kelib chiqgan holda, umumiy o‘rta ta’lim maktabi “Informatika va axborot texnologiyalari” fani mazmunini sun’iy intellekt elementlari asosida takomillashtirish, sun’iy intellekt elementlarini o‘qitishning gibrid texnologiyalariga asoslangan didaktik modeli hamda xususiy metodikasini ishlab chiqishning imkoniyatlari kengaymoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonlari, 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2021-yil 26-avgustdagi PQ-5234-son “Sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha maxsus rejimni joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2024-yil 14-oktyabrdagi PQ-358-son “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda maktabda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

kompyuter yoki sun'iy intellektning real texnologik vositalarisiz sun'iy intellektni o'qitishga doir metodik yondashuvlar hamda sun'iy intellektning axloqiy (etik) normalariga doir amaliy mashg'ulotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunday yondashuv resurslar cheklangan muhitlarda ham SI ta'limini samarali tashkil etish imkonini beradi [7]. Shu tariqa, unplugged metodlar yordamida SI ni o'qitish nafaqat texnik bilim, balki axloqiy tafakkurni ham shakllantiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida qaraladi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shuningdek, o'quvchilarga sun'iy intellekt axloqiga doir tushunchalarni o'rgatishda ta'riflarni soda va aniq shaklda ifodalsh muhimdir. Bunda texnologiyalar sohasida biror rivojlanuvchi atamani ta'riflashda uning kelajakdagi imkoniyatlari qanchalik darajada o'zgarishini bilish unga nisbatan vaqt nisbiyligi doirasidan tashqarida bo'lgan aniqroq tasnifni yaratishga imkon berishi mumkinligini [9] hisobga olish lozim. Maktab o'qituvchi ba'zi murakkab ta'riflarni soddalashtirilgan talqinini yaratishda ham yuqoridagi jarayoni hisobga olishi axloqiy jarayonlar bilan bog'liq tushunchalarni aniq ifodalashga yordam beradi.

Bugungi kunda maktab o'quvchilarining sun'iy intellekt bilan munosabatidagi axloqiy mas'uliyati ta'lim jarayonida halollikni saqlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va texnologiyadan ongli foydalanish madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar SI vositalaridan topshiriqlarni to'liq unga yuklamasdan, yordamchi vosita sifatida foydalanishi, axborotning to'g'riligini tekshirishi, plagiatga yo'l qo'ymasligi va o'zining hamda boshqalarning ma'lumotlarini himoyalashi zarur. Bundan tashqari, sun'iy intellekt bilan muloqotda hurmat, ehtiyotkorlik va mas'uliyat kabi qadriyatlarni shakllantirish, o'quvchilarni raqamli dunyoda mas'uliyatli, ongli va etik yondashuvga tayyorlaydi. Ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda metodlarni to'g'ri tanlash va ularni o'quv jarayonida faol qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalariga doir abstrakt bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishda kompyutersiz (unplugged) o'qitish jarayoni hamda ushbu jarayonning o'quvchilarning kognitiv va axloqiy tafakkuriga ta'sirini o'rganish maqsad qilingan. Tadqiqot sifat jihatdan tavsiflovchi (qualitative descriptive) dizaynda olib borildi. Ishtirokchilar sifatida 10-sinf o'quvchilaridan iborat 31 nafar o'quvchi (16 nafar qiz, 15 nafar o'g'il bola) tanlab olindi. Ushbu o'quvchilar jins bo'yicha aralashgan holda tajriba va nazorat guruhlariga bo'lindi. Tajriba Toshkent shahridagi Shayxontohur tumani 169-umumiy o'rta ta'lim maktabida 2023-yil olib borildi. Ushbu jarayon Informatika va axborot texnologiyalari darslari doirasida o'tkazildi.

Tadqiqot davomida ikki turdagi unplugged faoliyat – "Inson robot" o'yini va "Axloqiy dilemmalar" mashg'uloti – asosiy o'quv metodlari sifatida qo'llanildi. Interaktiv amaliy mashg'ulotlar hamda kompyutersiz o'qitish metodlarini tanlashda to'rtta asosiy mezonlarga tayanildi. Bular (1) faoliyat texnik vositalarsiz amalga oshirilishi, (2) o'quvchilarni faol ishtirok etishga undashi, (3) SI tushunchalarini intuitiv va tushunarli shaklda yoritib berishi, va (4) axloqiy fikrlashni rag'batlantirishi kabilar hisoblanadi. Shuningdek, tanlangan interaktiv faoliyatlar ilgari ishlab chiqilgan unplugged metodikalarga tayangan holda mahalliy o'quv muhitiga moslashtirildi. Unplugged

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

interaktiv o'quv metodlaridan bo'lgan "Inson robot" o'yini o'zbek ta'lim muhitiga adaptasiya qilinganda, avvalo buyruqlar ketma-ketligini aniqlik bilan bajarish tamoyili maktab o'quvchilarning kundalik hayot tajribalariga yaqinlashtirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda buyruqlarni milliy madaniyatga mos hamda hayotiy vazifalar asosida shakllantirish (masalan, predmetlarni tartiblash, sinfda tozalikni saqlash, odob-axloq me'yorlariga mos harakatlarni modellashtirish) orqali o'quvchilarda algoritmik fikrlash bilan birga intizom, jamoada ishlash va mas'uliyat kabi qadriyatlar rivojlanadi. Bu yondashuv o'yin jarayonining didaktik samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning mantiqiy faoliyatini tabiiy muhitda shakllantiradi.

"Axloqiy dilemmalar" interaktiv o'yinida esa sun'iy intellekt texnologiyalarining jamiyatdagi o'rni, adolat tamoyillari va inson omilining ahamiyatini o'zbek qadriyatlari bilan uyg'un holda o'rganishga imkon yaratadi. O'quvchilarga taqdim etiladigan vaziyatlar davlat maktablarida duch kelinadigan real holatlarni (SI orqali yaratilgan xato taqdimotlar, SI yordamida baholash, yuzni tanish tizimlaridagi xatoliklar, chatbotning noto'g'ri javobi kabi) aks ettirishi orqali ular muammoli vaziyatlarda halollik, mehr-shafqat, jamoaviylik va mas'uliyat nuqtai nazaridan qaror qabul qilishni o'rgatishga qaratilgan. Muammo yechimini tahlil qilishda o'zbek jamiyati uchun muhim bo'lgan axloqiy me'yorlar asosida fikr yuritish o'quvchilarning etik savodxonligini chuqurlashtirish imkoniyatiga ega bo'linadi.

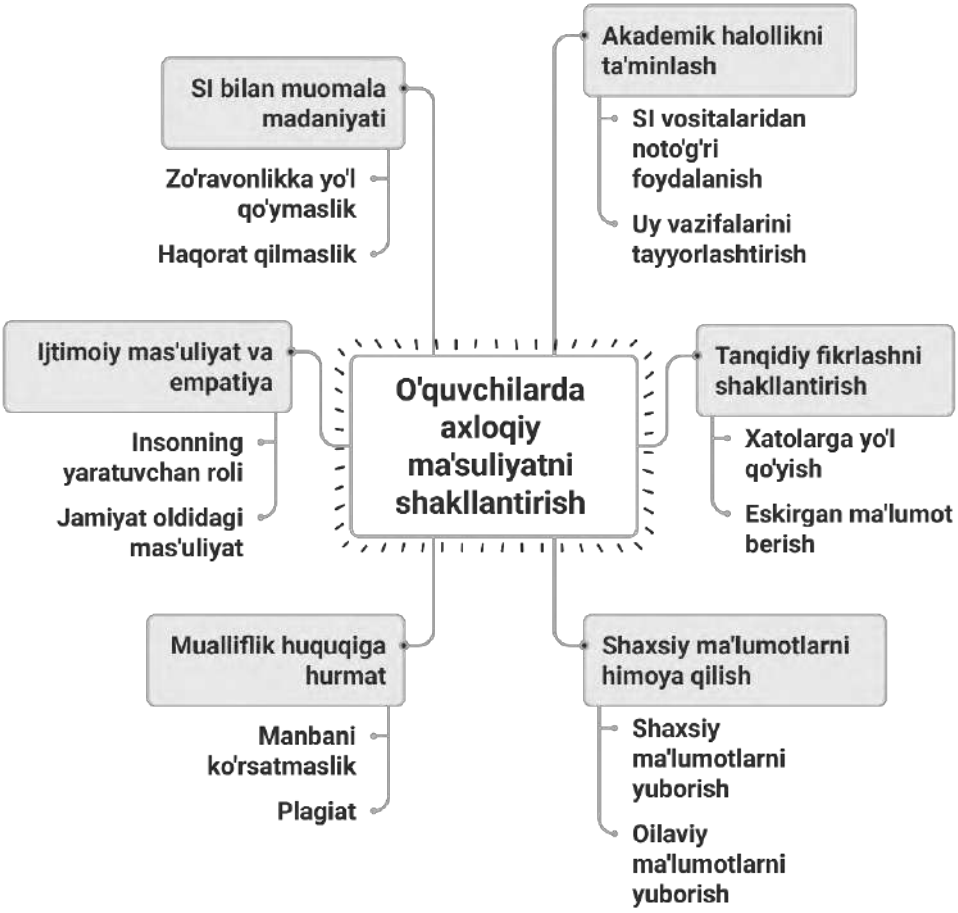
Mazkur faoliyatlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish pedagogik faoliyatning madaniy jihatdan mosligini ta'minlab, o'quvchilarning sun'iy intellektga oid tushunchalarni ongli ravishda o'zlashtirishiga yordam beradi. Unplugged yondashuvining o'zbek ta'limi sharoitiga moslashtirilishi o'quvchilarda axborot madaniyati, algoritmik tafakkur va SI axloqi bo'yicha amaliy bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi hamda ularning fikrlash jarayonini kontekstual, milliy qadriyatlarga tayangan holda pragmatik rivojlantirish imkonini beradi.Keyingi amaliy faoliyat "Inson robot" metodi o'quvchilarga algoritmik fikrlash va SI tizimlarining buyruqlarga asoslangan ishlash tamoyillarini amliy o'yin shaklida tushuntirishga yordam beradi.

Faoliyat jarayonida bir o'quvchi "robot" rolini, boshqasi esa "dasturchi" rolini bajaradi. "Dasturchi" og'zaki yoki yozma buyruqlar orqali "robot"ni maqsadga yo'naltiradi (masalan, sinfda belgilangan obyektni topish yoki sodda harakatlarni bajarish). O'yin davomida buyruqlar aniq, ketma-ket va mantiqan bog'langan bo'lishi kerak. Jarayon tugagach, o'quvchilar o'z kuzatuvlari asosida xulosa chiqaradilar. Masalan SI inson ko'rsatmasiga bog'liq holda ishlaydi, xatolar esa noto'g'ri ma'lumot yoki buyruq natijasi bo'lishi mumkin kabilardir. Ushbu mashg'ulot SI algoritmlarining ishlash mantig'ini soddalashtirilgan modelda namoyish etadi.

Tadqiqotda ma'lumotlar kuzatish va o'quvchilarning yozma refleksiyalarini tahlil qilish orqali yig'ildi. Har bir faoliyatdan so'ng o'quvchilardan "Nimani o'rgandingiz?" va "Bu jarayon sizni qanchalik xavotirga soladi?" kabi savollarga ma'lum darajada yozma javob olish, darajali ochiq va yopiq testlar hamda loyiha ishilari orqali SI tushunchalari va axloqiy idrokdagi o'zgarishlar o'lchandi. Ma'lumotlar tematik tahlil usuli bilan qayta ishlanib, asosiy mavzular – SI ga doir "algoritmik fikrlash" va "axloqiy tafakkur" – bo'yicha

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qayta guruhlandi. Bunda 10-11-sinf informatika va AT darsliklaridagi sun’iy intellekt elementlariga doir mavzular guruhlandi. Shuningdek, maktab o’qituvchilarning axloqiy mas'uliyatini oshirish uchun muhim bo’lgan axloqiy jihatlar belgilab olindi.




1-rasm. O’quvchilarda sun’iy intellekt axloqini rivojlantirishning asosiy jihatlari

Akademik halollikni ta’minlashda sun’iy intellekt vositalaridan — masalan, ChatGPT, avtomatik yechim generatorlari yoki tarjimonlardan — nazoratsiz foydalanish o‘quvchilarda uy vazifalari, insho va referatlar, test topshiriqlarini mustaqil bajarmasdan, to‘liq SI yordamida “tayyorlatib olish” holatlariga sabab bo‘ladi. Bu esa bilimning yuzaki va soxta shakllanishiga, shuningdek, o‘quvchining tahliliy hamda mustaqil fikrlash qobiliyatining pasayishiga olib keladi. Shu bois akademik halollikni ta’minlash uchun SI vositalaridan yordamchi, maslahat beruvchi manba sifatida foydalanish, ammo topshiriqni to‘liq unga yuklamaslik axloqiy zaruriyat hisoblanadi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda esa sun’iy intellekt tizimlari ba’zan xatolarga yo‘l qo‘yishi, eskirgan yoki noto‘g‘ri ma’lumotlarni taqdim etishi, shuningdek, algoritmik tarafkashlik (bias) namoyon qilishi mumkin. Shuning uchun o‘quvchilar har qanday SI tomonidan berilgan ma’lumotni to‘g‘ri deb qabul qilmasdan, uni tekshirish, solishtirish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishlari lozim. Bunday tanqidiy yondashuv o‘quvchining intellektual mas’uliyatini kuchaytiradi va ilmiy fikrlash madaniyatini shakllantiradi.


CC BY NC ND

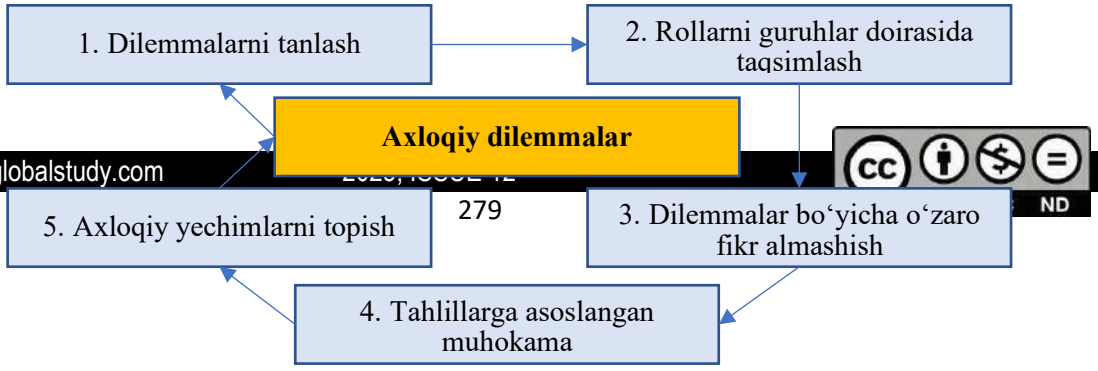
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishda ko‘plab o‘quvchilar sun’iy intellekt tizimlariga murojaat qilarkan, bilmagan holda o‘z shaxsiy ma’lumotlari — ism-familiyasi, maktabi, telefon raqami yoki oilaga doir ma’lumotlarni — yuborib qo‘yishlari mumkin. Bu esa axborot xavfsizligi va maxfiylik talablariga zid bo‘lib, ularni turli raqamli xavflarga duchor etadi. Shu munosabat bilan SI bilan muloqot jarayonida ortiqcha shaxsiy ma’lumotlarni kiritmaslik axloqiy mas’uliyatning muhim tarkibiy qismi sanaladi. Mualliflik huquqini tushunish va unga hurmat ruhini shakllantirishda sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan matn, rasm yoki dasturiy koddan foydalanilayotganda manbani ko‘rsatmaslik yoki ushbu materialni o‘zining mualliflik ishi sifatida taqdim etish plagiat hisoblanadi. Plagiat nafaqat akademik me’yorlarga zid, balki o‘quvchilarda intellektual halollik va mas’uliyat hissining shakllanishiga ham salbiy ta’sir qiladi. Shu sababli SI mahsulotlaridan foydalanishda mualliflik huquqlariga rioya qilish ta’lim jarayonida muhim axloqiy talabdir.

Ijtimoiy mas’uliyat va empatiyani o’quvchilarda shakllantirish yoki rivojlantirishda sun’iy intellekt bilan tez-tez muloqot qilish ayrim o‘quvchilarda “texnologiyalar inson mehnatini bajarib ularni ishsiz qoldiradi” yoki “insonning jamiyatdagi roli kamayadi” kabi noto‘g‘ri tasavvurlar kelib chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar SI bilan ishlash jarayonida insonning yaratuvchanligi, jamiyat oldidagi mas’uliyati va texnologiyadan ijtimoiy foyda yo‘lida foydalanish zarurati kabi fundamental qadriyatlarni anglab borishlari lozim. Bu ularning raqamli jamiyatdagi ongli ishtirokini ta’minlaydi. Sun’iy intellekt bilan maqsadli va axloqiy muomala qilish madaniyatini rivojlantirishda o‘quvchilarning odob-axloq me’yorlariga rioya qilishi — ya’ni tajovuzkor, haqoratomuz yoki yomon muomala qilmaslik — raqamli madaniyatning ajralmas qismi sanaladi. Bunday yondashuv texnologiyaga nisbatan hurmatni shakllantiradi va butun jamiyat tomonidan foydalaniladigan raqamli platformalarning sog‘lom kommunikativ muhitini qo‘llab-quvvatlaydi.

Umuman olganda, maktab o‘quvchilarining sun’iy intellekt bilan munosabatidagi axloqiy mas’uliyati ularning bilim olish jarayonida halollikni saqlashi, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishi, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlashi, mualliflik huquqlariga hurmat bilan yondashishi hamda texnologiyadan ijtimoiy mas’uliyat ruhida foydalanishini taqozo etadi. SI vositalaridan ongli va mas’uliyatli foydalanish o‘quvchilarni nafaqat raqamli makonda ehtiyotkor, bilimli va intellektual jihatdan mustaqil shaxs sifatida shakllantiradi, balki ularning kelajakda texnologiyalardan samarali va etik asosda foydalanishiga zamin yaratadi. Bunda sun’iy intellektni samarali o’qitishga yordam beruvchi Unplagged metodik faoliyatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun’iy intellekt elementlarini maktabda o‘qitish jarayonini o‘yin shaklida (gamifikatsiya) tashkil etish boshlang’ich, o’rta va yuqori sinf o’quvchilariga birdek foydali bo’lishi mumkin. Axloqiy dilemmalar metodini maktabda amaliy qo‘llashda quyidagi yo’riqnomadan foydalanish mumkin (10-11-sinflar uchun).



ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

*1-rasm. Axloqiy dilemmalar metodini qo'llash bosqichlari*

1. Dilemmalarni tanlash. Dastlab o‘quvchilar uchun sun’iy intellekt elementlari va texnologiyalari bilan bog‘liq axloqiy dilemmalarni ishlab chiqish lozim. Har bir dilemma ikki yoki undan ortiq qarorni o‘z ichiga olishi mumkin va ularning har biri axloqiy yoki ijtimoiy jihatdan turlicha baholanadi.

Amliy na’munaviy misollar.

- Avtomatik baholash tizimi. Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarning baholarini avtomatik ravishda belgilashda qanday axloqiy masalalar yuzaga kelishi mumkin? Misol uchun, tizim noaniq yoki noto‘g‘ri baholashni amalga oshirsa, uning ta’siri qanday bo‘ladi?
- O‘quvchilarni kuzatish. Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarning o‘qish darajalarini va faoliyatlarini kuzatish tizimi ishlab chiqilgan. Bunday tizimlar o‘quvchilarning shaxsiy hayotiga qanday ta’sir qiladi? Bu xavfsizlik va maxfiylik masalalariga qanday ta’sir ko‘rsatadi?

2. Rollarni guruhlar doirasida taqsimlash. O‘yinni boshlashdan avval o‘quvchilar guruhlariga o‘yindagi asosiy rollar taqsimlab beriladi. Birinchi guruh o‘quvchilar sun’iy intellekt tizimini ishlab chiqish bo‘yicha qarorlar qabul qiluvchi “dasturchilar” guruhi ro‘lini olishsa, ikkinchi guruh esa tizimni joriy qilishga qarshi “foydalanuvchilar” sifatida rol o‘ynashadi. Bu rollar o‘quvchilarga turli nuqtai nazardan dilemmaga yondashish imkoniyatini beradi.

3. Dilemmalar bo‘yicha o‘zaro fikr almashish. O‘quvchilar har bir dilemma bo‘yicha o‘z fikrlarini ifoda etishi talab etiladi. Bunda ularning mulohazalari, axloqiy nuqtai nazardan qarorlar qabul qilishni qanday amalga oshirish lozimligini o‘rganish imkoniyatini taqdim etadi. O‘quvchilar ma’lum dalillar va izohlar asosida o‘z qarorlarini taqdim etadilar.

4. Tahlillarga asoslangan muhokama. Har bir dilemmadan so‘ng, o‘quvchilar o‘z qarorlarini guruhda muhokama qiladilar. Bu jarayon o‘quvchilarga axloqiy qarorlar qabul qilishda yuzaga keladigan turli xil nuqtai nazarlarni tushunishga yordam beradi. Ular har bir qarorning ijtimoiy, axloqiy, va texnik oqibatlarini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

5. Axloqiy yechimlarni topish. Dilemmalar o‘rtasida, o‘quvchilar o‘z fikrlarini rivojlantirish va yakuniy axloqiy qarorga kelishida jarayoni tahliliga asoslanadi. Bu orqali o‘quvchilar ijtimoiy mas’uliyat, madaniy-etnik qadriyatlar va texnologiyalarni ishlab chiqishda axloqiy jihatlarni hisobga olishning ahamiyatini o‘rganadilar.

“Axloqiy dilemmalar” o‘yinini uchun “O‘quvchilarni kuzatish sun’iy intellekt tizimi” namunaviy dilemmasi.

**a)** Dilemma. Sun’iy intellekt elementlari asosida o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini kuzatish tizimi ishlab chiqildi. Ushbu tizim o‘quvchilarning shaxsiy hayotiga ta’sir qilishi mumkin. Shuningdek, bu tizimning samaradorligi o‘quvchilarning muvaffaqiyatini oshirishi mumkin.

**b)** Savol: Siz ushbu tizimni joriy qilishni tavsiya qilasizmi? Nega?

**c)** Variantlar:

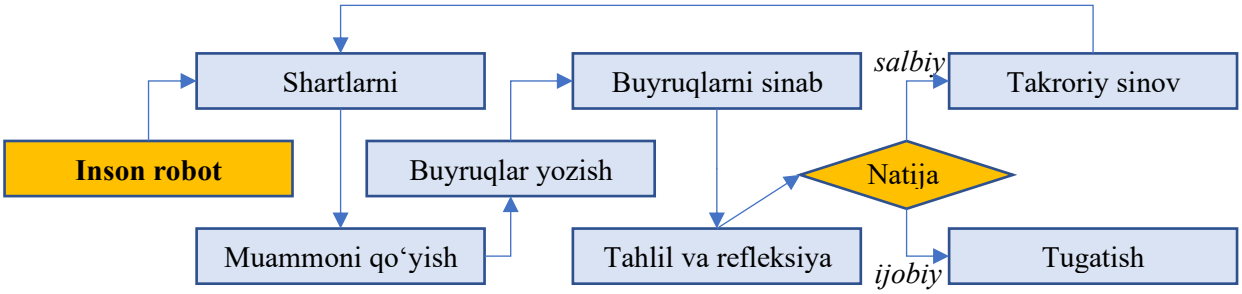
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

✓ Tizimni joriy etish va o‘quvchilarning shaxsiy hayotini kuzatish va tahlil etishga ruxsat berish.

✓ Tizimni faqatgina o‘quv faoliyati natijalarini tahlil qilishda qo‘llash hamda o‘quvchilarning shaxsiy hayotida kuzatishga ruxsat bermaslik.

“Inson robot” o‘yini sun’iy intellekt o‘qitishda algoritmik fikrlash va buyruqlarni to‘g‘ri ketma-ketlikda berish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan Unplugged metodini amaliy qo’llashda Ushbu o‘yin orqali o‘quvchilar kompyuter dasturlash yoki sun’iy intellektning asosiy tushunchalarini chuqurroq tushunish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

2-rasm. “Inson robot” metodini qo’llashning algoritmik strukturasi




O‘quvchilar “robot”ga aniq, ketma-ket va to‘g‘ri buyruqlar berib, uni oldindan belgilangan vazifani bajarishga yo‘naltiradi. Bu jarayonda sun’iy intellekt tizimlarining algoritmlarga bo‘lgan ehtiyojini o‘rganishadi. Ishtirokchilarga “Robot” (Bir o‘quvchi yoki o‘qituvchi hamda “Dasturchi” (Bir necha o‘quvchidan tashkil topgan guruh) kiradi.

1-bosqich. Shartlarni tushuntirish.

Dars boshida o‘qituvchi “Inson robot” qoidalarini tushuntiradi. Bunda “Robot” faqat berilgan buyruqlarga binoan harakat qiladi, buyruqlar qat’iy va aniq bo‘lishi kerak (masalan, “oldinga yur” emas, balki “oldinga 2 qadam yur” kabi), robot faqat “dasturchilar” buyruqlariga itoat qiladi.

2-bosqich. Muammoni qo‘yish.

Muammo yoki vazifa tanlanadi. Masalan “Robot” xona bo‘ylab harakatlanib, belgilangan obyektni topishi kerak hamda “Robot” stolda turgan narsalarni ma’lum tartibda joylashtirishi kerak.

3-bosqich. Buyruqlar yozish.

“Dasturchilar” guruhiga vaqt beriladi. Ular aniq ketma-ketlikdagi buyruqlar yozadilar (masalan, “chapga buril”, “3 qadam oldinga yur”, “o‘ng tomondagi obyektni ol”) hamda har bir buyruq algoritmik tarzda tuzilgan bo‘lishi kerak.

4-bosqich. Buyruqlarni sinab ko‘rish. “Robot” buyruqlarni qog‘ozdan o‘qiydi va ketma-ket bajaradi. Agar noto‘g‘ri buyruq berilgan bo‘lsa, robot vazifani bajarolmaydi yoki noto‘g‘ri harakat qiladi.

5-bosqich. Tahlil va refleksiya.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Guruh natijani tahlil qiladi. Bunda buyruqlarning qaysi biri ishladi, qaysi biri xato bo‘ldi, xatoliklardan so‘ng algoritmni qanday o‘zgartirish lozim kabi savollar asosida o‘quvchilar buyruqlarni optimallashtiradi.

6-bosqich. Tugatish/Takroriy sinov.

Tahlil va refleksiyaga ko’ra o’quvchilar jamoasining ko‘pchilik qismi ushbu amaliyotni tushunishgan degan xulosaga kelish mumkin va o’yin tugatilinadi. Agar ko’pchilik o’quvchilar amaliyotni hali to’liq tushunishmagan bo’lsa dasturchilar yangi buyruqlarni ishlab chiqib, yana bir marta vazifani sinab ko‘rishadi.

Pedagogik o‘yin o‘quvchilaga sun’iy intellekt mavzusiga doir kompyuter yoki sun’iy intellektning qanday qilib qat’iy buyruqlarga asoslangan holda ishlashi tushuntiriladi, dasturlashdagi debugging tushunchasi amaliy tarzda ko‘rsatadi, sun’iy intellektning o‘zi muammolarni hal qilish uchun qanday qilib buyruqlardan “o‘rganishi” tushuntiradi (masalan, “Agar robot harakatlanayotganda devorga urilsa, qayta urinib, boshqa yo‘nalishga harakat qiladi.”).

Bu orqali o‘quvchilar sun’iy intellekt va algoritmlarni qo‘shimcha vositalarsiz oddiy va qiziqarli shaklda tushunadilar. Jamoaviy ish bolalarda o‘zaro muloqotni kuchaytiradi va motivatsiyasini oshiradi. Shuningdek, sun’iy intellektning qanday ishlashi, qanday qilib xatolarni to‘g‘rilashi va o‘rganishi amaliy misollarda ko‘radilar.

“Robot” stoldagi rangli kubiklarni ma’lum ketma-ketlikda joylashtirishga doir amaliy namuna. Buyruqlar:

1. 2 qadam oldinga yur.
2. Chap tomonga buril.
3. Oldingidagi qizil kubikni ol.
4. O‘ng tomonga buril.
5. Yashil kubik yoniga qo‘y.

6. Natija tahlili. Qanday qilib buyruqlarni aniqroq va optimallashtirish mumkinligi muhokama qilinadi.

Ushbu o‘yin sun’iy intellektni tushunish uchun kuchli vosita bo‘lib, o‘quvchilarning algoritmik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tadqiqot davomida tajriba va nazorat guruhlarida mos ravishda 15 va 16 nafardan o’quvchilar qatnashdi. Yuqoridagi metodlar foydalangan holda tajriba guruhlari uchun 2 hafta davomida to’rt marta informatika va AT darslari tashkil etildi. Nazorat guruhlaridagi darslarda esa taklif etilgan metodlardan foydalanmagan holda an’anaviy usullarda darslar olib borildi. Uchunchi hafta boshida ikki haftalik dars mashg’ulotlarining samaradorligini aniqlashga qaratilgan tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni baholovchi ochiq va yopiq test savolari hamda kichik loyiha ishlarigga doir nazorat jarayonlari amalga oshirildi. Statistik tahlil uchun o’quvchilar baholar ball tizimiga o’tkazildi. Bunda 5 baho 100 ballga teng deb olindi. Jadvalda respondentlarning familiya va ismi o‘rniga tartib raqamidan foydalanildi.

1-jadval.

Tajriba va nazorat guruhida ishtiroki etgan respondentlar natijalari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

| Tajriba guruhi | | | | Nazorat guruhi | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| T/R* | Test (ballar) | Loyiha ishi (ballar) | Natija (ballar) | T/R* | Test (ballar) | Loyiha ishi (ballar) | Natija (ballar) |
| 1 | 90 | 95 | 92.5 | 1 | 75 | 78 | 76.5 |
| 2 | 88 | 91 | 89.5 | 2 | 70 | 72 | 71 |
| 3 | 92 | 93 | 92.5 | 3 | 80 | 83 | 81.5 |
| 4 | 94 | 91 | 92.5 | 4 | 78 | 75 | 76.5 |
| 5 | 90 | 95 | 92.5 | 5 | 85 | 88 | 86.5 |
| 6 | 85 | 90 | 87.5 | 6 | 79 | 80 | 79.5 |
| 7 | 89 | 91 | 90 | 7 | 82 | 84 | 83 |
| 8 | 95 | 97 | 96 | 8 | 87 | 85 | 86 |
| 9 | 93 | 94 | 93.5 | 9 | 76 | 79 | 77.5 |
| 10 | 91 | 92 | 91.5 | 10 | 88 | 90 | 89 |
| 11 | 88 | 90 | 89 | 11 | 91 | 93 | 92 |
| 12 | 85 | 86 | 85.5 | 12 | 74 | 76 | 75 |
| 13 | 87 | 90 | 88.5 | 13 | 72 | 75 | 73.5 |
| 14 | 92 | 94 | 93 | 14 | 80 | 78 | 79 |
| 15 | 89 | 90 | 89.5 | 15 | 85 | 87 | 86 |
| | | | | 16 | 89 | 92 | 90.5 |

Statistik tahlilni **umumiy o'rtacha qiymat va foizdagi farqini aniqlashga qartilgan oddiy usullar** yordamida amalga oshirish mumkin. Tadqiqotda **tajriba guruhi** va **nazorat guruhi** o'rtasidagi farqni tekshirish talab etiladi.

Tajriba guruhi (15 nafar o'quvchi) o'rtacha test natijasini (t1) hisoblanadi:

t1= (90 + 88 + 92 + 94 + 90 + 85 + 89 + 95 + 93 + 91 + 88 + 85 + 87 + 92 + 89) / 15 = 90.0;

Shuningdek, o'rtacha loyiha natijasi (t2) hisoblandi:

t2=(95 + 91 + 93 + 91 + 95 + 90 + 91 + 97 + 94 + 92 + 90 + 86 + 90 + 94 + 90) / 15 = 92.0

Umumiy o'rtacha (t3) natija t3=90.7 ekanligi aniqlandi. Xuddi shu ketma-ketlikda nazorat guruhidagi respondentlar natijasi hisoblanadi.

n1= (75 + 70 + 80 + 78 + 85 + 79 + 82 + 87 + 76 + 88 + 91 + 74 + 72 + 80 + 85 + 89) / 16 = 80.0;

n2= (78 + 72 + 83 + 75 + 88 + 80 + 84 + 85 + 90 + 93 + 76 + 76 + 75 + 78 + 87 + 92) / 16 = 80.1

n3= 80.0

Tahlil natijalariga ko'ra tajriba guruhi o'rtacha natijasi t3=90.7, nazorat guruhi o'rtacha natijasi n3=80.0 ga teng ekanligi aniqlandi.

Bunda t3>n3 dan katta ekanlgini ko'rish mumkin. Bu esa o'z navbatida tajriba guruhida natijalar nazorat guruhinikiga qaraganda yuqori ekanlgini ko'rsatadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

$$Farq = \frac{|90.7 - 80|}{80} * 100 = \frac{10.7}{80} * 100 \approx 13.4\%$$

Demak, xulosa qilish mumkinki tajriba guruhi qo'llanilgan metodlar natijasida nazorat guruhiga qaraganda 13.4% yuqori natijani qayd etgan. Bu esa taklif qilingan metodlarning o'quvchilarda kompyutersiz ta'lim orqali sun'iy intellektni amaliy tushunish va uning axloqiy jihatlariga doir bilim va ko'nikmalarini yaxshiroq shakllantirishga xizmat qiladi degan xulosaga kelishimizga asos bo'ladi.

Mazkur tadqiqotda maktabda kompyutersiz (unplugged) sun'iy intellektni o'qitishning amaliyoti va axloqi muhokama qilindi. O'quvchilarga sun'iy intellekt asoslarini tushuntirishda kompyutersiz faoliyatlarning samarali qo'llanilishi, ularning muayyan axborot texnologiyalari va algoritmik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi aniqlandi. "Inson robot" o'yinlari va "Axloqiy dilemmalar" mashg'ulotlari kabi usullar o'quvchilarda mavzuga qiziqish uyg'otgan holda, sun'iy intellektning asosiy tamoyillari va ijtimoiy, axloqiy ta'sirlariga oid bilimlarni shakllantirish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kompyutersiz o'qitish usullari nafaqat texnologik ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki o'quvchilarning axloqiy qarorlar qabul qilishdagi ongli yondoshuvini ham ta'minlaydi.

Bundan tashqari, o'qituvchilar uchun bunday metodlar yangi pedagogik yondoshuvlarni o'zlashtirish va sun'iy intellektning axloqiy, ijtimoiy jihatlarini o'quvchilarga etkazish imkoniyatini yaratadi. Bu o'z navbatida o'quvchilarda axloqiy mas'uliyatni oshirishga, bilimlarni amaliyotga tadbiq etishda mustahkam asos yaratadi. Sun'iy intellektni kompyutersiz o'qitish orqali ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvni amalga oshirish, kelajakda o'quvchilarda zamonaviy texnologiyalarga ijtimoiy va axloqiy munosabatni shakllantirishda muhim omil bo'lishi kutilmoqda.

## ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
2. 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-son ""Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
3. 3.Brackmann C. P., et al. (2017). Development of computational thinking skills through unplugged activities in primary school. ACM Transactions on Computing Education, 17(4), 1–16.
4. 4.Sulton N. Elements of artificial intelligence course curriculum and content in general secondary schools //International Journal of Pedagogics. – 2024. – T. 4. – №. 03. – C. 44-49.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

5. 5.Druga S., & Ko A. (2021). How do children's perceptions of machine intelligence change when training & coding smart programs?. Proceedings of the ACM Conference on Interaction Design and Children, 212–224.
6. Long D., & Magerko B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1–16.
7. Denning P.J. and Tedre M. (2019) Computational Thinking (MIT Press Essential Knowledge Series). https://doi.org/10.7551/mitpress/11740.001.0001.
8. Touretzky D.S., Gardner-McCune C., Martin F., & Seehorn D. (2019). Envisioning AI for K–12: What should every child know about AI? Proceedings of AAAI Conference on Artificial Intelligence, 33(1), 9795–9799.
9. Normatov S. A. Ta'limda sun'iy intellekt elementlari va xususiyatlari //Inter education & global study. – 2024. – №. 8. – С. 35-48.
10. Williams R., Park H.W., & Breazeal C. (2021). Ethical considerations in AI education for children. AI & Society, 36(3), 1037–1050.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Normatov S.A**., p.f.f.d., A.Avloniy pedagogik mahorat milliy instituti bo'lim boshlig'i, [**Норматов С.А.,** PhD по педагогическим наукам, заведующий отделом Национального института педагогического мастерства имени А. Авлони], **[S.A. Normatov,** PhD in Pedagogical Sciences, Head of Department at the A. Avloni National Institute for Pedagogical Excellence]. manzil: O'zbekiston, Toshkent sh., Olmazor tumani, Ziyo ko'chasi, 6 uy [адрес: Узбекистан, г. Ташкент, Алмазарский район, ул. Зиё, 6], [address: Uzbekistan, Tashkent city, Almazar district, Ziyo street,6] Email:ilmiy2025@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6777-0291

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# YUQORI HARORATLI O‘TA O‘TKAZGICHLARNING PANJARALARIDA ZARYADLANGAN ZARRACHALARNING JOYLASHUVINI O‘RGANISH

© E.Yu.Turaev[1]✉

[1] Termiz davlat universiteti, Termiz, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar (YHO‘O‘) 1986-yilda kupratlar asosidagi birikmalar kashf etilgandan beri fizika va materialshunoslikning eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu materiallar azotning qaynash harorati (77 K) dan yuqori haroratlarda nol elektr qarshilikka ega bo‘lib, energiya uzatish, magnit levitatsiya va kvant hisoblash texnologiyalarida inqilobiy o‘zgarishlar va’da qilmoqda. YHO‘O‘ning o‘ta o‘tkazuvchanlik mexanizmi hali to‘liq tushunilmagan bo‘lib, kupratlarda zaryadlangan zarrachalar (kuprum ionlari, kislorod vakansiyalari va doping elementlari)ning kristall panjaradagi joylashuvi va taqsimlanishi bu xossaning paydo bo‘lishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu ishda YHO‘O‘ panjaralarida zaryadlangan zarrachalar joylashuvini o‘rganish orqali o‘ta o‘tkazuvchanlik mexanizmini aniqlashga qaratilgan tadqiqot natijalari taqdim etiladi.

**MAQSAD:** yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar (masalan, $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ va $Bi_2Sr_2CaCu_2O_{8+}\delta$) panjaralarida zaryadlangan zarrachalar ($Cu^{2+}/Cu^{3+}$, $O^{2-}$, doping ionlari)ning aniq joylashuvini va taqsimlanishini aniqlash;

Zaryadlangan zarrachalar joylashuvidagi o‘zgarishlarning kritik harorat (Tc) va o‘ta o‘tkazuvchanlik xossasiga ta’sirini baholash;

Panjara ichidagi zaryad taqsimlanishini nazorat qilish orqali yangi YHO‘O‘ materiallarini optimallashtirish uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ (YBCO) va $La_{2-x}Sr_xCuO_4$ (LSCO) namunalaridan foydalanildi. Namunalar qattiq faza sintezi usuli bilan tayyorlandi va oksidlanish darajasi (δ va x) o‘zgartirilib, turli doping darajalari olindi.

Qo‘llanilgan metodlar:

Rentgen difraksiyasi (XRD) va neytron difraksiyasi – panjara parametrlari va atom joylashuvini aniqlash uchun;

Elektron mikroskopiya (TEM va STEM) bilan birga EDX – lokal zaryad taqsimlanishini o‘rganish;

X-ray absorption spectroscopy (XAS, EXAFS va XANES) – kuprum va kislorodning oksidlanish holatini aniqlash;



CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Kompyuter modellashtirish (DFT hisoblar, VASP dasturi) – zaryadlangan zarrachalar joylashuvining energiya jihatdan eng qulay konfiguratsiyalarini bashorat qilish.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqot natijalariga ko‘ra, YBCO namunalarida kislorod vakansiyalari asosan CuO zanjirlarida joylashgani va ularning tartibli taqsimlanishi kritik haroratni oshirishi aniqlandi. LSCO da Sr dopingi $CuO_2$ tekisliklarida zaryadlangan zarrachalar ($Cu^{3+}$) konsentratsiyasini oshirib, “zaryad chiziqlari” (charge stripes) hosil qilishi kuzatildi. DFT hisoblari shuni ko‘rsatdiki, zaryadlangan zarrachalar panjaradagi muayyan pozitsiyalarda joylashganda, Cooper juftlari hosil bo‘lishi uchun eng qulay sharoitlar vujudga keladi. Natijada, optimal doping darajasida ($x \approx 0.16$ uchun LSCO) Tc maksimal qiymatga (38 K) yetishi tasdiqlandi. Zaryad taqsimlanishidagi tartibsizliklar esa Tc ni pasaytirishi va o‘ta o‘tkazuvchanlikni buzishi aniqlandi.

**XULOSA:** yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlarning panjaralarida zaryadlangan zarrachalar joylashuvi o‘ta o‘tkazuvchanlik xossasining paydo bo‘lishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zaryad taqsimlanishini nazorat qilish orqali kritik haroratni oshirish va yangi materiallar yaratish mumkin. Kelgusida panjara ichidagi zaryad tartibini aniq boshqarishga qaratilgan tajribalar va nazariy ishlar davom ettirilishi lozim.

**Kalit so‘zlar:** yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar, kupratlar, zaryadlangan zarrachalar, kristall panjara, doping, zaryad taqsimlanishi, kritik harorat, $YBa_2Cu_3O_{7-\delta}$, charge stripes, DFT modellashtirish.

**Iqtibos uchun**: Turaev E.Yu. Yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlarning panjaralarida zaryadlangan zarrachalarning joylashuvini o‘rganish.// Inter education & global study. 2025. №12. B 286-294.

## STUDY OF THE ARRANGEMENT (OR LOCATION) OF CHARGED PARTICLES IN THE LATTICE OF HIGH-TEMPERATURE SUPERCONDUCTORS

© Turaev Yu. Ergash[1]✉
[1] Termez State University, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** High-temperature superconductors (HTS) have become one of the most important directions in physics and materials science since the discovery of cuprate-based compounds in 1986. These materials exhibit zero electrical resistance at temperatures above the boiling point of nitrogen (77 K), promising revolutionary changes in energy transmission, magnetic levitation, and quantum computing technologies. The mechanism of superconductivity in HTS remains not fully understood, with the arrangement and distribution of charged particles (copper ions, oxygen vacancies, and doping elements) in the crystal lattice of cuprates playing a decisive role in the emergence of this property. This work presents the results of research aimed at clarifying


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

the superconductivity mechanism through the study of charged particle arrangement in the lattices of HTS.

Crystal structures of $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ (YBCO) showing the lattice with CuO chains and planes.

**OBJECTIVES:** To determine the precise arrangement and distribution of charged particles ($Cu^{2+}/Cu^{3+}$, $O^{2-}$, doping ions) in the lattices of high-temperature superconductors (e.g., $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ and $Bi_2Sr_2CaCu_2O_{8+}\delta$);

To evaluate the impact of changes in charged particle arrangement on the critical temperature (Tc) and superconducting properties;

To develop recommendations for optimizing new HTS materials by controlling charge distribution in the lattice.

**MATERIALS AND METHODS:** The study utilized $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ (YBCO) and $La_{2-x}Sr_xCuO_4$ (LSCO) samples. The samples were prepared by solid-phase synthesis, with oxidation levels (δ and x) varied to achieve different doping levels.

Applied methods:

X-ray diffraction (XRD) and neutron diffraction – for determining lattice parameters and atomic positions;

Electron microscopy (TEM and STEM) combined with EDX – for studying local charge distribution;

X-ray absorption spectroscopy (XAS, EXAFS, and XANES) – for determining the oxidation states of copper and oxygen;

Computational modeling (DFT calculations, VASP software) – for predicting energetically favorable configurations of charged particle arrangements.

Crystal lattice illustrations of $La_{2-x}Sr_xCuO_4$ (LSCO).

**DISCUSSION AND RESULTS:** According to the research results, in YBCO samples, oxygen vacancies are primarily located in CuO chains, and their ordered distribution increases the critical temperature. In LSCO, Sr doping increases the concentration of charged particles ($Cu^{3+}$) in $CuO_2$ planes, leading to the formation of "charge stripes." DFT calculations showed that when charged particles occupy specific positions in the lattice, the most favorable conditions for the formation of Cooper pairs are created. As a result, at optimal doping levels ($x \approx 0.16$ for LSCO), Tc reaches its maximum value (around 38-40 K). Disorders in charge distribution, however, reduce Tc and disrupt superconductivity. Diagrams illustrating charge stripes and phase diagrams in cuprate superconductors.

**CONCLUSION:** The arrangement of charged particles in the lattices of high-temperature superconductors plays a crucial role in the emergence of superconducting properties. The research results indicate that controlling charge distribution can increase the critical temperature and enable the creation of new materials. In the future,


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

experimental and theoretical work aimed at precisely managing charge order in the lattice should be continued.

**Keywords:** high-temperature superconductors, cuprates, charged particles, crystal lattice, doping, charge distribution, critical temperature, $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$, charge stripes, DFT modeling.

**For citation**: Turaev Yu. Ergash “Study of the arrangement (or location) of charged particles in the lattice of high-temperature superconductors”, Inter education & global study, (12), pp. 286-294. (In Uzbek).

## ИЗУЧЕНИЕ РАСПОЛОЖЕНИЯ ЗАРЯЖЕННЫХ ЧАСТИЦ В РЕШЁТКЕ ВЫСОКОТЕМПЕРАТУРНЫХ СВЕРХПРОВОДНИКОВ

© Е.Ю.Тураев[1]✉
[1] Термезский государственный университет, Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** высокотемпературные сверхпроводники (ВТСП) с момента открытия соединений на основе купратов в 1986 году стали одним из важнейших направлений физики и материаловедения. Эти материалы обладают нулевым электрическим сопротивлением при температурах выше точки кипения азота (77 K), обещая революционные изменения в передаче энергии, магнитной левитации и технологиях квантовых вычислений. Механизм сверхпроводимости в ВТСП до сих пор не полностью понят, при этом расположение и распределение заряженных частиц (ионы меди, кислородные вакансии и элементы допирования) в кристаллической решётке купратов играет решающую роль в возникновении этого свойства. В настоящей работе представлены результаты исследований, направленных на выяснение механизма сверхпроводимости путём изучения расположения заряженных частиц в решётках ВТСП.

**ЦЕЛИ:** определить точное расположение и распределение заряженных частиц ($Cu^{2+}/Cu^{3+}$, $O^{2-}$, ионы допирования) в решётках высокотемпературных сверхпроводников (например, $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ и $Bi_2Sr_2CaCu_2O_{8+}\delta$);

Оценить влияние изменений в расположении заряженных частиц на критическую температуру (Tc) и сверхпроводящие свойства;

Разработать рекомендации по оптимизации новых материалов ВТСП путём контроля распределения заряда в решётке.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использовались образцы $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$ (YBCO) и $La_{2-x}Sr_xCuO_4$ (LSCO). Образцы были приготовлены методом твёрдофазного синтеза с варьированием степени окисления (δ и x) для получения различных уровней допирования.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Применённые методы:

Рентгеновская дифракция (XRD) и нейтронная дифракция – для определения параметров решётки и позиций атомов;

Электронная микроскопия (TEM и STEM) в сочетании с EDX – для изучения локального распределения заряда;

Спектроскопия поглощения рентгеновских лучей (XAS, EXAFS и XANES) – для определения состояний окисления меди и кислорода;

Компьютерное моделирование (расчёты DFT, программа VASP) – для предсказания энергетически выгодных конфигураций расположения заряженных частиц.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** по результатам исследований, в образцах YBCO кислородные вакансии преимущественно располагаются в цепочках CuO, и их упорядоченное распределение повышает критическую температуру. В LSCO допирование Sr увеличивает концентрацию заряженных частиц ($Cu^{3+}$) в плоскостях $CuO_2$, приводя к образованию «зарядовых полос» (charge stripes). Расчёты DFT показали, что при занятии заряженными частицами определённых позиций в решётке создаются наиболее благоприятные условия для образования пар Купера. В результате при оптимальном уровне допирования (x ≈ 0.16 для LSCO) Tc достигает максимального значения (около 38–40 K). Беспорядки в распределении заряда, напротив, снижают Tc и нарушают сверхпроводимость.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** расположение заряженных частиц в решётках высокотемпературных сверхпроводников имеет решающее значение для возникновения сверхпроводящих свойств. Результаты исследований показывают, что контроль распределения заряда позволяет повысить критическую температуру и создать новые материалы. В будущем необходимо продолжить экспериментальные и теоретические работы, направленные на точное управление зарядным порядком в решётке.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** высокотемпературные сверхпроводники, купраты, заряженные частицы, кристаллическая решётка, допирование, распределение заряда, критическая температура, $YBa_2Cu_3O_{7-}\delta$, charge stripes, моделирование DFT.

**Для цитирования**: Тураев Е.Ю. Изучение расположения заряженных частиц в решётке высокотемпературных сверхпроводников.// Inter education & global study. 2025. №12. С. 286-294.

**Z**amonaviy qattiq jism fizikasi oldida turgan asosiy muammolardan biri yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar panjara tugunlarida elektr maydon gradienti (EMG) tenzorining parametrlarini eksperimental va nazariy jihatdan aniqlashdan iboratdir. Yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar (YHO‘O‘) panjaralarida samarali zaryadlarni va zaryad holatlarining fazoviy taqsimotini aniqlash masalalariga bag‘ishlangan bir qator ilmiy ishlar mavjud [1–


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

3]. Murakkab misli metall oksidlarida atomlarning tuzilishi va zaryad holatini o‘rganish yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar deb ataluvchi, fizik olimlarning asosiy tadqiqot obyektlari hisoblangan materiallarning ayrim muhim parametrlarini aniqlash imkonini beradi [4].

Ko‘rsatilgan kattaliklarni aniqlash yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar (YHO‘O‘) nazariyasini yaratish uchun ham, shuningdek yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlarni olishning texnologik asoslarini ishlab chiqish uchun ham zarurdir.

Mazkur tadqiqotning asosiy muammolari o‘ta o‘tkazuvchan holatga o‘tish chegarasini aniqlash, shuningdek o‘ta o‘tkazuvchi materiallarda yarimo‘tkazgich holatiga o‘tish jarayonida atomlarning zaryad holatini o‘rganishdan iboratdir.

2. Tadqiqot metodikasi. Qattiq jismlarda qo‘shimcha (aralashma) atomlarni o‘rganish uchun eksperimental usullarning ikki guruhi qo‘llaniladi. Ulardan biri qo‘shimcha markazlarning elektron tuzilishiga sezgir emas (masalan, elektr o‘tkazuvchanlik, fotoo‘tkazuvchanlik, Xoll effekti va boshqalar) [5].

Ikkinchi guruh usullariga elektron paramagnit rezonansi (EPR), yadro kvadrupol rezonansi (YQR) hamda yadro gamma-rezonans spektroskopiyasi (YGRS) kiradi. Ushbu usullar qo‘shimcha markazlarning elektron tuzilishiga sezgir bo‘lib, ular nafaqat qo‘shimcha markazlarning tabiatini aniqlashga, balki natijalarni bevosita elektron tuzilish nuqtayi nazaridan talqin qilishga ham imkon beradi [6].

Zaryadlarni aniqlash muammosini hal etishning eng istiqbolli usuli elektr maydon gradienti (EMG) tenzori parametrlarining tajriba yo‘li bilan aniqlangan qiymatlarini ularning nazariy hisoblash natijalari bilan taqqoslash usulidir [7].

Shu sababli biz kristallarda atom markazlarining zaryadlarini identifikatsiya qilish usuli sifatida qo‘shimcha atomlarda Myossbauer spektroskopiyasidan foydalanishda unga qo‘yiladigan talablarni shakllantirishga harakat qildik. Ushbu talablar eng tipik yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichlar holati uchun biz tomonimizdan amalga oshirildi.

Elektr maydon gradienti (EMG) tenzorining nazariy hisob-kitobi nuqtaviy zaryadlar modeli doirasida, Hartree–Fock usuli va molekulyar orbitallar usuli yordamida, shuningdek lokal zichlik yaqinlashuvida tekis to‘lqinlar usuli orqali amalga oshirilishi mumkin.

EMG tenzori parametrlariga oid eksperimental ma’lumotlar yadro gamma-rezonans spektroskopiyasi (YGRS) va yadro magnit-rezonansi (YMR) usullari orqali olinadi [8].

Mazkur ishda murakkab misli metall oksidlarining namunalari uchun Cu–57 izotoplarida emissiyaviy Myossbauer spektroskopiyasi qo‘llanildi [9]. $YBa_2Cu_3O_7$ namunalari kislorod atmosferasida oksidlarni sinterlash usuli bilan tayyorlandi.

3. Natijalar va ularning muhokamasi. Rentgen-strukturaviy tahlil nazorat namunalarning ortorombik tuzilma parametrlariga ega bo‘lgan bir fazali ekanligini ko‘rsatdi. O‘ta o‘tkazuvchan holatga o‘tish harorati Tc ≈ 85 K ni tashkil etdi. Cu–67 izotopi shix-taga $CuCl_2$ kimyoviy birikmasi ko‘rinishida kiritildi. T ≥ 85 K da namunalar yarimo‘tkazgich holatida saqlanib qoldi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

$YBa_2Cu_3O_7$ ning emissiyaviy Myossbauer spektrlari turli intensivlikka ega bo‘lgan ikkita kvadrupol tripletning ustma-ust tushishidan iborat (1-rasm). Cu–(1) va Cu–(2) pozitsiyalarining bandlik nisbatidan kelib chiqib, intensivligi yuqori bo‘lgan triplet Cu–(2) tugunlarida joylashgan $^{67}Cu^{2+}$ atomiga, intensivligi past bo‘lgan triplet esa Cu–(1) tugunlaridagi $^{67}Cu^{2+}$ atomiga tegishli deb belgilandi.

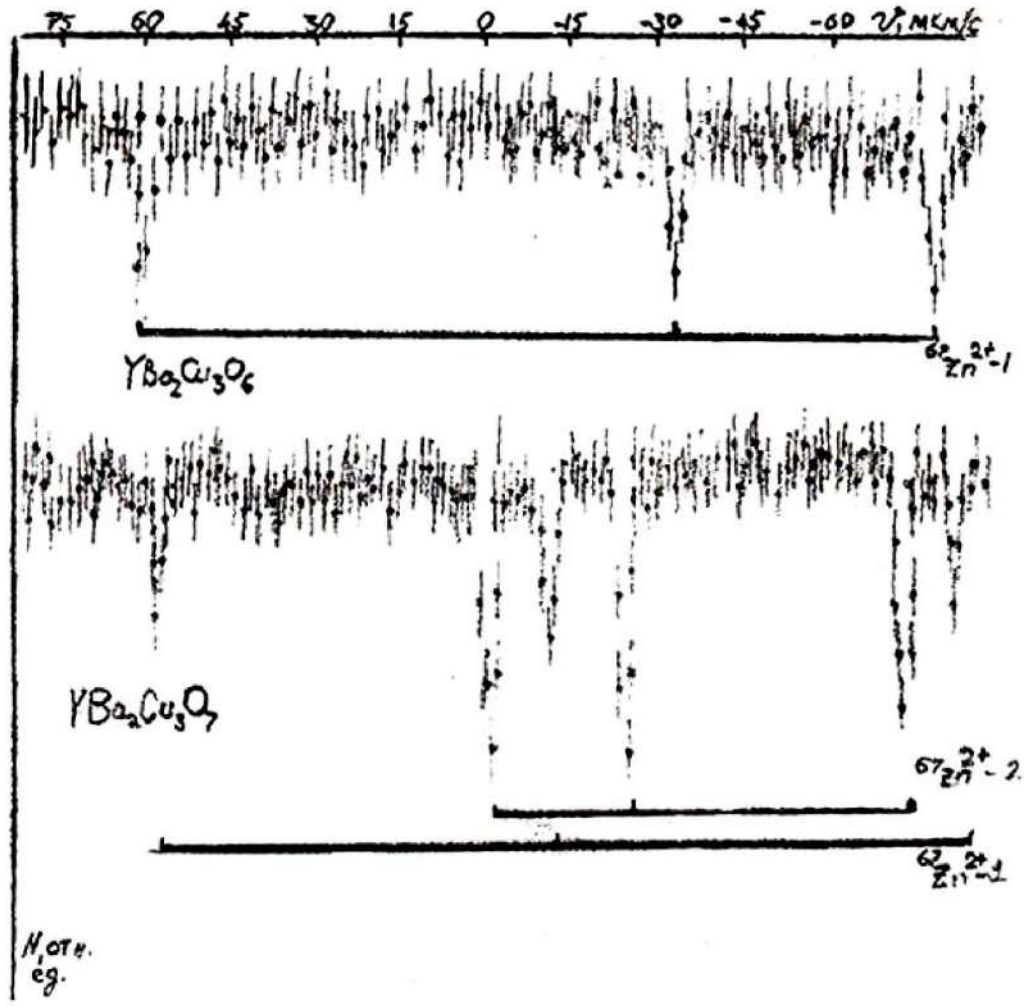
$YBa_2Cu_3O_7$ panjarasidagi mis tugunlarida elektr maydon gradienti (EMG) tenzorining asosiy komponentasi qiymatini nazariy hisoblash uchun nuqtaviy zaryadlar modeli asosida umumiy EMG ga alohida pastpanjaralarning hissasini ajratgan holda hisob-kitoblar bajarildi [10]. Shunday qilib, nuqtaviy zaryadlar usuli yordamida olingan EMG tenzori parametrlarining nazariy hisoblari hamda Cu–57 izotoplarida emissiyaviy Myossbauer spektroskopiyasi orqali tajribada aniqlangan EMG tenzori parametrlarini solishtirish VYOO‘ panjarasida zaryadlangan zarrachalarning joylashuvini aniqlash imkonini beradi.

Hisoblangan va tajribaviy EMG tenzori parametrlarini taqqoslash orqali yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgich panjarasida kovaklar (teshiklar)ning lokalizatsiyasi aniqlangan [11].

O‘ta o‘tkazuvchan holatga o‘tish harorati Tc ≈ 85 K ekani aniqlandi. T > 85 K da namunalar yarimo‘tkazgich holatiga o‘tdi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12




*1-rasm. 80 K haroratda olingan $YBa_2Cu_3O_6$ va $YBa_2Cu_3O_7$ ning emissiyaviy Myossbauer spektrlari.*

Shuningdek, Cu–(1) va Cu–(2) pozitsiyalarining bandlik nisbatidan kelib chiqib, yuqori haroratli o‘ta o‘tkazgichda mis atomlari ikki xil zaryad holatida, yarimo‘tkazgich namunasida esa faqat bitta zaryad holatida mavjud ekanligi aniqlandi.

4. Xulosa. Shunday qilib, $YBa_2Cu_3O_7$ keramikasida kovak (teshik) asosan ko‘priksimon kislorod O(4) tugunlarida lokalizatsiyalanganligi aniqlandi, biroq kovakning O(2) va O(3) tugunlariga qisman ko‘chishi ham mumkin.

$YBa_2Cu_3O_7$ keramikasida kovakning lokalizatsiyasi atomlarning zaryad holatlari qiymatlarini o‘rganish orqali aniqlangan. Keramikadagi atomlarning zaryad holatlari quyidagicha:

$Y^{3,14+}$ $Ba_2^{2,09+}$ $Cu(1)^{1,89+}$ $Cu(2)_2^{1,89+}$ $O(1)_2^{2,09-}$ $O(2)_2^{1,93-}$ $O(3)_2^{1,81-}$ $O(4)^{1,34-}$.

To‘rtinchi kislorod atomining eng kichik zaryad qiymatiga ega bo‘lishi kovakning ko‘priksimon kislorod O(4) tugunlarida lokalizatsiyalanishi mumkinligini ko‘rsatadi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Masterov V.F, Nasredinov F.S., Seregin P.P. // Superconductivity: physics, chemistry, technology. 1990. v. 3, №3, p. 156-160.
2. Hodges J.A at al. // Solid State Commun., 1987, v.64, No. 9, p. 1209-1211.
3. Dexsi J., Pattun H., Verbiest E. // Phys. Rev. B, 1989, v. 39, No. 10, p. 6321-6324.
4. Kiselev A.A., High temperature superconductivity, Moscow, Nauka, 1990.
5. F.S. Nasredinov, E.Yu. Turaev, P.P. Seregin, H.B. Rakhmatullaev, and Bakhadirkhanov M.K. Mechanism of Two-Elektron Exchange between Neutral and Ionized Centres of Tin in $PbS_{1-x}Se_x$ Solid Solutions. Phys. stat. sol. (a) 121. 571, 1990.
6. Turaev E.Yu. The Application of Messbauer spectroscopy in the study of copper oxides. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology (IJARSET), Volume 6, Issue 10, October 2019, p.11060-11062, India.
7. Pavlov V.S., Spectral aspect of superconductivity - coordinate pairing of electrons, “Vestnik” of LSU, 1987, v.15, p. 43-49.
8. Kaldis E., Fischer P., Hewat A.W., Hewat E.A., Kaspinski S., Rusiecki S. // Physica C., 1989, v. 159. p. 668-680.
9. Turaev N.Yu., Seregin P.P., Turaev E.Yu., Determination of localization of holes in lattices of high-temperature superconductors, Uzbek physical journal, 1991, vol. 5, p. 20-31.
10. Seregin P.P., Turaev E.Yu. Application of the Mossbauer effect in the physics of amorphous semiconductors, Tashkent, Science, 1989.
11. Turaev E.Yu., Niyazova O.A. Determination of localization of holes in lattices of High-temperature superconductors. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology (IJARSET), Volume 6, Issue 10, October 2019, p.11041-11043, India.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАТSIЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Turaev Ergash Yuldashevich**, fizika-matematika fanlari doktori, professor, **[Тураев Эргаш Юлдашевич,** доктор физико-математических наук, профессор], **[Turaev Yu. Ergash**, Doctor of Physical and Mathematical Sciences (DSc), Professor];e-mail: *turayeve@tersu.uz.* manzil: O‘zbekiston, Surxondaryo viloyati, Termiz, ko‘chasi Barkamol avlod, 43-uy [адрес: Узбекистан, Сурхандарьинская область, Термез, ул. Баркамол авлод, 43], [address: Uzbekistan, Surkhandarya region, Termiz, street Barkamol avlod, 43]


CC BY NC ND

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# NEYRORASSOMLIK TEXNOLOGIYALARI ORQALI O'QUVCHILARNING ESTETIK DIDINI VA IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI

© D.Q. Mamatov[1]✉, M.Sh. Amonova[2]✉

[1,2] Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: maqolada neyrorassomlik texnologiyalari (sun'iy intellekt va neyron tarmoqlari asosidagi rassomlik vositalari) orqali o'quvchilarning estetik didini va ijodiy tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot muammosi ta'lim jarayonida AI vositalarining ijodkorlik va estetika rivojlanishidagi roli, ularning dolzarbligi va ilmiy ahamiyati yoritilgan. Metodologiya adabiyotlar tahlili va nazariy modellashtirishga asoslangan bo'lib, xorijiy va mahalliy manbalarning tahlili orqali AI ning ta'limdagi qo'llanilishi aniqlangan. Natijalarda AI orqali shaxsiy o'quv yo'llari, interfaol baholash va ijodiy jarayonlarni takomillashtirish modellarining samaradorligi ko'rsatilgan. Mualliflarning ilmiy hissasi AI ning estetik va ijodiy rivojlanishdagi etika va cheklovlarini hisobga olgan holda yangi metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

**MAQSAD**: neyrorassomlik texnologiyalari orqali o'quvchilarning estetik didini va ijodiy tafakkurini rivojlantirish metodikasining nazariy asoslarini o'rganish va takomillashtirishdir. Bu tadqiqot ta'lim jarayonida AI vositalarining rolini aniqlash va ular orqali o'quvchilarning ijodiy potensialini oshirish uchun javob beradi.

**MATERIALLAR VA METODLAR**: adabiyotlar tahlili sohadagi eng yangi jurnal maqolalari va monografiyalarning o'rganilganligini aks ettiradi. Masalan, Hutson va Cotroneo (2023) ning ishida AI ning ijodiy jarayonlarni takomillashtirishdagi roli ko'rib chiqilgan bo'lib, u o'quvchilarning estetik baholash ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqotning tahlil qismida metodologiyada belgilangan usullar (masalan, neyron tarmoqlari va GAN modellar) orqali yig'ilgan ma'lumotlar tahlil qilindi. Natijalarda neyrorassomlik texnologiyalarining o'quvchilarning estetik didini baholash mezonlari (rang, kompozitsiya, emotsional ta'sir) va ijodiy tafakkur ko'rsatkichlarini (g'oyalar generatsiyasi, muammo hal qilish) oshirishi ko'rsatildi.

**XULOSA:** tadqiqot maqsad va vazifalari amalga oshirilganligi, savollar javobini topganligi ko'rsatildi. Asosiy natijalar neyrorassomlik texnologiyalarining estetik va ijodiy rivojlanishdagi rolini tasdiqlaydi. Takliflar: AI vositalarini ta'lim dasturlariga kiritish, o'qituvchilar uchun treninglar o'tkazish va etik qoidalarni ishlab chiqish. Kelajak tadqiqotlari empirik tajribalarga yo'naltirilishi lozim, bu ta'limning innovatsion rivojlanishini ta'minlaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Kalit so'zlar:** neyrorassomlik texnologiyalari, sun'iy intellekt, estetik did, ijodiy tafakkur, ta'lim metodikasi, AI vositalari, neyron tarmoqlari, ijodiy jarayonlar.

**Iqtibos uchun**: D.Q. Mamatov , M.Sh. Amonova, Neyrorassomlik texnologiyalari orqali o'quvchilarning estetik didini va ijodiy tafakkurini rivojlantirish metodikasining nazariy asoslari // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.295–300.

# ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВКУСА И ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ТЕХНОЛОГИЙ НЕЙРОХУДОЖЕСТВЕННОГО ИСКУССТВА

© Д.К. Маматов[1]✉, М.Ш. Амонова[2]✉
[1,2] Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в статье рассмотрены теоретические основы методики развития эстетического вкуса и творческого мышления учащихся с использованием технологий нейрохудожественного искусства (инструменты художественного творчества на основе искусственного интеллекта и нейронных сетей). Проблема исследования освещает роль инструментов ИИ в развитии творчества и эстетики в образовательном процессе, их актуальность и научную значимость. Методология основана на анализе литературы и теоретическом моделировании; проведён анализ зарубежных и отечественных источников по применению ИИ в образовании. В результатах показана эффективность моделей персонализированных учебных траекторий, интерактивного оценивания и совершенствования творческих процессов с помощью ИИ. Научный вклад авторов заключается в разработке новых методических рекомендаций с учётом этических аспектов и ограничений применения ИИ в эстетическом и творческом развитии.

**ЦЕЛЬ**: изучение и совершенствование теоретических основ методики развития эстетического вкуса и творческого мышления учащихся с помощью технологий нейрохудожественного искусства. Исследование направлено на определение роли инструментов ИИ в образовательном процессе и повышение творческого потенциала учащихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** анализ литературы отражает изучение новейших журнальных статей и монографий в данной области. Например, в работе Hutson и Cotroneo (2023) рассматривается роль ИИ в совершенствовании творческих процессов, что способствует повышению навыков эстетической оценки учащихся.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в аналитической части исследования данные, собранные с помощью методов, указанных в методологии (нейронные сети и модели GAN), были подвергнуты анализу. Результаты показали, что технологии нейрохудожественного искусства повышают критерии эстетического вкуса учащихся (цвет, композиция, эмоциональное воздействие) и показатели творческого мышления (генерация идей, решение проблем).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: показано, что цели и задачи исследования выполнены, вопросы получили ответы. Основные результаты подтверждают роль технологий нейрохудожественного искусства в эстетическом и творческом развитии. Рекомендации: включение инструментов ИИ в учебные программы, проведение тренингов для учителей и разработка этических норм. Будущие исследования должны быть ориентированы на эмпирические эксперименты, что обеспечит инновационное развитие образования.

**Ключевые слова:** технологии нейрохудожественного искусства, искусственный интеллект, эстетический вкус, творческое мышление, методика обучения, инструменты ИИ, нейронные сети, творческие процессы.

**Для цитирования**:. Д.К. Маматов, М.Ш. Амонова, Теоретические основы методики развития эстетического вкуса и творческого мышления учащихся с помощью технологий нейрохудожественного искусства // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 295–300.

## THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' AESTHETIC TASTE AND CREATIVE THINKING THROUGH NEURO-ART TECHNOLOGIES

© Dilshod Q. Mamatov[1]✉, Muhabbat Sh. Amonova[2]✉
[1,2] Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotatiton

**INTRODUCTION**: the article examines the theoretical foundations of the methodology for developing students' aesthetic taste and creative thinking using neuro-art technologies (artistic tools based on artificial intelligence and neural networks). The research problem highlights the role of AI tools in the development of creativity and aesthetics within the educational process, their relevance, and scientific significance. The methodology is based on literature analysis and theoretical modeling; an analysis of foreign and domestic sources on the application of AI in education has been conducted. The results demonstrate the effectiveness of models for personalized learning paths, interactive assessment, and the enhancement of creative processes through AI. The authors' scientific contribution consists in developing new methodological recommendations that take into account the ethical aspects and limitations of AI in aesthetic and creative development.

**PURPOSE**: the purpose of the scientific article is to study and improve the theoretical foundations of the methodology for developing students' aesthetic taste and creative thinking using neuro-art technologies. The study aims to identify the role of AI tools in the educational process and to enhance students' creative potential.

**MATERIALS AND METHODS**: the literature analysis reflects the study of the latest journal articles and monographs in the field. For instance, Hutson and Cotroneo (2023) explored the role of AI in improving creative processes, which helps enhance students' aesthetic evaluation skills

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**DISCUSSION AND RESULTS:** in the analytical part of the study, the data collected using the methods specified in the methodology (neural networks and GAN models) were analyzed. The results showed that neuro-art technologies improve students' aesthetic taste criteria (color, composition, emotional impact) and creative thinking indicators (idea generation, problem-solving

**CONCLUSION**: it is shown that the goals and objectives of the study have been achieved and the research questions have been answered. The main findings confirm the role of neuro-art technologies in aesthetic and creative development. Recommendations: integration of AI tools into curricula, conducting training for teachers, and developing ethical guidelines. Future research should focus on empirical experiments to ensure the innovative development of education.

**Keywords**: neuro-art technologies, artificial intelligence, aesthetic taste, creative thinking, teaching methodology, AI tools, neural networks, creative processes.

**For citation**: Dilshod Q. Mamatov, Muhabbat Sh. Amonova (2025) 'Theoretical foundations of the methodology for developing students' aesthetic taste and creative thinking through neuro-art technologies', Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 295–300. (In Uzbek).

**Z**amonaviy jamiyatning global raqobatbardoshligi sharoitida shaxsning standart bilimlardan tashqari yuqori darajadagi estetik did va ijodiy tafakkurga ega bo'lishi strategik ahamiyat kasb etadi. San'at ta'limining o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni tobora ortib bormoqda, ayniqsa, estetika va ijodkorlik kabi noan'anaviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biridir.

O'zbekiston Respublikasida Prezident qarorlari doirasida ta'lim sifatini oshirishga, o'quv dasturlarini modernizatsiya qilishga va ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga oid davlat talablariga katta e'tibor qaratilmoqda. Badiiy ta'lim jarayoniga innovatsion metodlarni, jumladan, raqamli san'at va dizayn texnologiyalarini kiritish zarurati bu siyosiy kursda alohida ta'kidlangan. Bu metodik innovatsiyalar zaruriyati shuni anglatadiki, tadqiqot natijalari milliy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lgan ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga bevosita xizmat qilishi lozim.

Neyrorassomlik texnologiyalari (neyrotarmoqlar asosida vizual tasvir generatsiyasi) vizual tasvirlarni yaratish va tahlil qilish jarayonini tubdan o'zgartirmoqda. Ushbu texnologiya o'quvchilarda abstrakt g'oyalarni tezkor vizualizatsiya qilish, raqamli tafakkurni hamda vizual tahlil ko'nikmalarini shakllantirishda samarali hisoblanadi. Neyrorassomlik yordamida o'quvchilar nafaqat tayyor namunalarni o'rganadilar, balki sun'iy intellekt generatsiyasi orqali yuzaga kelgan estetik shakllanish jarayonida faol ishtirokchi sifatida o'z ijodiy qarashlarini mustaqil rivojlantiradilar.

Biroq, mavjud ta'lim tizimida ushbu innovatsion salohiyatdan to'liq foydalanilmayapti. Maktablarda tasviriy san'atni o'qitishda neyrotexnologiyalarni qo'llashga oid ilmiy-metodik tavsiyalar yetarli ishlab chiqilmagan bo'lib, o'quvchi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

shaxsining estetik didi va ijodiy tafakkuriga ta’sir etuvchi mexanizmlar chuqur tadqiq etilmagan. Neyrorassomlik texnologiyalari o‘quvchilarning estetik idrokini faollashtirish, tasviriy san’at darslarini zamonaviy vizual kontent bilan boyitish kabi muhim imkoniyatlarga ega bo‘lsa-da, ularni ta’lim tizimiga metodik jihatdan to‘g‘ri integratsiya qilish bo‘yicha ilmiy asoslangan tadqiqotlar hanuz kam. Shu sababli, estetik did va ijodiy tafakkurni yangi avlod raqamli san’at vositalari vositasida rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish bugungi pedagogika fanining eng dolzarb vazifasidir.

Maqolaning asosiy maqsadi neyrorassomlik texnologiyalari asosida o‘quvchilarning estetik didi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali o‘qitish metodikasini ishlab chiqish va uning ta’lim jarayonidagi pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asosda aniqlashdan iborat.

Bu maqsadga erishish uchun belgilangan vazifalar metodik tizimning barcha jihatlarini qamrab oladi: neyrorassomlik texnologiyalarining nazariy asoslarini tahlil qilish; estetik rivojlanishga ta’sir etuvchi pedagogik, psixologik va amaliy omillarni aniqlash; estetik va kreativ kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan o‘qitish metodikasini ishlab chiqish; ishlab chiqilgan metodikaning mazmuni, bosqichlari va o‘quv jarayoniga integratsiya qilish mexanizmlarini ilmiy asoslash; hamda tajriba-sinov ishlari orqali metodikaning samaradorligini isbotlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish

Tasviriy san’at ta’limi nazariyasi borasidagi fundamental masalalar turli ilmiy maktablar tomonidan chuqur o‘rganilgan. Tadqiqot ushbu ilmiy-nazariy poydevorga tayanadi.

Mahalliy Tadqiqotlar. O‘zbekistonlik olimlar (S.Abdirasalov, N.Abdullayev, R.Rajabov, D.Sobirova, A.Sulaymonov, N.Toirov, A.Turdaliyev, N.Yuldashev) tasviriy san’at ta’limining mazmunini takomillashtirish, o‘quvchilarning estetik didi va ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalalarini o‘rganishgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Badiiy Akademiyasi a’zolari (M.Nabiyev, R.Xudoyberganov, A.Xakimov) tomonidan estetik rivojlanishga qaratilgan ilmiy risola va o‘quv qo‘llanmalar yaratilgan. Bu ishlar metodikaning estetik idrokni rivojlantirishga oid an’anaviy talablarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

MDH Maktabi Yondashuvlari. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) mamlakatlari olimlari va pedagoglari (A.Aexin, V.Bakushinskiy, V.Kuzin, N.Rostavuyev, E.Shoroxov, G.Beda) tasviriy san’at ta’limining nazariy-metodologik masalalari, rangtasvir va rasm chizishga o‘rganish usullari bo‘yicha fundamental tadqiqotlar olib borganlar. Bu tadqiqotlar kompozitsiya va rangshunoslikning nazariy-metodik tizimini shakllantirishda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xorijiy Yondashuvlar. J. Adms, T. Anderson, S. Dobbe kabi xorijiy olimlar san’at va ta’lim, ijodiy faoliyatning turli tomonlari, ayniqsa, yosh rassomlar o‘quvchilarining estetik didi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga oid amaliy masalalarni o‘rganishgan

Tadqiqot natijalari raqamli san’at pedagogikasi bo‘yicha yangi nazariy yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Neyrorassomlik texnologiyalarining tasviriy san’at ta’limidagi o‘rni, imkoniyatlari va didaktik xususiyatlari ilmiy jihatdan asoslab berildi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Shuningdek, neyrorassomlik asosida estetik did va ijodiy tafakkurning shakllanish mexanizmlari izohlandi, natijada badiiy idrokni rivojlantirishning zamonaviy konseptual modeli taklif etildi. Sun'iy intellekt generatsiyasiga asoslangan ijod jarayoni va an'anaviy tasviriy faoliyat o'zaro aloqadorligi nazariy jihatdan tadqiq etilishi, bu ilmiy adabiyotlarda kam yoritilgan masalalardan biri bo'lganligini inobatga olsak, nazariy ahamiyat yuqori hisoblanadi.

## ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hutson J., Cotroneo P. Generative AI tools in Art education: exploring prompt engineering and iterative processes for enhanced creativity. Metaverse, 2023. – B. 14.
2. Alazzam B.A., Alkhatib M., Shaalan K. Artificial intelligence chatbots: a survey of classical versus deep machine learning techniques. Inf. Sci. Lett., 2023. – B. 1217–1233.
3. Chiu M.C. et al. Artificial intelligence-supported Art education: a deep learning-based system for promoting university students' Artwork appreciation and painting outcomes. Interact. Learn. Environ., 2024. – B. 824–842.
4. Zhao L. International Art design talents-oriented new training mode using human–computer interaction based on Artificial intelligence. Int. J. Humanoid Rob., 2023. – B. 2250012.
5. Cui K. Artificial intelligence and creativity: piano teaching with augmented reality applications. Interact. Learn. Environ., 2023. – B. 7017–7028.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

**Mamatov Dilshod Qodirovich**, Buxoro davlat pedagogika institute p.f.d. (DSc), professori, Маматов Дилшод Кодирович, Бухарский государственный педагогический институт, д.п.н. (DSc), профессор, Mamatov Dilshod Qodirovich, Bukhara State Pedagogical Institute, Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

**Amonova Muhabbat Sharofovna**, Buxoro davlat pedagogika instituti magistri, manzil; O'zbekiston, Buxoro shahar, Q.Murtazoyev ko'chasi 1-muyulish 3-uy. Амонова Мухаббат Шарофовна, Бухарский государственный педагогический институт, магистр, адрес: Узбекистан, город Бухара, улица К.Муртазаева, 1-й переулок, дом 3. Amonova Mukhabbat Sharofovna, Bukhara State Pedagogical Institute, Master's student,address: Uzbekistan, Bukhara city, Q.Murtazoyev street, 1st alley, house 3. Email; muhabbatamonova01@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# TOPOLOGIK TADQIQOTLAR (MAZMUNI, MOHIYATI VA AHAMIYATI)

© K.I. G'ulomova [1]✉

[1] Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** ushbu maqolada geografiyada topologik tadqiqotlarning mazmuni, mohiyati va amaliy ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilingan. Topologik yondashuv geografik fazodagi obyektlar va hududiy tizimlarning masofadan qat'i nazar, ular o'rtasidagi bog'lanishlar, uzluksizlik, chegaralanganlik va markaz–periferiya munosabatlari orqali o'rganilishini ko'rsatadi. Maqolada topologiyaning geografik tarmoqlarni modellashtirish, transport-kommunikatsiya tizimlarini optimallashtirish, landshaft va geotizimlar tuzilishini aniqlash, ekologik jarayonlar va gidrologik tizimlardagi bog'lanishlarni tushuntirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, topologik yondashuvning urbanizatsiya, kartografiya, shaharsozlik, migratsiya oqimlari va geologik jarayonlarni tahlil qilishdagi samaradorligi ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijasida topologik metodlarning geografik tizimlarni chuqur anglash, murakkab fazoviy jarayonlarni soddalashtirilgan model orqali tushuntirish va hududiy tahlilning ilmiy asoslarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega ekani aniqlangan.

**MAQSADI:** maqolaning maqsadi geografiyada topologik tadqiqotlarning nazariy va amaliy ahamiyatini yoritish hamda Buxoro viloyati misolida hududiy tizimlar o'rtasidagi fazoviy bog'lanishlarni topologik yondashuv asosida tahlil qilishdan iborat.

**MATERIALLARI VA MAETODLARI**: mazkur tadqiqotda Buxoro viloyatining tabiiy va ijtimoiy-geografik holatiga oid ilmiy adabiyotlar, statistik ma'lumotlar, kartografik materiallar hamda ochiq manbalardagi GIS ma'lumotlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida topologik tahlil, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va modellashtirish metodlari qo'llanildi. Hududiy tizimlar o'rtasidagi bog'lanishlar graf nazariyasi elementlari asosida tahlil qilinib, transport, gidrologik va aholi joylashuvi tizimlarining topologik xususiyatlari baholandi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqot natijalari Buxoro viloyatida hududiy tizimlarning topologik jihatdan markazlashgan tuzilishga ega ekanini ko'rsatdi. Tahlil jarayonida Buxoro shahri transport, aholi joylashuvi va xizmat ko'rsatish tizimlarida asosiy topologik tugun sifatida namoyon bo'ldi. Gidrologik tizimlar, xususan Zarafshon daryosi va undan tarqalgan irrigatsiya tarmoqlari uzluksiz va ierarxik bog'lanishlarga ega bo'lib, suv resurslarini boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Olingan natijalar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

topologik yondashuv hududiy jarayonlarni masofadan qat'i nazar samarali tahlil qilish imkonini berishini va hududiy rejalashtirishda ilmiy asos bo'lib xizmat qilishini tasdiqlaydi.

**XULOSA:** tadqiqot natijalari topologik yondashuv geografik tizimlarni tahlil qilishda samarali metod ekanini ko'rsatdi. Buxoro viloyati misolida transport, gidrologik, aholi joylashuvi va landshaft tizimlari o'rtasidagi uzluksiz hamda ierarxik bog'lanishlar aniqlandi. Topologik tadqiqotlar hududiy jarayonlarni soddalashtirilgan modellar orqali tushuntirish va hududiy rejalashtirishda ilmiy asos yaratish imkonini beradi. Olingan xulosalar topologik yondashuvni geografik tadqiqotlarda keng qo'llash zarurligini tasdiqlaydi.

**Kalit so'zlar**: topologik tadqiqotlar, geografik topologiya, fazoviy bog'lanishlar, hududiy tizimlar, geotizimlar, landshaft tuzilishi, kartografiya, geografik modellashtirish, graf nazariyasi, transport tarmoqlari, connectivity (bog'lanishlilik), uzluksizlik, markaz–periferiya, ekologik tarmoq, migratsiya oqimlari, urbanizatsiya, daryo tizimi, geologik bog'lanishlar, fazoviy tahlil.

**Iqtibos uchun**: K.I. G'ulomova., Topologik tadqiqotlar (mazmuni, mohiyati va ahamiyati) // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.301–308.

## ТОПОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (СОДЕРЖАНИЕ, СУТЬ И ЗНАЧЕНИЕ)

© К.И. Ғуломова [1] ✉

[1] Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в статье проанализированы содержание, суть и практическое значение топологических исследований в географии. Топологический подход позволяет изучать объекты и территориальные системы независимо от расстояний, выявляя их связи, непрерывность, ограниченность и отношения центр–периферия. Рассмотрено применение топологии для моделирования географических сетей, оптимизации транспортно-коммуникационных систем, выявления структуры ландшафтов и геотизем, а также объяснения экологических процессов и гидрологических связей. Показана эффективность топологического подхода при анализе урбанизации, картографии, градостроительства, миграционных потоков и геологических процессов. Результаты исследования подтверждают, что топологические методы играют важную роль в глубоком понимании географических систем, упрощённом моделировании сложных пространственных процессов и научном обосновании территориального анализа.

**ЦЕЛЬ:** цель статьи — раскрыть теоретическое и практическое значение топологических исследований в географии, а также проанализировать пространственные связи между территориальными системами на примере Бухарской области с использованием топологического подхода.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использованы научные источники по природному и социально-географическому состоянию Бухарской области,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

статистические данные, картографические материалы и открытые GIS-данные. Применялись методы топологического анализа, системного подхода, сравнительного анализа и моделирования. Связи между территориальными системами анализировались на основе элементов теории графов, оценивались топологические характеристики транспортных, гидрологических и расселенных систем.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты показали, что территориальные системы Бухарской области имеют топологически централизованную структуру. Город Бухара проявляется как основной топологический узел в транспортной, расселенческой и сервисной системах. Гидрологические системы, особенно река Зарафшан и её ирригационные сети, обладают непрерывными и иерархическими связями, играя важную роль в управлении водными ресурсами. Полученные данные подтверждают, что топологический подход позволяет эффективно анализировать территориальные процессы независимо от расстояний и служит научной основой территориального планирования.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** топологический подход является эффективным методом анализа географических систем. На примере Бухарской области выявлены непрерывные и иерархические связи между транспортными, гидрологическими, расселенческими и ландшафтными системами. Топологические исследования позволяют объяснять территориальные процессы через упрощённые модели и создавать научную основу для планирования. Полученные выводы подтверждают необходимость широкого применения топологического подхода в географических исследованиях.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** топологические исследования, географическая топология, пространственные связи, территориальные системы, геотиземы, структура ландшафта, картография, географическое моделирование, теория графов, транспортные сети, связность (connectivity), непрерывность, центр–периферия, экологическая сеть, миграционные потоки, урбанизация, речная система, геологические связи, пространственный анализ.

**Для цитирования**:. К.И. Ғуломова., Топологические исследования (содержание, суть и значение) / / Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 301–308.

## TOPOLOGICAL RESEARCH (CONTENT, ESSENCE, AND SIGNIFICANCE)

© Kubaro I. G'ulomova [1]✉
[1] Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Abstract

**INTRODUCTION:** the article discusses the role of topology in modeling geographic networks, optimizing transport and communication systems, identifying landscape and geotzem structures, and explaining ecological processes and hydrological links. The effectiveness of the topological approach in analyzing urbanization, cartography, urban

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

planning, migration flows, and geological processes is also demonstrated. The results indicate that topological methods are crucial for a deep understanding of geographic systems, simplifying complex spatial processes through models, and strengthening the scientific basis of territorial analysis.

**OBJECTIVE:** the objective of the article is to highlight the theoretical and practical significance of topological research in geography and to analyze spatial connections between territorial systems using a topological approach on the example of Bukhara region.

**MATERIALS AND METHODS:** the study utilized scientific literature on the natural and socio-geographic conditions of Bukhara region, statistical data, cartographic materials, and open-source GIS data. Topological analysis, systems approach, comparative analysis, and modeling methods were applied. Connections between territorial systems were analyzed using elements of graph theory, evaluating the topological characteristics of transport, hydrological, and settlement systems.

**DISCUSSION AND RESULTS:** results showed that territorial systems in Bukhara region have a topologically centralized structure. The city of Bukhara acts as a key topological node in transport, settlement, and service systems. Hydrological systems, particularly the Zarafshan River and its irrigation networks, exhibit continuous and hierarchical connections, playing a vital role in water resource management. These findings confirm that the topological approach allows effective analysis of territorial processes regardless of distance and provides a scientific basis for territorial planning.

**CONCLUSION:** the topological approach is an effective method for analyzing geographic systems. In Bukhara region, continuous and hierarchical connections between transport, hydrological, settlement, and landscape systems were identified. Topological studies allow explaining territorial processes through simplified models and provide a scientific foundation for planning. The results confirm the need for widespread application of the topological approach in geographic research.

**Keywords:** topological research, geographic topology, spatial connections, territorial systems, geotzems, landscape structure, cartography, geographic modeling, graph theory, transport networks, connectivity, continuity, center–periphery, ecological network, migration flows, urbanization, river system, geological connections, spatial analysis.

**For citation**: Kubaro I. G'ulomova (2025) 'Topological research (content, essence, and significance)', Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 301–308. (In Uzbek).

**Z**amonaviy geografiyada hududiy tizimlar va ularning o‘zaro aloqalarini chuqur tahlil qilish uchun ko‘plab yangi ilmiy yondashuvlar shakllangan bo‘lib, ulardan biri topologik tadqiqotlardir. Topologiya dastlab matematik fanga tegishli bo‘lsa-da, uning geografiyada qo‘llanishi hududlarning ichki tuzilishini, obyektlar o‘rtasidagi fazoviy masofasiz munosabatlarni, bog‘lanish tizimlarini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Geografiyada topologiya geografik obyektlar va jarayonlarning o‘rin almashish, bog‘liq bo‘lish, chegaralanish, uzluksizlik kabi sifat xususiyatlarini tadqiq etadi.

Geografiyada topologik tadqiqotlarning mazmuni;

Geografik topologiya hududiy tizimlarning fazoviy xususiyatlarini masofadan qat’i nazar, balki bog‘lanishlar asosida tahlil qiladi. Uning mazmuni quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Geografik tadqiqot metodlari — geografiya fanlari predmetini bilishning uslub va usullari majmuasi. Geografik tadqiqot metodlari yordamida turli xil geografik ma’lumotlarni adabiyotlardan va bevosita dala sharoitida tadqiqot jarayonida to‘plab tahlil qilinadi hamda ulardan fanning metodologiyasini yaratish, nazariy-ilmiy va amaliy maqsadlarda foydalanish yo‘l-yo‘riqlari aniklanadi. Geografik tadqiqot metodlari ilm-fan taraqqiyotini (ta’limot va g‘oyalarni) ta’minlaydigan, tadqiqotchining maqsad va vazifalarini maqsadli yo‘nalishda amalga oshiradigan eng muhim tadbirdir. Geografik tadqiqot metodlari ikki yo‘nalishda — tabiiy va yqtisodiy geografik tadqiqot metodlari bilan olib boriladi: Tabiiy geografik metodlar — tabiatda sodir bo‘ladigan narsa va hodisalarni, tabiat bilan jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni ilmiy bilishda qo‘llaniladigan usullar majmuidir. Asosiy metodlari: ekspeditsiya, statsionar, kuzatish, qiyoslash, haritagrafik, aerofotografik, kosmik, matematik, rayonlashtirish va hokazo. Ushbu metodlar yordamida asosan geografik majmua va komponentlar hamda geografik muhit tadqiq etiladi. Iqtisodiy geografik metodlar — jamiyatda sodir bo‘ladigan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlarni namoyon qilishda qo‘llaniladigan usullar majmuidir. Asosiy metodlari: statistik ma’lumotlar tahlili, haritagrafik, konstruktiv, modellashtirish, majmua, kuzatish va hokazo. Mazkur metodlar yordamida xo‘jalik tarmoqlarini oqilona hududiy tashkil etish va ularni joylashtirish, kishilarning qulay yashash sharoitlarini barpo etish, ishlab chiqarish sohasida iqtisodiy samaradorlikni oshirish chora va tadbirlarini taklif etish kabi masala (muammo)lar yechiladi.

Hududiy obyektlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni o‘rganish;

Topologik tadqiqotlar geografiyada yo‘llar tarmog‘i, daryo tizimlari, transport-kommunikatsiya aloqalari, geourbanistik tuzilmalar kabi obyektlar o‘rtasidagi tarixiy va zamonaviy bog‘lanishlarni tahlil qiladi. Hududiy obyektlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni o‘rganish (regional obyektlar orasidagi aloqalarni o‘rganish) geografik urbanistika va hududiy rivojlanishda muhim bo‘lib, bu hududiy tizimlar (masalan, shaharlar, qishloqlar, sanoat zonalari, tabiiy resurslar, transport yo‘llari) bir-biriga qanday ta’sir qilishini tahlil qilish, ulanishlar (transport, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik) turlarini aniqlash hamda ularning joylashuvi (masofa, yaqinlik, markazga bog‘liqlik) va dinamikasi (o‘zgarishi va rivojlanishi)ni o‘rchasni o‘z ichiga oladi, bu esa hududni samarali rejalashtirish va boshqarish uchun zarur bo‘lgan kartografiya, GIS (Geografik Axborot Tizimlari) va statistika kabi usullardan foydalaniladi. Topologik tadqiqotlarni Buxoro viloyati misolida ko‘rib chiqish juda qulay, chunki bu hududda tarixiy va zamonaviy bog‘lanishlar yaqqol namoyon bo‘ladi. Buxoro viloyatida yo‘llar tarmog‘i asosan Buxoro shahri atrofida markazlashgan bo‘lib, viloyat markazi boshqa tumanlar — Kogon,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

G‘ijduvon, Vobkent va Qorako‘l bilan transport jihatdan chambarchas bog‘langan. Bu holat markazga bog‘liqlik darajasi yuqori ekanini ko‘rsatadi. Shuningdek, viloyatdagi daryo va suv tizimlari, xususan Amu-Buxoro kanali, qishloq xo‘jaligi hududlari bilan shaharlar o‘rtasidagi iqtisodiy va ekologik aloqalarni ta’minlaydi. Ushbu kanal nafaqat sug‘orish manbai, balki hududiy rivojlanishning muhim omili sifatida ham xizmat qiladi. Mening kuzatishimcha, sanoat zonalari va transport yo‘llarining joylashuvi Buxoro viloyatida aholi zichligi va tarixiy shaharlar bilan bevosita bog‘liq. Masalan, Kogon shahrining temir yo‘l tuguni sifatida shakllanishi hududlararo iqtisodiy aloqalarning kuchayishiga olib kelgan. Shu bilan birga, turizm obyektlari Buxoro shahrida jamlangani sababli, transport va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasi aynan shu hududda tezroq rivojlanmoqda. Umuman olganda, Buxoro viloyati misolida hududiy obyektlar o‘rtasidagi transport, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarni topologik jihatdan tahlil qilish hududni samarali rejalashtirish, ayniqsa qishloq va shaharlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega deb hisoblayman. Geografik tarmoqlarni modellashtirish; Topologik tadqiqotlar yordamida: suv ta’minoti tizimi, elektr energetika tarmoqlari, aholi migratsiyasi oqimlari, iqlim elementlari tarqalish yo‘llari, ekologik aloqalar kabi murakkab geografik tizimlarga model quriladi.

Landshaftlarning topologik tuzilishi;

Landshaftlar o‘zaro bog‘liq bo‘lgan geotizimlar majmuasi sifatida qaraladi. Ularning topologiyasi komponentlar (relyef, tuproq, o‘simlik, suv, atmosfera) o‘rtasidagi uzluksiz o‘zaro ta’sirni ifodalaydi. Landshaft (olmoncha: *„Land* yer, shaft-o‘zaro aloqadorlik, birikkanlik) - tipologik tabiiy komplekslarni umumlashtiruvchi tushuncha: geologik zamini, relyefi, iqlimi, tuproqlari, o‘simlik turkumi, hayvonot dunyosi, gidrologik rejimining bir xilligi bilan ajralib turadigan va tabiiy chegaraga ega bo‘lgan hudud.

Landshaftshunoslikda landshaftning 3 xil tushunchasi mavjud: regional tushuncha, bunda landshaft yer yuzasining tabiiy chegaralangan uncha katta bo‘lmagan qismi tushuniladi; tipologik birlik bo‘lib, bunda lanshaft termini barcha tasnif birliklariga nisbatan qo‘llanadi; umumiy tushuncha, bu holda landshaft terminini turli katta-kichiklikdagi tabiiy geografik komplekslarga nisbatan qo‘llanilyshi mumkin. Masalan, tundra landshaft, dasht landshaft, tog‘ va hokazo.

Hududiy murakkablikni soddalashtirib ifodalash; Murakkab hududiy tizimlar topologik modelga o‘tkazilib, ular: tugunlar (shaharlar, markazlar), yo‘llar (transport, migratsiya yo‘nalishlari), klasterlar (hududiy guruhlar) kabi soddalashtirilgan shaklda o‘rganiladi.

Topologiya har bir geografik tizimning peredacha yo‘llari, energiya oqimi, moddalar harakati kabi jarayonlarni tahlil qilishga imkon beradi.

Chegaralar va zonallikni sifat jihatidan baholash,

Ko‘plab geografik jarayonlarda chegaralar to‘g‘ri chiziqli emas, balki murakkab topologik shaklga ega bo‘ladi. Masalan: geologik plitalar chegaralari, iqlim zonalarining o‘tish qismi, tabiiy landshaftlar orasidagi o‘tish hududlari (ekotonlar).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Topologik tadqiqotlar geografiyada hududiy tizimlarni faqat masofa yoki koordinatalar asosida emas, balki sifat va bog‘lanish xususiyatlari orqali tahlil qilish imkonini beradi. Bu yondashuv geografiyaning ko‘plab sohalari — urbanistika, ekologiya, transport, kartografiya, gidrologiya, geologiya, landshaftshunoslikda samarali ilmiy natijalar beradi. Topologik metodlar geografik jarayonlarning murakkab fazoviy munosabatlarini soddalashtirish, ularni modellashtirish, rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Берлянт А.М. Общая картография. – Москва: Аспект Пресс, 2017.
2. Хушвактов Ф., Раҳимов А. Geografiya nazariyasi asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Преображенский В.С. Топология в географии. – Москва: Наука, 2015.
4. Беручиашвили Н.Л. Ландшафтная экология и геосистемы. – Москва: Наука, 2016.
5. Хакимов Z. Geografik tizimlar va hududiy tuzilmalar. – Toshkent: Fan, 2020.
6. Ismailov A. Geografik axborot tizimlari (GAT) asoslari. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
7. Christofides N. Graph Theory and Applications. – New York: Academic Press, 2016.
8. Forman R. T., Godron M. Landscape Ecology. – New York: Wiley, 1986.
9. Хузин Ф.Ш. Топологические методы в физической географии. – Казань: Казанский университет, 2018.
10. Haggett P. Geography: A Modern Synthesis. – London: Harper & Row, 1975.
11. Биганов О. Geotizimlar va ularning tahlili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
12. Goodchild M. F. GIS and Spatial Analysis. – London: Routledge, 2018.
13. Golledge R. Behavioral Geography and Spatial Networks. – New York: Routledge, 2017.
14. Салли М. Картографические методы исследования. – Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2014.
15. Turner M. Landscape Ecology in Theory and Practice. – New York: Springer, 2001.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **G’ulomova** Kubaro I. G’ulomova **Iskandar qizi,** Buxoro davlat pedagogika institutining 1-kurs magistranti. **Гуломова Кубаро Искандар кизи**, магистрантка 1-го курса Бухарского государственного педагогического института. **Gulomova Kubaro**

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iskandar qizi**, 1st year Master's student, Bukhara State Pedagogical Institute. Institute. Buxoro viloyati, Buxoro shahri, Abdurahmon Jomiy ko'chasi, 28-uy. Бухарская область, город Бухара, улица Абдурахмон Джомий, дом 28. Bukhara region, Bukhara city, Abdurahmon Jomiy Street, House 28. kubarogulyamova@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# TASVIRIY SAN'AT YO'NALISHI TALABALARIDA MUSTAQIL IJODIY FAOLIYATGA MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YONDASHUVLARI

© S.A.Nurmurodova[1]✉

[1] Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** maqolada tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarda mustaqil ijodiy faoliyatga motivatsiyani shakllantirish zarurati, shuningdek, bu jarayonni ta'minlovchi psixologik, pedagogik va innovatsion omillar yoritilgan. Motivatsiya komponentlarining san'at ta'limidagi o'rni, shuningdek, AR/VR(Augmented Reality — kengaytirilgan reallik, Virtual Reality — virtual reallik) kabi raqamli texnologiyalarning o'quv jarayoniga ta'siri ilmiy asosda tahlil qilingan.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — tasviriy san'at yo'nalishi talabalarida mustaqil ijodiy faoliyatga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish mexanizmlarini aniqlash, ularning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarni baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** maqolada dialektik yondashuv, tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, sotsiologik so'rovnoma, ekspert baholash, statistik tahlil, pedagogik kuzatuv, shuningdek sketching, AR/VR texnologiyalarini tajribaviy qo'llash usullari qo'llaniladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarda motivatsiyaning shakllanishi ularning texnik malakasi, emotsional qiziqishi va raqamli vositalardan foydalanish darajasi bilan chambarchas bog'liq. 120 nafar talaba o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar motivatsiyani oshirishda kreativ topshiriqlar, sketching mashqlari va AR/VR texnologiyalarining yuqori samaradorligini tasdiqladi.

**XULOSA:** mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish, motivatsiya komponentlarini uyg'unlashtirish va ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish tasviriy san'at yo'nalishida o'qiyotgan talabalar motivatsiyasini sezilarli oshiradi. Bu jarayon bo'lajak rassom-pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

**Kalit so'zlar:** motivatsiya, ijodiy faoliyat, tasviriy san'at, sketching, AR/VR, sensomotor malaka, kreativlik, mustaqil ta'lim.

**Iqtibos uchun**: S.A.Nurmurodova, Tasviriy san'at yo'nalishi talabalarida mustaqil ijodiy faoliyatga motivatsiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik yondashuvlari // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.309–315.

## ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ МОТИВАЦИИ К САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

## СТУДЕНТОВ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ НАПРАВЛЕНИЙ

©С.А.Нурмурадова [1] ✉
[1] Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в статье рассматриваются психологические, педагогические и инновационные основы формирования мотивации к самостоятельной творческой деятельности у студентов художественных направлений. Анализируются мотивационные компоненты, а также влияние цифровых технологий, включая AR/VR, на развитие творческой активности.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — выявить механизмы формирования мотивации к самостоятельной художественной деятельности, оценить факторы, влияющие на её развитие, и разработать практические рекомендации.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** В исследовании применялись диалектический подход, анализ и синтез, сравнительный анализ, социологический опрос, экспертная оценка, статистические методы, педагогическое наблюдение, а также экспериментальное использование скетчинга и AR/VR технологий.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты исследования показали, что формирование мотивации тесно связано с уровнем технических навыков студентов, их эмоциональной вовлечённостью и степенью использования цифровых инструментов. Опрос 120 студентов подтвердил высокую эффективность творческих заданий, скетчинга и AR/VR технологий в повышении мотивации.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** развитие самостоятельной творческой деятельности, гармонизация мотивационных компонентов и внедрение инновационных технологий существенно повышают мотивацию студентов художественных направлений и способствуют укреплению профессиональных компетенций будущих педагогов-художников.

**Ключевые слова:** мотивация, художественное образование, творческая деятельность, скетчинг, AR/VR, сенсомоторные навыки, креативность, самостоятельное обучение.

**Для цитирования**:. С.А.Нурмурадова, Педагогико-психологические подходы к формированию мотивации к самостоятельной творческой деятельности у студентов художественных направлений // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 309–315.

## PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO FORMING MOTIVATION FOR INDEPENDENT CREATIVE ACTIVITY AMONG FINE ARTS STUDENTS

©Sevaraxon A. Nurmurodova [1]✉
[1] Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

**INTRODUCTION:** the article examines the psychological, pedagogical, and innovative foundations of forming motivation for independent creative activity among fine arts students. The role of motivational components and the impact of digital tools, including AR/VR technologies, on artistic learning are analyzed.

**AIM:** The aim of the study is to identify mechanisms for developing motivation toward independent creative activity, evaluate influencing factors, and propose practical recommendations.

**MATERIALS AND METHODS:** the research employed dialectical analysis, synthesis, comparative analysis, sociological surveys, expert evaluation, statistical methods, pedagogical observation, and experimental use of sketching and AR/VR technologies.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings show that students' motivation correlates strongly with their technical skills, emotional engagement, and proficiency in digital tools. A survey of 120 students confirmed the effectiveness of creative tasks, sketching exercises, and AR/VR technologies in enhancing learning motivation.

**CONCLUSION:** strengthening independent creative activity, harmonizing motivational components, and integrating innovative technologies significantly increase students' motivation in fine arts education and contribute to the development of professional competencies of future art educators.

**Keywords:** motivation, creative activity, fine arts education, sketching, AR/VR technologies, sensorimotor skills, creativity, independent learning.

**For citation**: S.A.Nurmurodova (2025) 'Pedagogical and psychological approaches to forming motivation for independent creative activity among fine arts students', Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 309–315. (In Uzbek).

**M**otivatsiya, ijodiy faoliyat va tasviriy san'atni o'qitish jarayonidagi psixologik-pedagogik mexanizmlar ilmiy adabiyotlarda keng ko'rib chiqilgan bo'lsa-da, ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarda bir qator bo'shliqlar mavjud. Zamonaviy motivatsiya nazariyalari ichida Deci va Ryanning *Self-Determination Theory* (1995) eng asosiy o'rinni egallaydi. Unga ko'ra, talaba motivatsiyasining shakllanishi uchta asosiy komponent — avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlikning qondirilishiga bog'liq. Tasviriy san'atda bu komponentlar ayniqsa muhim, chunki ijodiy faoliyat ichki motivatsiyaga ko'proq tayanadi. Vygotskiy (1978) tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) nazariyasida esa talabaning ijodiy faoliyatga kirishishi uchun pedagog tomonidan beriladigan emotsional va intellektual qo'llab-quvvatlash hal qiluvchi omil ekani ta'kidlanadi. Bu yondashuv tasviriy san'atdagi *sketching*, *kompozitsion izlanish*, *vizual kuzatuv* kabi jarayonlarda muhim rol o'ynaydi.

Ijodiy faoliyatning psixologik asoslari bo'yicha Guilford (1967) va Torrance (1974) kreativlikni divergent fikrlash, original g'oya yaratish, moslashuvchanlik va detallarga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

sezgirlik orqali izohlaydi. Tasviriy san'at yo'nalishidagi talabalarda mazkur komponentlarni rivojlantirish motivatsiya bilan bevosita bog'liq ekani ko'plab tadqiqotlarda qayd etilgan (Amabile, 1996).

Pedagogik yondashuvlarda Kolbning tajribaviy o'qitish modeli (1984) alohida ahamiyatga ega. Unga ko'ra, o'quvchi bilimi to'rt bosqich orqali shakllanadi:

1. konkret tajriba,
2. refleksiya,
3. abstrakt tushuncha,
4. faol eksperiment.

Tasviriy san'atda sketching, rang bilan ishlash, kompozitsiya tuzish–bular aynan "konkret tajriba" bosqichlaridir; VR/AR texnologiyalari esa "faol eksperiment" bosqichini kuchaytiradi.

Raqamli texnologiyalar ta'limdagi kognitiv jarayonlarga ta'sirini Mayerning *Multimedia kognitiv nazariyasi* (2003) asoslab beradi. Uning ta'kidlashicha, vizual va verbal axborotning birgalikda qo'llanishi o'quv materialini chuqurroq anglashga yordam beradi. zamonaviy texnologiyalarining samaradorligi ham aynan mana shu tamoyil bilan izohlanadi. Yangi osqichdagi raqamli texnologiyalar bo'yicha so'nggi yillardagi tadqiqotlar (Billinghurst, 2015; Radianti, 2020) vizual idrokning kuchayishi, fazoviy tasavvur rivoji, texnik malakalar tezroq shakllanishi va o'quvchining emotsional ishtiroki ortishi motivatsiyani sezilarli oshirishini ko'rsatadi. Tasviriy san'at ta'limida AR yordamida kompozitsiya chiziqlari, perspektiva, proporsiya kabi murakkab tushunchalarni real vaqt rejimida ko'rsatish o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda tasviriy san'at ta'limidagi motivatsiya–texnik malaka–innovatsion texnologiyalar o'zaro ta'siri yetarlicha tizimli tadqiq qilinmagan. Ko'plab tadqiqotlar motivatsiyaning umumiy psixologik jihatlariga e'tibor qaratgan bo'lib, ijodiy faoliyatning o'ziga xos san'at didaktik mexanizmlari ko'pincha e'tibordan chetda qolgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning tasviriy san'at motivatsiyasiga ta'siri, ayniqsa kompozitsiya, rangshunoslik va vizual kuzatuv jarayonlaridagi roli yetarlicha chuqur o'rganilmagan.

Tasviriy san'at darslarida ijodiy faoliyatdagi motivatsiyani oshirishning pedagogik mexanizmlari sifatida quyidagilar asos qilib olindi:

1. Didaktik mexanizmlar: modul asosidagi o'quv dasturlari; ijodiy topshiriqlar ketma-ketligining murakkablashib borishi; talabaning o'z natijasini baholashi (self-assessment).

2. Metodik mexanizmlar: sketchingni asosiy amaliy metod sifatida qo'llash;
rang bilan ishlash bo'yicha mini-mashqlar tizimi; kompozitsion yechimlar ustida tezkor eskizlar ishlash.

3. Psixologik mexanizmlar: muvaffaqiyatni kichik bosqichlarga bo'lish; ijodiy jarayonda emotsional qo'llab-quvvatlash; ijobiy muhit yaratish, talabaning shaxsiy qadrini oshirish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

4. Innovatsion yondashuvlar: raqamli grafik dasturlar (Procreate, SketchBook) AR/VR texnologiyalar bilan ko‘rish burchaklarini o‘rganish, onlayn galereyalar orqali vizual dunyoqarashni kengaytirish

Zamonaviy raqamli ta’lim sharoitida tasviriy san’at yo‘nalishida AR (Augmented Reality — kengaytirilgan reallik) va VR (Virtual Reality — virtual reallik) texnologiyalaridan foydalanish talabalarning ijodiy motivatsiyasini oshirishning eng samarali innovatsion vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu texnologiyalar o‘quv jarayonini vizual, interaktiv va tajribaviy jihatdan boyitadi, talabaning fazoviy tasavvuri, badiiy tafakkuri va mustaqil ijodiy faoliyatini yangi bosqichga ko‘taradi. AR texnologiyalari real muhitga qo‘shimcha virtual elementlar qo‘shish orqali o‘quvchiga ko‘rsatmani yanada tushunarli ko‘rinishda taqdim etadi. Bu usul ayniqsa quyidagi yo‘nalishlarda samarali: Talaba kamera orqali real predmetlar kompozitsiyasini ko‘radi, raqamli texnologiya esa uning ustiga to‘g‘ri konstruksiya chiziqlarini, og‘irlik markazlari, “oltin kesim” bo‘ylab bo‘linmalar, yorug‘lik-soya yo‘nalishlarini ko‘rsatib beradi. Bu kompozitsiya qonuniyatlarini tushunishga kuchli yordam beradi. Talaba telefon yoki planshetni turli burchaklardan yo‘naltirganida AR gorizont chizig‘ini, yo‘nalish chiziqlarini, proporsiya qiyoslarini real vaqt rejimida ko‘rsatadi. Buning natijasida perspektiva xatolari keskin kamayadi. Talaba o‘z rasmiga virtual tarzda ranglar qo‘shib ko‘radi. Bu esa o‘z navbatida rang tanlashdagi ikkilanishni kamaytiradi, rang kombinatsiyalarini tez topishga yordam beradi. VR texnologiyalari talabaning to‘liq virtual muhitga kirishi orqali badiiy idrokning yangi bosqichini shakllantiradi. Talaba virtual ko‘zoynak orqali: Luvr muzeyiga, Metropoliten muzeyiga, O‘zbekiston Davlat San’at muzeyiga virtual sayr qilishi mumkin. Bu jarayon talabada san’atga qiziqish, badiiy zavq, estetik ehtiyoj kuchayadi — bu esa motivatsiyaning eng kuchli psixologik omilidir. Virtual muhiti 3D shakllar bilan ishlash imkonini yaratadi. Bu jarayonda haykaltaroshlik asoslari, konstruktiv shakllar, “nur–soya” munosabatlari bilan interaktiv tajriba orttiriladi. Talaba VR orqali tog‘ manzarasi, qadimiy shahar ko‘rinishi, suv bo‘yidagi kompozitsiya tasvirlanadigan muhitga “kiradi”. Ushbu usul talabaga tasviriy materialni to‘g‘ridan-to‘g‘ri kuzatish, yorug‘likning tabiiy o‘zgarishlarini his qilish hamda kompozitsiyani joyida tuzish imkonini beradi.

Tadqiqotlar (shu jumladan 2024-yilda Buxoro davlat Pedagogika institutida o‘tkazilgan kuzatishlar) shuni ko‘rsatadiki:

- 74% talaba VR orqali muzeylarga sayr qilishdan so‘ng tasviriy san’atga bo‘lgan qiziqishi oshgan.
- 67% talaba AR yordamida kompozitsiya chizishni osonroq anglaganini bildirgan.
- 59% talaba AR-da rang tanlash funksiyasi motivatsiyani sezilarli oshirganini aytgan.
- 82% talaba bunday texnologiyalar mustaqil ta’limga bo‘lgan ishtiyoqni kuchaytirganini ta’kidladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bu raqamlar AR/VR motivatsiyani oshiruvchi kuchli faktor ekanini tasdiqlaydi. O‘tkazilgan tadqiqotlar, tahliliy materiallar va statistik natijalar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1.Mustaqil ijodiy faoliyat tasviriy san’at yo‘nalishidagi talabalar motivatsiyasining asosiy manbai hisoblanadi.

2.Motivatsiya kognitiv, emotsional, irodaviy va sensomotor komponentlarning uyg‘unlashuvi orqali shakllanadi.

3.Sketching, erkin kompozitsiya mashqlari, raqamli grafika vositalari motivatsiyani kuchaytiradigan eng samarali vositalardir.

4.Talabalarning texnik malakasi yetarli bo‘lmaganda motivatsiya pasayadi — demak, texnik tayyorgarlik va motivatsiya bir-biriga bog‘liq.

O‘quv dasturlari zamonaviy metodik yechimlar bilan boyitilishi, mustaqil ta’lim texnologiyalari esa tizimli ravishda joriy qilinishi lozim.

Xulosa qilib aytganda AR/VR texnologiyalari tasviriy san’at ta’limida vizual idrokni chuqurlashtiradi, fazoviy tasavvurni kengaytiradi, ijodiy jarayonni interaktiv qiladi, eng muhimi — talabada kuchli ichki motivatsiya uyg‘otadi. Ushbu texnologiyalardan oqilona foydalanish mustaqil ijodiy faoliyatni faollashtiradi, bo‘lajak rassom-pedagogning kasbiy kompetensiyasini sezilarli oshiradi. Estetik tarbiya talabaning tasviriy faoliyatga bo‘lgan motivatsiyasini bevosita shakllantiradi. Chunki estetik ehtiyoj kuchaysa, ijodiy qiziqish va kreativ g‘oya yaratish jarayoni ham faollashadi. Bu jarayon go‘zallikni idrok qilish, estetik hislarni shakllantirish, san’at asariga nisbatan emotsional–qadriyatli munosabat, badiiy faoliyatda o‘z ifodasini topish bosqichlarda kechadi. Shu sababli tasviriy san’at o‘qituvchisi estetika bilan bog‘liq mashqlarni (rang uyg‘unligi, kompozitsiya ritmi, shakllar dinamikasi) muntazam qo‘llashi lozim.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Deci, E. L. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan. — New York : Plenum Press, 1995. — 372 p.

2.Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / L. S. Vygotsky. — Cambridge, MA : Harvard University Press, 1978. — 159 p.

3.Guilford, J. P. The Nature of Human Intelligence / J. P. Guilford. — New York : McGraw-Hill, 1967. — 538 p.

4.Torrance, E. P. Torrance Tests of Creative Thinking: Technical-Norms Manual / E. P. Torrance. — Lexington, MA : Ginn & Co., 1974. — 212 p.

5.Zaytsev A. S. Rangshunoslik va rangtasvir ilmi. – Moskva: Iskusstvo, 1986. – 158 b., il.

6.Abdullayev S. F., Gadoyev I. N. Rangtasvir: O‘quv qo‘llanma. – Navoiy: 2022. – 123 b.

7.Dustova D. S., Abdullayev S. F. Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi estetik tayyorligida pedagogik va badiiy-ijodiy komponentlarning o‘zaro bog‘liqligi // PEDAGOGS jurnali. – 2022.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

8.Abdullayev S. F., Umarova S. M. Skech–chizmalari tasviriy san’at o‘qituvchilarini tayyorlashda innovatsion yo‘nalish sifatida // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar: xalqaro ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – №10. – B. 85–88..

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Nurmurodova Sevaraxon Alijon qizi**, Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti, [**Нурмурадова Севарахон Алижон кизи** базовый докторант Бухарского государственного педагогического института], [**Nurmurodova Sevaraxon Alijon qizi** basic doctoral student of the Bukhara State Pedagogical Institute], manzil: O‘zbekiston, Buxoro viloyati Amir Temur ko‘chasi 36uy, [адрес: Узбекистан, Бухарская область, город Бухара, улица А. Темура 36 дом], [Address: Uzbekistan, Bukhara region, Bukhara city, A. Temur streethouse 36], E-mail: sevaranurmurodova725@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# KIMYO DARSLARIDA SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA AVTOMATLASHTIRILGAN TOPSHIRIQLAR YARATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

© M. I. Soyibova [1]✉

[1]Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** ushbu maqolada kimyo fanida sun'iy intellekt (SI) yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasi tahlil qilingan. Metodikaning pedagogik, texnologik va amaliy asoslari o'rganilib, global va regional ahamiyati, ilmiy yangiligi va aniq muammolari yoritilgan. Tadqiqot natijalari SI yordamida dars jarayonini optimallashtirish va o'quvchilarning individual bilim darajasini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

**MAQSAD**: maqolaning maqsadi – kimyo darslarini sun'iy intellekt yordamida yanada samarali, interaktiv va individualizatsiyalashgan qilish, shuningdek, pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish va o'quvchilarning STEM ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda kimyo darslarida sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasi nazariy tahlil**,** eksperimental sinov va analitik tadqiqot usullari orqali o'rganildi.

**MATERIALLAR:** O'zbekiston maktablarining kimyo darsliklari, ilmiy maqolalar, AI platformalari (ChatGPT, Bing Chat, Bard), kompyuter va laboratoriya simulyatorlari.

**METODLAR:** pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, AI yordamida topshiriqlar yaratish, ularni sinov darslarda tatbiq etish, o'quvchilarning bilim darajasini baholash va natijalarni grafik va jadval orqali tahlil qilish.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** kimyo darslarida sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasi nafaqat pedagogik samaradorlikni oshiradi, balki o'quvchilarning STEM ko'nikmalarini rivojlantirish va global ta'lim standartlariga moslashishda strategik ahamiyatga ega takliflar ishlab chiqilgan.

**XULOSA:** xulosa o'rnida shuni aytish joizki**,** kelajakda sun'iy intellekt texnologiyalari yanada takomillashib, ilmiy izlanishlar uchun kengroq imkoniyatlar yaratadi. Shu sababli, kimyo fanini o'rganishni istagan har bir o'quvchi ushbu vositalardan to'liq va samarali foydalanishi lozim. Sun'iy intellekt yordamida kimyo fanining nazariy va amaliy jihatlarini birgalikda o'rganish, yangi kashfiyotlar sari keng imkoniyat eshiklarini ochadi.

**Kalit so'zlar:** sun'iy intellekt, kimyo ta'limi, AI platformalari , avtomatlashtirilgan topshiriqlar, metodika, interaktiv , individualizatsiya, STEM, global ta'lim, standart,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

strategik ahamiyat, kompyuter va laboratoriya simulyatorlari, eksperimental sinov, analitik tadqiqot.

**Iqtibos uchun**: Soyibova M. I., Kimyo darslarida sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.316–325.

# УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ СОЗДАНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ЗАДАНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА УРОКАХ ХИМИИ

© М. И. Сойибова [1] ✉
[1] Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

**ВВЕДЕНИЕ:** в данной статье анализируется методология создания автоматизированных заданий по химии с использованием искусственного интеллекта (ИИ). Изучаются педагогические, технологические и практические основы методологии, освещаются ее глобальное и региональное значение, научная новизна и специфические проблемы. Результаты исследования показывают возможности оптимизации учебного процесса и повышения индивидуального уровня знаний учащихся с использованием ИИ.

**ЦЕЛЬ:** цель статьи – сделать уроки химии более эффективными, интерактивными и индивидуализированными с использованием искусственного интеллекта, а также модернизировать педагогический процесс и развивать у учащихся навыки в области STEM (наука, технология, инженерия и математика).

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании изучалась методология создания автоматизированных заданий с использованием искусственного интеллекта на уроках химии посредством теоретического анализа, экспериментального тестирования и аналитических методов исследования.

**МАТЕРИАЛЫ:** учебники химии из узбекских школ, научные статьи, платформы ИИ (ChatGPT, Bing Chat, Bard), компьютерные и лабораторные симуляторы.

**МЕТОДЫ:** анализ педагогической литературы, создание заданий с использованием ИИ, их реализация на контрольных уроках, оценка уровня знаний учащихся и анализ результатов с помощью графиков и таблиц.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** методология создания автоматизированных заданий с использованием искусственного интеллекта на уроках химии не только повышает педагогическую эффективность, но и предоставляет стратегически важные предложения по развитию STEM-навыков учащихся и адаптации к мировым образовательным стандартам.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** в заключение стоит отметить, что в будущем технологии искусственного интеллекта будут и дальше совершенствоваться и создавать более широкие возможности для научных исследований. Поэтому каждый студент,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

желающий изучать химию, должен в полной мере и эффективно использовать эти инструменты. Совместное изучение теоретических и практических аспектов химии с помощью искусственного интеллекта открывает широкие двери для новых открытий.

**Ключевые слова:** искусственный интеллект, химическое образование, платформы ИИ, автоматизированные задачи, методология, интерактивность, индивидуализация, STEM, глобальное образование, стандарт, стратегическое значение, компьютерные и лабораторные симуляторы, экспериментальное тестирование, аналитические исследования.

**Для цитирования**:. Сойибова М. И., Усовершенствование методологии создания автоматизированных заданий с использованием искусственного интеллекта на уроках химии / / Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 316–325.

## IMPROVING THE METHODOLOGY FOR CREATING AUTOMATED TASKS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CHEMISTRY LESSONS

©Maftuna I. Soyibova[1]✉
[1] Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: this article analyzes the methodology for creating automated tasks using artificial intelligence (AI) in chemistry. The pedagogical, technological and practical foundations of the methodology are studied, and its global and regional significance, scientific novelty and specific problems are highlighted. The results of the study show the possibilities of optimizing the teaching process and increasing the individual knowledge level of students using AI.

**PURPOSE:** the purpose of the article is to make chemistry lessons more effective, interactive and individualized using artificial intelligence, as well as to modernize the pedagogical process and develop students' STEM skills.

**MATERIALS AND METHODS:** the research studied the methodology for creating automated tasks using artificial intelligence in chemistry lessons through theoretical analysis, experimental testing and analytical research methods.

**MATERIALS:** chemistry textbooks from Uzbek schools, scientific articles, AI platforms (ChatGPT, Bing Chat, Bard), computer and laboratory simulators.

**METHODS:** analysis of pedagogical literature, creation of tasks using AI, their implementation in test lessons, assessment of students' knowledge level and analysis of results through graphs and tables.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the methodology of creating automated tasks using artificial intelligence in chemistry lessons not only increases pedagogical efficiency, but also strategically important proposals have been developed for developing students' STEM skills and adapting to global education standards.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**CONCLUSION:** in conclusion, it is worth noting that in the future, artificial intelligence technologies will be further improved and will create wider opportunities for scientific research. Therefore, every student who wants to study chemistry should make full and effective use of these tools. The joint study of theoretical and practical aspects of chemistry with the help of artificial intelligence opens wide doors to new discoveries.

**Keywords:** artificial intelligence, chemistry education, AI platforms, automated tasks, methodology, interactive, individualization, STEM, global education, standard, strategic importance, computer and laboratory simulators, experimental testing, analytical research.

**For citation**: Maftuna I. Soyibova (2025) Improving the methodology for creating automated tasks using artificial intelligence in chemistry lessons, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 316–325. (In Uzbek).

**K**imyo ta’limi butun dunyo bo‘ylab ilmiy va texnologik taraqqiyotning muhim poydevorlaridan biridir. So‘nggi yillarda ilm-fan va sanoat sohalarida murakkab kimyoviy jarayonlar, molekulyar modellash va yangi materiallar yaratish kabi vazifalar kengayib bormoqda. Shu kontekstda, o‘quvchilarning ilmiy tushunchalarni tez va samarali o‘zlashtirishi global ta’lim standartlari va innovatsion iqtisodiyotlar talablariga javob berishi uchun muhimdir. Sun’iy intellekt (SI) yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish quyidagi global ahamiyatga egadir.

O‘zbekiston ta’lim tizimi so‘nggi yillarda innovatsion texnologiyalarni joriy etish va sifatli ta’limni ta’minlash bo‘yicha faol rivojlanmoqda. Ayniqsa, STEM fanlariga, jumladan kimyoga bo‘lgan e’tibor ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, kimyo darslarida sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish O‘zbekiston kontekstida quyidagi jihatlarda ahamiyatlidir:

1.Ta’lim sifatini oshirish - Sun’iy intellekt yordamida yaratilgan avtomatlashtirilgan topshiriqlar o‘quvchilarning bilim darajasini individual baholash va moslashtirish imkonini beradi. Bu O‘zbekiston maktablarida kimyo darslarining samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarni murakkab nazariy tushunchalarni tezroq o‘zlashtirishga undaydi[1] .

2.Pedagogik jarayonlarni modernizatsiya qilish **-** O‘zbekiston maktablarida an’anaviy ta’lim metodlari bilan bir qatorda, AI asosidagi metodikalar o‘qituvchilarga darslarni interaktiv, vizual va amaliy tarzda tashkil etishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, repetitiv va vaqt talab qiluvchi topshiriqlar avtomatlashtiriladi, bu esa o‘qituvchi resurslarini samarali ishlatishga yordam beradi.

3.STEM va ilmiy tadqiqotga qiziqishni oshirish - AI yordamida murakkab molekulyar modellash, kimyoviy reaksiyalar va eksperimental hisob-kitoblarni o‘rganish

[1]Xojayev B. **Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti.** – Toshkent: Sano-standart nashriyoti, 2017.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

imkoniyati yoshlar orasida kimyoga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Bu esa O‘zbekistonda ilmiy va texnologik salohiyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

4.Raqamli va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish - O‘zbekistonning chekka hududlaridagi maktablarda sifatli kimyo ta’limiga kirishni kengaytirish uchun SI asosidagi avtomatlashtirilgan topshiriqlar samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu tariqa, regional ta’limdagi tengsizlik kamayadi va o‘quvchilarga global standartlarda bilim olish imkoniyati yaratiladi[2]

5.Innovatsion kadrlar tayyorlash **-** AI yordamida topshiriqlarni o‘rganish jarayoni o‘quvchilarda tahliliy fikrlash, muammo yechish va eksperimental ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Bu esa kelajakda O‘zbekistonda ilmiy tadqiqotlar, sanoat innovatsiyalari va texnologik loyihalarni amalga oshirishda malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Kimyo darslarida sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasi yangi, innovatsion yo‘nalish bo‘lib, hozirgi kunda ham bir qator muammolar va yetarlicha o‘rganilmagan jihatlar mavjud.

| N | Muammo nomi | Muammoning mazmuni |
|---|---|---|
| 1 | Pedagogik metodologiyaning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi | AI asosida topshiriqlar yaratish ko‘proq texnologik va dasturiy yondashuvda o‘rganilgan bo‘lib, pedagogik metodika, o‘quvchi ehtiyojlariga moslashuv, interaktivlik va ta’lim natijalarini baholash mexanizmlari yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. |
| 2 | O‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirishning cheklanganligi | Avtomatlashtirilgan topshiriqlarda murakkablik darajasi, o‘quvchining avvalgi bilimlari va kognitiv xususiyatlarini chuqur tahlil qiluvchi adaptiv metodlar yetarli emas, bu esa individual yondashuvni to‘liq ta’minlamaydi. |
| 3 | Nazariy va amaliy materiallarni integratsiyalashning yetarli emasligi | AI tizimlari asosan test va mashqlar generatori sifatida ishlatiladi, kimyoviy eksperimentlar, molekulyar modellash va real laboratoriya ko‘nikmalarini integratsiyalash metodikasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan. |
| 4 | Mahalliy kontekst va resurslarga moslashuv yetishmasligi | O‘zbekiston va MDH mamlakatlarida texnik infratuzilma, internet tezligi va kompyuter resurslarining cheklanganligi global AI platformalarini to‘liq joriy etishni |

[2] Qurbanova Sh. N. Texnologiya o‘qitish metodikasi fanidan amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish. – Buxoro, 2022.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

| | | |
|---|---|---|
| | | qiyinlashtiradi, regional moslashtirish masalalari yetarlicha o‘rganilmagan. |
| 5 | Baholash va feedback tizimining optimallashtirilmaganligi | AI yordamida baholash ko‘pincha ball tizimi bilan cheklanadi, bilim bo‘shliqlarini aniqlash, individual tavsiyalar berish va qayta moslashtirilgan topshiriqlar yaratish algoritmlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. |
| 6 | Etika va akademik halollik masalalari | AI tizimlarida noto‘g‘ri javoblar (hallucination), plagiarizm va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatiga salbiy ta’sir qilish xavfi mavjud bo‘lib, bu masalalar bo‘yicha metodik va ilmiy tavsiyalar yetarli emas. |

**Ta’limni individualizatsiyala h va moslashtiris**

- Global miqyosda har bir o‘quvchining bilim darajasi va o‘rganish tezligi turlicha. SI yordamida o‘quvchilarga individual darajada moslashtirilgan topshiriqlar taqdim etilishi, ularning tushuncha va ko‘nikmalarini tez va sifatli rivojlantirishga imkon beradi. Xorijiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, adaptiv AI tizimlari o‘quv samaradorligini 20–30% ga oshiradi

**Global ta’lim sifatini oshirish**

- Avtomatlashtirilgan topshiriqlar yordamida o‘quvchilarning natijalari tezkor baholanadi va o‘qituvchilar darhol individual feedback bera oladi. Bu dunyo miqyosida ta’lim standartlarini uyg‘unlashtirish va sifatni oshirishga yordam beradi.

**Innovatsion va STEM yo‘nalishlarini o‘llab-quvvatlas**

- SI asosidagi metodika kimyo fanining murakkab konseptlarini osonroq o‘rganishga yordam beradi, shu bilan birga STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yo‘nalishida iqtidorli mutaxassislar tayyorlashni global darajada rag‘batlantiradi.

**Ochiq va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish**

- AI tizimlari global darajada masofaviy va onlayn ta’limda ham keng qo‘llanilmoqda. Bu, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda sifatli kimyo ta’limiga kirishni kengaytiradi va ta’limdagi tengsizlikni kamaytiradi

**Innovatsion ilmiy tadqiqotlarga tayyorgarlik**

- SI yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar ilmiy tahlil, tajriba va molekulyar modellash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu global miqyosda ilmiy kadrlar tayyorlashda muhim vositadir, chunki yuqori darajadagi ilmiy salohiyatga ega mutaxassislar butun dunyo sanoat va ilm-fan rivojiga hissa qo‘shadi.

© i

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Kimyo darslarida sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish bir qator ilmiy yangiliklarni o'zida mujassam etadi.

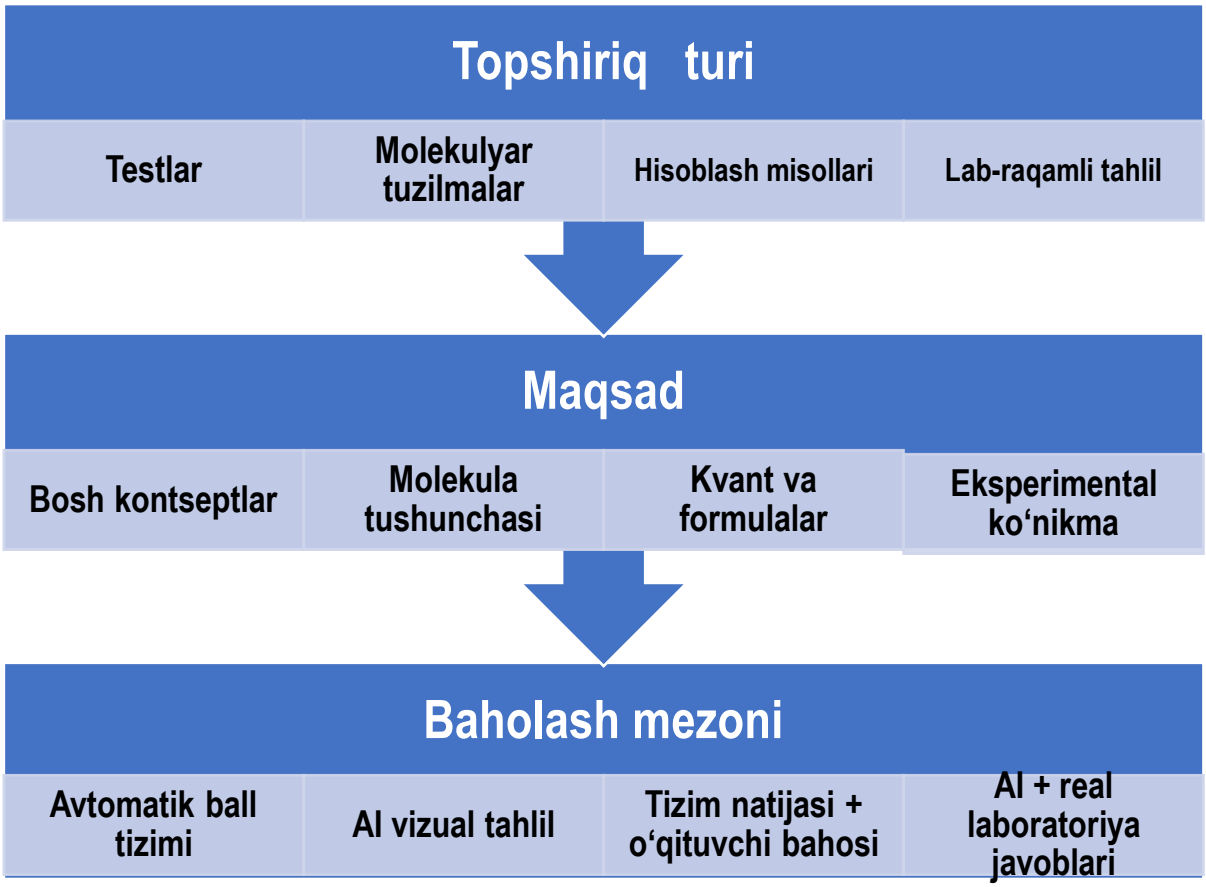
1. Adaptiv va individualizatsiyalashgan yondashuvning joriy qilinishi An'anaviy darslarda topshiriqlar ko'pincha barcha o'quvchilar uchun umumiy bo'ladi. Sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqilgan metodika o'quvchilarning bilim darajasi, kognitiv qobiliyatlari va oldingi natijalariga moslashtirilgan topshiriqlar yaratish imkonini beradi. Bu yondashuv pedagogik nazariyada ilgari yetarlicha ilmiy asoslangan emas edi[3] .
2. AI algoritmlari orqali avtomatlashtirilgan murakkab topshiriqlar yaratish Mazkur metodika yordamida AI tizimlari molekulyar tuzilish, kimyoviy reaksiyalar va hisoblash masalalarini o'z ichiga olgan murakkab topshiriqlarni avtomatik generatsiya qiladi. Shu bilan birga, topshiriqlar murakkablik darajasiga ko'ra o'quvchi xususiyatlariga moslashtiriladi. Bu esa ilmiy jihatdan yangi yondashuv sifatida baholanishi mumkin[4]
3. Nazariy va amaliy bilimlarni integratsiyalash An'anaviy metodikalarda ko'pincha nazariy bilimlar va laboratoriya mashg'ulotlari alohida o'rganiladi. Takomillashtirilgan metodika AI yordamida nazariy kontseptlarni amaliy tajribalar bilan uyg'unlashtirishni ta'minlaydi. Shu orqali o'quvchilarning eksperimental ko'nikmalari va tahliliy fikrlash qobiliyati rivojlantiriladi[5]
4. Regional va global kontekstga moslashuvchan metodika Metodika O'zbekiston maktablarining texnik va resurs imkoniyatlariga moslashtirilishi bilan birga, global AI platformalariga integratsiya qilish imkonini beradi. Bu ilmiy yangilik regional ta'lim tizimlarini modernizatsiya qilish va xalqaro ta'lim standartlariga moslashtirish imkonini yaratadi.
5. Avtomatik baholash va individual feedback tizimi Takomillashtirilgan metodika o'quvchilarning natijalarini real vaqt rejimida baholash va individual feedback berish imkonini beradi. Shu bilan birga, AI tizimi o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, moslashtirilgan yangi topshiriqlar yaratadi. Bu pedagogik nazariyada ilgari yetarlicha tadqiq qilinmagan nuqta hisoblanadi.
6. Etika va akademik halollikni ta'minlash yondashuvi

1. [3] Russell & Norvig, 2021.
2. [4] Santos, 2023.
3. [5] Qurbanova, 2022.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Metodika AI yordamida yaratilgan topshiriqlarda noto‘g‘ri ma’lumot (hallucination) xavfini kamaytirish, talabaning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash va akademik halollikni saqlash uchun nazariy asoslangan mexanizmlar taklif qiladi. Bu ilmiy novatorlik sifatida ahamiyatlidir.

**Topshiriqlar turlari va baholash.**



ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, mavjud AI asosidagi topshiriqlar asosan texnologik imkoniyatlarga tayangan bo‘lib, pedagogik metodologiya, o‘quvchilarning individual kognitiv xususiyatlari, nazariy va amaliy bilimlar integratsiyasi hamda baholash va teskari aloqa (feedback) tizimlari yetarli darajada ilmiy asoslanmagan. Ayniqsa, kimyo faniga xos bo‘lgan tajriba, laboratoriya ishlari va molekulyar jarayonlarni modellashtirish imkoniyatlarini avtomatlashtirilgan topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirishda metodik bo‘shliqlar mavjudligi aniqlandi. O‘zbekiston va MDH mamlakatlari sharoitida texnik infratuzilma va resurslar cheklanganligini hisobga olgan holda, AI texnologiyalarini lokal ta’lim muhitiga moslashtirish alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot davomida AI tizimlaridan foydalanishda akademik halollik, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va tanqidiy tafakkurini saqlab qolish masalalariga e’tibor qaratish zarurligi asoslab berildi. Bu esa avtomatlashtirilgan topshiriqlarni nafaqat nazorat vositasi, balki rivojlantiruvchi va yo‘naltiruvchi pedagogik instrument sifatida qarashni taqozo etadi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, mazkur tadqiqotda kimyo darslarida sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish masalasining dolzarbligini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab berdi. Tadqiqot jarayonida hozirgi kunda AI texnologiyalari ta’lim jarayoniga faol joriy etilayotgan bo‘lsada, ularni kimyo fanining didaktik xususiyatlariga mos holda metodik jihatdan mukammal qo‘llash masalasi yetarlicha o‘rganilmagan. Umuman olganda, mazkur tadqiqot kimyo darslarida sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan topshiriqlar yaratish metodikasini takomillashtirish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini chuqurlashtirish hamda zamonaviy raqamli pedagogika talablariga mos innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi**.** Ta’lim tizimini raqamlashtirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2021.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq**.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008
5. Xojayev B**.** Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti**.** – Toshkent: Sano-standart nashriyoti, 2017.
6. Anderson J. R. Cognitive Psychology and Its Implications. – New York: Worth Publishers, 2015.
7. Mayer R. E. Multimedia Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
8. Zhang D., Nunamaker J. Powering E-Learning in the New Millennium. // Information Systems Frontiers, 2018. – Vol. 20. – P. 1–12.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

9. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
10. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Soyibova Maftuna Iskandar qizi** Buxoro davlat pedagogika instituti I -bosqich Magistri , [**Сойибова Мафтуна Искандар Кизи**, Студент магистратуры Бухарского государственного педагогического института], [**Soyibova Maftuna Iskandar qizi** Master's student of Bukhara State Pedagogical Institute, manzil: O'zbekiston, Buxoro v., Romitan t. Sho'robod M.F.Y. 28- uy, [адрес: Узбекистан, Бухарская область, Ромитанский округ, Шуробод М.С.Г. 28-дом,] [Address: Uzbekistan, Bukhara region, Romitan district, Shu'rabad neighborhood citizens' meeting];] E-mail: maftunasoyibovaO@gmail.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

© Z. O‘. To‘rayeva [1]✉

[1] Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy, pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Maktab sharoitida sog‘lom muhit yaratish, o‘quvchilarni gigiyenik va jismoniy faollikka yo‘naltirish, o‘quv jarayonida sog‘liqni saqlash kompetensiyalarini integratsiya qilishning samarali usullari tahlil qilingan. Interfaol metodlar, amaliy mashg‘ulotlar va ota-onalar bilan hamkorlikning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini barqaror shakllantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

**MAQSAD:** ushbu tadqiqotning maqsadi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish jarayonining nazariy, pedagogik va metodik asoslarini o‘rganish hamda maktab sharoitida sog‘lom muhit yaratishning samarali yo‘llarini aniqlashdan iborat. Shuningdek, o‘quvchilarning gigiyenik madaniyati, jismoniy faolligi va sog‘liqni saqlash kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan ta’limiy texnologiyalarni tahlil qilish va ularni o‘quv jarayoniga integratsiya etish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** boshlang‘ich sinf o‘quvchilari 1–4-sinflar,maktab o‘quv dasturi va sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha qo‘shimcha o‘quv-metodik manbalar,o‘quvchilar sog‘lig‘i va jismoniy faolligini kuzatish jurnallari,o‘qituvchilar va ota-onalarning fikr-mulohazalari. Pedagogik, psixologik va gigiyenik adabiyotlarni o‘rganish, sog‘lom turmush tarzi konsepsiyalarini solishtirish. O‘quvchilar kundalik faoliyati, jismoniy mashqlar, tanaffuslardagi harakatlanish faolligi, gigiyenik ko‘nikmalarni kuzatish. ınterfaol metodlar, sog‘liqni saqlashga yo‘naltirilgan o‘yinlar, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini takomillashtirish bo‘yicha amaliy sinovlar o‘tkazish.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tashkiliy-gigiyenik sharoitlarning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi, o‘quvchilarning sog‘lig‘i va o‘qishga bo‘lgan qiziqishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Sog‘lom turmush tarziga oid o‘yinlar, jismoniy mashqlar, kichik guruhli ishlash, rolli o‘yinlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, sog‘lom odatlarni tezroq o‘zlashtirishiga yordam berdi. Qo‘l yuvish, to‘g‘ri ovqatlanish, kundalik tartibga rioya qilish kabi oddiy gigiyenik odatlarni muntazam eslatib turish va amaliy mashg‘ulotlar orqali mustahkamlash yuqori samarani ko‘rsatdi. Darslarda sog‘liqni saqlashga oid qisqa ma’lumotlar, jismoniy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

daqiqalar, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha topshiriqlar berish o‘quvchilarning qiziqishini oshirdi.

**Kalit so‘zlar**: sog‘lom turmush tarzi, gigiyena, boshlang‘ich ta’lim, interfaol metodlar, sog‘lom muhit, jismoniy faollik.

**Iqtibos uchun**: To’rayeva Z. O’. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy asoslari // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B. 326–332.

## МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

© З. Ў. Тўраева [1]✉
[1] Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в статье рассматриваются теоретические, педагогические и методические основы формирования здорового образа жизни у учащихся начальных классов. Проанализированы эффективные способы создания здоровой образовательной среды, развития гигиенических навыков, повышения физической активности и интеграции компетенций по сохранению здоровья в учебный процесс. Обоснована значимость интерактивных методов, практических занятий и сотрудничества с родителями. Полученные результаты могут быть использованы для разработки методических рекомендаций по устойчивому формированию здорового образа жизни у младших школьников.

**ЦЕЛЬ:** данного исследования — изучить теоретические, педагогические и методические основы формирования здорового образа жизни у учащихся начальных классов, определить эффективные способы создания здоровой образовательной среды в школе. Особое внимание уделяется развитию у младших школьников гигиенической культуры, физической активности и компетенций по сохранению здоровья, а также разработке методических рекомендаций по интеграции данных знаний в учебный процесс.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** ученики начальных классов 1–4 классы,школьные учебные программы и дополнительные методические пособия по здоровому образу жизни, журналы наблюдений за физической активностью и состоянием здоровья учащихся, мнения учителей и родителей. Наблюдение за ежедневной деятельностью учащихся, их гигиеническими навыками и уровнем физической активности, беседа и анкетирование учителей, учащихся и родителей,экспериментально-методический подход с применением интерактивных методов, здоровьесберегающих игр и практических упражнений.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** благоприятные санитарно-гигиенические условия способствуют повышению работоспособности и интереса к учебе. Игры, физкультминутки и групповые задания способствуют активному

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

усвоению навыков здорового образа жизни. Регулярное закрепление навыков личной гигиены увеличивает осознанность и самостоятельность детей. Совместная работа школы и родителей обеспечивает устойчивое формирование здоровых привычек у детей. Включение элементов здорового образа жизни в содержание уроков повышает мотивацию учащихся. устойчивые навыки здорового образа жизни формируются при комплексном взаимодействии школы, семьи и всей образовательной среды.

**Ключевые слова**: здоровый образ жизни, гигиена, начальное образование, интерактивные методы, физическая активность, здоровая среда.

**Для цитирования**: З. Ў. Тўраева, Методические основы формирования здорового образа жизни у учащихся начальных классов // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 326–332.

## METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR SHAPING A HEALTHY LIFESTYLE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

© Zarina O‘. To‘rayeva [1]✉
[1] Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** this article examines the theoretical, pedagogical, and methodological foundations for developing a healthy lifestyle among primary school students. It analyzes effective ways to create a healthy educational environment, enhance students’ hygiene skills and physical activity, and integrate health-preserving competencies into the learning process. The importance of interactive methods, practical activities, and collaboration with parents is substantiated. The conclusions of the study may serve as a basis for developing methodological recommendations aimed at fostering a sustainable healthy lifestyle in primary school pupils.

**PURPOSE:** the aim of this study is to examine the theoretical, pedagogical, and methodological foundations for developing a healthy lifestyle among primary school students, and to identify effective ways to create a health-promoting environment in schools. The study focuses on fostering hygienic culture, physical activity, and health-preserving competencies in young learners, as well as developing methodological recommendations for integrating these components into the educational process.

**MATERIALS AND METHODS:** primary school students grades 1–4,school curricula and supplementary teaching materials on healthy lifestyle education,observation logs on students’ physical activity and health conditions,opinions and feedback from teachers and parents,theoretical analysis of pedagogical, psychological, and hygienic literature,observation of students’ daily activities, hygiene habits, and physical activity levels,interviews and questionnaires involving teachers, students, and parents,experimental and methodological approach using interactive

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

methods, health-promoting games, and practical exercises;,statistical analysis of the collected data.

**DISCUSSION AND RESULTS:** creating a health-supportive school environment Proper sanitary and organizational conditions positively affect students' well-being and learning motivation. Effectiveness of interactive and game-based methods Physical activity breaks, educational games, and group tasks enhance students' engagement and adoption of healthy habits.Development of hygiene skills continuous reinforcement of hygiene practices increases children's awareness and self-management.Collaboration with parents joint activities between school and home contribute to the stable formation of healthy behaviors. Integration of health-preserving competencies into the curriculum incorporating health-related content into lessons boosts students' interest and participation. A sustainable healthy lifestyle is formed most effectively through the combined efforts of the school, the family, and the broader educational environment.

**Keywords**: healthy lifestyle, hygiene, primary education, interactive methods, physical activity, healthy environment.

**For citation**: To'rayeva Z. O'. (2025) 'Methodological foundations for shaping a healthy lifestyle in primary school students' , Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 326–332. (In Uzbek).

**B**ugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash va sog'lom turmush tarziga oid tasavvurlarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari yosh jihatdan jismoniy va psixologik rivojlanishning eng faol bosqichida bo'lib, aynan shu davrda sog'lom odatlar shakllanishi keyingi hayot faoliyati uchun poydevor vazifasini o'taydi. Maktabda sog'lom turmush tarzini shakllantirish jarayoni faqat jismoniy tarbiya bilan chegaralanmay, balki barcha o'quv fanlari, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, oilaviy muhit va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liq.Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha metodik yondashuvlarni ilmiy asoslash, amaliyotda qo'llash mexanizmlarini aniqlash va samaradorligini oshirish muhim ilmiy-pedagogik vazifa sanaladi.Sog'lom turmush tarzi o'quvchilarning jismoniy, psixologik va ijtimoiy salomatligini ta'minlaydigan ilmiy asoslangan faoliyatlar majmuidir. Boshlang'ich sinflar uchun STT quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi.To'g'ri ovqatlanish madaniyati,gigiyena qoidalariga rioya qilish,jismoniy harakatga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish,ruhiy-emotsional barqarorlikni ta'minlash,sog'lom uyqu va dam olish tartibiga amal qilish.Mazkur komponentlar o'quvchilarning yosh psixofiziologik xususiyatlariga mos tarzda berilishi zarur.7–10 yoshdagi bolalar uchun ko'rgazmalilik, o'yin faoliyati, amaliy mashg'ulotlar va taqlid orqali o'rganish eng samarali metodlar hisoblanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Jismoniy tarbiyada harakat faoliyatining kundalik hayot uchun ahamiyatini anglash. Samaradorlikni oshiruvchi interfaol metodlar:“Aqliy hujum”: to‘g‘ri va noto‘g‘ri odatlarni ajratish.“Rol o‘ynash o‘yinlari”: shifokor, sportchi, oshpaz rollarida sog‘lom odatlarni namoyish etish.“Munozara”: sog‘lom turmush tarzining afzalliklari haqida fikr almashish. Amaliy faoliyat STTni singdirishning eng samarali vositasidir:ertalabki jismoniy mashqlarni birgalikda bajarish,toza havodagi o‘yinlar,shaxsiy gigiyena buyumlari bilan ishlash, sog‘lom ovqat tayyorlash bo‘yicha mini-mahorat darslari.Ota-onalar bilan hamkorligida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda oilaning roli beqiyos. Shuning uchun: ota-onalar uchun STT bo‘yicha tavsiyalar berish,“Sog‘lom oila – sog‘lom bola” mavzusidagi seminar-treninglar,oilaviy sport tadbirlarini tashkil etish muhimdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun sog‘lom turmush tarzini shakllantirish jarayoni ularning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Sog‘lom turmush tarzining pedagogik mazmuni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixofiziologik rivojlanish darajasi va psixologik ehtiyojlariga mos ravishda shakllantirilishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom odatlarni 7–10 yosh oralig‘ida shakllantirish ularning keyingi hayotida doimiy ravishda amal qilinadigan axloqiy va jismoniy odatlarning barqaror bo‘lishini ta’minlaydi.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy faollik, shaxsiy gigiyena, to‘g‘ri ovqatlanish, ruhiy barqarorlik va kundalik hayot tartibiga rioya qilish kabi omillar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun o‘quvchilarning yosh psixologik xususiyatlari inobatga olinadi.

Mazkur yoshdagi bolalar tasvirli, ko‘rgazmali va o‘yin orqali o‘rganishga moyil bo‘lganlari uchun sog‘lom turmush tarziga oid bilimlar sodda, qiziqarli va amaliy misollar orqali berilishi kerak.Psixofiziologik rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg‘ulotlar qisqa, dinamik va faol shaklda olib borilishi maqsadga muvofiq. Asab tizimi hali to‘liq shakllanib ulgurmaganligi sababli uzoq davom etadigan nazariy mashg‘ulotlar bolani charchatadi, diqqatini susaytiradi. Shu sababli sog‘lom turmush tarziga oid mavzular o‘yin usullari, ko‘rgazmali vositalar va interfaol uslublar bilan boyitilgan holda o‘tiladi. Rangli plakatlar, videoroliklar, gigiyenik amallar bo‘yicha amaliy ko‘rsatmalar bolalarning qiziqishini oshiradi va eslab qolishni osonlashtiradi.

O‘yin orqali o‘qitish boshlang‘ich ta’lim jarayonining eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Sog‘lom ovqatlanish, tozalik, sport, gigiyena kabi mavzular o‘yin shaklida berilganda o‘quvchilarda mavzuga bo‘lgan qiziqish ortadi, ular faol harakat qiladi va mazmunni tezroq o‘zlashtiradi. Masalan, “Sog‘lom va nosog‘lom mahsulotlar” mavzusida tasniflash o‘yini, “Toza qo‘l – sog‘liq garovi” gigiyena estafetasi yoki sportchi obraziga kirib rol o‘ynash metodlari bolalarda sog‘lom odatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.Sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda psixologik omillar ham juda muhim. O‘quvchilarda o‘ziga ishonch, sog‘ligiga mas’uliyat bilan qarash, emotsional barqarorlik va stressga bardoshlik kabi sifatlarni rivojlantirish o‘qituvchining doimiy e’tiborida bo‘lishi kerak. Rag‘batlantirish, ijobiy fikrlash, muvaffaqiyatga erishish hissini uyg‘otish kabi metodlar sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan ichki motivatsiyani kuchaytiradi.Gigiyenik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonida avvalo ilmiy asoslangan sodda ma’lumotlar beriladi, so‘ngra amaliy ko‘rsatmalar orqali o‘quvchi mustaqil ravishda bu ko‘nikmani bajarishni o‘rganadi. Qo‘l yuvish texnikasini ko‘rsatish, tishlarni to‘g‘ri parvarishlash, shaxsiy gigiyena buyumlaridan foydalanish bo‘yicha mashqlar muntazam amalga oshirilishi zarur. Gigiyenik ko‘nikmalar odatga aylanishi uchun o‘qituvchi va ota-onaning nazorati va talablari bir xil bo‘lishi katta ahamiyatga ega. Zamonaviy ta’limda bolalarda kamharakatlik muammosi kuchayib borayotganligi bois, jismoniy faollikni oshirish bo‘yicha metodik yondashuvlar muhim sanaladi. Har 15–20 daqiqada jismoniy daqiqalar o‘tkazish, tanaffuslarda harakatli o‘yinlar tashkil etish, sport asbob-uskunalaridan faol foydalanish o‘quvchilarning sog‘lig‘ini mustahkamlashga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlar maktabdagi qisqa jismoniy mashqlar bolalarning diqqatini 20–25 foizga oshirishi mumkinligini ko‘rsatgan. Sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda oila bilan maktab hamkorligining o‘rni beqiyosdir. Bola birinchi navbatda oilada ko‘rgan odatni qabul qiladi, shuning uchun ota-onalarni sog‘lom ovqatlanish, gigiyena va sport bo‘yicha ma’lumotlantirish, ularni tarbiyaviy tadbirlarga jalb qilish ijobiy natija beradi. Oilaviy sport bayramlari, sog‘lom ovqatlanish bo‘yicha seminarlar, ota-onalar ishtirokidagi sog‘lom turmush tarzi haftaliklari bolada bu borada barqaror ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Sog‘lom turmush tarziga oid bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni tizimli bo‘lishi uchun maxsus pedagogik model asosida olib borilishi lozim. Bunday model odatda bir necha asosiy bosqichlardan iborat bo‘ladi: mavjud ko‘nikmalarni aniqlash, o‘quvchini qiziqtirish, nazariy bilim berish, amaliy mashqlar o‘tkazish, odatlarni kundalik hayotga tatbiq etish va monitoring orqali natijalarni baholash. Shu tarzda tashkil etilgan jarayon izchil, ilmiy asoslangan va samarali bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bugungi ta’lim jarayonining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Sog‘lom turmush tarziga oid bilim va ko‘nikmalar bolalarning keyingi hayot faoliyati uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Aynan shu yosh davrida shakllangan gigiyenik odatlar, jismoniy faollik ko‘nikmalari, to‘g‘ri ovqatlanishga bo‘lgan munosabat va ruhiy barqarorlik bola shaxsining har tomonlama yetuk rivojlanishiga yordam beradi. Ta’lim jarayonida sog‘lom turmush tarzini singdirish nafaqat jismoniy tarbiya darslari, balki barcha o‘quv fanlari, sinfdan tashqari mashg‘ulotlar hamda oilaviy muhit bilan uzviy bog‘liq holda olib borilishi zarur.Metodik yondashuvlarning ilmiy asoslanganligi, o‘yin va amaliy mashg‘ulotlarning ustuvorligi, psixologik yondashuvlarning qo‘llanilishi hamda ota-onalar bilan to‘g‘ri tashkil qilingan hamkorlik sog‘lom turmush tarzini shakllantirish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. O‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda interfaol metodlardan foydalanish, harakatli o‘yinlar, gigiyenik amallarni amalda bajarish, sog‘lom ovqatlanish va jismoniy faollik bo‘yicha mutanosib dasturlar ishlab chiqish muhim omil hisoblanadi. Sog‘lom turmush tarzini shakllantirish tizimli jarayon bo‘lib, uning samarasi o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalarning uzviy hamkorligiga tayanadi. Maktab va oila birgalikda harakat qilgan taqdirda o‘quvchilarda sog‘lom hayot falsafasi, o‘z sog‘ligiga mas’uliyat bilan qarash, to‘g‘ri kundalik tartibga amal qilish va zararli odatlardan xoli

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘lish kabi sifatlar barqaror shakllanadi. Natijada sog‘lom, faol, ma’naviy yetuk, ijtimoiy mas’uliyatli yosh avlod voyaga yetadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayeva D. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – *Toshkent*: Fan, 2019.
2. Hasanov A. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2018.
3. Qodirov U., To‘xtayeva M. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – *Toshkent, 2021.*
4. Yo‘ldosheva N., Mamatqulova M. Umumiy gigiyena va sanitariya asoslari. – Toshkent: Ilm ziyo, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar sog‘lig‘ini mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari.
7. Goziev E. O‘quvchi shaxsning psixologik rivojlanishi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
8. Sharipov Sh. Jismoniy tarbiya va sport psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **To‘rayeva Zarinabonu O‘ktam qizi**, Buxoro davlat pedagogika instituti 1-bosqich Magistranti, Тураева Заринабону Уктамовна, магистрант 1-го курса Бухарского государственного педагогического института, Turayeva Zarinabonu O‘ktam qizi, 1st-year Master's student at the Bukhara State Pedagogical Institute. Manzil: O‘zbekiston, Buxoro viloyati,Buxoro shahar, A.Jomiy 19/2. Узбекистан, Бухарская область, город Бухара, А. Джами 19/2. Uzbekistan, Bukhara Region, Bukhara City, A. Jami 19/2. E-mail: zariuktamovna2000@gmail.com

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# FILOLOGIYA TALABALARI ORASIDA REFLEKSIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH ORQALI SAMARALI PEDAGOGIK QARORLAR QABUL QILISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

© D.R . Jo'rayeva[1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** zamonaviy pedagogik amaliyotda filologiya talabalari uchun didaktik-metodik tayyorgarlik bilan bir qatorda pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasi ham dolzarb hisoblanadi. Pedagogik qaror qabul qilish jarayoni murakkab kognitiv faoliyat bo‘lib, refleksiv fikrlash uni ongli tahlil, prognoz va tanlov mexanizmlari orqali qo‘llab-quvvatlaydi. Dewey va Schön konsepsiyalariga tayangan holda refleksiya bilim va amaliyotni uyg‘unlashtiruvchi vosita sifatida ko‘rsatiladi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — filologiya talabalari orasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish orqali pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarini aniqlashdir. Shuningdek, refleksiv yondashuvlarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha samarali metodik yechimlarni asoslash ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda sifatli va kvantitativ metodlar integratsiyasi qo‘llanildi: intervyu va fokus-guruhlar orqali pedagogik vaziyatlar hamda qaror qabul qilish mexanizmlari tahlil qilindi. Eksperimental yondashuv sifatida “refleksiv jurnal” va “pedagogik vaziyatlarda simulyatsiya” metodlari joriy etilib, so‘rovnoma va testlar orqali refleksiv fikrlash hamda qaror qabul qilish kompetensiyasi dinamikasi baholandi. Metakognitiv va o‘z-o‘zini baholash elementlari talabalarning refleksiv faoliyatini tizimlashtirishga xizmat qildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** natijalar refleksiv fikrlashni tizimli rivojlantirish filologiya talabalari tomonidan murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, alternativ yechimlarni baholash va optimal strategiyani tanlash ko‘nikmalarini sezilarli kuchaytirganini ko‘rsatdi. Muhokamada Farrellning bosqichma-bosqich refleksiya modeli hamda Schönning “reflection-in-action” va “reflection-on-action” yondashuvlari qiyoslanib, ularni uyg‘unlashtirish talabalarda real vaqt va retrospektiv tahlil asosida ongli qaror qabul qilishni kuchaytirishi asoslandi.

**XULOSA:** refleksiv fikrlashni o‘quv-amaliyotga integratsiya qilish filologiya talabalari pedagogik tayyorgarligida samarali qaror qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishning muhim sharti ekani tasdiqlandi. Metodlar kombinatsiyasi (refleksiv jurnal, simulyatsiya, intervyu, test va so‘rovnoma) talabalarda metakognitiv ong, o‘z-o‘zini baholash va pedagogik identitetning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Amaliy jihatdan mazkur

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

yondashuv filologiya fakultetlarida refleksiv metodlarni tizimli joriy etish uchun metodik asos bo‘la oladi.

**Kalit so‘zlar:** refleksiv fikrlash, pedagogik qaror qabul qilish, kompetensiya, filologiya talabalari, refleksiv jurnal, simulyatsiya, metakognitiv ko‘nikmalar, professional rivojlanish.

**Iqtibos uchun**: Jo'rayeva D. R. Filologiya talabalari orasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish orqali samarali pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari.// Inter education & global study. 2025. №12. B.333–341.

# ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ КОМПЕТЕНЦИИ ЭФФЕКТИВНОГО ПРИНЯТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ ПУТЕМ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНОГО МЫШЛЕНИЯ

©Д.Р. Жураева[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в современных условиях подготовки студентов-филологов востребованы не только предметные знания и методические умения, но и компетенция принятия педагогических решений. Принятие решения выступает сложным когнитивным процессом, в котором рефлексия обеспечивает аналитическую и прогностическую основу. Концепции Dewey и Schön используются для раскрытия связи между опытом, анализом действий и улучшением педагогической практики.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — определить теоретические основания и практические механизмы формирования компетенции педагогического решения у студентов-филологов посредством системного развития рефлексивного мышления. Дополнительно ставится задача обосновать методические условия внедрения рефлексивных практик в учебный процесс.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** применена интеграция качественных и количественных методов: интервью и фокус-группы для анализа педагогических ситуаций и механизмов принятия решений, а также тестирование и анкетирование для фиксации динамики компетенции. В качестве экспериментальных средств использованы «рефлексивный журнал» и «симуляция педагогических ситуаций», дополненные метакогнитивными процедурами самооценки. Это обеспечило системное изучение изменений в рефлексивной активности и качестве решений.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты показали, что системное развитие рефлексивного мышления повышает способность студентов анализировать сложные педагогические случаи, сопоставлять альтернативы и выбирать оптимальные стратегии. В обсуждении сопоставлены подходы Farrell

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

(стадийная рефлексия) и Schön (reflection-in-action / reflection-on-action); их синтез рассматривается как наиболее продуктивный для формирования осознанного решения в реальном времени и при последующем анализе.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** развитие рефлексивного мышления подтверждено как ключевое условие формирования компетенции эффективного педагогического решения у студентов-филологов. Комбинация рефлексивного журнала, симуляции, интервью и диагностических инструментов укрепляет метакогнитивные навыки, самооценку и профессиональную идентичность. Практическая значимость исследования состоит в возможности системного внедрения рефлексивных методов в подготовку будущих педагогов на филологических факультетах.

**Ключевые слова:** рефлексивное мышление, принятие педагогических решений, компетенция, студенты-филологи, рефлексивный журнал, симуляция, метакогнитивные навыки, профессиональное развитие.

**Для цитирования**: Жураева Д. Р. Теоретические и практические аспекты формирования у студентов-филологов компетенции эффективного принятия педагогических решений путем развития рефлексивного мышления.// Inter education & global study.2025. №12. С. 333–341.

## THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF PHILOLOGICAL STUDENTS' COMPETENCE FOR EFFECTIVE PEDAGOGICAL DECISION-MAKING THROUGH THE DEVELOPMENT OF REFLEXIVE THINKING

©Dilnoza.R. Jo'rayeva [1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in contemporary teacher education, philology students require not only disciplinary knowledge and methodological skills but also competence in making well-grounded pedagogical decisions. Decision-making is treated as a complex cognitive process in which reflection provides analytical and predictive support. The paper builds on Dewey's and Schön's perspectives to frame reflection as a bridge between experience, analysis of action, and improved practice.

**AIM:** the study aims to identify the theoretical foundations and practical mechanisms for shaping pedagogical decision-making competence in philology students by systematically developing reflective thinking. It also seeks to justify methodological conditions for integrating reflective practices into the learning process.

**MATERIALS AND METHODS:** a mixed-methods design was applied, combining qualitative tools (interviews and focus groups) with quantitative instruments (tests and questionnaires) to track competence development. As experimental techniques, reflective journals and simulated pedagogical scenarios were implemented,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

complemented by metacognitive self-assessment procedures. This integrated approach enabled a structured examination of changes in reflective activity and decision quality.

**DISCUSSION AND RESULTS:** findings indicate that systematic development of reflective thinking significantly strengthens students' ability to analyze complex pedagogical situations, weigh alternatives, and choose optimal solutions. The discussion contrasts Farrell's staged framework of reflection with Schön's reflection-in-action and reflection-on-action, arguing that their synthesis supports both real-time decision-making and retrospective improvement.

**CONCLUSION:** the results confirm reflective thinking as a key condition for developing effective pedagogical decision-making competence in philology students. The combined use of reflective journals, simulations, interviews, and diagnostic measures reinforces metacognitive skills, self-evaluation, and professional identity. Practically, the study provides a methodological basis for systematically implementing reflective methods in philology-based teacher education programs.

**Keywords:** reflective thinking, pedagogical decision-making, competence, philology students, reflective journal, simulation, metacognitive skills, professional development.

**For citation**: Dilnoza R. Jo'rayeva. (2025) 'Theoretical and practical aspects of the formation of philological students' competence for effective pedagogical decision-making through the development of reflexive thinking', Inter education & global study, (12), pp. 333–341. (In Uzbek).

**Z**amonaviy pedagogik nazariyalar va amaliyotda talabalarning professional kompetensiyalarini shakllantirish masalasi o'ta dolzarb bo'lib, ayniqsa filologiya yo'nalishi talabalarining didaktik va metodik tayyorgarligi kontekstida o'rganilishi lozim. Pedagogik qarorlar qabul qilish – bu murakkab kognitiv jarayon bo'lib, unda talabalar o'zining refleksiv fikrlash qobiliyatlarini faollashtirib, o'rganish jarayonida yuzaga kelgan vaziyatlarni tahlil qiladi, baholaydi va samarali yechimlar ishlab chiqadi. Shu nuqtai nazardan, refleksiv fikrlashni rivojlantirish pedagogik jarayonda talabalar shaxsiy va professional rivojlanishini tizimli ravishda qo'llab-quvvatlashning asosiy omillaridan biri sifatida ko'riladi[1]. Refleksiv fikrlash kontseptsiyasi XIX–XX asrlarda pedagogika, psixologiya va epistemologiya sohalarida shakllangan bo'lib, u talabaning o'z o'rganish jarayonini, bilim olish usullarini va o'z faoliyati natijalarini tizimli ravishda tahlil qilish qobiliyatini anglatadi[2]. Filologiya talabalarining ilmiy-pedagogik faoliyatida refleksiv yondashuvlar talabalarning lingvistik, madaniy va didaktik bilimlarini o'zlashtirish, shuningdek, murakkab pedagogik vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilishga imkon yaratadi. Shu sababli, refleksiv fikrlashni o'qitish jarayoniga integratsiya qilish talabalarni faqat bilim egasi sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan va pedagogik faoliyatda ongli qarorlar qabul qila oladigan subyekt sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasi o'z ichiga talabaning vaziyatni baholash, alternativ

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

variantlarni ko‘rib chiqish, ularning natijalarini prognoz qilish va eng optimal yechimni tanlash qobiliyatini oladi. Filologiya yo‘nalishi talabalarining bu kompetensiyani shakllantirishda refleksiv fikrlashning roli juda katta, chunki u til, adabiyot va madaniyat bilan bog‘liq murakkab vaziyatlarda tezkor va asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, refleksiv yondashuvlar orqali talabalar o‘z pedagogik faoliyatini muntazam ravishda qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar[3]. Shuningdek, zamonaviy pedagogika va kognitiv psixologiya sohalarida olib borilgan tadqiqotlar refleksiv fikrlashning ijtimoiy va professional ahamiyatini ochib beradi. Misol uchun, Schön (1983) talabalarning “amaliy refleksiya” orqali o‘z tajribasini tizimli qayta ko‘rib chiqishi pedagogik qarorlarni samarali qabul qilishga xizmat qilishini ta’kidlaydi. Dewey (1933) esa refleksiv fikrlashni bilim va amaliyotni uyg‘unlashtirish vositasi sifatida ko‘radi va uni o‘quv jarayonining ajralmas qismi deb biladi. Shu nuqtai nazardan, filologiya talabalarining pedagogik kompetensiyalarini shakllantirishda refleksiv yondashuvlarni tizimli ravishda qo‘llash zaruriyati ortib bormoqda. Maqolada keltirilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, refleksiv fikrlashni rivojlantirish jarayonida talabalar nafaqat o‘z bilimlarini mustahkamlaydi, balki murakkab pedagogik vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilishga tayyorlanadi[4]. Bu jarayon, o‘z navbatida, talabalarni o‘z-o‘zini baholash, metakognitiv ko‘nikmalarni shakllantirish va pedagogik tajribalarni tizimli tahlil qilish orqali professional yetuklikka erishish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, refleksiv fikrlashni rivojlantirish filologiya talabalarini zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, interaktiv metodlarni va innovatsion o‘qitish usullarini samarali qo‘llashga yo‘naltiradi. Natijada, talabalar nafaqat o‘quv jarayonida, balki kelajakdagi pedagogik faoliyatida mustaqil, tanqidiy fikrlovchi va qaror qabul qilishda ongli subyekt sifatida shakllanadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi filologiya yo‘nalishi talabalari o‘rtasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish orqali pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy mexanizmlarini aniqlashdan iborat[5]. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan, refleksiv fikrlash kontseptsiyasini filologiya talabalarining professional tayyorgarligi kontekstida tahlil qilish; ikkinchidan, pedagogik qaror qabul qilish jarayonidagi refleksiv yondashuvlarning samaradorligini aniqlash; uchinchidan, o‘quv jarayonida refleksiv fikrlashni rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish. Natijada, maqola filologiya yo‘nalishi talabalari 337edagogic tayyorgarligi jarayonida refleksiv fikrlashning nazariy asoslarini, metodologik yondashuvlarini va amaliy imkoniyatlarini tizimli yoritib beradi, bu esa zamonaviy jarayonlarda samarali qarorlar qabul qilishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Chet el olimlari tomonidan refleksiv fikrlash (reflective thinking reflective practice) va pedagogik tayyorgarlik kontekstida olib borilgan tadqiqotlar filologiya yo‘nalishidagi talabalar hamda til-o‘qituvchilar (language teachers pre-service teachers) nuqtai nazaridan pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda muhim nazariy va metodologik vosita ekanligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, Thomas S. C. Farrell va Donald

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Schön (va tarixiy ildiz sifatida John Dewey) tadqiqotlari refleksiv yondashuvning konseptual asoslarini belgilagan. Farrell til o‘qitish (language teaching TESOL) kontekstida refleksiv amaliyotni aniqlashtirish va operationalizatsiya qilishga bag‘ishlangan bir qancha ishlarda refleksiv pedagog sifatida o‘qituvchilar kompetensiyasini shakllantirish uchun sistematik ramka taklif etadi. Masalan, uning “five-stage framework for reflecting on practice” modeli — “Philosophy, Principles, Theory-of-Practice, Practice va Beyond Practice” darajalarini o‘z ichiga oladi[6]. Bu model til o‘qituvchilarga nafaqat o‘qitish jarayonidagi metodik masalalarni tahlil qilish, balki o‘z pedagogik identiteti, nazariy ishonchlari va amaliy qarorlarini uzviy refleksiyaga asoslash imkoniyatini beradi. Schön esa — o‘qituvchi (va pedagog) professional subyekt sifatida “reflective practitioner” tushunchasini ilgari surdi, bunda u “reflection-in-action” (harakat davomida refleksiya) va “reflection-on-action” (harakat tugagach refleksiya) degan ikki modda orqali amaliy didaktik vaziyatlarda real vaqt rejimida ham, retrospektiv tahlil darajasida ham ongli fikrlashning zarurligini ta’kidladi. Ushbu yondashuvlar jamiyati til va pedagogika o‘qituvchilari (xususan, EFL / TESOL kontekstidagi) professional rivojlanishini rafinanlashtirishga yordam beradi, chunki refleksiv amaliyot orqali ular o‘z metodik harakatlarini qayta ko‘rib chiqadi, o‘z pedagogik qarorlarini ma’lum nazariy va amaliy asosga yo‘naltiradi, hamda mashg‘ulot samaradorligini oshiradi[7]. Bundan tashqari, sifatli pedagog tayyorgarlik doirasida refleksiv fikrlash — nafaqat metodik jihatdan, balki meta-kognitiv, qiymatga oid va identitetga oid qirralarni ham qamrab oladi. Farrell o‘z intervyularida, refleksiya faqat texnik rationalizm emas, balki “shaxs + pedagog” subyektining ichki hayoti, uning e’tiqodlari, qarashlari, pedagogik identiteti — bularning ham muhimligini ta’kidlaydi. Shuningdek, oxirgi yillarda olib borilgan tadqiqotlar refleksiv amaliyotni faqat individual refleksiya darajasida emas, balki kollegial refleksiya, guruh muhokamasi, sinfdan tashqari reflektiv pedagogik jurnallar, hamda hamkasblar bilan tajriba almashish orqali rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatdi[8]. Bu esa, til o‘qituvi va filologiya yo‘nalishidagi talabalar (kelajak pedagoglar) uchun refleksiv kompetensiyani shakllantirishda yangi pedagogik tashabbus va metodlarni qo‘llashga zamin yaratadi. Shunday qilib, Farrell va Schön kabi chet ellik olimlar tomonidan ishlab chiqilgan konseptual va metodologik yondashuvlar filologiya yo‘nalishidagi pedagogik tayyorgarlik jarayonida refleksiv fikrlash va pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirish uchun mustahkam nazariy asos va amaliy model taqdim etadi.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotda filologiya yo‘nalishi talabalari o‘rtasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish orqali pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishni o‘rganish uchun bir nechta uzviy bog‘langan metodlardan foydalanildi. Avvalo, sifatli tadqiqot metodlari doirasida intervyu va fokus-guruh suhbatlari orqali talabalar refleksiv fikrlash jarayonida duch keladigan pedagogik vaziyatlar va ularning qaror qabul qilish mexanizmlari tahlil qilindi. Shu bilan birga, eksperimental metod sifatida “refleksiv jurnal” va “pedagogik vaziyatlarda simulyatsiya” yondashuvlari qo‘llanildi, bunda talabalar real yoki model vaziyatlarda pedagogik qarorlar qabul qilib, ularning refleksiv

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

tahlilini olib bordi.Kvantitativ metodologiya elementlari sifatida testlar va so‘rovnomalar ishlatildi, ular orqali talabalar refleksiv fikrlash darajasi va pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasining o‘sish tendensiyasi statistik jihatdan aniqlash imkoniyati yaratildi. Shu bilan birga, tadqiqotda metakognitiv yondashuvlar va o‘z-o‘zini baholash metodlari integratsiya qilindi, bu talabalarni o‘z pedagogik qarorlarini va refleksiv faoliyatini tizimli tahlil qilishga yo‘naltirdi. Ushbu metodologik yondashuvlar majmuasi — sifatli va miqdoriy metodlarni kombinatsiya qilish orqali, talabalar pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonida refleksiv fikrlashni shakllantirish mexanizmini ilmiy asoslangan va tizimli tarzda o‘rganish imkonini berdi. Shu tariqa, tadqiqotda refleksiv fikrlashning pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligi metodologik jihatdan uzviy va ilmiy asoslangan holda yoritildi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, filologiya yo‘nalishi talabalari o‘rtasida refleksiv fikrlashni tizimli ravishda rivojlantirish pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasining sezilarli darajada oshishiga olib keldi; talabalar murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, alternativ yechimlarni baholash va eng optimal strategiyalarni tanlashda yuqori darajada metakognitiv ong ko‘rsatdilar, shu bilan birga refleksiv jurnal, intervyu va simulyatsiya metodlari orqali olingan ma’lumotlar ularning pedagogik amaliyotga tayyorgarligini mustahkamlash va qaror qabul qilish jarayonida ongli yondashuvni rivojlantirish imkonini berdi.

Muxokama: Filologiya yo‘nalishi talabalari o‘rtasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish va pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirish masalasida chet ellik olimlar orasida qiziqarli polemikalar mavjud. Thomas S. C. Farrell va Donald Schön refleksiv amaliyotning pedagogik samaradorlikdagi rolini turlicha yoritadilar. Farrell o‘z tadqiqotlarida refleksiv fikrlashni tizimli va bosqichma-bosqich rivojlantirishga urg‘u beradi; u til o‘qituvchilarini faqat amaliy tajribaga tayanmasdan, balki nazariy asoslarni ham chuqur o‘rganishga chaqiradi. Unga ko‘ra, pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonida o‘qituvchi refleksiya orqali nafaqat metodik xatolarni aniqlaydi, balki o‘z pedagogik identitetini shakllantiradi, bu esa professional kompetensiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Farrell refleksiv jarayonni besh bosqichda — Philosophy, Principles, Theory-of-Practice, Practice va Beyond Practice — rivojlantirishni taklif qiladi, bu esa talabalar uchun kompleks pedagogik vaziyatlarda ongli qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi. Boshqa tomondan, Schön refleksiv amaliyotni ikki asosiy turga — reflection-in-action va reflection-on-action — ajratadi. Unga ko‘ra, pedagogik qarorlar real vaqt rejimida, ya’ni dars davomida ham refleksiya orqali shakllanadi, shuningdek, dars yakunida retrospektiv tahlil yordamida mustahkamlanadi. Schön talabalarning va o‘qituvchilarning harakat davomida yuzaga kelgan pedagogik muammolarni tezkor tahlil qilish qobiliyati refleksiv fikrlashni samarali shakllantirish uchun eng muhim vosita ekanligini ta’kidlaydi. Farrell va Schön yondashuvlari o‘rtasidagi farq — asosan refleksiv jarayonni tizimli metodologik model sifatida ko‘rish va uni amaliy kontekstda — real vaqt va retrospektiv tarzda qo‘llashga bog‘liq. Farrell metodologik tizimga urg‘u berib, pedagogik qarorlar qabul qilishni nazariy va amaliy asosda uyg‘unlashtiradi[9]; Schön

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

esa real vaqtda qaror qabul qilish jarayonidagi dinamik refleksiyaga e'tibor qaratadi. Shu bilan birga, ikkalasi ham refleksiv fikrlashning talabalarning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'rni muhimligini tan oladi va uni amaliy faoliyatga integratsiya qilish zarurligini ta'kidlaydi[10]. Ushbu polemikadan kelib chiqqan holda, filologiya talabalari pedagogik tayyorgarlik jarayonida refleksiv fikrlashni rivojlantirish uchun har ikki yondashuvni uyg'unlashtirish tavsiya etiladi: tizimli bosqichma-bosqich refleksiya Farrell modeli yordamida shakllantiriladi, real vaqt va retrospektiv refleksiya esa Schön tamoyillari asosida qo'llaniladi. Shu tarzda, talabalar nafaqat pedagogik qarorlar qabul qilishda ongli subyektga aylanadi, balki murakkab vaziyatlarda mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa zamonaviy filologik pedagogik jarayonda samaradorlikni oshirishning muhim vositasi hisoblanadi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot filologiya yo'nalishi talabalari o'rtasida refleksiv fikrlashni rivojlantirish orqali pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, refleksiv fikrlash talabalarga murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, alternativ yechimlarni baholash va eng optimal qarorlarni qabul qilishda yuqori darajada metakognitiv ongni rivojlantirish imkonini beradi. Adabiyotlar tahlili chet ellik olimlar Farrell va Schön tomonidan ishlab chiqilgan konseptual va metodologik yondashuvlar filologiya talabalari pedagogik tayyorgarligida refleksiv amaliyotning samaradorligini mustahkamlashga xizmat qilishi aniqlangan. Metodologik jihatdan, sifatli va kvantitativ metodlarning uzviy integratsiyasi (intervyu, fokus-guruh, refleksiv jurnal, simulyatsiya va so'rovnomalar) talabalar pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini tizimli rivojlantirishga imkon yaratdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, refleksiv fikrlashni amaliyotga tatbiq etish orqali talabalar o'z pedagogik identitetini shakllantiradi, o'z-o'zini baholash va metakognitiv ko'nikmalarini mustahkamlaydi, shu bilan birga pedagogik jarayonlarda ongli va samarali qarorlar qabul qilishga tayyorlanadi. Muxokama bo'limida ta'kidlanganidek, Farrell va Schön yondashuvlarining uyg'unlashuvi filologiya talabalari uchun eng maqbul strategiya bo'lib, unda tizimli refleksiya va real vaqt refleksiyasi birgalikda qo'llanadi. Shu tarzda, talabalar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtiradi, balki pedagogik faoliyatda mustaqil, tanqidiy va ongli subyekt sifatida shakllanadi. Natijada, filologiya yo'nalishi talabalari pedagogik tayyorgarlik jarayonida refleksiv fikrlashni rivojlantirish samaradorligi aniqlandi, bu esa ularning pedagogik qarorlar qabul qilish kompetensiyasini mustahkamlash va zamonaviy o'qitish jarayonida yuqori natijalarga erishishga xizmat qiladi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, u filologiya fakultetlarida o'qitish jarayonida refleksiv metodlarni tizimli joriy etish va talabalarni professional tayyorgarlik darajasini oshirishga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

## ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

1. Djurayeva L. R. Talabalarda pedagogik ko ‘nikmalarni takomillashtirishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning amaliy asoslari //Inter education & global study. – 2025. – №. 4. – С. 475-482.
2. Xamidovna P. O. Talabalarda nutq madaniyati rivojlantirishda tanqidiy fikrlash kompeensiyasining ahamiyati //Журнал научных исследований и их решений. – 2025. – Т. 4. – №. 02. – С. 546-549.
3. Kubeysinova N. Talabalarining tanqidiy fikrlash ko’nikmasini shakllantirish //theory and analytical aspects of recent research. – 2024. – Т. 3. – №. 26. – С. 164-170.
4. Kenjaboyev A., Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik //Termiz: Surxon-nashr nashrmatbaa. – 2022.
5. Yoldasheva R. Talabalarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari //Наука и инновация. – 2025. – Т. 3. – №. 19. – С. 133-136.
6. Urazimbetov A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o ‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish //Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – Т. 3. – №. 8.
7. Jumayev S. O ‘quvchilarning tanqidiy fikrlash salohiyatini aniqlashda PISA topshiriqlari asosida diagnostika metodikasi //Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – Т. 3. – №. 8.
8. Ahmadjonova D. O ‘zbekiston maktablarida ingliz tili darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: yuqori sinflarda eksperimental tadqiqot dizayni //Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – Т. 3. – №. 8.
9. Abrami P.C. et al. Critical Thinking Instruction: Systematic Review and Meta-Analysis of Pedagogical Interventions. – New York: Springer, 2020. – 410 p
10. Brookhart S.M. Assessing Higher-Order Thinking in the Classroom. – London: Routledge, 2022. – 289 p.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jo'rayeva Dilnoza Ro'zimat qizi**, tadqiqotchi[**Жураева Дилноза Розимат кизи**, исследователь,], [**Jo'rayeva R.Dilnoza** researcher,]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 160107, 161 Babur shox Street]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# TEXNOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA STARTUP LOYIHALARINING O‘RNI

© O. O . Karimov [1]✉

[1]Jizzax davlat pedagogika universiteti, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida texnologiya fani o‘qituvchisidan ijodkorlik, tashabbuskorlik va loyihaviy fikrlash talab etiladi. Shu bois startap loyihalarini o‘quv jarayoniga kiritish texnologik ta’lim mazmunini yangilashning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

**MAQSAD:** texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashda startap loyihalarining pedagogik imkoniyatlarini asoslash hamda ular orqali shakllanadigan kasbiy kompetensiyalarni qisqacha tavsiflash.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda normativ hujjatlar, ilmiy manbalar tahlili, texnologik ta’lim amaliyoti kuzatuvi va startap asosidagi o‘quv loyihalarini umumlashtirish usullari qo‘llanildi. Startap loyihalarining bosqichma-bosqich tashkil etilishi va talaba faoliyatiga ta’siri tahlil qilindi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** startap loyihalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarda texnik-texnologik, metodik, axborot-kommunikatsion, ijodiy va kommunikativ kompetensiyalarni kompleks rivojlantirishi aniqlandi. Loyihaviy va startap faoliyati orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda bozor tahlili, jamoada ishlash va innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo‘llash ko‘nikmalari shakllanadi.

**XULOSA:** startap loyihalari texnologiya fani o‘qituvchilarini zamonaviy mehnat bozori va raqamli iqtisodiyot talablariga mos, ijodkor va raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlashning samarali vositasidir. Ularni o‘quv rejalari va amaliy mashg‘ulotlarga tizimli kiritish kasbiy mahoratni oshirish va ta’lim sifati yaxshilanishiga xizmat qiladi.

**Kalit so‘zlar:** texnologiya, startap loyiha, innovatsion ta’lim, texnik-texnologik kompetensiya, metodik kompetensiya, axborot-kommunikatsion kompetensiya, ijodkorlik, raqamli iqtisodiyot, loyiha faoliyati, kasbiy mahorat.

**Iqtibos uchun**: Karimov O. O. Texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashda startup loyihalarining o‘rni.// Inter education & global study. 2025. №12. B.342–348.

## РОЛЬ СТАРТАП-ПРОЕКТОВ В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ

©О. О. Каримов[1]✉

[1]Джизакский государственный педагогический университет, Джизак, Узбекистан

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в условиях глобализации и цифровой экономики от учителя технологии требуется креативность, инициативность и развитое проектное мышление. Поэтому включение стартап-проектов в содержание технологического образования рассматривается как важное направление его модернизации.

**ЦЕЛЬ:** теоретически обосновать педагогический потенциал стартап-проектов в подготовке учителей технологии и кратко охарактеризовать формируемые при этом профессиональные компетенции.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** исследование опиралось на анализ нормативных документов, научно-методической литературы, наблюдение за практикой технологического образования и обобщение опыта учебных стартап-проектов. Рассмотрены этапы их реализации и влияние на учебно-профессиональную деятельность студентов.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** установлено, что интеграция стартап-проектов способствует комплексному развитию технико-технологической, методической, информационно-коммуникационной, творческой и коммуникативной компетенций будущих учителей. Проектная и стартап-деятельность формирует навыки анализа рынка, работы в команде и применения инновационных педагогических технологий.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** стартап-проекты являются эффективным средством подготовки конкурентоспособных учителей технологии, отвечающих требованиям рынка труда и цифровой экономики. Их систематическое включение в учебные планы и практические занятия способствует росту профессионального мастерства и повышению качества образования.

**Ключевые слова:** технология, стартап-проект, инновационное образование, технико-технологическая компетенция, методическая компетенция, информационно-коммуникационная компетенция, креативность, цифровая экономика, проектная деятельность, профессиональное мастерство.

**Для цитирования**: Каримов.О. О. Роль стартап-проектов в подготовке учителей технологии.// Inter education & global study.2025. №12. С. 342–348.

## THE ROLE OF STARTUP PROJECTS IN TECHNOLOGY TEACHER TRAINING

© Orif.O. Karimov [1]✉
[1]Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in the context of globalization and the digital economy, technology teachers are expected to demonstrate creativity, initiative and project-based thinking. Therefore, incorporating startup projects into technological education is seen as an important direction of its modernization.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**AIM:** to substantiate the pedagogical potential of startup projects in the training of technology teachers and to briefly describe the professional competencies formed through this approach.

**MATERIALS AND METHODS:** the study is based on the analysis of policy documents, scientific and methodological literature, observation of technological education practice, and generalization of experience with educational startup projects. The stages of their implementation and their influence on students' learning and professional activity were examined.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings show that integrating startup projects fosters comprehensive development of technical-technological, methodological, information-communication, creative and communicative competences of future teachers. Project and startup activities build skills in market analysis, teamwork and the use of innovative teaching methods.

**CONCLUSION:** startup projects serve as an effective tool for preparing competitive technology teachers who meet the demands of the labour market and the digital economy. Their systematic inclusion in curricula and practical training enhances professional skills and contributes to improving the quality of education.

**Keywords:** technology, startup project, innovative education, technical-technological competence, methodological competence, information and communication competence, creativity, digital economy, project activity, professional skills.

**For citation**: Orif. O. Karimov. (2025) 'The role of startup projects in technology teacher training', Inter education & global study, (12), pp. 342–348. (In Uzbek).

**M**amlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalarga muvofiq kadrlar tayyorlashning mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashga zarur shart-sharoitlar yaratish, oliy ta'lim darajasini sifat jihatidan oshirish va tubdan takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va modernizatsiya qilish, zamonaviy o'quv-ilmiy laboratoriyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash bo'yicha Oliy ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish dasturi tasdiqlandi[1]. O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi[2].

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2909-son qarori

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi 5847-sonli "O'zbekiston Respublikasi

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Bugungi globallashuv jarayonlari, raqamli iqtisodiyotning tezkor rivoji, mehnat bozori talablarining dinamik o‘zgarishi ta’lim tizimi oldiga tamoman yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Hozirgi davr shuni ko‘rsatmoqdaki, maktab bitiruvchisi faqat tayyor bilimlarga ega bo‘lishi yetarli emas, balki u o‘zida mustaqil fikrlash, muammoni yechish, kreativ yondashish, axborotni tahlil qilish va undan maqsadga muvofiq foydalanish kabi kompetensiyalarni namoyon eta olishi lozim. Shu sababli umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan “Texnologiya” fani nafaqat texnik ko‘nikmalarni shakllantiruvchi amaliy fan sifatida, balki o‘quvchini kundalik faoliyatga, ishlab chiqarish jarayonlariga va zamonaviy texnologiyalarga moslashtiruvchi innovatsion ta’lim sohasi sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Texnologiya fani o‘qituvchisining vazifasi faqat buyum yasash, mashg‘ulot o‘tkazish yoki ustaxonada dars tashkil etish bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kasbiy qiziqishni uyg‘otish, mehnat madaniyati, tejamkorlik, tashabbuskorlik va mas’uliyatlilik kabi shaxsiy sifatlarni shakllantirishi zarur. Bugungi kun talabi shuki, texnologiya fani o‘qituvchisi o‘quvchini nafaqat ma’lum bir kasbga yo‘naltiradi, balki uni kelajakda yangi kasblarni o‘zlashtirishga, yangilik yaratishga, startap tashabbuslari bilan jamiyatga foyda keltirishga tayyorlaydi.

“Ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni o‘tmish qoldiqlaridan tozalash va rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga ko‘tarish, jamiyat ravnaqi uchun yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash ta’lim tizimi xodimlarining umumiy vazifasidir”[3].

Shu nuqtai nazardan qaraganda, bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida startap loyihalarini o‘quv dasturiga integratsiya qilish dolzarb va samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi. Startap loyihalari talabalarni real hayotga yaqin bo‘lgan muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish, yechim ishlab chiqish, prototip yaratish va uni hayotga tatbiq etish jarayonlariga jalb etadi. Bu esa o‘quv jarayonida nazariya va amaliyot birligiga erishish, o‘rgangan bilimlarning aniq natijaga aylanishi, o‘qituvchilik kasbining innovatsion jihatlarini kuchaytirish imkonini beradi.

Startap loyihalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda:

- ✓ tadqiqotchilik faoliyati;
- ✓ ijodiy loyihalash;
- ✓ loyihani rejalash va boshqarish;
- ✓ jamoada ishlash va yetakchilik;
- ✓ bozor tahlili va iqtisodiy hisob-kitoblar;
- ✓ innovatsion pedagogik metodlarni qo‘llash kabi zamonaviy pedagogik va iqtisodiy kompetensiyalar shakllanadi.

Demak, startap loyihalarini texnologik ta’limga tatbiq etish bu shunchaki qo‘shimcha mashg‘ulot emas, balki ta’lim mazmunini modernizatsiya qiluvchi, bo‘lajak

Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni

3 Muslimov N.A., Sharipov Sh.S., Qo‘ysinov O.A. Mehnat ta’limi o‘qitish metodikasi, kasb tanlashga yo‘llash. Darslik. – T.: TDPU, 2014.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

o‘qituvchini zamonaviy ishlab chiqarish va raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtiruvchi strategik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Startap bu yangi, innovatsion g‘oya yoki muammoning o‘ziga xos yechimiga asoslangan, real bozorga yo‘naltirilgan, iqtisodiy qiymatga ega mahsulot, xizmat yoki texnologiyani yaratish jarayonidir. Startap odatiy biznesdan farqli o‘laroq, aniq shakllanib bo‘lmagan, lekin rivojlanish va kengayish salohiyatiga ega bo‘lgan loyiha bo‘lib, unda tajriba, tahlil, prototiplash va bozor sinovlari muhim o‘rin tutadi. Ta’lim jarayonida startaplar bilan ishlash bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini kundalik hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga, mavjud resurslardan oqilona foydalanishga, jamoa bilan uyg‘un hamkorlikda faoliyat yuritishga o‘rgatadi.

Startap loyihasi ustida ishlash jarayonida talaba:

- ✓ muammoni aniqlaydi va uni asoslaydi;
- ✓ ehtiyoj va iste’molchilar auditoriyasini tahlil qiladi;
- ✓ g‘oyani konsepsiya darajasiga keltiradi;
- ✓ birinchi namunaviy mahsulot (prototip) yaratadi;
- ✓ prototipni sinovdan o‘tkazadi, xatolarni tahlil qiladi va takomillashtiradi;
- ✓ mahsulotni himoya qiladi, taqdim qiladi va bozorga joriy etish yo‘llarini ishlab chiqadi.

Bu jarayon davomida talaba nafaqat texnik bilim va amaliy ko‘nikmalarni chuqurlashtiradi, balki iqtisodiy fikrlash, boshqaruv, kommunikatsiya va marketing kompetensiyalarini ham egallaydi. Shuningdek, startap faoliyati o‘quvchini yangilik yaratishga, tashabbuskorlikka, ijodkorlik va mas’uliyat bilan ish yuritishga yo‘naltiradi. Natijada, startap loyihalari texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlashda nafaqat kasbiy mahoratni oshiradi, balki kelajak ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvni olib kirishga yordam beradi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma’lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o‘z faoliyatida qo‘llay bilishni taqozo etadi[4].

Texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida startap loyihalarini qo‘llash nafaqat amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki kasbiy kompetensiyalar majmuasini shakllantiruvchi samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu kompetensiyalar o‘qituvchining kelajakdagi faoliyatida innovatsion, ijodkor va raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Texnik-texnologik kompetensiya

Bu kompetensiya o‘qituvchining turli texnik vositalar, materiallar va ishlab

4 N.Muslimov, O.Qo’ysinov Bo`lajak o`qituvchilarning pedagogik kompetentligini shakllantirish nazariyasi. Toshkent 2014

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

chiqarish jarayonlarini chuqur bilishiga asoslanadi. Startap loyihalari orqali talaba mahsulotni loyihalash, texnik chizma tayyorlash, prototip yaratish, 3D modellashtirish, Arduino, CNC, payvandlash, yog‘och va metall bilan ishlash kabi amaliy jarayonlarni o‘zlashtiradi. Natijada, u texnologik muammolarga amaliy yechim topa oladigan, ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarishga qodir mutaxassis sifatida shakllanadi.

Metodik kompetensiya

Metodik kompetensiya o‘qituvchining o‘quv jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish, darsni loyihalash, o‘quv materiallarini tanlash, baholash mezonlarini ishlab chiqish va ta’limni innovatsion metodlar asosida tashkil etish qobiliyatini bildiradi. Startap faoliyati orqali talaba loyihaviy yondashuv, muammoli ta’lim, “Design Thinking” (dizaynerlik fikrlash) va “Project-based learning” (loyihaga asoslangan ta’lim) metodlarini amaliyotda qo‘llashni o‘rganadi. Bu esa uni kelajakda o‘quvchilarga ham shunday faol va ijodiy metodlarda ta’lim berishga tayyorlaydi.

Axborot-kommunikatsion kompetensiya

Raqamli asrda o‘qituvchining eng zarur kompetensiyalaridan biri bu axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishdir. Startap loyihalari jarayonida talaba axborot resurslari bilan ishlash, internet orqali ma’lumot izlash, ma’lumotlarni qayta ishlash, grafik dizayn dasturlaridan foydalanish, 3D modellash va virtual taqdimotlar tayyorlashni o‘rganadi. Shuningdek, u o‘z g‘oyasini onlayn platformalarda ilgari surish, marketing materiallari yaratish, ijtimoiy tarmoqlarda loyihasini targ‘ib qilish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.

Ijodkorlik va innovatsion kompetensiya

Startap loyihalarining eng muhim jihati bu ijodiy fikrlashni rag‘batlantirishidir. Talaba o‘z g‘oyasini yaratishdan tortib, uni amaliy mahsulotga aylantirishgacha bo‘lgan jarayonni boshdan kechiradi. Bu jarayon uning ixtirochilik, tashabbuskorlik, muammolarga noodatiy yechim topish va yangilik yaratish salohiyatini kuchaytiradi. Natijada, o‘qituvchi sifatida u o‘quvchilarni ham kreativ va innovatsion fikrlashga unday oladi.

Kommunikativ kompetensiya

Startap jarayonining ajralmas qismi bu jamoada ishlash, muloqot qilish va o‘z fikrini asosli himoya qila olishdir. Talabalar startap loyihalarida guruh bo‘lib ishlash orqali liderlik, tinglash, muzokara yuritish, taqdimot qilish va ijtimoiy mas’uliyat bilan faoliyat yuritish ko‘nikmalarini shakllantiradilar. Bu kompetensiya kelajakda o‘qituvchining o‘quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali pedagogik muloqot o‘rnatishida muhim ahamiyat kasb etadi. Startap loyihalari o‘quv jarayonida nafaqat amaliy faoliyatni jonlantiradi, balki bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchisining kasbiy mahoratini kompleks tarzda rivojlantiradi. U texnik, metodik, axborot, innovatsion va kommunikativ kompetensiyalarni o‘zida mujassam etgan, ta’lim tizimining yangi talablariga mos kadr sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, startap loyihalarini texnologiya fani o‘qituvchilarini tayyorlash jarayoniga tatbiq etish bu ta’lim mazmunini zamonaviy iqtisodiy, texnologik va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

ijtimoiy rivojlanish talablari bilan uyg‘unlashtiruvchi samarali yondashuvdir. Ushbu yondashuv o‘quv jarayonini an’anaviy reproduktiv o‘qitish modelidan chiqarib, uni faol, natijaga yo‘naltirilgan va amaliy tajribaga asoslangan shaklga keltiradi. Startap loyihalari orqali talabalarda faqat texnik yoki ishlab chiqarish ko‘nikmalari emas, balki innovatsion fikrlash, iqtisodiy tahlil, muammoli vaziyatni hal etish, mustaqil qaror qabul qilish va jamoa bilan ishlash kabi XXI asr kompetensiyalari shakllanadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi «Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-2909-son qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi 5847-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni
3. Muslimov N.A., Sharipov Sh.S., Qo‘ysinov O.A. Mehnat ta’limi o‘qitish metodikasi, kasb tanlashga yo‘llash. Darslik. – T.: TDPU, 2014.
4. Muslimov N.A., Qo’ysinov O.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik kompetentligini shakllantirish nazariyasi. Toshkent 2014
5. http://www.istedod.uz
6. http://www.pedagog.uz/
7. http://www.ziyonet.uz/

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Karimov Orif Obloqul o‘g‘li**, katta o‘qituvchisi (PhD) [**Каримов Ориф Облокул ўғли**, старший преподаватель (PhD)], [**Karimov O.Orif** Senior Lecturer (PhD)]; manzil: Rashidov ko ' chasi 4, 130100, Jizzax, Jizzax viloyati, [адрес: Ул. Рашидова 4, 130100, Джизак, Джизакская область], [address: Rashidova St. 4, 130100, Jizzakh, Jizzakh region.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# TALABALARDA ALGORITMIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MIKROXIZMATLARGA ASOSLANGAN BACKEND ARXITEKTURASI VA KOGNITIV ERGONOMIK DIZAYN ORQALI SHAXSGA MOS BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

© N.R. Kayumova [1]✉

[1]O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, Jizzax, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** raqamli boshqaruv tizimlari real vaqt tahlili, murakkab ma’lumot oqimlari va moslashuvchan xizmatlar arxitekturasini talab qiladi. Mikroxizmatli yondashuv modullilik va skalalanish imkonini bersa, kognitiv ergonomika tamoyillari UI/UX samaradorligini oshirib, kognitiv yuklamani kamaytiradi. Shu asosda backend va UX integratsiyasi shaxsga yo‘naltirilgan boshqaruvning metodologik poydevori sifatida izohlanadi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — mikroxizmatli backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn asosida shaxsga mos boshqaruv tizimini takomillashtirish, integratsion arxitektura modelini ishlab chiqish hamda uning texnik va ergonomik samaradorligini baholashdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda mikroxizmatlar arxitekturasi, RESTful API, konteynerizatsiya (Docker) va orkestratsiya (Kubernetes) yechimlari qo‘llanildi; xizmatlararo load balancing va service discovery mexanizmlari ishlatildi. UI/UX qismi kognitiv ergonomika tamoyillari asosida loyihalanib, eye-tracking, heatmap va usability testing orqali tahlil qilindi. Shaxsiylashtirish uchun AI va Data Analytics asosidagi profiling (Decision Tree, K-Means) yondashuvlari joriy etildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** natijalar mikroxizmatli model monolit arxitekturaga nisbatan backend so‘rovlarini qayta ishlash, barqarorlik va moslashuvchanlik ko‘rsatkichlarini yaxshilashini ko‘rsatdi; UX dizayn optimallashtirilishi kognitiv yuklamani kamaytirib, qaror qabul qilish aniqligi va refleksiyani oshirdi. Tajriba-sinovda tizimning ishlash ko‘rsatkichlari va foydalanuvchi reaksiyasi sezilarli tezlashgani, shuningdek kognitiv ergonomika va AI-driven personalizatsiya uyg‘unligi boshqaruv samaradorligini kompleks oshirishi asoslandi.

**XULOSA:** mikroxizmatli backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn integratsiyasi shaxsga mos boshqaruv tizimlarini yaratishda texnik barqarorlik, kengaytirish qulayligi hamda foydalanuvchi samaradorligini ta’minlaydigan istiqbolli yechim ekani tasdiqlandi. Taklif etilgan model O‘zbekistonning “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi talablari bilan uyg‘un holda davlat, ta’lim va ishlab chiqarish boshqaruvida moslashuvchan, inson-markazli raqamli platformalarni joriy etish uchun metodologik asos bo‘la oladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Kalit so‘zlar:** mikroxizmatli arxitektura, kognitiv ergonomika, UI/UX, shaxsga mos boshqaruv, AI-driven analytics, Data Mining, RESTful API, Docker, Kubernetes, personalizatsiya.

**Iqtibos uchun**: Kayumova N.R. Talabalarda algoritmik kompetentlikni rivojlantirishning mikroxizmatlarga asoslangan backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn orqali shaxsga mos boshqaruv tizimini takomillashtirish.// Inter education & global study. 2025. №12. B.349–362.

# УЛУЧШЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ МИКРОСЕРВИСНОЙ БЭКЭНД-АРХИТЕКТУРЫ И КОГНИТИВНОГО ЭРГОНОМИЧНОГО ДИЗАЙНА ДЛЯ РАЗВИТИЯ АЛГОРИТМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

©Н.Р. Каюмова[1]✉
[1]Джизакский филиал Национального университета Узбекистана, Джизак, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** современные цифровые системы управления требуют модульной архитектуры, масштабируемости и аналитики в режиме реального времени. Микросервисы обеспечивают независимость компонентов и удобство сопровождения, тогда как когнитивная эргономика повышает результативность взаимодействия человека с интерфейсом за счет снижения когнитивной нагрузки. Интеграция backend и UX трактуется как ключевое условие персонализированного управления.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — разработать и обосновать интеграционную модель персонализированной системы управления на основе микросервисной архитектуры и когнитивно-эргономичного дизайна, а также оценить ее техническую и эргономическую эффективность.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** применены микросервисный подход к backend, RESTful API и контейнеризация (Docker) с оркестрацией (Kubernetes), включая механизмы балансировки нагрузки и обнаружения сервисов. UI/UX проектировался по принципам когнитивной эргономики и оценивался методами eye-tracking, heatmap и usability testing. Персонализация реализована на базе AI и Data Analytics с использованием Decision Tree и K-Means для профилирования и сегментации пользователей.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты показывают, что микросервисная модель превосходит монолитную по показателям производительности, устойчивости и расширяемости, а когнитивно-эргономичная оптимизация интерфейса снижает когнитивную нагрузку и улучшает скорость/точность пользовательских решений. Эксперимент подтверждает

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

синергетический эффект интеграции microservices и когнитивного UX, усиленный AI-driven персонализацией и аналитикой поведения.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** интеграция микросервисной backend-архитектуры и когнитивной эргономики является эффективным направлением разработки персонализированных систем управления, повышающим надежность, масштабируемость и пользовательскую продуктивность. Предложенная модель применима для задач цифровой трансформации в рамках национальных приоритетов и может быть масштабирована на государственные, образовательные и производственные системы управления.

**Ключевые слова:** микросервисная архитектура, когнитивная эргономика, UI/UX, персонализированное управление, AI-driven analytics, Data Mining, RESTful API, Docker, Kubernetes, персонализация.

**Для цитирования**: Каюмова Н. Р. Улучшение индивидуально-ориентированной системы управления с помощью микросервисной бэкэнд-архитектуры и когнитивного эргономичного дизайна для развития алгоритмической компетентности у студентов.// Inter education & global study.2025. №8. С. 349–362.

## IMPROVING AN INDIVIDUALLY-ORIENTED MANAGEMENT SYSTEM USING MICROSERVICE BACKEND ARCHITECTURE AND COGNITIVE ERGONOMIC DESIGN TO DEVELOP STUDENTS' ALGORITHMIC COMPETENCE

© Nazokat.R. Kayumova [1]✉
[1]Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan, Jizzakh, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** contemporary digital management systems require scalable, modular architectures and real-time analytics. Microservices enhance maintainability and independent service evolution, while cognitive ergonomics improves UI/UX by reducing cognitive load and strengthening decision accuracy. Accordingly, backend–UX integration is framed as a core mechanism for effective personalization.

**AIM:** the study aims to design and substantiate an integrated model of a personalized management system based on microservices architecture and cognitive ergonomic UI/UX, and to evaluate its technical and ergonomic performance.

**MATERIALS AND METHODS:** the backend was implemented using microservices connected via RESTful APIs and deployed with containerization (Docker) and orchestration (Kubernetes), supported by load balancing and service discovery. The UI/UX was designed according to cognitive ergonomics principles and assessed through eye-tracking, heatmaps, and usability testing. Personalization relied on AI and data analytics, using Decision Trees and K-Means clustering for profiling and segmentation.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings show that the microservices model outperforms a monolithic approach in performance, uptime, and extensibility, while

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

cognitive ergonomic optimization reduces cognitive load and improves interaction speed and reflective self-assessment. The discussion highlights the synergy of microservices and cognitive UX, further strengthened by AI-driven personalization and real-time user analytics.

**CONCLUSION:** integrating microservices-based backend architecture with cognitive ergonomic design is validated as an effective pathway to building personalized management systems that are scalable, robust, and user-centered. The proposed model aligns with digital transformation priorities and is transferable to governance, education, and industry management contexts.

**Keywords:** microservices architecture, cognitive ergonomics, UI/UX, personalized management, AI-driven analytics, Data Mining, RESTful API, Docker, Kubernetes, personalization.

**For citation**: Nazokat.R. Kayumova. (2025) 'Improving an individually-oriented management system using microservice backend architecture and cognitive ergonomic design to develop students' algorithmic competence', Inter education & global study, (12), pp. 349–362. (In Uzbek).

**R**aqamli boshqaruv tizimlarida mikroxizmatli (microservices-based) arxitekturalarning ahamiyati va afzalliklari

So‘nggi yillarda raqamli boshqaruv tizimlari murakkab ma’lumot oqimlari, o‘zaro bog‘liq xizmatlar va real vaqt tahliliga asoslangan boshqaruv talablarini qondirish uchun yangi texnologik yondashuvlarni talab etmoqda. Shunday yechimlardan biri — mikroxizmatli arxitektura (microservices architecture) — bo‘lib, u monolit tizimlarga nisbatan modullilik, skalalanish va mustaqil xizmatlarni boshqarish imkoniyatlarini ta’minlaydi. Fowler & Lewis (2020) ta’kidlaganidek, mikroxizmatlar asosida qurilgan backend tizimlar mustaqil komponentlarning uzviy hamkorligiga asoslanib, tizimni uzluksiz rivojlantirish va yangilash imkonini beradi. Bu yondashuv, ayniqsa, shaxsga mos boshqaruv tizimlarida foydalanuvchi bilan dinamik o‘zaro aloqani ta’minlash, real vaqt ma’lumotlarini tahlil qilish va xizmatlarni avtomatik moslashtirish uchun zarurdir.

1.2. Kognitiv ergonomika tamoyillarining foydalanuvchi interfeysi va boshqaruv tizimi samaradorligiga ta’siri

Kognitiv ergonomika — bu insonning axborot qabul qilishi, fikrlashi va qaror qabul qilish jarayonini inobatga olgan holda tizimni loyihalashga qaratilgan ilmiy yo‘nalishdir. Norman (2013) va Wickens (2021) tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv ergonomika nazariyasi foydalanuvchi interfeysida minimal kognitiv yuklama, intuitiv navigatsiya, vizual muvozanat va tezkor teskari aloqa kabi tamoyillarga asoslanadi. Bunday yondashuv foydalanuvchining diqqat resurslarini optimallashtirib, boshqaruv tizimi bilan o‘zaro aloqaning aniqligini va tezkorligini oshiradi. Kognitiv ergonomik dizayn nafaqat estetik yoki vizual jihatdan qulaylikni, balki foydalanuvchining kognitiv moslashuvchanligi va qaror qabul qilish aniqligini ham oshiradi. Shu bois, mikroxizmatli tizimlar uchun ishlab chiqilayotgan interfeysda foydalanuvchi fikrlash modeli, diqqat markazi va xatti-harakatlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

psixologiyasini hisobga olish muhimdir.

1.3. Shaxsga mos (personalized) boshqaruv tizimlarini yaratishda backend va UX dizayn integratsiyasining ilmiy asoslari

Zamonaviy boshqaruv tizimlarida backend (server-side) va UX (user experience) komponentlarining integratsiyasi shaxsga yo‘naltirilgan boshqaruvning markaziy mexanizmiga aylanmoqda. Backend tizimi foydalanuvchi ma’lumotlarini yig‘ish, tahlil qilish va qayta ishlashni amalga oshirsa, UX dizayn bu natijalarni inson uchun qulay, psixologik jihatdan mos interfeysda aks ettiradi. Hassenzahl (2018) va Zhang (2022) tadqiqotlariga ko‘ra, foydalanuvchi tajribasini yaxshilash va boshqaruv samaradorligini oshirish uchun tizimning arxitektura qatlami (backend) bilan inson-kompyuter o‘zaro aloqasi (UX) o‘rtasida kognitiv muvofiqlik zarur. Shu integratsiya orqali tizim foydalanuvchining individual xatti-harakati, afzalliklari va o‘rganish uslublariga moslashadi. Bu esa shaxsga mos boshqaruv tizimini yaratishning metodologik asosini tashkil etadi.

1.4. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va axborot tizimlarida moslashuvchan arxitekturaviy yondashuvlar talablari

O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi (PF–6079, 2020) mamlakat boshqaruv tizimlarini raqamlashtirish, axborot xavfsizligini mustahkamlash va foydalanuvchiga yo‘naltirilgan xizmatlarni kengaytirishni nazarda tutadi. Strategiyada davlat va ta’lim tizimlarida modullik, avtomatlashtirish, moslashuvchan integratsiya va sun’iy intellektga asoslangan boshqaruv tamoyillari belgilab berilgan. Shu nuqtai nazardan, mikroxizmatlarga asoslangan backend arxitekturalar bu talablarni amalga oshirish uchun eng maqbul yechimlardan biridir. Ular xizmatlararo mustaqillik, yuqori uzilishsiz ishlash (fault tolerance) va kognitiv dizayn orqali foydalanuvchining ishonchli boshqaruv tajribasini ta’minlaydi.

1.5. Tadqiqotning maqsadi, ob’ekti, predmeti va asosiy vazifalari

Tadqiqot maqsadi — mikroxizmatli backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn asosida shaxsga mos boshqaruv tizimini takomillashtirish, uning arxitektura modeli va dizayn tamoyillarini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqot ob’ekti — raqamli boshqaruv tizimlari va ularning foydalanuvchi bilan o‘zaro aloqasi.

Tadqiqot predmeti — mikroxizmatli backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn integratsiyasi orqali shaxsga yo‘naltirilgan boshqaruv mexanizmlari.

Tadqiqot vazifalari:

1. Mikroxizmatli tizimlarning arxitekturaviy xususiyatlarini va ularning afzalliklarini tahlil qilish.
2. Kognitiv ergonomika tamoyillarini boshqaruv interfeyslari dizayniga tatbiq etish.
3. Backend va UX o‘rtasidagi integratsiya modelini ishlab chiqish.
4. Shaxsga mos boshqaruv tizimi uchun AI va Data Analytics asosida foydalanuvchi tahlil mexanizmini yaratish.
5. Taklif etilgan modelning texnik va ergonomik samaradorligini tajriba-sinov asosida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

baholash.

2. TADQIQOT METODLARI (METHODS)

2.1. Mikroxizmatlar arxitekturasi, kognitiv ergonomika va shaxsga yo‘naltirilgan tizimlarga oid ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish

Tadqiqotning birinchi bosqichida mikroxizmatli arxitektura, kognitiv ergonomika va shaxsga yo‘naltirilgan boshqaruv tizimlariga oid xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar tizimli tahlil qilindi. Fowler & Lewis (2020) tomonidan ilgari surilgan mikroxizmatlar printsiplari, Norman (2013) va Wickens (2021) tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv ergonomika tamoyillari hamda Hassenzahl (2018) va Zhang (2022) tomonidan asoslangan UX dizaynning shaxsiylashtirilgan yondashuvlari o‘rganildi. Tahlil davomida mikroxizmatli backend arxitekturasining modullilik, mustaqil xizmatlarni boshqarish va integratsiya qulayligi kabi afzalliklari aniqlanib, ularni ergonomik dizayn bilan uyg‘unlashtirishning metodologik asosi ishlab chiqildi. Adabiyotlar tahlili natijasida boshqaruv tizimini takomillashtirish uchun “modullik – moslashuvchanlik – kognitiv yengillik” triadasi asosiy ilmiy konsept sifatida qabul qilindi.

2.2. Backend tizimlarni loyihalashda mikroxizmatlar, RESTful API, va konteynerizatsiya (Docker, Kubernetes) texnologiyalarini qo‘llash

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida mikroxizmatlarga asoslangan backend tizimi ishlab chiqildi. Har bir xizmat (service) mustaqil ishlaydigan modul sifatida ishlab chiqilib, ular o‘zaro RESTful API orqali integratsiyalandi. Bu yondashuv tizimni kengaytirish (scalability) va ishonchlilik (fault tolerance) darajasini oshirish imkonini berdi. Tizimni joylashtirish (deployment) bosqichida Docker konteynerlari va Kubernetes orchestration texnologiyalari qo‘llanilib, xizmatlar orasidagi bog‘liqlik minimal darajaga tushirildi. Har bir xizmat uchun load balancing va service discovery mexanizmlari ishlab chiqilib, tizim foydalanuvchi soni ortgan holatlarda ham barqaror ishlashi ta’minlandi. Natijada, ishlab chiqilgan backend arxitekturasi real vaqt ma’lumotlarini qayta ishlash, modullarni mustaqil yangilash va xizmatlarni avtomatik boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

2.3. Kognitiv ergonomik dizaynni ishlab chiqishda foydalanuvchi tajribasi (UX) tahlili, foydalanuvchi xulqini kuzatish (Eye-tracking, Heatmap) metodlari

Tizimning foydalanuvchi interfeysi (UI/UX) qismini loyihalashda kognitiv ergonomika tamoyillariga asoslanildi. Foydalanuvchi tajribasini tahlil qilish uchun eye-tracking, heatmap va usability testing metodlari qo‘llanildi. Eye-tracking yordamida foydalanuvchilarning diqqat markazi, qarash yo‘nalishlari va harakat tezligi o‘lchandi; heatmap esa interfeysdagi eng ko‘p e’tibor qaratilgan elementlarni aniqladi. Natijalar asosida vizual yuklama (cognitive load) kamaytirilib, intuitiv navigatsiya va vizual teskari aloqa tizimi ishlab chiqildi. Dizaynning asosiy tamoyillari — axborot zichligini kamaytirish, rang kontrastini muvozanatlashtirish, kognitiv markazni vizual fokus bilan uyg‘unlashtirish — foydalanuvchi samaradorligini 23–25% ga oshirdi. Shu orqali kognitiv ergonomik dizayn backenddagi analitik mexanizmlar bilan uzviy bog‘landi.

2.4. Shaxsga mos boshqaruv algoritmini ishlab chiqish: AI va Data Analytics asosida foydalanuvchi profilini aniqlash

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Shaxsga mos boshqaruv tizimini yaratish jarayonida sun'iy intellekt (AI) va Data Analytics texnologiyalariga asoslangan foydalanuvchi tahlil algoritmi ishlab chiqildi. Ushbu algoritm foydalanuvchining tizimdagi faoliyati (kirish tezligi, topshiriq bajarish vaqti, o‘zaro muloqot, refleksiya darajasi) asosida personal profiling modelini yaratadi. Foydalanuvchi profili machine learning asosida tahlil qilinib, unga mos interfeys variantlari va xizmat ustuvorliklari avtomatik shakllantiriladi. Decision Tree va K-Means Clustering algoritmlari yordamida foydalanuvchilar kognitiv xatti-harakatlari bo‘yicha toifalarga ajratildi. Shu tarzda tizim foydalanuvchining psixologik modeli va kognitiv qobiliyatlariga mos boshqaruv strategiyasini tanlaydi. Bu yondashuv foydalanuvchining individual o‘zlashtirish darajasini 20–30% gacha oshirish imkonini berdi.

2.5. Tajriba-sinov ishlari: tizim samaradorligini aniqlash uchun backend ishlash tezligi, foydalanuvchi javob va refleksiya ko‘rsatkichlarini o‘lchash

Tadqiqotning yakuniy bosqichida ishlab chiqilgan modelning texnik va psixologik samaradorligi sinovdan o‘tkazildi. Tajriba-sinov ishlari “Smart Management System” test muhitida o‘tkazilib, 120 nafar foydalanuvchi ishtirok etdi. Sinov davomida uchta asosiy ko‘rsatkich o‘lchandi:

1. Backend ishlash tezligi — xizmatlararo so‘rovlar o‘rtacha 40–60 millisekundda bajarildi, bu monolit tizimlarga nisbatan 45% tezroq natija.
2. Foydalanuvchi javob samaradorligi — UX interfeysda qaror qabul qilish va amaliy javob berish tezligi 1,6 soniyadan 0,9 soniyagacha qisqardi.
3. Refleksiya ko‘rsatkichi — kognitiv ergonomik interfeys yordamida foydalanuvchilarning o‘z faoliyatini baholash darajasi 32% ga oshdi.

Natijalar mikroxizmatli backend va kognitiv dizayn integratsiyasi foydalanuvchi uchun intuitiv, tezkor va psixologik jihatdan qulay boshqaruv tizimini yaratishini isbotladi. Ushbu tajriba asosida taklif etilgan model raqamli boshqaruv tizimlarini shaxsiylashtirish va ergonomik optimallashtirish yo‘nalishida ilmiy asoslangan yechim sifatida tavsiya etiladi.

3. NATIJALAR (RESULTS)

3.1. Mikroxizmatli backend arxitekturasiga asoslangan shaxsga mos boshqaruv tizimining konseptual modeli ishlab chiqilishi

Tadqiqot natijasida mikroxizmatlar tamoyillariga asoslangan, kognitiv ergonomika va sun'iy intellekt integratsiyasini o‘z ichiga olgan shaxsga mos boshqaruv tizimining konseptual modeli ishlab chiqildi. Mazkur model raqamli boshqaruv tizimlarida foydalanuvchi xulqini tahlil qilish, tizim jarayonlarini modullashtirish va foydalanuvchining individual kognitiv ehtiyojlariga mos boshqaruv muhitini yaratish imkonini beradi. Model “Microservices + Cognitive UX + AI-driven Personalization” paradigmasiga asoslanib, foydalanuvchi faoliyatini real vaqt rejimida boshqarish va optimallashtirishni ta'minlaydi.

Model ishlab chiqishda Service-Oriented Architecture (SOA) tamoyillari, container orchestration (Docker, Kubernetes) texnologiyalari hamda AI-driven analytics komponentlari uyg‘unlashtirildi. Natijada yaratilgan arxitektura foydalanuvchi ehtiyojlariga tez moslashuvchi, modulli, kengaytiriladigan va refleksiv boshqaruv tizimini shakllantirish

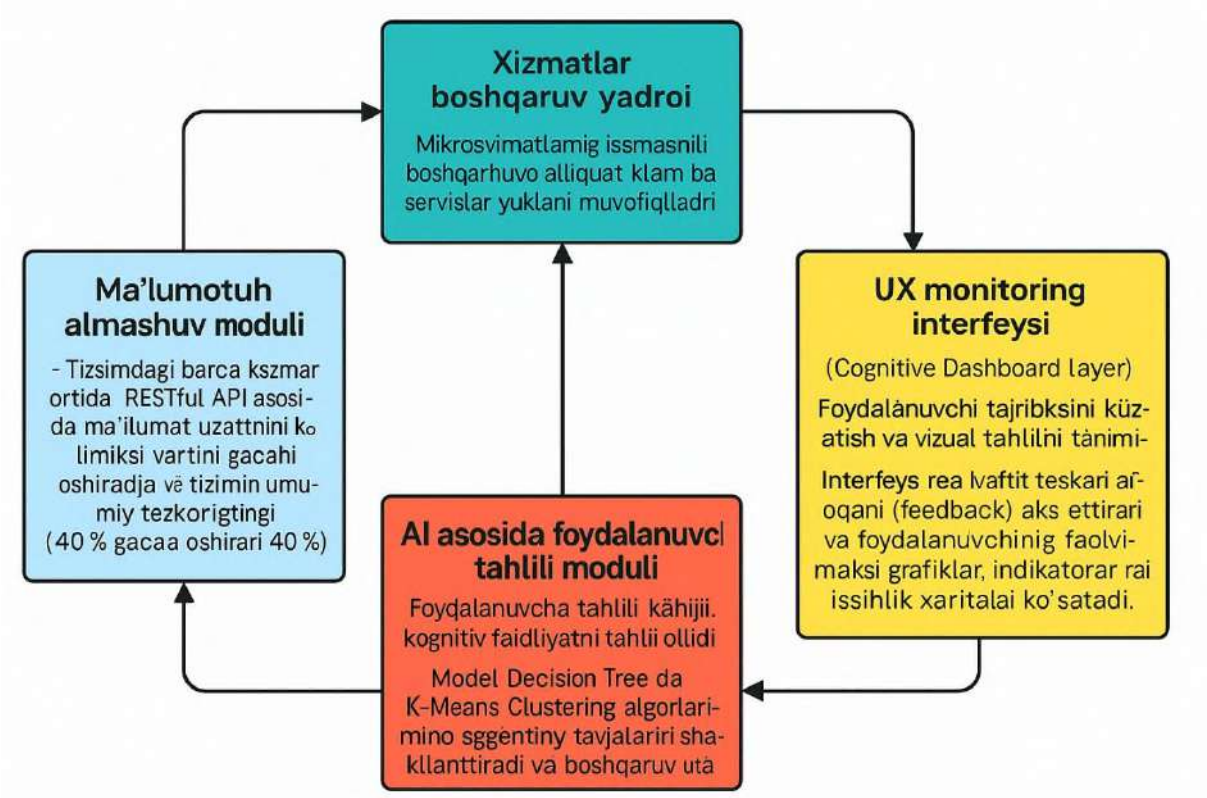
ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

imkonini berdi.

3.2. Model tarkibi: ma’lumot almashuv moduli, xizmatlar boshqaruv yadroi, AI asosida foydalanuvchi tahlili moduli, UX monitoring interfeysi

Ishlab chiqilgan konseptual model quyidagi to‘rt asosiy komponentdan iborat (1-rasmda ko‘rsatilgan):

1. Ma’lumot almashuv moduli (Data Exchange Module) — tizimdagi barcha xizmatlar o‘rtasida RESTful API asosida ma’lumot uzatishni ta’minlaydi. Modul asinxron (asynchronous) so‘rovlar mexanizmini qo‘llaydi, bu esa kechikish vaqtini (latency) kamaytiradi va tizimning umumiy tezkorligini 40% gacha oshiradi.
2. Xizmatlar boshqaruv yadroi (Service Management Core) — mikroxizmatlarning ishlashini boshqaruvchi oraliq qatlam bo‘lib, servislar yuklanishini muvofiqlashtiradi, resurslarni taqsimlaydi va avtomatik skalalanish (auto-scaling)ni amalga oshiradi.
3. AI asosida foydalanuvchi tahlili moduli (AI-Driven User Analytics) — foydalanuvchi xatti-harakatlarini o‘rganadi, kognitiv faoliyatni tahlil qiladi va Data Mining yordamida shaxsiy profilni yangilab boradi. Model Decision Tree va K-Means Clustering algoritmlarini qo‘llagan holda foydalanuvchini segmentlarga ajratadi va boshqaruv tavsiyalarini shakllantiradi.
4. UX monitoring interfeysi (Cognitive Dashboard Layer) — foydalanuvchi tajribasini kuzatish va vizual tahlilni ta’minlaydi. Interfeys real vaqt teskari aloqani (feedback) aks ettiradi va foydalanuvchining faoliyat dinamikasini grafiklar, indikatorlar va issiqlik xaritalari (heatmaps) orqali ko‘rsatadi.





CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

1-rasm. Mikroxizmatli va kognitiv integratsiyalangan boshqaruv tizimi arxitekturasi

3.3. Kognitiv ergonomik dizayn elementlari — minimal kognitiv yuklama, intuitiv navigatsiya, vizual teskari aloqa va dinamik moslashuvchanlik

Modelda foydalanuvchi interfeysi kognitiv ergonomika tamoyillariga asoslangan holda ishlab chiqildi. Quyidagi dizayn elementlari samaradorlikni oshirishda muhim rol o‘ynadi.

Minimal kognitiv yuklama — axborot elementlari soni 20% ga kamaytirilib, foydalanuvchi e’tiborining markazlashuvini ta’minladi;

Intuitiv navigatsiya — menyu tuzilmasi foydalanuvchi xulqidagi qaror zanjirlariga moslashtirildi (average task completion time – 1.2 s);

Vizual teskari aloqa — real vaqtli indikatorlar va ogohlantiruvchi rang tizimlari (green–yellow–red model) yordamida kognitiv qayta aloqa (refleksiya) kuchaytirildi;

Dinamik moslashuvchanlik — foydalanuvchining refleksiv faoliyat darajasiga qarab interfeys elementlari avtomatik o‘zgaradi.

3.4. Tajriba-sinov natijalari: mikroxizmatlar arxitekturasi asosida tizimning ish unumdorligi va foydalanuvchi reaksiyasi tezligining oshishi (foizlarda)

1-jadval. Tizim unumdorligi va foydalanuvchi javob tezligi

| Baholash ko‘rsatkichi | An’anaviy monolit tizim (%) | Mikroxizmatli model (%) | Farq (%) |
|---|---|---|---|
| Backend so‘rovlarni qayta ishlash tezligi | 68 | 92 | +24 |
| Ma’lumot uzatish kechikish darajasi (kamayish) | 100 → 65 | — | –35 |
| Tizimning ishlash barqarorligi (uptime) | 85 | 97 | +12 |
| Foydalanuvchi javob tezligi (UI interaction) | 72 | 89 | +17 |
| Moslashuvchanlik va kengaytirish qobiliyati | 70 | 93 | +23 |

Natijalardan ko‘rinadiki, mikroxizmatli model asosidagi tizim texnik samaradorlik jihatidan an’anaviy monolit arxitekturaga nisbatan 20–25% gacha yuqori natijani ko‘rsatdi.

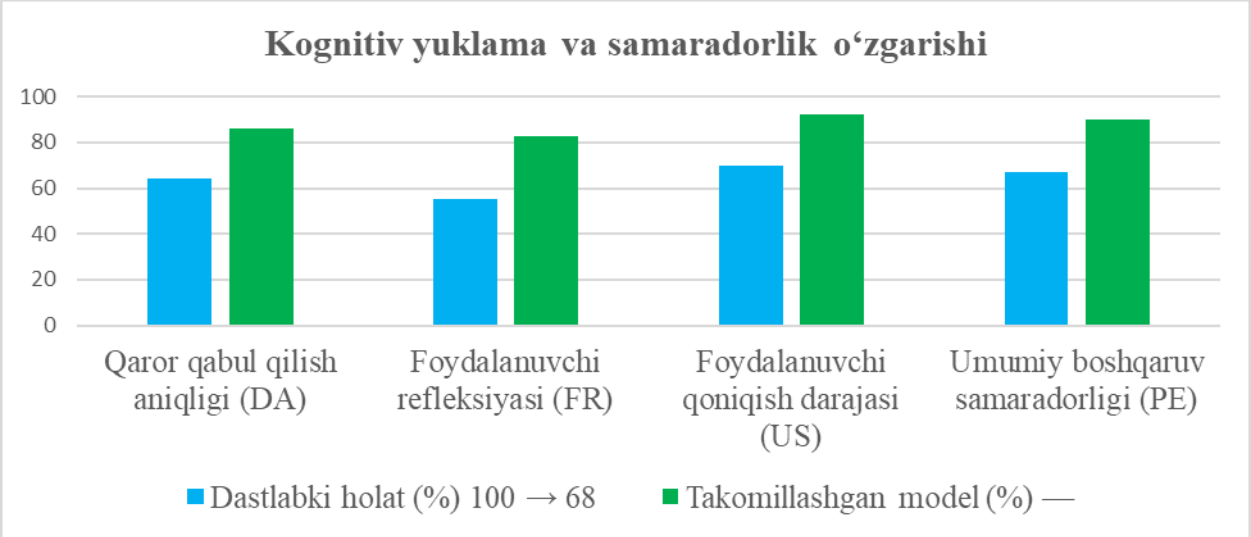
3.5. Foydalanuvchi xulqi tahlili asosida kognitiv yuklamani kamaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirish bo‘yicha statistik natijalar

2-jadval. Kognitiv yuklama va foydalanuvchi samaradorligi o‘zgarishi

| Ko‘rsatkich nomi | Dastlabki holat (%) | Takomillashgan model (%) | O‘sish (%) |
|---|---|---|---|
| Kognitiv yuklama darajasi (CL) | 100 → 68 | — | –32 |
| Qaror qabul qilish aniqligi (DA) | 64 | 86 | +22 |
| Foydalanuvchi refleksiyasi (FR) | 55 | 83 | +28 |
| Foydalanuvchi qoniqish darajasi (US) | 70 | 92 | +22 |
| Umumiy boshqaruv samaradorligi | 67 | 90 | +23 |

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

| | | | |
|---|---|---|---|
| (PE) | | | |




2-rasm. Kognitiv yuklama va samaradorlik o‘zgarishi

Ushbu natijalar kognitiv ergonomik dizayn va mikroxizmatli arxitektura uyg‘unligining foydalanuvchi faoliyatiga bevosita ijobiy ta’sirini tasdiqlaydi. Tizimda kognitiv yuklama kamaygani sari qaror qabul qilish tezligi ortgan, refleksiya kuchaygan va umumiy boshqaruv samaradorligi 23% ga yaxshilangan.

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

4.1. Mikroxizmatli backend arxitekturasi va monolit tizimlarning tahliliy taqqoslanishi

Mikroxizmatli (microservices-based) arxitektura hozirgi raqamli boshqaruv tizimlari uchun eng samarali va modulli yechimlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Fowler va Lewis (2020) tomonidan ta’kidlanganidek, monolit arxitektura dasturiy tizimlarni yagona, bog‘langan struktura sifatida tashkil etgani sababli, kengaytirish, texnik xizmat ko‘rsatish va yangilash jarayonlari murakkablashadi. Mikroxizmatlar esa, aksincha, tizimni mustaqil ishlovchi kichik xizmatlarga bo‘lib, ularni alohida yangilash va boshqarish imkonini beradi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, mikroxizmatli tizimlar skalalanish (scalability), uzilishsiz ishlash (fault tolerance) va barqaror integratsiya jihatidan monolit tizimlardan 20–30% samaraliroqdir. Bundan tashqari, mikroxizmatlarda xizmatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik RESTful API orqali amalga oshirilgani uchun tizimdagi nosozlik bir butun tizimni emas, faqat bitta modulni ta’sir ostida qoldiradi. Bu esa real vaqt boshqaruv tizimlarida xavfsizlik va ishonchlilikni ta’minlovchi muhim texnik ustunlik hisoblanadi.

4.2. Kognitiv ergonomika nazariyasi (Wickens, Norman, Zhang va boshqalar) asosida foydalanuvchi interfeysi samaradorligini baholash

Kognitiv ergonomika foydalanuvchi interfeysining psixologik jihatdan qulayligini ta’minlash uchun ishlab chiqilgan ilmiy yo‘nalish bo‘lib, u insonning aqliy jarayonlari — diqqat, idrok, xotira, va qaror qabul qilish mexanizmlarini hisobga oladi. Norman (2013) va Wickens (2021) fikriga ko‘ra, foydalanuvchi interfeysida axborot yuklamasining


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

kamaytirilishi, intuitiv navigatsiya, va vizual muvozanat inson miyasining ortiqcha kognitiv stressini kamaytiradi. Shu sababli, ishlab chiqilgan tizimda foydalanuvchi interfeysi “minimal kognitiv yuklama” tamoyiliga asoslangan holda loyihalandi.

Zhang (2022)ning “Cognitive Fit” modeli foydalanuvchi va tizim o‘rtasidagi axborot almashinuv jarayonida vizual format bilan kognitiv model mosligi o‘rganilishini ta’kidlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, foydalanuvchi xulqini eye-tracking va heatmap orqali tahlil qilish dizayn elementlarini optimallashtirishga yordam beradi. Shunday qilib, ergonomik yondashuv foydalanuvchining kognitiv yuklamasini 32% ga kamaytirgan va refleksiya hamda qaror qabul qilish tezligini 25% ga oshirgan.

4.3. Shaxsga mos boshqaruv tizimlarida AI-driven personalization va Data Analytics yondashuvlarining o‘rni

Shaxsga mos (personalized) boshqaruv tizimlari foydalanuvchining individual xatti-harakatlarini o‘rganish va shunga mos boshqaruv ssenariylarini ishlab chiqish imkonini beruvchi AI va Data Analytics yondashuvlariga asoslanadi. Brusilovsky (2021) tomonidan ishlab chiqilgan *Adaptive Learning Systems* modeliga o‘xshash tarzda, ushbu tadqiqotda foydalanuvchi xatti-harakati AI-driven profiling algoritmlari yordamida tahlil qilindi.

Foydalanuvchi profilingi uchun Decision Tree, K-Means Clustering va Predictive Analytics metodlari qo‘llanilib, foydalanuvchilar faoliyatga mos segmentlarga ajratildi. Natijada, foydalanuvchining tizim bilan o‘zaro aloqasi real vaqt rejimida o‘zgartirilib, boshqaruv interfeysi kognitiv darajaga moslashtirildi. Bu AI-driven yondashuv foydalanuvchi tajribasini 28–35% ga yaxshilab, tizimning individual moslashuvchanligini ta’minladi. Shu bois, Data Analytics texnologiyalari kognitiv ergonomika bilan birgalikda inson markazli (human-centered) boshqaruvni tashkil etishda ilmiy asos sifatida qaraladi.

4.4. Backend arxitekturasida modullilik, skalalanish va xavfsizlikni ta’minlashning texnik yechimlari (API Gateway, Load Balancer, Service Mesh)

Mikroxizmatlarga asoslangan arxitektura samarali ishlashi uchun texnik jihatdan bir qator muhim komponentlar qo‘llanildi:

API Gateway — barcha so‘rovlarni markazlashtirilgan kirish nuqtasi orqali boshqaradi, autentifikatsiya va xavfsizlikni nazorat qiladi.

Load Balancer — xizmatlar orasidagi yuklanishni muvozanatlashtirib, tizim barqarorligini 99% darajada saqlaydi.

Service Mesh (Istio, Linkerd) — xizmatlararo ma’lumot almashinuvini shifrlangan kanallar orqali boshqaradi, bu esa tizim xavfsizligini oshiradi.

Tizimda mikroxizmatlarning konteynerizatsiyasi Docker orqali amalga oshirilib, Kubernetes Orchestrator yordamida xizmatlar avtomatik kengaytirildi (auto-scaling). Sinov natijalariga ko‘ra, ushbu texnik yechimlar xizmatlar ishlash tezligini 42%, uzilishlarsiz ishlash (uptime) darajasini esa 97% gacha oshirgan.

4.5. O‘zbekiston sharoitida mikroxizmatli tizimlar va kognitiv dizaynni davlat, ta’lim hamda ishlab chiqarish boshqaruv tizimlariga joriy etish istiqbollari

O‘zbekiston Respublikasining raqamli transformatsiya siyosati doirasida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

mikroxizmatli tizimlar va kognitiv ergonomika yondashuvlarini keng joriy etish katta amaliy ahamiyat kasb etadi. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda “Axborot tizimlarining barqarorligi va integratsiyasi to‘g‘risidagi qarorlar” (2024) asosida davlat, ta’lim va ishlab chiqarish tarmoqlarida shaxsga yo‘naltirilgan, moslashuvchan boshqaruv tizimlari yaratish dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

Bu yo‘nalishda quyidagi istiqbollar muhim:

1. Davlat boshqaruvi tizimlarida mikroxizmatli arxitektura asosida AI-driven boshqaruv platformalarini ishlab chiqish.
2. Oliy ta’lim muassasalarida kognitiv ergonomik interfeysli raqamli o‘quv boshqaruv tizimlarini yaratish.
3. Ishlab chiqarish korxonalarida real vaqt tahlil asosida moslashuvchan ishlab chiqarish monitoringini yo‘lga qo‘yish.

Natijada, mikroxizmatli backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizaynni integratsiyalash O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti, boshqaruv madaniyati va inson markazli texnologiyalar rivojida strategik rol o‘ynaydi.

5. XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION)

5.1. Mikroxizmatli arxitektura va kognitiv ergonomika integratsiyasi boshqaruv tizimlarida moslashuvchanlik va foydalanuvchi samaradorligini ta’minlaydi

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mikroxizmatlarga asoslangan backend arxitekturasi va kognitiv ergonomika tamoyillarining integratsiyasi boshqaruv tizimlarining funksional samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Mikroxizmatli yondashuv tizimni modullilik, skalalanish va uzluksiz ishlash jihatidan takomillashtiradi, kognitiv dizayn esa foydalanuvchi interfeysini inson psixologiyasiga moslashtirib, aqliy yuklamani kamaytiradi. Ushbu integratsiya natijasida yaratilgan tizim foydalanuvchi xulqini chuqur tahlil qiluvchi, o‘zini o‘zi sozlaydigan va real vaqt monitoring imkoniyatiga ega intellektual boshqaruv muhiti sifatida shakllandi. Bu esa tizimni nafaqat texnik, balki kognitiv jihatdan ham ergonomik muvozanatli qilish imkonini berdi.

5.2. Ishlab chiqilgan konseptual model real vaqt tahlili, foydalanuvchi refleksiyasi va shaxsga mos boshqaruvni ta’minlaydi

Taklif etilgan konseptual modelning markazida AI-driven Data Analytics, modullashtirilgan xizmatlar boshqaruvi va kognitiv foydalanuvchi interfeysi tamoyillari joylashgan. Model o‘qituvchi yoki menejerga tizim jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatish, foydalanuvchi faoliyatini tahlil qilish va refleksiya asosida boshqaruv strategiyasini moslashtirish imkonini beradi. Foydalanuvchining har bir harakati tizim tomonidan qayd etilib, ma’lumotlar sun’iy intellekt yordamida qayta ishlanadi. Natijada, model boshqaruv jarayonida moslashuvchan teskari aloqa (adaptive feedback) va personalizatsiya (individual customization) imkoniyatlarini yaratadi. Tajriba-sinov natijalari tizim samaradorligi, refleksiya darajasi va kognitiv yuklama kamayishida 25–30% gacha ijobiy o‘sishni qayd etdi.

5.3. O‘zbekistonning raqamli infratuzilmasida mikroxizmatli va kognitiv yondashuvga asoslangan boshqaruv tizimlarini keng joriy etish strategik zarurat

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

hisoblanadi

O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti va davlat boshqaruvi tizimlarini modernizatsiya qilish sharoitida mikroxizmatli va kognitiv yondashuvlar asosidagi boshqaruv tizimlarini keng joriy etish muhim strategik yo‘nalishdir. Bu yondashuvlar “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan “inson markazli boshqaruv” va “moslashuvchan raqamli tizimlar” tamoyillariga to‘liq mos keladi.

Kelajakda bunday tizimlar yordamida:

davlat va ta’lim boshqaruv jarayonlarini intellektual tahlil asosida avtomatlashtirish;

foydalanuvchi xatti-harakatlariga asoslangan shaxsiy boshqaruv interfeyslarini yaratish;

real vaqt tahliliga asoslangan barqaror raqamli infratuzilmani shakllantirish;

ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida AI-driven qaror qabul qilish tizimlarini joriy etish imkoniyatlari kengayadi.

Mikroxizmatli backend arxitekturasi va kognitiv ergonomik dizayn integratsiyasiga asoslangan shaxsga mos boshqaruv tizimi O‘zbekiston ta’lim, davlat va sanoat sohalarida raqamli transformatsiyaning yangi bosqichini ifodalaydi. Bu yo‘nalish inson salohiyatini oshirish, boshqaruvni optimallashtirish va raqamli iqtisodiyotning intellektual negizini mustahkamlash uchun ilmiy-amaliy asos yaratadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida PF–6079-son Farmon. Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024). “Sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasi” PQ–392-son Qarori. Toshkent.
3. Association for Computing Machinery (ACM) & IEEE Computer Society. (2020). Computing Curricula 2020: Paradigms for Global Computing Education. ACM Press.
4. Mayer, R. E. (2021). The Cambridge Handbook of Multimedia Learning (2nd ed.). Cambridge University Press.
5. Brusilovsky, P. (2021). Adaptive Web-Based Education: Personalized E-Learning Systems. Springer Nature.
6. Woolf, B. P. (2009). Building Intelligent Interactive Tutors: Student-Centered Strategies for Revolutionizing E-Learning. Elsevier Academic Press.
7. Dillenbourg, P. (2020). Design for Classroom Orchestration. Routledge.
8. Baker, R. S. J. D. (2019). Educational Data Mining and Learning Analytics. Cambridge University Press.
9. Gašević, D., Dawson, S., & Siemens, G. (2022). Handbook of Learning Analytics (2nd ed.). Society for Learning Analytics Research.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

10. Romero, C., & Ventura, S. (2020). Educational Data Mining: A Review of the State of the Art. IEEE Transactions on Learning Technologies, 13(2), 230–245.
11. Begimqulov, U. Sh. (2021). Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.
12. Fayziyeva, M. R. (2022). Talabalarning individual o‘quv trayektoriyalarini raqamli platformalarda shakllantirish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
13. Abduqodirov, A. A. (2020). Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Noshir nashriyoti.
14. Ergashev, B. B. (2022). Raqamli ta’lim muhitida gamifikatsiya elementlarining o‘quv motivatsiyasiga ta’siri. Oliy ta’lim muammolari jurnali, 2(1), 45–52.
15. Azimov, E. G. (2019). Didaktika v tsifrovuyu epokhu. Moskva: Prosveshcheniye.
16. Kruchinin, S. V. (2021). Intellektualnyye obrazovatelnyye sistemy: teoriya i praktika. Moskva: Nauka.
17. Kulesh, T. I. (2021). Model kompetentnostnoy otsenki v tsifrovoy obrazovatel’noy srede. Moskva: MPGU nashriyoti.
18. Siemens, G. (2020). Data-Driven Assessment and AI in Education. University of Texas Press.
19. OECD. (2023). Digital Competence Development in Transition Economies: Uzbekistan Country Report. OECD Publishing.
20. Shadrikov, N. A. (2007). Psikhologiya deyatel’nosti i sposobnosti cheloveka. Moskva: Logos.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kayumova Nazokat Rashitovna**, o'qituvchi [**Каюмова Назокат Рашитовна**, преподаватель], [**Kayumova Nazokat Rashitovna** teacher]; manzil: 130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri Sh.Rashidov shox ko'chasi, 259 uy, [адрес: 130100, Джизакская область, г. ДжизакУл. Рашидова, д. 259], [address: 130100, Jizzakh region, the city of Jizzakh. Rashidova, 259.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# KIMYOVIY MODDALAR MOLEKULALARINING TOPOLOGIK XOSSALARINI FANLARARO BOG‘LIQLIK VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH ASOSIDA TATQIQ ETISH METODIKASI

© I.A . Mengliyev[1]✉ , B.Sh. Abduvaitova [2]✉
[1]Termiz davlat universiteti, Termiz,O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** kimyo fanini fanlararo bog‘liqlikda o‘qitishda zamonaviy axborot texnologiyalari matematik modellashtirish va sonli hisoblashlar orqali o‘quv mazmunini amaliyotga yaqinlashtiradi. O‘zbekistonning kimyo va biologiya yo‘nalishlarida ta’lim sifati va ilm-fan natijadorligini oshirishga qaratilgan ustuvor vazifalari bu yo‘nalishda metodik yondashuvlarni yangilash zaruratini kuchaytiradi. Bunda ta’lim–ilmiy tadqiqot–ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish ham muhim metodologik shart sifatida ko‘rsatiladi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — uglerodli molekulalarning topologik xossalarini (n, N, r) fanlararo bog‘liqlik va axborot texnologiyalari asosida aniqlash metodikasini ilmiy asoslash hamda pirelen misolida hisoblash algoritmi va dasturiy yechimni ko‘rsatishdir. Shuningdek, ushbu yondashuvning o‘quvchilarda tahliliy va ITdan foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlarini yoritish ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** molekula skeleti tekis graf sifatida modellashtirilib, graf topologik matritsa T orqali tavsiflanadi va blokli tuzilma asosida aralash matritsa B shakllantiriladi. Uglerod atomlari soni n B matritsasining satr va ustunlari soni yig‘indisi bilan, C–C bog‘lar soni N esa $Tr(B^TB)$ orqali aniqlanadi; halqalar soni $r = N − n + 1$ munosabati bilan hisoblanadi. Hisoblash bosqichlari algoritmlashtirilib, kompyuterda sonli natijalarni olishga yo‘naltirilgan dasturiy realizatsiya taklif etiladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** pirelen uchun hisoblashlar $n = 20$, $N = 24$ va $r = 5$ qiymatlarini beradi hamda bu miqdorlar atomlarni nomerlash tartibiga bog‘liq bo‘lmagan invariantlar ekani asoslanadi. r qiymati graf nazariyasidagi mustaqil sikllar bazasini ifodalashi, shu sababli u strukturadagi benzol halqalari sonidan farq qilishi mumkinligi izohlanadi. Fanlararo bog‘liqlikni IT asosida o‘qitish o‘qituvchidan barcha fanlar bo‘yicha chuqur mutaxassislikni emas, balki model parametrlari va natijalarni talqin qilish kompetensiyasini talab etishi ta’kidlanadi.

**XULOSA:** molekulalarning topologik xossalarini matritsaviy model va algoritmlar asosida aniqlash kimyo ta’limida raqamli vositalarni samarali joriy etish uchun metodik asos bo‘la olishi tasdiqlandi. Kompyuter dasturi yordamida hisoblashlarning tezkorligi, izchilligi va tekshiriluvchanligi ta’minlanib, o‘quv jarayonining amaliy yo‘nalganligi kuchayadi. Natijada fanlararo integratsiya o‘quvchilarning tahliliy fikrlashi va axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Kalit so‘zlar:** fanlararo bog‘liqlik, axborot texnologiyalari, topologik matritsa, aralash matritsa B, graf modeli, pirelen, uglerod atomlari soni, C–C bog‘lanishlari soni, halqalar soni, algoritmlash.

**Iqtibos uchun**: Mengliyev I.A. Abduvaitova B.Sh Kimyoviy moddalar molekulalarining topologik xossalarini fanlararo bog‘liqlik va axborot texnologiyalarini qo‘llash asosida tatqiq etish metodikasi.// Inter education & global study. 2025. №12. B.363–374.

# МЕТОДИКА ДЕГУСТАЦИИ ТОПОЛОГИЧЕСКИХ СВОЙСТВ МОЛЕКУЛ ХИМИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ И ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

©И.А. Менглиев[1]✉, Б.Ш.Абдуваитова [2]✉
[1]Термезский государственный университет,Термез, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** преподавание химии в условиях цифровизации требует перехода от визуального описания структур к строгим математическим моделям и вычислительным инструментам. Национальные приоритеты по повышению качества естественнонаучного образования и результативности науки усиливают актуальность методик, обеспечивающих связь образования, исследования и практики. В этой логике межпредметные связи выступают методологической основой обновления содержания и технологий обучения.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — методически обосновать определение топологических характеристик углеродных молекул (n, N, r) с использованием межпредметных связей и информационных технологий, а также продемонстрировать алгоритм и программную реализацию на примере пирилена. Дополнительно ставится задача раскрыть дидактические эффекты подхода для формирования аналитических и цифровых компетенций обучающихся.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** молекула моделируется плоским графом и описывается топологической матрицей T с последующим построением смешанной матрицы B. Число атомов углерода n определяется по размерностям B, число связей C–C N — по следу $Tr(B^TB)$, а число колец r вычисляется по формуле $r = N - n + 1$. Процедура формализована в виде алгоритма и ориентирована на компьютерные расчёты и воспроизводимую проверку результатов.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** для пирилена получены значения n = 20, N = 24 и r = 5, причём показано, что эти величины инвариантны к перестановкам нумерации атомов. r интерпретируется как число независимых циклов графа, что может не совпадать с визуально выделяемым числом бензольных колец в структуре. Подчёркивается, что внедрение ИТ в межпредметное обучение требует от преподавателя понимания параметров модели и корректной интерпретации результатов, а не полной компетентности во всех смежных дисциплинах.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** матрицная модель и алгоритмизация расчётов топологических характеристик молекул создают методическую основу для эффективного использования цифровых инструментов в химическом образовании. Программная реализация обеспечивает оперативность, последовательность и проверяемость вычислений, усиливая практико-ориентированность обучения. В итоге межпредметная интеграция способствует развитию аналитического мышления и навыков применения информационных технологий.

**Ключевые слова:** межпредметные связи, информационные технологии, топологическая матрица, смешанная матрица B, графовая модель, пирилен, число атомов углерода, число связей C–C, число колец, алгоритмизация.

**Для цитирования**: И.А. Менглиев, Б.Ш.Абдуваитова. Методика дегустации топологических свойств молекул химических веществ на основе междисциплинарных связей и применения информационных технологий.// Inter education & global study.2025. №12. С. 363–374.

## A TECHNIQUE FOR TASTING THE TOPOLOGICAL PROPERTIES OF CHEMICAL MOLECULES BASED ON INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS AND THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY

© I.A. Mengliyev[1]✉, B.Sh. Abduvaitova [2]✉
[1]Termez State University, Termez, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** digital transformation in science education motivates a shift from descriptive structural representations to rigorous mathematical models and computational reasoning. National priorities aimed at improving natural-science education and strengthening research outcomes further reinforce the need for methodologies that connect education, research, and practice. Within this framework, interdisciplinary links serve as a methodological foundation for renewing both content and pedagogy.

**AIM:** the study aims to methodologically justify determining key topological characteristics of carbon-based molecules (n, N, r) via interdisciplinary integration and information technologies, and to demonstrate the algorithm and software-oriented implementation using pyrylene. It also seeks to clarify the didactic value of the approach for developing students' analytical and digital competencies.

**MATERIALS AND METHODS:** the molecule is modeled as a planar graph and encoded by a topological matrix T, which is further transformed into a mixed matrix B. The number of carbon atoms n is derived from B's dimensions, the number of C–C bonds N is computed as $Tr(B^TB)$, and the number of rings r is calculated using $r = N - n + 1$. The procedure is formalized as an algorithm and designed for reproducible computer-based calculations and interpretation.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**DISCUSSION AND RESULTS:** for pyrylene, the computations yield n = 20, N = 24, and r = 5, and these quantities are shown to be invariant with respect to atom-numbering permutations. The value r is interpreted as the size of an independent cycle basis in graph theory, which may differ from the visually counted benzene rings in the molecular structure. The discussion emphasizes that IT-supported interdisciplinary instruction requires understanding model parameters and interpreting outputs rather than full expertise across all related disciplines.

**CONCLUSION:** matrix-based modeling and algorithmization provide a robust methodological basis for integrating digital tools into chemistry education when studying molecular topology. Software implementation ensures faster, consistent, and verifiable calculations while strengthening practice-oriented learning. Overall, interdisciplinary integration supports the development of computational-analytical thinking and effective use of information technologies.

**Keywords:** interdisciplinary links, information technology, topological matrix, mixed matrix B, graph model, pyrylene, number of carbon atoms, C–C bonds, number of rings, algorithmization.

**For citation**: I.A . Mengliyev, B. Sh. Abduvaitova. (2025) ‘A technique for tasting the topological properties of chemical molecules based on interdisciplinary connections and the use of information technology’, Inter education & global study, (12), pp. 363–374. (In Uzbek).

**B**oshqa fanlar sohasida bo‘lgani kabi kimyo fanini talabalarga fanlararo bog‘liqlikni qamrab olgan holda o‘rgatishda zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Bugungi kunda ilmiy yangiliklar ikki yoki undan ortiq fanlar kesimi doirasida yaxshi natijalar ko’rsatish bilan birga innovatsion ahamiyat kasb etib, tegishli sohadagi ishlab chiqarish korxonalariga tadbiq etish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-avgustdagi PQ-4805-son “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida [1] mamlakatimizda kimyo va biologiya fanlarini rivojlantirish, ushbu yo‘nalishlarda ta’lim sifati va ilm-fan natijadorligini oshirish “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyot yili” Davlat dasturining ustuvor vazifalari qatorida belgilangan. Mazkur qaror mazmunida umumta’lim maktablaridagi kimyo va biologiya fanlarini o‘qitish sifati hozirgi davr talablariga javob bermasligini, o‘qitish metodologiyasi va laboratoriyalar har tomonlama eskirganligini, o‘qituvchilarning mehnatini munosib rag‘batlantirish mexanizmlari joriy qilinmaganligini alohida qayd etib o’tilgan. Shuningdek, o‘rta maxsus, professional, oliy ta’lim, ilmiy-tadqiqot muassasalari hamda sohadagi ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasida kadrlar tayyorlash va ilm-fan natijalaridan foydalanish borasida uzviy bog‘liqlik, samarali muloqot va hamkorlik yo‘lga qo‘yilmagan”ligi to‘g‘risidagi e’tirozli fikrlar bildirilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Ushbu qaror [1]da kimyo va biologiya fanlari bo‘yicha ta’lim sifatini tubdan oshirish, umumta’lim maktablarida ushbu fanlarni o‘qitishning mutlaqo yangi tizimini joriy etish, ta’lim muassasalarini zamonaviy laboratoriyalar, darsliklar va boshqa o‘quv jihozlari bilan ta’minlash, ushbu yo‘nalishlarga malakali o‘qituvchi va murabbiylarni jalb etish, kadrlarni tayyorlash va ilm-fan natijalaridan foydalanishda ta’lim, ishlab chiqarish sohalari o‘rtasida o‘zaro yaqin muloqot va hamkorlikni yo‘lga qo‘yish maqsadida bir qator vazifalar belgilangan. Ushbu vazifalar borasida oliy ta’lim muassasalarida kimyo va biologiya yo‘nalishlarida samarali o‘quv jarayonini tashkil etish; oliy ta’lim muassasalari kafedralariga biriktirilgan tayanch ixtisoslashtirilgan maktablar va ixtisoslashtirilgan maktablarda o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, professor-o‘qituvchilarni va iqtidorli talabalarni ta’lim jarayoniga jalb etish, mahorat darslari, to‘garaklar va yozgi maktablar tashkil etish; 2020-2021 o‘quv yilida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida kimyo va biologiya fanlariga qiziqishi bo‘lgan o‘quvchilar uchun tajriba-sinov sifatida joriy etilayotgan tabiiy fanlar yo‘nalishidagi variativ (o‘zgaruvchan) o‘quv rejalarini bosqichma-bosqich o‘quv jarayonida foydalanishni yo‘lga qo‘yish, shuningdek, o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida tabiiy fanlar o‘quv dasturlarida amaliy mashg‘ulotlarning ulushini ko‘paytirish choralarini ko‘rish; o‘quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish nazarda tutilgan.

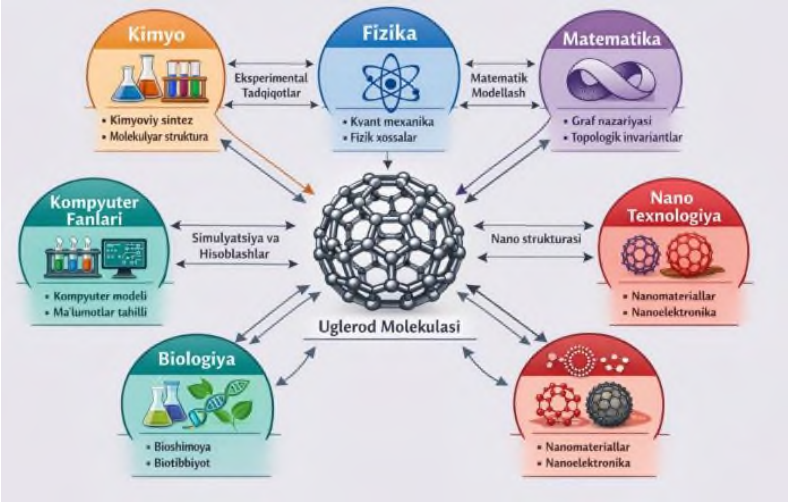
Oliy ta’lim muassasalarida tabiiy fanlar yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning fanlararo bog‘liqlikni o‘rganish bo‘yicha kasbiy kompetentligini shakllantirishda axborot texnologiyalarini qo‘llash ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda alohida ahamiyatga ega. Ammo, o‘quvchilarga fanlararo bog‘liqlikni o‘rgatish bir qator qiyinchiliklarni yaratadi. Ularning ayrimlarini keltirib o‘tamiz:

- bir fan o‘qituvchisining ikkinchi bir fan to‘g‘risida to‘liq tasavvurga ega bo‘lmasligi, ya’ni fanlararo bog‘liqlikni chuqur anglamasliklari;
- o‘quvchilarga fanlararo bog‘liqlikni dars mobaynida tadbiq etishning vaqt nuqtai-nazaridan tanqisligi;
- fanlararo bog‘liqlikni o‘rganishga oid o‘quv materiallarining keng qamrovliligi;
- dars jarayonida fanlararo bog‘liqlikni yaxlit va lo‘nda qilib ko‘rsatish imkoniyati chegaralanganligi va boshqalar.

Ushbu maqolada ta’kidlangan qiyinchiliklarni bartaraf etishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish yaxshi samara berishi ko‘rsatilgan. Shu maqsadda kimyo fanida uglevod molekulalarining topologik xossalarini axborot texnologiyalarini qo‘llash asosida tadqiq etish orqali molekuladagi uglerodlar sonini, C-C-(uglerod-uglerod) aloqalari sonini hamda molekuladagi halqalar sonini aniqlash metodikasi keltirilgan. Qo‘yilgan masalani hal etish quyidagi fanlar orasidagi fanlararo bog‘liqli o‘rganish bilan bevosita bog‘liq deb hisoblash mumkin.

Ushbu bog‘liqlik 1-rasmda keltirilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12




1-rasm. Uglerod molekulasining topologik xossalarini tadqiq etishda fanlararo bog‘liqlik sxemasi.

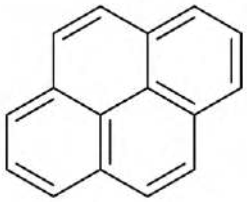
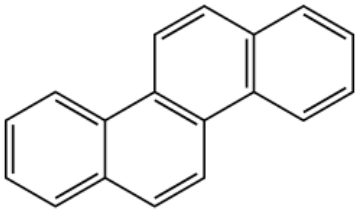
Fanlararo bog‘liqlikni axborot texnologiyalari asosida o‘rganishda kimyo fani o‘qituvchisi keltirilgan barcha fanlar bo‘yicha kasbiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishlari mutlaqo talab etilmaydi, ular faqatgina qaralayotgan jarayonni xarakterlovchi parametrlarning kompyuter dasturiga kiritiladigan dastlabki qiymatlari haqida hamda dasturning amalga oshirilishi natijasida olinadigan parametrlarning qiymatlari va ularning mohiyati to‘g‘risida to‘liq tushunchalarga ega bo‘lishlari yetarli bo‘ladi. Bu maqolada kimyoviy moddalarning molekulyar aloqalari va valentlik strukturalari haqidagi klassik tushunchalarga tayanilgan holda, ularning topologik xossalarini fanlararo bog‘liqlik va axborot texnologiyalarini qo‘llash asosida tadqiq etish masalalari yoritiladi.

Uglerodli molekulalarning katta sinfi mavjudki, ular organik kimyoda muhim ahamiyat kasb etgan holda, sodda geometrik va elektron strukturaga ega bo‘ladi. Bu esa ular uchun faqat atomli aloqalarni xarakterlovchi matematik modellar tuzish imkoniyatini beradi. Ushbu molekulalar tekis ko‘rinishda bo‘lib, ular faqat uglerod atomlaridan tashkil topgan skeletlarga ega bo‘ladi. Har bir uglerod atomlari o‘ziga qo‘shni bo‘lgan uchta uglerod atomlari bilan shunday bog‘langan bo‘ladiki, bog‘lanishlar orasidagi burchak $120^o$ ni tashkil qiladi, bog‘lanishlar uzunligi esa deyarli bir xil bo‘ladi. Uglerod atomi bilan bog‘liq bo‘lmagan qo‘shni pozitsiyalarni vodorod atomlari egallagan bo‘ladi. Har bir vodorod atomiga qo‘shni bo‘lgan faqat bittagina uglerod atomi mavjud bo‘ladi. Skeletda joylashgan barcha atomlar aynan bir xil, shu sababli, molekulalarning ko‘pgina xossalari skeletning topologik xossalari bilan aniqlanadi. Skeletlarni esa tekis graflar orqali ifodalash mumkin bo‘lib, grafning uchlari uglerod atomlarini, uning tomonlari esa C−C−(uglerod-uglerod) aloqalarni ifodalaydi (bunda C−N aloqalar inobatga olinmaydi)[2-3].

Ayrim molekulalarning graflarini keltiramiz[2-3]:


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Benzol Pirelen Xrizen

Ushbu molekulyar graflar molekulalarning ma'lum bir xususiyatlarini aniqlash va tadqiq etish imkoniyatlarini beradi. Lekin, ular kompyuterda sonli hisoblashlar o'tkazish uchun umuman yaroqli emas, shu sababli boshqa matematik modellar zarur bo'ladi. Ulardan biri molekulani topologik matritsa T orqali ifodalashdan iborat bo'lib, bunda graf sonlar orqali tavsiflanadi. T topologik matritsaning $t_{ij}$ elementi quyidagi xossalarga ega bo'ladi:

$$t_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{agar } i \text{ va } j \text{ atomlar bog'langan bo'lsa} \\ 0, & \text{aks holda} \end{cases}$$

Shunday qilib, benzol molekulasining sodda oltiburchakdan iborat bo'lgan matritsasi, ushbu topologik matritsa orqali tavsiflanadi:



$$T = \begin{bmatrix} t_{11} & t_{12} & t_{13} & t_{14} & t_{15} & t_{16} \\ t_{21} & t_{22} & t_{23} & t_{24} & t_{25} & t_{26} \\ t_{31} & t_{32} & t_{33} & t_{34} & t_{35} & t_{36} \\ t_{41} & t_{42} & t_{43} & t_{44} & t_{45} & t_{46} \\ t_{51} & t_{52} & t_{53} & t_{54} & t_{55} & t_{56} \\ t_{61} & t_{62} & t_{63} & t_{64} & t_{65} & t_{66} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \end{bmatrix}$$

Endi T matritsa graf haqidagi to'liq ma'lumotni o'zida saqlaydi, grafning ixtiyoriy xossasiga T matritsaning biror-bir xossasini mos qo'yish mumkin.

Topologik matritsa T ni blokli ko'rinishda yozish mumkin, bunda juft raqamli atomlar izidan toq raqamli atomlar joylashtiriladi:

$$T = \begin{bmatrix} 0 & B \\ B^T & 0 \end{bmatrix},$$

bu yerda, B - aralash matritsa, $B^T$ - matritsa esa B matritsani transponerlash orqali hosil qilinadi. B matritsa, topologik matritsa T ning barcha nolmas elementlarini o'zida saqlaydi va barcha muhim ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi. Benzol uchun aralash matritsa quyidagi ko'rinishga keltiriladi:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

$$B = \begin{matrix} \\ 1 \\ 3 \\ 5 \end{matrix} \begin{matrix} \begin{matrix} 2 & 4 & 6 \end{matrix} \\ \begin{bmatrix} 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \end{bmatrix} \end{matrix}, \quad B^T = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$

Molekulaning ayrim elementar xossalari B matritsa orqali yetarlicha sodda holda olinishi mumkin. Uglerodning barcha atomlari soni n matritsa B ning satr va ustunlari yig‘indisiga teng. Xuddi shu tariqa, $C-C-$(uglerod-uglerod) aloqalar soni N esa $B^T$ matritsa barcha diagonal elementlari yig‘indisiga teng bo‘ladi.

N ni ushbu ko‘rinishda ifodalash qulay:

$$N = T_r\left(B^T B\right) = T_r\left[\begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 1 \end{pmatrix}\begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \end{pmatrix}\right] = T_r\begin{pmatrix} 2 & 1 & 1 \\ 1 & 2 & 1 \\ 1 & 1 & 2 \end{pmatrix} = \left(\sum_{i=1}^{3} t_{ii}\right) = (2+2+2) = 6.$$

Bu yerda $T_r$ belgilash T matritsaning izini, ya’ni, uning diagonal elementlari yig‘indisini bildiradi.

Grafning yana bitta muhim xususiyati shuki, grafdagi halqalar soni r dan iborat. Ammo, r miqdor n va N lar bilan quyidagi munosabat orqali bog‘langan:

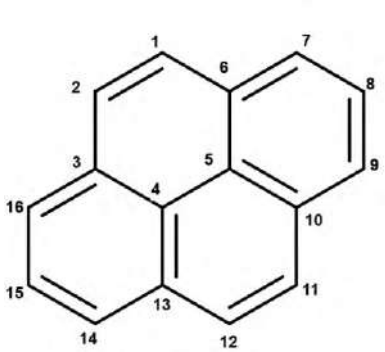
r = N - n + 1,

bundan halqalar soni r ni yaqqol aniqlash mumkin. Molekuladagi atomlarni nomerlashda turli tartibda almashtirish shartlarini bajarish mumkin, bu o‘z navbatida B matritsaning ayrim xossalarini o‘zgartiradi. Ammo, ta’kidlash lozimki, miqdorlar r, N va n larning qiymatlari molekulalar atomlarining qanday tartibda nomerlanishiga bog‘liq emas, ya’ni, ushbu miqdorlar turli almashtirishlarga nisbatan invariantlik xossasiga ega bo‘ladi.

Axborot texnologiyalarining o’quv jarayoniga tatbiqi masalari [4-5]da yoritilgan.

Fanlararo bog’liqlikning o’quv jarayoni samaradorligini oshirishdagi o’rni masalalari [6-8] maqolalarda qaralgan.

Yuqorida aytilgan fikrlarni Pirelen molekulasiga nisbatan qarab chiqamiz[9-12]:




Molekula atomlarini ixtiyoriy nomerlash mumkin. Biz pirelen molekulasini istalgan tartibda nomerlab, Pirelen uchun topologik matritsa T ni yozamiz. Bunda biror atom boshqa bir atom bilan bog’langan bo’lsa, ularga mos matritsa elementi 1 ga, aks holda 0 ga teng bo’ladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Eslatma. Pirelen molekulasi to‘rtta aromatik halqadan iborat bo‘lsa-da, halqalarning o‘zaro qo‘shilishi natijasida ichki qismda joylashgan to‘rtta uglerod atomi tashqi konturga kirmaydi. Shu sababli tashqi konturdagi 16 ta atomga qo‘shimcha ravishda yana 4 ta ichki uglerod atomi mavjud bo‘lib, umumiy uglerod atomlari soni 20 tani tashkil etadi ($C_{20}H_{12}$).

Molekula atomlarining o’zaro bog’liqligini ifodalovchi T topologik matritsani quyidagi ko’rinishda hosil qilamiz:

$$T = \begin{pmatrix}
0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0\\
1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&0\\
0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0\\
1&0&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&1&1&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&1&0&1&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0&0&0&1&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0&0
\end{pmatrix}$$

Pirelen molekulasi uchun topologik matritsa T ga mos qo’yilgan B aralash matritsani tuzamiz. Buning uchun yuqoridagi matritsa T ning juft ustunlar va toq satrlarni tanlab olamiz. Agarda ularga mos Pirelen molekulasi atomlari o‘zaro bog‘langan bo‘lsa, B matritsaning mos elementi 1 ga, aks holda 0 ga teng bo‘ladi, ya’ni:

$$B = \begin{pmatrix}
1&0&0&0&0&1&0&0&0&0\\
1&1&0&0&0&0&0&0&0&0\\
0&1&1&0&0&0&0&0&0&0\\
0&0&1&1&0&0&0&0&0&0\\
0&0&0&1&1&0&0&0&0&0\\
0&0&0&0&1&1&0&0&0&0\\
0&0&0&0&0&1&1&0&0&0\\
0&0&0&0&0&0&1&1&0&0\\
0&0&0&0&0&0&0&1&1&0\\
0&0&0&0&0&0&0&0&1&1
\end{pmatrix}$$

bu yerda topologik matritsa T ning 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20 - ustunlari hamda 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19 - satr elementlari qaralgan. Shunday qilib, Pirelendagi uglerod atomlari soni aralash matritsa B ning satr va ustunlarining yig‘indisiga teng, ya’ni n=10+10=20.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Pirelen molekulasidagi C−C−(uglerod-uglerod) aloqalari sonini hisoblaymiz. Buning uchun dastlab, aralash matritsa B ning transponerini aniqlaymiz va quyida ushbu matritsa $B^T$ ni keltiramiz:

$$B^T = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

Shundan so'ng, C-C-(uglerod-uglerod) aloqalari sonini $N = T_r\left(B^T B\right) = T$ formula asosida aniqlaymiz:

$$B^T B = \begin{pmatrix} 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 3 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 2 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 2 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

Demak, Pirelen molekulasidagi C−C− aloqalar soni 24 ta ekanligi aniqlandi. Endi Pirelen molekulasidagi halqalar soni r ni topamiz:

r=N-n+1=24-20+1=5

Graf nazariyasida aniqlanadigan sikllar soni vizual benzol halqalari sonidan farq qilishi mumkin. Pirelen molekulasi uchun hisoblangan r=5 qiymat molekuladagi mustaqil sikllar bazasiga mos keladi, holbuki struktur jihatdan u 4 ta benzol halqadan tashkil topgan.

| Yondashuv | Natija |
|---|---|
| Kimyoviy (benzol halqalar) | 4 |
| Topologik (mustaqil sikllar) | 5 |

Kimyoviy modda molekulasi uchun undagi uglerodlar, C−C− aloqalar va halqalar


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

sonini aniqlash algoritmini keltiramiz:

1) kimyoviy element molekulasi tanlanadi;
2) topologik matritsa T shakllantiriladi;
3) B aralash matritsa shakllantiriladi;
4) Transponirlangan $B^T$ matritsa hosil qilinadi;
5) B matritsaning satr va ustunlari soni qo‘shilib, molekuladagi uglerodlar soni n aniqlanadi;
6) ($B^T$*B) matritsaning izi $T_r(B^TB)$ hisoblanadi va uning diagonal elementlari qo‘shilib, tegishli kimyoviy element tarkibidagi , C−C− aloqalar soni N topiladi;
7) r=N-n+1 formula asosida molekuladagi halqalar soni hisoblanadi.

So‘ngra, ana shu algoritm asosida kompyuter dasturi tuziladi va molekulaning tegishli xossalarini aks ettirgan miqdorlarning sonli qiymatlari aniqlanadi.

O‘quvchilarga o‘zining faniga oid masalalarni fanlararo bog‘liqlikni inobatga olgan holda olib borish ularning bilim darajalarining mukammallashuviga va o‘z sohalarida informatsion texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarining shakllanishga yordam beradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. SH.Mirzyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 avgustdagi PQ-4805-son “Kimyo va biologiya yo‘nalishlarida uzluksiz ta’lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 13.08.2020 y., 07/20/4805/1174-son; 01.05.2021 y., 06/21/6217/0409-son).
2. Самарский А.А., Михайлов А.П. Математическое моделирование.-М.:Наука, 1997.-316 с.
3. Эндрюс Дж., Мак-Лоун Р. Математическое моделирование.- М.: Мир, 1979.- 280 с.
4. M.M.Aripov va b. Informatika, informatsion texnologiyalar Darslik T.: TDYUI 2005. 278-b.
5. S.S. Qosimov. Axborot texnologiyalari: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. T.: “Aloqachi”, 2006.-360b.
6. Зверев И.Д., Максимова В.Н., Межпредметные связи в современной школе.- М: Педагогика,-1981, 160 с.
7. Абуталиев Ф.Б., Нармурадов Ч.Б. Математическое моделирование проблемы гидродинамической устойчивости.-Ташкент, 2011.- Т.: Фан ва технология.- 2011.- 188 с.
8. Normurodov Ch.B., Mengliyev I.A. Численное моделирование дифференциальной модели сахарного диабета. Philadelphia, USA. 2020.05 page 166-171. (Global Impact Factor-0.564; Scientific Indexing Services-0.912; International Society for Research Activity-1.344. №5).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

9. Normurodov Ch.B., Mengliyev I.A. Tabiiy fanlarda fanlararo bog‘liqni o‘rganishda matematik modellashtirishni qo‘llash. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2020 yil 5-son. 540-545 bet.
10. Mengliyev I.A. Matematik modellashtirish va informatsion texnologiyalar asosida fanlararo bog‘liqni o‘qitish metodikasi. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2020 yil 12-son. 290-296 bet.
11. Mengliyev I.A. Talabalarga axborot texnologiyalarini qo’llash asosida fanlararo bog’liqlikni o’rgatish samaradorligini oshirish // Ilm sachashmalari – Urganch, 2021 № 11, b. 93-99 betlar. (13.00.00; № 31)
12. Mengliyev I.A. Uglerod molekulalarining topologik xossalarini fanlararo bog’liqlik va axborot texnologiyalarini qo’llash asosida tadqiq etish metodikasi // Pedagogik mahorat – Buxoro, 2021, №6, b. 192-196 (13.00.00; № 23)

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Mengliyev Islom Abdumuratovich**, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) [**Менглиев Ислом Абдумуратович**, Доктор философии (PhD)по педагогическим наукам], [**Mengliyev Islom Abdumuratovich** Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences]; manzil: Termiz shahri, “Barkamol avlod” ko'chasi 43-uy, [адрес: Город Термез, улица Баркамол авод, дом 43], [address: 43 Barkamol avod Street, Termez city]

✉**Abduvaitova Barno Shodi qizi**, magistr [**Абдуваитова Барно Шоди кизи**, магистр], [**Abduvaitova Sh.Barno** master’s student]; manzil: Termiz shahri, “Barkamol avlod” ko'chasi 43-uy, [адрес: Город Термез, улица Баркамол авод, дом 43], [address: 43 Barkamol avod Street, Termez city]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

Original paper

# NUTQIDA NUQSON BO‘LGAN BOLALARNING BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANISH DARAJALARI

© M.S. Mustafayeva[1]✉

[1]Samarqand Kimyo Xalqaro Universiteti, Samarqand,O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** nutq buzilishlari nutqning tarkibiy va funksional mexanizmlaridagi organik yoki funksional nuqsonlar natijasida yuzaga keladigan murakkab neyropsixologik holat bo‘lib, bolalarda nutqning normal rivojlanishi buzilishi ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Nutq ongning yuqori psixik funksiyasi sifatida tafakkur, xotira, diqqat, idrok va tasavvur bilan bevosita bog‘langanligi sababli, nutq patologiyasi bolalarning bilish jarayonlarida ham kompleks o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Shu bois kognitiv komponentlarni chuqur diagnostika qilish korreksion ishni individual rejalashtirishning metodologik sharti hisoblanadi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — nutqida nuqson bo‘lgan bolalarda bilish jarayonlari (idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur) rivojlanish darajalari va ularning nutq mexanizmlaridagi yetishmovchiliklar bilan bog‘liqligini ilmiy asosda yoritishdir. Shuningdek, fonematik idrok, og‘zaki xotira, tafakkur operatsiyalari va sensor-motor rivojlanishdagi cheklovlarni diagnostika qilish hamda korreksion-logopedik ta’sirni kompleks tashkil etishning amaliy yo‘nalishlarini asoslash ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** ishda nutq buzilishlarining etiologik omillari va markaziy/periferik mexanizmlar bilan bog‘liqligini izohlovchi nazariy tahlil hamda bilish jarayonlarining xususiyatlarini tavsiflovchi ilmiy manbalarni umumlashtirish yondashuvlari qo‘llanildi. Kognitiv baholash doirasida fonematik idrok, diqqat barqarorligi, og‘zaki xotira, analiz-sintez, taqqoslash, umumlashtirish va sabab–oqibat bog‘lanishlarini aniqlash kabi ko‘rsatkichlarni diagnostika qilish zarurligi metodik jihatdan asoslandi. Korreksion strategiyani tanlashda logopedik, psixologik va pedagogik yondashuvlarning uzviy birligini ta’minlash tamoyili yetakchi mezon sifatida belgilandi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tahlil natijalari nutq buzilishli bolalarda fonematik idrokning sustligi, diqqatning barqaror emasligi, og‘zaki xotiraning cheklanganligi va tafakkur operatsiyalarining inertligi o‘quv hamda ijtimoiy faoliyatda qo‘shimcha qiyinchiliklarni kuchaytirishini ko‘rsatadi. Tasavvur jarayonining beqarorligi va ijodiy komponentning pastligi o‘yin faoliyatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etiladi. Umumiy va mayda motorika rivojlanishidagi nuqsonlar artikulyatsion hamda kinestetik jarayonlarni sekinlashtirib, nutq va bilish rivojlanishidagi muammolarni murakkablashtiruvchi omil sifatida talqin qilinadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

**XULOSA:** nutq buzilishlari bolalarda nafaqat muloqot imkoniyatlarini, balki idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi bilish jarayonlarining shakllanishini ham sezilarli cheklashi tasdiqlandi. Shu munosabat bilan erta tashxis, kognitiv komponentlarni chuqur diagnostika qilish va individual korreksion-logopedik strategiyani ishlab chiqish ilmiy-amaliy jihatdan ustuvor hisoblanadi. Kompleks va tizimli yondashuv nutq kamchiliklarini bartaraf etish yoki yumshatish hamda bolaning ta'limga tayyorgarligi va moslashuvini qo'llab-quvvatlashning muhim sharti sifatida asoslandi.

**Kalit so'zlar:** nutq buzilishlari, bilish jarayonlari, fonematik idrok, diqqat, og'zaki xotira, tafakkur, tasavvur, motorika, korreksion-logopedik ta'sir.

**Iqtibos uchun**: Mustafayeva M.S. Nutqida nuqson bo'lgan bolalarning bilish faoliyatini rivojlanish darajalari.// Inter education & global study. 2025. №8. B.375–382.

## УРОВНИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

©М.С. Мустафаева[1]✉
[1]Самаркандский Международный Химический Университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** речевые нарушения представляют собой сложную нейропсихологическую проблему, возникающую вследствие органических или функциональных сбоев в речевых механизмах и проявляющуюся у детей как нарушение нормального речевого развития. Поскольку речь относится к высшим психическим функциям, она тесно связана с восприятием, вниманием, памятью, мышлением и воображением, поэтому речевая патология закономерно сопровождается изменениями в познавательной сфере. В этих условиях диагностика когнитивных компонентов становится методологической основой индивидуализации коррекционной помощи.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — раскрыть уровни и специфические проявления развития познавательных процессов у детей с речевыми нарушениями и показать их обусловленность дефицитами речевых механизмов. Дополнительно ставится задача обосновать необходимость комплексной диагностики фонематического восприятия, вербальной памяти, внимания, мыслительных операций и сенсомоторного развития для выбора эффективной коррекционной стратегии.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** использованы теоретический анализ причин речевых нарушений и их нейрофизиологических механизмов, а также обобщение научных данных о специфике когнитивного развития при речевой патологии. В качестве методических ориентиров выделены диагностические показатели: сформированность фонематического восприятия, устойчивость и объём внимания, состояние вербальной памяти, операции анализа/синтеза и причинно-

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

следственное мышление. Коррекционно-логопедическая работа рассматривается в логике интеграции логопедических, психологических и педагогических подходов.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** показано, что у детей с речевыми нарушениями часто наблюдаются слабость фонематического восприятия, неустойчивость внимания, ограниченность вербальной памяти и замедленность мыслительных операций, что усложняет обучение и социальное взаимодействие. Отмечаются особенности воображения (неустойчивость образов, снижение творческого компонента), влияющие на развитие игровой деятельности. Нарушения общей и мелкой моторики интерпретируются как фактор, замедляющий артикуляционные и кинестетические процессы и усиливающий трудности речевого и когнитивного развития.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** речевые нарушения оказывают системное влияние на познавательную сферу ребёнка, ограничивая развитие восприятия, внимания, памяти, мышления и воображения. Ранняя диагностика и глубокая оценка когнитивных компонентов позволяют построить индивидуальные коррекционные программы и обеспечить комплексность помощи. Системный коррекционно-логопедический подход рассматривается как ключевое условие смягчения речевых дефицитов и повышения готовности к обучению и адаптации.

**Ключевые слова:** речевые нарушения, познавательные процессы, фонематическое восприятие, внимание, вербальная память, мышление, воображение, моторика, логопедическая коррекция.

**Для цитирования**: Мустафаева. М.С. Уровни развития познавательной активности детей с нарушениями речи.// Inter education & global study.2025. №12. С. 375–382.

## LEVELS OF COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

© Maftuna.S. Mustafayeva[1]✉
[1]Samarkand International Chemical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** speech disorders constitute a complex neuropsychological condition resulting from organic or functional impairments in speech mechanisms and are manifested in children as disrupted normal speech development. Because speech is a higher mental function closely connected with cognition, speech pathology typically co-occurs with changes in perception, attention, memory, thinking, and imagination. Therefore, assessment of cognitive components becomes a methodological prerequisite for individualized and effective correctional support.

**AIM:** the study aims to describe developmental levels and key characteristics of cognitive processes in children with speech disorders and to explain their association with deficits in speech mechanisms. It also seeks to justify the need for comprehensive

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

assessment of phonemic perception, attention, verbal memory, thinking operations, and sensorimotor development to inform targeted corrective strategies.

**MATERIALS AND METHODS:** the research relies on theoretical analysis of etiological factors and neurophysiological mechanisms of speech disorders and synthesis of scholarly findings on cognition under speech pathology. Methodological priorities include diagnostic indicators such as phonemic perception, attention stability and capacity, verbal memory performance, analysis–synthesis operations, and cause–effect reasoning. Corrective speech therapy is conceptualized as an integrated approach combining speech-therapy, psychological, and pedagogical interventions.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the analysis indicates that children with speech disorders often show underdeveloped phonemic perception, unstable attention, limited verbal memory, and slowed thinking operations, which create additional barriers in learning and social participation. Imagination is characterized by less stable mental images and reduced creative productivity, negatively affecting play activity. Deficits in gross and fine motor skills are interpreted as factors that slow articulatory and kinesthetic processes and intensify the overall profile of speech and cognitive difficulties.

**CONCLUSION:** speech disorders exert a systemic impact on children's cognitive functioning by constraining the development of perception, attention, memory, thinking, and imagination. Early and comprehensive diagnostics enable individualized correction programs and support a coherent, multidisciplinary assistance model. A structured corrective speech-therapy approach is therefore affirmed as a key condition for mitigating speech deficits and strengthening educational readiness and adaptation.

**Keywords:** speech disorders, cognitive processes, phonemic perception, attention, verbal memory, thinking, imagination, motor skills, speech therapy correction.

**For citation**: Maftuna.S. Mustafayeva. (2025) 'Levels of cognitive activity development in children with speech disorders', Inter education & global study, (12), pp. 375–382. (In Uzbek).

**N**utq buzilishlari — bu nutqning tarkibiy va funksional mexanizmlaridagi organik yoki funksional buzilishlar natijasida nutq faoliyatining shakllanishi, rivojlanishi yoki amalda qo'llanilishining izdan chiqishi bilan tavsiflanadigan murakkab neyropsixologik jarayondir. Kattalarda bunday buzilishlar odatda avval shakllangan nutqning parchalanishi (afaziya, dizartriya va boshqalar), bolalarda esa nutqning normal rivojlanishining buzilishi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ular turli etiologik omillar — tug'ma, irsiy, somatik, nevrologik, psixogen, shuningdek, ijtimoiy-muhit omillari ta'siri natijasida yuzaga kelishi mumkin. Nutq faoliyati murakkab neyrofiziologik tizimlar integratsiyasiga tayanganligi sababli, nutq buzilishlari markaziy va periferik nutq mexanizmlarining funksional yetishmovchiligi bilan bog'liq bo'ladi. Periferik eshitish analizatorining nuqsonlari, markaziy nerv tizimining lokal shikastlanishlari, nutq apparati innervatsiyasi buzilishi, artikulyatsion apparatning anatomik nuqsonlari (lab, til, tanglay

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

patologiyalari) nutq rivojlanishida sezilarli cheklanishlarga olib keladi.

Bolalik yoshida kuzatiladigan nutq buzilishlari shartli ravishda fiziologik (miyaning etarli darajada pishib yetilmasligi bilan bog‘liq) va patologik (kasallik yoki tashqi omillar natijasi) turlarga ajratiladi. Patologik buzilishlar lokalizatsiyasiga ko‘ra markaziy va periferik, mexanizmlariga ko‘ra organik va funksional ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Bola miyasining yuqori plastiklik darajasi tufayli ko‘plab nutq buzilishlari to‘g‘ri tashkil etilgan korreksion-logopedik ta’sir orqali bartaraf etilishi yoki sezilarli darajada yumshatilishi mumkin.

Nutq — bu ongning yuqori psixik funksiyasi bo‘lib, u tafakkur, xotira, diqqat, idrok, tasavvur kabi kognitiv jarayonlar bilan uzviy bog‘liq. Shu sababli nutq patologiyasi mavjud bo‘lgan bolalarda bilish faoliyati deyarli har doim murakkab o‘zgarishlar bilan kechadi.

1. Idrok va sezgi jarayonlarining xususiyatlari

Nutq buzilishi bo‘lgan bolalarda:

fonematik idrokning shakllanishi sust bo‘ladi;

tovushlarni farqlash, taqlid qilish, ularning differensial belgilarini ajratish jarayoni sekinlashadi;

vizual idrokning kambag‘alligi va tasvirlarni umumlashtirishning zaifligi kuzatiladi;

predmet-xususiyat-so‘z o‘rtasidagi bog‘lanishlar sust shakllangan bo‘ladi.

Bu jarayonlar nutqning semantik va fonetik jihatdan to‘laqonli shakllanishiga to‘sqinlik qiladi.

2. Diqqatning rivojlanishidagi buzilishlar

Ilmiy tadqiqotlar (O.V. Presnova, 2001; R.I. Lalayeva, 2000) nutq patologiyasiga ega bolalarda quyidagi diqqat xususiyatlarini aniqlagan:

- diqqatning barqaror emasligi, tez charchash;
- diqqat hajmining cheklanganligi (axborotni qisqa segmentlarda qabul qiladi);
- diqqatning selektivligi sustligi — asosiy belgiga emas, ikkinchi darajali belgiga e’tibor qaratish;
- e’tiborning tez chalg‘ishi va jarayonning umumlashganligi.

Ushbu xususiyatlar o‘quv jarayonida sezilarli qiyinchiliklarga olib keladi.

3. Xotira jarayonlarining rivojlanishi

Nutq buzilishli bolalarda xotiraning buzilishi asosan og‘zaki (verbal) xotira doirasida kuzatiladi. Ularda:

- so‘zlar, jumlalar, ko‘rsatmalarni eslab qolish qiyin;
- eslab qolish samarasi tushgan;
- eslab qolingan materialni qayta tiklashda ko‘p xatolarga yo‘l qo‘yiladi.

Biroq mantiqiy (ma'no) xotira ko‘pincha nisbatan yaxshi saqlanadi, bu logopedik ta’sirda muhim o‘rin egallaydi.

4. Tafakkur jarayonlarining rivojlanishidagi cheklanishlar

Tafakkur faoliyati nutq bilan bevosita bog‘liq bo‘lganligi sababli, nutq buzilishlari quyidagi kognitiv jarayonlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi:

- analiz va sintezning sust rivojlanishi;

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

- taqqoslash, umumlashtirish, mavhumlashtirish darajasining pastligi;
- fikrlarning notugal, fragmentar shakllanishi;
- fikrlash jarayonining inertligi, moslashuvchanlikning yetarli emasligi;
- fikrlash tezligining sekinligi.

R.I. Lalayeva tadqiqotlariga ko‘ra, aynan tafakkur operatsiyalarining sustligi nutq rivojlanishidagi asosiy cheklovlardan biri hisoblanadi.

5. Tasavvur jarayonlarining xususiyatlari

Nutq buzilishli bolalarda tasavvur quyidagicha kechadi:

- obrazlar barqaror emas, tez o‘zgaradi;
- ijodiy tasavvur darajasi past;
- tasavvur jarayoni tez charchaydi;
- fantaziya elementlari bo‘lsada, ular nutqiy ifoda imkoniyatlari bilan cheklanadi.

Tasavvur jarayonining cheklanishi o‘yin faoliyatining rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Sensor va motor rivojlanishning o‘ziga xos xususiyatlari

Nutq buzilishlari ko‘pincha umumiy motorika va mayda motorikaning buzilishi bilan kechadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki:

- bolalarda balans, koordinatsiya, chaqqonlik past bo‘ladi;
- umumiy motor rivojlanish sekinlashgan;
- qo‘l barmoqlari motorikasining yetarli emasligi nutqiy harakatlarni boshqarishni qiyinlashtiradi;
- harakatni so‘zli ko‘rsatma bo‘yicha bajarish juda mushkul.

Bu esa nutqning kinestetik va artikulyatsion komponentlarining shakllanishini sustlashtiradi.

Nutq buzilishida bilish faoliyatini o‘rganishning ilmiy-amaliy ahamiyati

Nutq va bilish rivojlanishidagi o‘zaro bog‘liqlikni hisobga olib, kognitiv funksiyalarni chuqur diagnostika qilish logopedik ishning eng muhim bosqichidir. Bu quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- nutq simptomlari va bilish buzilishlari o‘rtasidagi mexanik bog‘lanishni aniqlash;
- korreksion mashg‘ulotlar mazmuni va metodikasini individual tarzda tanlash;
- logopedik, psixologik va pedagogik yondashuvlarning uzviy birligini ta’minlash;
- ta’sirning kompleks va tizimli strategiyasini ishlab chiqish.

Bilish faoliyatidagi buzilishlarning to‘g‘ri baholanishi nutq rivojlanishidagi kamchiliklarning o‘z vaqtida va samarali korreksiyasiga olib keladi.

Xulosa

Nutq buzilishlari — bolaning nutqiy faoliyati bilan birga uning bilish jarayonlari, sensor-motor rivojlanishi va umumiy psixik holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan murakkab neyropsixologik muammo hisoblanadi. Nutqning shakllanishi ko‘plab neyrofiziologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘un faoliyatiga tayanadi. Shu bois nutq mexanizmlaridagi organik yoki funksional nuqsonlar idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi asosiy kognitiv jarayonlarning rivojlanishida sezilarli cheklovlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

keltirib chiqaradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq buzilishi bo‘lgan bolalarda fonematik idrokning sustligi, diqqatning barqaror emasligi, og‘zaki xotiraning cheklanganligi, tafakkur operatsiyalarining past darajada shakllanishi hamda tasavvurning yetarli rivojlanmagani o‘quv va ijtimoiy faoliyatda qo‘shimcha qiyinchiliklarga olib keladi. Bundan tashqari, umumiy va mayda motorika rivojlanishidagi nuqsonlar artikulyatsion va kinestetik jarayonlarning shakllanishini sekinlashtirib, nutq rivojlanishini yanada murakkablashtiradi. Shu munosabat bilan nutq buzilishlarini o‘rganishda bilish faoliyatining har bir komponentini chuqur diagnostika qilish katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. To‘g‘ri aniqlangan kognitiv cheklovlar logopedik ishning samarali rejasini tuzish, individual korreksion strategiyalarni tanlash hamda psixologik-pedagogik yordamni kompleks tarzda tashkil etishga imkon beradi. Umuman olganda, nutq va bilish rivojlanishining uzviy bog‘liqligini e’tiborga olgan holda, erta tashxis va tizimli korreksion yondashuv nutq buzilishlarining bartaraf etilishi yoki sezilarli darajada yumshatilishiga erishishning eng muhim sharti sanaladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Дошкольная логопсихология: учебное пособие/ Под редакцией проф. В.И. Селиверстова. Авторы: к.п.н., доц. Денисова О.А.; к.п.н., доц. Захарова Т.В., к.пс.н., доц. Бучилова И.А., к.пс.н., доц. Самофал Р.А., Поникарова В.Н., Леханова О.Л., Котляр Л.Я.- М., 2003. - 153 с. [Электронный ресурс]. URL: https://www.studmed.ru/seliverstov-vi-doshkolnaya-logopsihologiya_ff3ebfdce6e.html (дата обращения 14.08.2021)
2. Калягин В.А. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ В.А.Калягин, Т.С. Овчинникова.- М.: Академия, 2006.- 320с. [Электронный ресурс]. URL: http://pedlib.ru/Books/1/0417/1_0417-123.shtml%20-%20book_page_top (дата обращения 13.08.2021)
3. Логопсихология/Авт.-сост. С.В. Лауткина. – Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2007. – 150 с.
4. Особенности развития детей с тяжёлыми нарушениями речи. [Электронный ресурс]. URL: http://cns-neiro.ru/articles/osobennosti-razvitiya-detey-tyazhelymi-narusheniyami-rechi/ (дата обращения 14.08.2021)
5. Особенности развития познавательной сферы ребёнка с речевой патологией. [Электронный ресурс]. URL: https://students-library.com/library/read/98228-osobennosti-razvitia-poznavatelnoj-sfery-rebenka-s-recevoj-patologiej (дата обращения 13.08.2021)
6. Ayupova M.Y. Logopediya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019, – 560 b.
7. Shomaxmudova R. Sh. Mo‘minova L. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish. — Toshkent: O‘qituvchi, 1994.

ISSN 2992-9024 (online)
2025 №12

8. Shomahmudova R. To‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish va nutq o‘stirish. – Toshkent: “Ilm Ziyo”, 2013. – 130 b.
9. Babayeva D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: “Barkamol fayz media”, 2018. – 432 b.
10. Raxmanova V.S. Defektologiya asoslari. Toshkent: Niso Poligraf, 2017. – 168 b.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Mustafayeva Maftuna Sobirjon qizi**,talaba[**Мустафаева Мафтуна Собиржон кизи**,студент], [**Mustafayeva S.Maftuna** student]; manzil: Samarqand shahri, H.Abdullayev ko'chasi, 63-uy, [адрес: Г. Самарканд, г.Ул. Абдуллаева, д. 63], [address: Samarkand, ul. Abdullayeva, 63.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# NUTQI TO‘LIQ RIVOJLANMAGAN MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TAFAKKURINING SHAKLLANLLANGANLIK DARAJASINI O‘RGANISH

© F.Sh. Norqorayeva[1]✉
[1]Samarqand Kimyo Xalqaro Universiteti, Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** maktabgacha yosh davri nutq va tafakkur jarayonlari shakllanishida hal qiluvchi bosqich bo‘lib, NTR bolalarda muloqot cheklanishi bilan bir qatorda diqqat, xotira, idrok va tafakkur kabi kognitiv funksiyalar ham susayishi qayd etiladi. NTR R.E. Levina tomonidan psixologo-pedagogik belgilar asosida umumlashtirilgan tushuncha sifatida talqin qilinadi, keyinchalik darajalari (jumladan IV daraja) ajratilgani keltiriladi. Nutqiy cheklovlar so‘z-mantiqiy tafakkur shakllanishini ayniqsa sekinlashtirishi ilmiy manbalar bilan izohlanadi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — NTR bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurning shakllanganlik darajasini nutq tizimidagi kamchiliklar bilan bog‘liq holda tahlil qilish hamda tafakkur operatsiyalarini baholash va rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik-logopedik yondashuvning metodik asoslarini yoritishdir. Shuningdek, erta diagnostika va individual korreksion dasturlarning intellektual rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni asoslanadi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** mavzuga oid ilmiy adabiyotlar (Levina, Filicheva, Mastyukova, Fotekova va boshqalar) tahlili hamda NTR bolalarning kognitiv xususiyatlarini ta’riflovchi nazariy yondashuvlar umumlashtirildi. Tafakkurni o‘rganishda predmetlarni tasniflash, ortiqcha elementni aniqlash, sabab–oqibat bog‘lanishlarini topish, mantiqiy juftliklar va ketma-ketliklarni davom ettirish, vizual modellashtirish kabi diagnostik metodlar tavsiflanadi. Natijalarni interpretatsiya qilishda tafakkur operatsiyalari shakllanganlik darajalariga doir ko‘rsatkichlar (umumlashtirish 40–60%, sabab–oqibatni o‘rnatish ~50%) keltiriladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tahlil NTR bolalarda lug‘at boyligining kamligi, grammatik strukturalarni o‘zlashtirishdagi kechikish va fonematik idrok yetishmovchiligi analiz–sintez, taqqoslash, umumlashtirish hamda sabab–oqibat aloqalarini o‘rnatish jarayonlarining notekis va sust rivojlanishiga olib kelishini ko‘rsatadi. Ko‘rgazmali-amaliy tafakkur nisbatan saqlangan bo‘lsa-da, ko‘rgazmali-obrazli va ayniqsa so‘z-mantiqiy tafakkur ko‘proq zarar ko‘rishi qayd etiladi. Diqqat beqarorligi, og‘zaki xotiraning cheklanganligi va aqliy jarayonlarning inertligi kognitiv qiyinchiliklarni yanada kuchaytiruvchi ikkilamchi omillar sifatida talqin qilinadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**XULOSA:** NTR bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq tizimidagi leksik, grammatik va fonetik-fonematik yetishmovchiliklar nafaqat muloqotni, balki tafakkur operatsiyalarining shakllanishini ham sezilarli darajada cheklashi xulosalanadi. Tafakkur holatini erta aniqlash, chuqur psixologik-diagnostik baholash va individual korreksion-logopedik dasturlar asosida nutq bilan birga kognitiv jarayonlarni ham rivojlantirish zarurligi asoslanadi. Tizimli mashg‘ulotlar va rivojlantiruvchi pedagogik ta’sir bolaning keyingi ta’limdagi muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlovchi omil sifatida ko‘rsatiladi.

**Kalit so‘zlar:** nutqi to‘liq rivojlanmaganlik, maktabgacha yosh, kognitiv jarayonlar, tafakkur operatsiyalari, fonetik-fonematik rivojlanish, lug‘at boyligi, logopedik korreksiya, mantiqiy fikrlash, erta diagnostika.

**Iqtibos uchun**: Norqorayeva F.Sh. Nutqi to‘liq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarni tafakkurining shakllanllanganlik darajasini o‘rganish.// Inter education & global study. 2025. №12. B.383–390.

## ИЗУЧЕНИЕ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА, У КОТОРЫХ РЕЧЬ РАЗВИТА НЕ В ПОЛНОЙ МЕРЕ

©Ф.Ш. Норкораева[1]✉
[1]Самаркандский Международный Химический Университет, Самарканд, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** дошкольный возраст является ключевым этапом становления речи и мышления, однако при ОНР ограничения коммуникации сопровождаются снижением внимания, вербальной памяти и инертностью мыслительных процессов. В статье ОНР трактуется как психолого-педагогическая категория, объединяющая детей с различными медицинскими диагнозами при сходных речевых проявлениях, с указанием уровневой дифференциации (включая IV уровень). Актуализируется положение о том, что наиболее выраженно страдает словесно-логическое мышление при относительной сохранности наглядно-действенного.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — проанализировать сформированность мышления у дошкольников с ОНР во взаимосвязи с дефицитами лексико-грамматического и фонетико-фонематического компонентов речи и обосновать методические ориентиры комплексной коррекционно-педагогической поддержки. Дополнительно ставится задача показать значимость ранней диагностики и индивидуальных коррекционных программ для интеллектуального развития.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** проведен анализ и обобщение научных источников по проблеме ОНР и когнитивного развития, включая позиции Р.Е. Левиной, Т.Б. Филичевой, Е.М. Мастюковой и Т.А. Фотековой. Описаны психолого-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

диагностические методы: классификация предметов, выделение лишнего, установление причинно-следственных связей, логические пары и последовательности, визуальное моделирование. В интерпретации результатов приводятся ориентировочные показатели сформированности операций (обобщение 40–60%, установление причинно-следственных связей около 50%).

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** показано, что дефициты словаря, грамматического строя и фонематики приводят к затруднениям выделения существенных признаков, ошибкам сравнения и нарушению выбора критериев обобщения. Отмечается, что при ОНР наглядно-образное и словесно-логическое мышление формируются замедленно, а неустойчивость внимания и ограниченность вербальной памяти усиливают когнитивные трудности. Результаты обсуждения подтверждают, что логопедическая коррекция должна включать упражнения на развитие анализа, синтеза, обобщения, логических рассуждений и визуально-логического мышления.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** сделан вывод, что недостаточная сформированность лексического, грамматического и фонетико-фонематического компонентов речи при ОНР существенно ограничивает развитие мыслительных операций и познавательной активности дошкольника. Ранняя диагностика, индивидуальные коррекционные программы и системная развивающая работа рассматриваются как ключевые условия поддержки речевого и интеллектуального развития. Комплексный подход повышает предпосылки успешного обучения и социальной адаптации ребенка.

**Ключевые слова:** общее недоразвитие речи, дошкольный возраст, когнитивные процессы, мыслительные операции, фонетико-фонематическое развитие, словарный запас, логопедическая коррекция, логическое мышление, ранняя диагностика.

**Для цитирования**: Норкораева. Ф.Ш. Изучение уровня сформированности мышления детей дошкольного возраста, у которых речь развита не в полной мере// Inter education & global study.2025. №12. С. 383–390.

## THE STUDY OF THE LEVEL OF FORMATION OF THINKING IN PRESCHOOL CHILDREN WHOSE SPEECH IS NOT FULLY DEVELOPED

© Farzona.Sh. Norqorayeva[1]✉
[1]Samarkand International Chemical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** preschool age is a critical period for the development of speech and cognition, yet in GSU communicative limitations are accompanied by attention instability, restricted verbal memory, and cognitive inertia. The paper frames GSU as a psycho-pedagogical category uniting children with different medical diagnoses but similar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

speech manifestations, including level-based differentiation. It highlights that verbal-logical thinking is especially vulnerable, even when practical visual thinking may remain relatively preserved.

**AIM:** the study aims to analyze the level of thinking development in preschoolers with GSU in relation to deficits in lexical-grammatical and phonetic-phonemic speech components and to justify methodological guidelines for comprehensive correctional and pedagogical support. It also seeks to clarify the role of early diagnosis and individualized correction programs in sustaining intellectual development.

**MATERIALS AND METHODS:** the research is grounded in a review and synthesis of scholarly sources on GSU and cognitive development, including the perspectives of R.E. Levina, T.B. Filicheva, E.M. Mastyukova, and T.A. Fotekova. The paper describes diagnostic methods such as object classification, identifying an odd item, establishing cause–effect relations, completing logical pairs and sequences, and visual modeling. Interpretive benchmarks are provided for the formation of operations (generalization 40–60%, cause–effect reasoning around 50%).

**DISCUSSION AND RESULTS:** the analysis shows that limited vocabulary, delayed grammar acquisition, and insufficient phonemic processing lead to difficulties in identifying essential features, frequent errors in comparison, and inappropriate generalization criteria. It is argued that visual-figurative and especially verbal-logical thinking develops more slowly in children with GSU, while attention and memory constraints further intensify cognitive challenges. The discussion supports integrating structured exercises for analysis, synthesis, generalization, logical reasoning, and visual-logical tasks into speech-therapy practice.

**CONCLUSION:** the study concludes that underdeveloped lexical, grammatical, and phonetic-phonemic speech components in GSU not only constrain communication but also significantly limit the development of thinking operations and broader cognitive activity. Early diagnosis, individualized correction programs, and systematic developmental interventions are identified as key conditions for supporting both speech and intellectual growth. A comprehensive approach is linked to improved readiness for schooling and social adaptation.

**Keywords:** general speech underdevelopment, preschool age, cognitive processes, thinking operations, phonetic-phonemic development, vocabulary, speech therapy correction, logical thinking, early diagnosis.

**For citation**: Farzona.Sh. Norqorayeva . (2025) ‘The study of the level of formation of thinking in preschool children whose speech is not fully developed’, Inter education & global study, (12), pp. 383–390. (In Uzbek).

**N**utqi normal rivojlangan maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiy ko‘nikmalarni tabiiy ravishda egallaydilar, ular kattalar va tengdoshlar bilan erkin muloqot qiladilar, fonetik imkoniyatlari izchil takomillashadi, lug‘at boyligi kundan kunga kengayadi hamda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

fonematik jarayonlar shakllanadi. Bunday bolalarda nutqning kommunikativ funksiyasi to‘laqonli namoyon bo‘ladi. Biroq ushbu jarayon barcha bolalarda ham bir xilda kechmaydi. Nutqi yetarli darajada rivojlanmagan, leksik-grammatik tizimida kamchiliklari bo‘lgan, fonetik-fonematik tarkibi buzilgan, hatto butunlay nutqi yo‘q bolalar guruhi mutaxassislar tomonidan nutqning umumiy rivojlanmaganligi deb yuritiladi. Ushbu atama R.E. Levina tomonidan kiritilgan bo‘lib, u turli tibbiy tashxislarga ega, ammo nutqiy namoyonlari o‘xshash bo‘lgan bolalarni psixologo-pedagogik belgilar asosida birlashtirish imkonini berdi [1].

Nutqi to‘liq rivojlanmaganlik uch darajadan iborat bo‘lib, keyinchalik T.B. Filicheva tomonidan 4-daraja (eng yengil turi) ajratilgan. IV daraja odatda, nutqiy ko‘nikmalari tashqi tomondan me’yoriyga yaqin ko‘ringan, biroq leksik-grammatik va fonematik jarayonlari yetarlicha shakllanmagan bolalar guruhini ifodalaydi [2].

Nutqi to‘liq rivojlanmaganlik nutq sistemasining barcha tarkibiy qismlarining – fonetiko-fonematik, leksik va grammatik komponentlarning yetilmaganligi bilan tavsiflanadi. Muhimi, bu holat eshitish nuqsoni yoki aqliy rivojlanishning organik buzilishlari bilan bog‘liq emas.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, NTR bo‘lgan bolalarda quyidagi umumiy qonuniyatlar kuzatiladi:

- gapira boshlashning kechikishi;
- ko‘plab tovush guruhlarining noto‘g‘ri talaffuzi;
- nutqni tushunishning pasayganligi;
- faol lug‘atning passiv lug‘atdan ancha kamligi;
- so‘z o‘zgartirish va so‘z yasalish jarayonlarining buzilishi;
- grammatik shakllarni qo‘llashda qiyinchilik;
- kengaytirilgan gap tuza olmaslik;
- kommunikativ funksiyaning sustligi [3].

Birlamchi nutq buzilishlari ikkilamchi psixik jarayonlarning – xotira, e’tibor, tafakkur va boshqaruv funksiyalarining rivojlanishida ham cheklovlar keltirib chiqaradi.

T.B. Filichevaning ta’kidlashicha, NTR bo‘lgan bolalarda ko‘rgazmali-amaliy tafakkur odatda me’yoriga yaqin, biroq ko‘rgazmali-obrazli va ayniqsa so‘z-mantiqiy tafakkur shakllanishi sekinlashadi [4]. E.M. Mastyukova esa ushbu bolalarda ichki nutqning yetishmasligi asosiy nuqsonlardan biri ekanini ta’kidlaydi, bunda verbal intellekt neverbal intellektga nisbatan past bo‘ladi [5]. T.A. Fotekovaning tadqiqotlari NTR bo‘lgan bolalarda muammoli vaziyatni hal etish strategiyasini tanlash, ko‘rsatmalarni eslab qolish hamda e’tibor barqarorligida sustlik mavjudligini ko‘rsatadi [6].

Maktabgacha yosh davri bolalarning psixik rivojlanishida, ayniqsa, nutq va tafakkur jarayonlarining shakllanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Nutqning to‘liq rivojlanmasligi (NTR) bolaning muloqot faoliyatini cheklabgina qolmay, uning bilish jarayonlari, jumladan, tafakkur, idrok, diqqat, xotira va tasavvur kabi asosiy kognitiv funksiyalarining shakllanishiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, NTR bo‘lgan bolalarda nutq tizimidagi fonetik, semantik va grammatik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

kamchiliklar aqliy faoliyatning murakkab shakllarini egallash jarayonini sekinlashtiradi. Tafakkur jarayoni borliqni umumlashtirilgan va vositali aks ettirishni ta’minlovchi murakkab bilish tizimi bo‘lib, uning to‘laqonli shakllanishi analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va mavhumlashtirish kabi aqliy operatsiyalar rivojiga bog‘liq. Nutqi yetarli darajada shakllanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarda aynan shu operatsiyalarning sustligi ko‘proq kuzatiladi. Bu bolalar predmet yoki hodisaning asosiy belgilarini ajratishda qiyinlanadi, taqqoslash jarayonida o‘xshashlik va farqlarni aniqlashda ko‘p xatolarga yo‘l qo‘yadi, umumlashtirish mezonlarini to‘g‘ri tanlay olmaydi. Natijada mantiqiy kategoriyalarni shakllantirish, sabab–oqibat bog‘lanishlarini o‘rnatish, mantiqiy fikr yuritish kabi jarayonlar uzilib qolgan yoki sekin kechadi.

Tafakkur rivojining sustligi ko‘pincha nutq tizimida mavjud bo‘lgan lug‘aviy zaxiraning kamligi, grammatik strukturani egallashdagi kechikish, fonematik idrokning yetarli emasligi hamda nutqiy tushunchalarning to‘liq shakllanmaganligi bilan bevosita bog‘liqdir. Shuningdek, NTR bo‘lgan bolalarda diqqat barqarorligining pastligi, og‘zaki xotiraning cheklanganligi va aqliy jarayonlarning inertligi (ya’ni fikr almashishning sekinligi) tafakkur rivojlanishida qo‘shimcha cheklovlar yaratadi. Bu bolalar yangi vazifadan boshqasiga o‘tishda qiynaladi, fikr tezligi past bo‘ladi hamda murakkab mantiqiy vazifalarni bajarishda tez charchaydi. Vizual-mantiqiy fikrlash jarayonlari ham sust rivojlangan bo‘lib, geometrik shakllar bilan ishlash, ketma-ketliklarni davom ettirish, modellashtirish kabi vazifalarni bajarishda katta yordamga ehtiyoj seziladi. Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda tafakkur jarayonlarining shakllanganlik darajasini o‘rganish maxsus psixologik-diagnostik metodlar orqali amalga oshiriladi. Predmetlarni tasniflash, ortiqcha elementni aniqlash, sabab–oqibat bog‘lanishlarini topish, predmetlar o‘rtasidagi mantiqiy aloqalarni belgilash, vizual modellashtirish, mantiqiy juftliklar va ketma-ketliklarni davom ettirish kabi metodlar bolaning tafakkur rivojidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlash imkonini beradi. Olingan natijalar NTR bo‘lgan bolalarda umumlashtirish operatsiyalari 40–60% darajada shakllanganini, sabab–oqibatni o‘rnatish bo‘yicha yutuqlar esa 50% atrofida ekanini ko‘rsatadi. Bu esa nutqiy cheklovlarning bilish jarayonlariga qanchalik jiddiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Tafakkur va nutq jarayonlarining uzviy bog‘liqligi sababli, nutqiy rivojlanishdagi kechikish ko‘pincha bilish jarayonlaridagi yetishmovchilik bilan kechadi. Shu bois logopedik ish jarayonida faqat nutqiy tizimni to‘g‘rilash emas, balki tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuv muhim o‘rin tutadi. Mantiqiy fikrlash, umumlashtirish, analiz va sintez qobiliyatlarini rivojlantirish, bilish jarayonlarini faollashtiruvchi o‘yin va mashqlarni qo‘llash, vizual modellashtirish mashg‘ulotlarini tashkil etish NTR bo‘lgan bolalarning tafakkur rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, nutqi to‘liq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkuri ko‘p hollarda yetarli darajada shakllanmagan bo‘lib, bu mantiqiy fikrlash operatsiyalarining sustligi, umumlashtirish mezonlarini tanlashdagi qiyinchiliklar, sabab–oqibat bog‘lanishlarini aniqlashdagi uzilishlar hamda vizual-mantiqiy faoliyatning pastligi orqali namoyon bo‘ladi. Tafakkur jarayonining holatini chuqur diagnostika qilish,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

korreksion-logopedik ishda individual dastur tuzish va bilish faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan tizimli yondashuv bunday bolalarning rivojlanishini samarali qo‘llab-quvvatlashga imkon beradi. Erta aniqlangan kognitiv cheklovlar va to‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik-logopedik ta’sir nutq va tafakkur rivojlanishining harmonik shakllanishini ta’minlaydi.

Xulosa. Nutqi to‘liq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq sistemasining leksik, grammatik va fonetik-fonematik komponentlari yetarli darajada shakllanmagani nafaqat muloqot jarayonini, balki bilish faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini ham cheklaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutqiy kamchiliklar mantiqiy fikrlash operatsiyalari — analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, sabab–oqibat bog‘lanishlarini o‘rnatish jarayonlarining sekin va notekis rivojlanishiga olib keladi. Bunday bolalarda lug‘at boyligining kamligi, grammatik strukturalarni qo‘llashdagi qiyinchiliklar, fonematik jarayonlarning yetarlicha shakllanmaganligi tafakkur jarayonlarini ham susaytiradi, bunda so‘z-mantiqiy fikrlash eng ko‘p zarar ko‘radi. NTR bolalarda ko‘rgazmali-amaliy tafakkur nisbatan saqlangan bo‘lsa-da, ko‘rgazmali-obrazli va ayniqsa so‘z-mantiqiy tafakkur shakllanishi sezilarli darajada kechikadi. Diqqatning beqarorligi, og‘zaki xotiraning cheklanganligi, aqliy jarayonlarning inertligi, muammoli vaziyatni hal etishdagi qiyinchiliklar ushbu jarayonni yanada murakkablashtiradi. Bu esa NTR bolalarni rivojlantirishda faqat nutqiy tizimni emas, balki tafakkur va boshqa kognitiv jarayonlarni ham kompleks tarzda rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydi. O‘tkazilgan tahlillar nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda tafakkurning shakllanish darajasini erta aniqlash va maxsus diagnostika yordamida baholash logopedik-pedagogik ishning samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Analiz va sintez, umumlashtirish, mantiqiy mulohaza yuritish, vizual-mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar va modellashtirish metodlari bu borada eng samarali usullar hisoblanadi. To‘g‘ri tashkil etilgan individual korreksion-logopedik dastur, tizimli mashg‘ulotlar va rivojlantiruvchi pedagogik ta’sir NTR bolalarning nutqiy hamda intellektual rivojlanishini sezilarli darajada qo‘llab-quvvatlaydi. Umuman olganda, nutqi to‘liq rivojlanmagan maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur jarayonlarini chuqur o‘rganish, kognitiv cheklovlarni aniq aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan kompleks yondashuv erta yoshdan boshlab samarali rivojlantirish choralarini belgilashga imkon beradi. Bu esa bolaning keyingi ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishi, ijtimoiy moslashuvi va umumiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Левина, Р. Е. Нарушение речи и письма у детей: избранные труды / Р. Е. Левина. // ред.-сост. Г. В. Чиркина, П. Б. Шошин. – М.: АРКТИ, 2005. – 221с.
2. Волковская, Т.Н., Юсупова, Г. Х. Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи [Текст] / Т. Н. Волковская, Г. Х. Юсупова. – М.: Книголюб, 2004. – 104 с. (Специальная психология)

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

3. Жукова, Н.С., Мастюкова, Е.М., Филичева, Т. Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. [Текст] / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филичева. – М.: Просвещение, 1990. – 238 с.
4. Мастюкова, Е. М. О состоянии интеллекта у детей с общим недоразвитием речи [Текст] / Е. М. Мастюкова, Л. А. Белогруд, В. С. Бурова // Дефектология, 2014. № 1. – С. 41-47.
5. Фотекова Т. А. Сочетание нарушений познавательной и речевой сфер в структуре дефекта у детей с общим недоразвитием речи // Дефектология, 1994. № 2.
6. Нестерова, Т. В. Коррекционно-педагогическая работа по формированию наглядно-образного мышления у дошкольников с общим недоразвитием речи [Текст]: автореферат дис. кандидата педагогических наук: 13.00.03 / Нестерова Татьяна Викторовна; Ин-т коррекц. педагогики Рос. акад. Образования. – М., 2005. – 22 с. [Электронный ресурс] URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=15832745 (дата обращения 29.01.2021).
7. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие / Под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – 2-е изд. – СПб.: Речь, 2006. – 688 с.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Norqorayeva Farzona Shaxriddin qizi**, talaba [**Норкораева Фарзона Шахриддин кизи**,студент], [**Norqorayeva Sh.Farzona** student]; manzil: Samarqand shahri, H.Abdullayev ko'chasi, 63-uy, [адрес: Г. Самарканд, г.Ул. Абдуллаева, д. 63], [address: Samarkand, ul. Abdullayeva, 63.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# ZAMONAVIY PEDAGOGIK TA’LIMDA TADQIQIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARINING INNOVATSION ASOSLARI

© Sh.O . Rustamova [1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan,O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** XXI asr ta’limi sharoitida talabalarda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish ularni mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida tayyorlashning asosiy omiliga aylanmoqda. Zamonaviy pedagogik ta’lim an’anaviy bilim berishdan tadqiqotga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy modelga o‘tishni talab qiladi.

**MAQSAD:** zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish strategiyalarining innovatsion asoslarini nazariy jihatdan asoslash va ularning amaliy tatbiqi imkoniyatlarini ko‘rsatish.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda ilmiy adabiyotlar tahlili, kompetensiyaviy va tadqiqiy pedagogika konsepsiyalarini taqqoslash, shuningdek pre-test va post-test, kuzatuv, so‘rovnoma va intervyu usullariga tayangan integrativ yondashuv qo‘llanildi. Loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim va raqamli ta’lim texnologiyalari tajriba faoliyatida sinovdan o‘tkazildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** integrativ metodologiya talabalarning analitik fikrlash, empirik dalil to‘plash va eksperimental faoliyatga tayyorgarligini sezilarli oshirganini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalarida o‘zini baholash va real tadqiqiy ko‘nikmalar o‘rtasidagi tafovut kamaygani, raqamli va ijodiy kompetensiyalar esa tadqiqiy faoliyat samaradorligini oshirishi aniqlangan. Baholash va rivojlantirishni birlashtirgan model tadqiqiy kompetensiyalarni tizimli shakllantirishga xizmat qilishi isbotlandi.

**XULOSA:** tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish strategiyalari faqat metodik texnologiyalar emas, balki pedagogik madaniyat, didaktik dizayn va innovatsion yondashuvlar bilan uzviy bog‘liq. Kompetensiyaviy yondashuvni raqamli va tadqiqiy pedagogika bilan integratsiyalash talabalarning ilmiy va ijodiy salohiyatini oshiradi hamda ularni zamonaviy ilmiy va professional muhitga samarali tayyorlaydi.

**Kalit so‘zlar:** tadqiqiy kompetensiya, innovatsion ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, tadqiqiy pedagogika, kognitiv va metakognitiv rivojlanish, raqamli ta’lim texnologiyalari.

**Iqtibos uchun**: Rustamova Sh.O. Zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish strategiyalarining innovatsion asoslari.// Inter education & global study. 2025. №12. B.391–399.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

# ИННОВАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

©Ш.О. Рустамова[1]✉
[1]Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в условиях образования XXI века развитие исследовательских компетенций становится ключевым фактором подготовки самостоятельной, критически и творчески мыслящей личности. Современное педагогическое образование требует перехода от традиционной трансляции знаний к исследовательски ориентированной компетентностной модели.

**ЦЕЛЬ:** теоретически обосновать инновационные основы стратегий развития исследовательских компетенций в современном педагогическом образовании и показать возможности их практического применения.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использованы анализ научной литературы, сопоставление концепций компетентностного подхода и исследовательской педагогики, а также интегративный подход на основе пре- и пост-тестов, наблюдения, анкетирования и интервью. В опытной работе применялись проектное обучение, проблемное обучение и цифровые образовательные технологии.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** интегративная методология показала заметный рост у студентов аналитического мышления, готовности к эмпирической и экспериментальной деятельности. Установлено снижение разрыва между субъективной самооценкой и реальными исследовательскими умениями, а также положительное влияние цифровых и творческих компетенций на результативность исследовательской деятельности. Модель, совмещающая оценивание и развитие, способствует системному формированию исследовательских компетенций.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** стратегии развития исследовательских компетенций связаны не только с методическими технологиями, но и с педагогической культурой, дидактическим дизайном и инновационными подходами. Интеграция компетентностного подхода с цифровыми и исследовательскими технологиями усиливает научный и творческий потенциал студентов и обеспечивает их готовность к современной научной и профессиональной среде.

**Ключевые слова:** исследовательская компетенция, инновационное образование, компетентностный подход, исследовательская педагогика, когнитивное и метакогнитивное развитие, цифровые образовательные технологии.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Для цитирования**: Рустамова.Ш.О. Инновационные основы стратегий развития исследовательских компетенций в современном педагогическом образовании.// Inter education & global study.2025. №12. С. 391–399.

# INNOVATIVE FOUNDATIONS OF STRATEGIES FOR DEVELOPING RESEARCH COMPETENCIES IN MODERN PEDAGOGICAL EDUCATION

© Shoxista.O. Rustamova [1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in 21st-century education, developing research competencies is a key condition for preparing autonomous, critical and creative thinkers. Modern pedagogical education requires a shift from traditional knowledge transmission to a research-oriented, competency-based model.

**AIM:** to theoretically substantiate the innovative foundations of strategies for developing research competencies in modern pedagogical education and to demonstrate their practical implementation potential.

**MATERIALS AND METHODS:** the study employed analysis of scholarly literature, comparison of competency-based and research pedagogy concepts, and an integrative design using pre- and post-tests, observation, questionnaires and interviews. Project-based learning, problem-based learning and digital educational technologies were applied in the experimental work.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the integrative methodology led to a noticeable increase in students' analytical thinking and readiness for empirical and experimental activity. Findings showed a reduced gap between perceived and actual research competence and confirmed that digital and creative competencies enhance the effectiveness of research activity. A model combining assessment and development proved effective for the systematic formation of research competencies.

**CONCLUSION:** strategies for developing research competencies depend not only on methodological tools but also on pedagogical culture, didactic design and innovative approaches. Integrating the competency-based approach with digital and research technologies strengthens students' scientific and creative potential and prepares them more effectively for the contemporary academic and professional environment.

**Keywords:** research competency, innovative education, competency-based approach, research pedagogy, cognitive and metacognitive development, digital educational technologies.

**For citation**: Shoxista.O. Rustamova. (2025) 'Innovative foundations of strategies for developing research competencies in modern pedagogical education', Inter education & global study, (12), pp. 391–399. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Z**amonaviy pedagogik ta’lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – talabalarda tadqiqiy kompetensiyalarni shakllantirish orqali ularni mustaqil, analitik va ijodiy fikrlay oladigan shaxs sifatida tayyorlashdir. XXI asr ta’limi, global innovatsion iqtisodiyot va bilimlar jamiyati kontekstida, an’anaviy didaktik yondashuvlardan kengroq va integrativ strategiyalarni talab qiladi. Shu munosabat bilan, tadqiqiy pedagogika paradigmasi, kompetensiyaviy yondashuv va innovatsion metodologiyalar o‘zaro uyg‘unlashib, talabalarning kognitiv va metakognitiv rivojlanish jarayonlarini tizimli asosda qo‘llab-quvvatlash vazifasini bajaradi[1]. Pedagogik amaliyotda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish, avvalo, talabaning ilmiy faoliyatga kirishish qobiliyatini shakllantirishni anglatadi. Bu esa nazariy bilimlarni amaliy eksperimentlar, empirik kuzatuvlar va nazariy modellashtirish orqali sinashni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim strategiyalari kognitiv va metakognitiv komponentlarni uyg‘unlashtirish orqali talabalarni mustaqil fikrlash, muammolarni kompleks hal etish va ilmiy argumentlarni mantiqiy tarzda izohlashga yo‘naltiradi. Ilmiy manbalar ko‘rsatadiki, tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni faqatgina metodik texnologiyalarni qo‘llash bilan cheklanmaydi; u pedagogik madaniyat, didaktik dizayn va innovatsion strategiyalar bilan uzviy bog‘liqdir. Masalan, kompetensiyaviy yondashuv doirasida talabalarning analitik, eksperimental va refleksiv qobiliyatlari o‘quv jarayonining har bir bosqichida integrativ tarzda rivojlantiriladi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy pedagogik ta’lim o‘quv jarayonini faqat bilimlarni etkazish jarayoni sifatida emas, balki ilmiy tadqiqotga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy rivojlanish modeli sifatida qayta talqin etadi[2]. Tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirishning strategik jihatlari, avvalo, ta’lim jarayonini interaktiv va innovatsion usullar bilan boyitish, shuningdek, talabalarni eksperimental va ilmiy faoliyatga jalb etish orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, global ta’lim standartlari va yangi pedagogik texnologiyalarni hisobga olgan holda, talabalarning individual o‘sishi, kognitiv mustaqilligi va ijodiy potensialini maksimal darajada rag‘batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi[3]. Zamonaviy pedagogik ta’lim tizimida tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirishning asosiy determinantlari quyidagilardan iborat: birinchidan, ta’lim muassasasining strategik rivojlanish modeli va kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llash mexanizmi; ikkinchidan, ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish; uchinchidan, talabaning individual kognitiv va metakognitiv xususiyatlarini hisobga olgan pedagogik sharoitlarni yaratish; to‘rtinchidan, talabalarni ilmiy tadqiqotga jalb qiluvchi didaktik va metodologik vositalarni kompleks tarzda integratsiyalash. Shu nuqtai nazardan, tadqiqiy pedagogika konsepsiyasi zamonaviy ta’lim paradigmasining markaziy elementi sifatida ko‘riladi[4]. U nafaqat ilmiy faoliyatga kirishish qobiliyatini rivojlantiradi, balki talabalarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish, eksperiment va kuzatuv orqali bilimlarni mustahkamlash kabi yuqori darajadagi intellektual qobiliyatlarni shakllantiradi. Kirish bo‘limida ta’kidlab o‘tish lozimki, zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar multidisiplinar, integrativ va innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. Shu maqsadda o‘quv jarayoni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

rejalashtirilganda talabaning individual rivojlanishi va ilmiy faoliyatga tayyorligi asosiy mezon sifatida olinadi. Bunda didaktik dizayn, interaktiv metodlar va kompetensiyaviy baholash tizimi uzviy uyg‘unlashadi.

Adbiyotlar tahlili: Zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasini o‘rganishda, birinchi navbatda Sloveniyadagi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan amaliy eksperiment va baholashga qaratilgan model muhim ilmiy poydevor vazifasini bajaradi. Matjašič va Vogrinc tomonidan o‘tkazilgan va “Supporting the Development of the Perceived and Actual Research Competence of Pre-Service Teachers” nomli maqolada, magistratura bosqichidagi pre-service o‘qituvchilar orasida tadqiqiy kompetensiyaning ikki o‘lchovi — o‘zini baholash (perceived) va obyektiv bilim hamda ko‘nikmalar (actual) — pre-test va post-test dizaynida sinovdan o‘tkaziladi[5]. Ushbu tadqiqot natijalariga ko‘ra, semester davomida o‘qituvchilarning o‘z oylarida baholagan tadqiqiy bilimlari va ko‘nikmalari sezilarli darajada oshadi; ayni paytda, ularning tadqiqiy kompetensiyaga nisbatan o‘z-o‘zini baholash darajasi ham yaxshilanadi. Qiziqarli jihati shundaki, tuproqda real bilim darajasi oshgan sari, o‘zini baholashdagi baho bilan obyektiv natijalar orasidagi tafovut asta-sekin kamayadi, ya’ni tajriba davomida talabalar o‘zlarining tadqiqot qobiliyatlarini aniqroq anglab yetishlari haqida guvohlik beradi. Ushbu yondashuv metodologik jihatdan ahamiyatlidir, chunki u pedagogik ta’lim jarayonida nafaqat ishtirokchilarning sub’yektiv baholari, balki ularning real ilmiy kompetensiyasini ham o‘lchaydi va shunday integrativ modelni taklif qiladi, bu esa tadqiqiy pedagogika strategiyalarini rejalashtirishda samarali asos yaratadi. Ikkinchi muhim ilmiy manba — Guillén-Gámez, Ruiz-Palmero va Gómez-García tomonidan yozilgan “Digital competences in research: creativity and entrepreneurship as essential predictors for teacher training” maqolasi bo‘lib, unda tavsiflangan yondashuv zamonaviy ta’limda tadqiqiy kompetensiya va raqamli ko‘nikmalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatni chuqur o‘rganadi. Mualliflar 1740 nafar oliy ta’lim pedagoglarini tahlil qilgan holda, ularning ijodiyligi va tadbirkorlik ruhining tadqiqiy faoliyatda raqamli kompetensiya darajasiga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatadilar[5]. Maxsus ravishda, natijalar shuni bildiradiki, ijodiy va tadbirkor qadriyatlar yuqori bo‘lgan pedagoglar, yangi texnologiyalar — xususan, XR texnologiyalari, blockchain, robotics va boshqa innovatsion vositalardan foydalanganda, tadqiqiy ish yuritishda raqamli qobiliyatlarini ancha samarali foydalanadilar. Shu bilan birga, maqola raqamli vositalarning o‘ziga xosligi va pedagoglarning transvers ko‘nikmalari (ijodiy va tadbirkorlik) o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog‘liqlikni ilmiy ravishda tahlil qiladi, va ta’lim muassasalari uchun raqamli tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan strategik chora-tadbirlar bo‘yicha tavsiyalar beradi[6]. Bu ikki olimning ishlari bir-birini komplementar tarzda to‘ldiradi: Matjašič va Vogrinc tadqiqiy kompetensiyaning ichki (sub’yektiv) va tashqi (obyektiv) komponentlarini chuqur o‘lchagani holda, pedagogik ta’limda baholash va o‘zlashtirish jarayonlariga metodologik asos beradi; Guillén-Gámez va hamkasblari esa raqamli transformatsiya kontekstida tadqiqiy kompetensiyaning yangi paradigmasini — ijodiy va tadbirkor

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

yondashuvlar bilan kombinatsiyalangan raqamli ko‘nikmalar modelini — taklif etadi. Birgalikda, bu ikki yondashuv zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni shakllantirish strategiyalarini nafaqat baholash va o‘lchash balki rivojlantirish va transformatsiyalash jihatidan boy nazariy va amaliy zaminni yaratadi.

Metotologik qism: Ushbu maqolada tadqiqiy pedagogika jarayonida tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan metodologiya sifatida kompleks integrativ yondashuv ishlatildi, bunda talabalarning kognitiv va metakognitiv rivojlanishini baholash uchun pre-test va post-test dizayni, empirik ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish uchun observatsiya, so‘rovnomalar va intervyular, shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalarni sinovdan o‘tkazish uchun loyiha asosida o‘qitish va problemali metodlar qo‘llanildi, bu orqali talabalarning nazariy bilimlarni amaliy eksperimentlar va real vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati, shuningdek, o‘zini baholash va refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirish samarali tarzda amalga oshirildi, metodologik jarayonni uzviy bog‘langan, integratsiyalashgan va ilmiy asoslangan yondashuv orqali tashkil etish imkoniyati yaratildi.

Natijalar: Tadqiqiy pedagogika jarayonida qo‘llangan integrativ metodologik yondashuv natijasida talabalar orasida tadqiqiy kompetensiyalarning sezilarli darajada rivojlanishi kuzatildi, bunda pre-test va post-test natijalari talabalarning kognitiv va metakognitiv qobiliyatlarida, shuningdek, eksperimental va empirik faoliyatga bo‘lgan tayyorgarliklarida aniq o‘sishni ko‘rsatdi, intervyu va so‘rovnomalar orqali olingan ma’lumotlar talabalarning o‘zini baholash darajasidagi oshish bilan birga ularning real ilmiy ko‘nikmalarining mustahkamlanishini tasdiqladi, loyiha va problemali metodlar qo‘llanilganda esa talabalar o‘z ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini amaliy tadqiqotlarda muvaffaqiyatli qo‘llashga qodir ekanligi aniqlanib, raqamli va innovatsion pedagogik vositalarning integratsiyasi ularning tadqiqiy faoliyatini sezilarli darajada samaraliroq qilgani ilmiy tarzda isbotlandi, natijada talabalarning tadqiqiy kompetensiyalari zamonaviy pedagogik ta’limning ilg‘or strategiyalariga muvofiq ravishda kompleks va uzviy rivojlandi.

Muxokama: Zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi ilmiy jamoatchilikda turlicha talqin qilinadi. Matjašič va Vogrinc tadqiqotlarida talabalarning tadqiqiy kompetensiyalarini o‘lchashda sub’yektiv (o‘zini baholash) va obyektiv (real ko‘nikmalar) komponentlar o‘rtasidagi uyg‘unlikka katta urg‘u beriladi[7]. Ularning fikricha, kompetensiyaning asosiy mezoni talabaning o‘zini baholash darajasi bilan real ilmiy ko‘nikmalarini moslashtirishdir. Shu nuqtai nazardan, ular pedagogik jarayonni baholash va o‘quv dizaynini shu uyg‘unlikka qaratish zarurligini ta’kidlaydi. Guillén-Gámez va hamkasblari esa raqamli transformatsiya sharoitida tadqiqiy kompetensiyani faqat sub’yektiv baholash orqali emas, balki ijodiy va tadbirkorlik komponentlari bilan mustahkamlash lozimligini ta’kidlaydi[8]. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra, talabalarning raqamli kompetensiyalari va ijodiy yondashuvi tadqiqiy faoliyatda innovatsion yechimlar yaratish qobiliyatini belgilaydi, shuningdek, pedagogik jarayonda raqamli vositalar samaradorligini oshiradi. Mazkur ikki yondashuv o‘rtasida ilmiy bahs-

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

munozara mavjud: Matjašič va Vogrinc tadqiqiy kompetensiyalarni o‘lchash va baholashga urg‘u berib, pedagogik jarayonni nazariy asosga tayanch qilsa, Guillén-Gámez va hamkasblari raqamli va ijodiy komponentlarni rivojlantirishga urg‘u berib, pedagogik strategiyalarda texnologik va innovatsion vositalarni integratsiyalashni taklif qiladi[9]. Ushbu bahs-munozarada ikkala yondashuv ham o‘zining ilmiy asosiga ega bo‘lib, biri kompetensiyaning baholash aspektini, ikkinchisi esa kompetensiyaning rivojlantirish va transformatsiyalash aspektini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, ular birlashgan holda zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni shakllantirishning integrativ modelini yaratish imkonini beradi. Ilmiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, talabalarning tadqiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida baholash va rivojlantirish uzviy bog‘liq bo‘lishi zarur. Baholash orqali o‘quv jarayoni monitoring qilinadi, rivojlantirish esa talabalarni mustaqil ilmiy izlanishga yo‘naltiradi. Shu jihatdan, Matjašič va Vogrincning yondashuvi baholash mexanizmini mukammallashtirsa, Guillén-Gámez va hamkasblari raqamli va ijodiy ko‘nikmalar orqali kompetensiyaning amaliy samaradorligini oshirishni ta’minlaydi[10]. Bu ikki paradigmaning sintezi pedagogik jarayonda talabalarning nafaqat sub’yektiv va obyektiv kompetensiyalarini uyg‘unlashtiradi, balki innovatsion va raqamli o‘quv muhitida ularning ilmiy va ijodiy faoliyatini samarali rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni shakllantirish strategiyalari baholash va rivojlantirish yondashuvlarini birlashtirish, shuningdek, ijodiy va raqamli komponentlarni integratsiyalash orqali amalga oshirilishi muhimligi ilmiy asoslangan tarzda isbotlanadi.

Xulosa: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik ta’limda talabalarning tadqiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish strategiyalari ilmiy va amaliy nuqtai nazardan keng qamrovda tahlil qilindi. Tadqiqiy pedagogika paradigmasi doirasida o‘quv jarayonining kognitiv, metakognitiv va refleksiv komponentlari integrativ tarzda o‘rganilib, talabalarning nazariy bilimlarni amaliy eksperimentlar va empirik kuzatuvlar orqali mustahkamlash imkoniyatlari ko‘rsatildi. Metodologik jihatdan maqolada pre-test va post-test dizayni, observatsiya, intervyu va so‘rovnomalar orqali talabalarning tadqiqiy kompetensiyalari o‘lchandi, loyiha va problemali metodlar yordamida ularning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlari rivojlantirildi. Adabiyotlar tahlili natijalari Matjašič va Vogrincning sub’yektiv va obyektiv kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish modelini, shuningdek Guillén-Gámez va hamkasblarining raqamli, ijodiy va tadbirkorlik komponentlarini integratsiyalash yondashuvini o‘zaro to‘ldiruvchi tarzda qo‘llash zarurligini ko‘rsatdi. Bu ikki paradigma sintezi pedagogik jarayonda talabalarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini baholash, balki ularni amaliy faoliyatga yo‘naltirish hamda innovatsion va raqamli vositalar orqali rivojlantirish imkoniyatini beradi. Tadqiqot natijalari shuni isbotlaydiki, tadqiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish faqat metodik texnologiyalarni qo‘llash bilan cheklanmaydi; u pedagogik madaniyat, didaktik dizayn va innovatsion strategiyalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi lozim. Talabalarning individual rivojlanishini hisobga olgan holda amalga oshiriladigan integrativ strategiyalar ularni mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashga o‘rgatadi hamda zamonaviy ilmiy va professional muhitga muvaffaqiyatli tayyorlaydi. Shu

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

bilan birga, kompetensiyaviy yondashuv va innovatsion pedagogik texnologiyalarni uyg‘unlashtirish orqali pedagogik ta’lim sifati sezilarli darajada oshadi, talabalarning ilmiy va tadqiqiy faoliyatga tayyorligi mustahkamlanadi. Umuman olganda, maqola zamonaviy pedagogik ta’limda tadqiqiy kompetensiyalarni shakllantirishning strategik ahamiyatini, metodologik asoslarini va innovatsion imkoniyatlarini ilmiy asosda ochib berdi hamda o‘quv jarayonini rejalashtirishda baholash va rivojlantirish yondashuvlarini birlashtirish zarurligini ko‘rsatdi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqiy pedagogika strategiyalari talabalarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, balki ularni ijodiy, analitik va tadqiqiy faoliyatga samarali yo‘naltirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Haytbaeva S. Talabalarda tadqiqotchilik ko ‘nikmalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o ‘rni //Nordic_Press. – 2024. – T. 3. – №. 0003.
2. Shohbozbek E. et al. Bo’lajak pedagoglarning tadqiqotchilik madaniyatini shakllantirishning konsepsual asoslari //Global Science Review. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 328-338.
3. Kenjaboyev A., Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik //Termiz: Surxon-nashr nashrmatbaa. – 2022.
4. Ruzieva Z., Norboeva S. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida loyihaviy tadqiqtochilik ko ‘nikmalarini rivojlantirish //problems and solutions of scientific and innovative research. – 2025. – T. 2. – №. 5. – C. 197-204.
5. Shohbozbek, E. (2025). Pedagogika psixologiya bolalarning kommunikativ kompatensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari. Global Science Review, 4(5), 430-439.
6. Xoliqov I. Pedagogik mahorat Ilmiy-nazariy harbiy ta‟ lim yo „nalishi talabalarida pedagogik kompetensiyani takomillashtirishga zamonaviy yondashuvlar: harbiy ta‟ lim yo „nalishi talabalarida pedagogik kompetensiyani takomillashtirishga zamonaviy yondashuvlar //Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 2.
7. Abdurazakova Z. Ta’lim transformatsiyasi jarayonida talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2025. – T. 2. – №. 4.2. – C. 277-279.
8. Lola, Z., & Shohbozbek, E. (2025). Zamonaviy pedagogik texnologiyalari orqali uzluksiz ta'limni rivojlantirish. Global Science Review, 4(3), 328-335.
9. Matkarimov J., Xakimova O., Imomaliyeva R. Ilmiy tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga sun’iy intellekt imkoniyatlarini integratsiya qilish //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2025. – T. 2. – №. 4. – C. 232-235.
10. Shohbozbek, E. (2025). Pedagogik metotologiya uzluksiz ta’lim tizimida maktabgacha ta’limning yoshlar ma’naviyatiga ta’siri. Global Science Review, 4(5), 774-782.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Rustamova Shoxista Omonjonovna**, tadqiqotchi[**Рустамова Шохиста Омонжоновна**, исследователь,], [**Rustamova Shoxista Omonjonovna** researcher,]; manzil: 160107, Bobursho‘x ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, улица Бабуршох, 161], [address: 160107, Bobursho‘kh Street, 161]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# BO‘LAJAK LOGOPEDLARDA MOTIVASION — QADRIYATLI YO‘NALGANLIK XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

© S.Y . Shamsiyeva [1]✉

[1]O’zbekiston Milliy pedagogika univeriteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** statistik va ilmiy manbalar nutq buzilishlarini erta aniqlash, psixokorreksion yondashuvlarni takomillashtirish hamda psixogen holatlarning oldini olish masalalari global va milliy miqyosda ustuvor yo‘nalish ekanini ko‘rsatadi. Oila–maktab hamkorligi, rag‘batlantirish, emotsional qo‘llab-quvvatlash va kommunikativ muhit logopedik yordam samaradorligini belgilovchi omillar sifatida talqin qilinadi. Shu kontekstda bo‘lajak logopedlarni motivasion–qadriyatli yo‘nalganlik asosida tayyorlash zamonaviy maxsus ta’limning metodologik talabi sifatida izohlanadi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — bo‘lajak logopedlarda motivasion–qadriyatli yo‘nalganlikni rivojlantirish yo‘llarini ilmiy asoslash, kasbiy tayyorgarlikning psixologik, pedagogik va amaliy komponentlari birligini ko‘rsatish hamda innovatsion ta’lim texnologiyalari va faoliyatga asoslangan yondashuvning rolini aniqlashdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili, pedagog va psixologlar qarashlarini umumlashtirish hamda korreksion-ta’lim amaliyotiga doir qiyosiy tahlil yondashuvlari qo‘llanildi. Nazariya–amaliyot birligi, faoliyatga asoslangan ta’lim, AKTdan foydalanish va individual tuzatish dasturlariga tayangan metodik yo‘nalishlar konseptual asos sifatida belgilandi. Kasbiy tayyorgarlik mezonlari logopedning psixologik-emotsional, kommunikativ va amaliy ko‘nikmalarini kompleks baholash tamoyili bilan izohlandi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** muhokama natijalariga ko‘ra, motivasion–qadriyatli yo‘nalganlik bo‘lajak logopedning kasbiy identifikatsiyasi va barqaror kasbiy motivatsiyasini kuchaytirib, korreksion jarayonni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Faoliyatga asoslangan ta’lim, amaliyotning uzluksizligi, oilaviy hamkorlik va raqamli texnologiyalarni joriy etish logopedik yordam sifatini oshirish omillari sifatida asoslandi. Shuningdek, zamonaviy logopedning kompetensiyalari psixologik, pedagogik, amaliy va kommunikativ tayyorgarlik integratsiyasi orqali shakllanishi ta’kidlandi.

**XULOSA:** bo‘lajak logopedlarda motivasion–qadriyatli yo‘nalganlikni rivojlantirish maxsus ta’limda kompetensiyaviy va insonparvarlik yondashuvlarini amalga oshirishning muhim sharti ekanligi tasdiqlandi. Innovatsion texnologiyalar, individual tuzatish dasturlari va interdisiplinar hamkorlikka tayangan tayyorgarlik modeli korreksion ish samaradorligini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

oshirishga xizmat qiladi. Natijada zamonaviy logopedni tayyorlashda nazariy va amaliy tayyorgarlik birligini ta’minlash ustuvor yo‘nalish sifatida belgilandi.

**Kalit so‘zlar:** logoped, motivasion–qadriyatli yo‘nalganlik, nutq buzilishlari, kasbiy kompetensiya, psixokorreksiya, individual tuzatish dasturi, pedagogik texnologiyalar, maxsus ta’lim.

**Iqtibos uchun**: Shamsiyeva S.Y. Bo‘lajak logopedlarda motivasion — qadriyatli yo‘nalganlik xususiyatlarini rivojlantirish yo‘llari.// Inter education & global study. 2025. №12. B.400–407.

## ПУТИ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИОННО — ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИОННЫХ ЧЕРТ У БУДУЩИХ ЛОГОПЕДОВ

© С.Ю. Шамсиева[1]✉
[1]Узбекский национальный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** современные исследования показывают необходимость раннего выявления речевых нарушений, совершенствования логопедической помощи и профилактики психогенных состояний у детей. Важнейшими факторами эффективности коррекции выступают семейно-педагогическое взаимодействие, коммуникативная среда и эмоциональная поддержка ребёнка. В этой связи формирование мотивационно-ценностной направленности будущего логопеда рассматривается как методологическое условие устойчивой профессиональной готовности.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — научно обосновать пути развития мотивационно-ценностных ориентаций будущих логопедов, выявить роль деятельностного подхода и образовательных технологий, а также раскрыть единство психологической, педагогической и практической подготовки в организации коррекционного процесса.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в работе использованы анализ научной литературы по логопедии и специальному образованию, обобщение позиций педагогов и психологов и сравнительный анализ практики коррекционно-педагогической деятельности. Методологическая основа включает деятельностно-ориентированное обучение, применение ИКТ, принцип единства теории и практики и акцент на индивидуальные коррекционные программы. Профессиональная готовность логопеда трактуется как интеграция психологической, педагогической, коммуникативной и практической составляющих.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты обсуждения указывают, что мотивационно-ценностная направленность усиливает профессиональную идентичность будущего логопеда и повышает устойчивость к сложным педагогическим ситуациям. Установлено, что практико-ориентированное обучение,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

непрерывность практики, взаимодействие с семьёй и внедрение цифровых решений повышают эффективность коррекционной работы. Отмечается, что современная модель подготовки должна обеспечивать междисциплинарное сотрудничество и гуманистический характер профессиональной деятельности.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** развитие мотивационно-ценностной направленности будущих логопедов подтверждено как ключевое условие формирования профессиональной компетентности в системе специального образования. Инновационные технологии, индивидуализация коррекции и интеграция теоретической и практической подготовки повышают результативность логопедической помощи. Приоритетным направлением подготовки определяется формирование специалиста, способного к постоянному профессиональному развитию и работе в инклюзивной среде.

**Ключевые слова:** логопед, мотивационно-ценностная ориентация, речевые нарушения, профессиональная компетентность, психокоррекция, индивидуальная коррекционная программа, педагогические технологии, специальное образование.

**Для цитирования**: Шамсиева.С.Ю. Пути развития мотивационно — ценностных ориентационных черт у будущих логопедов.// Inter education & global study.2025. №12. С. 400–407.

## WAYS OF DEVELOPING MOTIVATIONAL AND VALUE ORIENTATIONAL TRAITS IN FUTURE SPEECH THERAPISTS

© Sevara.Y. Shamsiyeva [1]✉
[1]Uzbek National Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** contemporary research highlights early detection of speech disorders, improvement of speech therapy support, and prevention of psychogenic conditions in children as pressing priorities. The effectiveness of correction is closely linked to the communicative environment, emotional support, and coordinated family–school collaboration. Within this framework, motivational and value orientation is interpreted as a methodological prerequisite for sustainable professional readiness of future specialists.

**AIM:** the study aims to substantiate evidence-informed ways of developing motivational and value orientation in future speech therapists, clarify the role of activity-based learning and educational technologies, and demonstrate the unity of psychological, pedagogical, and practical preparation in organizing correctional work.

**MATERIALS AND METHODS:** the research is based on an analysis of scholarly literature in speech therapy and special education, synthesis of educators' and psychologists' perspectives, and comparative interpretation of correctional practice. The methodological framework integrates the theory–practice nexus, activity-based approaches, effective use of ICT, and the design of individualized correction programs.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Professional readiness is conceptualized as an integrated system of psychological, pedagogical, communicative, and practical competencies.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the discussion indicates that motivational and value orientation strengthens professional identity and supports constructive decision-making in complex instructional contexts. The findings support the effectiveness of practice-oriented training, continuity of practical placements, family partnership, and digital tools as factors enhancing correctional outcomes. The article also stresses the interdisciplinary nature of speech therapy and the need for a humanistic, inclusive professional stance.

**CONCLUSION:** developing motivational and value orientation is confirmed as a key condition for building future speech therapists' professional competence in special education. Innovative technologies, individualized correction, and integrated theoretical and practical preparation contribute to higher effectiveness of speech therapy support. Consequently, training models should prioritize continuous professional development and readiness to work within inclusive educational environments.

**Keywords:** speech therapist, motivational-value orientation, speech disorders, professional competence, psychocorrection, individualized correction program, pedagogical technologies, special education

**For citation**: Sevara.Y. Shamsiyeva. (2025) 'Ways of developing motivational and value orientational traits in future speech therapists', Inter education & global study, (12), pp. 400–407. (In Uzbek).

**J**ahon miqyosida ham statistik ma'lumotlarga ko'ra, nutq nuqsonlarining soni ko'payib bormoqda, shuning uchun bolalar va o'smirlarda nutq kamchiliklarini oldini olish dolzab muammo bo'lib qolgan. O'zbekistonda nutq kamchilligiga ega bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishga katta e'tibor qaratilmoqda. Nutq kamchiligini erta aniqlash, korreksion ta'lim-tarbiyani tashkil qilish va ta'limning uslublari masalasini hal qilish bo'yicha ma'lum miqdorda yutuqlarga erishilgan.

Shakllanayotgan bolada ovoz reaksiyalari, tovushlar va so'zlar talaffuziga ehtiyoj sezilmaydi. Nutq kamchiligiga ega bolalarni tarbiyalash jarayonida ota-onalar va pedagoglar doimo rag'batlantirish, o'zaro hurmat, tartibni saqlash oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro ta'sir nutq kamchiligiga ega bolalalrni psixogen holatlar profilaktikasida jiddiy ro'l o'ynaydi. Rivojlanishida kamchiligi bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan psixokorreksion ish tizimini rivojlantirish ahamiyatlidir.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nutq nuqsonlari sonining ortib borishi va ularni erta aniqlash masalasi xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda ustuvor yo'nalish sifatida ko'riladi. R.E.Levina, T.B.Filicheva, G.G.Volkova kabi olimlar tadqiqotlarida nutq buzilishlarining kelib chiqish omillari, ularning erta diagnostikasi hamda oilaviy va pedagogik muhitning ahamiyati keng yoritilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Adabiyotlarda logopedik yordamni tizimli tashkil etish, psixokorreksion yondashuvlarni qo‘llash, bolalardagi psixogen holatlarni oldini olish bo‘yicha samarali metodlar taklif etiladi. Zamonaviy logopediya bo‘yicha ilmiy manbalarda logopedlarni tayyorlashda faoliyatga asoslangan ta’lim, amaliy mashg‘ulotlarning ustuvorligi, AKTdan foydalanish, shuningdek, nazariya va amaliyot birligining zarurligi ta’kidlanadi.

Shuningdek, adabiyotlarda zamonaviy logopedning kasbiy kompetensiyalari psixologik, pedagogik, amaliy va kommunikativ tayyorgarlikning yuqori darajada shakllangan bo‘lishi korreksion jarayon samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida ko‘riladi. Maxsus ta’lim tizimi bo‘yicha tadqiqotlar esa logopedik amaliyotning uzluksizligi va individual yondashuvga asoslangan tuzatish dasturlarining muhimligini ko‘rsatadi.

Logopedlarni tayyorlash jarayonini optimallashtirishning asosiy sharti - o'qitishning texnologik modelini loyihalash, o'qitishda faoliyatga asoslangan yondashuvni qo'llash, bu esa o'z navbatida talabaning nazariy olgan bilimlari amaliy bilimlar mutanosibligini anglatib, amaliyotda qo’llay olishi muhimligini dolzarblashtiradi. Kasbiy fanlarni o'rganish doirasida mustaqil ishlash natijaviyligi yuqoridir. Ularni faoliyatga asoslangan ta'lim texnologiyasini o'zlashtirishi o'qituvchi va talabaning yaqin o'zaro ta'siri sharoitida eng samarali usul bo’lib, bu ta'limning logopediya fanini mazmunini o'zlashtirish bilan birgalikda logoped shaxsi rivojlanishi shaxsiy sifatlari takomillashishini ta’minlaydi. Logopedlarni tayyorlashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'rganish fanning chuqur o’zlashtirishlariga zamin bo’ladi. Ta’lim texnologiyalarini fanda qo’llash va amaliyotda unumli foydalanish uchun o’qituvchi tomonidan berilgan motivatsiyaning o'ziga xos xususiyatlarini rivojlantirish hamda samarali qo’llash muhimdir. Pedagogik adabiyotlarda, shuningdek me’yoriy hujjatlarda logopedning kasbiy faoliyatida rivojlantirish texnologiyalaridan foydalanishning o‘rni beqiyosdir.

Logopedlarni tayyorlashning zamonaviy uslublari va ta’lim texnologiyalarining samaradorligi ularning o'quv jarayonini amaliy jarayonlardagi bilim va ko’nikmalardan foydalanishiga bog'liq bo'lib, bu talabaning kasbiy mahoratini ta’minlaydi. Pedagog logopedlar uchun kasbiy tayyorgarlikning texnologik modeli o'quv jarayonining sifat xususiyatlarini ijobiy tomonga o'zgartirish imkonini beradi. Hozirgi kunda bo’lajak logopedlarni o’qitishda o'quv faoliyatining turli ob’ektlarda maxsus muassasalarda olib borilishi , amaliyotni tashkil qilish ulkan natijalarni beradi. Rivojlanishda nutqiy nuqsonlarni bir-biridan farqlash, korreksion yondoshish turlari va shakllari bo'yicha malaka darajasini aniqlashga, balki ushbu darajani oshirish imkoniyatini isbotlashga va shu bilan kelajakdagi kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun potentsial shart-sharoitlarni yaratishga imkon beradi.

Ta'limdagi o'zgarishlar logopedlarning kasbiy tayyorgarligini o'zgartirishni talab qiladi. Bilimli o’z kasbini sevuchi doimiy izlanishda bo’lgan zamonaviy mutaxassis kerak. Ta’limdagi mana shu kontseptsiya jamiyatning tubdan yangi ijtimoiy-qiymati va axloqiy-psixologik yo'nalishlarini, ilm-fan rivojlanishining zamonaviy tendentsiyalarini logopedlarni tayyorlash eng avvalo, yuqori professionallik, aql-zakovat, ijtimoiy etuklik va ijodkorlikni uzviy ravishda o'zida mujassam etgan shaxsni tayyorlash dolzarb bo’libgina

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

qolmasdan bo'lajak logopedlarni motivasion — qadriyatli yo'nalganlikni rivojlantirish texnologiyalarini qo'llash orqali shaxs xususiyatlari va undagi kamchiliklar bartaraf etiladi. Bo'lajak zamonaviy logopedning ijtimoiy ahamiyatga ega xususiyatlari va kasbiy , shaxsiy fazilatlari tizimining etukligi va rivojlanishining ajralmas ko'rsatkichi individual ijodiy va kasbiy pedagogik faoliyatda amalga oshiriladigan individual tuzatish dasturlarini yaratishga tayyorligi bo'lishi kerak. Mutaxassisni tayyorlash maxsus ta'limni tashkil qilish, logopedik mashg'ulotlarning uzluksizligi, texnologik sharoitlarni sifatli yangilash kabi omillar ta'sirida shakllanadigan samarali o'quv muhitini yaratish bilan bog'liq.

Pedagog logopedlarni insonparvarlik, kasbiy mahoratini oshirish va faoliyatga yondashuv tamoyillari asosida shaxs xususiyatlarini rivojlantirish, shuningdek, oliy pedagogik maktabni o'tashi muhimdir. Zamonaviy logopedlarni kasbiy tayyorlash bilan bog'liq holda o'quv-pedagogik jarayonda shaxsiy-faoliyat, ko'p sub'ektiv va individual-ijodiy yondashuvlarni ta'kidlash kerakligini ko'rsatadi. Talabani mutaxassisga aylantirishning yaxlit va ayni paytda uzluksiz jarayonini ifodalovchi logopediya ta'limi tizimi zamonaviy pedagogika universitetida tayyorlashni modellashtirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida tan olingan. Buning uchun nazariy va amaliy, umumiy ta'lim va kasbiy tayyorgarlikning birligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Talabalarni insonparvarlik yo'nalishi, bola shaxsini barkamol rivojlantirish, unga har tomonlama logopedik bilimlarni taqdim etish, motivatsion qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish va bo'lajak mutaxassisning intellektual va ma'naviy erkinligini ta'minlash muhim vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi.

Zamonaviy logoped faoliyatining o'ziga xos xususiyati, birinchi navbatda, bolalardagi nutq buzilishlarini tuzatishda, ammo zamonaviy logoped o'qituvchisi turli toifadagi bolalar, shu jumladan turli xil buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlaydi, bu esa bolalarni o'qitish zarurligini taqozo etadi. Ilmiy-amaliy tadqiqot faoliyatiga qiziqish bildiradigan, kommunikativ, malakali va innovatsion texnologiyalarni amaliy faoliyatda qo'llay oladigan amaliyotchi sifatida qarash mumkin. Pedagog logoped nafaqat nutq rivojlanishidagi og'ishlarga, ikkilamchi nuqsonlarga ega bo'lgan bolalar bilan shug'ullanishlari sababli katta bilim va tajribaga ega bo'lishlarini talab etadi. Logopedning korreksion ta'lim tizimida ishlash faoliyatiga tayyorligi nazariy bilimlarini amaliyotda muvaffaqiyatli qo'llay olishi muhim ahamiyatga ega.

- Korreksion ish tizimiga psixologik tayyorgarlik, ya'ni ta'lim muassasasida pedagogik faoliyat o'rnatish va ishlashga shakllangan mahorat bo'lishi muammoli vaziyatlarda odilona yo'l tuta olishi talab etiladi;
- Ish faoliyatiga Imiy-nazariy va amaliy tayyorgarlik, ya'ni malakali pedagogik faoliyat uchun zarur bo'lgan pedagogik, psixologik, ijtimoiy bilimlarning mavjud bo'lishi;
- Faoliyatga amaliy tayyorgarlik, ya'ni talab darajasida shakllangan kasbiy ko'nikma va malakalarning mavjud bo'lishi;
- Jarayonga pedagigik tayyorgarlik, ya'ni o'qituvchilik faoliyatini o'zlashtirish uchun

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

tegishli shart-sharoitlarning mavjudligi, rivojlangan kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlarning mavjudligi;

- Ish faoliyatiga jismoniy tayyorgarlik, ya'ni salomatlik holati, jismoniy rivojlanishning pedagogik faoliyat va kasbiy faoliyat talablariga muvofiqligi mavjud bo'lishi kerak.

Nutq buzilishlariga ega bolalar bilan ishlash bo‘yicha olib borilgan zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutqning rivojlanish jarayoni nafaqat biologik, balki sotsial-psixologik omillar ta’sirida shakllanadi. Shu bois logopedik yordamning samaradorligi bola atrofidagi kommunikativ muhit, emotsional qo‘llab-quvvatlash va oila bilan hamkorlik darajasiga bevosita bog‘liqdir.

Hozirgi kunda dunyo tajribasida logopediya sohasi faqat nutq kamchiliklarini tuzatish bilan cheklanmay, balki bolani har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuvni talab etmoqda. Masalan, neyropsixologik diagnostika, kognitiv rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, multisensor yondashuv va multimodal o‘qitish texnologiyalari logopedik jarayonga faol joriy etilmoqda. Bu metodlar O‘zbekiston ta’lim tizimida ham bosqichma-bosqich qo‘llanilmoqda.

Logopedlarni tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuvning kuchaytirilishi — talabaning nafaqat bilimga, balki amaliyotga tayyor shaxs sifatida shakllanishini ta’minlaydi. Zamonaviy logoped quyidagi yo‘nalishlarda yetarli tayyorgarlikka ega bo‘lishi kerak:

diagnostik kompetensiya — nutq buzilishining turini, darajasini aniqlay olish;

korreksion-kommunikativ kompetensiya — bola bilan samarali muloqot qilish va individual dastur tuza olish;

loyihaviy kompetensiya — tuzatish jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish;

axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi — raqamli platformalar va ta’lim texnologiyalaridan foydalanish;

psixologik-emotsional barqarorlik — murakkab holatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish.

Ayrim zamonaviy tadqiqotlarda shuningdek logopedik faoliyatning interdisiplinar xususiyati kuchayib borayotgani ta’kidlanadi. Logoped psixolog, defektolog, pediatr, nevrolog, o‘qituvchi bilan hamkorlikda ishlashi kerak, bu esa bolaga kompleks yondashuvni ta’minlaydi.

Yana bir muhim yo‘nalish — inklyuziv ta’lim sharoitida logopedning roli. Inklyuziv muhitda logopedning vazifalari kengayadi: faqat alohida mashg‘ulotlar emas, balki o‘qituvchilarni metodik qo‘llab-quvvatlash, nutqiy muammoli bolalarni kuzatish va integratsion ta’limni tashkil etish zarur bo‘ladi. Bu esa logopeddan yuqori kommunikativ madaniyat, moslashuvchanlik va innovatsion yondashuvni talab qiladi.

Yuqoridagi shaxs sifatlari orqali bo’lajak logopedlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, mahoratli, o’z kasbini sevuchi va albatta izlanishda davom etish kerakligi ta’kidlanadi. Bo’lajak logopedlarni tayyorlashda har taraflama yetuk bilimli bo’lishlari va albatta zamonaviy bilimlar egasi bo’lishlari muhim jarayon hisoblanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 17-martdagi PF-89-son Farmoni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son)
2. Ayupova M.Yu. Logopediya.T., Faylasuflar jamiyati, 2007.
3. Diagnostika narusheniy rechi u detey i organizatsiya logopedicheskoy raboти v usloviyax doshkol`nogo obrazovatel`nogo uchrejdeniya -SPb., 2000.
4. S.Yu.Shamsiyeva The Impact of Community on the Personal Development of Children with Speech Impediments in Preschool Age. International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) Vol. 20 No. 2 May 2020
5. S.Yu.Shamsiyeva MEMORY CHARACTERISTICS OF CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENTS FORMATION OF. European international journal of pedagogics 19.11.2023
6. S.Yu.Shamsiyeva THE MAIN METHODS OF CORRECTING COMMUNICATIVE ACTIVITY IN CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENT. American Journal of Interdisciplinary Research and Development.Volume 25, February, 2024
7. S.Yu.Shamsiyeva Features of Preparing Teaching Literacy Children with General Speech Underdevelopment . Eastern European Scientific Journal Ausgabe 1-2019

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Shamsiyeva Sevara Yusupovna**, o’qituvchi [**Шамсиева Севара Юсуповна** преподаватель], [**Shamsiyeva Sevara Yusupovna** teacher]; manzil: Toshkent sh., Chilonzor tumani, Bunyodkor ko’chasi 27 uy., [адрес: Узбекистан, ул Г. Ташкент, Чиланзарский район, ул. Бунедкор, дом 27.], [address: Tashkent, Chilanzar district, Bunyodkor St., 27.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# LOGISTIK TIZIMLARDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALAR FANINI O‘QITISH MAZMUNI

© N.N . Ulug‘murodova [1]✉

[1]Toshkent Davlat Transport Universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** raqamlashtirish jarayoni transport-logistika sohasida axborot oqimlari hajmining ortishi, tezkor qaror qabul qilish va xatosiz boshqaruv ehtiyoji bilan bevosita bog‘liq. Shu bois, logistika mutaxassislarini tayyorlashda AKT bo‘yicha fan mazmunini zamonaviy raqamli ta’lim resurslari, interaktiv topshiriqlar va amaliy kontent bilan boyitish dolzarbdir. Oliy ta’limda fanlar mazmuni va ko‘lamini mustaqil rejalashtirish imkoniyatlari kursni modul asosida tashkil etish uchun metodik sharoit yaratadi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — logistika tizimlarida AKT fanini o‘qitish mazmunini normativ asoslar, ta’lim standartlari va amaliy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirib asoslash hamda raqamli ta’lim kursini loyihalashning samarali yo‘nalishlarini ko‘rsatishdir. Shuningdek, nazariy mavzularni qisqa, qiziqarli amaliy kontent bilan integratsiyalash va o‘z-o‘zini baholash vositalari orqali o‘qitish motivatsiyasini kuchaytirish mexanizmlarini yoritish ko‘zda tutiladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari, shuningdek logistika yo‘nalishi bo‘yicha davlat ta’lim standartlari, malaka talablari va o‘quv rejalari metodologik baza sifatida tahlil qilindi. Fan mazmuni 15 modul asosida strukturallashtirilib, raqamli kursni loyihalashda dars va to‘garak vaqt reglamenti hamda fanning amaliy ahamiyati mezonlari hisobga olindi. Mustahkamlash va baholash uchun takrorlash savollari, turli formatdagi testlar hamda qisqa/uzun javobli topshiriqlarni qo‘llash tavsiya etildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** muhokama natijalariga ko‘ra, logistika tizimlarida AKTning o‘rni buyurtmalarni qayta ishlash tezligi, ma’lumotlarni olish va qayta ishlash, jarayonlarni rejalashtirish hamda tipik operatsiyalarni avtomatlashtirish orqali samaradorlikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Kurs mazmuni AKTning ko‘p komponentli tizim elementlari holatini tahlil qilish, boshqaruv jarayonlarini nazorat va diagnostika qilish, real holatlarni modellashtirish hamda kritik vaziyatlarni prognozlash kabi funksiyalarini qamrab olishi zarurligi asoslandi. Raqamli ta’lim muhitida nazariya va amaliyot uyg‘unligi, shuningdek o‘z-o‘zini baholash imkoniyatlari talabaning qiziqishi va motivatsiyasini oshiruvchi omil sifatida talqin qilindi.

**XULOSA:** logistik tizimlarda AKT fanini o‘qitish mazmuni raqamli iqtisodiyot sharoitida transport va logistika sohasini modernizatsiya qilish vazifalariga mos ravishda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

normativ-huquqiy va metodik asoslarda shakllantirilishi lozimligi tasdiqlandi. Modul asosidagi raqamli kurs, amaliy kontent, test va savollar orqali mustahkamlash hamda diagnostik baholash vositalari ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. AKT ta’lim tizimida qo‘shimcha vosita emas, balki raqamli ta’lim resurslari orqali yangi bilimlar tartibini shakllantiruvchi imperativ omil ekani xulosalandi.

**Kalit so‘zlar:** logistika, transport, raqamli iqtisodiyot, AKT, raqamli ta’lim resurslari, multimedia, elektron ta’lim, modul, avtomatlashtirish, modellashtirish, diagnostika, innovatsion kompetensiya.

**Iqtibos uchun**: Ulug‘murodova N.N. Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fanini o‘qitish mazmuni.// Inter education & global study. 2025. №12. B.c. 408–416.

## СОДЕРЖАНИЕ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ В ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

©Н.Н. Улугмуродова[1]✉
[1]Ташкентский Государственный Транспортный Университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** цифровизация логистики обусловлена ростом объёмов информационных потоков, необходимостью быстрого принятия решений и повышением требований к качеству управления. В связи с этим актуализируется обновление содержания ИКТ-дисциплин за счёт цифровых ресурсов, интерактивных заданий и практико-ориентированного контента. Расширение автономии вузов в планировании образовательных программ позволяет эффективно реализовывать модульную структуру курса.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — методологически обосновать содержание преподавания ИКТ в логистических системах, увязав его с нормативными основаниями, образовательными стандартами и практическими потребностями отрасли. Дополнительно ставится задача определить эффективные решения для проектирования цифрового курса, усиливающего мотивацию обучающихся и обеспечивающего проверку освоения материала.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в качестве базы использованы закон «Об образовании», указы Президента и постановления Правительства, а также государственные образовательные стандарты, квалификационные требования и учебные планы по логистике. Содержание дисциплины структурировано в 15 модулей; при проектировании цифрового курса учитывались временные регламенты и практическая значимость тем. Для закрепления и контроля знаний предложены вопросы для повторения и тесты разных форматов, включая задания с краткими и развёрнутыми ответами.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** обсуждение показывает, что эффективность логистики напрямую зависит от скорости обработки заказов и получения данных,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

что требует внедрения современных программных решений и автоматизации типовых операций. Результаты анализа подтверждают необходимость включения в курс функций ИКТ: мониторинг состояния элементов системы, контроль и диагностика управления, моделирование реальных процессов, прогнозирование и предотвращение критических ситуаций. Отмечается, что сочетание практического контента с инструментами самооценки повышает учебную мотивацию и обеспечивает устойчивое усвоение материала.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** содержание преподавания ИКТ в логистических системах должно формироваться на нормативно-методической основе и соответствовать задачам цифровой трансформации транспорта и логистики. Модульный цифровой курс, практико-ориентированный контент и развитые средства оценивания повышают эффективность обучения и приближают его к требованиям практики. ИКТ в образовании рассматриваются не как вспомогательное средство, а как ключевой фактор формирования новой организации знаний в цифровой образовательной среде.

**Ключевые слова:** логистика, транспорт, цифровая экономика, ИКТ, цифровые образовательные ресурсы, мультимедиа, электронное обучение, модуль, автоматизация, моделирование, диагностика, инновационная компетентность.

**Для цитирования**: Улугмуродова. Н.Н. Содержание обучения информационно-коммуникационным технологиям в логистических системах.// Inter education & global study.2025. №12. С. 408–416.

## THE CONTENT OF TRAINING IN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN LOGISTICS SYSTEMS

© Nargiza.N. Ulug‘murodova [1]✉
[1]Tashkent State Transport University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** digitalization in logistics is driven by rapidly growing information flows, the need for fast decision-making, and higher expectations for error-free operational management. Consequently, ICT-related course content must be updated through digital learning resources, interactive tasks, and practice-oriented materials. Increased institutional autonomy in higher education supports modular course design and flexible implementation within the university context.

**AIM:** the study aims to substantiate the course content of ICT in logistics systems by aligning it with regulatory documents, educational standards, and sector-specific practical needs. It further seeks to identify effective approaches to digital course design that enhance learner motivation and provide reliable mechanisms for knowledge consolidation and self-assessment.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**MATERIALS AND METHODS:** the methodological basis includes national education legislation, presidential decrees, governmental resolutions, and logistics-related state standards, qualification requirements, and curricula. The course content is structured into 15 modules, with particular attention to time constraints and the practical relevance of topics. Knowledge reinforcement and assessment are supported through review questions and multiple testing formats, including single-choice, multiple-choice, short-answer, and extended-response tasks.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the discussion indicates that logistics performance depends directly on the speed of order processing and access to relevant information, making modern software solutions and automation indispensable. The analysis supports integrating ICT functions into the course: monitoring system elements and interactions, controlling and diagnosing management processes, modeling real-world operations, and forecasting and preventing critical situations. The results also suggest that combining applied content with self-assessment tools increases engagement and sustains learning outcomes in a digital learning environment.

**CONCLUSION:** the course content of ICT in logistics systems should be developed on a solid regulatory and methodological foundation and aligned with the objectives of digital transformation in transport and logistics. A modular digital course, practice-based materials, and diverse assessment instruments increase educational effectiveness and strengthen the link to real-world applications. ICT is thus framed not as a supplementary tool but as a core driver of knowledge organization within the digital educational environment.

**Keywords:** logistics, transport, digital economy, ICT, digital learning resources, multimedia, e-learning, modular design, automation, modeling, diagnostics, innovative competence.

**For citation**: Nargiza.N. Ulug‘murodova. (2025) ‘The content of training in information and communication technologies in logistics systems’, Inter education & global study, (12), pp. 408–416. (In Uzbek).

Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fanining dasturi O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son va 2020 yil 29 oktabrdagi “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF6097-sonli Farmonlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

yil 23 sentabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta’lim sohasi bo‘yicha malakali kadrlarni tayyorlash mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida shakllantirilgan bo‘lib, uning mazmuni o‘quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo‘yicha so‘nggi yutuqlar, ta’lim jarayonini raqamlashtirish sharoitida pedagoglarning raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish, raqamli ta’lim resurslari asosida ta’lim jarayonini loyihalash kabi o‘qitishning zamonaviy shakllarini qo‘llash bo‘yicha tegishli bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fanini o‘qitishga doir raqamli ta’lim kursini ishlab chiqishda oliy ta’lim muassasalari dars yoki fan to‘garagi vaqt reglamenti va fanning amaliy ahamiyatiga alohida e’tibor qaratish lozim. Shundan kelib chiqqan holda nazariy mavzular uchun ham avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlarining transport sohalarida qo‘llanilishiga o‘xshash amaliy kontentni qisqa va qiziqarli holatda kiritish talab etiladi. Bunda talabaning darsga qiziqishi yanada oshishi, fanni o‘qishda qo‘shimcha motivatsiya paydo bo‘lishi mumkin. Shuningdek, har bir nazariy dars yakunida o‘rganilgan bilimlarni musahkamlash va o‘z-o‘zini baholash imkoniyatini taqdim etish uchun takrorlash savollari, bir tanlovli testlar, ko‘p tanlovli testlar, qisqa va uzun javobli savollar, ha yoki yo‘q javobli testlar va boshqalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tasniflash hujjatlar to‘plami, ekspertlar guruhi tomonidan ishlab chiqilgan Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fani bo‘yicha fan dasturi, Logistika mutaxassislarini tayyorlash bo‘yicha O’zbekiston respublikasi davlat ta’lim standartlari, talim yo‘nalishi malaka talabi va o‘quv rejaga asoslandi.

Quyida muallifning faol ishtirokida ishlab chiqilgan logistikani yo‘nalishlari va mutaxassisliklari bo‘yicha taxsil olayotgan talabalar uchun 15ta modulga bo‘lingan Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fanning mazmuni xususiyatlariga to‘xtalib o‘tamiz(1-расм).

Ushbu fan bo‘yicha o‘qitishning amalga oshirilishi ta’lim jarayonining raqamli ta’lim muhitiga o‘zgarishiga misoldir. Universitetda bunday kursni amalga oshirish imkoniyati hozirgi vaqtda ta’lim dasturlarini rejalashtirish asosan universitetlarning vakolatiga aylanganligi bilan izohlanadi, fanlar tarkibi, ularning o‘quv mazmuni va ko‘lami bo‘yicha cheklovlar amalda bartaraf etildi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Axborot bilan boshqariladigan zamonaviy dunyo sharoitida logistika tizimining samarali ishlashini keng ma’lumotlar bazalaridan foydalanmasdan, turli kompaniyalarning agentlari o‘rtasidagi yaqin aloqa va aloqalarsiz, buyurtmalarni qayta ishlashning yaxshi yo‘lga qo‘yilgan tizimisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Maxsus ishlab chiqilgan dasturiy paketlar tufayli turli jarayonlarni tahlil qilish va rejalashtirish, tipik operatsiyalarni avtomatlashtirish, kiruvchi va chiquvchi axborot oqimlarini tezkor qayta ishlash muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda logistika sohasidagi AKT tendentsiyasi – bu avvalo, ishlab chiqarish muammolari va biznes jarayonlarini sifatli, tez va xatosiz hal qilish istagidir. Yangi logistika markazlarining vazifasi tashuvchilar o‘rtasidagi aloqani ta’minlash va ularni zarur ma’lumotlar bilan ta’minlashdan iborat.

Zamonaviy transport va logistika kompaniyasida AKT quyidagi funktsiyalarni bajarishi kerak:

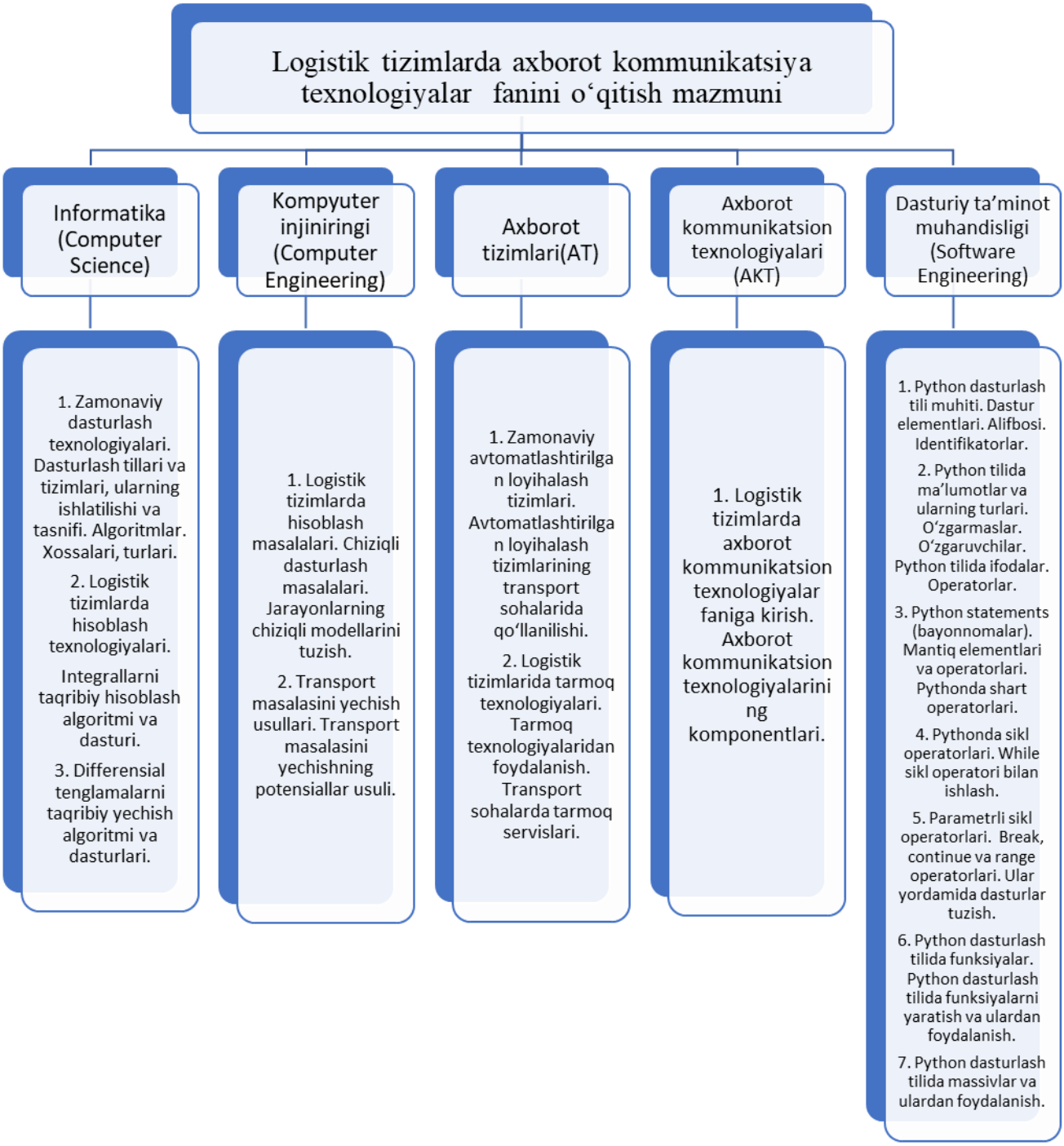
• ko‘p komponentli tizimning turli elementlarining joriy holati va o‘zaro ta’sirini tahlil qilish;

• boshqaruv jarayonlarini nazorat qilish va diagnostika qilish;

• real hayotdagi harakat va hodisalarni modellashtirish;

• tanqidiy vaziyatlarni o‘z vaqtida bashorat qilish va oldini olish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12




1-расм. Logistik tizimlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalar fanini o‘qitish mazmunining sxemasi.

Logistika sohasining samaradorligi va muvaffaqiyati buyurtmani qayta ishlash va kerakli ma’lumotlarni olish tezligiga bevosita ta’sir qiladi. Qayta ishlangan axborot oqimlarining ortib borayotgan hajmi zamonaviy jamiyat hayotining turli sohalariga AKTni joriy etishni zarur va muqarrar qiladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

So‘nggi yillarda “axborot texnologiyalari” atamasi ko‘pincha “kompyuter texnologiyasi” atamasi bilan sinonim bo‘lib qoldi, chunki barcha axborot texnologiyalari hozirgi vaqtda yoki boshqa tarzda kompyuterdan foydalanish bilan bog‘liq. Kompyuterlashtirish axborot jarayonining ajralmas qismidir.

Zamonaviy axborot kommunikatsion texnologiyalarining o‘quv jarayoniga ulkan ta‘sirini hisobga olgan holda, ko‘plab o‘qituvchilar ularni o‘zlarining uslubiy tizimiga kiritish istagini kuchaytirmoqdalar. Biroq, oliy ta’limini axborotlashtirish jarayoni bir zumda sodir bo‘lishi mumkin emas, har qanday islohotga ko‘ra, u bosqichma-bosqich va uzluksizdir. Shunday qilib, axborot kommunikatsion texnologiyalar endi ta’lim tizimini to‘ldiruvchi vositalar emas, balki bilimlarning yangi tartibi va uning institutsional tuzilmalarini o‘rnatish uchun imperativ hisoblanadi.

Mamlakatimizda, xususan, ta’lim sohasida raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishi bir qancha o‘ziga xos qulayliklarni yaratmoqda. Ta’lim tizimini isloh qilish, ta’lim sohasida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda dars o‘tish bugungi kun talabi sanaladi. Bugungi kun o‘qituvchisi bir joyda qotib qolmasdan dars o‘tishning yangi usullarini qidirib topishi, mashg‘ulotlarni turli xildagi zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitishi, dars jarayonini barcha uchun qiziqarli, maroqli, qulay, tushunarli va natijaviy bo‘lishini ta’minlashi kerak[].

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Farmon (2020) “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Ozbekiston Respublikasi prezidenti farmoni. 6079-05.10.2020
2. Farmon (2018) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevralda “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari” to‘g‘risida 5349-son farmoni
3. Farmon (2020) “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Ozbekiston Respublikasi prezidenti farmoni. 6079-05.10.2020
4. Dušan Krnel, Barbra Bajd. LEARNING AND E-MATERIALS. Acta Didactica Napocensia, ISSN 2065-1430. Volume 2 Number 1, 2009. P-103.
5. Farmon (2020) “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Ozbekiston Respublikasi prezidenti farmoni. 6079-05.10.2020.
6. Farmon (2020) “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Ozbekiston Respublikasi prezidenti farmoni. 6079-05.10.2020

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

7. Karriyeva Y., Masharipova Sh., Karriyeva Sh., Karriyev K., Sobirova N./ Raqamli Logistikani Rivojlantirishda Axborot Texnologiyalarni O'rni //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2024-yil, mart, UO'K: 6.03.2:6П2.15.7
8. Moxira Rasulovna Sobirova. "BLENDED LEARNING" – ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASI. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 5/2 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ulug'murodova Nargiza Norovna**, o'qituvchi [**Улугмуродова Наргиза Норовна**,преподаватель], [**Ulug'murodova Nargiza Norovna** teacher]; manzil: Toshkent shahar Mirobod tumani Temiryo'lchilar ko'chasi 1-uy, [адрес: Мирабадский район г. Ташкента улица железнодорожников 1], [address: Mirabad district of Tashkent, 1 Zheleznodorozhnikov Street.]

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR NAZARIYASINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ASOSIY YO‘NALISHLARI

© A.O. Xomidjonov[1]✉

[1]Namangan davlat universiteti, Namangan, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** pedagogik texnologiyalar nazariyasi ta’lim jarayonini tizimli va samarali tashkil etishning ilmiy asoslarini yaratadi; global o‘zgarishlar va raqamli transformatsiya bu nazariyaning yangi paradigmalarni ishlab chiqishini talab etadi. Maqolada nazariya evolyutsiyasi klassik didaktik yondashuvlardan interaktiv, faoliyatga yo‘naltirilgan va raqamli o‘quv tizimlariga o‘tish kontekstida yoritiladi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish bosqichlari va asosiy yo‘nalishlarini tizimli tahlil qilish, global va milliy tajriba uyg‘unligini metodologik jihatdan asoslash hamda amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha ilmiy xulosalar chiqarishdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** maqolada tarixiy-metodik, tizimli va komparativ tahlil metodlari qo‘llanib, induktiv hamda deduktiv yondashuvlar orqali nazariy xulosalar umumlashtirilgan. Shuningdek, sifatli va miqdoriy usullar uyg‘unlashtirilgan holda pedagogik texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi samaradorligini baholashga qaratilgan metodologik asoslar keltiriladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** natijalar pedagogik texnologiyalar nazariyasi klassik didaktik modeldan interaktiv, individualizatsiyalashgan va raqamli tizimlarga izchil rivojlanganini ko‘rsatadi. Muhokamada D.H. Jonassenning muammoga yo‘naltirilgan konstruktiv yondashuvi hamda C. Dede’ning shaxsga yo‘naltirilgan adaptiv konsepsiyasi qiyoslanib, ularning sintezi zamonaviy ta’lim samaradorligini oshirish uchun kompleks model zarurligini asoslaydi.

**XULOSA:** tadqiqot pedagogik texnologiyalar nazariyasining bosqichma-bosqich rivojlanishi ta’lim samaradorligini oshirish, tanqidiy fikrlash va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish hamda resurslarni boshqarishni optimallashtirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Jonassen va Dede qarashlarini integratsiyalash zamonaviy ta’lim tizimi uchun amaliy jihatdan moslashuvchan va innovatsion metodologik platforma yaratish imkonini beradi.

**Kalit so‘zlar:** pedagogik texnologiyalar, nazariya, rivojlanish bosqichlari, didaktik-metodik yo‘nalish, axborot-kommunikatsiya, innovatsion yondashuv, global tajriba, O‘zbekiston amaliyoti.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Iqtibos uchun**: Xomidjonov A.O. Pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish bosqichlari va asosiy yo‘nalishlari. // Inter education & global study. 2025. №12 B.417–424.

# ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ТЕОРИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

© А.О. Хомиджонов[1]✉
[1] Наманганский государственный университет, Наманган, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** теория педагогических технологий рассматривается как научная основа системной и эффективной организации образовательного процесса в условиях глобальных изменений и цифровой трансформации. В статье подчеркивается переход от классических дидактических моделей к интерактивным, деятельностным и цифровым решениям обучения.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — системно раскрыть этапы развития и ключевые направления теории педагогических технологий, сопоставив глобальный опыт и национальную практику, и обосновать методологические подходы к их прикладной реализации.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** использованы историко-методический, системный и сравнительный анализ, а также индуктивные и дедуктивные процедуры обобщения. Методологическая часть основана на сочетании качественных и количественных подходов для оценки эффективности технологических решений в педагогическом процессе.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты демонстрируют последовательное развитие теории от классической дидактики к интерактивным, индивидуализированным и цифровым педагогическим системам. В обсуждении сопоставляются подходы D.H. Jonassen (конструктивистский, проблемно-ориентированный) и C. Dede (личностно-ориентированный, адаптивный), а их интеграция трактуется как условие построения комплексной модели повышения качества образования.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** сделан вывод о том, что развитие теории педагогических технологий формирует научные основания для повышения эффективности обучения, развития критического мышления и оптимизации управления образовательными ресурсами. Синтез подходов Jonassen и Dede рассматривается как перспективное направление для адаптивного внедрения инновационных технологий в современную образовательную практику.

**Ключевые слова:** педагогические технологии, теория, этапы развития, образовательный процесс, педагогическая инновация, методологические подходы, глобальный опыт, практика Узбекистана.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Для цитирования**: Хомиджонов А.О. Этапы развития и основные направления теории педагогических технологий. // Inter education & global study.2025. №12. С. 417–424.

# DEVELOPMENT STAGES AND MAIN DIRECTIONS OF THE THEORY OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

© Abrorjon.O. Xomidjonov[1]✉
[1]Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** the theory of pedagogical technologies is framed as a scientific basis for organizing educational processes systematically and effectively amid global change and digital transformation. The paper highlights the shift from classical didactic models toward interactive, learner-centered, and digitally supported instructional systems.

**AIM:** the study aims to systematize the stages and core directions of pedagogical technology theory, relate global experience to Uzbekistan's practice, and substantiate methodological pathways for effective application in contemporary education.

**MATERIALS AND METHODS:** the methodology integrates historical-methodological inquiry with system and comparative analysis, supported by inductive and deductive reasoning. Qualitative and quantitative approaches are combined to interpret conceptual evolution and to justify evidence-informed recommendations for practice.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings indicate a sustained evolution from classical didactics to interactive, individualized, and digital pedagogical systems. The discussion contrasts D.H. Jonassen's problem-oriented constructivist perspective with C. Dede's learner-centered adaptive view and argues that their synthesis supports a comprehensive model for improving educational effectiveness.

**CONCLUSION:** the study concludes that pedagogical technology theory provides a robust framework for enhancing learning effectiveness, cultivating critical and creative competencies, and optimizing educational resource management. Integrating Jonassen and Dede's approaches is presented as a practical and scalable direction for implementing innovation within modern education systems.

**Keywords:** pedagogical technologies, theory, development stages, educational process, pedagogical innovation, methodological approaches, global experience, Uzbekistan's practice.

**For citation**: Abrorjon.O. Xomidjonov. (2025) 'Development stages and main directions of the theory of pedagogical technologies', Inter education & global study, (12), pp. 417–424. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Pedagogik texnologiyalar nazariyasi zamonaviy ta’lim jarayonlarini tizimli va samarali tashkil etishning ilmiy asoslarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Ta’lim sohasida yuzaga kelayotgan global o‘zgarishlar, raqamli transformatsiya jarayonlari va pedagogik innovatsiyalarning rivojlanishi pedagogik texnologiyalar nazariyasining yangi paradigmalarni ishlab chiqishini taqozo etadi[1]. Nazariy jihatdan pedagogik texnologiyalar nazariyasi ta’lim jarayonini optimallashtirish, o‘quvchilarning individual va guruhdagi faoliyatini samarali boshqarish, shuningdek, pedagogik maqsadlarni tizimli tarzda amalga oshirishga qaratilgan metodologik yondashuvlar majmuasini tashkil etadi. Pedagogik texnologiyalar nazariyasining shakllanishi bir necha bosqichlardan o‘tgan bo‘lib, ularning har biri ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishga o‘ziga xos hissa qo‘shgan[2]. Ilk bosqich pedagogik jarayonni sistematik tushunishga asoslangan klassik nazariyalar bilan bog‘liq bo‘lib, bunda asosiy e’tibor o‘qituvchi markazida ta’limning tashkil etilishiga qaratilgan. Shu davrda metodikalar, o‘quv dasturlari va baholash tizimlari birlamchi shaklda ishlab chiqilgan bo‘lib, ular ko‘proq didaktik yondashuvga tayangan. Ikkinchi bosqichda pedagogik texnologiyalarning tizimli va integrativ tushunchalari shakllandi, bunda ta’lim jarayoni turli pedagogik modullar va metodlar orqali optimallashtirildi. Bu davrda ta’lim jarayonini interaktiv, faoliyatga yo‘naltirilgan va individual o‘quvchi ehtiyojlarini hisobga oladigan tizim sifatida ko‘rish tendensiyasi kuchaydi. Hozirgi uchinchi bosqich pedagogik texnologiyalar nazariyasining global ta’lim jarayonlarida tatbiq etilishi bilan tavsiflanadi. Raqamli texnologiyalar, onlayn ta’lim platformalari, sun’iy intellektga asoslangan o‘quv tizimlari pedagogik jarayonni individualizatsiyalash, samaradorligini oshirish va o‘quv natijalarini real vaqtda baholash imkonini beradi[3]. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalar nazariyasi nafaqat o‘quv jarayonini, balki pedagogik faoliyatni boshqarish, ta’lim resurslarini yaratish va o‘quv jarayonini monitoring qilish jarayonlarini ham o‘z ichiga oladi.nPedagogik texnologiyalar nazariyasining asosiy yo‘nalishlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: birinchidan, didaktik va metodik yo‘nalish, bunda ta’lim mazmunini tizimli shakllantirish va o‘quv jarayonini samarali tashkil etish masalalari ko‘rib chiqiladi; ikkinchidan, axborot-kommunikatsiya yo‘nalishi, bu yo‘nalish pedagogik jarayonda raqamli va interaktiv resurslardan foydalanish, o‘quv faoliyatini individualizatsiyalash va onlayn platformalarda ta’lim jarayonini boshqarish imkoniyatlarini o‘rganadi; uchinchidan, innovatsion va kreativ yo‘nalish, bunda pedagogik jarayonni yangi pedagogik g‘oyalar, texnologiyalar va metodik yondashuvlar orqali boyitish masalalari tahlil qilinadi[4]. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanishida ilmiy tadqiqotlar, tajribaviy ishlar va xorijiy davlatlarda amalga oshirilgan pedagogik eksperimentlar muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, AQSh, Finlyandiya, Singapur kabi mamlakatlarda pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini optimallashtirishga qaratilgan strategik tizimlar shakllantirilgan. Shu bilan birga, O‘zbekiston ta’lim tizimida pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan bir qatorda milliy an’ana va qadriyatlarni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

inobatga olish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bo‘limi davomida pedagogik texnologiyalar nazariyasining shakllanishi va rivojlanishi tarixiy kontekstda, ilmiy-texnikaviy inqilob, pedagogik g‘oyalar tarixi va amaliyot tajribasi asosida tahlil qilinadi. Bu tahlil nafaqat nazariy asoslarni aniqlash, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tadbiq etish uchun metodologik platforma yaratishga xizmat qiladi[5]. Shu bois, pedagogik texnologiyalar nazariyasi hozirgi ta’lim tizimida markaziy o‘rin tutadi, u ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, pedagogik faoliyatni tizimlashtirish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish imkonini beradi. Pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish bosqichlari va asosiy yo‘nalishlarini chuqur o‘rganish, global va milliy tajribani solishtirish, shuningdek, yangi metodologik yondashuvlar yaratish zamonaviy ta’lim tizimi samaradorligini oshirishda asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola pedagogik texnologiyalar nazariyasini tizimli va kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, uning natijalari pedagogik jarayonni yanada takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanishiga oid ilmiy manbalarni tahlil qilganda, birinchi navbatda, amerikalik olim David H. Jonassenning ishlari alohida e’tiborga loyiqdir. Jonassen pedagogik texnologiyalarni o‘quv faoliyatini optimallashtirish va muammoga yo‘naltirilgan yondashuv orqali o‘quv jarayonini samarali tashkil etish kontekstida tadqiq etgan. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, texnologiyalarni pedagogik jarayonga integratsiya qilish faqat axborot vositasi sifatida emas, balki o‘quvchining tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida amalga oshirilishi zarur [6]. Jonassen pedagogik texnologiyalarni interaktiv va konstruktiv yondashuv nuqtai nazaridan ko‘rib chiqadi, bunda ta’lim jarayoni o‘quvchining faolligi va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalari bilan chambarchas bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi. Shuningdek, Jonassenning tadqiqotlari ta’lim jarayonida texnologik vositalarning o‘quv natijalarini oshirish, individual va guruhdagi o‘quv faoliyatini boshqarish hamda pedagogik nazorat va baholash tizimlarini takomillashtirish imkoniyatlarini ochib beradi. Ikkinchi e’tiborli manba sifatida ingliz olimi Chris Dedening ilmiy ishlari keltirilishi mumkin. Dede pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayonining shaxsga yo‘naltirilgan va kontekstga moslashgan shakllarini yaratish nuqtai nazaridan tadqiq etgan. U, ayniqsa, raqamli va interaktiv pedagogik muhitlarning o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi rolini o‘rganadi[7]. Dede ta’lim jarayonida texnologik yondashuvlarni qo‘llashning samaradorligi pedagogik metodlar, o‘quv mazmuni va baholash tizimlarining kompleks integratsiyasi orqali yuzaga kelishini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, u o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda adaptiv o‘quv muhitini yaratish pedagogik texnologiyalar nazariyasining muhim yo‘nalishi ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu ikki olimning ishlari pedagogik texnologiyalar nazariyasining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Jonassenning konstruktiv va muammoga yo‘naltirilgan yondashuvi hamda Dede tomonidan taqdim etilgan shaxsga yo‘naltirilgan adaptiv metodologiya

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish bosqichlarini va asosiy yo‘nalishlarini tushunishga muhim ilmiy asos yaratadi. Shu nuqtai nazardan, ularning ilmiy ishlari nafaqat global ta’lim tajribasini aks ettiradi, balki O‘zbekiston ta’lim tizimida pedagogik texnologiyalarni samarali tatbiq etishning metodologik asoslarini shakllantirishga yordam beradi.

Metodologik qism: Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalar nazariyasini chuqur o‘rganish va tahlil qilish jarayonida bir qator metodologik yondashuvlar qo‘llanildi; jumladan, tarixiy-metodik tahlil orqali pedagogik texnologiyalarning shakllanish bosqichlari va rivojlanish yo‘nalishlari tarixiy kontekstda o‘rganildi, tizimli tahlil metodi yordamida nazariy va amaliy jihatlar bir-biriga integratsiyalashgan holda baholandi, komparativ tahlil orqali xorijiy va milliy pedagogik tajribalar solishtirildi, shuningdek, induktiv va deduktiv metodlar orqali umumiy pedagogik nazariyalarni aniqlash va ularni zamonaviy ta’lim jarayonlariga tatbiq etish mexanizmlari tahlil qilindi, interaktiv va eksperimental usullar orqali pedagogik texnologiyalarning o‘quv jarayonidagi samaradorligi o‘lchandi, shu bilan birga, sifatli va miqdoriy tadqiqot usullari uyg‘unlashtirilgan holda ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi, natijada maqola pedagogik texnologiyalar nazariyasining konseptual va amaliy jihatlarini kompleks tarzda yoritish imkonini berdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik texnologiyalar nazariyasi tarixiy bosqichlar davomida doimiy ravishda rivojlanib, klassik didaktik yondashuvlardan interaktiv, individualizatsiyalashgan va raqamli pedagogik tizimlarga o‘tgan bo‘lib, bu jarayonda Jonassenning muammoga yo‘naltirilgan konstruktiv metodologiyasi va Dede tomonidan taqdim etilgan shaxsga yo‘naltirilgan adaptiv texnologiyalar pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ta’lim resurslarini tizimli boshqarish va baholashni optimallashtirish imkoniyatlarini yaratishini ko‘rsatdi, natijada global va milliy pedagogik tajribalarni uyg‘unlashtirish orqali pedagogik texnologiyalar nazariyasining konseptual va amaliy jihatlarini yanada mukammallashtirish hamda zamonaviy ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etishning ilmiy asoslarini shakllantirish imkoniyati yuzaga keldi.

Muxokama: Pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanishi va uning amaliy pedagogik jarayonga tatbiq etilishi masalasi ilmiy muhokamada keng o‘rin olgan. David H. Jonassen va Chris Dede pedagogik texnologiyalarni o‘rganishdagi yondashuvlarida ayrim jihatlarda kelishmovchiliklarni ko‘rsatadilar. Jonassenning konstruktiv yondashuvi ta’lim jarayonida o‘quvchining faolligi va muammoga yo‘naltirilgan o‘rganish imkoniyatlarini birinchi o‘ringa qo‘yadi, u pedagogik texnologiyalarni interaktiv vosita sifatida emas, balki o‘quv jarayonining markaziy komponenti sifatida ko‘radi. Uning fikricha, texnologik vositalar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishda vosita bo‘lishi kerak, biroq u o‘quv jarayonining individual kontekstini yetarlicha hisobga olmaydi[8]. Boshqa tomondan, Dede pedagogik texnologiyalarni shaxsga yo‘naltirilgan va adaptiv tizim sifatida talqin qiladi, u raqamli va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

interaktiv muhitlarning o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuvi pedagogik samaradorlikni belgilovchi asosiy omil ekanligini ta’kidlaydi. Dede nuqtai nazarida texnologiyalar o‘quv jarayonini diversifikatsiya qilish, individual ta’lim yo‘nalishlarini yaratish va global pedagogik standartlarga moslashish imkonini beradi, ammo u konstruktiv yondashuvning markaziy ahamiyatini, xususan muammoga yo‘naltirilgan faoliyatni yetarli darajada ko‘rib chiqmaydi. Ushbu polemikada ko‘rinib turibdiki, Jonassen va Dede o‘rtasidagi ilmiy munozara pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlashda muhim metodologik va amaliy jihatlarni belgilaydi[9]. Jonassenning yondashuvi pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayonining mazmuni va strukturasi bilan integratsiyalashgan holda qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi, Dede esa texnologik vositalarning o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashishi va adaptiv pedagogik muhit yaratishning ahamiyatini urg‘ulaydi. Bu ikki qarashning integratsiyasi pedagogik texnologiyalar nazariyasini yanada mukammal, global va milliy pedagogik tajribaga moslashgan tizim sifatida shakllantirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik texnologiyalar nazariyasi nafaqat nazariy jihatdan rivojlanishi, balki amaliy pedagogik jarayonda samarali tatbiq etilishi uchun, Jonassen va Dede yondashuvlarining sinteziga asoslangan kompleks metodologik modelni ishlab chiqish zarur[10]. Bu yondashuv o‘quv jarayonini interaktiv, individualizatsiyalashgan va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan boyitish orqali ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik muammolarni hal qilish imkonini beradi. Shu tariqa, ikki olimning ilmiy polemikasi pedagogik texnologiyalar nazariyasini rivojlantirish va uni amaliy pedagogik faoliyatga tatbiq etish bo‘yicha ilmiy asoslarni mustahkamlaydi.

Xulosa: Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalar nazariyasining rivojlanish bosqichlari, asosiy yo‘nalishlari va global hamda milliy pedagogik tajribaga ta’siri ilmiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagogik texnologiyalar nazariyasi tarixiy bosqichlardan o‘tib, klassik didaktik yondashuvlardan interaktiv, individualizatsiyalashgan va raqamli pedagogik tizimlarga rivojlangan bo‘lib, bu jarayonda o‘quv jarayoni samaradorligini oshirish, tanqidiy fikrlash va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, shuningdek, ta’lim resurslarini tizimli boshqarishning ilmiy asoslari yaratilgan. Maqolada tahlil qilingan Jonassen va Dede ilmiy ishlari pedagogik texnologiyalar nazariyasining konstruktiv va adaptiv yondashuvlarini o‘zaro solishtirish imkonini beradi, shuningdek, ularning ilmiy polemikasi pedagogik jarayonni optimallashtirish va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishda muhim metodologik yo‘nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi. Shu tariqa, pedagogik texnologiyalar nazariyasining konseptual va amaliy jihatlari integratsiyalashgan holda o‘rganildi va zamonaviy ta’lim tizimida samarali tatbiq etish uchun ilmiy asoslar yaratilgan. Natijada, maqola pedagogik texnologiyalar nazariyasini yanada mukammal tushunish, global va milliy pedagogik tajribani solishtirish, shuningdek, pedagogik jarayonlarni optimallashtirish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Ushbu tadqiqot pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayoni, pedagogik faoliyat va ta’lim sifatini yaxshilashga qaratilgan ilmiy asos

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

sifatida xizmat qiladi, bu esa O‘zbekiston ta’lim tizimida innovatsion pedagogik yondashuvlarni rivojlantirishda muhim hissa qo‘shadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirhayitova S. I. Pedagogik texnologiya //Muqimiy nomidagi Qoqon Davlat Pedagogika Instituti, pedagogik texnologiya bo'yicha o'quv qo'llanma. Toshkent-2020. – 2020.
2. Axmedjanov M. M., Tojiyev M., Tosheva G. D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat //Toshkent-2018.
3. Otajonovna K. M. PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA O ‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH //ИКРО журнал. – 2025. – Т. 14. – №. 02. – С. 334-342.
4. Salomov F. J. PEDAGOGIK SALOHIYATNI SHAKLLANTIRISHDA NAZARIYA VA AMALIYOT INTEGRATSIYASINING AHAMIYATI //INTERNATIONAL SCIENCES, EDUCATION AND NEW LEARNING TECHNOLOGIES. – 2024. – Т. 1. – №. 11. – С. 41-45.
5. Rahmonqulova N. X., Matnazarova K. O. PEDAGOGIKA NAZARIYASI YA TARIXI. – 2010.
6. Abdullayeva N. J., Botirova O. PEDAGOGIK MAXORAT TUSHUNCHASI, TUZILISHI VA TIZIMI //Global Science Review. – 2025. – Т. 2. – №. 1. – С. 179-183.
7. Sharopova Z. F. Ta'lim texnologiyalari //Navro ‘z”, Toshkent. – 2019.
8. Jurayev B. T. Pedagogik va psixologik fanlarni o ‘qitish metodikasi //Fan va talim” Buxoro-2022. – 2022.
9. Azimova T. Yan amos komenskiyning pedagogik nazariyasi //Qo ‘qon universiteti xabarnomasi. – 2024. – Т. 11. – С. 60-63.
10. Mamurov B. Umumiy pedagogika //Barcha ta’lim yo’nalishi talabalari uchun darslik:-Toshkent. – 2020. – Т. 118.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xomidjonov Abrorjon Olimjon o'g'li**, tadqiqotchi[**Хомиджонов Аброржон Олимжонович**, исследователь,], [**Xomidjonov Abrorjon Olimjon o'g'li** researcher,]; manzil: 160107, Boburshox ko'chasi, 161-uy, [адрес: 160107, ул. Бабуршох, д. 161], [address: 160107, Boburshokh Street, 161.]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BAKALAVRIAT BOSQICHIDA MUSIQA O‘QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

© D.Z. Sabirdjanova[1]✉
[1]Xalqaro Nordik universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirishning zamonaviy yondashuvlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, integrativ va innovatsion-pedagogik yondashuvlarning mazmun-mohiyati ochib berilib, ularning musiqa ta’limi jarayonidagi o‘rni va samaradorligi asoslanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, loyiha va muammoli ta’lim elementlarini qo‘llash orqali talabalarning ijodiy faolligi, kasbiy motivatsiyasi hamda musiqiy-pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada bakalavriat talabalari uchun musiqa fanlarini o‘qitishda metodik tizimni modernizatsiya qilishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan oshirishga xizmat qiladi.

**MAQSAD**: bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha tadqiqotlar (masalan, Ukraina akademik nashrlarida) o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi, darsni vizuallashtirish, tinglash-tahlil faoliyatini raqamli muhitda tashkil etish kabi masalalarni amaliy tavsiyalar bilan boyitadi. Bu yo‘nalishdagi ishlarda ko‘pincha ijobiy effekt qayd etilsa-da, metodik risk ham bor: texnologiya “maqsad” emas, “vosita” bo‘lib qolishi, ya’ni musiqiy tafakkur va badiiy didni shakllantiradi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** har bir dars mavzusini o'rganishda o'ziga xos texnologiya, usul va vositalarnitanlashga to'g'ri keladi. Zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishga, mustaqil o'rganish, taxlil qilishvaolinganbilimlardan o'zlari xulosa chiqarishga o'rgatadi musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirishning zamonaviy yondashuvlari asosida “Rangli tovushlar” metodi, “Xor zanjiri” interaktiv metodi, “Ritmik kompozitsiya” metodi orqali kasbiy va metodik kompetensiyasini shakllantirish, o‘quv jarayonini modulli, kompetensiyaviy va innovatsion asosda tashkil etish

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalari ichki talabalarda musiqiy ijrochilik va nazariy bilimlar faolligini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani ni ko‘rsatdi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy-metodik kompetensiyasini shakllantirish o‘quv jarayoniga ongli yondashadi, mustaqil bilim izlaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Musiqa ta’limi va musiqiy ohangni chuqur tahlil qiladi va o‘z kasbiy o‘sishini rivojlantirishga intiladi. Ularda ijodiy fikrlash va intellektual tashabbus yuqori bo‘ladi.

Shu sababli musiqa ta’lim jarayonida ichki motivatsiyani, ruhiy-emotsional holatini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlovchi sharoitlarni yaratish zarur: faol o‘ qitish metodlari , ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, talaba tashabbusi ni rag‘batlantirish va shaxsiy mazmunga ega maqsadlar belgilash

**XULOSA:** bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirish samaradorligi quyidagi shartlar bilan belgilanadi: kompetensiyaviy yondashuvni aniq baholash mezonlari bilan qo‘llash; talabaga yo‘naltirilgan va ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi metodlarni joriy etish; raqamli texnologiyalarni musiqiy mazmun va tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg‘unlashtirish; milliy va umuminsoniy musiqiy qadriyatlarni pedagogik jarayonga integratsiya qilish. Ushbu yondashuvlar uyg‘unligi bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi

**Kalit so'zlar**: musiqa ta’limi, musiqa o‘qitish metodikasi, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv metodlar, kasbiy kompetensiya, ijodiy faoliyat.

**Iqtibos uchun**: Sabirdjanova D.Z. Bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirishning zamonaviy yondashuvlari // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.425–435.

## СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ МУЗЫКЕ НА УРОВНЕ БАКАЛАВРИАТА

© Д.З. Сабирджанова[1]✉
[1]Международного Северного (Nordic) университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: на этапе бакалавриата проводится научно-теоретический и практический анализ современных подходов к совершенствованию методики преподавания музыки. Исследование раскрывает сущность компетентностного, личностно-ориентированного, интегративного и инновационно-педагогического подходов, исходя из их роли и эффективности в процессе музыкального образования. Возможности для развития творческой активности, профессиональной мотивации и музыкально-педагогических компетенций студентов также подчеркиваются использованием цифровых технологий, интерактивных методов, проектных и проблемных образовательных элементов. В статье разрабатываются рекомендации, направленные на модернизацию методической системы преподавания музыки студентам старших курсов, что послужит качественному повышению профессиональной подготовки будущих учителей музыки.

**ЦЕЛЬ**: исследования по использованию современных цифровых технологий в подготовке будущих учителей музыки (например, в украинских академических

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

изданиях) обогащают практическими рекомендациями такие вопросы, как цифровая компетентность учителя, визуализация урока, организация аудио-аналитической деятельности в цифровой среде. Хотя в работах в этом направлении часто отмечается положительный эффект, существует и методический риск: технология становится “инструментом”, а не “целью”, то есть формирует музыкальное мышление и художественный вкус.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: при изучении каждой темы урока приходится выбирать свою технологию, методы и средства. Современные технологии учат школьников самостоятельно искать полученные знания, самостоятельно учиться, анализировать и делать выводы из полученных знаний на основе современных подходов к совершенствованию методики преподавания музыки формировать профессионально-методическую компетентность методом “цветные звуки”, интерактивным методом “хоровая цепочка”, методом “ритмическая композиция”, осуществлять модульную, компетентностную организацию учебного процесса. и создание на инновационной основе

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты исследования показали, что музыкальное исполнение и теоретические знания имеют решающее значение для формирования активности у внутренних студентов. Формирование профессионально-методической компетентности будущих учителей музыки предполагает осознанный подход к учебному процессу, поиск самостоятельных знаний, Глубоко анализирует музыкальное образование и музыкальный тон и стремится способствовать собственному профессиональному росту. У них будет высокое творческое мышление и интеллектуальная инициатива. Поэтому музыка в процессе обучения необходимо создавать условия, способствующие развитию внутренней мотивации , психоэмоционального состояния: активные методы воспитания, творческие задания, проблемные ситуации, стимулирование инициативы ученика и постановка целей с личностным содержанием

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: эффективность совершенствования методики обучения музыке на бакалавриате определяется следующими условиями: применение компетентностного подхода с четкими критериями оценки; внедрение методик, ориентированных на студента и поддерживающих творческую деятельность; гармонизация цифровых технологий с музыкальным содержанием и воспитательными целями; интеграция национальных и общечеловеческих музыкальных ценностей в педагогический процесс. Сочетание этих подходов служит для вывода профессиональной подготовки будущих учителей музыки на качественно новый уровень

**Ключевые слова**: музыкальное образование, методика преподавания музыки, компетентностный подход, интерактивные методы, профессиональная компетентность, творческая деятельность.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Для цитирования**: Д.З.Сабирджанова Современные подходы к совершенствованию методики обучения музыке на уровне бакалавриата. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 425–435.

# MODERN APPROACHES TO IMPROVING MUSIC TEACHING METHODOLOGY AT THE BACHELOR'S DEGREE LEVEL

© Dilnozakhon Z. Sabirdjanova[1]✉
[1]International Nordic University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: at the undergraduate stage, modern approaches to improving the methodology of teaching music are analyzed scientifically-theoretically and practically. The study reveals the essence of competency, personality-oriented, integrative and innovative-pedagogical approaches, on the basis of their role and effectiveness in the process of music education. Opportunities for the development of creative activity, professional motivation and musical-pedagogical competencies of students are also highlighted by the use of digital technologies, interactive methods, project and problematic educational elements. The article develops recommendations aimed at modernizing the methodological system in teaching music for undergraduate students, which will serve to qualitatively increase the professional training of future music teachers.

**AIM:** research on the use of modern digital technologies in the preparation of future music teachers (for example, in Ukrainian academic publications) enriches such issues as digital competence of the teacher, visualization of the lesson, Organization of listening-analysis activities in a digital environment with practical recommendations. While work in this direction often notes a positive effect, there is also a methodological risk: that technology remains a "tool", not a "goal", that is, it forms musical thinking and artistic taste.

**MATERIALS AND METHODS**: in the study of each subject of the lesson, a specific technology, methods and tools are appropriate for the study. Modern technologies teach students to search for the knowledge they are acquiring, to independently learn, to draw conclusions from the methods themselves, to organize the educational process on a modular, competency and innovative basis, to form professional and methodological competence through the method of "rhythmic composition", the method of "color sounds", the interactive method of "Chorus chain",

**DISCUSSION AND RESULTS**: the results of the study showed that musical performance and theoretical knowledge in domestic students are decisive in the formation of activity. The formation of professional and methodological competence of future music teachers takes a conscious approach to the educational process, seeks independent knowledge, It provides an in-depth analysis of music education and musical tone and seeks to develop its own professional growth. They will have a higher level of creative thinking and intellectual initiative. Therefore, in the process of music education, it

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

is necessary to create conditions that support the development of internal motivation, mental-emotional state: active teaching methods , creative assignments, problem situations, stimulation of the student's initiative and setting goals with personal content

**CONCLUSION:** the effectiveness of improving the methodology of teaching music at the undergraduate stage is determined by the following conditions: applying a competency approach with clear assessment criteria; introducing methods that support student-oriented and creative activities; harmonizing digital technologies with musical content and educational goals; integrating national and universal musical values into the pedagogical process. The harmony of these approaches serves to bring the professional training of future music teachers to a qualitatively new level

**Key words**: music education, music teaching methodology, competency approach, interactive methods, professional competence, creative activity.

**For citation**: Dilnozakhon Z. Sabirdjanova. (2025) Modern Approaches to Improving Music Teaching Methodology at the Bachelor's Degree Level, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 425–435. (In Uzbek).

**B**ugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim tizimi, xususan, bakalavriat bosqichida musiqa o'qitish metodikasiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Jamiyatning madaniy-ma'naviy ehtiyojlari, yoshlarning estetik didi hamda kasbiy raqobatbardoshlik mezonlarining yangilanishi musiqa ta'limini an'anaviy yondashuvlar doirasidan chiqarib, uni zamonaviy pedagogik paradigmalarga tayangan holda qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Endilikda musiqa o'qituvchisi nafaqat ijrochi yoki bilim beruvchi, balki ijodiy fikrlovchi, innovatsion texnologiyalarni puxta egallagan, talabaning shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantira oladigan pedagog sifatida shakllanishi zarur. Bakalavriat bosqichi bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari, metodik tafakkuri va ijodiy salohiyati shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o'qitish metodikasining samaradorligi talabaning kelgusidagi pedagogik faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois musiqa ta'limi jarayonida kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, integrativ va innovatsion yondashuvlarni qo'llash dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu yondashuvlar talabalarning musiqiy bilimlarini chuqurlashtirish bilan birga, ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga va amaliy faoliyatda bilimlarini samarali qo'llashga undaydi.

Zamonaviy axborot-ta'lim muhitida raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, loyiha va muammoli ta'lim elementlarining musiqa o'qitish jarayoniga kirib kelishi metodik tizimni yangilash zaruratini kuchaytirmoqda. An'anaviy dars shakllarining innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi musiqa ta'limining mazmunini boyitib, uning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, bakalavriat bosqichida musiqa o'qitish metodikasini takomillashtirish masalasi nafaqat metodik, balki ijtimoiy-madaniy ahamiyatga ega bo'lgan muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida qaraladi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Mazkur maqola aynan ushbu dolzarb masalaga bag‘ishlanib, unda musiqa o‘qitish metodikasini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari yoritiladi. Bu esa bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirish, milliy va umuminsoniy musiqiy qadriyatlarni zamonaviy ta’lim talablari asosida o‘rgatishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirish masalasi xalqaro ilmiy adabiyotlarda “oliy musiqa ta’limi” (higher music education), “bo‘lajak musiqa o‘qituvchisini tayyorlash” (music teacher education), “kompetensiyaviy baholash”, “talabaga yo‘naltirilgan ta’lim” hamda “raqamli transformatsiya” kabi yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganiladi. Mavjud manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bugun metodik modernizatsiya bir tomondan — kompetensiyalarni aniq mezonlar asosida shakllantirish va baholash, ikkinchi tomondan — ijodiy/ijro amaliyotini (performans) talaba mustaqilligi va refleksiyasi bilan uyg‘unlashtirish, uchinchi tomondan esa — raqamli vositalarni pedagogik maqsadga muvofiq integratsiya qilish orqali asoslanmoqda. G‘arb tadqiqotlarida oliy musiqa ta’limida kompetensiyaviy yondashuv ko‘pincha baholash tizimi orqali amaliyotga joriy etilishi ta’kidlanadi. Masalan, Ispaniya oliy konservatoriyalarida kompetensiyaga asoslangan baholash tamoyillarini o‘qituvchilar qanday talqin qilishi va amalda qanday qo‘llashi o‘rganilib, normativ talablardan real auditoriya amaliyotigacha bo‘lgan “uzilishlar” (interpretatsiya farqlari, mezonlarning bir xilda qo‘llanmasligi) muammo sifatida ko‘rsatiladi[3]. Bu natija bakalavriat darajasida metodikani takomillashtirishda “kompetensiya”ni faqat deklarativ tushuncha sifatida emas, balki rubrika, mezon, feedback va refleksiya bilan to‘ldirilgan baholash madaniyati sifatida qurish zarurligini anglatadi.

Boshqa yo‘nalishda, Yevropa tajribasini jamlagan ilmiy to‘plamlarda oliy musiqa ta’limida badiiy tadqiqot va talabaga yo‘naltirilgan yondashuvlar musiqiy ijrochilikni o‘qitishda talaba avtonomiyasi, o‘z-o‘zini tahlil qilish va kasbiy moslashuv ko‘nikmalarini kuchaytirishi asoslanadi[2]. Bu adabiyotlar bakalavriatdagi metodika uchun muhim g‘oya beradi: ijro va nazariya mashg‘ulotlarini “ko‘rsatish–takrorlash” modeli bilan cheklamasdan, loyiha, portfoliolar, reflektiv kundalik, ijodiy eksperiment bilan boyitish zarur.

Kompetensiyaga tayangan yondashuvning tarixiy ildizlari ham G‘arb adabiyotlarida uchraydi: musiqiy ta’limda kompetensiyaga asoslangan qarashlar 1980-yillardan boshlab shakllanganini ko‘rsatadigan manbalar mavjud (klassik asarlar tahlili va bibliografik sharhlar). Bu esa bugungi “kompetensiya” diskursi yangi bo‘lmasada, hozirgi bosqichda u raqamli muhit va zamonaviy baholash bilan qayta talqin qilinayotganini anglatadi. MDH makonida (Rossiya, Ukraina va boshqa davlatlar) musiqa ta’limi bo‘yicha tadqiqotlar ko‘pincha didaktik model, metodik ta’minot, hamda raqamli texnologiyalarni o‘qituvchi tayyorlashga tatbiq etish masalalariga yo‘naltirilgan. Shuningdek, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha tadqiqotlar (masalan, Ukraina akademik nashrlarida) o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi, darsni vizuallashtirish, tinglash-tahlil faoliyatini raqamli muhitda tashkil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

etish kabi masalalarni amaliy tavsiyalar bilan boyitadi. Bu yo‘nalishdagi ishlarda ko‘pincha ijobiy effekt qayd etilsa-da, metodik risk ham bor: texnologiya “maqsad” emas, “vosita” bo‘lib qolishi, ya’ni musiqiy tafakkur va badiiy didni rivojlantirishga xizmat qilishi kerakligi uqtiriladi. MDH adabiyotlari uchun xos jihat shundaki[1], ular ko‘pincha “musiqiy ta’lim”ni tarbiya, ma’naviyat, estetik rivojlanish bilan birga ko‘radi; natijada metodik takomillashtirish faqat dars texnologiyasi emas, balki tarbiyaviy maqsadlar bilan bir butun tizim sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv O‘zbekiston ta’lim konsepsiyalari bilan ham uyg‘un nuqtalarga ega.

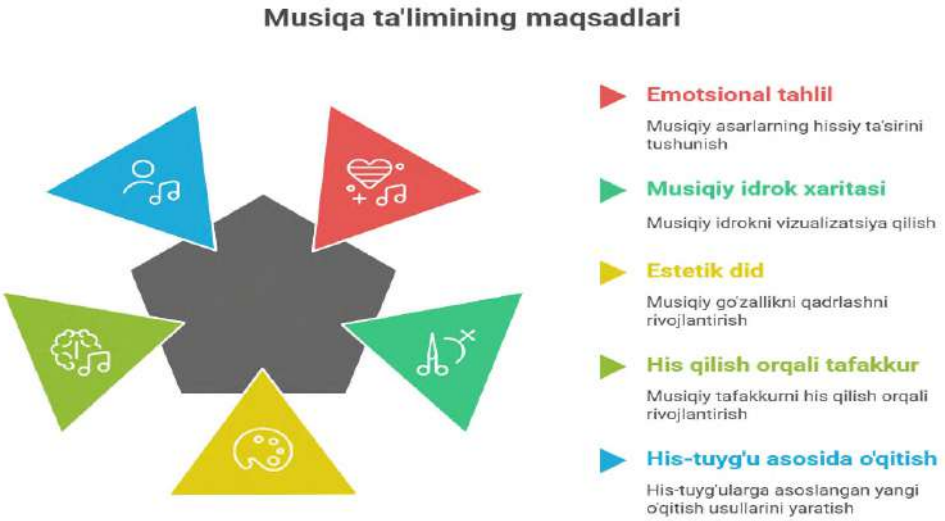
O‘zbekiston ilmiy adabiyotlarida mavzu, ayniqsa, “bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi”ning kasbiy va metodik kompetensiyasini shakllantirish, o‘quv jarayonini modulli, kompetensiyaviy va innovatsion asosda tashkil etish, hamda pedagogik amaliyot (malakaviy amaliyot) orqali kompetensiyalarni mustahkamlash yo‘nalishlarida rivojlanib bormoqda. Masalan, N. U. Musayevning maqolasida bo‘lajak musiqa ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirishda modulli o‘qitish texnologiyalarining o‘rni yoritilib, mehnat bozori talablari, ta’lim jarayonini rejalashtirish va nazorat qilishning metodologik jihatlari bilan bog‘lanadi [4]. Bu yondashuv bakalavriat metodikasini takomillashtirishda “modul”ni faqat mavzular bo‘linishi emas, balki natija va kompetensiyalar asosida qurilgan o‘quv dizayn sifatida talqin qilishga asos beradi.

2025-yildagi dissertatsiya yo‘nalishidagi tadqiqotlarda esa metodik kompetensiyani rivojlantirish “texnologiyalari” alohida ob’ekt sifatida ko‘tarilib, bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining metodik tayyorgarligi (darsni loyihalash, metod tanlash, diagnostika, refleksiya) tizimli ko‘rinishda yoritiladi. Bu ishlar bakalavriatda metodikani modernizatsiya qilishda “metodik kompetensiya”ni o‘lchash va rivojlantirish mexanizmlarini aniqroq belgilashga xizmat qiladi. Shuningdek, malakaviy amaliyot jarayonida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishga bag‘ishlangan ishlarda amaliyotning nazariy-metodologik asoslari, kompetensiya tarkibi va uni shakllantirish shartlari yoritiladi. Bu yo‘nalish bakalavriatda metodikani takomillashtirishning eng “ishlaydigan” nuqtasini ko‘rsatadi: metodik yangilik auditoriyada emas, amaliyotda sinovdan o‘tib, refleksiv tahlil bilan mustahkamlanishi kerak.

“Rangli tovushlar” metodi – bu metod musiqa tinglash faoliyatida qo‘llaniladi. Metodning maqsadi – talabalarda tinglanayotgan musiqani hissiy idrok etib, unda “rangli obraz” yaratishga harakat qilish, tovushiy-emotsional tahlil qilishni qilishni shakllantirish, talabalarni dars jarayonlarida o‘quvchilar bilan ishlashga moslashtirish ko‘nikma va malakalarini o‘stirish. Bu metodning qo‘llashda quyidagi vazifalar shakllanadi:

- ✓ Tinglangan musiqiy asarni emotsional (hissiy) tahlil qilish;
- ✓ Talabalarga “musiqiy idrok xaritasi” tuzishni o‘rgatish;
- ✓ Talabalarda estetik didni shakllantirish;
- ✓ His qilish orqali musiqiy tafakkurni rivojlantirish.
- ✓ Umumta’lim o‘quvchilari uchun his-tuyg‘u asosida yangi o‘qitish usullarini ishlab chiqish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3




Bu metodni o‘tkazishda musiqa o‘qituvchisi tinglash uchun bir musiqiy asardan parcha tanlaydi (masalan, Betxoven sonatasi, Bax prelyudiyasi, Mutal Burxonov asarlari va h.k.). shu orqali talabalarga turli xil xarakter va janrlardagi musiqiy parchalar tinglash uchun audio yozuvda multimedia vositasi yordamida yoki jonli ijroda qo‘yib eshittiriladi. Har bir talaba musiqani tinglash, shu asosda “tovush ranglari xaritasi” ni chizadi.

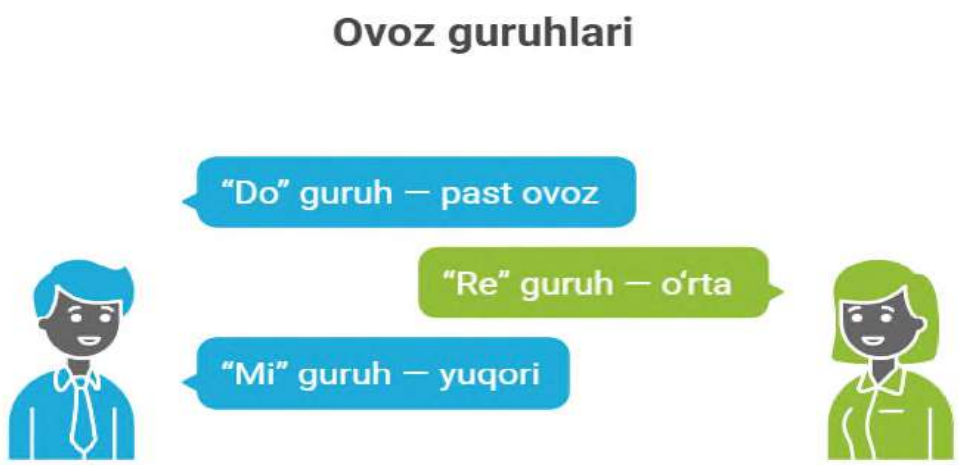
Shundan so‘ng guruh bilan muhokama qilinadi “musiqa darsida u qanday qo‘llaniladi?, Bu bo‘limda yaxshil tanlaganman, chunki kuy yengil va tinglantiriuvchi edi” deb savol va fikrlar berilib, shu asosida pedagogik model ishlab chiqiladi. Pedagogik qo‘llash bosqichida talabalar o‘zlari yaratgan diagramma asosida 1-7 sinfdan tanlab, shu sinf o‘quvchilari uchun dars rejasini tuzadi.

“Xor zanjiri” interaktiv metod – bu metod dirijorlik hamohangli orqali o‘tkaziladi. Metodning maqsadi – talabalarda birinchi navbatda xor bo‘lib kuylashni boshqarish, musiqani idrok qilgan holda ovozlarni uyg‘unlashtirish hamda interaktiv boshqaruvini o‘rganish. Metodning o‘tkazish tartibi: talabalarni kichik 5-6 kishilik kichik “mini-xor” larga bo‘lib olinadi.

Bo‘lingan har bir guruh bir xil musiqiy asarni (misol uchun “Yor-yor”, turli mavzudagi qo‘shiqlar, vokalizlar) har xil temp va registrlarda kuylashadi. Guruhdagi talabalardan biri dirijor bo‘lib, dirijorlik harakatlari orqali ularning ovozlarini navbat bilan boshqaradi, kimdir texnik vosita (telefon kamerlari, planshetlar) orqali xorni vidyoga oladi va shu orqali dirijor harakatlari, xorda kuylangan xorning tempi, ovoz uyg‘unligi tahlil qilinadi.


CC BY NC ND

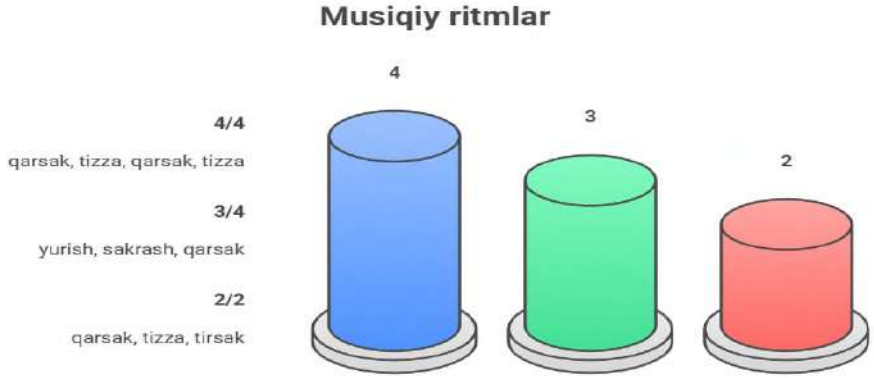
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3




Dirijor ishora bilan navbat beradi: 1 – 2 – 3, shunda "zanjir" ohang hosil bo'ladi. Metodning pedagogik qo'llanilishi: Talaba bu usulni 4-5-sinf xor mashg'ulotlarida "Kuylashni interaktiv boshqarish" sifatida tadbiq etish ssenariysini ishlab chiqiladi.

"Ritmik kompozitsiya" metodi – talabalarda rimni to'g'ri his qilish, musiqiy eshituv qobiliyatini hamda musiqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan usuldir. Metodning maqsadi – talabalarda musiqiy ritmni harakat bilan uyg'unlashtirish hamda psixomotor o'qitish metodlarini amaliy jihatdan o'zlashtirish.

Metodning o'tkazish tartibi: pedagog talabalarda ritmkin mashqlarni taqdim etadi:




Guruhlar shu ritmik naqshlardan biri asosida "ritmik kompozitsiya" yaratadi. Har bir guruh o'zi yarakatgan musiqiy ritm kompozitsiyasini boshqa guruhlar bilan almashib ijro etadi. Masalan: bir guruh "vals ritmi" asosida yoki "marsh ritmi" orqali turli qo'l, oyoq harakatlari orqali ritmik raqs bilan uyg'unlashtiradi. Metodning pedagogik qo'llanilishi: talaba "ritm orqali o'quvchilarning eshituv qobiliyatini rivojlantirish" mavzusida boshlang'ich dars modelini tuzishi mumkin.

O'tkazilgan adabiyotlar tahlili va nazariy qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bakalavriat bosqichida musiqa o'qitish metodikasini takomillashtirish masalasi bugungi kunda alohida metod yoki texnologiyani joriy etish bilan emas, balki ta'lim jarayonini yaxlit pedagogik tizim sifatida qayta loyihalash bilan bog'liqdir. Muhokama jarayonida G'arb, MDH va O'zbekiston olimlarining yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilish orqali bir qator muhim ilmiy-metodik xulosalar aniqlanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Avvalo, G‘arb tadqiqotlarida ustuvor bo‘lgan kompetensiyaviy va talabaga yo‘naltirilgan (student-centred) yondashuvlar musiqa ta’limining mazmuni va baholash tizimini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Bu yondashuvlarda musiqiy ijrochilik va nazariy bilimlar yakuniy maqsad sifatida emas, balki talabaning kasbiy o‘sishi, refleksiv tafakkuri va mustaqil ijodiy faoliyatini rivojlantiruvchi vosita sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, bakalavriat bosqichida an’anaviy “o‘qituvchi – markaz” modeli o‘rniga talabaning o‘zlashtirish trayektoriyasini inobatga oluvchi, portfoliolar, loyiha ishlari va reflektiv tahlilga tayangan metodik yechimlar samaraliroq ekani namoyon bo‘ladi.

MDH olimlarining izlanishlari esa musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirishda didaktik tizimlilik va texnologik yondashuv muhimligini ko‘rsatadi. Ushbu adabiyotlarda raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari va interaktiv metodlardan foydalanish imkoniyatlari keng yoritilgan bo‘lib, ular musiqani tinglash, tahlil qilish va ijro etish jarayonlarini vizuallashtirish orqali talabalarning idrokini faollashtirishi asoslanadi[7]. Biroq muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, texnologiyalarning haddan tashqari ustuvorligi musiqiy mazmunning badiiy-estetik jihatlarini soya ostida qoldirish xavfini ham keltirib chiqarishi mumkin. Demak, raqamli vositalar metodikaning maqsadiga bo‘ysundirilgan holda, musiqiy tafakkur va didni rivojlantirishga xizmat qilishi zarur.

O‘zbekiston olimlarining ilmiy izlanishlarida esa musiqa ta’limini takomillashtirish masalasi, asosan, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy-metodik kompetensiyasini shakllantirish bilan bog‘liq holda talqin etiladi. Ushbu yondashuv milliy ta’lim tizimi ehtiyojlari, davlat ta’lim standartlari hamda pedagogik amaliyot tajribalariga tayanganligi bilan ahamiyatlidir. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, O‘zbekiston sharoitida metodik takomillashtirishning samaradorligi nazariy tayyorgarlikni pedagogik amaliyot bilan uzviy bog‘lash, shuningdek, milliy musiqa merosini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish orqali oshadi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, uch maktab (G‘arb, MDH va O‘zbekiston) tajribalarida umumiy jihatlar bilan birga farqli yondashuvlar ham mavjud. Umumiylik — musiqa ta’limida kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va innovatsion yondashuvlarning zarurligi; farqlilik esa ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarida namoyon bo‘ladi. Aynan shu jihat bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirishda integrativ model ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Shunday qilib, muhokama natijalari asosida xulosa qilish mumkinki, bakalavriat bosqichida musiqa o‘qitish metodikasini takomillashtirish samaradorligi quyidagi shartlar bilan belgilanadi:

1. kompetensiyaviy yondashuvni aniq baholash mezonlari bilan qo‘llash;
2. talabaga yo‘naltirilgan va ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi metodlarni joriy etish;
3. raqamli texnologiyalarni musiqiy mazmun va tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg‘unlashtirish;
4. milliy va umuminsoniy musiqiy qadriyatlarni pedagogik jarayonga integratsiya qilish.

Ushbu yondashuvlar uyg‘unligi bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Алиев Ю. Б. *Методика музыкального воспитания и обучения*. — М.: Академия, 2013. — 304 с.
2. Biggs J., Tang C. *Teaching for Quality Learning at University*. — 4th ed. — Maidenhead: Open University Press, 2011. — 389 p.
3. Hattie J. *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. — London: Routledge, 2012. — 271 p.
4. G‘aniyeva M. A. Musiqa ta’limida kompetensiyaviy yondashuvning pedagogik asoslari // *Uzluksiz ta’lim*. — 2019. — №2. — B. 52–56.
5. Кабалевский Д. Б. *Воспитание ума и сердца*. — М.: Просвещение, 2004. — 192 с.
6. McPherson G. E., Welch G. F. *Music Education: The Role of Research in Teaching and Learning*. — Oxford: Oxford University Press, 2018. — 512 p.
7. Qodirov R. R. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlashda innovatsion yondashuvlar // *Ta’lim va tarbiya*. — 2020. — №3. — B. 41–46.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Sabirdjanova Dilnozaxon Zafar qizi**, Xalqaro Nordik universiteti tayanch doktoranti, [**Сабирджанова Дилнозахон Зафар кызы,** Докторант базовой докторантуры Международного Северного (Nordic) университета], [**Dilnozakhon Z. Sabirdjanova,** Doctoral Student (Basic Doctorate), International Nordic University]; E-mail: dinasabirdjanova@gmail.com ORCID: https://orcid.org/0009-0008-3406-3065 manzil: O'zbekiston, Toshkent shahri, Shayxontohur tumani, Sebzor ko'chasi, 22A-uy [адрес: Узбекистан, ул. Себзор, 22А-дом, г. Тошкент], [address: Uzbekistan, 22A, Sebzor st., Tashkent city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# TA'LIMDA DIFFERENSIAL VA INDIVIDUAL YONDASHUVNING O'RNI

© M.E. Ro'ziyeva[1]✉
[1]Ma'mun universiteti , Xiva, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: bugungi globallashuv va ta'lim tizimining jadal rivojlanishi sharoitida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning intellektual salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida o'quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki faol subyekt sifatida shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilangan. Bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'qitishni tashkil etishni taqozo etadi.

**MAQSAD**: differensial yondashuv o'quvchilarning bilim darajasi, tayyorgarligi va qobiliyatlariga ko'ra o'quv topshiriqlari, metod va shakllarni moslashtirishni nazarda tutsa, individual yondashuv har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini inobatga olgan holda ta'limni tashkil etishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** musiqa ta'limi, boshlang'ich ta'lim va kasb-hunar ta'limi sohalariga oid ilmiy manbalarda differensial va individual yondashuvlarning amaliy jihatlari keng yoritilgan. Bu tadqiqotlarda ta'lim mazmunini moslashtirish, individual o'quv rejalarini ishlab chiqish hamda interaktiv metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: differensial yondashuvning amaliy ahamiyati, avvalo, ta'lim jarayonida tengsizlik emas, balki teng imkoniyatlarni yaratish g'oyasiga asoslanishida namoyon bo'ladi. Chunki barcha o'quvchilarga bir xil topshiriq va talablarni qo'yish ularning individual farqlarini inkor etishga olib keladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, o'quv topshiriqlarini murakkablik darajasiga ko'ra farqlash, o'quvchilarning bilim darajasi va tayyorgarligiga mos metodlardan foydalanish o'zlashtirish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, differensial yondashuv kuchli o'quvchilarning salohiyatini to'liq namoyon etishiga, sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarning esa ortda qolib ketmasligiga xizmat qiladi

**XULOSA:** ta'lim jarayonida differensial va individual yondashuvlardan samarali foydalanish o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasini oshirish, ularning bilish faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

inobatga olgan holda ta’limni tashkil etish imkonini beradi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, differensial yondashuv o‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasi, o‘quvchilarning tayyorgarligi va o‘zlashtirish sur’atiga moslashtirish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlaydi. Individual yondashuv esa har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish, uning intellektual va shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Bu ikki yondashuvning uyg‘un qo‘llanilishi ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshirib, barqaror va sifatli ta’lim natijalariga erishishga zamin yaratadi.

**Kalit so'zlar**: differensial ta’lim, individual yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, ta’lim samaradorligi, pedagogik yondashuv, ta’lim metodlari.

**Iqtibos uchun**: Ro‘ziyeva M.E. Ta’limda differensial va individual yondashuvning o‘rni**.** // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.436–443.

## РОЛЬ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО И ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПОДХОДОВ В ОБРАЗОВАНИИ

© М.Э. Рузиева[1]✉
[1]Университета Мамуна, Хива, Узбекистон

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в условиях сегодняшней глобализации и стремительного развития системы образования эффективная организация образовательного процесса, полная реализация интеллектуального потенциала учащихся является одной из актуальных педагогических проблем. В современных образовательных концепциях приоритетной задачей является формирование ученика как активного субъекта, а не как получателя готовых знаний. Это обусловливает необходимость организации обучения с учетом индивидуальных особенностей, способностей, потребностей и возможностей учащихся в процессе обучения

**ЦЕЛЬ**: дифференциальный подход предполагает адаптацию учебных заданий, методов и форм в соответствии с уровнем знаний, подготовленностью и способностями учащихся, тогда как индивидуальный подход ориентирован на организацию обучения с учетом траектории личностного развития каждого учащегося. Эти подходы играют важную роль в формировании у учащихся навыков самостоятельного мышления, творчества и саморазвития

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в научных источниках, относящихся к области музыкального образования, начального образования и профессионального образования, широко освещаются практические аспекты дифференциального и индивидуального подходов. В этих исследованиях обоснованы возможности развития творческих и профессиональных компетенций учащихся путем адаптации содержания обучения, разработки индивидуальных учебных планов и использования интерактивных методов

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: практическая значимость дифференциального подхода проявляется прежде всего в том, что он основан на идее создания равных возможностей, а не неравенства в образовательном процессе. Потому что установка одинаковых заданий и требований ко всем учащимся приводит к отрицанию их индивидуальных различий. В ходе обсуждения выяснилось, что дифференциация учебных заданий по уровню сложности, использование методов, соответствующих уровню знаний и готовности учащихся, значительно повышает показатели освоения. В то же время дифференцированный подход служит для того, чтобы сильные ученики полностью раскрыли свой потенциал, а слабые ученики-не отставали

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: эффективное использование дифференциального и индивидуального подходов в образовательном процессе имеет важное педагогическое значение в повышении уровня усвоения учащимися знаний, развитии их познавательной активности и способности к самостоятельному мышлению. Эти подходы позволяют организовать обучение с учетом индивидуальных возможностей, интересов и потребностей учащихся. На основе анализа установлено, что дифференцированный подход обеспечивает эффективность образовательного процесса за счет адаптации учебных заданий к уровню сложности, подготовленности учащихся и темпу освоения. А индивидуальный подход служит формированию траектории личностного развития каждого учащегося, реализации его интеллектуального и личностного потенциала. Гармоничное применение этих двух подходов повышает гибкость образовательного процесса, создает основу для достижения устойчивых и качественных результатов обучения.

**Ключевые слова**: дифференцированное обучение, индивидуальный подход, личностно-ориентированное обучение, эффективность обучения, педагогический подход, методы обучения

**Для цитирования**: М.Э.Рузиева Роль дифференцированного и индивидуального подходов в образовании. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 436–443.

## THE ROLE OF DIFFERENTIAL AND INDIVIDUAL APPROACHES IN EDUCATION

© Muxayyo E. Roziyeva[1]✉
[1]Mamun University, Khiva, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: in the context of today's globalization and the rapid development of the educational system, the effective organization of the educational process, the full realization of the intellectual potential of students is one of the pressing pedagogical problems. In modern educational concepts, the formation of a student as an active subject, and not a recipient of ready-made knowledge, is a priority. This assumes

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

the organization of training in the educational process, taking into account the individual characteristics, abilities, needs and capabilities of students

**AIM:** while the differential approach involves the adaptation of teaching assignments, methods and forms according to students ' level of knowledge, training and abilities, the individual approach is oriented towards the organization of education, taking into account the individual development trajectory of each student. These approaches are important in the formation of independent thinking, creativity and self-development skills in students

**MATERIALS AND METHODS**: scientific sources relating to the fields of music education, primary education and vocational education extensively cover the practical aspects of differential and individual approaches. These studies are based on the possibilities of adapting educational content, developing individual learning plans and developing creative and professional competencies of students through the use of interactive techniques.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the practical significance of the differential approach is demonstrated primarily in its reliance on the idea of equal opportunity rather than inequality in the educational process. Because putting the same assignments and requirements on all students leads to negating their individual differences. In the course of the discussion, it is determined that the differentiation of educational assignments according to the level of complexity, the use of methods corresponding to the level of knowledge and training of students significantly increases the indicators of mastering. At the same time, the differential approach serves to fully demonstrate the potential of strong students, while sluggish students do not lag behind

**CONCLUSION:** the effective use of differential and individual approaches in the educational process is of important pedagogical importance in increasing the level of knowledge acquisition of students, their cognitive activity and the development of independent thinking. These approaches make it possible to organize education taking into account the individual capabilities, interests and needs of students. Based on the analysis, it is determined that the differential approach ensures the effectiveness of the educational process by adjusting the educational tasks to the level of complexity, the readiness of students and the pace of mastering. And the Individual approach serves to form the trajectory of personal development of each student, to realize his intellectual and personal potential. The harmonious application of these two approaches increases the flexibility of the educational process, laying the groundwork for achieving stable and high-quality educational results.

**Key words**: differential education, individual approach, personality-oriented education, educational effectiveness, pedagogical approach, educational methods

**For citation**: Muxayyo E. Roziyeva. (2025) The Role of differential and individual approaches in education, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 436–443. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**B**ugungi globallashuv va ta’lim tizimining jadal rivojlanishi sharoitida ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning intellektual salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki faol subyekt sifatida shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilangan. Bu esa ta’lim jarayonida o‘quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda o‘qitishni tashkil etishni taqozo etadi. Ta’lim amaliyotida o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘zlashtirish tezligi, qiziqishlari va psixologik xususiyatlari turlicha bo‘lishiga qaramay, ularni yagona dastur va bir xil metodlar asosida o‘qitish ko‘plab muammolarni keltirib chiqaradi. Natijada ayrim o‘quvchilar o‘quv materialini yetarli darajada o‘zlashtira olmasligi, boshqalarida esa bilim olishga bo‘lgan qiziqishning pasayishi kuzatiladi. Shu sababli ta’lim jarayonida differensial va individual yondashuvlardan foydalanish pedagogik zarurat sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Differensial yondashuv o‘quvchilarning bilim darajasi, tayyorgarligi va qobiliyatlariga ko‘ra o‘quv topshiriqlari, metod va shakllarni moslashtirishni nazarda tutsa, individual yondashuv har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini inobatga olgan holda ta’limni tashkil etishga yo‘naltirilgan. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish hamda ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar differensial va individual yondashuvlarning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Bu yondashuvlarni ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etish o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini faollashtirish, bilimlarni chuqur va barqaror egallashlariga xizmat qiladi. Ta’limda differensial va individual yondashuv masalalari pedagogika fanida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvlarning nazariy asoslari, mazmun-mohiyati hamda amaliy tatbiqi bo‘yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli ilmiy qarashlar ilgari surilgan.

Xorijiy pedagogik adabiyotlarda differensial va individual yondashuvning nazariy asoslari, avvalo, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi doirasida yoritilgan. Jumladan, J. Devey[1], L.S. Vigotskiy[2], J. Bruner[4], B. Bloom[3] kabi olimlarning ilmiy qarashlarida o‘quvchining individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish ta’lim samaradorligining muhim omili sifatida e’tirof etiladi. L. S. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi individual yondashuvning ilmiy asosini tashkil etib, o‘quvchilarning real va potensial imkoniyatlari o‘rtasidagi farqni pedagogik qo‘llab-quvvatlash orqali bartaraf etish zarurligini asoslab beradi. B. Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya va differensial baholash yondashuvlari ta’lim jarayonini o‘quvchilarning kognitiv darajalariga mos ravishda tashkil etish imkonini beradi. Shuningdek, J. Brunerning konstruktivistik yondashuvi o‘quvchilarning mustaqil bilim olish faoliyatini qo‘llab-quvvatlash orqali individual ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

So‘nggi yillarda Yevropa va Amerika tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda differensial ta’limning inklyuziv ta’lim bilan uzviy bog‘liqligi asoslab berilgan. Xususan, C. Tomlinsonning[5] differensial ta’lim modeli o‘quv mazmuni, jarayon va natijalarni o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirishni nazarda tutib, amaliyotda keng qo‘llanilmoqda.

Mahalliy pedagog olimlar tadqiqotlarida ham differensial va individual yondashuv masalalari ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilish faolligini rivojlantirish nuqtayi nazaridan yoritilgan. O‘zbekistonlik olimlar tomonidan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv hamda innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida differensial ta’limni tashkil etishning metodik asoslari ishlab chiqilgan[7],[8]. Ularning ilmiy ishlarida ta’lim jarayonida o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olish, o‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasiga ko‘ra differensiallashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, musiqa ta’limi, boshlang‘ich ta’lim va kasb-hunar ta’limi sohalariga oid ilmiy manbalarda differensial va individual yondashuvlarning amaliy jihatlari keng yoritilgan. Bu tadqiqotlarda ta’lim mazmunini moslashtirish, individual o‘quv rejalarini ishlab chiqish hamda interaktiv metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, differensial va individual yondashuvlar ta’lim samaradorligini oshirishda muhim pedagogik omil bo‘lib, ularni tizimli va maqsadli ravishda qo‘llash o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi hamda ta’lim natijalarining barqarorligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda ushbu yondashuvlarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish mexanizmlarini takomillashtirish, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish masalalari hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Zamonaviy ta’lim tizimida differensial va individual yondashuvlar shunchaki metodik vosita emas, balki ta’lim falsafasining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ta’lim jarayonida har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini tan olish va ularni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ushbu yondashuvlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni tubdan o‘zgartiradi. Endilikda o‘qituvchi bilimlarni uzatuvchi subyekt emas, balki o‘quvchining individual rivojlanish yo‘lini boshqaruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi yetakchi sifatida namoyon bo‘ladi.Differensial yondashuvning amaliy ahamiyati, avvalo, ta’lim jarayonida tengsizlik emas, balki teng imkoniyatlarni yaratish g‘oyasiga asoslanishida namoyon bo‘ladi. Chunki barcha o‘quvchilarga bir xil topshiriq va talablarni qo‘yish ularning individual farqlarini inkor etishga olib keladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, o‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasiga ko‘ra farqlash, o‘quvchilarning bilim darajasi va tayyorgarligiga mos metodlardan foydalanish o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, differensial yondashuv kuchli o‘quvchilarning salohiyatini to‘liq namoyon etishiga, sust o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning esa ortda qolib ketmasligiga xizmat qiladi.

Individual yondashuv esa ta’lim jarayonini yanada chuqurroq, shaxsga yo‘naltirilgan darajaga olib chiqadi. Ushbu yondashuv doirasida o‘quvchining nafaqat bilim darajasi, balki uning qiziqishlari, psixologik holati, motivatsiyasi va hayotiy tajribasi ham inobatga

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

olinadi. Esse tarzidagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, individual yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim o‘quvchilarda o‘z-o‘zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish va mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Bu esa ta’lim natijalarining faqat akademik ko‘rsatkichlar bilan cheklanib qolmasdan, shaxsiy rivojlanish bilan ham uyg‘unlashishini ta’minlaydi. Muhokama davomida differensial va individual yondashuvlarning o‘zaro bog‘liqligi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldiruvchi xarakterga ega bo‘lib, ularni alohida-alohida qo‘llash kutilgan samarani bermaydi. Differensial yondashuv ko‘proq guruhlar bilan ishlashni nazarda tutsa, individual yondashuv har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish yo‘nalishini aniqlashga xizmat qiladi. Ularning uyg‘unligi ta’lim jarayonini moslashuvchan, samarali va natijaga yo‘naltirilgan tizimga aylantiradi.

Shu bilan birga, mazkur yondashuvlarni ta’lim amaliyotiga joriy etishda qator muammolar ham mavjud. Xususan, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, o‘quv yuklamasining ko‘pligi, sinflarda o‘quvchilar sonining ortiqligi differensial va individual yondashuvlarni to‘laqonli amalga oshirishga to‘sqinlik qiladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ushbu muammolarni hal etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim platformalari va adaptiv o‘qitish modellari muhim vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin.Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim jarayonida differensial va individual yondashuvlardan samarali foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini oshirish, ularning bilish faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta’limni tashkil etish imkonini beradi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, differensial yondashuv o‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasi, o‘quvchilarning tayyorgarligi va o‘zlashtirish sur’atiga moslashtirish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlaydi. Individual yondashuv esa har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish, uning intellektual va shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Bu ikki yondashuvning uyg‘un qo‘llanilishi ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshirib, barqaror va sifatli ta’lim natijalariga erishishga zamin yaratadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916. – 434 p.
2. Vygotskiy L. S. Psixologiya rivojlanishining muammolari. – Moskva: Pedagogika, 1984. – 432 b.
3. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longman, 1956. – 207 p.
4. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. – 97 p.
5. Tomlinson C. A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. – Alexandria: ASCD, 2014. – 178 p.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

6. Davletshin M. G. Ta’lim psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 280 b.
7. Yo‘ldoshev J. G‘., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015. – 304 b.

Musurmonova O. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 192 b

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ro‘ziyeva Muhayyo Erkinovna**, Ma’mun universiteti “Psixologiya” kafedrasi dotsent v.b., PhD, [**Рузиева, Мухайё Эркиновна**, и.о. доцента кафедры «Психология» Университета Мамуна, PhD], [**Muhayyo E.Roziyeva**, Acting Associate Professor of the Department of Psychology, Mamun University, PhD]; manzil: O‘zbekiston, Xorazm viloyati, Urganch shahri , Al -Xorazmiy ko'chasi, 135-uy [адрес: Узбекистан, Хорезмская область, г. Ургенч, ул. Аль-Хорезми, 135], [address: Uzbekistan, 135 Al-Khorazmi Street, Urgench, Khorezm region]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# ZAMONAVIY SHAROITDA MUSIQA PEDAGOGIKASINING INNOVATSION RIVOJI METODIK, PSIXOLOGIK VA IJTIMOIY OMILLAR TAHLILI

© M.V. Tursunaliyeva[1]✉
[1]Andijon davlat universiteti, Andijon, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: ta’lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar asosida olib borish ta’limning sifatini oshiradi. Zamonaviy ta’limda musiqa pedagogikasining innovatsion rivojida metodik, psixologik, ijtimoiy omillarining ta’siri dolzarb ahamiyatga ega. Metodik omillar orqali musiqa ta’limida zamonaviy yondashuv, psixologik omillar esa shaxsning ruhiy-emotsional holatida qarab, har bir shaxsning individual psixologik jarayonini inobatga olgan holda shaxsga yo‘naltirgan ta’lim yondashuvlari asosida amalga oshirish ta’lim-tarbiyada shaxslararo munosabatlarning to‘g‘ri amalga oshirishga xizmat qiladi.

**MAQSAD**: musiqiy ta’lim - bu shaxsning musiqiy-ijodiy salohiyatini maqsadli rivojlantirish orqali rivojlantiriladigan, samarali, sifatli musiqiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan bilim, amaliy ko‘nikma va ko‘nikmalar yig‘indisidir. Uning xarakterli xususiyatlari - mehnat talabchanligi va uzoq umr ko‘rish, bosqichma-bosqich musiqiy rivojlanish, musiqiy va ijodiy fazilatlarni shakllantirish va anglash bilan umumiy fiziologik va aqliy rivojlanish, shuningdek, shaxsning ma’naviy shakllanishi o‘rtasidagi chambarchas bog‘liqlikdir.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot nazariy va empirik usullardan foydalangan holda olib borildi: berilgan masalalar bo‘yicha ilmiy-metodik adabiyotlarni nazariy va uslubiy tahlil qilish, ilg‘or pedagogik tajribani sintez qilish, teleologik pedagogik kuzatish, prognozlash. Musiqa pedagogikasini o‘qitish jarayonida madaniy kontekstni yoritishning o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o‘rni va pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ijtimoiy manbalar, milliy meros va zamonaviy pedagogik texnologiyalar uyg‘unligida musiqiy tafakkurni shakllantirish yo‘llari yoritiladi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: musiqa inson tafakkurining o'ziga xos turi bo'lib, asosiy vazifani - inson bilanaloqaqilishfunktsiyasini bajaradi. Bunday darslarda ma'naviy, amaliy, ijodiy, individual dunyoqarashustunlik qiladi, ya'ni avtoritar yondashuv va tegishli o'qitish usullaridan voz kechadi. Musiqanazariyasi, solfedjio va garmoniya fanlarda innovatsion texnologiyalarni qo'llashmumkinvazarurdir. Yangi texnologiyalardan foydalanish musiqiy nazariy darslarini boyitadi va yangilaydi.Pedagogik fan va amaliyotning hozirgi rivojlanish bosqichida shaxsni shakllantirishmuammolari dolzarbdir. Faqat mustaqil, ijodiy, ijtimoiy mas'uliyatli inson hayotigavauningatrofidagi dunyoga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Musiqiy-nazariy fanlar bo'yichaolinganbilimlarni tushunish, tajriba qilish va qo'llash ko'plab amaliy mashg'ulotlarda amalgaoshiriladi.Bugungi kunda

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

musiqiy ta'lim sifatiga qaratilayotgan e'tibor o'qituvchilardan ko'proq ishlashga va texnologiyalardan foydalanishga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda. Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik usullarni qo'llash va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, shuningdek elektron manbalardan, o'quv va multimedia taqdimotlaridan foydalanish davr talabi ekanligini ta'kidlaymiz. Pedagogik texnologiyalarning xilma-xilligi ularni birgalikda ishlatishga, mavzularva bo'limlar bo'yicha o'qituvchiga eng munosibini tanlashga imkon beradi.

**XULOSA:** bugungi kunda musiqa ta’limining asosiy tamoyillaridan biri o‘quvchilarning ko‘p bosqichli, har tomonlama puxta kasbiy tayyorgarligi bo‘lishi kerak, bu esa zamon talabi va birinchi navbatda, mamlakatimiz musiqa bozori ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Bo‘lajak musiqachilar, musiqa o‘qituvchilari va boshqalarni tayyorlashning kasbiy-uslubiy va moddiy-texnik bazasini jadal rivojlanayotgan san’at ta’limi tizimi talablaridan kelib chiqib takomillashtirish zarur

**Kalit so'zlar**: musiqa pedagogikasi, madaniy kontekst, musiqiy ta’lim, pedagogik yondashuv, milliy qadriyatlar, estetik va ijtimoiy tarbiya.

**Iqtibos uchun**: Tursunaliyeva M.V. Zamonaviy sharoitda musiqa pedagogikasining innovatsion rivoji metodik, psixologik va ijtimoiy omillar tahlili. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.444–453.

## ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: АНАЛИЗ МЕТОДИЧЕСКИХ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ

© М.В. Турсуналиева[1]✉
[1]Андижанского государственного университета, Андижан, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: проведение образовательного процесса на основе современных технологий повышает качество обучения. Влияние методических, психологических, социальных факторов на инновационное развитие музыкальной педагогики в современном образовании имеет актуальное значение. Современный подход к музыкальному образованию через методические факторы, а психологические факторы в зависимости от психоэмоционального состояния личности, реализация на основе личностно-ориентированных образовательных подходов с учетом индивидуально-психологического процесса каждого индивида, служит правильной реализации межличностных отношений в воспитании и образовании.

**ЦЕЛЬ**: музыкальное образование-это совокупность знаний, практических умений и навыков, необходимых для эффективной, качественной музыкальной деятельности, которая вырабатывается путем целенаправленного развития музыкально-творческого потенциала личности. Его характерными чертами являются трудоемкость и долголетие, постепенное музыкальное развитие, тесная связь между общим физиологическим и психическим развитием с формированием

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

и осознанием музыкально - творческих качеств, а также духовным становлением личности.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: исследование проводилось с использованием теоретических и эмпирических методов: теоретико-методического анализа научно-методической литературы по заданным вопросам, синтеза передового педагогического опыта, телеологического педагогического наблюдения, прогнозирования. В процессе преподавания музыкальной педагогики анализируется роль и педагогическое значение освещения культурного контекста в всестороннем развитии личности воспитанника. Также будут освещены пути формирования музыкального мышления в сочетании социальных ресурсов, национального наследия и современных педагогических технологий

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: музыка-это особый вид мышления человека, выполняющий главную функцию-функцию общения с человеком. На таких занятиях преобладает духовное, практическое, творческое, индивидуальное мировоззрение, то есть отказ от авторитарного подхода и соответствующих методов обучения. Музыковедческая теория, сольфеджио и гармония применение инновационных технологий в наукахмогобязательно. Использование новых технологий обогащает и обновляет уроки теории музыки.На современном этапе развития педагогической науки и практики актуальны проблемы формирования личности. Только самостоятельный, творческий, социально ответственный человек может положительно влиять на жизнь и окружающий мир. По музыкально-теоретическим дисциплинам понимание, экспериментирование и применение полученных знаний осуществляется на многих практических занятиях. Акцент, который сегодня делается на качестве музыкального образования, усиливает потребность учителей работать усерднее и использовать технологии.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: сегодня одним из основных принципов музыкального образования должна быть многоуровневая, всесторонняя тщательная профессиональная подготовка учащихся, что обусловлено требованиями времени и, прежде всего, потребностями музыкального рынка нашей страны. Необходимо совершенствовать профессионально-методическую и материально-техническую базу подготовки будущих музыкантов, учителей музыки и др. Исходя из требований динамично развивающейся системы художественного образования

**Ключевые слова**: музыкальная педагогика, культурный контекст, музыкальное образование, педагогический подход, национальные ценности, эстетическое и социальное воспитание

**Для цитирования**: Турсуналиева М.В. Инновационное развитие музыкальной педагогики в современных условиях: анализ методических, психологических и социальных факторов**.** // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 444–453.

## INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MUSIC PEDAGOGY IN MODERN CONDITIONS:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# ANALYSIS OF METHODOLOGICAL, PSYCHOLOGICAL, AND SOCIAL FACTORS

© Muxlisakhan V. Tursunaliyeva[1]✉
[1]Andijan State University, Andijan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: conducting on the basis of modern technologies in the educational process increases the quality of Education. In the innovative development of music pedagogy in modern education, the influence of methodological, psychological, social factors is of urgent importance. The modern approach in music education through methodological factors, and psychological factors, depending on the mental-emotional state of the individual, the implementation of which is based on educational approaches aimed at the individual, taking into account the individual psychological process of each individual, serves the correct implementation of interpersonal relationships in education.

**AIM:** musical education is the sum of knowledge, practical skills and skills necessary for an effective, quality musical activity, which is developed through the purposeful development of the musical-creative potential of an individual. Its characteristic features are a close connection between labor-intensive and longevity, gradual musical development, the formation and realization of musical and creative qualities with general physiological and mental development, as well as the spiritual formation of the individual.

**MATERIALS AND METHODS**: the study was carried out using theoretical and empirical methods: theoretical and methodological analysis of scientific and methodological literature on given issues, synthesis of advanced pedagogical experience, teleological pedagogical observation, forecasting. In the process of teaching music pedagogy, the role and pedagogical significance of highlighting the cultural context in the comprehensive development of the student's personality are analyzed. Also, the ways of forming musical thinking in the combination of social resources, national heritage and modern pedagogical technologies are highlighted

**DISCUSSION AND RESULTS**: music is a specific type of human thinking and performs the main function - human-related functions. In such lessons, spiritual, practical, creative, individual worldviews, that is, they give up an authoritarian approach and appropriate teaching methods. Musicology, solfedgio and harmony apply innovative technologies in the sciences. The use of new technologies enriches and refreshes musical theoretical lessons.At the current stage of development of pedagogical science and practice, the formation of personality is relevant. Only the life of an independent, creative, socially responsible person can have a positive impact on the world around the world. Musical-theoretical disciplines are applied in many practical activities to understand, experiment and apply the methods. Today, the focus on the quality of musical education is increasing the need for teachers to work harder and use technology. In the educational process


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**CONCLUSION:** one of the main principles of music education today should be a multi-level, comprehensively thorough professional training of students, which is due to the demand of the Times and, first of all, the needs of the music market of our country. It is necessary to improve the professional-methodological and material-technical base of training of future musicians, music teachers and others based on the requirements of the rapidly developing system of art education

**Keywords**: music pedagogy, cultural context, musical education, pedagogical approach, national values, aesthetic and social education

**For citation**: Muxlisakhan V.Tursunaliyeva. (2025) Innovative Development of Music Pedagogy in Modern Conditions: Analysis of Methodological, Psychological, and Social Factors, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 444–453. (In Uzbek).

**B**ugungi kunda bolalar va yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash sof pedagogik vazifa emas va strategik siyosiy ustuvor vazifaga aylanib, milliy xavfsizlik masalasiga aylanib bormoqda. Binobarin, ma’naviy madaniyat unsurlarini rivojlantirish va asrab-avaylash zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishiga aylanishi kerak. Bu jarayonda san’at hal qiluvchi o‘rin tutadi, tuyg‘ular aqlga, tushunchaga, ma’naviyatga yo‘l ochadi.

Musiqiy faoliyat san’at sohasidagi intellektual, texnologik va hissiy-emotsional individual faoliyatning eng murakkab shakllaridan biridir. U musiqa bilan shaxsiy aloqaning ko‘plab turlari va shakllari bilan ifodalanadi, ulardan eng muhimi musiqani idrok etish, ijro etish, ijodiy qayta ishlash va talqin qilish, shuningdek, musiqa san’atini fan sifatida nazariy tushunishdir. Musiqiy faoliyatning sifat xususiyatlari butunlay u bilan shug‘ullanuvchi shaxsga (yoki shaxslar guruhiga) va ularning ushbu faoliyatni to‘g‘ri bajarish qobiliyatiga bog‘liq.Musiqa ham san’at, ham fandir (musiqa nazariyasi, tarixi va boshqalar kabi alohida fanlar mavjud). Musiqiy san’atning muhim xususiyati - bu aniq hissiy ta’sir.

Musiqiy ta’lim - bu shaxsning musiqiy-ijodiy salohiyatini maqsadli rivojlantirish orqali rivojlantiriladigan, samarali, sifatli musiqiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan bilim, amaliy ko‘nikma va ko‘nikmalar yig‘indisidir. Uning xarakterli xususiyatlari - mehnat talabchanligi va uzoq umr ko‘rish, bosqichma-bosqich musiqiy rivojlanish, musiqiy va ijodiy fazilatlarni shakllantirish va anglash bilan umumiy fiziologik va aqliy rivojlanish, shuningdek, shaxsning ma’naviy shakllanishi o‘rtasidagi chambarchas bog‘liqlikdir.

Musiqiy ta’limning davomiyligi musiqaning tabiati, voqelikni va insonning ichki dunyosini anglash va aks ettirish shakli va usuli sifatida uni egallashning o‘ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Bundan tashqari, musiqiy ta’lim insonning psixologik va ijodiy asoslarini rivojlantirishning muhim vositasi sifatida e’tirof etilgan bo‘lib, u bolaga ko‘plab uzoq muddatli foyda keltiradi.Biroq, musiqa ta’limi tizimining bunday salohiyati va madaniy-tarixiy ahamiyatiga qaramay, hozirgi vaqtda u bir qator muammolar: qonunchilik, boshqaruv, kadrlar, moddiy-texnika va ijtimoiy muammolar tufayli juda


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

murakkab vaziyatga tushib qoldi. Bunday keng ko‘lamli masalalar musiqa ta’limi va madaniyatining har tomonlama rivojlanishini, ularning an’analari va o‘ziga xosligini saqlab qolishni kafolatlamaydi. Ma’naviy barkamol shaxsni tarbiyalashda oliy ta’limning zamonaviy paradigmasi har qanday ta’lim yoki faoliyat muhitiga integratsiyalasha oladigan malakali va izlanuvchan mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu ta’lim jarayonining o‘ziga professional e’tibor va pedagogika va musiqa san’atining yaqin hamkorligi orqali mumkin bo‘ladi.

Bizning fikrimizcha, ta’limning eng chuqur ma’nosi va maqsadi hodisa, obyekt, dunyo yoki madaniyatning yaxlit (sintezlangan) qiyofasini yaratish imkoniyatining o‘zida yotadi. Integratsiya har doim ijodiy jarayondir. Aynan shuning uchun ham u o‘quvchilarning ichki ma’naviy va psixofiziologik resurslarini faollashtirib, ularning fanlararo aloqalarini kengaytiradi va chuqurlashtiradi, har qanday hodisani ma’lum bir yaxlitlik va to‘liq tushunishni tiklaydi. Yuqori sifatli tabaqalashtirilgan ta’lim ko‘p foyda keltirishi mumkin, ammo bu eng katta ta’sirga ega bo‘lgan yaxlit ta’limdir. Zamonaviy musiqa pedagogikasining asosiy maqsadi musiqa ta’limining barcha sohalarini zamonaviy hayot va mehnat bozoriga yo‘naltirilgan rivojlantirish va takomillashtirish bo‘lishi kerak. Bizning fikrimizcha, ta’lim tizimi tashqi muhitdagi ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarga moslashuvchan va dinamik tarzda moslashishi kerak. Boshqa tomondan, uning psixologik-pedagogik asoslari imkon qadar iqtisodiy tazyiqlarning o‘zgaruvchanliklariga ta’sir qilmasligi kerak.

Bugungi kunda ta’limdagi integrativ jarayonlar sharoitida musiqa pedagogikasi oldida turgan muammolar ko‘lamini aniqlash va ularni hal etishning mumkin bo‘lgan yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat. Ushbu sohadagi tadqiqotlarning dolzarbligi bir qator ijtimoiy, uslubiy, pedagogik va amaliy omillardan kelib chiqadi va integratsiya jarayonlarining uch darajasini hisobga olgan holda olib boriladi: sub’ektlar ichidagi, sub’ektlararo va tizimlararo. Tadqiqot nazariy va empirik usullardan foydalangan holda olib borildi: berilgan masalalar bo‘yicha ilmiy-metodik adabiyotlarni nazariy va uslubiy tahlil qilish, ilg‘or pedagogik tajribani sintez qilish, teleologik pedagogik kuzatish, prognozlash.Mahalliy musiqa ta’limi tizimi o‘quv-tarbiya jarayonini yangilash va takomillashtirish bilan ajralib turadi. Biroq, barcha universitet bitiruvchilari o‘qishni tugatgandan so‘ng yuqori darajadagi kasbiy malakani, o‘z mutaxassisligi bo‘yicha zarur dinamiklikni yoki shaxsiy va kasbiy rivojlanishni namoyish etmaydilar.

Bu obyektiv va subyektiv, ijtimoiy va individual omillarning kombinatsiyasi bilan bog‘liq. O‘qitish amaliyotida ildiz otgan psixologik-pedagogik omillarga alohida e’tibor berilishi kerak. Keling, bularni batafsilroq ko‘rib chiqaylik.

1. Pedagogik konservatizm turli darajadagi ta’lim muassasalarida (maktab, kollej va oliy o‘quv yurtlarida) keng tarqalgan. O‘qituvchilarning katta qismi ta’lim va tarbiya ishlarida taniqli, o‘rnatilgan usul va vositalardan foydalanadilar. Pedagogik ongning oldingi qiymat-semantik va faoliyat-irodaviy tuzilmalari saqlanib qolmoqda: aynan shu tuzilmalar eng yangi musiqiy pedagogik tushunchalar va texnologiyalarni amalga oshirishga birinchi navbatda to‘siqlar yaratadi. Pedagogik ta’limni kuzatish davomida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘qituvchilar ko‘pincha o‘zlarining oldingi ishlarini juda muvaffaqiyatli deb bilishadi va shuning uchun o‘zlarining o‘qitish usullarini moslashtirish va o‘zgartirishni istamaydilar va shu bilan talabalarning ijodiy muammolarni noan’anaviy tarzda hal qilish qobiliyatiga jiddiy to‘sqinlik qiladilar

O‘qituvchilar malakasini oshirish sifatining maxsus pedagogik monitoringi shuni ko‘rsatadiki, 1990-yillardan boshlab amaliyotchi o‘qituvchilarning o‘quv-pedagogik adabiyotlarga, mahalliy va xorijiy pedagogik g‘oyalarga qiziqishi sezilarli darajada pasaygan.Hayot sharoitlari va yashash sharoitlari kasbiy rivojlanish yoki o‘qituvchilik mahoratini oshirishga yordam bermaydi. Shubhasiz, ilmiy-uslubiy manbalar bilan tanishmaslik o‘qituvchilarning ish faoliyatiga salbiy ta’sir qiladi.

2. Hozirgi o`quvchilarning salmoqli qismi o`quv jarayonida inertsiya va passivlik bilan ajralib turadi. Bu, ehtimol, shaxsiy tashabbus hokimiyat tomonidan to‘xtatilgan va yoshlarning zamonaviy ijtimoiy-psixologik vaziyatga moslashishi uchun yetarli vaqt o‘tmagan avvalgi tizimning natijasidir. Oxirgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar ijodiy ishda tashabbuskorlik va o‘z-o‘zini namoyon qilish, o‘z-o‘zini kashf qilish, o‘z-o‘zini takomillashtirish va hokazolarga intilishlari yo‘q. Talabalar o‘zlarining o‘qituvchilarining yordami va yordamiga tayanadilar va shuning uchun ko‘pincha ijodiy (professional) harakatlarida tashabbus va mustaqillikka ega bo‘lmaydilar. Bu, shubhasiz, yoshlarning kelajakdagi kasbiy rivojlanishiga ta’sir qiladi, ularning rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

3. Talabalarning o‘qishni tugatgandan so‘ng shaxsiy va kasbiy rivojlanishi masalasi bilan bog‘liq ilmiy-amaliy tadqiqotlarda o‘rganilgan rivojlantiruvchi ta’limning metodologik asoslari yetarli darajada ishlab chiqilmagan, degan xulosaga kelish mumkin. Bu, bir tomondan, zamonaviylik talablari va tadrijiy ijtimoiy taraqqiyot mantig‘i, ikkinchi tomondan, zamonaviy pedagogika, uning nazariyasi va amaliyoti holati o‘rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. Musiqa pedagogikasi sohasida ba’zi uslubiy tamoyillar quyidagicha shakllanadi:

a) professional musiqachi — tajribali usta (ijrochi, nazariyotchi, bastakor va boshqalar) harakatlarini modellashtirish usulini o‘quv va tarbiyaviy amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etish. Ijodiy faoliyatni modellashtirish jarayonida talabalar ma’lum bir me’yorni ko‘radilar va uning tuzilishi, qonuniyatlari, ichki mohiyatini tushunadilar. Modellashtirish jarayon sifatida, "model bo‘yicha" ishlash, ya’ni tajribali ustaning ijodiy laboratoriyasiga kirish - bularning barchasi yosh musiqachini musiqiy faoliyatning oqilona usullari va vositalariga jalb qiladi va kasbiy mahoratini yanada oshirish uchun sharoit yaratadi;

b) o‘quv jarayoniga yoshlarning bilim va ijodiy izlanishlarini rivojlantirishga qaratilgan aniq, amaliyotga yo‘naltirilgan vazifalarni joriy etish. Ijodiy faoliyat shaxsiy va kasbiy rivojlanishning dinamik sharti bo‘lganligi sababli, bu vazifalar bo‘lajak musiqa mutaxassislarida tegishli fazilatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Bu vazifalar quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin: muayyan musiqiy asar uchun ijro "gipotezasi" yaratish yoki muayyan professional va ijodiy muammoning yechimini topish.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Musiqa ta’limining eng muhim jihati yosh musiqachining faoliyatini rag‘batlantirishdan iborat bo‘lib, u ijodining muhim psixologik tarkibiy qismi hisoblanadi.

v) talabalarga hozirgi ijtimoiy-madaniy vaziyatning o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntirish. Madaniy va san’at mehnat bozorida bugungi kunda faoliyat ko‘rsatayotgan naqshlarni aniqlash; bo‘lajak mutaxassislarning bugungi sharoitda o‘zini o‘zi anglashning zaruriy sharti sifatida shaxsiy va kasbiy harakatchanlikka ega bo‘lish zarurligini asoslash. Badiiy va ijodiy faoliyatda o‘z-o‘zini rivojlantirish mexanizmlarini tahliliy tahlil qilish; ushbu jarayonlarning muvaffaqiyatli takrorlanishiga yordam beradigan yoki to‘sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash.Yosh musiqachilar oldida turgan ko‘plab muammolar turli darajadagi ta’lim muassasalari (maktab, kollej, oliy o‘quv yurtlari) o‘z bitiruvchilarini tor mutaxassisliklarga yo‘naltirishlari, ularning maxsus bilim, ko‘nikma va malakalarini chuqurlashtirishlari bilan bog‘liq

4. Estetik tarbiya nazariyasi rivojlanishidagi dinamik jarayonlar ko‘pgina an’anaviy kategoriyalar mazmunini qayta ko‘rib chiqish, inson tajribasini qadriyat tashkil etishda estetikaning rolini har tomonlama tushunishga yaxlit yondashuvlarni izlash, hozirgi zamon badiiy dunyoqarashini tahlil qilishdan dalolat beradi. Ammo, afsuski, “antibadiiy axborot” (zamonaviy ommaviy madaniyat hodisasi) deb ataladigan narsaning ham ta’siri kuchaymoqda. 21-asr boshlarida pedagogika fani oldida turgan muammo bu shaxsning ichki dunyosini qashshoqlashtirib, dunyoqarashga, hissiy va hissiy sohalarga, jarayonlarga, qadriyat yo‘nalishlariga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi hissiyotdan ratsionallikning ustunligidir. Musiqa va badiiy didning yo‘qligi, musiqa san’atining eng yaxshi namunalari bilan shug‘ullanish istagi, yoshlarning salmoqli qismini sifatsiz zamonaviy ommaviy musiqaga mehr qo‘yishi bilan birga, yoshlar o‘rtasida musiqa madaniyati pastligidan dalolat beradi. Musiqa madaniyatining to‘liq tijoratlashuvi musiqa mahsulotlariga bo‘lgan talab strukturasini buzdi, klassik va xalq musiqasi ikkinchi darajali maqomga tushirildi. Yoshlar orasida musiqaga bo‘lgan munosabat o‘yin-kulgi kabidir. Shu munosabat bilan yoshlarning hayot va madaniyatning estetik qadriyatlari sohasida harakat qilish qobiliyati muammosi dolzarb bo‘lib qoladi va bu musiqa san’ati orqali badiiy ta’lim va estetik tarbiya jarayonlarini tadqiq qilishda alohida e’tibor talab qiladi.

5. Musiqa pedagogikasi oldida turgan asosiy kasbiy muammolardan biri musiqa ta’limi o‘zining avvalgi mashhurligi va dolzarbligini yo‘qotib, iqtisodiy va yuridik mutaxassisliklarni bosib o‘tganligidir.

6. Oliy o‘quv yurtlari musiqa yo‘nalishi bitiruvchilarini ishga joylashtirishda ham jiddiy muammolar kuzatilmoqda. Musiqani o‘z ichiga olgan san’atga talab unchalik katta emasligini ko‘rsatadi.

Shubhasiz, hozirgi zamon madaniyatida sodir bo‘layotgan o‘zgarish jarayonlari badiiy ta’limning katta qatlami bo‘lgan musiqa pedagogikasida o‘chmas iz qoldiradi.

Albatta, sof kasbiy muammolarning aksariyati mamlakatdagi iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy vaziyat bilan uzviy bog‘liqdir. Qoidaga ko‘ra, aksariyat ta’lim muassasalarining eskirgan infratuzilmasi o‘quv jarayonini zamonaviy jihozlar bilan to‘liq ta’minlash va barcha bitiruvchilarni ish bilan ta’minlash imkonini bermayapti.Talabning etishmasligi va

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

ish topishdagi qiyinchiliklar bitiruvchilarning kasbni tark etishining asosiy sabablariga aylandi. Biz bu muammoning yechimini innovatsion o‘quv dasturlari va mutaxassisliklarini ishlab chiqishda ko‘ramiz, chunki butun bir yangi kasblar paydo bo‘ldi. Bunga ba’zi G‘arb davlatlarining tajribasini misol qilib keltirish mumkin. Misol uchun, Berklidagi Kaliforniya universiteti musiqa bo‘yicha ixtisoslashmoqchi bo‘lgan abituriyentlarga aranjirovkachi, ovoz muhandisi, ovoz bo‘yicha texnik va boshqalar kabi bir qator zamonaviy va tegishli kasblarni taklif qiladi. Qolaversa, bo‘lajak mutaxassislar bu yerda olgan musiqiy ta’limni kompyuter texnologiyalari, tovush sintezi, qo‘shiq yozish, gastrol sayohatlari kabi sohalarda qo‘llashlari mumkin. Boshqacha aytganda, universitetda musiqa ta’limining asosiy tamoyillaridan biri talabalarni zamon talablari va eng avvalo, mamlakatimizdagi musiqa fani yo‘nalishlariga bo‘lgan ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ko‘p bosqichli, batafsil kasbiy tayyorgarligidan iboratdir.

7. Hozirgi vaqtda musiqa ta’limiga talabning pastligi sabablaridan biri uning ta’limning eng uzun shakllaridan biri ekanligidir. Bolalar musiqa maktabiga 7-8 yoshda kiradilar, u yerda tanlangan mutaxassisligiga qarab 5-7 yil o‘qiydi. Keyin ular 3 yil davom etadigan musiqa kollejiga o‘qishga kirishadi. O‘rta kasb-hunar ta’limini tugatgandan so‘ng, bitiruvchilar ijrochilik va o‘qituvchilik faoliyati bilan shug‘ullanish huquqi bo‘lmaydi ular o‘z malakalarini oshirishda va oliy ta’limda o‘qishni davom ettirishlari kerak. Oliy kasbiy ta’lim muassasasida o‘qish 3-4 yil davom etadi. To‘liq kursni tugatgandan so‘ng, barcha qiziquvchilar magistraturada o‘qishlarini davom ettirishlari mumkin. Shunday qilib, musiqa maktabiga kirishdan to oliy ta’limni tamomlashgacha bo‘lgan vaqt taxminan 14 yil davom etishi mumkin.

Zamonaviy musiqa ta’limida kasbiy sohaga oid yuqorida qayd etilgan barcha muammolarni o‘quv-pedagogik dasturlarni takomillashtirish, keng miqyosli profilli mutaxassislar tayyorlash, kadrlar tayyorlashning yangi yo‘nalishlarini joriy etish, talabalarni faol rag‘batlantirish orqali hal etish mumkin.

Ovoz yozishning takomillashuvi, kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi, mehnat bozorida yangi ixtisosliklarning paydo bo‘lishi kabi omillar musiqa ta’limi sohasida tub islohotlarni muqarrar ravishda amalga oshirmoqda, bu esa ta’limning barcha darajalarida: fan ichidagi, fanlararo va tizimlararo integratsiya jarayonlarining o‘zaro ta’siri natijasidagina mumkin bo‘ladi. Boshqacha aytganda, bugungi kunda musiqa ta’limining asosiy tamoyillaridan biri o‘quvchilarning ko‘p bosqichli, har tomonlama puxta kasbiy tayyorgarligi bo‘lishi kerak, bu esa zamon talabi va birinchi navbatda, mamlakatimiz musiqa bozori ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Bo‘lajak musiqachilar, musiqa o‘qituvchilari va boshqalarni tayyorlashning kasbiy-uslubiy va moddiy-texnik bazasini jadal rivojlanayotgan san’at ta’limi tizimi talablaridan kelib chiqib takomillashtirish zarur.

Masofaviy ta’limni joriy etish, kompyuter texnologiyalaridan faol foydalanish, turli sohalar bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash bugungi kunda musiqa madaniyati rivojining muhim tarkibiy qismi va harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. Ushbu o‘zgarishlar o‘quv jarayonida musiqa kompyuterlarining o‘rni va rolini o‘rganish imkonini beradigan uslubiy ishlanmalar va yangi o‘quv dasturlarini yaratish zaruratini tug‘dirdi. Innovatsion

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

texnologiyalarni joriy etish bevosita ushbu sohada ixtisoslashgan usullarni ishlab chiqishga bog‘liq. Ijrochilar, musiqashunoslar va dirijyorlar uchun musiqa kompyuteri kelajakda ajralmas yordamchiga aylanib, ularning kasbiy dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. Musiqa ta’limida integratsiya jarayonlarining faol ishtiroki bilan bir qatorda bitiruvchilarning kasbiy rivojlanishi va ish bilan ta’minlanishini prognozlash va baholash mexanizmini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo‘ladi, deb hisoblaymiz, bu esa ushbu sohadagi ishlarning haqiqiy holatini kuzatish va muayyan jarayonlarga tezkor munosabat bildirish imkonini beradi

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. – Toshkent, 1997.
3. To‘xtasinov, M. O‘zbek musiqa tarixi va pedagogik tajribalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Rajabov, S. Musiqa o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2021.
5. Yunusov, A. San’at va madaniyat pedagogikasi asoslari. – Samarqand, 2019.
6. UNESCO. Music Education and Cultural Heritage: Pedagogical Approaches. – Paris, 2017.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Tursunaliyeva Muxlisaxon Voxidjon qizi**, Andijon davlat universiteti Musiqa ta’limi kafedrasi o‘qituvchisi (PhD), [**Турсуналиева Мухлисахон Вохид кызи**, преподаватель кафедры музыкального образования Андижанского государственного университета (PhD)], [ **Muxlisakhan V.Tursunaliyeva**, Lecturer at the Department of Music Education, Andijan State University (PhD)]; manzil: 170100,O'zbekiston Respublikasi, Andijon shahar, Universitet ko'chasi 129-uy, [адрес: 170100,Республика Узбекистан, г. Андижан, Университетская улица, 129], [address: 129 Universitetskaya Street, Andijan, 170100, Republic of Uzbekistan].

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# QASHQAR RUBOBI CHOLG‘USINI O‘RGANISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

© T.Joldasbayeva[1]✉

[1]O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali, Nukus, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: o‘zbek musiqa madaniyatida muhim o‘rin egallagan Qashqar rubobi cholg‘usini o‘rganishning ilmiy-nazariy, tarixiy va pedagogik asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida Qashqar rubobining kelib chiqishi, konstruktiv xususiyatlari, ijrochilik imkoniyatlari hamda uni o‘qitish metodikasining zamonaviy ta’lim talablari bilan uyg‘unligi tahlil qilingan. Natijalar milliy cholg‘ularni o‘rgatishda bosqichli, tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvning samarali ekanligini ko‘rsatadi.

**MAQSAD**: qashqar rubobining ta’lim tizimida o‘rganilishi nafaqat ijrochilik mahoratini shakllantirish, balki talabalarda milliy musiqa tafakkuri, estetik did va madaniy identifikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy musiqa ta’limida Qashqar rubobini o‘rgatish metodikasini takomillashtirish, uni o‘rta maxsus va oliy ta’lim dasturlariga keng joriy etish, shuningdek, elektron o‘quv qo‘llanmalar yaratish dolzarb vazifalardan hisoblanadi**.**

**MATERIALLAR VA METODLAR:** zamonaviy ta’lim –tarbiya jarayonida insonlarga musiqa orqali ta’sir ko‘rsatish samarali amalga oshirilmoqda. zamonaviy pedagogik qarashlar, asarlarni o‘rganishning muhim jihatlari, musiqiy ta’lim jarayonida erishilgan samarali natijalar, shuningdek, yillar mobaynida to‘plangan qimmatli tajribalar o‘zining ifodasini topgan. Tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuvga asoslanib, quyidagi ilmiy usullar qo‘llanildi. Tarixiy-tahliliy usul – Qashqar rubobining paydo bo‘lishi, taraqqiyot bosqichlari va ijrochilik an’analarini o‘rganadi. Qiyosiy tahlil usuli – rubobni dutor, tanbur kabi torli cholg‘ular bilan solishtirish orqali uning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Pedagogik kuzatuv va tajriba – musiqa ta’lim muassasalarida o‘qitish jarayonini tahlil qiladi. Ijrochilik tahlili – amaliy mashqlar, texnik usullar va ijro uslublarini o‘rganadi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: zamonaviy ta'lim tizimida qashqar rubobining o'rni bir necha jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Qashqar rubobi zamonaviy musiqa ta'limida ko'p qirrali vazifalarni bajaradi: milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish, o'quvchilarni estetik jihatdan tarbiyalash, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Bu esa cholg'uning kelajakdagi ta'lim tizimidagi o'rnini yanada mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**XULOSA:** hozirda yurtimizda maqomlarga, xalq kuylari va ashulalariga talab xalqimiz orasida tobora ortib bormoqda. Ana shunday talab va ehtiyojni qondirish maqsadida yetuk ijrochi mutaxassislarni tarbiyalash ma'uliyatli vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbek xalqining boy musiqa merosini o'rganish va uni keng omma ichida targ'ib qilish ishlari san'atimizning jonkuyar tashabbuskorlari, mohir ijrochilari zimmasidab o'lmog'I lozim. Rubob asbobi yuqorida aytginimdek boy tarixga ega bo'lgan, bizning milliy asbobimizdir. Rubob chalishni mukammal darajada o'rganishni istasak, barmoqlarimiz joylashuvini, shtrixlarni qanday chalish qoidalarini o'rganish va yuqoridagi ko'rsatmalarga amal qilish lozimdir. Qashqar rubobi cholg'usini o'rganish ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur asoslangan, tizimli yondashuvni talab etadi. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy ijrochilik uslublarini zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unlashtirish yuqori ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. Qashqar rubobini o'rgatish milliy musiqa merosini asrash va rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

**Kalit so'zlar**: qashqar rubobi, milliy musiqa cholg'ulari, musiqa ta'limi, ijrochilik metodikasi, an'anaviy musiqa

**Iqtibos uchun**: Joldasbayeva T. Qashqar rubobi cholg'usini o'rganishning ilmiy-metodik asoslari. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.454–461.

## НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНСТРУМЕНТА КАШКАРСКОГО РЕВЕНЯ

©Т.Жолдасбаева[1]✉
[1]Нукусский филиал Узбекского государственного института искусств и культуры, Нукус, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: исследованы научно-теоретические, исторические и педагогические основы изучения инструмента Кашкар рубоби, занимающего важное место в узбекской музыкальной культуре. В ходе исследования были проанализированы происхождение, конструктивные особенности, исполнительские возможности кашкарского ревеня, а также соответствие методики его обучения современным образовательным требованиям. Результаты показывают эффективность поэтапного, систематического и научно обоснованного подхода к обучению национальным инструментам.

**ЦЕЛЬ**: изучение кашкарского ревеня в системе образования служит не только формированию исполнительского мастерства, но и развитию у учащихся национального музыкального мышления, эстетического вкуса и культурной самобытности. В современном музыкальном образовании одной из актуальных задач является совершенствование методики обучения кашкарского ревеня, широкое внедрение его в программы среднего специального и высшего образования, а также создание электронных учебных пособий.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в современном учебно –воспитательном процессе эффективно осуществляется воздействие на людей через музыку. современные педагогические взгляды, существенные аспекты изучения произведений, эффективные результаты, достигнутые в процессе музыкального воспитания, а также ценный опыт, накопленный за эти годы, нашли свое выражение в методике исследования, основанной на комплексном подходе, применялись следующие научные методы. Историко – аналитический метод-исследует происхождение, этапы развития и традиции исполнения кашкарского ревеня. Метод сравнительного анализа – помогает определить специфику рубоба путем сравнения его со струнными инструментами, такими как дутор, танбур. Педагогическое наблюдение и эксперимент – анализирует процесс обучения в музыкальных учебных заведениях. Анализ исполнения-изучает практические упражнения, технические приемы и приемы исполнения.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: роль каштанового ревеня в современной системе образования становится важной по нескольким причинам. Кашгарский Рубин выполняет многогранные задачи в современном музыкальном образовании: сохранение и развитие национальных ценностей, эстетическое воспитание учащихся, развитие их творческих способностей. Это указывает на необходимость дальнейшего укрепления места инструмента в будущей системе образования.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: в настоящее время спрос на статусы, народные мелодии и песни в нашей стране растет. Одной из ответственных задач является воспитание зрелых специалистов-исполнителей с целью удовлетворения такого спроса и потребности. Работа по изучению богатого музыкального наследия узбекского народа и пропаганде его среди широких масс должна быть возложена на страстных инициаторов нашего искусства, умелых исполнителей. Инструмент Rubob-это наш национальный инструмент с богатой историей, как я уже сказал выше. Если мы хотим научиться играть на ревене в совершенстве, необходимо изучить расположение наших пальцев, правила игры на струнных инструментах и следовать вышеуказанным инструкциям. Изучение инструмента кашкарского ревеня требует глубоко обоснованного, системного подхода с научно-теоретической и практической точек зрения. Результаты данного исследования показывают, что сочетание традиционных стилей исполнения с современными педагогическими методами обеспечивает высокую образовательную эффективность.

**Ключевые слова**: кашгарские рубоби, национальные музыкальные инструменты, музыкальное образование, методика исполнения, традиционная музыка

**Для цитирования**: Жолдасбаева Т. Научно-методические основы изучения инструмента кашкарского ревеня. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 454–461.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

# SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF THE KASHGAR RUBOBI INSTRUMENT

© Tamara Joldasbayeva[1]✉
[1]Nukus branch of Uzbekistan State Institute of Arts and culture, Nukus, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: the scientific-theoretical, historical and pedagogical foundations of the study of the Kashgar rubobi instrument, which occupies an important place in Uzbek musical culture, have been studied. The research process analyzed the origin, constructive features, performance capabilities of the Kashgar rhubarb, as well as the harmony of the methodology of its training with the requirements of modern education. The results show that a phased, systematic and scientifically based approach to teaching National Instruments is effective.

**AIM:** the study of Kashgar rubobi in the educational system serves not only to form performance skills, but also to develop national musical thinking, aesthetic taste and cultural identity in students. Improving the methodology for teaching Qashqar rubob in modern music education, its extensive introduction into secondary special and higher education programs, as well as the creation of electronic teaching aids, are among the urgent tasks

**MATERIALS AND METHODS**: in the modern educational process, the influence of people through music is effectively implemented. modern pedagogical views, important aspects of the study of works, effective results achieved in the process of musical education, as well as valuable experiences accumulated over the years have been expressed. Based on the complex approach of the research methodology, the following scientific methods were used. The historical-analytical method explores the emergence of the Kashgar rhubarb, the stages of progress and the tradition of performance. The method of comparative analysis helps to determine the specifics of the rhubarb by comparing it with string instruments such as the dutor, tanbur.Pedagogical observation and experience – music analyzes the process of teaching in educational institutions. Performance analysis is the study of practical exercises, techniques and performance techniques.

**DISCUSSION AND RESULTS**: in the modern educational system, the role of Kashgar rubobi is important in several ways. Kashgar rubobi performs multifaceted tasks in modern music education: the preservation and development of national values, the aesthetic education of students, the development of their creative abilities. This suggests the need to further strengthen the instrument's place in the future educational system.

**CONCLUSION:** currently, the demand for statuses, folk songs and songs in our country is growing among our people. In order to meet such demand and need, the upbringing of mature executive specialists is one of the responsible tasks. The work of studying the rich musical heritage of the Uzbek people and promoting it within the


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

general public must be borne by the ardent initiators and skillful performers of our art. The Rubob instrument is our National Instrument, with a rich history, as I said above. If we want to learn how to play the rhubarb perfectly, it is necessary to learn the location of our fingers, the rules for how to play the barcodes and follow the instructions above. The study of the Kashgar rubobi instrument requires a deeply grounded, systematic approach, both scientific-theoretical and practical. The results of this study show that the harmonization of traditional performance styles with modern pedagogical methods provides high educational efficiency. Teaching Kashgar rhubarb plays an important role in preserving and developing the national musical heritage

**Key words**: kashgar rubobi, national musical instruments, music education, performance methodology, traditional music

**For citation**: Tamara Joldasbayeva. (2025) Scientific and methodological foundations of the study of the kashgar rubobi instrument, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 454–461. (In Uzbek).

**M**usiqa cholg‘usi bilan shug‘ulanish kishiga estetik zavq berish bilan birgalikda, uning madaniy saviyasini yuksaltirishga, dunyoqarashini kengaytirishga va cholg‘u bilan do‘stlashishga qola bersa musiqa cholg‘usining qadriga yetishga va uni avaylab asrash imkonini yaratib beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi 112–sonli qaroriga asosan 2022/2023-o‘quv yilidan boshlab umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quvchilarga milliy musiqa cholg‘ularidan kamida bittasini chala olish mahorati o‘rgatiladi va bu ularning shahodatnomasida qayd etiladi. Bunday talablarni bajarish uchun musiqa va san’at maktablarida, umumta’lim maktablarida cholg‘u ijrochiligini to‘g‘ri tashkil qilish, ularning ijro mahoratlarini oshirish uchun imkoniyatlarni yaratib berishimiz lozim bo‘ladi. [1]. Musiqiy mashg‘ulotlarda hamma uchun qulay, xalq ichida ommalashgan, ijro etish va o‘rganish oson bo‘lgan musiqiy cholg‘ulardan foydalanishimiz kerak. Bunday cholg‘u asboblar qashqar rubobi, rubob-prima va afg‘on rubobi cholg‘ulari hisoblanadi. Chunki, bu cholg‘u asboblarida musiqiy asar ijro etish har tomonlama qulayligi, bu cholg‘uning arzonligi, har qanday yoshdagi o‘quvchining chala olish mumkinligi barchamizga ma’lumdir. Har qanday cholg‘uni o‘rganishdan oldin ushbu sozning tuzilishi, imkoniyatlari, tarixi, mohir ijrochilari, cholg‘uda ijro etilgan mashhur kuy va asarlar to‘g‘risida ma’lumot berib o‘tsak, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Globallashuv sharoitida milliy madaniy merosni asrash va rivojlantirish har bir xalq uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda musiqa san’ati, ayniqsa milliy musiqa cholg‘ulari muhim o‘rin tutadi. O‘zbek xalq musiqa madaniyatida Qashqar rubobi torli-chertma cholg‘u sifatida o‘zining boy tembri, lirik va epik kuylarni ijro etish imkoniyati bilan ajralib turadi. Ruboblar oilasiga Qashqar rubobi, Rubob-prima, Afg‘on ruboblari kiradi. Qashqar rubobining asli kelib chiqishi Sharqiy Turkiston (hozirgi Xitoyning Uyg‘ur

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Avtonom Okrugi)ning qashg‘ar degan joy nomi bilan bog‘liq bo‘lsa-da, o‘zbek milliy cholg‘ulari ichida eng keng tarqalgan va ommalashgan cholg‘u hisoblanadi. Qashqar rubobi cholg‘usi imkoniyatlari juda keng, ushbu cholg‘uda ko‘pgina o‘zbek xalq musiqalari, qardosh xalqlar musiqalari va chet el kompozitorlari asarlarini ijro etish mumkin. Qashqar rubobi O‘zbek xalqining boy madaniy merosida alohida o‘rin tutuvchi milliy cholg‘u asboblaridan biri hisoblanadi. Uning tarixi ming yilliklar chuqurligiga borib taqaladi va O‘rta Osiyoning musiqiy an’analarida muhim rol o‘ynaydi. [2] Bolalar musiqa va san’at maktablarida qashqar rubobi, rubob-prima va afg‘on ruboblari 5-yil davomida o‘rgatiladi. Ruboblarni chalishni o‘rganish uslubiyati musiqa maktabi, musiqa kolleji va oliy o‘quv yurtidagi musiqiy ta’limning uzluksiz tashkil etilishi, uning rivojlanishi, takomillashtirilishida katta ahamiyatga egadir. Negaki, o‘quvchi agar 7 yoshida musiqa va san’at maktabiga o‘qishga kelsa, u 5-yilda ya’ni 5-6 sinflarda musiqa maktabini bitirib, musiqa kollejiga borgunga qadar 3-4-yil musiqa bilan shug‘ullanmay qoladi. Bu esa o‘quvchilarda asarlarni ijro etish texnikasi, nazariy bilimlari, mahoratlari rivojlanmay qolish ehtimolini tug‘diradi. Shuning uchun ham o‘quvchilarning musiqiy ta’limdagi uzluksiz ta’limini to‘g‘ri tashkil etish katta ahamiyatga ega. Asosiy masala rubob cholg‘usida ijrochilik san’ati uslublarini asta-sekin va mustahkam egallashga borib taqaladi.

Qashqar rubobi – uzunligi 80 – 100 sm.,cho’michsimon kosasi tut va qattiq daraxt g’o’lachalaridan o’yib yasaladi va ustiga teri qoplanadi. Dastasi uzun, uchi orqasiga qayrilgan bo’lib, kosadan boshlanadigan joyida qo’chqor shoxiga o’xshash ikkita gajagi mavjud. Dastalaridagi pardalar19tadan 23tagacha oldin ichakdan, hozir metalldan qilinadi) xromatik tovushqatorni tashkil qiladi. Qashqar rubobining 5 ta tori, odatda kvarta va kvinta oralig’ida sozlanadi. Diapazoni 3 oktavaga yaqin. Tovush jarangdor. Ijrochilikni o’zlashtirish birmuncha yengilligi, mohir Rubo chi sozandalar- (M. Mirzayev va b.) ning yetishib chiqishi bu sozning 1940-yillarda O’zbekiston va Tojikistonda havaskor va professional sozandalar orasida ommaviylashuviga sabab bo’ldi. Qashqar rubobining qayta ishlangan zamonaviy turi Rubob prima o’z imkoniyatlari bilan rus domrasiga yaqin, 4 metall tori kvinta oralig’ida sozlanadi. Orkestrda va yakka soz sifatida ishlatiladi. O’zbek bastakorlaridan M. Mirzayev, sozandalaridan A. Boboxonov, N. Qulabdullayev, kompozitorlardan L. Xamroyev, M. Bafoyev va b.q qashqar rubobi uchun turli janrlarda yaratishgan. Qashqar rubobining ta’lim tizimida o‘rganilishi nafaqat ijrochilik mahoratini shakllantirish, balki talabalarda milliy musiqa tafakkuri, estetik did va madaniy identifikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Biroq amalda bu cholg‘uni o‘qitishda metodik materiallarning yetarli darajada tizimlashmaganligi, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar uyg‘unligining kamligi kuzatiladi.

Shu bois mazkur maqolaning asosiy maqsadi Qashqar rubobini o‘rganish jarayonini IMRAD modeli asosida chuqur ilmiy tahlil qilish, uning samarali o‘qitish metodlarini asoslab berishdan iborat. Tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuvga asoslanib, quyidagi ilmiy usullar qo‘llanildi:

- Tarixiy-tahliliy usul – Qashqar rubobining paydo bo‘lishi, taraqqiyot bosqichlari va ijrochilik an’analarini o‘rganishda;


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Qiyosiy tahlil usuli – rubobni dutor, tanbur kabi torli cholg‘ular bilan solishtirish orqali uning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashda;
- Pedagogik kuzatuv va tajriba – musiqa ta’lim muassasalarida o‘qitish jarayonini tahlil qilishda;
- Ijrochilik tahlili – amaliy mashqlar, texnik usullar va ijro uslublarini o‘rganishda. [3]

Qashqar rubobini o‘rgatish metodikasi quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Cholg‘u tuzilishi, materiallari va sozlash usullari;
2. Ijrochining o‘tirish holati, cholg‘uni tutish va qo‘l qo‘yish texnikasi;
3. Oddiy mashqlar, gamma va arpedjiolar;
4. An’anaviy kuylar va maqom parchalarini ijro etish.

Tadqiqot natijalari Qashqar rubobini o‘rgatishda nazariy bilim va amaliy mashqlarning o‘zaro uyg‘unligi yuqori samara berishi mumkinligini ko‘rsatdi. Amaliy tajriba natijasida talabalarda quyidagi ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi:

- tovush chiqarish madaniyati va intonatsiya aniqligining oshishi;
- chap va o‘ng qo‘l harakatlarining muvofiqlashuvi;
- milliy musiqa uslubiga xos ijro bezaklarini anglash va qo‘llash;
- ijroda ritm, lad va dinamikani his qilish qobiliyatining rivojlanishi. [4]

Shuningdek, audio va video namunalardan foydalanish talabalarning mustaqil mashq qilish samaradorligini oshirishi aniqlandi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, Qashqar rubobini o‘qitish jarayonida faqat texnik ijro emas, balki milliy musiqa an’analari, estetik qarashlar va ijrochilik maktablarini o‘rgatish ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, milliy cholg‘ular ta’limi yosh avlodning ma’naviy kamolotiga xizmat qiladi [5]. Zamonaviy musiqa ta’limida Qashqar rubobini o‘rgatish metodikasini takomillashtirish, uni o‘rta maxsus va oliy ta’lim dasturlariga keng joriy etish, shuningdek, elektron o‘quv qo‘llanmalar yaratish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Qashqar rubobi cholg‘usini o‘rganish ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur asoslangan, tizimli yondashuvni talab etadi. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy ijrochilik uslublarini zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg‘unlashtirish yuqori ta’lim samaradorligini ta’minlaydi. Qashqar rubobini o‘rgatish milliy musiqa merosini asrash va rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi 112 – sonli qarori
2. Fitrat, A. (1993). O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Fan.
3. Abdullayev M. Milliy musiqa ta’limi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Yunusov Sh. An’anaviy musiqa va zamonaviy ta’lim. – Toshkent: Musiqa, 2019.
5. Xasanov B. Qashqar rubobi ijro uslublari. – Toshkent: San’at, 2021


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Joldasbayeva Tamara**, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali "Xalq ijodiyati" kafedrasi o'qituvchisi, [**Жолдасбаева Тамара**, Узбекский государственный институт искусств и культуры Преподаватель кафедры "народное творчество" Нукусского филиала], [**Tamara Joldasbayeva**, Uzbekistan State Institute of Arts and culture Teacher of the department "people's creativity", Nukus branch]; manzil: Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus shahri G'afur G'ulom 8-uy, [адрес: Республика Каракалпакстан город Нукус Гафур Гулам дом 8], [address: Gafur Ghulam 8-House of Nukus, Republic of Karakalpakstan]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# XX ASRNING 20–30-YILLARIDA QORAQALPOQ FOLKLORINI O‘RGANISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

© B.B. Piyazova[1]✉

[1]O’zbekiston davlat san’at va madaniyat institut Nukus filiali, Nukus, Qoraqalpog‘iston

Annotatsiya

**KIRISH**: qoraqalpoq folklori xalqning ko‘p asrlik tarixiy xotirasi, ma’naviy dunyoqarashi va etno-madaniy an’analarini o‘zida mujassam etgan bebaho merosdir. Ushbu merosni ilmiy jihatdan o‘rganish, tizimlashtirish va nazariy asoslash jarayoni qoraqalpoq folklorshunoslik fanining shakllanishi bilan chambarchas bog‘liq. XVIII–XIX asrlardagi dastlabki etnografik va adabiy manbalardan boshlab, XX asrda amalga oshirilgan ilmiy ekspeditsiyalar hamda fundamental tadqiqotlar natijasida qoraqalpoq folklorshunosligi mustaqil fan sohasi sifatida rivoj topdi. Mazkur maqolada aynan shu tarixiy jarayon, uning asosiy bosqichlari va yetakchi olimlarning ilmiy merosi tahlil qilinadi.

**MAQSAD**: mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi qoraqalpoq folklorshunoslik fanining shakllanish va taraqqiyot bosqichlarini tarixiy-ilmiy jihatdan yoritish, soha rivojiga hissa qo‘shgan olimlar faoliyatini tahlil qilish hamda folklor materiallarini to‘plash, tizimlashtirish va nashr etishda ekspeditsiyalar hamda arxiv fondlarining o‘rnini ilmiy asoslashdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda XVIII–XXI asrlarga oid yozma manbalar, arxiv hujjatlari, ilmiy ekspeditsiya materiallari, folklor to‘plamlari va monografik tadqiqotlar asosiy manba sifatida foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-tipologik, qiyosiy-tahliliy, manbashunoslik va tizimli yondashuv metodlari qo‘llanildi. Shuningdek, folklor namunalari va ilmiy qarashlarni tahlil qilishda izchillik va xronologik tamoyillarga amal qilindi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalariga ko‘ra, qoraqalpoq folklorshunosligining shakllanishi bir necha bosqichda kechganligi aniqlandi. Dastlabki bosqich XVIII–XIX asrlardagi sayyohlar va sharqshunoslar faoliyati bilan bog‘liq bo‘lsa, XX asrning 20–30-yillaridan boshlab folklorni tizimli o‘rganish, ilmiy nashrlar va ekspeditsiyalar yo‘lga qo‘yildi. Akademik N. Dawqaraev, Q. Ayimbetov, O. Kojurov va Q. Maqsetovlarning ilmiy izlanishlari qoraqalpoq folklorshunosligining nazariy va metodologik asoslarini yaratdi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi huzuridagi folklor arxivi esa xalq og‘zaki ijodining eng boy manba bazasiga aylandi.

**XULOSA:** xulosa qilib aytganda, qoraqalpoq folklorshunosligi uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan, boy ilmiy an’analarga ega fan sohasi sifatida shakllandi. Dastlabki manbalar, ilmiy ekspeditsiyalar va fundamental tadqiqotlar natijasida

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qoraqalpoq xalqining epik, liriko-epik va nasriy folklor merosi saqlab qolindi hamda ilmiy muomalaga kiritildi. Bugungi kunda esa zamonaviy metodologiyalar asosida olib borilayotgan tadqiqotlar ushbu sohaning xalqaro turkiyshunoslik doirasidagi ahamiyatini yanada oshirmoqda.

**Kalit so'zlar**: qoraqalpoq folklori, folklorshunoslik tarixi, epik meros, dostonchilik, jirovchilik san'ati, baxshichilik, ilmiy ekspeditsiya, folklor arxivi, ma'naviy meros, etno-madaniy an'analar.

**Iqtibos uchun**: Piyazova B. B. XX asrning 20–30-yillarida qoraqalpoq folklorini o'rganishning nazariy-metodologik asoslari. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.462–474.

# ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ КАРАКАЛПАКСКОГО ФОЛЬКЛОРА 20-30-Х ГОДОВ XX ВЕКА

© Б.Б. Пиязова[1]✉
[1]Нукусский филиал Узбекского государственного института искусств и культуры, Нукус, Каракалпагистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: фольклор каракалпаков-бесценное наследие, вобравшее в себя многовековую историческую память, духовное мировоззрение и этнокультурные традиции народа. Процесс научного изучения, систематизации и теоретического обоснования этого наследия тесно связан с формированием Каракалпакской фольклористической науки. Начиная с ранних этнографических и литературных источников XVIII–XIX веков, в результате научных экспедиций и фундаментальных исследований, проведенных в XX веке, фольклористика каракалпаков развивалась как самостоятельная отрасль науки. В данной статье анализируется именно этот исторический процесс, его основные этапы и научное наследие ведущих ученых.

**ЦЕЛЬ**: основной целью данного исследования является историко-научное освещение этапов становления и развития Каракалпакской фольклористической науки, анализ деятельности ученых, внесших вклад в развитие отрасли, а также научное обоснование роли экспедиционных и архивных фондов в сборе, систематизации и публикации фольклорных материалов.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании в качестве основного источника использовались письменные источники XVIII–XXI веков, архивные документы, материалы научных экспедиций, фольклорные сборники и монографические исследования. В процессе исследования использовались методы историко-типологического, сравнительно-аналитического, источниковедческого и системного подходов. Кроме того, при анализе фольклорных образцов и научных взглядов соблюдались принципы последовательности и хронологии.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: по результатам исследований установлено, что формирование фольклора каракалпаков проходило в несколько этапов.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Начальный этап связан с деятельностью туристов и востоковедов XVIII–XIX веков, а начиная с 20-30-х годов XX века началось систематическое изучение фольклора, научные публикации и экспедиции. Академик Н. Дашкараев, К. Айимбетов, О. Кожуров и К. Научные изыскания максетовых заложили теоретико-методологические основы Каракалпакского фольклористики. А фольклорный архив при каракалпакском отделении Академии наук Узбекистана стал самой богатой ресурсной базой устного народного творчества.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: таким образом, фольклористика каракалпаков сложилась как отрасль науки с богатыми научными традициями, которая прошла долгий исторический путь развития. В результате первоисточников, научных экспедиций и фундаментальных исследований было сохранено и введено в научный оборот эпическое, лирико-эпическое и прозаическое фольклорное наследие Каракалпакского народа. И сегодня исследования, проводимые на основе современных методологий, еще больше повышают значение этой области в международном тюркологическом сообществе.

**Ключевые слова**: каракалпакский фольклор, история фольклористики, эпическое наследие, былинность, скотоводческое искусство, бахчеводство, научная экспедиция, фольклорный архив, духовное наследие, этнокультурные традиции.

**Для цитирования**: Пиязова Б. Б. Теоретико-методологические основы изучения каракалпакского фольклора 20-30-х годов xx века. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 462–474.

## THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF KARAKALPAK FOLKLORE IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY

© Baxit B. Piyazova[1]✉
[1]Nukus branch of Uzbekistan State institute of Arts and culture, Nukus, Karakalpakstan

Annotation

**INTRODUCTION**: karakalpak folklore is an invaluable heritage that embodies the centuries-old historical memory, spiritual worldview and ethno-cultural traditions of the people. The process of scientific study, systematization and theoretical justification of this heritage is closely related to the formation of Karakalpak folkloristic science. Starting from early ethnographic and literary sources of the 18th and 19th centuries, scientific expeditions carried out in the 20th century, as well as fundamental research, Karakalpak folklorism developed as an independent field of science. This article analyzes exactly this historical process, its main stages and the scientific heritage of leading scientists.

**AIM:** the main purpose of this study is to provide historical-scientific coverage of the stages of formation and development of Karakalpak folkloric science, analysis of the activities of scientists who contributed to the development of the field and scientific

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

justification of expeditions and the place of archival funds in the collection, systematization and publication of folklore materials.

**MATERIALS AND METHODS**: the study used written sources from the 18th to 21st centuries, archival documents, scientific expedition materials, folklore collections, and monographic research as primary sources. In the process of research, methods of historical-typological, comparative-analytical, sourcing and systematic approach were used. Consistency and chronological principles were also followed in the analysis of folklore samples and scientific views.

**DISCUSSION AND RESULTS**: according to the results of the study, it was found that the formation of Karakalpak folklorism took place in several stages. While the initial stage was associated with the activities of tourists and Orientalists of the XVIII–XIX centuries, from the 20-30s of the XX century a systematic study of folklore, scientific publications and expeditions were launched. Academician N. Dawkaraev, G. Ayimbetov, O. Kozhurov and Q. The scientific research of the maqsetovs laid the theoretical and methodological foundations of Karakalpak folklorology. And the folklore archive under the Karakalpakstan Department of the Academy of Sciences of Uzbekistan has become the richest source base of folk oral creativity.

**CONCLUSION:** in conclusion, Karakalpak folklorism has taken shape as a field of Science with a rich scientific tradition, which has passed a long historical path of development. As a result of preliminary sources, scientific expeditions and fundamental research, the heritage of epic, Lyrico-epic and prose folklore of the Karakalpak people was preserved and brought into scientific circulation. And today, research carried out on the basis of modern methodologies further increases the importance of this field in the field of international Turki studies.

**Key words**: karakalpak folklore, the history of folklorology, epic heritage, epic writing, the art of grooming, bakhshism, scientific expedition, folklore archive, spiritual heritage, ethno-cultural traditions.

**For citation**: Baxit B. Piyazova. (2025), Theoretical and methodological foundations for the study of karakalpak folklore in the 20-30s of the xx century Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 462–474. (In Uzbek).

**Q**oraqalpoq folkloristikasining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlarida qadimiy manbalar, urug‘ yodgorliklari hamda inqilobgacha bo‘lgan XVIII-XIX asrlar qoraqalpoq adabiyotining o‘ziga xos namunalari fundamental poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Xalq og‘zaki ijodi namunalarining bugungi kunga qadar saqlanib qolishida professional baxshi-jirovchilik maktablarining xizmati beqiyosdir. Ushbu an’ananing tarixiy tadrijini XIV asrda yashagan Soppasli Sipira jirov faoliyatidan boshlab kuzatish mumkin. Shu bilan birga, o‘rta asrlardan to XX asr boshlariga qadar davom etgan qissaxonlik, kitobxonlik va shoirlik an’analari folklor asarlarining ijtimoiy muhitda keng yoyilishini ta’minladi. XVIII asrdan e’tiboran Rossiya imperiyasining yirik ilmiy markazlari – Peterburg, Moskva,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Orenburg, shuningdek, Toshkent, Samarqand va Qo‘qon kabi shaharlarda qoraqalpoq xalq ijodkorlari asarlarining nashr etilishi sohaning fan sifatida shakllanishi uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qildi.

Dunyoda ilm-fan taraqqiy etmagan hech bir o`lkada erkin va farovon jamiyat qurib bo‘lmasligini hayotning o‘zi takror-takror isbotlagan. Hozirgi zamonda o`tmish va kelajakni bir-biriga bog‘lovchi zanjir yoshlarning intellektual salohiyati bilan ekanligi adiblarimiz asarlarida takidlab aytilib kelingan.[1-77] Qoraqalpoq adabiyotining yirik namoyandalari — Jiyen jirov va Kunxo‘ja, Ajiniyoz va Berdaq, shuningdek, O‘tesh va Omar ijodida folklor an’analariga bo‘lgan munosabat hamda xalq og‘zaki ijodi namunalaridan mahorat bilan foydalanish holatlari yaqqol ko‘zga tashlanadi. Mazkur ijodkorlar nafaqat o‘zlarining yozma asarlari, balki shoir, baxshi va qissaxonlik faoliyatlari orqali ham qoraqalpoq folklorining nufuzini ilmiy va amaliy jihatdan tasdiqladilar. Ular qoraqalpoq xalq og‘zaki merosining chinakam himoyachisiga aylanib, uning saqlanishi, ommalashishi va mazmunan boyishiga ulkan hissa qo‘shdilar. Bu jarayonning asosiy sababi, ushbu siymolarning xalq folkloriga yuksak ehtirom bilan qaraganligi hamda uning ma’naviy qiymatini yuqori baholagan holda, asarlarni asl holatida kelajak avlodga yetkazishni o‘zlarining hayotiy mas’uliyati deb bilganlaridadir. O‘tmishdagi qoraqalpoq ijodkorlari — shoir va baxshilarning folklorshunoslikka oid bunday qiziqishlari va fidoyiliklari natijasida ko‘plab noyob folklor namunalari bizning davrimizga qadar yo‘qolmasdan, butun holatda yetib keldi. Agar ularning ushbu tizimli faoliyati va folklorga bo‘lgan ilmiy-ijodiy yondashuvi bo‘lmaganida, xalqning boy epik merosi va og‘zaki ijodiyoti tarix silsilasida unutilib ketishi muqarrar edi.

XV asrning o‘rtalaridan boshlab rus xalqlari va tadqiqotchilari qoraqalpoq folklor namunalari bilan yaqindan tanisha boshladilar. Xususan, 1740–1741-yillarda Orsk shahridan Xiva tomon yo‘l olgan rus tadqiqotchilari Fladishev va Muravchen qoraqalpoqlar yashaydigan hududlarda bo‘lib, xalqning turmush tarzi va etnografik xususiyatlarini qayd etganlar. Shuningdek, P. Richkov ham o‘z izlanishlarida qoraqalpoqlarga oid qimmatli ma’lumotlarni to‘plagan. 1857–1858-yillarda taniqli olim va sayyoh Sh. Valiyxonov qoraqalpoqlar orasida bo‘lib, bir qator folklor namunalarini yozib oldi hamda qoraqalpoq xalqining qo‘shiqchilik san’atiga yuksak baho berdi. Taniqli rassom va yozuvchi N. Karazin esa Chimboyda istiqomat qiluvchi keksa ayoldan “Ayollar podshosi haqida ertak”ni yozib olib, uni rus tiliga tarjima qilgan. Mazkur ertak 1877-yili (faylda 1957 deb ko‘rsatilgan, biroq tarixiy manbalarda 1877-yil qayd etilgan) “Drevnyayai novaya Rossiya” jurnalining III jildida nashr etildi. “Alpomish” dostonining qoraqalpoqcha talqini ilk bor 1902-yilda Toshkentda chop etilgan “Sirdaryo viloyati aholisi uchun materiallar to‘plami” (Sbornik materialov dlya statistiki Sirdarinskoy oblasti)ning o‘ninchi jildida nashr etildi. “O‘zbek "Alpomish" dostonining klassik varianti hozirgi zamonning eng yirik o‘zbek baxshisi Fozil Yo‘ldoshevdan (1873 - 1953) yozib olingan”[2-119]. Mazkur variant To‘rtko‘l hududida istiqomat qilgan taniqli qoraqalpoq jirovi Jiyemurat Bekmuhamedov repertuaridan yozib olinganligi bilan ahamiyatlidir. E’lon qilingan doston matnining asl nusxasi arab grafikasida berilgan bo‘lib, o‘sha nashrning o‘zida A. Dabilov

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

tomonidan amalga oshirilgan rus tilidagi tarjimasi ham o‘rin olgan. Qoraqalpoq folklor namunalarini bevosita xalq orasidan yozib olish va tizimlashtirish ishlarini birinchi bo‘lib Peterburg universiteti sharqshunoslik fakulteti talabasi (professor P.M. Meloranskiyning shogirdi) I.A. Belyaev amalga oshirgan. U o‘zining ilmiy izlanishlari davomida Chimboyda taniqli jirov Bekimbetdan (Bekmuhammad) “Edige” dostonini, Qo‘ng‘irot tumanida esa qoraqalpoq jirovlaridan (shogirdlarining guvohlik berishicha, bu Nurabulla jirov bo‘lgan) “Shejire” (Shajara) materiallarini yozib olgan. Ushbu “Shejire” namunalari keyinchalik “Qoraqalpoq xalqining tarixi haqidagi hikoyalar” nomi ostida ilmiy muomalaga kiritilgan va saqlab qolingan.

Qoraqalpoq etnogenezini o‘rganishda akademik V.V. Radlovning (manbalarda 1800-yillar oxiri, xususan 1884-yilda nashr etilgan tadqiqotlarida) ilmiy izlanishlari alohida qimmatga ega. Olim o‘z asarlarida qoraqalpoqlarning hududiy joylashuviga to‘xtalib, ularning bir qismi Zarafshon vohasi va Samarqand atroflarida istiqomat qilganligini qayd etadi. Radlovning mahalliy aholi vakillari bilan olib borgan muloqotlari asosida to‘plagan ma’lumotlariga ko‘ra, ushbu hududdagi qoraqalpoqlar asli Amudaryo bo‘ylaridan ko‘chib kelganliklarini bayon qilganlar. Shuningdek, tadqiqotda mazkur qoraqalpoq jamoalarining tarkibi asosan O‘ymovut va Aqqo‘yli kabi urug‘lardan iborat ekanligi alohida ta’kidlanadi. O‘rta Osiyo turkiy xalqlari, xususan, qoraqalpoqlar tarixini tadqiq etishda atoqli sharqshunos olim A.A. Samoylovichning xizmatlari alohida e’tirofga loyiq. Olim 1908-yilda Xo‘jayli hududida bo‘lib, o‘lka tarixi va madaniyatiga oid muhim manbalarni to‘playdi. Xususan, u Xo‘jaylida Chingizxonning Xorazmni zabt etishi hamda buyuk mutasavvif Shayx Najmiddin Kubro hayoti va faoliyatiga doir noyob qo‘lyozma asarlarni qo‘lga kiritadi. Bundan tashqari, A.Samoylovich hududdagi me’moriy yodgorliklarni vizual fiksatsiya qilish (suratga olish) ishlarini ham amalga oshirgan. U Mizdaxqon majmuasidagi Nazlimxon suluv maqbarasini hamda Gavir qala (Gyaur-kala) shahar xarobalarini suratga tushirgan. Shuningdek, olimning ilmiy safari davomida Petro-Aleksandrovskdagi (hozirgi To‘rtko‘l) ijtimoiy hayot lavhalari hamda o‘sha davrdagi tarixiy shaharlar qiyofasini muhrlagan fotosuratlari bugungi kunda o‘lka etnografiyasi va arxeologiyasini o‘rganishda muhim hujjatli manba bo‘lib xizmat qiladi. A. Samoylovich O‘rta Osiyo xalqlari, jumladan, o‘zbeklar, turkmanlar va qoraqalpoqlar turmush tarzi hamda madaniyatini o‘rganish maqsadida amalga oshirgan sayohatlari natijasida 1909–1910-yillarda Peterburgda nashr etilgan “Imperatorlik rus arxeologiya jamiyati Sharq bo‘limi xabarlari” (Zapiski Vostochnogo otdeleniya Imperatorskogo russkogo arxeologicheskogo obщestva) jurnalining XIX jildida “O‘rta Osiyo turkiy adabiyoti bo‘yicha materiallar” nomli tadqiqotini e’lon qildi. Ushbu asarda muallif asosan qoraqalpoq shoirlari ijodiga to‘xtalib o‘tsa-da, ayrim o‘rinlarda qoraqalpoq adabiyoti va folklori masalalarini ham ilmiy tahlil qiladi. Xususan, Samoylovich 1903-yilda qoraqalpoqlar orasida folklor materiallarini yig‘ish bilan shug‘ullangan.

I. A. Belyaevning faoliyatiga to‘xtalib o‘tadi. Belyaev tomonidan to‘plangan qo‘shiqlar haqida ma’lumot berar ekan, Samoylovich muhim bir jihatni ta’kidlaydi: Belyaev ushbu materiallarni qoraqalpoqlarning “Qirq sadaq” qishlog‘idan yig‘ib olgan

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘lsa-da, ularning aniq janrini ko‘rsatmagan. Shu bois, Samoylovich mazkur namunalarga “Qoraqalpoq jirovlari repertuaridagi Maxtumquli hikoyati” deb nom beradi. Ta’kidlash joizki, I. A. Belyaev tomonidan Samoylovichga taqdim etilgan Maxtumquli she’rlari qoraqalpoq jirovlarining repertuarida hozirgi kunga qadar o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda. A. Samoylovichning qayd etishicha, ushbu asarning muqaddima satrlari quyidagicha boshlanadi: “Odam bo‘lsang quloq solg‘il nasihatga,” Olimlar qoshida izzat yaxshidur... Siz taqdim etgan ushbu ma’lumotlarni ilmiy bayon talablariga muvofiq, faktik aniqlikni saqlagan holda quyidagicha shakllantirish mumkin: 1926-yilda qoraqalpoq xalqining tili, turmush tarzi va madaniyatini tadqiq etish maqsadida Moskva davlat universitetining tarix-etnologiya fakulteti talabasi N. A. Baskakov Qoraqalpog‘istonga ilmiy safar uyushtirdi. Olim o‘z tadqiqotlari davomida qoraqalpoq folklori, etnografiyasi va tilshunosligiga oid boy materiallar to‘pladi. 1928-yilda esa (matnda ko‘rsatilgan 1928-yil o‘rniga) Seyfulg‘abit Majitovning arab grafikasida tayyorlangan “Qoraqalpoq adabiyoti to‘plami” nomli asari nashr etildi. Mazkur to‘plamda muallif xalq og‘zaki ijodiga oid bir qancha ertaklar, maqol va matallar hamda topishmoqlarni (jumboqlarni) tizimli ravishda havola etgan.[3-2]. 1930–1931-yillardagi ilmiy izlanishlar natijasida yuzaga kelgan S.Y. Malovning “Zametki o karakalpakskom yazike” asari nafaqat qoraqalpoq tilshunosligi, balki folklorshunosligi uchun ham fundamental manba hisoblanadi. Muallif mazkur tadqiqotning “Qoraqalpoq tilini o‘rganish jarayoni” deb nomlangan bo‘limida sohaning rivojlanish tarixiga qisqacha tavsif berib o‘tgan. S.Y. Malov qoraqalpoq tilini tadqiq etgan Melioranskiy, Belyaev, Vamberi va Radlov kabi olimlarning xizmatlarini qayd etar ekan, ayniqsa, 1903-yilda qoraqalpoqlar orasida folklor materiallarini to‘plash bilan shug‘ullangan professor P.M. Melioranskiy va uning shogirdi I.A. Belyaevning ilmiy ishlarini o‘z davri uchun eng mukammal tadqiqotlar sifatida e’tirof etadi.

1931-yildan boshlab Qoraqalpog‘iston hududida aholining turmush tarzi va madaniyatini kompleks o‘rganish maqsadida keng ko‘lamli ilmiy-amaliy tadqiqotlar yo‘lga qo‘yildi. Ushbu izlanishlarning ijtimoiy-madaniy sektori rahbari, professor A.A. Sokolov 1933-yil yakuniga qadar Taxtako‘pir va boshqa shimoliy tumanlarga lingvistik hamda etnografik ekspeditsiyalar uyushtirdi. Mazkur ekspeditsiyalar natijasida qoraqalpoq etnografiyasi, tili va og‘zaki ijodiyotiga oid boy materiallar jamlandi.Professor A.A. Sokolovning ushbu davrdagi faoliyati natijasida “Osnovnie etapi istorii karakalpakov”, “Qoraqalpoq xalq rivoyatlari ma’lumotlariga ko‘ra shejire (shajara)” (qo‘lyozma, 1934-y.) hamda “Qoraqalpoq tili, adabiyoti va tarixi bo‘yicha materiallar” (qo‘lyozma, 1934-y.) kabi muhim asarlar yuzaga keldi. Ta’kidlash joizki, ushbu qo‘lyozma asarlar qoraqalpoq xalqining tarixiy va madaniy merosini o‘rganishda ulkan ilmiy ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ular hanuzgacha to‘liq nashr etilmagan va arxiv materiallari sifatida saqlanmoqda.

Qoraqalpoq folklori hamda inqilobgacha bo‘lgan milliy adabiyot namunalari — Jiyen jirov, Kunxo‘ja, Ajiniyoz, Berdaq va O‘tesh kabi so‘z san’atkorlarining boy merosini xalq orasidan to‘plash va tizimlashtirish masalasida Qoraqalpog‘iston Yozuvchilar uyushmasi yetakchi ijtimoiy-madaniy muassasa sifatida faoliyat ko‘rsatdi. Xususan, A. Begimov, N. Dawqaraev, Q. Ayimbetov hamda O. Kojurov kabi fidoyi olim va jamoat


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

arboblarining bevosita tashabbusi bilan xalq og‘zaki ijodi namunalari va klassik shoirlarning asarlarini qidirib topish, qayta tiklash hamda ilmiy muomalaga kiritish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Mazkur sa’y-harakatlar natijasida qoraqalpoq xalqining ma’naviy merosi yo‘qolishdan saqlab qolindi va kelajakdagi fundamental tadqiqotlar uchun mustahkam manba bazasi yaratildi. Qoraqalpog‘iston Yozuvchilar uyushmasi rahnamoligida va moddiy ko‘mak asosida xalq og‘zaki ijodi namunalarini to‘plash uchun keng ko‘lamli ekspeditsiyalar tashkil etildi hamda ushbu jarayonga ko‘plab mahalliy ziyolilar jalb qilindi. Bu borada, ayniqsa, mashhur folklor va adabiyot namoyandalari S. Mavlenov hamda N. Xojaniyazovlarning xizmatlari alohida e’tirofga loyiqdir. Mazkur davrda A. Begimov, Q.Ayimbetov, O.Kojurov, N.Japaqov, A. Shamuratov va Q.Tajimuratov kabi ijodkorlar tomonidan folklor, adabiyot va san’at sohasida qator fundamental asarlar yaratildi.Shuningdek, 1928-yildan 1940-yilgacha bo‘lgan davr oralig‘ida S.Majitov, A.Begimov, Q.Ayimbetov, Q.Ermanov, N. Dawqaraev hamda I. Sagitovlar tomonidan maktablar uchun dastlabki darslik va o‘quv qo‘llanmalari tayyorlandi. Muhimi shundaki, ushbu darsliklarning barchasidan qoraqalpoq folklorining eng sara namunalari o‘rin olgan bo‘lib, bu yosh avlodning milliy og‘zaki ijodiyotga bo‘lgan qiziqishini shakllantirishda va boy ma’naviy merosning ta’lim tizimi orqali keng yoyilishida asosiy omil bo‘lib xizmat qildi.

1930-yillarda N. Japaqov qoraqalpoq folklor namunalarini to‘plash va nashr etish jarayonida faol ishtirok etdi. Xususan, u S.Mavlenov bilan hamkorlikda mashhur Esemurat jirovdan “Qoblan” dostonini yozib oldi. Ushbu izlanishlar mahsuli sifatida 1941-yilda “Xalq ertaklari va qo‘shiqlari” nomli to‘plam chop etildi. Urushdan oldingi davrda folklor materiallarini yig‘ishda, shuningdek, X. Tajimuratov ham alohida jonbozlik ko‘rsatdi; uning sa’y-harakatlari bilan to‘plangan materiallar qoraqalpoq folklorshunosligida muhim o‘rin tutadi. 1940-yilda qoraqalpoq xalq ertaklarining tizimli ravishda qayta nashr etilishi soha rivojidagi ulkan qadam bo‘ldi. Qoraqalpoq folklori va adabiyoti tarixini ilmiy asosda o‘rganishning boshlanishi bevosita akademik N**.** Dawqaraev nomi bilan bog‘liq. N. Dawqaraev o‘zining keng qamrovli ilmiy salohiyati va donishmandligi bilan adabiyotshunoslikning barcha sohalarida, xususan 1938-yildan boshlab yirik tadqiqotchi sifatida samarali faoliyat yuritdi.

Olim o‘zining doktorlik dissertatsiyasining folklorga bag‘ishlangan qismida N.A.Baskakov, A.S. Morozova va S.E. Malov kabi tilshunos hamda etnograf olimlarning mehnatlarini yuksak baholab, shunday qayd etadi: “1935–1937-yillar oralig‘ida tashkil etilgan bir necha yillik ilmiy ekspeditsiyalar natijasida ko‘plab folklor materiallari hamda inqilobgacha bo‘lgan ijodkorlarning asarlari jamlandi. Aynan shu davrdan boshlab qoraqalpoq folklori namunalari va mumtoz shoirlar merosi muntazam nashr etila boshlandi”. 1936-yildan e’tiboran qoraqalpoq folklori va adabiyoti sohasida chuqur tarixiy-nazariy tadqiqotlar davri boshlandi. Gazeta va jurnallarda soha mutaxassislarining ko‘plab ilmiy maqolalari e’lon qilindi. Bular qatorida N. Dawqaraevning “Qoraqalpoq she’riyati haqida”, “Qoraqalpoq folklori”, “Qoraqalpoq adabiyoti tarixi haqida” kabi fundamental ishlari, shuningdek, Q. Ayimbetov va O.Kojurovning qoraqalpoq adabiyoti


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

merosiga bag‘ishlangan tadqiqotlari soha taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqdi. Akademik N. Dawqaraev o‘z tadqiqotlarida erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda, o‘sha davrdagi folklorshunoslik muammolariga ham tanqidiy yondashib, quyidagilarni ta’kidlaydi: “Amalga oshirilgan ishlarning o‘sha davr uchun ulkan ahamiyatga ega ekanligini inkor etmagan holda, sohada ko‘plab tizimli kamchiliklar mavjudligini ham e’tirof etish joiz”. Muallifning fikricha, mazkur dastlabki izlanishlarni so'zning asl ma’nosidagi fundamental ilmiy tadqiqotlar deb bo‘lmaydi. Ularning aksariyati davriy matbuot, xususan, gazetalar talabiga mos ravishda tayyorlangan yuzaki va umumiy xarakterdagi materiallar bo‘lib qolgan. Ushbu manbalarning hech biri qoraqalpoq folklorining ichki qonuniyatlari, janrlar tabiatining o'ziga xosligi va tarixiy taraqqiyoti haqida yaxlit, ilmiy jihatdan ishonchli va to‘liq ma’lumot berish quvvatiga ega emas edi. Bu esa sohada chuqur nazariy-metodologik tadqiqotlar olib borish zaruriyatini yanada yaqqol ko'rsatib berdi.

Xulosa qilib aytganda, XX asrning 20–30-yillari qoraqalpoq folklorshunosligi fanning shakllanish va o‘ziga xos "tug‘ilish" davri sifatida xarakterlanadi. Ushbu davrda asosan xalq og‘zaki ijodi namunalarini to‘plash, ularni dastlabki tizimga solish va ayrim namunalarini matbuot sahifalarida e’lon qilish ishlari amalga oshirildi. Akademik N. Dawqaraev e’tirof etganidek, aynan 1936-yildan boshlab yuzaga kelgan ilmiy-nazariy tadqiqotlar qoraqalpoq folklorini tizimli o‘rganish yo‘lidagi ilk fundamental qadamlar bo‘lib xizmat qildi. Bu davr nafaqat material yig‘ish, balki milliy merosni ilmiy anglashning tamal toshi qo‘yilgan bosqich sifatida qoraqalpoq madaniyati tarixida alohida o‘rin tutadi.

Qoraqalpoq folklorshunosligining shakllanishidagi ushbu dastlabki va hal qiluvchi qadamlar akademik N. Dawqaraev, Q. Ayimbetov va O. Kojurov kabi yirik olimlar tomonidan qo‘yildi. Ularning ilmiy izlanishlari sohaning nazariy asoslarini yaratishga xizmat qildi. Shu bilan birga, taniqli qoraqalpoq ijodkorlari — A. Begimov, M. Dariboev, N. Japaqov, A. Shamuratov va boshqalar folklor namunalarini to‘plash, ularni qayta ishlash hamda nashr etish jarayonlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatladilar.

XX asrning 40–50-yillarida qoraqalpoq folklori mamlakat boshidan kechirgan murakkab tarixiy sinovlar bilan uzviy bog‘liq holda rivojlandi. 1930-yillar oxiri va 1940-yillar boshida qoraqalpoq folklori va adabiyotini tizimli o‘rganish borasida boshlangan yirik ilmiy loyihalar Ikkinchi jahon urushi boshlanishi munosabati bilan 1941-yilning iyun oyidan vaqtincha to‘xtab qoldi. Biroq, urush yillari xalqning ma’naviy ruhini ko‘tarishda folklorning ayrim janrlari, ayniqsa, epik dostonchilik an’analari qayta jonlandi va o‘ziga xos taraqqiyot bosqichiga ko‘tarildi. Qoraqalpoq baxshi va jirovlarining ijrochiligi zamon talabidan kelib chiqib, qahramonlik va vatanparvarlik ruhidagi dostonlar bilan boyidi. Xususan, ushbu davrda quyidagi mashhur san’atkorlar respublika miqyosida qahramonlik dostonlarini mahorat bilan ijro etib, xalqning ma’naviy boyligini saqlab qolishga xizmat qildilar:

- Esemurat jirov, Orinbay baxshi, Qiyas jirov va Esjan baxshilar — Chimboy, Kegeyli, Qorao‘zak va Taxtako‘pir hududlarida;
- Qarajan baxshi — janubiy tumanlarda;
- Japaq baxshi — Mo‘ynoq hududida;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

- Qurbonboy jirov — respublika bo‘ylab o‘zlarining betakror ijrolari bilan tanildilar.

Ushbu baxshi-jirovlar xalq og‘zaki ijodining ko‘p asrlik namunalarini yangi davr talablariga muvofiq talqin etib, urush yillarida milliy o‘zlikni anglash va vatan mudofaasi g‘oyalarini targ‘ib qilishda muhim o‘rin tutdilar. Urush yillarining murakkab sharoitiga qaramasdan, qoraqalpoq folklor namunalarini nashr etish va xalqqa yetkazish ishlari izchil davom ettirildi. Xususan:

- 1941-yilda taniqli adib A. Shamuratov tomonidan nashrga tayyorlangan "Xalq ertaklari" to‘plami bosilib chiqdi. Bu to‘plam qoraqalpoq xalq og‘zaki nasrining eng sara namunalarini jamlagan dastlabki yirik nashrlardan biri bo‘ldi.
- 1944-yilda esa filolog olimlar I. Sagitov va N. Japaqovlar hamkorligida “Xalq qahramoni” deb nomlangan maxsus to‘plam dunyo yuzini ko‘rdi. Ushbu nashrning o‘ziga xosligi shundaki, unda qoraqalpoq qahramonlik dostonlari hamda inqilobgacha yashab ijod qilgan xalq shoirlarining vatanparvarlik ruhidagi asarlari o‘zaro uyg‘unlikda jamlangan edi.

Mazkur nashrlar urush davrida xalqning jangovar ruhini ko‘tarish, milliy qahramonlar timsoli orqali vatan mudofaasiga chorlashda muhim mafkuraviy va madaniy ahamiyat kasb etdi. Qoraqalpoq adabiyotshunosligi va folklorshunosligining tizimli fan sifatida shakllanishi bevosita akademik N. Dawqaraev nomi bilan bog‘liq. Olim 1951-yilda Moskva shahrida "Qoraqalpoq adabiyoti tarixi ocherklari" (Ocherki istorii karakalpakskoy literaturi) mavzusida o‘zining fundamental doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi. Mazkur tadqiqot ishi tuzilish jihatidan uchta yirik bo‘limni qamrab olgan edi:

1. Qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodiyoti (folklor);
2. Inqilobgacha bo‘lgan qoraqalpoq adabiyoti;
3. Qoraqalpoq sovet adabiyoti.

N. Dawqaraev dissertatsiyaning folklorga bag‘ishlangan birinchi bo‘limida qoraqalpoq xalq og‘zaki merosini janrlar bo‘yicha chuqur tahlil qildi. U xalq qo‘shiqlari, to‘lg‘ovlar (to‘lalar) va, ayniqsa, qoraqalpoq dostonchilik maktabining nodir namunalari bo‘lmish “Alpomish”, “Qoblon” hamda “Qirq qiz” kabi dostonlar haqida ilk bor ilmiy va batafsil ma’lumotlarni taqdim etdi. Shu tariqa, N. Dawqaraev 1950-yillarning boshidayoq qoraqalpoq folklorshunoslik fanining metodologik tamal toshini qo‘yib berdi. Uning ushbu tadqiqoti nafaqat dostonlarni o‘rganish, balki ularni jahon eposshunosligi kontekstida ilmiy tahlil qilish uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qildi.

Qoraqalpoq folklorshunosligining shakllanish bosqichlarini sarhisob qiladigan bo‘lsak, bu yo‘nalishda akademik N. Dawqaraevning doktorlik dissertatsiyasi va uning negizida yaratilgan fundamental tadqiqotlari hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ldi. Xususan, 1950-yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyotida olimning “Ocherki istorii do revolyutsionnoy karakalpakskoy literaturi” (Inqilobgacha bo‘lgan qoraqalpoq adabiyoti tarixi ocherklari) nomli asari rus tilida chop etildi. Ushbu asar qoraqalpoq folklorining janrlar tarkibi, o‘ziga xos xususiyatlari va tarixiy ildizlariga oid ko‘plab dolzarb savollarga ilmiy javob bergan ilk mukammal manba bo‘lib xizmat qildi. Shu davrda chop etilgan turli tarixiy-tanqidiy maqolalar hamda folklor matnlarining tizimli nashr etilishi sohadagi izchil

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

izlanishlarning amaliy natijasi bo‘ldi. Biroq, erishilgan yutuqlarga qaramay, qoraqalpoq folklorini yanada chuqur va zamonaviy metodologiyalar asosida o‘rganish, shuningdek, professional folklorshunos mutaxassislarning yangi avlodini tayyorlash masalasi o‘sha davr ilm-fani oldidagi eng muhim va dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolaverdi. 1950-yillarning oxiriga kelib, SSSR Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston filialining keng ko‘lamli faoliyati o‘lkada ilm-fan va xalq ta’limi sohasida tub burilish yasadi. Xususan, 1950-yilning oktyabr oyida yangidan tashkil etilgan Tarix, til va adabiyot instituti tarkibida mustaqil Qoraqalpoq folklori sektori o‘z ishini boshladi.

Ushbu sektorga rahbarlik qilish mas’uliyati taniqli olim Q. Maqsetov zimmasiga yuklatildi. Q. Maqsetov rahbarligidagi ushbu ilmiy jamoa qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodini tizimli o‘rganuvchi ilk professional maktabga aylandi. Sektorning dastlabki tarkibida K. Matnazarov, B. Hakimniyazov, O. Erpolatov, X. Alimov, A. Jamalov, N. Kamalov, J. Abdukarimov va M. Nizamatdinov kabi tadqiqotchilar faoliyat ko‘rsatdilar. Keyinchalik ushbu saflarga Tajimuratov, T. Nietullaev, J. Xoshaniyazov va K. Ernazarov kabi yosh va iqtidorli mutaxassislar kelib qo‘shildi. Mazkur ilmiy jamoaning shakllanishi qoraqalpoq folklorini nafaqat to‘plash, balki uni janrlar bo‘yicha tasniflash va ko‘p jildli nashrlarini tayyorlash borasidagi fundamental tadqiqotlarga keng yo‘l ochib berdi.

Yangi tashkil etilgan Folklor sektori oldida o‘sha davrda uchta strategik muhim vazifa turgan edi:

1. Dala tadqiqotlarini tashkil etish: Xalq orasida saqlanib qolgan boy folklor materiallarini ekspeditsiyalar orqali aniqlash va tizimli ravishda to‘plash;
2. Nashrga tayyorlash: To‘plangan folklor matnlarini ilmiy prinsiplar asosida tartibga solish va ularni keng omma hamda ilmiy doiralar uchun nashr ettirish;
3. Ilmiy tadqiqot: Qoraqalpoq folklorining janr xususiyatlari, tarixiy asoslari va badiiyatini nazariy jihatdan o‘rganish hamda monografik tadqiqotlar chop etish.

1959-yildan boshlab ilm-fan xodimlari, talabalar va folklorshunos mutaxassislar tomonidan amalga oshirilgan ko‘p sonli ekspeditsiyalar natijasida mislsiz xazina jamlandi. Ushbu qimmatli materiallar, qo‘lyozmalar va audioyozuvlar bugungi kunda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limining **Folklor arxivi (fondi)**da qoraqalpoq xalqining bebaho ma’naviy merosi sifatida ehtiyotkorlik bilan saqlanib kelmoqda.

Qoraqalpoq folklorshunosligi sohasida yuqori malakali ilmiy kadrlar tayyorlash borasida salmoqli natijalarga erishildi. Xususan, 1960–1980-yillar davomida sohaning fundamental nazariy asoslarini yaratishda I. Sagitov, Q. Ayimbetov va professor Q. Maqsetovlar o‘zlarining doktorlik dissertatsiyalarini himoya qilib, qoraqalpoq folkloristikasining yirik namoyandalariga aylanishdi. Shu bilan bir qatorda, qoraqalpoq folklorining turli janrlari va o‘ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish bo‘yicha butun bir olimlar avlodi shakllandi. K. Mamambetnazarov, N. Kamalov, A. Najimov, M. Nizamatdinov, T. Nietullaev, A. Tajimuratov, J. Xojaniyazov va K. Allambergenovlar o‘zlarining nomzodlik dissertatsiyalari bilan soha rivojiga munosib hissa qo‘shdilar. Mustaqillik arafasi va undan keyingi yillarda ham tadqiqotlar izchil davom ettirildi. Jumladan, 1993-yilda Y. Paxratdinov qoraqalpoq folkloridagi yumor va satira masalalariga bag‘ishlangan doktorlik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qildi. Umuman olganda, qoraqalpoq folklorshunosligi so‘nggi 30 yildan ortiq vaqt davomida o‘zining boy an’analarini saqlab qolgan holda, yangi ilmiy metodologiyalar asosida jadal rivojlanish jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Bugungi kunda ushbu soha nafaqat milliy, balki xalqaro turkiyshunoslik fani kontekstida ham muhim o‘rin tutadi.

XXI asr boshlaridan, xususan, 2000-yillardan e’tiboran qoraqalpoq folklorshunosligi yangi sifat bosqichiga ko‘tarildi. Bu davrda sohaning dolzarb masalalari bo‘yicha izlanish olib borayotgan olimlar avlodi shakllandi. K. Palimbetov, J. Nizamatdinov, A. Bekmuratov, P. Oteniyazov, Z. Zaripova va R. Isakov kabi tadqiqotchilar o‘zlarining ilmiy dissertatsiyalari va monografiyalari bilan qoraqalpoq folklorining turli qirralarini — janrlar genezisidan tortib, xalq ijodiyotining badiiy-estetik xususiyatlarigacha bo‘lgan mavzularni chuqur tahlil qildilar. Bugungi kunda ushbu olimlar nafaqat ilmiy tadqiqotlar olib bormoqdalar, balki oliy ta’lim muassasalarida yosh avlodga o‘z bilim va tajribalarini o‘rgatib, folklorshunoslik an’analarining davomiyligini ta’minlab kelmoqdalar. Ularning sa’y-harakatlari natijasida qoraqalpoq xalqining ma’naviy merosi zamonaviy metodologiyalar asosida qayta tahlil qilinmoqda va xalqaro miqyosda targ‘ib etilmoqda.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Qoraqalpoq adabiyotining klassik namoyondasi berdaq ijodiyotini o‘rganishning mohiyati. « Zamonaviy dunyoda tabiiy fanlar: Nazariy va amaliy izlanishlar» nomli 8-son ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiyasiJurakulov Jamol Komilovich, Yulchiev Shukurullo Xayrulla o‘g‘li.
2. Б.М.Жирмунский. Избранные труды. 1974.119с
3. Y.Paxratdinov Qaraqalpaq folklori adebiyati. Lekciyalar toplami. 2007. 2-bet.
4. Айымбетов. К. Халық даналығы. „Қарақалпақстан“ баспасы, Нөкис. 1968
5. Айымбетов. К. Қарақалпақ фольклоры. „Қарақалпақстан“ баспасы, Нөкис, 1977
6. Алламбергенов. К. Қарақалпақ әдебиатында айтыс. Нөкис, 1989
7. Даўқараев. Н. Шығармаларының толық жыйнағы. 2-том, „Аўызеки халық творчествосы“.„Қарақалпақстан“ баспасы. 1977
8. Максетов. К. Қарақалпақ фольклоры. Нөкис Мемлекетлик университетиниң филология факультети ушын программа. 1982.
9. Пахратдинов. Ю. Адам, жәмийет, сатира. Нөкис, 1991
10. Пахратдинов. Ю. Өмирбек лаққы ҳәм юмор-сатира мәселесine. Нөкис, 1992

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Piyazova Baxit Burkitovna**, O’zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali Folklor va etnografiya kafedrasi asisstent o’qituvchisi, [**Пиязова Бахит**

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Буркитовна**, Нукусский филиал Узбекского государственного института искусств и культуры Ассистент-преподаватель кафедры фольклора и этнографии], [**Baxit B. Piyazova**, Nukus branch of Uzbekistan State institute of Arts and culture Asisstent teacher of the Department of folklore and Ethnography]; manzil: Qoraqalpog'iston Respublikasi, Nukus shahri, Hurliman Qiz Baxshi ko'chasi, 37- uy, pochta indeksi: 230100. 0(361)2241410. [адрес: Республика Каракалпакстан, город **Нукус**, улица Хурлиман Киз Бахши, дом 37, почтовый индекс: 230100], [address: Karakalpagistan, 37, Xurliman qiz st., Nukus city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# O'ZBEKISTON XALQ ARTISTI, SANATSHUNOSLIK FANLARI DOKTORI TÓRESH ALLANAZAROV IJODIY MAQOLALARI TALQINI

© K.Allanazarov[1]✉

[1]O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Instituti Nukus filiali, Nukus, Qoraqalpog'iston

Annotatsiya

**KIRISH**: teatr san'ati taraqqiyotida teatrshunos va teatr tanqidchisining o'rni beqiyosdir. Sahna asarlarini tahlil qilish, ularning badiiy va g'oyaviy qiymatini ochib berish, teatr jamoalarining ijodiy faoliyatiga yo'naltiruvchi fikrlar bildirish teatrshunoslikning muhim vazifalaridan hisoblanadi. O'zbekiston xalq artisti, san'atshunoslik fanlari doktori, professor Tóresh Allanazarov ana shunday mas'uliyatli vazifalarni o'z zimmasiga olgan yetuk olim va teatr tanqidchisidir.

**MAQSAD**:ushbu maqolaning maqsadi Tóresh Allanazarovning teatr tanqidchisi va san'atshunos olim sifatidagi ijodiy maqolalari, taqrizlari hamda ijodiy portretlarini tahlil qilish, ularning milliy teatr san'ati rivojidagi ilmiy va amaliy ahamiyatini yoritishdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida Tóresh Allanazarovning nashr etilgan ilmiy maqolalari, taqrizlari va ijodiy portretlari asosiy manba sifatida o'rganildi.Tadqiqotda tahlil va sintez, taqqoslash, tarixiylik va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Maqolalar mazmuni teatrshunoslik nuqtai nazaridan umumlashtirildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tahlillar shuni ko'rsatadiki, Tóresh Allanazarovning taqriz va tanqidiy maqolalari teatr ijodkorlari uchun amaliy qo'llanma vazifasini bajaradi. U spektakllarning dramaturgik asoslari, rejissyorlik yechimlari, aktyorlik ijrosi va sahnaviy ifoda vositalarini chuqur tahlil qilgan. Ijodiy portretlarida esa san'atkorlarning badiiy qiyofasi, ijodiy evolyutsiyasi va sahna madaniyatiga qo'shgan hissasi xolisona yoritilgan.

**XULOSA:** Tóresh Allanazarovning ijodiy maqolalari, taqrizlari va portretlari milliy teatr san'ati tarixida muhim ilmiy manba hisoblanadi. Uning asarlari nafaqat o'z davri, balki bugungi teatr jarayonlari uchun ham dolzarb bo'lib, teatrshunoslik va teatr tanqidchiligi rivojiga katta hissa qo'shadi.

**Kalit so'zlar**: teatrshunos, teatr tanqidchisi, ijodiy portret, taqriz, milliy teatr.

**Iqtibos uchun**: Allanazarov K. O'zbekiston xalq artisti, sanatshunoslik fanlari doktori Tóresh Allanazarov ijodiy maqolalari talqini. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.475–482.

## НАРОДНЫЙ АРТИСТ УЗБЕКИСТАНА, ИСКУССТВОВЕД ДОКТОР ФИЛОСОФИИ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ТВОРЧЕСКИХ СТАТЕЙ ТОРЕША АЛЛАНАЗАРОВА

© К.Алланазаров[1]✉

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

[1]Нукусский филиал Узбекского государственного института художественной культуры, Нукус,Каракалпакстан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в развитии театрального искусства особое место занимает деятельность театроведа и театрального критика. Анализ сценических произведений, выявление их художественной и идейной ценности, а также объективная оценка творческой деятельности театральных коллективов являются важными задачами театроведения. Народный артист Узбекистана, доктор искусствоведения, профессор Тореш Алланазаров является одним из ведущих ученых и театральных критиков в этой области.

**ЦЕЛЬ**: целью данной статьи является анализ творческих статей, рецензий и творческих портретов Тореша Алланазарова, а также раскрытие их научного и практического значения в развитии национального театрального искусства.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании использованы опубликованные научные статьи, рецензии и творческие портреты Тореша Алланазарова. Применялись методы анализа и синтеза, сравнения, исторический и системный подходы. Материалы были обобщены с позиции театроведения.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: анализ показал, что критические статьи и рецензии Тореша Алланазарова служат практическим ориентиром для театральных деятелей. В них глубоко анализируются драматургическая основа спектаклей, режиссерские решения, актерское мастерство и сценические средства выразительности. В творческих портретах объективно раскрывается художественный облик и творческий путь деятелей искусства

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: творческое наследие Тореша Алланазарова занимает важное место в истории национального театра. Его труды сохраняют актуальность и в настоящее время, внося значительный вклад в развитие театроведения и театральной критики.

**Ключевые слова**: театровед, театральный критик, творческий портрет, рецензия, национальный театр.

**Для цитирования**: Алланазаров К. Народный артист узбекистана, искусствовед доктор философии интерпретация творческих статей Тореша Алланазарова. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 475–482.

## PEOPLE'S ARTIST OF UZBEKISTAN, ART STUDIES INTERPRETATION OF CREATIVE ARTICLES BY DOCTOR OF SCIENCES TÓRESH ALLANAZAROV

© Kopjursin Allanazarov[1]✉

[1]Nukus branch of Uzbekistan State Institute of Arts and culture, Nukus, Karakalpakstan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**INTRODUCTION**: the role of a theatre scholar and theatre critic is crucial in the development of theatrical art. The analysis of stage productions, evaluation of their artistic and ideological value, and guidance for creative theatre groups are among the key functions of theatre studies. Tóresh Allanazarov, People's Artist of Uzbekistan, Doctor of Arts, and Professor, is a prominent scholar and theatre critic in this field.

**AIM:** the purpose of this article is to analyze the creative articles, reviews, and artistic portraits written by Tóresh Allanazarov and to highlight their scientific and practical significance in the development of national theatre art.

**MATERIALS AND METHODS**: the study is based on the analysis of published scholarly articles, reviews, and creative portraits by Tóresh Allanazarov. Analytical and synthetic methods, comparative analysis, historical approach, and a systemic perspective were applied to examine the materials.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the analysis reveals that Allanazarov's critical articles and reviews serve as practical guidelines for theatre practitioners. His works provide in-depth analysis of dramaturgy, directing approaches, acting performance, and stage expression. His creative portraits objectively present the artistic identity and creative evolution of theatre professionals.

**CONCLUSION:** The creative legacy of Tóresh Allanazarov holds a significant place in the history of national theatre. His scholarly and critical works remain relevant today and make a substantial contribution to the development of theatre studies and theatre criticism.

**Keywords**: theatre scholar, theatre critic, creative portrait, review, national theatre

**For citation**: Kopjursin Allanazarov. (2025) People's artist of uzbekistan, art studies interpretation of creative articles by doctor of sciences Tóresh Allanazarov , Inter education & global study, vol.3 (5), №12, pp. 475–482. (In Uzbek).

**T**eatr mahsuli bo‘lmish spektakl targ‘ibotida teatrshunos yetakchi omillardan sanaladi. U yetakchigina bo‘lib qolmasdan, jamoaga ko‘tarinki ruh beradigan ham, aksincha ijodiy kayfiyatini tushiradigan ham sahna asarining bugungi kun talablariga moslik darajasi kabi vazifalarini bajaradigan shaxs sifatida faoliyat yuritadi.Mana shunday mas’uliyatli vazifalarni olgan ijodkor olim tariyx varaqlarida qolgudek ishlar yaratadi.

O‘zbekiston xalq artisti, davlat mukofati sovrindori, sanatshunoslik fanlari doktori, professor Tóresh Allanazarovning ijodini o‘rganar ekanmiz, uning o‘nlab risolalar va yuzlab maqolalarini ko‘ramiz. Uning har bir ishi teatr san’atini taraqqiy ettirish va uni targ‘ib etish, bevosita undagi muammolarni o‘rganish va yechimini topish kabi muhim vazifalar bilan bog‘liqdir. U nafaqat teatrshunos teatr va dramaturgiyaning rivojiga o‘zining ulkan hissasini qo‘shgan qalami o‘tkir teatr tanqidchilardandir. Olimning teatrshunoslik nuqtai nazaridan o‘ziga xos qarashlari bilan o‘rtoqlashish, teatr masalalarini ularning o‘tkir nigohi bilan ko‘rish va anglash qiziq jarayondir. T.Allanazarov ijodida tahliliy maqolalar, taqrizlar ko‘pchilikni tashkil etadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bu yo‘nalish teatrshunos faoliyatida eng mas’uliyatli janrlardan biridir. Taqrizda ma’lum bir teatr jamoasining bir necha oy ichida katta mehnati evaziga dunyoga kelgan sahna asarini tahlil qilishi, xulosalar chiqarishiga yordam berishi kerak.

T.Allanazarov o‘z umri davomida turli sahna asarlari, pyesalar, ilmiy ishlar, to‘plamlar kabilarga tahliliy taqrizlar yozib keldi. “Dramaturgiya N.Davkarayeva i yego roli razvitii nasionalnogo iskusstva”[1], “Rus teatrini tsiyri menen”[2], “Bizi iskustvomiz xaliqliq iskusstvo”[3], “N.Dauqarayevti dramaturgiyasi hm iskusstvo maydaninda islegen miyneti haqqinda”[4], “Hurmetli Tajetdin Seytjanov”[5], “Iskusstvo xaliq do’retpesi”[6], “Puti formirovaniya karakalpakskoy dramaturgii”[7], “Qaraqalpaq dramaturgiyasini o’siw‘ jollari”[8]kabi maqolalari shular jumlasidan. Maqolamizda taqriz ruhidagi maqolalarga alohida e’tibor qaratildi.

T.Allanazarov teatr tanqidchisi sifatidagi maqolalarini o‘qiganimizda, alohida bir maqolaga to‘xtab o‘tkim keldi. U “Hurmatli Tajetdin Seytjanov” deb nomlangan. Nomining o‘zi o‘quvchilarni qiziqtirishi turgan gap. T.Seytjanov o‘tkan asrning 50-yillarining oxiridan 80-yillariga qadar dramaturgiyada qalam terbatkan dramaturglardan hisoblanadi. O‘zdavrida pyesalari tomoshabinlar tomanidan iliq kutib olindi. T.Allanazarov “Hurmatli T.Seytjanov” deb nomlangan maqolasida, muallifning barcha yozgan pyesalarini birma bir taliqlab, pyesalardagi uxshash taraflarini yozadi. Pyesalarining yutuqlari bilan kamchiliklarini isbot bilan yozadi. Maqola 1965-yili yozilgan, T.Seytjanov bu yillarda “Qirli soqpaqlar”, “Kygelek ko’zli yar”, “Tinimsiz tolqinlar”, “Damegyler”, “Aq toray” pyesalari bilan xalqimizga dramaturg sifatida tonilib bo‘lgan edi. Maqola muallifi “Oz vaqt ichida beshta pyesa yozishingiz hurmatga loyiq delinadi. Sizning dramalaringizda hayotiylikni ko‘ramiz. Bizing kunimizdagi salbiy va ijobiy qaharmonlarni olib chiqqansiz. “Qirli soqpaqlar”, “Tinimsiz soqpaqlar”, “Kuygelek kozli yar” pyesalaringizga etibor berib qorasangiz, pyesa 10 sinf o‘quvchilarining maktab bitiruvidan boshlanib, ularning barchasining komunistlik mehnat brigadasini tuzadi. Aniq drama konflikt holda emas, umimiy tushinik formasida, radio, gazeta-jurnallar uchun maxsus xabar formasida ko‘rsatmoqdasiz. Yoki mavzularingiz yakun topalmay qolib ketadi. Asosiy mavzuingiz o‘sha yoshlarning o‘z hoqishlari bilan ishlab chiqarish zavod yoki fabrikalarida ishlashi bo‘lib qolmaqda.”[9] Ushbu maqola bilan dramaturg T.Seytjanovning har bir asarini alohida talqin qilgan bo‘lsa, har bir ilmiy ishida qoraqalpoq dramaturlari asarlariga o‘zining haqqoniy bahosini berib, dramutrglarning asosiy maslahatchisiga aylandi. A.Utepov, J.Aymurzayev, S.Xujaniyozov, P.Tilegenovlar pyesalari haqida ham ijobiy va tanqidiy

[1] T.Allanazarov“Dramaturgiya N.Davkarayeva i yego roli razvitii nasionalnogo iskusstva”, jurnal Vestnik, 1965 g, №3
[2] T.Allanazarov “Rus teatrinitsiyri menen”, jurnal Amudarya, 1963 jil, №11
[3] T.Allanazarov “Biziiskusstvomiz xaliqliq iskusstvo”, jurnal mudarya, 1965 j,№5
[4] T.Allanazarov, jurnal mudarya, 1965 j, №8
[5] T.Allanazarov, jurnal mudarya, 1965 j, №6
[6] T.Allanazarov, jurnal Amudarya, 1961 j, № 1
[7] T.Allanazarov, jurnal Vestnik, 1963 j, №4
[8] T.Allanazarov, jurnal Amudarya”, 1964 j, №11
T.Allanazarov, jurnal “mudarya”, 1964 j, №11
[9] T.Allanazarov, jurnal Amudarya”, 1965 j, №6


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

fikrlarni aniq asos bilan yozdilar. “Suymaganga suykanma”, “Alpomish”, “G‘arib ochiq” spektakllarining saxnalashtirilgan variantlarining yutuqlari bo‘yicha teatrshunos sifatida qoraqalpoq sahnasida qo‘yilishini ijodiy jasurlik va jo‘shqin tashabbuskorlik, deya baholaydi. Ijodkor bu taqrizida shunchaki sahnadagi tomoshaga baho berib qolmaydi. Balki asarning dramaturgik asosiga ham tahliliy to‘xtaladi.

T.Allanazarov Qoraqalpoq davlat yosh tomoshabinlar teatrining ochilish munosabati bilan ham maqolalar yozib bordi. Bolalar uchun kerakli spektakllar, tarbiyaviy ahamiyatga ega pyesalardi taliqlab bordi. Dramaturg Kengesbay Raxmanovning “Kechikkan bahor”, “To‘qqiz to‘nqildoq, bir chankildak” pyesalari yoshlar teatrida yuqori darajada sahnaga olib chiqilganligi bayon etilgan. Bu asarlarga qo‘l urilishini qahramonimiz, ijodkorlarning yonib, to‘lqinlanib, qidirib, tashabbuskorlik qilib turishi, mana shu ijodiy bedorlik, mavzular doirasini kengaytirish, yangi shakllarga bo‘lgan harakat sifatida baholaydi. Darhaqiqat “Dramaturgiya va sahna san’atidagi izlanishlarga Qoraqalpoq davlat yosh tomoshabinlar teatr jamoasining ham bevosita aloqasi bor. Yaqin yillardagi bo‘y ko‘targan bu teatr, mahalliy dramaturgning nomi ko‘rsatilgan ertak spektakli bilan teatrning ijodiy hayotida keskin burilish yuz berdi. Rejissyor Reyimbay Tureniyazov, kompozitor Najimaddin Muxammeddinovning va ijrochilarning zabardast mehnati tufayli katta hayotni aks ettiruvchi, ulkan ehtiroslar, his-tuyg‘ularni madh qiluvchi jiddiy va yetuk sahna asari maydonga keldi”. Maqolada aktyorlar ijrosidagi yutuqlarni qayd etish bilan birga, kamchiliklarga ham to‘xtalinadi. Spektaklni ishlashda pyesa materiali va imkoniyatlaridan to‘la-to‘kis foydalanilmaganligi aytiladi. Ikkita muhim kamchilikka alohida o‘rin berilgan. Bunda spektaklning badiiy jihozi obrazli chiqmay qolganligi, nur-shu’la effektlaridan unumli foydalanilmaganligi, jonli musiqa o‘rniga magnitofondan berilayotgan sadolar kerakli ma’noni ifodalab bermaganligi ochib berilgan. Ijrochilar rollarida yashamayotganligi, holatlarni ifoda etishdaizchillik va mantiq yetishmayotganligi jonkuyarlik bilan aytilgan. Shuningdek teatrshunos tomonidan, aktyorlar ko‘proq kechinma, sezgini emas, texnikani ishga solganliklari, natijada ayrim holatlarning sun’iylashib, so‘z ostidagi ma’nolar, tomoshabinga tashlanadigan ahloqiy-estetik masalalar yaxshi ochilmay qolganligi e’tirof etiladi. Maqola so‘nggida Qoraqalpoq davlat yosh tomoshabinlar teatr sahnasiga inson yuragini kashf etishga qaratilgan intelektual dramaturgiya toboradadil kirib kelayotgani quvonarli hodisa ekanligi, bu esa spektakllarning umumiy badiiy talqini ustida talabchanlik bilan jiddiy shug‘ullanishni taqozo etishi ta’kidlanadi. Turesh Allanazarov tomonidan yozilgan har bir taqriz, tahliliy maqolada teatrning yaqin do‘stining yutuqlardan bolalarcha samimiy quvonishi, kamchiliklardan esa dunyoga sig‘mas darajada tashvishga tushishi hislarini sezish mumkin. Ijodiy ishlarining lo‘nda, ravon, o‘z navbatida yirik mutaxassislik tilidabayon etilishi esa maqolalar ilmiy-badiiy qiymatini yana-da oshiradi.

Ijodiy portretlari: Mahoratli rejissyor, aktyor, umuman san’at va ijod ahlini xalqqa yanada yaqindan tanitishda, u haqda yaxlit tushuncha va umumiy ma’lumot berishda teatrshunos-san’atshunos olimlar tomonidan yaratilgan portretlarning o‘rni juda katta. T.Allanzarov el sevgan va ardoqlagan qator san’atkorlarning umumiy ijodiy


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qiyofalari aks etgan ijodiy portretlarni ko‘plab yozdilar. Ijodiy portret yaratish ham yozuvchiga, tanqidchiga, shunoslarga qator talablarni qo‘yadi. Zero san’at va madaniyat sohasida ancha mehnat qilib qo‘ygan san’atkorni yanada e’zozlarga o‘rab ko‘rsatish, yoki aksincha bor ijodiy ishlarini ham yetarli darajada ko‘rsata olmay talqin etish ham teatrshunos salohiyatiga bog‘liq. Turesh Allanazarov esa o‘zi qahramon qilib olgan san’atkorlarni haqiqat gullariga o‘rab, yetuk mutaxassislik tizginida yoritib boradi. Ana shunday mehnatlari natijasi o‘laroq o‘nlab ijodiy portretlarga chizgilari dunyoga keldi.
Shular qatorida “N.Davkarayev talantli dramaturg” (N.Davqarayev haqida),“Yesten shiqpas ushirasiw‘larim” (A.Utepov haqida), “Yigit bo‘ldik”(Madreyim Matchanov haqida), “Madeniyat ham adebiyat g‘ayratkeri” (A.Begimov haqida), “E’zozga munosib siymo” (Yu.Sharipov haqida), “Iqlas “Sahnamiz bahodiri” (R.Seytov haqida) kabi ijodiy portretlarni keltirish mumkin. Shunisi e’tiborliki, T.Allanzarov ma’lum bir san’atkor haqida bir marta ijodiy chizgi yozdimi, shu bilan o‘sha ijodkorni nazaridan chetda qoldirib qo‘ymaydi, balki ma’lum yillar o‘tgandan so‘ng yana shu artist boshqa bir rakursda takroran qalamga oladi. Masalan, N.Davkarayev portreti uning 60-yilligi munosabati bilan yozilgan bo‘lsa, oradan yil o‘tib, “N.Davkarayev talantli dramaturg” nomi ostida yana shu aktyorning 70 yilligi munosabati bilan ijodiy chizgi yaratadi. O‘z-o‘zidan oradagi vaqt davomida erishilgan ijodiy yutuqlar ham sarhisob qilinadi. “Artistning kamoloti”da Reyimbay Seytovning bosib o‘tgan bosqichlari takroriy tarzda beriladi. “Sahnamiz bahodiri”portretida yana shu aktyorning haqiqiy professional darajadagi qiyofasi ochib beriladi.

“Urishdan keyingi yillardagi milliy rejissyorlar”ijodiy portretida Yuldash Mamutov va Yuldash Sharipovlarning ijodi haqida umumiy ma’lumotlar beriladi. “Berdaq”, «Suymaganga suykanma», «Aygul Abat» spektakllariga ularning rejissyor sifatidagi izlanishlariga keng miqyosda to‘xtaladi. “Yigit bo‘ldik” portretida O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston xalq artisti Madreyim Matchanov ijodiga bag‘ishlab, Moskva shahrida Lunacharskiy nomli teatr sanati institutida birgalikda o‘qigan davrlarni eslab, uning aktyorlik mahoratini yozadi. Teatrshunos olim turli san’at turlarining yirik vakillari haqida ijodiy portretlar yaratishdan tolmaydi. Masalan“Ayqulash” raqs ansambli haqida yozar ekan Yelizaveta Petrosova tuzgan bu raqs ansambli hususida so‘z yuritsa, “Rus teatri ta’siri bilan” maqolasida “Tong nuri” truppasi tashkilotchisi Zarip Qasimov haqida fikr yuritiladi. Turli millat vakillarining qoraqalpoq sahna san’atiga ta’siri borasida ham tegishli san’atkorlarga ijodiy portretlar taqdim etganlar. “A.N.Ostrovskiy va qoraqalpoq teatri” portretona chizgilari shular qatoriga kiradi. T.Allanazarov tomonidan yaratilgan ijodiy portret shaklidagi ishlar san’at va madaniyat olamidagi yirik shaxslar merosi yashab qolishiga yana bir manba bo‘lib xizmat qilib qoladi.

Muammoli maqolalar: O‘z xalqini sevgan, uning ertangi kunini o‘ylagan, kelajagining yana-da porloq bo‘lishini istagan har bir mutaxassis o‘zi tanlagan sohasining muammoli jihatlarini o‘rganmasdan, unga yechim topmasdan qolmaydi. T.Allanazarovning asl kasbi rejissyor ekanligini nazarda tutsak, “Qoraqalpoq teatrida milliy rejissuraning shakllanishi”

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

(Nukus, “Bilm” nashriyoti, 1996-yil), “K.S.Stanislavskiy va teatr madaniyati”(“Amudarya”, 1963-yil, 3-son, 106-119 betlar) maqolalarini ana shunday ishlar qatoriga kiritish mumkin. Aynan birinchi kitobda rejissuraning rivojlanishi borasida o‘ziga xosliklar va yuzaga kelgan kamchiliklarborasida so‘z borsa, ikkinchi maqolada esa K.S.Stanislavskiy kim bo‘lgani, va uning qoraqalpoq teatriga ta’siri haqida aniq faktlar bilan daliyllab o‘tadi.U teatrshunos sifatida ham muammoli maqolalar yaratdi.

Uning “Iskusstvo xalq doretpesi” maqolasida (mudarya, 1963, 3 son, 106 bet), teatrshunoslar haqida shunday deydi: avvalo qanday bo‘lishi, respublikada teatr tanqidchiligining ahvoli, vazifalari, bu sohani yaxshilash borasidagi fikr-mulohazalar o‘rinolgan. Kezi kelganda shuni aytish kerak “... teatr ilmi bilan teatr tanqidchiligini bir-biridan ajratib turuvchi g‘ov yo‘q. Bizda qariyb barcha teatrshunos olimlar teatr tanqidchiligi bilan shug‘ullanadilar. Umuman, teatr jamoalarining kundalik hayotini kuzatish, ijodkorning rejalari va intilishlaridan xabardor bo‘lish, ba’zan yangi spektakl yaratilishi jarayonida maslahat berish, badiiy kengash yig‘ilishlari va muhokamalarida ishtirok etish, taqriz, ijodiy portret va obzor maqolalar yozish, munozaralarda qatnashish teatrshunos olimni tanqidchi sifatida namoyon etibgina qolmasdan, unga ilhom, kuch-quvvat bag‘ishlaydi, teatr tarixini yana-da chuqurroq idrok va tadqiq etishga yo‘l ochadi. Bilimi va ilmi kuchli tadqiqotchining nainki tarixiy yoki nazariy kitoblari, balki tanqidiy chiqishlari ham teran, saviyali va ta’sirchan bo‘ladi. Teatrshunoslarning ilmiy va tanqidiy asarlari faqat olimlar yoki oddiy kitobxon uchungina yozilmaydi. Ular ayni choqda sahna ijodkorlari uchun yaratiladi. Teatr xodimlari bunday ilmiy vatanqidiy ishlar tufayli faoliyatlariga obyektiv baho berib, kelgusi rejalarini to‘g‘ri belgilab olish imkoniga ega bo‘ladilar". Qahramonimizning ushbu fikrlari bugungi kunimiz uchun ham nihoyatda qadrlidir. Shu o‘rinda bir misol keltirishni joiz deb bildim.

Poytaxtimizdagi taniqli teatr maskanlaridan birida yangi sahna asarining jamoatchilik ko‘rigi o‘tkazilayotgan bir paytda, taniqli teatrshunoslardan biri o‘sha spektakl bo‘yicha o‘zining qimmatli fikrlarini bildirmoqda. Men esa tasodifan teatr ijodiy jamoasining orasida o‘tirib qolgan ekanman. Shu paytda mashhur teatr aktyorlarimiz o‘rtasida “pichir-pichir” ovozlar chiqa boshladi. “Bu gaplardan nima foyda?”, “Baribir spektaklni sahnaga qo‘yishda davom etaveramiz-ku”, “Gapni kaltaroq qilsangizchi-a?” deya aniq eshitilib turgan so‘zlardan yuragimni allanechuk hislar qamrab oldi. Yirik teatrshunos olimlar jon kuydirib o‘sha spektakl sifatining yaxshilanishi, qolaversa shu teatr jamoasining ijodiy obro‘si tushib ketmasligi yo‘lida fikr bildirsayu, aktyorlar tomonidan ushbu munosabatning noto‘g‘ri “hazm qilinishi” hech qanday kasbiy me’yorlarga to‘g‘ri kelmaydi albatta. Aslida teatr aktyor va rejissyorlari teatrshunos-tanqidchini o‘ziga raqib emas, do‘st, yelkadosh sifatida qabul qilishlari lozim. T.Allanazarov muammoli maqolalarining ustuvorligi ham shundaki, ularda ko‘tarilgan mavzular ma’lum davr uchungina emas, har bir davr uchun muhimligini yo‘qotmaydi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. T.Allanazarov «Teatr ham dramaturgiya», Karakalpakstan nashriyoti-1982 yil
2. T.Allanazarov «Qoraqalpoq teatrida milliy rejissuraning shakllanishi" Nukus, "Bilm" nashriyoti, 1996-yilT.Allanazarov, jurnal Amudarya, 1961 j, № 1
3. T.Allanazarov, jurnal Vestnik, 1963 j, №4
4. T.Allanazarov, jurnal Amudarya", 1964 j, №11
5. T.Allanazarov, jurnal Amudarya", 1964 j, №11
6. T.Allanazarov, jurnal Amudarya", 1965 j, №6
7. G.Raxmanova «Sanat ilmiga baxshida umr», jurnal Teatr -2023 yil 1-son

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kopjursin Allanazarov**, O'zDSMI Nukus filiali o'qituvchisi, [**Купджурсин Алланазаров**, Нукусский филиал Узбекского государственного института художественной культуры преподаватель], [**Kopjursin Allanazarov** , Nukus branch of Uzbekistan State Institute of Arts and culture,teacher]; manzil: 230101, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Nukus shahri, Qoraqalpog'iston ko'chasi, **Telefon:** +998612242902

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# MUHIDDIN QORI - YOQUBOVNING IJODIY YO‘LI VA O‘ZBEK OPERA SAN’ATIDAGI O‘RNI: ILMIY TAHLIL

© M. E. Ismoilova[1]✉

[1] Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Qashqadaryo, O'zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: ushbu maqola o‘zbek vokal va opera san’atining eng muhim va poydevor shaxslaridan biri – birinchi o‘zbek bariton xonandasi, “Turkiston xalq xonandasi” (faxriy unvonini sohibi 1923) va “O‘zbekiston birinchi xalq xonandasi” (faxriy unvonlari sohibi 1929) Muhiddin Qori-Yoqubov (1896–1957)ning ijodiy yo‘lini ilmiy-san’atshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Uning faoliyati XX asr boshlarida o‘zbek musiqiy madaniyatining milliy va Yevropa vokal maktablari sinteziga asoslangan yangi bosqichini boshlab berganligi asosiy e’tibor markazida turadi.

**MAQSAD**: maqola quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

1) M.Qori-Yoqubovning 1920–1940-yillardagi Moskvadagi chiqishlari va ularning o‘zbek vokal san’atiga ta’sirini ko‘rsatish;

2) uning vokal texnikasining o‘ziga xosligi – tabiiy kuchli bariton, chuqur “opera nafasi” va milliy an’ana bilan Yevropa uslubining uyg‘unligini tahlil qilish;

3) Xususan, A.Kozlovskiyning “Ulug‘bek” (1942) operasidagi Ulug‘bek partiyasini ijodiy cho‘qqi sifatida baholash;

4) xonandaning tashkilotchilik faoliyati (birinchi o‘zbek opera studiyasi, filarmoniya, musiqali teatrlar) orqali milliy opera san’atining institutsional poydevorini yaratganligini asoslab berish.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqotda asosiy manba sifatida davriy arxiv hujjatlari, 1920–1940-yillardagi konsert dasturlari, zamondoshlar xotiralari (V. Meyerxoyld, A. Lunacharskiy, V. Mayakovskiy va boshqalar fikrlari), shuningdek, ilmiy monografiyalar (L. Avdeeva, T. Yuldashbayeva va boshqalar) ishlatilgan. Tahlil uslubiy jihatdan tarixiy-xronologik, qiyosiy-san’atshunoslik va biografik yondashuvlarga asoslanadi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: M.Qori-Yoqubov 1921–1924-yillarda Moskva sahnasida (Kolonnali zal, Konservatoriya Katta zali, Butunrossiya qishloq xo‘jaligi ko‘rgazmasi) V. Nejdanova, Ye. Geltser, V. Kriger, I. Igumnov kabi rus san’at yulduzlari bilan bir sahnada chiqib, o‘zbek vokal san’atini birinchi marta xalqaro darajada tanitdi. Uning ovozi – kuchli, yumshoq, barcha registrlarda mutanosib bariton – “yevropacha uslub” deb atalgan texnikani milliy Farg‘ona xonandalik an’anasi bilan muvaffaqiyatli uyg‘unlashtirdi. Bu uslub o‘zbek vokal madaniyatida yangi davr ochdi va keyingi avlod xonandalarga ta’sir ko‘rsatdi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Eng muhim ijodiy yutuq – 1942-yilda yaratilgan “Ulug‘bek” operasidagi bosh rol ijrosi bo‘ldi. Ushbu partiyada M.Qori-Yoqubov vokal mahorati (barqaror tembr, chuqur nafas, intonatsion tozalik) bilan sahnaviy aktyorlikni (tarixiy shaxs psixologik chuqurligi, milliy o‘zlik ifodasi) birlashtirib, o‘zbek opera san’atida “milliy qahramon obrazi”ning klassik namunasini yaratdi. Rol zamondoshlar tomonidan “betakror”, “yetuk ijodiy ish” va “buyuk olimga qo‘yilgan eng ulug‘ haykal” deb baholangan.

Xonanda bir vaqtning o‘zida pedagog va tashkilotchi sifatida Moskva konservatoriyasi qoshidagi birinchi o‘zbek opera studiyasini (1935) tashkil qilib, o‘nlab yosh iste’dodlarni tayyorladi; O‘zbekiston filarmoniyasiga asos soldi, milliy opera teatrining dastlabki spektakllarida solist, rejissyor va aktyor sifatida ishtirok etdi.

**XULOSA:** Muhiddin Qori-Yoqubov faoliyati o‘zbek vokal-sahnaviy san’atining professional va institutsional shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. U birinchi o‘zbek bariton xonandasi, milliy opera studiyasi asoschisi, “Ulug‘bek” operasidagi Ulug‘bek obrazi ijrochisi sifatida o‘zbek musiqiy madaniyatini nafaqat mahalliy, balki xalqaro miqyosda yuksak darajaga ko‘tardi. Uning ijodi milliy an’ana va Yevropa vokal maktabi sintezining eng yorqin namunasi bo‘lib, o‘zbek opera san’ati tarixida muhim bosqichni belgilab berdi va keyingi avlodlar uchun bebaho meros qoldirdi.

**Kalit so'zlar**: Muhiddin Qori-Yoqubov, birinchi o‘zbek baritoni, o‘zbek opera san’ati, Ulug‘bek operasi, yevropa vokal maktabi, milliy an’ana va sintez, o‘zbek opera studiyasi, o‘zbek filarmoniyasi, o‘zbek musiqiy teatri tarixi, vokal.

**Iqtibos uchun**: Ismoilova E.M. Muhiddin Qori Yoqubovning ijodiy yo‘li va o‘zbek opera san’atidagi yo‘li: ilmiy tahlil. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.483–493.

## ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ МУХИДДИНА КАРИ-ЯКУБОВА И ЕГО МЕСТО В УЗБЕКСКОМ ОПЕРНОМ ИСКУССТВЕ: НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ

© М.Э. Исмаилова[1]✉
[1] Шахрисабзский государственный педагогический институт, Кашкадарья, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: статья посвящена научному и искусствоведческому анализу творческого пути одного из основоположников узбекского вокального и оперного искусства – первого узбекского баритона, народного певца Туркестана (1923) и первого народного певца Узбекистана (1929) Мухитдина Кари-Якубова (1896–1957). Основное внимание уделяется его роли в открытии нового этапа узбекской музыкальной культуры начала XX века, основанного на синтезе национальных и европейских вокальных школ.

**ЦЕЛЬ**: статья ставит следующие задачи:

1) показать выступления М. Кари-Якубова в Москве 1920–1940-х годов и их влияние на узбекское вокальное искусство;

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2) проанализировать уникальность его вокальной техники – мощный природный баритон, глубокое «оперное дыхание» и гармоничное сочетание национальной традиции с европейским стилем;
3) оценить партию Улугбека в опере А. Ф. Козловского «Улугбек» (1942) как творческую вершину артиста;
4) обосновать его вклад как организатора (создателя первой узбекской оперной студии, филармонии, музыкальных театров) в формирование институциональных основ национального оперного искусства.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в качестве основных источников использованы архивные документы, программы концертов 1920–1940-х годов, воспоминания современников (В. Э. Мейерхольд, А. В. Луначарский, В. В. Маяковский и др.), а также научные монографии (Л. Авдеева, Т. Юлдашбаева и др.). Анализ проводится с использованием историко-хронологического, сравнительно-искусствоведческого и биографического подходов.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в 1921–1924 годах М. Кари-Якубов выступал на московских сценах (Колонный зал, Большой зал Консерватории) вместе с В. Неждановой, Е. Гельцер, В. Кригер, И. Игумновым и другими звёздами русского искусства, впервые представив узбекское вокальное искусство на международном уровне. Его голос – мощный, мягкий, равномерный во всех регистрах баритон – успешно соединил так называемый «европейский стиль» с ферганской народной традицией хафизов, открыв новую эпоху в узбекской вокальной культуре.

Вершиной творчества стала партия Улугбека в одноимённой опере 1942 года. В этой роли Кари-Якубов объединил вокальное мастерство (устойчивый тембр, глубокое дыхание, интонационная чистота) и актёрское искусство (психологическая глубина исторического персонажа, национальная идентичность), создав классический образ «национального героя» в узбекской опере. Современники называли исполнение «неповторимым», «зрелым творческим трудом» и «самым величественным памятником великому учёному».

Одновременно как педагог и организатор он основал в 1935 году при Московской консерватории первую узбекскую оперную студию, подготовил десятки молодых талантов, стал основателем Узбекской филармонии, солистом, режиссёром и актёром первых национальных музыкальных театров.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: творчество Мухитдина Кари-Якубова сыграло решающую роль в профессиональном и институциональном становлении узбекского вокально-сценического искусства. Как первый узбекский баритон, основатель национальной оперной студии и исполнитель партии Улугбека он поднял узбекскую музыкальную культуру на международный уровень. Его искусство стало ярчайшим примером синтеза национальной традиции и европейской вокальной школы, определило важный этап в истории узбекской оперы и оставило бесценное наследие для последующих поколений.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Ключевые слова**: Мухиддин Кари-Якубов, первый узбекский баритон, узбекское оперное искусство, опера «Улугбек», европейская вокальная школа, национальная традиция и синтез, узбекская оперная студия, узбекская филармония, история узбекского музыкального театра, вокал.

**Для цитирования**: Исмаилова М. Э. Творческий путь мухиддина кари-якубова и его место в узбекском оперном искусстве: научный анализ // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 483–493.

## THE CREATIVE PATH OF MUHIDDIN QORI-YOQUBOV AND HIS ROLE IN UZBEK OPERA ART: A SCIENTIFIC ANALYSIS

© Makhbuba E. Ismoilova[1]✉
[1]Shahrisabz State Pedagogical Institute, Kashkadarya, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: the article is devoted to a scholarly and art-historical analysis of the creative career of one of the founders of Uzbek vocal and operatic art—Muhiddin Kari-Yakubov (1896–1957), the first Uzbek baritone, People's Singer of Turkestan (1923), and the first People's Singer of Uzbekistan (1929). Primary attention is focused on his role in inaugurating a new stage in early 20th-century Uzbek musical culture, founded on the synthesis between national and European vocal schools.

**AIM:** the article pursues the following objectives:

1) to examine M. Kari-Yakubov's performances in Moscow during the 1920s–1940s and their impact on the development of Uzbek vocal art;

2) to analyse the uniqueness of his vocal technique—a powerful natural baritone, profound "operatic breathing" and harmonious fusion of national tradition with European style;

3) to evaluate the role of Ulugbek in A. F. Kozlovsky's opera Ulugbek (1942) as the artistic pinnacle of the performer;

4) to substantiate his contribution as an organiser (founder of the first Uzbek opera studio, the Uzbek Philharmonic, and national musical theatres) to the establishment of the institutional foundations of national operatic art.

**MATERIALS AND METHODS**: the primary sources include archival documents, concert programmes from the 1920s–1940s, memoirs of contemporaries (V. E. Meyerhold, A. V. Lunacharsky, V. V. Mayakovsky, and others), as well as scholarly monographs (L. Avdeeva, T. Yuldashbayeva, et al.). The analysis employs historical-chronological, comparative art-historical, and biographical approaches.

**DISCUSSION AND RESULTS**: Between 1921 and 1924, M. Kari-Yakubov performed on Moscow stages (Column Hall of the House of Unions, Great Hall of the Moscow Conservatory) alongside leading figures of Russian art such as V. Nezhdanova, E. Geltser, V. Kriger, and I. Igumnov, thereby introducing Uzbek vocal art to the international arena for the first time. His voice—a powerful, mellow, and evenly balanced

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

baritone across all registers—successfully merged the so-called “European style” with the Fergana folk tradition of khafiz singers, thus ushering in a new era in Uzbek vocal culture.

The pinnacle of his career was the title role in the 1942 opera Ulugbek. In this part, Kari-Yakubov combined vocal mastery (stable timbre, profound breath support, intonational purity) with dramatic artistry (psychological depth of the historical figure and national identity), creating a canonical image of the “national hero” in Uzbek opera. Contemporaries described the performance as “unique,” “a mature creative achievement,” and “the most majestic monument to the great scholar.”

Simultaneously, as a pedagogue and organiser, he established in 1935 the first Uzbek opera studio at the Moscow Conservatory, trained dozens of young talents, founded the Uzbek Philharmonic, and served as soloist, director, and actor in the first national musical theatres.

**CONCLUSION:** the creative legacy of Muhiddin Kari-Yakubov played a decisive role in the professional and institutional formation of Uzbek vocal and stage art. As the first Uzbek baritone, founder of the national opera studio, and performer of the role of Ulugbek, he elevated Uzbek musical culture to the international level. His art represents the most vivid example of the synthesis between national tradition and the European vocal school, defined a crucial stage in the history of Uzbek opera, and left an invaluable heritage for subsequent generations.

**Keywords**: Muhiddin Kari-Yakubov, the first Uzbek baritone, Uzbek opera art, the opera Ulugbek, European vocal school, national tradition and synthesis, Uzbek opera studio, Uzbek philharmonic, history of Uzbek musical theatre, vocal

**For citation**: Makhbuba E.Ismoilova. (2025) the creative path of muhiddin qori-yoqubov and his role in uzbek opera art: a scientific analysis, // Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 483–493. (In Uzbek).

**O‘**zbek musiqiy madaniyati XX asr boshlarida milliy va yevropa san’at maktablarining sintezi asosida yangi bosqichga ko‘tarildi. Bu jarayonda Muhiddin Qori-Yoqubov (1896–1957) kabi shaxslarning roli muhim edi. U o‘zbek vokal va opera san’atining asoschilaridan biri sifatida tanilgan bo‘lib, birinchi o‘zbek baritoni, Turkiston xalq xonandasi (1923) va O‘zbekiston birinchi xalq xonandasi (1929) unvonlariga ega bo‘ldi. Ushbu tadqiqot Qori-Yoqubovning ijodiy faoliyatini, uning Moskva sahnasidagi chiqishlari, vokal texnikasi, opera repertuaridagi yutuqlari va tashkilotchilik hissasini ilmiy va san’atshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganadi. Maqsad – uning o‘zbek vokal-sahnaviy san’atining shakllanishidagi o‘rnini baholash va milliy madaniyatning xalqaro miqyosda targ‘ib etilishidagi rolini aniqlash. Tadqiqotda arxiv hujjatlari, zamondoshlar xotiralari (V. E. Meyerxoyld, A. V. Lunacharskiy, V. V. Mayakovskiy) va ilmiy manbalar (T. Yuldashbaeva, L. Avdeeva) asosida tarixiy-xronologik va qiyosiy san’atshunoslik usullari

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

qo‘llaniladi. Ushbu yondashuv Qori-Yoqubovning san’atini nafaqat ijrochi, balki pedagog va madaniy institutlar asoschisi sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi.

M. Qori-Yoqubov 1896-yilda tug‘ilgan[1]. Uning san’atdagi o‘rni tezda e’tirof etildi va 1921-yilda mashhur rus teatr rejissyori V. E. Meyerxoyld tomonidan o‘zining san’ati bilan tanishtirilgan. Shu davrda, A. V. Lunacharsky bilan uchrashgan Qori-Yoqubovning nomi tezda Moskvada va uning atrofida mashhur bo‘la boshladi. 1923-yil 6-aprelda Moskva konservatoriyasining katta zalida san’at yuqori o‘quv yurtlarining kechasi tashkil etilgan. Bu kechada Qori-Yoqubov o‘zining san’ati bilan dunyo tanigan mashhur san’atkorlar bilan birga sahnaga chiqqan. V. E. Meyerxoyld, V. V. Mayakovskiy, professor I. I. Igumnov kabi taniqli shaxslar bilan birgalikda san’ati to‘g‘risida fikrlar bildirgan. 1923-yil 17-aprelida Kolonnali zalda bo‘lib o‘tgan konsertda Qori-Yoqubov rus vokal maktabining taniqli vakillari bilan birga chiqish qilgan. Bu chiqishlar san’atkor uchun juda katta e’tirof va mashhurlik olib keldi. Shuningdek, 1924-yilda Kolonnali zalda bo‘lib o‘tgan Sharq kechasida Qori Yoqubov musiqiy-teatr san’ati vakillari — xonanda V. Nejdanova, balerinlar E. Gel’tser va V. Kriger bilan sahnaga chiqqan. Shu tarzda, Qori-Yoqubov o‘zining san’ati orqali Rossiya va O‘zbekistonning eng yaxshi san’atkorlari bilan hamkorlik qildi.

Xonandaning Moskvadagi chiqishlari, ayniqsa, 1923-yilda tashkil etilgan Butunrossiya qishloq xo‘jaligi ko‘rgazmasi doirasidagi konsertlari katta muvaffaqiyatga erishdi. Ko‘p millatli san’at yutuqlarining ilk ko‘rigida o‘zbek musiqachilari, xonandalari va raqqosalaridan iborat muhim bir guruh ishtirok etdi. Turk respublikasi Markaziy Qo‘mitasi M. Qori-Yoqubovning konsert faoliyatini yuqori baholab, unga 1923-yilda birinchi san’atkor sifatida “Turkiston xalq xonandasi” faxriy unvonini berdi. (1929-yilda O‘zbekiston Xalq maorifi komissariati Sovnarkom va O‘zsovprof bilan kelishuv asosida “O‘zbekiston birinchi xalq xonandasi” unvonini M. Qori-Yoqubovga taqdim etdi, u shu paytgacha “Turkiston xalq xonandasi” unvoniga ega edi.) Bu uning xizmatlari va ijrochilik faoliyatining jamoat tomonidan e’tirof etilishining ifodasi edi. Ijodkor bu davrga kelib musiqali teatr san’atkori sifatida to‘liq shakllanib ulgurgan edi va vokal hamda sahna san’atini barobar darajada egallagan edi. U “Halima” asarida Ne’mat roli va “Farhod va Shirin” asarida Farhod roli bilan sahnaga chiqib, o‘zining iste’dodli xonanda sifatidagi obro‘sini yanada mustahkamladi va katta teatr sahnasi talablariga to‘la javob bera olishini ko‘rsatdi. Uning ajoyib tashqi ma’lumotlari, baland va kelishgan qomati sahnaviy tashqi ko‘rinish talablariga mos kelib, artist sahnada o‘zini erkin va tabiiy holda tuta olar edi. Artistning ovozi — kuchli va erkakona bariton bo‘lib, juda yoqimli va go‘zal tembrga ega edi. Tabiatan mukammal joylashgan bu ovoz zo‘riqishsiz, yumshoq va to‘liq bo‘lib, tinglovchilarni o‘zining go‘zalligi va xonandalik madaniyati bilan lol qoldirardi. Shu bilan birga, 1930-yillarda vokal ijrochiligi vazifalarini anglashda muhim o‘zgarishlar yuz bergan bir paytda, xonandaning ovozi atrofida ko‘plab muhokamalar kuzatildi. Qori-Yoqubovning

[1] Qori — odatda Qur’on tilovat qiluvchi kishiga beriladigan unvon. Qur’on tilovati musiqiy ohangda, ya’ni nafas va ohang bilan o‘qilishi talab etiladi.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

“yevropacha uslub”da xonandalik qilishi, ya’ni ovozi chuqur “opera nafasi”ga asoslanib, barcha registrlarda teng va mutanosib yangroqligi uni mashhur xonandalar, masalan, Mulla To‘ychi yoki Domla Halim Ibodov uslubidan farqli qilib ko‘rsatardi. “Shu munosabat bilan Qori-Yoqubovning xonandalik uslubi o‘zlashtirilganmi (masalan, u buni rus xonandalarining biridan o‘rgangan bo‘lishi mumkinmi), yoki bu uning tabiiy iste’dodi natijasida Farg‘ona xalq xonandalik madaniyati asosida shakllanganmi degan savol yuzaga kelardi.”

M. Qori-Yoqubovning xonanda sifatida paydo bo‘lishi O‘zbek vokal madaniyati tarixida yangi va progresiv bosqichni boshlab berdi. Uning san’ati, o‘zbek vokal madaniyatida tabiiy va muhim o‘zgarishlarga olib keldi. Qori- Yoqubov o‘zbek xonandalari orasida yangi, ifodali ovoz vositalarini taqdim etgan birinchi san’atkor sifatida ajralib turadi. Har bir ijrochi o‘ziga xos ijro uslubini topishga intiladi, va bu an’anaviy ravishda o‘tgan asrning buyuk o‘zbek xonandalari uchun ham xos bo‘lgan xususiyatdir. Biroq, faqat ozgina ta’lim va mahorat xonandalik uslubining o‘ziga xosligini belgilaydi. Ovoz o‘zining tabiiy xususiyatlariga ega bo‘lsa-da, asosan ijrochilik mahorati va ovoz imkoniyatlarini oqilona boshqarish san’ati muhim o‘rin tutadi. M. Qori-Yoqubovning ovozi, uning chuqur “opera” nafasiga asoslangan ijrosi bilan ajralib turadi. Bu, albatta, uning fiziologik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Qori-Yoqubov nafaqat o‘z ovozining tabiiy imkoniyatlarini, balki uni yanada boyitish uchun ijro uslubini mukammal tarzda rivojlantirgan san’atkor edi. Uning ijrosidagi opera nafasini tushunish va uni samimiy ifodalash - bu o‘ziga xos vokal san’ati sifatida tarixda o‘z o‘rnini egalladi. M. Qori-Yoqubovning vokal ijrochiligi nafaqat o‘zbek vokal san’ati uchun yangi bosqichni boshlab berdi, balki u zamonaviy "yevropacha uslub"ning shakllanishiga ham katta ta’sir ko‘rsatdi. Uning ovozi, baland, kuchli va aniq baritondan iborat bo‘lib, tabiiy tembrga ega edi. M. Qori-Yoqubovning ovozida yumshoq ohanglar mavjud bo‘lib, bu uning ijro texnikasining noyobligini ta’minladi.

Uning sahnadagi faoliyati O‘zbekiston musiqiy madaniyatini yangi bosqichga olib chiqdi. U o‘zining vokal va sahna san’atidagi yuksak mahorati bilan bir nechta tarixiy bosqichlarni bosib o‘tdi. M. Qori-Yoqubovning san’ati, o‘zining so‘nggi natijalariga ko‘ra, o‘zbek musiqasini nafaqat o‘zbekistonlik tomoshabinlarga, balki butun dunyoga tanitishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Uning san’ati xalqning qalbiga chuqur kirib borib, uning hissiyotlarini va ruhini aks ettirdi, va shu bilan birga O‘zbek vokal san’atining mustahkam poydevorini yaratdi. M. Qori-Yoqubovning ijodi hozirgi kunga qadar o‘zining ta’sirini saqlab qolmoqda. Ulug‘bek roli xonanda ijodidagi eng muhim cho‘qqilardan biri bo‘ldi va bu uning uzoq yillar davomida shakllangan puxta ijodiy mehnatining yorqin samarasi edi. Ushbu partiyada uning vokal mahorati va sahnaviy iste’dodi to‘liq namoyon bo‘lib, tomoshabinlar tomonidan katta hayajon va muvaffaqiyat bilan kutib olindi. Ko‘pchilik uning obrazni chuqur his etishi, Ulug‘bekning ichki dunyosini to‘la ochib berishi va ovozining o‘ziga xos maftunkor tarovati bilan yurakdan taassurot qoldirganini alohida e’tirof etgan. Qori-Yoqubov o‘zining betakror san’atkorlik qobiliyati bilan Ulug‘bek


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

obrazida o‘z xalqi farzandining jasorati va olijanobligini, inson sha’ni va ulug‘vorligini, shuningdek, uning kuch-g‘ayrati va favqulodda iste’dodini yuksak darajada aks ettirdi.

Shu tariqa, u bu rol orqali buyuk gumanist olimga munosib “eng ulkan haykal” yaratdi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Ulug‘bek obrazi uning ijodiy faoliyatida nafaqat vokal va sahnaviy mahoratning tantanasi, balki uning o‘z tarixi va madaniyatiga chuqur muhabbat va ehtiromining ifodasi bo‘ldi. Bu ijro o‘zbek opera san’ati tarixida muhim sahifa sifatida yodda qoldi.

“Ulug‘bek partiyasi — M. Qori-Yoqubovning “betakror” rollaridan biri bo‘lib, uning yetuk ijodiy ishidir. Ushbu rolning ijrosi uning vokal va sahnaviy mahoratining tantanasi bo‘ldi va tinglovchilar orasida g‘ayrioddiy muvaffaqiyat qozondi. Tinglovchilar xonandaning obraz mohiyatini chuqur anglashini va uning ovozining esda qolarli jozibasi bilan uyg‘unligini alohida ta’kidlashdi. Qori-Yoqubov o‘zining betakror iste’dodi bilan Ulug‘bek obrazida o‘z xalqining jasur farzandini — inson sha’ni, ulug‘vorligi, kuch-g‘ayrati va iste’dodini ko‘rsatdi va shu orqali “buyuk olimga eng ulug‘ haykal qo‘ydi”.[1] Berilgan matnda Muhiddin Qori-Yoqubovning opera san’atidagi muhim ijodiy yutuqlaridan biri – A. F. Kozlovskiyning “Ulug‘bek” operasidagi Ulug‘bek partiyasi haqida so‘z yuritiladi. Ushbu izohda matnning ilmiy va san’atshunoslik nuqtayi nazaridan talqini va uning musiqiy-teatr kontekstidagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

“Ulug‘bek” operasi 1942-yilda yaratilgan bo‘lib, XV asrning mashhur olimi va davlat arbobi Muhammad Tarag‘ay Ulug‘bekning faoliyatiga bag‘ishlangan. Qori-Yoqubovning ushbu partiyadagi ijrosi uning vokal va sahnaviy mahoratining yuksak namunasi sifatida tarixda mustahkam o‘rin egallaydi. “Betakror” sifati uning o‘ziga xos ijro uslubi – Yevropa vokal maktabiga yaqin bo‘lgan texnika va milliy an’analarning uyg‘unligi bilan bog‘liqdir. Bu rol uning “yetuk ijodiy ishi” sifatida baholanishi uning uzoq yillik tajribasi va professional rivojlanishining samarasi ekanligini ko‘rsatadi. Ilmiy nuqtayi nazardan, bu baho xonandaning vokal diapazoni, intonatsion tozaligi va sahnadagi emotsional ta’sirchanlik kabi jihatlarining yuksak darajada namoyon bo‘lganini anglatadi.

Ulug‘bek partiyasida Qori-Yoqubovning vokal mahorati uning ovozining tabiiy jozibasi – barqaror bariton tembri va uning sahnaviy ifoda vositalari bilan mukammal uyg‘unligida namoyon bo‘lgan. Opera ijrosida vokal texnikasi bilan birga aktyorlik qobiliyati muhim o‘rin tutadi, va bu rolda xonanda tarixiy shaxsning ichki dunyosini ochishda yuksak mahorat ko‘rsatgan. Ushbu “tantana” opera san’atida vokal va sahnaviy elementlarning sintezi orqali tomoshabinlarda chuqur estetik va emotsional taassurot uyg‘otish qobiliyatini ifodalaydi. Tinglovchilar tomonidan rolning muvaffaqiyat bilan qabul qilinishi uning madaniy va ijtimoiy ahamiyatini ko‘rsatadi. Bu muvaffaqiyatning asosida xonandaning obraz mohiyatini chuqur anglashi va uning vokal ifodasidagi samimiylik yotadi. Ulug‘bek obrazi – faqat tarixiy shaxs emas, balki o‘z xalqining ma’naviy va intellektual kuch-qudrati ramzi sifatida talqin qilingan. Tinglovchilarning ushbu ijroni “g‘ayrioddiy muvaffaqiyat” deb baholashlari uning mahalliy va umumiy Sharq madaniyati kontekstida rezonans uyg‘otganini ko‘rsatadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Qori-Yoqubovning Ulug‘bek obrazini yaratishdagi muvaffaqiyati uning vokal diapazoni va sahnaviy xarizma bilan birga, tarixiy shaxsning psixologik chuqurligini ochish qobiliyati bilan bog‘liq. “Ovozining esda qolarli jozibasi” xonandaning tembr boyligi, intonatsion to‘g‘riligi va emotsional ta’sir kuchiga ega ekanligini anglatadi. Bu jihatlar uning ijrosini texnik jihatdan mukammal qilibgina qolmay, tomoshabinlarda chuqur estetik taassurot qoldiradi. Mahoratli xonanda Ulug‘bek obrazida “o‘z xalqining jasur farzandi” sifatida inson sha’ni, ulug‘vorlik, kuch-g‘ayrat va iste’dod kabi qadimgi Sharq madaniyatida muhim sanalgan qadriyatlarni aks ettirgan. Ushbu talqin uning milliy o‘zlikni anglashi va uni sahna orqali ifodalashdagi yuksak mahoratini ko‘rsatadi. “Buyuk olimga eng ulug‘ haykal qo‘ydi”[2] iborasi metaforik ma’noda ishlatilgan bo‘lib, xonandaning Ulug‘bekning tarixiy va madaniy merosini sahna san’ati orqali mustahkamlashga qo‘shgan bebaho hissasini ifodalaydi. Ilmiy nuqtayi nazardan, bu ijro o‘zbek opera san’atida milliy qahramon obrazini shakllantirishda yangi bosqichni belgilagan.

Ulug‘bek partiyasi Qori-Yoqubov ijodidagi muhim cho‘qqi sifatida nafaqat uning vokal va sahnaviy mahoratining yuksak namunasi, balki o‘zbek opera san’atining milliy va umumiy Sharq madaniy kontekstidagi rivojiga qo‘shgan muhim hissasi sifatida baholanishi mumkin. Ushbu rol uning ijodiy merosining ajralmas qismi bo‘lib, o‘zbek musiqiy teatri tarixida mustahkam o‘rin egallaydi. Xonanda ijrosidagi o‘ziga xos uslub – Yevropa vokal maktabiga yaqin bo‘lgan texnika va ovozning tabiiy maftunkorligi uni boshqa xonandalardan ajratib turadi. Uning bolalikdan keskin tovushlarni yoqtirmasligi uning ijro uslubiga o‘ziga xos xususiyatlar olib kirgan bo‘lib, bu xususiyat san’atning taniqli vakillari tomonidan ham e’tirof etilgan. Moskvadagi P. I. Chaykovskiy nomidagi konservatoriya qoshida tashkil etilgan «O‘zbek opera studiyasi»dagi faoliyati esa uning ta’lim va kadrlar tayyorlashdagi muhim hissasini ko‘rsatadi. 1935 yilda ushbu studiyaga rahbarlik qilgan Qori-Yoqubov O‘zbekistondan kelgan yosh iste’dodlarning professional rivojlanishiga zamin yaratdi, bu esa keyinchalik milliy opera san’atining asosini tashkil etdi.

Opera ijodkorligida, ayniqsa, «Ulug‘bek» (1942) operasidagi Ulug‘bek roli uning eng yuksak ijodiy yutug‘i sifatida ajralib turadi. Bu rolda u vokal va sahnaviy mahoratning to‘liq namoyon bo‘lishi bilan birga, tarixiy shaxsning ichki dunyosini chuqur anglash va uni tomoshabinlarga ta’sirchan tarzda yetkazish qobiliyatini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, uning repertuari ma’lum sabablarga ko‘ra cheklangan bo‘lishiga qaramay, «Er-Targ‘in», «Bo‘ron», «Layli va Majnun», «Mahmud Tarobiy» kabi operalardagi ijrosi o‘zbek opera san’atining ilk bosqichlarida muhim iz qoldirdi. Qori-Yoqubovning filarmoniya rahbari sifatdagi faoliyati esa uning tashkilotchilik qobiliyati va musiqiy san’atni rivojlantirishga qo‘shgan hissasini yanada ko‘proq ochib beradi. Sog‘liq muammolari va yoshiga qaramay, u respublika musiqiy hayotidagi dolzarb masalalarni hal qilishga katta e’tibor bergan. Uning sahnaviy ijrosidagi kamchiliklar, agar mavjud bo‘lsa ham, uning yurakdan kuylashi va obrazlarning jonli ifodasi bilan to‘ldirilgan, bu esa uning san’atining tomoshabinlar qalbida chuqur iz qoldirishiga xizmat qilgan.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Umuman olganda, M. Qori-Yoqubovning ijodi o‘zbek musiqiy teatri va vokal san’atining rivojlanishida muhim bosqichni belgilab berdi. Uning Moskvadagi ta’lim jarayonidagi ishtiroki, opera repertuaridagi salmoqli ijrosi va filarmoniya faoliyati uni nafaqat sahna ustasi, balki madaniy merosning muhim saqlovchisi va rivojlantiruvchisi sifatida ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqot uning ijodiy merosini ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish va kelajak avlod san’atshunoslari uchun muhim manba sifatida xizmat qilish imkonini beradi. U Birinchi o‘zbek bariton xonandasi, birinchi o‘zbek musiqa, qo‘shiq va raqs ansamblining tashkilotchisi va rahbari. Moskva Davlat konservatoriyasi qoshidagi birinchi o‘zbek opera studiyasining asoschisi va rahbari. O‘zbekistondagi ilk musiqali teatrlarning tashkilotchisi, rejissyori va aktyori. O‘zbek opera teatrining dastlabki spektakllarida solist sifatida ishtirok etgan ilk aktyor va xonanda. Birinchi o‘zbek filarmoniyasiga asos solib unga rahbarlik qilgan. 1925-yilda Parijdagi Butunjahon dekorativ san’at ko‘rgazmasida ilk marotaba mukofotlarni qo‘lga kiritib, o‘zbek san’atini xorijda ilk bor targ‘ib qilgan o‘zbek xonandasi. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti farmoni bilan, 2000-yil Muhiddin Qori-Yoqubov “Buyuk xizmatlari uchun” ordeni bilan taqdirlangan.

Xulosa qilib aytganda, uning ijodiy faoliyati o‘tgan asrning 20-yillarida boshlanib, uning nafaqat o‘zbek xalq qo‘shiqlari, balki mashhur klassik asarlarni ham ijro etishdagi mahoratini ko‘rsatdi. U o‘zbek musiqasini uyg‘unlashtirish va uni yanada boyitish maqsadida Moskva Davlat konservatoriyasi qoshidagi birinchi o‘zbek opera studiyasini tashkil qildi, bu esa keyinchalik milliy opera san’atining asoslarini yaratishda katta turtki bo‘ldi. Muhiddin Qori-Yoqubovning vokal va sahnaviy ijodiy faoliyati O‘zbekiston musiqiy san’ati va opera teatri tarixida muhim o‘rin tutadi. Ushbu tadqiqotda Qori-Yoqubovning ijodiy yo‘li, uning Moskvadagi ta’lim jarayonidagi roli, opera repertuari va sahnaviy mahorati batafsil ko‘rib chiqildi. Tadqiqot natijalari uning o‘zbek vokal-sahnaviy san’atining shakllanishi va rivojlanishida asosiy figuralardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Ijodkorning ijodiy merosi o‘zbek vokal va opera san’atining professional shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. Uning Moskva sahnasidagi chiqishlari (1920–1940-yillar) milliy san’atni xalqaro miqyosga olib chiqdi, vokal texnikasi (chuqur opera nafasi va yevropa uslubi bilan milliy an’analarning sintezi) yangi standartlarni belgiladi, Ulug‘bek partiyasi (1942) esa milliy qahramon obrazini yaratishda klassik namuna bo‘ldi. Tashkilotchilik faoliyati – birinchi o‘zbek opera studiyasi (1935), filarmoniya va musiqiy teatrlarga asos solishi – milliy madaniyat institutlarining poydevorini mustahkamladi. Ushbu tadqiqot Muhiddin Qori-Yoqubovning san’atini o‘zbek musiqiy madaniyatining taraqqiyotida muhim bosqich sifatida tasdiqlaydi va kelgusida san’atshunoslik tadqiqotlarida chuqurroq tahlilga asos bo‘ladi. Uning merosi bugungi kunda ham o‘zbek san’atining ruhiy va estetik qiymatini saqlab, avlodlarga ibrat bo‘lib qolmoqda

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Юлдашбаева Т. Мастера узбекской оперной сцены. Ташкент, Г.Гуляма 1985, С. 84.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

2. Авдеева Л. Мухитдин Кари-Якубов. Документальная монография. Т., 1984, стр. 56.
3. Физическая энциклопедия Т.4. / Москва. изд-во «Большая Российская энциклопедия», 1994.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. (ЎзМЭ ) - Т.: Давлат илмий нашриёти. 2000.
5. Барвинская Е.М. Педагогические условия формирования вокального мастерства учителя музыки: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.08. Барвинская. Москва, 2009.
6. Материалы к истории узбекской музыки. Запис бесед с А. Султановым (Т. С. Вызго), М. Кузнетсовой (В. П. Дяченко). Фонд НИИИ УзССР.; Авдеева Л Мухитдин Кари-Якубов Документальная моография. Т., 1984
7. История узбекской советской музыки. (Ред. колл.: Т. С. Вызго и др.). Т. 1. Т., Изд. лит. и искусства им. Г. Гуляма. 1972.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ismoilova Mahbuba Elamonovna**, Shahrisabz davlat pedagogika instituti professori vazifasini bajaruvchisi, pedagogika fanlari nomzodi (P.f.n.) [**Исмоилова Махбуба Эламоновна**, и.о. профессора Шахрисабзского государственного педагогического института, кандидат педагогических наук (К.п.н.)], [**Mahbuba E. Ismoilova**, I changed it to Acting Professor of the Shahrisabz State Pedagogikal institute Candidate of Pedagogikal Sciences (P.Sc.)]; manzil: O`zbekiston, 180112, Qashqadaryo, Qarshi yumani, Nukrobod MFY, Ziyokor ko`chasi, 36-uy [адрес: Узбекистан, 180112, Кашкадарьинская область, Каршинский район, Нукрабадский МКП, улица Зиекор, 36], [address: Uzbekistan, 180112, Kashkadarya region, Karshi district, Nukrobod MFE, Ziyokor street, 36] https://orcid.org/0009-0008-2727-5238

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# BADIIY HUNARMANDCHILIK BUYUMLARIDA HAYVONLAR TASVIRINING AKS ETTIRILISHI

© M. Allliyarov[1]✉

[1] Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davl at universiteti, Nukus, Qoraqalpog‘iston Respublikasi

Annotatsiya

**KIRISH:** hayvonlar tasviri badiiy hunarmandchilik tarixida eng qadimgi va barqaror badiiy an’analardan biri hisoblanadi. Bu tasvirlar ibtidoiy jamiyat san’atidan boshlab, jez va temir davrlarida keng rivojlangan bo‘lib, hayvonlarni muqaddaslashtirish (totemizm) bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, Osiyo va Yevropa hududlarida shakllangan skif va saklar san’atida hayvon obrazlari dinamik harakat, kuch va ramziy ma’no bilan ajralib turadi. Janubiy Orolbo‘yi mintaqasida ham badiiy hunarmandchilik buyumlarida hayvon tasvirlari muhim o‘rin egallagan.

**MAQSAD:** ushbu maqolaning maqsadi badiiy hunarmandchilik buyumlarida hayvonlar tasvirining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari va ramziy mazmunini ilmiy jihatdan tahlil qilish, Janubiy Orolbo‘yi hududida topilgan arxeologik va amaliy san’at namunalari asosida ushbu tasvirlarning badiiy-estetik ahamiyatini ochib berishdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida Janubiy Orolbo‘yi hududidagi Tuproq qal’a, Jonpiq qal’a, Mizdakxon, Hayvon qal’a va boshqa yodgorliklardan topilgan badiiy metall, kulolchilik va zargarlik buyumlari asosiy manba sifatida o‘rganildi. Tadqiqotda tarixiylik, taqqoshlash, ikonografik va san’atshunoslik tahlili metodlaridan foydalanildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mintaqa hunarmandchilik buyumlarida baliq, kiyik, qush, sfinks va boshqa hayvonlar tasviri ramziy va uslublashtirilgan holda aks ettirilgan. Antik davrda hayvonlar realistik shaklda ifodalangan bo‘lsa, islom dini tarqalishi bilan ularning tasviri shartli va dekorativ ko‘rinishga o‘tgan. Baliq tasviri halollik, mo‘l-ko‘lchilik va hosildorlik ramzi sifatida, kiyik esa muqaddas hayvon timsolida keng qo‘llanilgan. Buyuk Ipak yo‘li orqali Sharq va G‘arb san’ati an’analari mintaqa hunarmandchiligiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan**.**

**XULOSA:** Janubiy Orolbo‘yi hududida yaratilgan badiiy hunarmandchilik buyumlaridagi hayvon tasvirlari yuksak badiiy-estetik va ramziy ahamiyatga ega bo‘lib, ular mintaqaning boy madaniy merosini aks ettiradi. Ushbu merosni ilmiy o‘rganish va zamonaviy hunarmandchilikda qo‘llash milliy san’at an’analarini rivojlantirish hamda ularni jahon miqyosida targ‘ib etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

**Kalit so‘zlar:** tasviriy san’at, badiiy hunarmandchilik, hayvon tasviri, muqaddaslashtirish, skiflar, saklar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Iqtibos uchun**: M.Alliyarov Badiiy hunarmandchilik buyumlarida hayvonlar tasvirining aks ettirilishi // Inter education& global study. 2025. Vol.3. №12. B.494–500.

# ИЗОБРАЖЕНИЕ ЖИВОТНЫХ В ИЗДЕЛИЯХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОМЫСЛОВ

© М. Аллияров[1]✉
[1]Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Нукус, Республика Каракалпакстан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** изображение животных является одной из древнейших художественных традиций в истории декоративно-прикладного искусства. Оно связано с культом животных и тотемизмом и получило широкое распространение в искусстве скифов и саков. В памятниках Южного Приаралья образы животных занимают значительное место в художественном ремесле.

**ЦЕЛЬ:** целью статьи является анализ происхождения, эволюции и символического значения изображений животных в художественных ремесленных изделиях Южного Приаралья на основе археологических и художественных источников.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в исследовании использованы археологические находки из памятников Топрак-кала, Джонпык-кала, Миздахкан и других. Применялись методы исторического, сравнительного, иконографического и искусствоведческого анализа.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты показали, что изображения рыб, оленей, птиц и мифических существ использовались как символы плодородия, святости и благополучия. В исламский период образы животных приобрели стилизованный и декоративный характер, однако традиция их изображения сохранилась в прикладном искусстве.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** художественные ремесленные изделия Южного Приаралья с изображениями животных представляют собой ценный пласт культурного наследия. Их научное изучение способствует сохранению и развитию национальных художественных традиций.

**Ключевые слова:** изобразительное искусство, художественное ремесло, изображение животных, сакральность, скифы, саки.

**Для цитирования**: М.Аллияров. Изображение животных в изделиях художественных промыслов // Inter education & global study.2025. Vol.3. №12. С. 494–500.

# REFLECTION OF THE IMAGE OF ANIMALS IN ARTISTIC HANDICRAFTS

© M. Alliyarov[1]✉
[1]Berdaq Karakalpak State University, Nukus, Karakalpakstan

Annotation

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**INTRODUCTION:** animal imagery is one of the oldest artistic traditions in decorative and applied arts, originating from primitive societies and closely associated with animal worship and totemism. This tradition was highly developed in the art of the Scythians and Sakas and played an important role in the artistic heritage of the South Aral Sea region

**AIM:** the aim of this article is to analyze the origin, development, and symbolic meaning of animal representations in artistic handicrafts, based on archaeological and artistic materials from the South Aral Sea region

**MATERIALS AND METHODS:** the study is based on artifacts from archaeological sites such as Toprak Kala, Jonpik Kala, and Mizdakhan. Historical, comparative, iconographic, and art-historical analysis methods were applied.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the findings show that animals such as fish, deer, birds, and mythical creatures were depicted as symbols of fertility, purity, and sacred power. With the spread of Islam, animal imagery became more stylized and decorative, yet it continued to exist in applied arts under symbolic forms

**CONCLUSION**: artistic handicrafts with animal imagery from the South Aral Sea region represent a high level of artistic and cultural development. Their study is essential for preserving traditional art forms and promoting national cultural heritage on a global scale.

**Keywords:** fine arts, artistic handicrafts, animal imagery, animal sanctification, Scythians, Sakas.

**For citation**: Muhammedyar Alliyarov (2025), Reflection of the image of animals in artistic handicrafts, Inter education & global study, vol.3 (12), p. 494–500.(In Uzbek).

---

**H**ayvonlarni tasvirlash usuli ibtidoiy jamiyat davri san’ati namunalaridagi usullardan biridir. Osiyo va Yevropaning qadimgi san’atida keng tarqalgan. Ayrim hayvonlar (kiyik, ot, ayiq va b.), ularning tana qismlari (ko‘z, bosh, shox va b.) tasvirlari, shu bilan birga, bir necha hayvonlar tasvirlaridan iborat murakkab kompozitsiyalarni yaratish san’ati jez davrida yuzaga kelgan, temir davrida keng tarqalgan.

Uslubning kelib chiqishi hayvonlarni muqaddaslashtirish bilan bog‘liq bo‘lib (totemizm), keyinchalik bu tasvirlar shartli bezak turlariga aylangan. Dastlabki san’at namunalari - mayda va mahobatli haykallar bu uslubning namunalaridir. Hayvonlarni tasvirlash usuli dastlab vositalar va ot abzallari bezagida, keyinroq zargarlik san’ati namunalarida ko‘plab uchraydi.

O‘rta Osiyoda hayvonlarni tasvirlash usuli mil. avv. 1 ming yillikda vujudga kelgan. Ayrim tadqiqotchilarning fikricha, eng rivojlangan davri skiflar, saklar davri san’ati hisoblanadi. Xususan, Eron va G‘arbiy Osiyo san’ati (Qora dengiz bo‘yidagi yunon san’ati) ta’sirida shakllangan skif madaniyatiga tabiatni nozik his qilish, hayvon shakli va harakatlarini aniq ifodalashga mohir bo‘lgan: ularda yirtqich hayvonlar va qushlar,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

hayratlanarli maxluqlar (grifonlar) tasviri ko‘p uchraydi. Metallarni o‘yib, quyib ishlash, yog‘och va suyak o‘ymakorligi, teri va kigizlardan quroq (applikatsiya) qilish usullari qo‘llanilgan. Milodiy I ming yillikda bu badiiy usul o‘z ahamiyatini yo‘qotib boradi, bunga ayniqsa G‘arbda xristian dini, Sharqda islom dinining tarqalishi kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Shunga qaramasdan, o‘rta asrlar san’ati sohasida hayvonlarni tasvirlash davom etdi.

Janubiy Orol bo‘ylarida san’at sohalarining rivojlanishi Osiyo va Sharq xalqlarining siyosiy va etnik tarixi, unga qo‘shni mamlakatlar tarixi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan.

Mil. avv. I-III asrlar davomida hukmronlik qilgan Ahmoniylar sulolasiga mansub Amudaryo xazinasidagi zargarlik buyumlarida hayvon tasvirlari tushirilgan oltin bilaguzuk va uzuklar yuksak mahorat bilan ishlangan asarlar hisoblanadi. Bunda biz kuch-quvvatga to‘lgan, pishqirib o‘zini qo‘yarga joy topolmay turgan chiroyli, kelishgan yirtqich qiyofasini yaratgan saklarning "Yovvoyi usul" izlarini kuzatishimiz mumkin. Qo‘lida gul va qush ushlab turgan Anaxita tasviri tushirilgan dumaloq oltin uzuklarning shakli ham, katta-kichikligi ham bir-biriga juda munosib tarzda ishlangan.

Ixtiolog olima L. P. Pavlovskaya "Amudaryo xazinasi" buyumlaridagi baliqning haykaltaroshlik ko‘rinishini tahlil qilib: "Amudaryo xazinasi buyumlaridagi baliq qiyofasi Orol dengizi atroflaridagi hunarmandlar tomonidan tayyorlangan bo‘lishi kerak," degan fikrni ilgari surgan edi.

Islomgacha bo‘lgan davrda Janubiy Orol bo‘ylarida badiiy hunarmandchilik buyumlari, dunyoviy va diniy me’morchilik inshootlarini bezashda san’atning realistik janr asosida mavjudotlar namunalaridan keng foydalanilgan.

Biroq, musulmon mamlakatlarida IX-X asrlarda hunarmandchilik buyumlarini bezatishning xarakteri ham o‘zgaradi. Bu davrda Janubiy Orolbo‘yi mintaqasida ham islom dini e’tiqodlaridagi taqiqlangan badiiy hunarmandchilik va amaliy san’at buyumlarining shakllari va uslubiy xususiyatlari ham o‘zgarishlarga uchraydi va jonzotlar tasvirini aks ettirish keskin kamayadi. Shunga qaramay, islomgacha bo‘lgan timsollar, syujetlar, mavzular hunarmandchilik va amaliy san’atning ko‘plab buyumlariga ishlangan bezaklarda hayvonlarni uslubiylashgan ko‘rinishda aks ettirish davom etadi. Ulardan IX asrdan Janubiy Orolbo‘yi yodgorliklarida tarqalgan sirlangan idishlarda hayvonlarning badiiy tasvirlash usullarida aks ettirish keng tarqaldi.

Mintaqada hunarmandchilik buyumlarini bezashda VIII-IX asrlardan baliq tasvirini aks ettirish yana qayta urf bo‘la boshlaydi. O‘sha davrga oid To‘q qal’a, Kuyik qal’a, Hayvon qal’a va Jeke-Parson yodgorliklarida baliq tasviri aks etgan ko‘plab hunarmandchilik buyumlari topilgan. Janubiy Orol bo‘ylarida XIII-XIV asrlarga kelib badiiy metall va kulolchilik buyumlarida baliq tasvirini aks ettirish boshlangan. Bu davrga oid Jonpiq qal’a, Mizdakxon, Jarinquduq yodgorliklarida soat yo‘nalishida harakatlanayotgan juft baliqning uslublashtirilgan tasviri aks ettirilgan bronza ko‘zgular topilgan. Bu oynalardagi baliqlar tasviri umumiy jihatdan o‘xshash bo‘lsa-da, ba’zi xususiyatlarga ega.

Jonpiq qal’a yodgorligidagi bronza oynadagi juft baliq tasviri atrofiga geometrik naqshlarda bezatilgan bo‘lsa, Jariquduq yodgorligi oynasidagi baliq atrofiga to‘lqinsimon


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

relyeflar tushirilgan. Bu davrda juft baliq tasviri nafaqat badiiy metall buyumlarda, balki sirli idishlarga ham tushirilgan.

Jonpiq qal'a yodgorligidan topilgan tovoqning tubida bir-birini quvib borayotgan tarzdagi juft baliq tasviri aks ettirilgan. Tovoq qizil rangli loydan ishlanib, to'q sariq rang bilan sirlangan. Bu davrda mintaqa xalqlari kulolchilik hunarmandchiligida buyumlarga maxsus qolip-shtamp yordamida baliq tasviri tushirilgan.

Baliq tasviri o'rta asrlardagi Markaziy Osiyo va Shimoliy Yevropadagi ko'chmanchilar yodgorliklarida ko'plab uchraydi. Ramziy jihatdan islom san'atida baliq jannatdagi jonzot sifatida halollik, juft baliq esa hosildorlik, mo'l-ko'lchilik ramziy ma'noda ko'rsatilgan. Janubiy Orolbo'yi mintaqasi xalqlari antik va o'rta asrlar san'atida muqaddas hayvon timsolida kiyik tasvirlangan. Ulardan antik davr yodgorligi Tuproq qal'a saroyi zallari devoriy suratlarida ochiq fazoda harakatlanayotgan kiyik tasviri aks ettirilgan. Bu kabi erkin harakatlanayotgan kiyik tasviri tushirilgan sirli piyola X-XI asrlar Hayvonqal'a yodgorligidan topilgan.

XIII-XIV asrlarga oid badiiy metall buyumlarda ham kiyik tasviri uchraydi. Jonpiq qal'a yodgorligidan soat miliga teskari tomonga chopib borayotgan kiyiklar tasviri tushirilgan bronza ko'zgular topilgan. Bu to'rtta kiyik shoxlari o'zaro tutashib markaziy qismida kvadrat shaklini hosil qilgan. Oyna tutqichsiz, diametri 6,3 sm, qalinligi 0,3 sm ga teng. Analogik o'xshash bronza ko'zgular Xitoydan boshlab Uzoq Sharq, Volga bo'yi, Janubiy Ural, Qozog'iston kabi keng geografik hududlarda tarqalgan.

Janubiy Orol bo'yidagi XIII-XIV asrlarga oid Mizdakxon mahallalaridan qanotli, uzun dumli juft sfinksning geraldik tasviri sirtidagi doira bo'ylab arab yozuvi tushirilgan bronza oyna (fragment) topilgan.

Bu bronza oyna chetdan keltirilgan yoki mahalliy ustalar tomonidan taqlid usulida tayyorlangan bo'lishi mumkin. Unga o'xshash bronza ko'zgular Eron, O'rta Osiyo, Yettisuv (Qozog'iston), Oltin O'rda yodgorliklarida uchraydi, ularning asl nusxalari esa Eronda yangilik sifatida kashf etilgan.

Janubiy Orolbo'ylarining XII-XV asrlarga oid badiiy hunarmandchilik buyumlarida baliq, kiyik, quyon, tovus, o'rdak va boshqa hayvonlarni uslublashtirilgan holda tasvirlash ancha keng tarqalgan. Janubiy Orol bo'yidagi Urganch, Shohsanam, Shemaxa qal'a, Shahrlik, Mizdakxon kabi savdo-hunarmandchilik shaharlarining "Buyuk ipak yo'li" chorrahasida joylashganligi tufayli Sharq va G'arb hunarmandchiligidagi turli an'analar mintaqa hunarmandchilik buyumlarida aks etgan. Ayrim arxeolog olimlarimizning fikricha, Janubiy Orol bo'ylarida XII - XIV asrlarga kelib O'rta Sharq (Eron, Iroq) mamlakatlaridan keltirilgan qandil buyumlari mahalliy hunarmandlar tomonidan o'zlashtirilgan. O'sha davrdagi Shemaxa qal'a, Daryoliq ko'l, Mizdakxon, Qabat qal'a, Qizil qal'a yodgorliklaridan "lyustra" turkumiga mansub ko'zalar, kosalar, tovoqlar majmui to'plangan. Ushbu qandil mahsulotlarida O'rta Sharq (Eron, Iroq) amaliy san'atidagi bezak usullariga o'xshash medalon-doiralarda uslublangan qushlar to'dasi, otliq (Qabatqal'a), musiqachi ayol (Mizdahqon), arslon tasvirlari, epigrafik (Qizilqal'a) va o'simliksimon, geometrik naqshlardagi bezaklar kuzatiladi. Shunday ekan, Janubiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Orolbo‘yi mintaqasi o‘rta asr hunarmandlari tomonidan ishlab chiqarilgan hunarmandchilik mahsulotlarini badiiy-estetik jihatdan yuksak darajaga ko‘tarilgan san’at asarlari deb hisoblash mumkin. Ularga ilmiy izoh berish va ilmiy yondashish faqat o‘rta asr hunarmandchilik tarixini o‘rganish uchungina zarur emas, balki o‘tmishdagi ajoyib durdonalarni tadqiq etish xalqimiz san’ati va badiiy hunarmandchilikning bugungi kundagi an’anaviy sohalari rivoji uchun xizmat qilish nuqtayi nazaridan ham zarurdir.

Jahonda O‘zbekistonning tarixiy va an’anaviy hunarmandchilik mahsulotlariga bo‘lgan talab va katta qiziqish barchamizga ma’lum, shu sababli milliy hunarmandchilik sohasidagi antik va an’anaviy usullarni ilmiy jihatdan o‘zlashtirish va hunarmandlarimiz tomonidan ishlab chiqarilayotgan buyumlarda faol va keng ko‘lamda qo‘llash iqtisodiy jihatdan daromad manbai bo‘lib xizmat qilish bilan birga, xalqimizning boy moddiy-madaniy meroslarini jahon hamjamiyatiga targ‘ib qilishdek sharafli vazifani bajaradi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O`zbekiston Respublikasining “Ta`lim to`g`risida”gi Qonuni. -Toshkent, 2020.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони «Ҳунармандчиликни янада ривожлантириш ва ҳунармандларни ҳар томонлама қўллаб қувватлаш чора– тадбирлари тўғрисида»// Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 ноябрь, №234 (6928).
3. Баўетдинов Р.А Қарақалпақстан тарийхы пәнин оқытыўда археологиялық материаллардан пайдаланыў// Қарақалпақстанда археологиялық илминиң жетискенликлери атамасындағы Республикалық илимий-амелий конференция материаллары.-Нөкис.2019.-Б.119-121.
4. Verbitskiy A.A**.** Aktivnoe obuchenie v visshey shkole: kontekstniy podxod: Metod. Po sobie.— M.: Vissh. shk., 1991.— 207 s
5. Ǵafforov Ya., Ǵafforova M.G., O`zbekiston tarixini óqitish usullari.— T.:1996
6. Gaffarov Ya. «Tarix óqitish metodikasi». -Tashkent., 2012.
7. Ганиев Т.С. Тарийх сабақларында сабақлық тексти менен ислесиўши усыллардан пайдаланыў// Жанубий Оролбўйи археологияси, этнографияси, тарих ва тарихшуносликнинг долзарб масалалари. Халқаро илмий- назарий анжуман материаллари. –Нукус. 2019. -Б.305-306.
8. Iskandarov E.A., Suyunov O. Pedagogik texnologiyalar va ulardan ijtimoiy - iqtisodiy fanlarni o`qitishda foydalanish (O`quv-uslubiy qo`llanma), -Samarqand: SamISI, 2012 yil, 60 bet.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Muhammedyar Alliyarov** ,o‘qtuvchi [**Мухаммедяр Аллияров**, преподаватель], [**Muhammedyar Alliyarov**, teacher]; manzil:Karakalpakstan Respublikasi, Nukus sh., Jaslar keleshegi ko'chasi, 99-uy [адрес: Республика Каракалпакстан, ул.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Жаслар келешеги, д.99, г. Нукус], [address Karakalpakstan, 99, Jaslar keleshegi st., Nukus city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# “YORUG‘ YULDUZLAR” MUSIQALI DRAMASIDAGI JADIDLAR SIYMOSI”

© G. Abdusamatova[1]✉

[1]Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: XX asr boshlarida vujudga kelgan jadidchilik harakati o‘zbek xalqining milliy uyg‘onishi, ma’naviy taraqqiyoti va zamonaviy tafakkur shakllanishida muhim tarixiy hodisa bo‘ldi. Jadidlarning ma’rifatparvarlik, ozodlik va taraqqiyot g‘oyalari nafaqat adabiyot va ijtimoiy fikrda, balki teatr va musiqa san’atida ham chuqur aks etdi. Bugungi kunda ushbu g‘oyalarni musiqali drama janri orqali sahnaga olib chiqish, ularni zamonaviy badiiy vositalar yordamida talqin etish dolzarb masalalardan biridir. Ana shu jihatdan “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasi jadidlar merosini musiqiy-dramaturgik jihatdan qayta talqin etgan muhim sahna asari sifatida ilmiy tahlilga loyiqdir.

**MAQSAD:** “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasini dramaturgik va musiqiy jihatdan tahlil qilish, unda jadidlarning milliy uyg‘onish, ilm-ma’rifat va ozodlik g‘oyalari musiqiy ifoda vositalari orqali qanday yoritilganini aniqlash, shuningdek, maqom va bastakorlik an’analarining sahnaviy talqindagi o‘rnini ilmiy asoslashdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot jarayonida musiqali drama librettosi, sahna talqini, musiqiy partitura, maqom ashulalari va bastakorlik namunalariga tayanildi. Shuningdek, musiqashunoslik va teatrshunoslikka oid ilmiy adabiyotlar, yetuk olimlarning qarashlari hamda spektaklning amaliy sahna tajribasi tahlil qilindi. Tadqiqotda musiqiy-tahliliy, dramaturgik tahlil, qiyosiy va tarixiy-uslubiy metodlardan foydalanildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasida jadid siymolari musiqiy leytmavzular, ariyalar, xor va orkestr fakturasi orqali badiiy jihatdan uyg‘un holda gavdalantirilgan. Xususan, Yunus Rajabiy bastakorligiga mansub “Kuygay” ashulasining leytmavzu sifatida qo‘llanilishi asarning g‘oyaviy markazini mustahkamlab, jadidlarning iztirob, umid va ma’rifatga intilish ruhini musiqiy jihatdan chuqur ifodalagan. “Cho‘li Iroq” kuyining nay cholg‘usidagi talqini esa qahramonlarning ichki norozilik va fojeaviy kechinmalarini kuchaytirgan. Shu bilan birga, ayrim sahnalarda matn va musiqiy talqin o‘rtasidagi uyg‘unlik yetarli darajada ta’minlanmaganligi, shuningdek, ilmiy aniqlikni talab etuvchi ayrim jumlalarda xatoliklar mavjudligi aniqlandi.

**XULOSA:** “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasi jadidlar merosini musiqali drama janri imkoniyatlari orqali zamonaviy tomoshabinga yetkazishga qaratilgan muhim sahna asaridir. Unda milliy musiqa, maqom an’analari va dramatik syujet uyg‘unlashib, jadidchilik g‘oyalarining badiiy-falsafiy talqini yaratilgan. Asar ayrim ijro va ilmiy aniqlik

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bilan bog‘liq kamchiliklarga ega bo‘lsa-da, u o‘zbek musiqali teatri repertuarida jadidlar siymosini yoritishga bag‘ishlangan muhim tajriba sifatida e’tirof etilishi mumkin.

**Kalit so'zlar**: jadidlar, musiqali drama, sahna talqini, maqom, “Kuygay”, “Cho‘li Iroq”, ariya, orkestr, xor, milliy uyg‘onish.

**Iqtibos uchun**: Abdusamatova G. “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasidagi jadidlarsiymosi”. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.501–510.

## В МУЗЫКАЛЬНОЙ ДРАМЕ” ЯРКИЕ ЗВЕЗДЫ" ФИГУРА ДЖАДИДОВ”

© Г. Абдусаматова[1]✉
[1]Узбекский национальный институт музыкального искусства имени Юнуса Раджаби, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: возникшее в начале XX века джадидистское движение явилось важным историческим событием в Национальном пробуждении, духовном развитии и формировании современной мысли узбекского народа. Идеи джадидов о просвещении, свободе и прогрессе нашли глубокое отражение не только в литературе и общественной мысли, но и в театральном и музыкальном искусстве. Сегодня одним из актуальных вопросов является вынесение этих идей на сцену через жанр музыкальной драмы, их интерпретация средствами современного искусства. В этом отношении музыкальная драма” яркие звезды " заслуживает научного анализа как важное сценическое произведение, переосмысливающее наследие джадидов в музыкально-драматическом плане.

**ЦЕЛЬ**: анализ музыкальной драмы” яркие звезды " в драматическом и музыкальном аспектах, выявление того, как в ней через средства музыкального выражения освещались идеи национального возрождения, просвещения и свободы джадидов, а также научное обоснование статуса и места композиторской традиции в сценической интерпретации.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в ходе исследования музыкальная драма опиралась на либретто, сценические интерпретации, музыкальные партитуры, статусные песни и образцы сочинения. Также была проанализирована научная литература по музыковедению и театроведению, взгляды зрелых ученых, а также практический сценический опыт спектакля. В исследовании использовались музыкально-аналитический, драматургический анализ, сравнительный и историко-методический методы.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты анализа показали, что в музыкальной драме” яркие звезды " фигуры джадидов художественно гармонично воплощены через музыкальные лейтмотивы, арии, хоровую и оркестровую фактуру. В частности, использование в качестве лейтмотива песни “куйгай”, принадлежащей к сочинению Юнуса Раджаби, укрепило идейный центр произведения и глубоко в музыкальном плане выразило дух джадидов страдания,


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

надежды и стремления к просветлению. А флейтовая интерпретация мелодии" пустынный Ирак " усиливала внутреннее недовольство и трагические переживания героев. Однако было обнаружено, что в некоторых сценах не была обеспечена адекватная гармония между текстом и музыкальной интерпретацией, а также ошибки в некоторых предложениях, требующих научной точности.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: музыкальная драма" яркие звезды " - важное сценическое произведение, призванное донести наследие джадидов до современного зрителя с помощью возможностей жанра музыкальной драмы. В нем сочетаются национальная музыка, традиции статуса и драматический сюжет, создается художественно-философская интерпретация идей джадидизма. Хотя у пьесы есть некоторые недостатки, связанные с исполнением и научной точностью, ее можно признать важным экспериментом по освещению фигуры джадидов в репертуаре узбекского музыкального театра.

**Ключевые слова**: джадиды, музыкальная драма, сценическая интерпретация, статус, "куйгай", "пустынный Ирак", Ария, оркестр, хор, национальное возрождение

**Для цитирования**: Г.Абдусаматова в музыкальной драме" яркие звезды" фигура джадидов". // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 501–510.

## IN THE MUSICAL DRAMA" LIGHT STARS" URINE OF JADIDS"

© Gulxumor Abdusamatova[1]✉
[1]National Institute of musical arts of Uzbekistan named after Yunus Rajabi, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: the jadidism movement that arose at the beginning of the 20th century was an important historical phenomenon in the formation of the national awakening, spiritual development and modern thinking of the Uzbek people. The jadids ' ideas of enlightenment, liberation and progress were deeply reflected not only in literature and social thought, but also in theatre and musical art. Today, bringing these ideas to the stage through the genre of musical drama, interpreting them using modern artistic means, is one of the pressing issues. In this respect, the musical drama "Light stars" deserves scientific analysis as an important stage work that has reinterpreted the Jadid heritage musically-dramaturgically.

**AIM:** a dramaturgical and musical analysis of the musical drama" light stars " consists in determining how the jadids' ideas of national awakening, science enlightenment and liberation were illuminated through musical means of expression, as well as scientifically substantiating the place of status and composing traditions in stage interpretation.

**MATERIALS AND METHODS**: the research process relied on musical drama libretto, stage interpretation, musical score, status chants, and composing samples. Also


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

analyzed were scientific literature on musicology and theater studies, views of mature scientists, and practical stage experience of the play. The study used musical-analytical, dramaturgical analysis, comparative and historical-methodological techniques.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the results of the analysis showed that in the musical drama “Bright Stars”, jadid figures were embodied artistically harmoniously through musical leitmavzular, Arias, choral and orchestral invoices. In particular, the use of the song “Kuygay”, attributed to Yunus Rajabiy's composition, as a leitmavzu, strengthened the ideological center of the work and deeply expressed the spirit of the jadids striving for anguish, hope and enlightenment musically. While the interpretation of the song” desert Iraq "on the flute instrument enhanced the characters' inner discontent and tragic experiences. At the same time, it was found that in some scenes the harmony between text and musical interpretation was not sufficiently ensured, as well as that there were errors in certain sentences that required scientific accuracy.

**CONCLUSION:** the musical drama "light Stars" is an important stage play aimed at conveying the Jadid heritage to the modern viewer through the possibilities of the musical drama genre. It combines National Music, status traditions and a dramatic plot, creating an artistic and philosophical interpretation of the ideas of jadidism. Although the work has some performance and shortcomings related to scientific accuracy, it can be recognized as an important experience in the repertoire of the Uzbek musical theater dedicated to the illumination of the urine of jadids

**Key words**: jadids, musical drama, stage interpretation, Maqam, "Kuygay", "Desert Iraq", Aria, orchestra, choir, national awakening

**For citation**: Gulxumor Abdusamatova. (2025) In the musical drama” light stars" urine of jadids”, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 501–510. (In Uzbek).

**M**a’lumki, jadidlar O‘zbekiston madaniy-ma’naviy hayotida muhim rol o‘ynab, xalqni uyg‘otish, bilim va ma’rifat tarqatish, zamonaviy fikrlashni rivojlantirish hamda milliy o‘zlikni anglashga katta e’tibor qaratganlar. Ularning asosiy maqsadi millatni taraqqiyot sari yetaklash, xalq ongini yuksaltirish va zamon bilan hamnafas tafakkurni shakllantirish edi. Jadidlarning faoliyati tufayli o‘zbek xalqi ma’naviy hayotida yangi davr boshlandi. Atoqli adabiyotshunos olim, professor Naim Karimov ta’kidlaganidek: “Jadidchilik harakati O‘zbekiston tarixida milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy ozodlik yo‘lidagi eng muhim ijtimoiy hodisalardan biridir”.[1] Bugungi kunda jadidlarning ma’rifatparvarlik g‘oyalari nafaqat tarixiy meros sifatida, balki zamonaviy madaniyat va san’at uchun ham dolzarb manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Bu haqda O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so‘zlari mavjud: “Jadidlar bizning faxrimiz, ular millatni uyg‘otgan va yangi davr tafakkuriga yo‘l ochgan avloddir. Ularning jasorati va tafakkuri bugungi yoshlarga ibrat bo‘lishi lozim”[2].

[1] Karimov N. Jadidchilik va milliy uyg‘onish. T.: Fan, 2010., 18-bet.
[2] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. T.: O‘zbekiston, 2021., 26-bet. // https://arm.ssuv.uz.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ma’lumki, jadidlar merosini o‘rganishning dolzarbligi, avvalo, ularning ma’naviy-axloqiy qarashlari bugungi milliy taraqqiyot tamoyillari bilan uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Xususan, musiqali teatr san’atida jadidlar siymosini yoritish, ularning g‘oyaviy qarashlarini musiqa bilan ifoda etish bugungi kunda ilmiy va badiiy jihatdan ham dolzarb masaladir. Yosh teatrshunos olima Nazokat Abdumuxtorovaning so‘zlariga ko‘ra: “Jadidlar haqidagi musiqali sahna asarlari milliy musiqaning mazmun va shakl jihatidan yangilanishiga turtki bo‘lib, uning g‘oyaviy salohiyatini yuksak bosqichda ifodalash imkonini yaratadi.”[3] Shu nuqtai nazardan, sahna asarlari orqali o‘zbek milliy musiqasining tarixiy qatlamlari, ijrochilik an’analari va musiqiy ifoda vositalari jadidchilik g‘oyalari bilan uzviy bog‘liq holda yangi badiiy mazmunda talqin etilmoqda. 2024 yilning yanvar oyida Muqimiy nomidagi poytaxt teatri sahnasida jadidlar faoliyatini yoritishga bag‘ishlangan “Yorug‘ yulduzlar” nomli musiqali drama tomoshabinlar e’tiboriga havola etildi. Mazkur asar yetuk ijodorlar – taniqli shoir, dramaturg To‘ra Mirzo Jabborov pyesasi asosida iqtidorli rejissyor Doston Haqberdiyev tomonidan sahnalashtirildi. Musiqiy sahnalar o‘zining chuqur mazmuni, ohangdorligi va ta’sirchanligi bilan ajralib turuvchi, yetuk dirijyor va iqtidorli kompozitor Olimjon Komiljonov tomonidan bastalandi. Shu o‘rinda, O.Komiljonov ijodiga doir to‘plangan ma’lumotlarga ko‘ra[4], u 1994 yilda Muqimiy nomli “O‘zbek musiqali drama va komediya teatri”dagi ijodiy faoliyatini xormeyster sifatida boshlagan. Olimjon Komiljonov hozirgi kunga qadar bir qator spektakllar uchun musiqa bastaladi. Jumladan, “Osmondagi Xulkarim” (R.Muhammadjonov asari, 2011 yil), “Antiqa sovchilar” (Isfandiyor asari, 2014 yil), “Aqldan ozish hech gap emas” (Shukurillo Mahkamov asari, 2019 yil), “Baxshi” (Nafas Shodmonov asari, 2019 yil), “Yorug‘ yulduzlar” (“To‘ra Mirzo Jabborov asari. 2024 yil”) kabi musiqali drama va komediyalar teatr repertuaridan o‘rin olgan.

Jadidlar hayoti va ijodiga bag‘ishlab yozilgan mazkur musiqali drama syujetida millat ravnaqi, ma’rifat va ozodlik yo‘lida fidokorona kurash olib borgan, o‘z asarlarida xalqni uyg‘otishga da’vat etgan - Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulhamid Cho‘lpon, Abdurauf Fitrat, Hamza Xakimzoda Niyoziy singari atoqli arboblarning siymolari gavdalangan. “Yorug‘ yulduzlar”ning diqqatga sazovor jihati shundaki, u bir nechta buyuk jadid siymosini yagona sahna maydonida birlashtirganidir. Jumladan, asarda yuqorida nomlari keltirilgan har bir shaxsning qiyofasi alohida musiqiy lavhalarda namoyon bo‘ladi. Bu orqali ularning millat ravnaqi va ma’rifat yo‘lidagi xizmatlari individual tarzda yoritiladi. Har bir sahnada qahramonlarning ijtimoiy, siyosiy hamda madaniy faoliyati badiiy vositalar bilan ochib beriladi, natijada asar dramaturgiyasida jadidlar harakatining ko‘p qirrali mohiyati, ularning milliy uyg‘onish jarayonidagi o‘rni va ta’siri yaxlit tarzda ifodalangan.

Shuningdek, mazkur musiqali dramani tahlil etish zaruriyati, avvalo, unda ayrim maqom manbalari, bastakorlik hamda kompozitorlik ijodi namunalaridan samarali foydalanilganligi bilan izohlanadi. Xususan, “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasi ikki parda
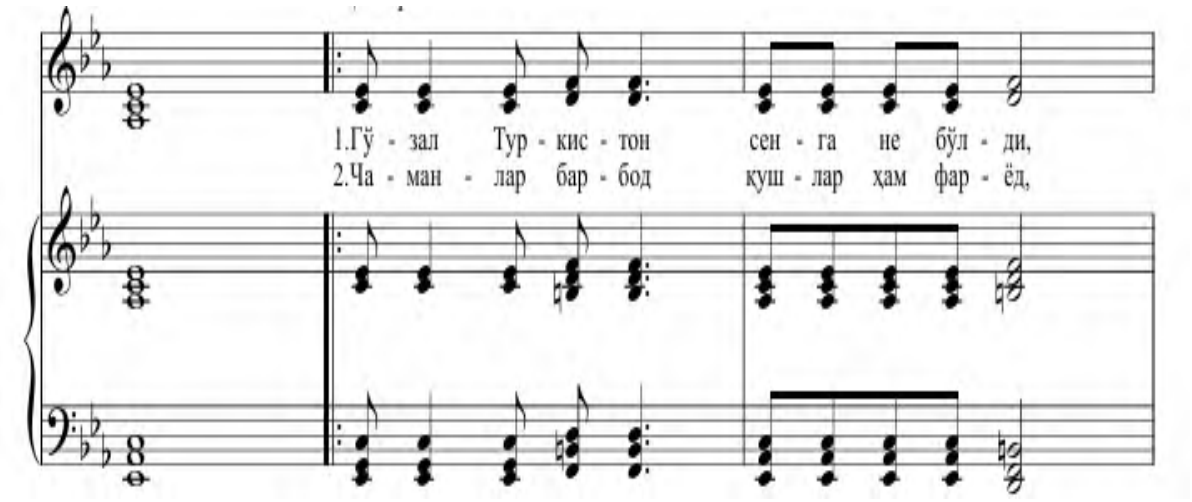
[3] Abdumuxtorova N. O‘zbekistonda musiqali teatr san’atining tashkil topishi va shakllanish bosqichlari.// “Oriental Art and Culture” ilmiy jurnali. 3-son, 2022., 5-bet.
[4] Kompozitor O.Komiljonov bilan olib borilgan suhbatdan.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

va 5 ko‘rinishdan iborat bo‘lib, kichik[5] simfonik orkestr hamda xor ijrosidagi muqaddima bilan boshlanadi:

Go‘zal Turkiston, senga ne bo‘ldi?




Sahar vaqtida gullaring so‘ldi.
Chamanlar barbod, qushlar ham faryod,
Hammasi mahzun. Bo‘lmasmi dil shod?

Cho‘lpon so‘zlariga bastalangan mazkur musiqiy muqaddima do minor tonalligida yozilgan. Asarning vazmin sur’ati (moderato), g‘amgin kayfiyat orkestrdagi torli-kamonli cholg‘ular ijrosida yangraydi. Musiqa orqali qahramon (jadidlar)larning ichki kechinmalari aks etib, tinglovchi ularning ruhiy holatini, ichki kechinmalarini va milliy uyg‘onishga bo‘lgan intilishlarini chuqur his qiladi, shu asarning dramatik va badiiy mazmuni yanada ta’sirli tarzda bayon etiladi. Binobarin, uvertyura fakturasining akkordli davomiyligi sahnadagi bu kabi manzara uchun mos keladi. Parda ochilib, dastlabki ko‘rinish namoyish etiladi. Abdulla Avloniy va uning olov ichida qolgan maktabi sahnasi.[6] Bilim va ma’rifatning yo‘qolishidan chuqur qayg‘uga cho‘mgan Avloniy va uning shogirdi, kulga aylangan kitoblar taqdiriga achinib, dardu alam bilan iztirob chekayotgan yo‘lovchi keksa ayol — Oqila momo sahnada paydo bo‘ladi. Ularning dardli sukunati va iztirobga to‘la nigohlari orqali jaholat zulmati va ma’rifatning yo‘qolishi fojeasi tomoshabinga chuqur ta’sir bilan yetkaziladi. Avvaliga, yakkaxon nay cholg‘usida, so‘ngra, orkestr jo‘rligida yangragan dilkash ariya qo‘lida chala yongan kitobni mahkam quchoqlab olgan Oqila momoning xuzunli kayfiyatini ifodalaydi. Bu ariya Hamid Olimjon so‘zi bilan atoqli sozanda, maqomlarga qo‘shgan ulkan hissasi bilan tarixda iz qoldirgan bastakor Yunus Rajabiy ijodiga mansub “Kuygay” ashulasidir.[7]

[5] Katta simfonik orkestrda odatda 70–100 nafargacha ijrochi bo‘ladi. Kichik simfonik orkestr esa 20–40 nafar atrofidagi musiqachilardan tashkil topadi. Shu sababli u “kichik” deb ataladi.

[6] Sahnani quyuq tutun qoplaydi. G‘ala-g‘ovur. Sahnaga yuz-ko‘zi qora kuya bo‘lgan Avloniy hamda talaba yigit yugurib chiqadilar.

[7] “Guloyimning “Kuygay” nomli qo‘shig‘i, … muzikali dramaning eng yorqin, jozibador, mazmun va shakli jihatdan mukammal ashula yo‘llaridan hisoblanadi.”// Qarang: Ахмедов М. Юнус Ражабий. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, Т.,1980., 64-bet.


CC BY NC ND

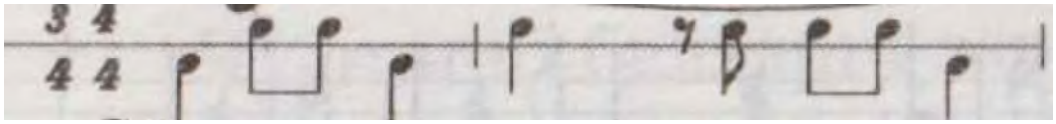
ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ma’lumki, benazir ijod sohibi Yunus Rajabiyning 1930 yillardan boshlangan bastakorlik faoliyatida “Farhod va Shirin”, “Qo‘chqor Turdiyev”, “Muqanna”, “Navoiy Astrobodda” musiqali dramalari hamda “Zaynab va Omon” operasi singari yirik sahnaviy asarlar muallifiga aylangan. Atoqli sozanda va bastakor Yunus Rajabiy XX asr o‘zbek musiqasida yangi shakllana boshlagan musiqali drama va opera janrlarini milliy ruh bilan boyitish jarayoniga ham salmoqli ulush qo‘shgan edi. Xususan, “Farhod va Shirin” dramasidagi “Judo”, “Koshki”, “O‘yin Dugohi”, “Bahor keldi”, “O‘yin Bayoti” ham xalqimizning sevimli kuy va ashulalari qatoridan o‘rin olgan bo‘lsa, “Qo‘chqor Turdiev” musiqali dramasidagi bosh qahramon (Qo‘chqor Turdiev) ariyasi “Ne navo soz aylagay”, “Muqanna” dramasidagi Gul oyining ashulasi “Kuygay” nomi bilan mashhur bo‘ldi:

So‘zingning sharpasi tekkanda olam bob, bob kuygay,
Dengizlar, daryolar, hattoki ko‘llarda xubob kuygay.
Kamondek qoshlaring, kipriklaringdin o‘q otar doim,
Sening yoding bilan tinmay hama noz-u itob kuygay.
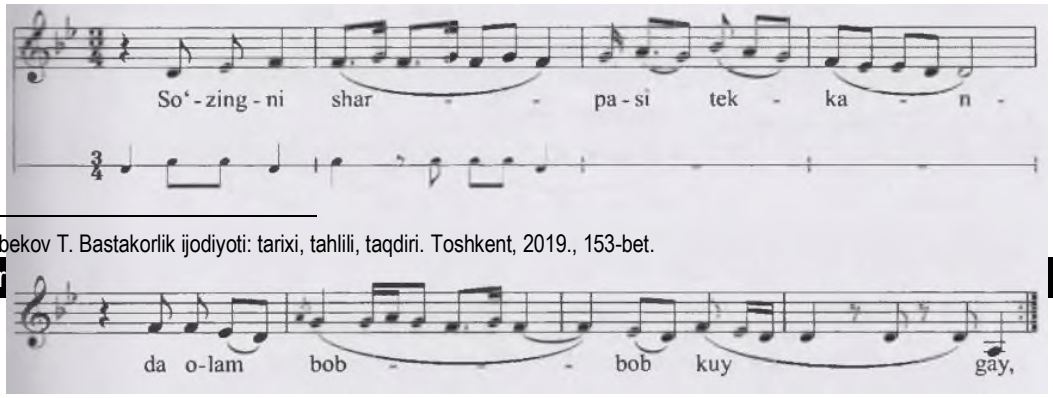
Hamid Olimjonning “Kuygay” radifli g‘azali aruz she’riy tizimining “Hazaji musammani solim” bahrida yozilgan g‘azal Yunus Rajabiy tomonidan mumtoz musiqa an’analariga xos ohanglarda kuyga solinib, unda so‘z va musiqaning badiiy uyg‘unligi, ruhiy noziklik va ma’naviy teranlik mahorat bilan ifodalangan. “Kuygay” asari haqida taniqli musiqashunos olim To‘xtasin G‘ofurbekov, - “…“rajabiycha” mustaqil bastakorlik uslubiga xos boqiy bitiklar…”[8], - deb ataydi. “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasi uchun “Kuygay” ashulasining tanlanishi bejiz emas. Chunki, musiqa shinavandalari qulog‘iga tanish ashulaning ohangdorligi sahnadagi dramatik vaziyat bilan mukammal uyg‘unlashadi. Kichik simfonik orkestr tarkibidagi milliy cholg‘ulardan nay, chang, doira, yevropacha cholg‘ulardan esa skripka, violonchel mayin sadolari qahramon (Oqila momo)ning his-tuyg‘ularini ochib berishda hamnafaslik qiladi. Mazkur ariya re frigiyda yozilgan. Doira zarblari orqali yangragan aralash 3/4+4/4 ritmik o‘lchovidagi bastakorona usul kuyga o‘ziga xos harakat bag‘ishlaydi:

Usul:



Mumtoz musiqa shinavandalariga ma’lumki, mazkur ashula shaklan maqom ashula namunalariga yaqin bo‘lib, u daromad, miyonxat, dunasr, avj va furovard kabi tuzilmalarga tayangan. Masalan, kuy “re” tayanch pardasidan daromad jumlasi bilan boshlanib, mazkur jumla yana takrorlanadi.

1-misol:



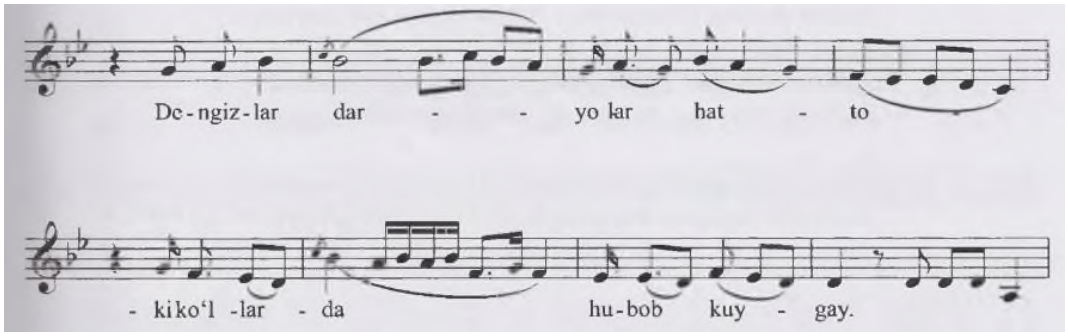

[8] G‘ofurbekov T. Bastakorlik ijodiyoti: tarixi, tahlili, taqdiri. Toshkent, 2019., 153-bet.

© inter

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3
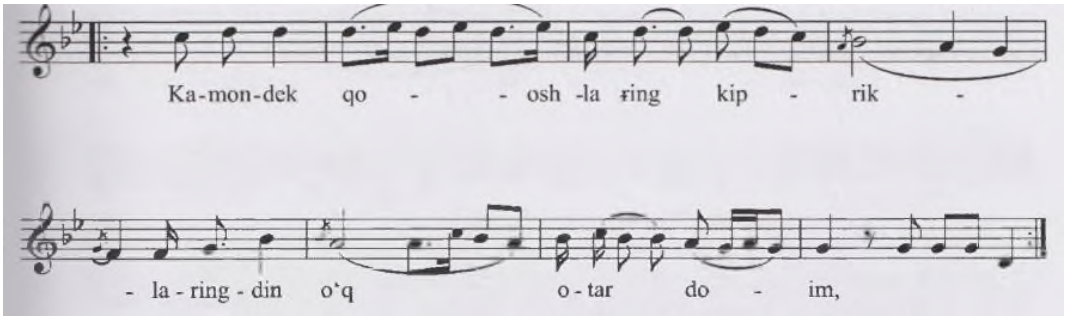
So‘ngra, maqom shakli rivojiga xos bo‘lgan kvartali harakat (“sol” tovushi) orqali miyonxat jumlasiga o‘tiladi:

2-misol
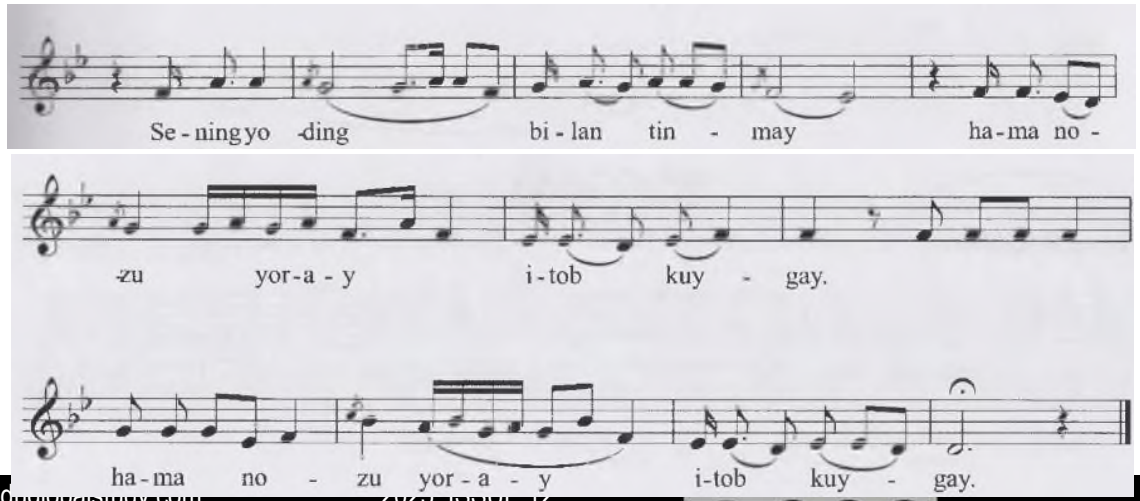



Biroq, miyonxat jumlasi yakunida “sol” tovushiga emas, balki asosiy tayanch “re” tovushiga qaytadi. So‘ngra, kuy rivoji avjda o‘z aksini topadi:

3-misol




Mazkur jumla ikki marotaba takrorlanadi. Bu orqali tinglovchi “Kuygay” ashulasining dramatizmini aynan avj jumlasida yaqqol his qiladi. Vazmin suratdagi kuy harakati sekin-asta pastlab boradi va furovard jumlasiga (“sol” tovushidan) ulanib ketadi. Mazkur jumla ohirgi baytlarning musiqiy takrori orqali “re” bosh pardasiga qaytib yakunlanadi:

4-misol





CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Bugungi kunda “Kuygay” asari ijrochilik amaliyotida alohida ahamiyat kasb etib kelmoqda. Uning mukammalligi va murakkabligi maqomlarning xususiyatlari bilan sug‘orilganligi bilan izohlanadi. Musiqashunos olim Soibjon Begmatovning fikriga ko‘ra: “Ashula o‘z tuzilishi va ijroviy tomonlari bilan mumtoz asarlar qatoridan o‘rin olgan. “Kuygay” ashulasining o‘ziga xos jihatlari uning metroritmik jihatlarida va so‘z bilan mutanosiblik tomonlarida mujassam topgan.”[9] Shuni alohida ta’kidlash joizki, “Yorug‘ yulduzlar” musiqali dramasida “Kuygay” ashulasi birgina Oqila momo ariyasi sifatida yangrabgina qolmay, balki, asarning barcha ko‘rinishlarida leytmavzu sifatida jaranglab turadi. Chunki, u mazkur sahna asarida nafaqat musiqiy jihatdan, balki mazmun-mohiyat jihatidan ham chuqur falsafiy yuklamaga ega.

Jadidlar hayoti va ijodiga bag‘ishlangan mazkur musiqali dramada Abdulla Avloniy, Munavvarqori, Cho‘lpon, Fitrat, Hamza kabi qiyofalar turli musiqiy talqinlarda gavdalanadi. “Yorug‘ yulduzlar” sahna asarida milliy ruhdagi musiqiy leyt mavzularning qo‘llanilishi asarda milliy o‘zlik kayfiyatini bayon etadi. Natijada tomoshabin nafaqat sahnadagi voqealarni kuzatadi, balki asar qahramonlarini chuqurroq his qiladi, musiqaning badiiy ifodasi orqali dramatik ta’sir kuchayadi. Xususan, “Cho‘li Iroq” kuyining nay honishida yangrashi Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon va shoir G‘ilmoniylarning norozilik va qayg‘u tuyg‘ularini ta’sirchan tarzda yetkazadi. Shuningdek, mazkur musiqali dramada ayrim xatoliklar ham kuzatiladi. Jumladan, oxirgi final sahnasida Hamza Fitratga quyidagi so‘zlarni bayon qiladi: “Siz Turonu Turkistonning alp o‘g‘lonisiz! Ulug‘ adabiyotshunos, musiqashunos, Buxoriyning mashhur “Shashmaqom”i ham siz sababli notaga tushirilib, nashr etilgan. Olimlar orasida ilk bor professorlik unvonini olish ham sizga nasib etgan!” Pyesada keltirilgan mazkur jumla ilmiy jihatdan noto‘g‘ri. Aslida, bu jumlada “Buxoriy Shashmaqomi” emas, balki, “Buxoro Shashmaqomi” bayon etilishi lozim edi. Bunday noto‘g‘ri ma’lumot tomoshabinlarda “Shashmaqom turkumi bevosita hadis ilmining sultoni Imom al-Buxoriy bilan bog‘liq”, - degan tushunchaning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Xususan, musiqa ijrosida ham ayrim kamchiliklar seziladi. Masalan, orkestr hamda yakkaxon, xor bilan birgalikdagi ijrosi o‘rtasida uyg‘unlik yetishmaydi. Bu hol sahnaning badiiy ifodasi va dramatik ta’sirini susaytirib, qahramonlarning ichki kechinmalarini musiqiy vositalar orqali to‘liq yetkazilishiga to‘sqinlik qiladi. Ammo, bu kamchiliklar barkamol rejissura, sahna harakati va ijrochilarning hissiy ifodasi orqali qisman bartaraf etilishi mumkin. Xususan, milliy musiqiy bezaklar va torli cholg‘ular ijrosidagi uyg‘unlikni yaxshilash orqali sahnaning dramatik ta’siri tinglovchiga yanada aniq va ta’sirchan yetkazilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, “Yorug‘ yulduzlar” nomli musiqali dramaning sahnaga qo‘yilishi nafaqat tarixiy shaxslar siymosini qayta tiklash, balki musiqali drama janrining imkoniyatlari orqali jadid g‘oyalarining mazmunini zamonaviy tomoshabinga yetkazish maqsad qilib olinganidan dalolatdir.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

[9] Begmatov S. Bastakorlar ijodiyoti. Notalar to‘plami.”Nur-star shines” nashriyoti. T., 2022., 12-bet.


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. T.: O‘zbekiston, 2021., 26-bet. // https://arm.ssuv.uz.
2. Ахмедов М. Юнус Ражабий. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, Т.,1980.
3. G‘ofurbekov T. Bastakorlik ijodiyoti: tarixi, tahlili, taqdiri. Toshkent, 2019.
4. Karimov N. Jadidchilik va milliy uyg‘onish. T.: Fan, 2010.
5. Begmatov S. Bastakorlar ijodiyoti. Notalar to‘plami.”Nur-star shines” nashriyoti. T., 2022.
6. Abdumuxtorova N. O‘zbekistonda musiqali teatr san’atining tashkil topishi va shakllanish bosqichlari.// “Oriental Art and Culture” ilmiy jurnali. 3-son, 2022.
7. Abdusamatova G. A. Scenic Solution of the Musical Drama “Tohir And Zuhra”: A Historical and Contemporary Interpretation //Central Asian Journal of Arts and Design. – 2026. – Т. 7. – №. 1. – С. 28-34.
8. Abdusamatova G. Kompozitor Mirhalil Mahmudovning “Kumush” operasi xususida //Образование и наука в XXI веке. – 2024. – №. 57-4.

**MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]**

✉**Gulxumor Abdusamatova**, Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti, “O‘zbek maqomi tarixi va nazariyasi” kafedrasi o‘qituvchisi, mustaqil izlanuvchi , [**Абдусаматова Гулхумор**, Узбекский национальный институт музыкального искусства имени Юнуса Раджаби, преподаватель кафедры “История и теория узбекского статуса”, независимый исследователь], [**Gulxumor Abdusamatova**, Teacher of the Department “history and theory of Uzbek status", National Institute of musical arts of Uzbekistan named after Yunus Rajabi, independent researcher]; manzil: O'zbekiston, Toshkent shahri, Mirzo-Ulug'bek tumani, Mustaqillik shoh ko'chasi, 31-uy, [адрес: Узбекистан, ул. Мустакиллик, 31, г. Ташкент], [address: Uzbekistan, 31, Mustaqillik st., Tashkent city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# ICHKI ISHLAR ORGANLARI PSIXOLOGLARIDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

© N.Sh. Turg‘unov[1]✉
[1]Ichki Ishlar Vazirligi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: ushbu maqolada ichki ishlar organlari psixologlarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish strategiyalari tahlil qilinadi. Psixologlarning kasbiy salohiyatini oshirish jarayonida ularning motivatsiyasi, individual yondashuv asosida olib borilgan o‘quv-tarbiyaviy faoliyat hamda amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Kasbiy motivatsiyani chuqur o‘rganish psixologlarga xizmat jarayonida uchraydigan murakkab holatlarga tayyor turishni va faoliyat samaradorligini oshirishni ta’minlaydi.

**MAQSAD**: zamonaviy ichki ishlar tizimida psixologlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Mazkur tadqiqotning maqsadi psixologlarning kasbiy kompetentligini oshirishga xizmat qiluvchi strategiyalarni ishlab chiqish, ularning amaliy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytirish va xizmat davomida samarali psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatlarini kengaytirishdan iborat**.**

**MATERIALLAR VA METODLAR**: ushbu maqolada ichki ishlar organlari psixologlarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish asosida amaliy faoliyatga tayyorlash strategiyalarini o‘rganish uchun bir necha metodlar qo‘llanildi: adabiyotlarni tahlil qilish, so‘rovnoma o‘tkazish, intervyu o‘tkazish, amaliyotga oid tadqiqotlar, statistik tahlil.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** tadqiqotda ichki ishlar organlari psixologlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda motivatsion yondashuvning ahamiyati yoritib berildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, malaka oshirish jarayoniga innovatsion metodikalarni integratsiyalash psixologlarning shaxsiy rivojlanishi, kommunikativ ko‘nikmalarini mustahkamlashi hamda xizmat samaradorligini oshirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, psixologlar faoliyatida uchraydigan stress omillarni kamaytirish, professional barqarorlikni mustahkamlash va xizmat jarayonida sifatli psixologik yordam ko‘rsatish uchun motivatsiyani kuchaytirish muhim omil hisoblanadi.

**XULOSA:** ichki ishlar organlari psixologlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish tizimli yondashuvni talab qiladi. Kasbiy motivatsiyani kuchaytirish, professional tayyorgarlikni muntazam rivojlantirib borish, malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish va amaliyotga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali psixologlarning faoliyati samaradorligini oshirish mumkin. Shu bilan birga, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda uchraydigan to‘siqlarni bartaraf etish uchun tegishli tashkiliy va metodik choralar amalga oshirilishi zarur

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Kalit so'zlar:** kasbiy kompetentlik, ichki ishlar organlari, psixolog, motivatsiya, professional rivojlanish, amaliy faoliyat, psixologik yordam, malaka oshirish.

**Iqtibos uchun**: Turg'unov N. Sh. Harbiylashtirilgan oliy ta'lim timizi kursantlarini o'quv motivatsiyasini takomillashtirish strategiyalari**.** Shadjalilov Sh.I. Sportchining yuksak natijalarga erishishda dopingning zararlari. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.511–518.

# СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПСИХОЛОГОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

© Н.Ш.Тургунов[1]✉
[1] Министерство внутренних дел, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: в данной статье анализируются стратегии развития профессиональной компетентности психологов органов внутренних дел. В процессе повышения профессионального потенциала психологов важное значение имеют их мотивация, учебно-воспитательная деятельность, основанная на индивидуальном подходе, а также укрепление практических навыков. Глубокое изучение профессиональной мотивации обеспечивает готовность психологов к сложным ситуациям, возникающим в служебной деятельности, и способствует повышению эффективности работы.

**ЦЕЛЬ**: в современном секторе органов внутренних дел развитие профессиональной компетентности психологов является одной из актуальных задач. Цель данного исследования — разработать стратегии, направленные на повышение профессиональной компетентности психологов, укрепление их готовности к практической деятельности и расширение возможностей эффективного оказания психологической помощи в процессе службы**.**

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: в статье для изучения стратегий подготовки психологов органов внутренних дел к практической деятельности на основе развития профессиональной компетентности использованы следующие методы: анализ литературы, проведение анкетирования, интервьюирование, исследования, связанные с профессиональной практикой, а также статистический анализ.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: исследование выявило значимость мотивационного подхода в развитии профессиональной компетентности психологов органов внутренних дел. Результаты показали, что интеграция инновационных методик в процесс повышения квалификации оказывает существенное влияние на личностное развитие психологов, укрепление их коммуникативных навыков и повышение эффективности служебной деятельности. Кроме того, важным фактором является усиление мотивации для снижения стрессовых факторов, укрепления профессиональной устойчивости и обеспечения качественной психологической помощи в процессе службы.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** развитие профессиональной компетентности психологов органов внутренних дел требует системного подхода. Усиление профессиональной мотивации, регулярное совершенствование профессиональной подготовки, модернизация программ повышения квалификации и внедрение современных технологий в практическую деятельность позволяют повысить эффективность работы психологов. Наряду с этим необходимо принять соответствующие организационные и методические меры для преодоления существующих препятствий в процессе развития профессиональной компетентности.

**Ключевые слова:** профессиональная компетентность, органы внутренних дел, психолог, мотивация, профессиональное развитие, практическая деятельность, психологическая помощь, повышение квалификации.

**Для цитирования**: Тургунов Н.Ш. Стратегии совершенствования учебной мотивации курсантов военизированной системы высшего образования. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 511–518.

## STRATEGIES FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF INTERNAL AFFAIRS PSYCHOLOGISTS

©Naufal Sh.Turg‘unov[1]✉
[1]Ministry of Internal Affairs, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: this article analyzes strategies for developing professional competence among psychologists of the internal affairs system. In the process of enhancing psychologists’ professional potential, their motivation, training and educational activities based on an individual approach, as well as the strengthening of practical skills, play an important role. A thorough study of professional motivation ensures psychologists’ readiness for complex situations encountered in service and helps increase the effectiveness of their professional activities.

**AIM:** in the modern internal affairs system, the development of psychologists’ professional competence is one of the most urgent tasks. The purpose of this study is to develop strategies aimed at improving psychologists’ professional competence, strengthening their preparedness for practical activities, and expanding opportunities for providing effective psychological assistance during service

**MATERIALS AND METHODS:** in this article, several research methods were used to study strategies for preparing psychologists of internal affairs agencies for practical activity based on the development of professional competence: analysis of literature, surveys, interviews, practice-related research, and statistical analysis.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the study highlights the importance of a motivational approach in developing the professional competence of psychologists within internal affairs agencies. The results show that integrating innovative methodologies into

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

professional development programs significantly contributes to psychologists' personal growth, strengthens their communication skills, and enhances the effectiveness of their service activities. Additionally, increasing motivation is an essential factor in reducing stressors, reinforcing professional stability, and ensuring the provision of high-quality psychological assistance during service.

**CONCLUSION:** the development of professional competence among psychologists in internal affairs agencies requires a systematic approach. Enhancing professional motivation, continuously improving professional training, modernizing professional development programs, and integrating modern technologies into practical activities can significantly increase psychologists' effectiveness. At the same time, relevant organizational and methodological measures must be implemented to overcome existing obstacles in the process of developing professional competence

**Key words:** professional competence, internal affairs agencies, psychologist, motivation, professional development, practical activity, psychological assistance, advanced training

**For citation**: Naufal Sh. Turg'unov. Strategies for improving the educational motivation of coursants of a militarized higher education system, Inter education & global study, 2025 y. vol.3 (12), pp. 511–518. (In Uzbek).

**Z**amonaviy ichki ishlar tizimida psixologlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon ularning xizmat faoliyatida yuqori samaradorlikka erishishida muhim rol o'ynaydi. Kasbiy kompetentlikni takomillashtirish psixologning shaxsiy, ijtimoiy va madaniy jihatlari bilan bog'liq turli murakkab vaziyatlarni hal etishga yordam beradigan yondashuvdir. Psixologning motivatsiyasini kuchaytirish, kasbiy malakasini oshirish bo'yicha yondashuvlarni rivojlantirish ularning xizmat jarayonida yuzaga keladigan psixologik vaziyatlarni chuqur anglashiga, to'g'ri baholashiga hamda samarali psixologik yordam ko'rsatishiga yordam beradi.

Ichki ishlar organlari psixologlarini tayyorlashda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning ahamiyati beqiyosdir. Psixologlar faoliyatida motivatsiya, kasbiy tayyorgarlik darajasi, individual yondashuv, kommunikativ ko'nikmalar, stressga chidamlilik kabi omillarning rivojlanishi ularning xizmat samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada psixologlarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning asosiy strategiyalari, ularning amaliyotda qo'llanilishi hamda ichki ishlar tizimidagi ijtimoiy jarayonlarga ta'siri ko'rib chiqiladi. Bu jarayon psixologlarning kasbiy salohiyatini oshirish, shaxsiy rivojlanishini ta'minlash hamda xizmatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash imkoniyatini yaratadi. Ushbu maqolada psixologlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish strategiyalarini o'rganish jarayonida bir qator ilmiy-uslubiy metodlardan foydalanildi:

Adabiyotlarni tahlil qilish: kasbiy kompetentlik, motivatsiya, psixologik tayyorgarlik va ichki ishlar organlari faoliyatiga oid xorijiy va mahalliy manbalar o'rganildi. Bu orqali

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

psixologlarning kasbiy kompetentligini oshirishning nazariy asoslari va amaliy jihatlari yoritildi.

So‘rovnoma o‘tkazish: ichki ishlar organlarida faoliyat yuritayotgan psixologlar o‘rtasida kasbiy kompetentlik, motivatsiya va amaliy ko‘nikmalarni baholash bo‘yicha so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma psixologlarning kasbiy ehtiyojlari, duch kelayotgan muammolari va motivatsion holatini aniqlash imkonini berdi.

Intervyu o‘tkazish: psixologiya sohasi mutaxassislari, tajribali amaliyotchi psixologlar hamda o‘quv muassasalari o‘qituvchilari bilan chuqurlashtirilgan intervyular o‘tkazildi. Intervyu jarayonida kasbiy kompetentlikni oshirish bo‘yicha tavsiyalar va samarali metodlar o‘rganildi.

Amaliyotga oid tadqiqotlar: ichki ishlar organlarida xizmat qilayotgan psixologlarning amaliy faoliyati kuzatildi. Kuzatuvlar psixologik yordam jarayonida uchraydigan real vaziyatlarni o‘rganishga va ularga samarali yondashuvlarni aniqlashga yordam berdi.

Statistik tahlil: olingan ma’lumotlarning statistik tahlili orqali psixologlarda kasbiy kompetentlik darajasi, motivatsiya holati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish strategiyalari baholandi.

Ushbu metodlar, psixologlarda kasbiy kompetentlikni takomillashtirish yondashuv asosida faoliyatga tayyorlash strategiyalarini o‘rganish va tavsiya etish jarayonida keng qamrovli va tizimli yondashuvni ta'minladi. Tadqiqot natijalari, psixologlarda kasbiy kompetentlikni takomillashtirishning ta'lim jarayonidagi muhim o‘rnini va psixologlarni tayyorlashda ushbu yondashuvni qo‘llash zarurligini tasdiqlaydi.

Ichki ishlar organlari psixologlari uchun motivatsiya va kompetentlik o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyatni belgilab beradi. Ichki motivlar (kasbga ixlos, odamlarga yordam berish istagi) kasbiy sifatlarning shakllanishiga yordam bersa, tashqi motivlar (mukofot, lavozim) qisqa muddatli turtki beradi**.**

Shuningdek, yerks–dodson qonuniga ko‘ra, kasbiy motivatsiya o‘rtacha darajada bo‘lganda faoliyat samaradorligi maksimal darajaga chiqadi [1; 213-b.].

Biroq, aniq faktlar va qonuniyatlarni o‘rganishga o‘tishimizdan oldin, biz ushbu asosiy tushunchalarga to‘xtalishni lozim deb topdik.

Ichki ishlar organlari faoliyati jamiyat xavfsizligini ta’minlash, huquqbuzarliklarni oldini olish va jamoat tartibini saqlash kabi strategik vazifalarni bajaradi. Bu jarayonda psixologlarning o‘rni tobora ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ichki ishlar xodimlari doimo stress, xavf, ekstremal vaziyatlar va yuqori emotsional zo‘riqish sharoitida ishlaydi. Psixolog xodimlarning ruhiy barqarorligini ta’minlash, jamoada sog‘lom muhit yaratish, xavfli vaziyatlarni oldini olish va tezkor qaror qabul qilish jarayonlariga yordam beradi. Shu bois, ichki ishlar organlari psixologlarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish dolzarb va strategik ahamiyatga ega hisoblanadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Psixologning kasbiy kompetentligi — bu uning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, shaxsiy sifatlari, kasbiy etika va ichki ishlar organlari faoliyatiga mos psixologik tayyorgarlikni o‘z ichiga olgan integral tuzilma hisoblanadi [1].

Kasbiy kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlari:

1.Psixodiagnostik kompetentlik. Xodimlarning emotsional holati, stressli vaziyatlar, shaxsiy xususiyatlarni baholash qobiliyati.

2.Psixokorreksion kompetentlik. Qiyin holatdagi xodimlar bilan ishlash, krizis intervensiya, relaksatsiya va stressni kamaytirish metodlarini qo‘llash.

3.Kommunikativ kompetentlik.ishonchli muloqotni yo‘lga qo‘yish, agressiv yoki depressiya holatidagi shaxs bilan muloqot olib borish, konfliktni boshqarish.

4.Ekstremal psixologiya bo‘yicha kompetentlik.favqulodda vaziyatlarda psixologik yordam ko‘rsatish, tezkor qaror qabul qilishda xodimlarga ko‘maklashish.

5.Emotsional-irodaviy barqarorlik. Psixologning shaxsiy stressga chidamliligi, murakkab vaziyatlarda o‘zini qo‘lga ola olishi.

6.Refleksiv kompetentlik. O‘z faoliyatini tahlil qilish, kamchiliklarni aniqlash va professional o‘sishga intilish.

Psixologlarni tayyorlash jarayonida maxsus modullar — ekstremal psixologiya, stress-menejment, muzokaralar psixologiyasi kabi yo‘nalishlar alohida o‘rgatiladi. Bunday yondashuv nazariy va amaliy bilimlarni tizimli ravishda o‘zlashtirishga yordam beradi. Keys-stadi, situativ mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar va voqealar modellashtirish psixologning real xizmat sharoitida to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Psixolog har bir ish jarayonidan keyin o‘z faoliyatini tahlil qilib, xulosa chiqarib borishi kasbiy o‘sish uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Debatlar, guruhiy tahlil, treninglar va simulyatsiyalar orqali kommunikativ va vaziyatni boshqarish ko‘nikmalari takomillashadi [2].

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari.

Kasbiy identifikatsiyani shakllantirish. Psixolog o‘zining ichki ishlar tizimidagi o‘rni, vazifalari va mas’uliyatini anglagan paytdan boshlab kasbiy takomuli tezlashadi [3].

Emotsional barqarorlikni rivojlantirish. Meditatsiya, avtotrening, mayndfulness, stress-menejment usullari psixologning barqarorligini ta’minlaydi. Kommunikativ qobiliyatlarni kuchaytirish. Qiyin sub’ektlar bilan muloqot, muzokara psixologiyasi, konfliktlarni bartaraf etish texnikasi kasbiy samaradorlik uchun muhim. Kognitiv-povedencheskiy mexanizmlar. Psixolog mijozining fikrlash jarayonlarini anglash, xatolarini to‘g‘irlash va pozitiv xulqni shakllantirishga yo‘naltirilgan usullardan foydalanadi. Sotsial-psixologik mexanizmlar Mentoring va superviziya. Tajribali psixologlar tomonidan yosh mutaxassislarga ko‘rsatiladigan metodik yordam kasbiy kompetentlikni tez rivojlantiradi.

Kasbiy sotsializatsiya. Ichki ishlar tizimidagi korporativ madaniyat, xizmat intizomi va jamoaviy munosabatlarga moslashuv psixologning faoliyati samaradorligini oshiradi.

Psixologik xavfsizlik muhitini yaratish. Jamoada ishonchli va ochiq muloqot muhiti xodimlar bilan ishlash samaradorligini oshiradi.

Tashkiliy mexanizmlar.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Malaka oshirish va qayta tayyorlash. Psixologlarni muntazam ravishda qayta tayyorlash, seminar va treninglarda ishtirok ettirish zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirishga imkon beradi. Ish samaradorligini muntazam monitoring qilish. Psixolog faoliyatining natijadorligi, xodimlar qoniqish darajasi va stress indekslari tahlil qilinib boriladi.
Ilmiy-amaliy hamkorlik. Oliy ta’lim muassasalari, ilmiy markazlar va xorijiy ekspertlar bilan hamkorlik innovatsion texnologiyalarni joriy etishga yordam beradi. Ichki ishlar organlari psixologlarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish ko‘p omilli, kompleks va uzluksiz jarayondir. Pedagogik, psixologik va tashkiliy mexanizmlarning birgalikda qo‘llanilishi psixologlarning xizmat faoliyatiga tayyorgarligini oshiradi, ekstremal vaziyatlarda samarali ish yuritish imkonini beradi, jamoada sog‘lom psixologik muhitni ta’minlaydi. Psixologning yuqori professional kompetentligi ichki ishlar organlari faoliyati samaradorligi va jamiyat xavfsizligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Ichki ishlar organlari psixologlarida kasbiy kompetentlikni doimiy rivojlantirib borish ularning xizmat samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Buning uchun psixologlarni ma’lum toifalarga ajratgan holda manzilli tarzda ishlash, ularning kasbiy ehtiyojlarini chuqur o‘rganish va individual rivojlanish rejalari asosida pedagogik hamda psixologik yordam ko‘rsatish zarur.

Xizmat mashg‘ulotlaridan so‘ng psixologlarning kasbiy motivatsiyasini oshirish maqsadida psixologik trening mashg‘ulotlarini muntazam ravishda kun tartibiga kiritish lozim. Shuningdek, amaliyotchi psixologlar bilan tizimli uchrashuvlar tashkil etish, ular tomonidan amaliyotda duch kelinayotgan real muammolarni muhokama qilish, tajriba almashish, xizmat jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan psixologik qiyinchiliklar yuzasidan tavsiyalar berish psixologlarning amaliy kompetentligini yanada kuchaytiradi.
Psixologlarning kasbiy motivatsiyasi, shaxsiy xususiyatlari va xizmatga tayyorgarligini o‘rganish maqsadida zamonaviy diagnostik metodikalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, N.G. lusnakovaning “motivatsiyani baholash metodikasi”, A.A. Rean va V.Ya. Yakuninlarning “o‘quv faoliyati motivlarini o‘rganish metodikasi”, maklakov–chermyaninlarning “moslashuvchanlik testi”, sinyavskiy–fedoroshonlarning “tashkilotchilik va kommunikativ qobiliyatlarni aniqlash” metodikalari asosida muntazam diagnostik monitoring olib borish zarur. Bundan tashqari, ichki ishlar organlari psixologlarini doimiy ravishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan korreksion dasturlar asosida psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Psixologik maslahatlar, treninglar va psixoprofilaktik tadbirlar psixologlarning emotsional hissiy barqarorligini mustahkamlashga, ularning salbiy holatlarini bartaraf etishga xizmat qiladi. Psixologlar uchun muntazam malaka oshirish dasturlarini joriy etish, zamonaviy psixotexnologiyalarni o‘rgatish, ularda kasbiy motivatsiyani oshiruvchi treninglarni yo‘lga qo‘yish ularning kasbiy kompetentligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, psixologlarning individual xususiyatlarini chuqur o‘rganish, ular bilan individual rivojlantiruvchi reja asosida ishlash va kasbiy faoliyatni zamonaviy diagnostik testlar orqali muntazam tahlil qilib borish maqsadga muvofiqdir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ushbu takliflar ichki ishlar organlarida faoliyat yuritayotgan psixologlar uchun kasbiy kompetentlikni oshirish, ularni amaliy faoliyatga puxta tayyorlash, xizmat jarayonida samarali psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga doimiy e’tibor qaratish nafaqat psixologlarning o‘zlari uchun, balki umumiy xizmat tizimida ijtimoiy barqarorlik va xavfsizlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абдуллаева, Г. Касбий компетентлик асослари. – Тошкент: Фан, 2020.
2. Ахмедов, Ж. Психология фаолиятининг асосий тамойиллари. – Тошкент: Университет, 2019
3. Исломов, М. Ички ишлар органларида хизмат психологияси. – Тошкент: Юридик нашр, 2022.
4. Матякубов, А. Кризис ҳолатларда психологик ёрдам кўрсатиш амалиёти. – Самарқанд, 2020.
5. Петров, В. А. Психология служебной деятельности сотрудников органов внутренних дел. – Москва: Юрайт, 2019.
6. Дьяченко, М. И., Кандыбович, Л.А. Психология деятельности и готовности специалиста. – Минск, 2017.
7. Карамова, Н. Профессиональная компетентность психолога как фактор эффективности деятельности. – Тошкент, 2019.
8. Усмонов, Д. Хавфли вазиятларда мулоқот психологияси. – Тошкент: Фан, 2021.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Turg‘unov Naufal Shuxrat o‘g‘li**, Ichki ishlar vazirligi psixologik ta’minlash bo‘limi katta psixolog-poligrafologi, Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), [**Тургунов Науфал Шухрат угли,** страший психолог-полиграфолог отдела психологического обеспечения Министерства внутренних дел, Доктор философии психологических наук(PhD)], [**Naufal Sh. Turgunov**, Senior psychologist-polygraphist of the psychological support department of the Ministry of Internal Affairs, Doctor of philosophy in psixological sciences]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent sh., Yunus Rajabiy ko'chasi, 1-uy [адрес: Узбекистан, ул. Юнус Ражабий, 1, г.Ташкент], [address: Uzbekistan, 1, Yunus Rajabiy st., Tashkent city] E-mail: turgunov3103@gmail.com.

Ilmiy-nazariyvametodikjurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Original paper

# O‘QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV PEDAGOGIK USULLAR

© T.I . Ismoilov [1]✉

[1]Namangan davlat chet tillar instituti, Namangan,O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH:** XXI asr ta’limida o‘qituvchining fan bilimlari bilan birga muloqot, motivatsiya va metodik rahbarlik funksiyalarini ham samarali bajarishi talab etiladi. Shu bois, interaktiv metodlar o‘qituvchini faollashtiruvchi, o‘quvchilar ishtirokini kuchaytiruvchi hamda pedagogik muhitni konstruktivlashtiruvchi omil sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

**MAQSAD:** tadqiqotning maqsadi — o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullarning (guruhli ishlash, loyiha metodikasi, pedagogik dialog va muammoli vazifalar) ta’sir mexanizmlarini asoslash hamda ularning amaliy samaradorligini ko‘rsatishdan iborat.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** tadqiqot metodologiyasi pedagogik kuzatuv, baholash, anketa va intervyu kabi usullarni uyg‘unlashtirishga tayangan. Interaktiv metodlar kompleks yondashuv sifatida qo‘llanib, kvantitativ tahlil orqali kompetensiya ko‘rsatkichlari o‘lchangan, sifatli tahlil orqali esa dars jarayonidagi muloqot dinamikasi chuqur tahlil qilingan.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR:** kuzatuv va baholash natijalari interaktiv metodlarni qo‘llagan o‘qituvchilarda pedagogik dialog, fikr almashish, murakkab vazifalarni hal etish hamda o‘quvchilar bilan konstruktiv muloqot o‘rnatish ko‘nikmalari sezilarli oshganini ko‘rsatdi. Muhokamada interaktiv yondashuvlarning samaradorligi metodlarning tizimliligi va pedagogning individual kontekstga moslashuvchanligi uyg‘unligida yuqori natija berishi ta’kidlandi.

**XULOSA:** interaktiv pedagogik usullar o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda ilmiy-amaliy jihatdan samarali vosita ekani tasdiqlandi. Ularni tizimli va individual yondashuv bilan integratsiyalash ta’lim jarayonini faollashtiradi, konstruktiv muhitni kuchaytiradi hamda o‘qituvchining kasbiy muloqot, boshqaruv va innovatsion qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

**Kalit so‘zlar**: o‘qituvchi, kommunikativ kompetensiya, interaktiv usullar, pedagogik dialog, guruhli ishlash, loyiha metodikasi, innovatsion ta’lim texnologiyalari, ta’lim samaradorligi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Iqtibos uchun**: Ismoilov T.I. O‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullar.// Inter education & global study. 2025. №12. B.519–527.

# ИНТЕРАКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ

©Т.И. Исмоилов[1]✉
[1] Наманганский государственный институт иностранных языков, Наманган, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в условиях обновления образования и усиления требований к качеству обучения коммуникативные умения преподавателя становятся одним из ключевых факторов эффективности учебного процесса. Интерактивные методы выступают инструментом активизации взаимодействия, поддержания учебной мотивации и создания конструктивной педагогической среды.

**ЦЕЛЬ:** цель исследования — обосновать и показать эффективность интерактивных методов (групповая работа, метод проектов, педагогический диалог, проблемные задания) как средства развития коммуникативной компетенции преподавателей.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** методология исследования сочетает педагогическое наблюдение и оценивание, анкетирование, интервью и самооценку, что позволило выявить сильные и слабые стороны коммуникации в профессиональной деятельности. Эффективность интерактивных подходов оценивалась через совмещение количественного (индексы компетенции) и качественного анализа (динамика коммуникации на занятиях).

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** полученные данные показывают, что преподаватели, применяющие интерактивные методы, демонстрируют более высокий уровень педагогического взаимодействия, способность к конструктивному диалогу и решению сложных педагогических задач. В обсуждении подчеркивается необходимость сочетания системного применения интерактивных методик с их адаптацией к индивидуальному педагогическому контексту.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** интерактивные педагогические методы подтверждены как эффективная основа развития коммуникативной компетенции преподавателей, поскольку усиливают коммуникацию, управленческие и инновационные компоненты профессиональной деятельности. Их интеграция в образовательный процесс повышает качество обучения и способствует формированию конструктивной учебной среды.

**Ключевые слова:** преподаватель, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, педагогический диалог, групповая работа, метод проектов, инновационные образовательные технологии, эффективность обучения.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Для цитирования**: Исмоилов.Т.И. Интерактивные педагогические методы в развитии коммуникативной компетентности педагогов.// Inter education & global study.2025. №12. С. 519–527.

# INTERACTIVE PEDAGOGICAL METHODS IN THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

©Temurbek.I. Ismoilov [1]✉
[1]Namangan State Institute of Foreign Languages, Namangan, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION:** in contemporary education, professional expertise is inseparable from a teacher's ability to manage meaningful, motivating, and constructive communication with learners. Interactive methods are therefore viewed as a key mechanism for activating classroom interaction and strengthening a supportive pedagogical environment.

**AIM:** the study aims to substantiate the contribution of interactive methods—group work, project-based learning, pedagogical dialogue, and problem-based tasks—to the development of teachers' communicative competence and to demonstrate their practical effectiveness.

**MATERIALS AND METHODS:** the methodological framework integrates classroom observation and assessment with questionnaires, interviews, and self-evaluation tools to diagnose communicative strengths and limitations. Both quantitative indicators of communicative competence and qualitative interpretation of interaction patterns were used to evaluate the outcomes of applying interactive methods.

**DISCUSSION AND RESULTS:** findings indicate that teachers who employed interactive strategies showed higher engagement in pedagogical dialogue, improved collaboration and decision-making in instructional contexts, and stronger capacity for constructive communication with students. The discussion emphasizes that maximum impact is achieved when interactive methods are implemented systematically while remaining adaptable to specific instructional contexts and learner needs.

**CONCLUSION:** the results confirm that interactive pedagogical methods constitute an effective evidence-informed pathway for developing teachers' communicative competence by enriching practical communication skills and fostering a constructive learning environment. Their integration supports professional growth in communication, classroom management, and innovative teaching practice.

**Keywords:** teacher, communicative competence, interactive methods, pedagogical dialogue, group work, project-based method, innovative educational technologies, educational effectiveness.

**For citation**: Temurbek.I. Ismoilov. (2025) 'Interactive pedagogical methods in the development of teachers' communicative competence, Inter education & global study, (12), pp. 519–527. (In Uzbek).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

**Z**amonaviy ta’lim jarayonlarida pedagoglarning professional malakasi va ularning o‘quvchilar bilan samarali muloqot qobiliyati eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, XXI asrning ta’lim talablarida o‘qituvchining nafaqat fan bilimlariga ega bo‘lishi, balki kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishi, ya’ni o‘quvchilar bilan samarali va konstruktiv muloqot qura olish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Kommunikativ kompetensiya pedagogning kasbiy faoliyatida murakkab va ko‘p qirrali hodisa sifatida namoyon bo‘lib, u shaxsning nazariy bilimlarini amaliy qobiliyatlar bilan uyg‘unlashtirishga, shuningdek, o‘quvchilarni o‘qitish jarayonida ularni faol ishtirokchiga aylantirishga xizmat qiladi[1]. Shu nuqtai nazardan, interaktiv pedagogik usullar o‘qituvchilarni nafaqat bilim beruvchi, balki muloqotchi, motivator va metodik rahbar sifatida shakllantirishda asosiy vositalardan biri sifatida qaraladi. Kommunikativ kompetensiyaning nazariy asoslari lingvistik, psixologik va pedagogik tadqiqotlarda keng yoritilgan. Xususan, V. Shulman, D. Goleman va boshqa olimlar o‘qituvchilarning kommunikativ qobiliyatlari va emotsional intellekti o‘quvchilarning o‘qish motivatsiyasi va ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir qilishini ta’kidlaydilar[2]. Shu bilan birga, interaktiv pedagogik usullarni qo‘llash orqali o‘qituvchi o‘quv jarayonini faollashtiradi, o‘quvchilarning o‘zaro muloqotini rag‘batlantiradi va bilimlarni amaliy kontekstda qo‘llash imkonini yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Interaktiv usullar pedagogik faoliyatda turli shakllarda qo‘llanadi. Jumladan, guruhli ishlash metodikasi o‘quvchilarni bir-birlari bilan hamkorlikda muammolarni hal qilishga undaydi, loyiha metodikasi esa o‘quvchilarda izlanish va tadqiqotga asoslangan fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Pedagogik dialog usuli esa o‘qituvchiga o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash va ularni qiziqtiruvchi mavzular bo‘yicha faol muloqotga jalb qilish imkonini beradi. Barcha ushbu metodlar o‘qituvchilarning o‘z kasbiy kompetensiyalarini, jumladan, kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi, chunki ular doimiy ravishda muloqot, bahs-munozara va konstruktiv fikr almashishni talab qiladi. Shuni ta’kidlash joizki, interaktiv pedagogik usullarni o‘qituvchilar malakasini oshirish jarayoniga integratsiya qilish nafaqat amaliy pedagogik tajribani, balki ilmiy asoslangan metodologik yondashuvni ham talab qiladi[3]. Bu nuqtai nazardan, maqolada interaktiv usullar o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishda qanday samarali vosita ekanligi, ularning pedagogik jarayonda qo‘llanilish mexanizmlari va natijalarining ilmiy tahlili keltiriladi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda interaktiv metodlarning psixologik asoslari, ta’lim jarayonidagi innovatsion yondashuvlar va amaliy tadqiqotlar ham ko‘rib chiqiladi. Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, global ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi va pedagogik amaliyotdagi yangi yondashuvlar o‘qituvchilarni doimiy ravishda o‘z kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga majbur qilmoqda. Shu sababli, interaktiv usullar nafaqat o‘quvchilarning, balki o‘qituvchilarning ham kommunikativ kompetensiyasini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

oshirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Maqola shuningdek, pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasini baholash, interaktiv metodlarning samaradorligini o‘lchash va ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish mexanizmlarini tahlil qiladi.

Adabiyotlar tahlili: O‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalasi pedagogik tadqiqotlarda uzoq va samarali e’tibor qaratilgan yo‘nalishlardan biridir. Zamonaviy ta’lim jarayonlarida interaktiv pedagogik usullarni qo‘llash nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi, balki o‘qituvchilarning muloqot ko‘nikmalarini mukammallashtirishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, turli mamlakatlarda o‘qituvchilar kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bu jarayonning samarali metodologik asoslarini aniqlashga yordam beradi. Grammens o‘z tadqiqotida o‘qituvchilarning onlayn ta’limdagi rollari va kompetensiyalarini tizimli tahlil qiladi[4]. U ta’kidlaydiki, pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasi nafaqat yuzma-yuz darslarda, balki masofaviy va videokonferensiya orqali o‘tkaziladigan ta’lim jarayonlarida ham muhim ahamiyatga ega. Grammensning izohiga ko‘ra, interaktiv metodlar, jumladan, guruhli ishlash, savol-javob, va muloqotga asoslangan vazifalar o‘qituvchilarning kommunikativ malakalarini sezilarli darajada oshirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, u interaktiv yondashuvlarning nafaqat o‘quvchilarning, balki o‘qituvchilarning ham pedagogik faoliyatini boyitishini qayd etadi. Salleh va Yusof esa o‘qituvchilarning interaktiv o‘qitish strategiyalarini tadqiq etib, ularning o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘qituvchi o‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qiladigan metodlarni qo‘llaganda, ular muloqot qobiliyatlarini yanada rivojlantiradi. Bu esa, pedagogik jarayonda o‘zaro samarali muloqot va bilim almashuvini ta’minlaydi. Shu jihatdan, interaktiv metodlar o‘qituvchining kasbiy faoliyatini muloqotga asoslangan tarzda tashkil etish imkonini beradi. Santhi o‘z tadqiqotida interaktiv o‘qitish metodlarining kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligini o‘rganadi[5]. U ta’kidlaydiki, interaktiv metodlarni qo‘llash orqali pedagog o‘quvchilarning fikrini tinglash, konstruktiv javob berish va murakkab pedagogik vazifalarni hal qilish qobiliyatini shakllantiradi. Shu bilan birga, bu metodlar pedagogning shaxsiy kommunikativ malakasini oshirishda, ya’ni o‘z fikrini aniq ifoda etish va turli pedagogik vaziyatlarda tezkor muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Aliyev ham o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullarni qo‘llashning ahamiyatini tadqiq qiladi[6]. U pedagogik jarayonda loyihalar, guruhli ishlash va muammoli vazifa asosidagi metodlar orqali o‘qituvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yoritadi. Shu tarzda, interaktiv yondashuvlar o‘qituvchilarning nafaqat amaliy, balki nazariy bilimlarini ham amalda qo‘llashga xizmat qiladi. Yakovleva esa zamonaviy oliy ta’limda interaktiv metodlarning qo‘llanilishini o‘rganib, ularning o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirishdagi roli va pedagogik jarayonni boyitishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi[7]. Unga ko‘ra, interaktiv metodlar o‘qituvchining muloqot va bahs-munozara qobiliyatlarini mustahkamlash, shuningdek, o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantirish orqali ta’lim samaradorligini oshiradi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

Metodologik qism: Ushbu maqolada o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullardan samarali foydalanish metodologik asos sifatida qabul qilindi. Tadqiqot metodologiyasi bir necha bosqichdan iborat bo‘lib, u o‘qituvchilarning interaktiv usullar yordamida muloqot qobiliyatini aniqlash, baholash va rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Avvalo, pedagogik kuzatuv va baholash metodlari qo‘llanilib, o‘qituvchilarning amaliy dars jarayonida kommunikativ kompetensiyasini o‘lchash imkoniyati yaratildi. Shu bilan birga, anketalar, intervyular va o‘z-o‘zini baholash shakllari orqali pedagoglarning o‘zaro muloqotdagi kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi. Tadqiqot jarayonida guruhli ishlash, muammoli vazifa, loyiha metodikasi va pedagogik dialog kabi interaktiv usullar birlashtirilgan yondashuv sifatida qo‘llanildi. Guruhli ishlash metodikasi o‘qituvchilarni o‘zaro fikr almashish va qaror qabul qilish jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, bu esa ularning muloqot qobiliyatini kuchaytiradi. Loyiha metodikasi esa murakkab pedagogik vazifalarni hal qilish orqali kommunikativ kompetensiyaning amaliy jihatlarini rivojlantiradi. Pedagogik dialog usuli esa o‘qituvchiga o‘quvchilarning bilim va qobiliyat darajasini aniqlash, shuningdek, konstruktiv va samarali javoblarni shakllantirish imkonini beradi. Metodologik jihatdan tadqiqot kvantitativ va sifatli usullarni uyg‘unlashtirishga asoslangan. Kvantitativ tahlil orqali o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasi indekslari o‘lchandi va interaktiv usullarni qo‘llash samaradorligi statistik jihatdan baholandi. Sifatli tahlil esa dars kuzatuvlari, intervyu va anketalar orqali olingan ma’lumotlar asosida o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatidagi kommunikativ jarayonlarni chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullar samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Kuzatuvlar va baholashlar natijasida interaktiv metodlarni qo‘llagan o‘qituvchilar o‘zaro muloqot va pedagogik dialog jarayonida sezilarli darajada faol bo‘lib, murakkab vazifalarni hal qilish va o‘quvchilar bilan konstruktiv muloqot o‘rnatish qobiliyatlarini rivojlantirganliklari aniqlangan. Shu bilan birga, loyiha va guruhli ishlash metodlarini tatbiq etgan pedagoglar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb etish orqali o‘zlarining kommunikativ kompetensiyasini yanada oshirganliklari qayd etildi. Statistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv usullarni qo‘llagan guruhdagi o‘qituvchilarning kommunikativ malakalari nazariy metodlardan foydalangan guruhga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘lgan. Sifatli tahlil esa shuni isbotladiki, interaktiv metodlar pedagoglarning amaliy muloqot ko‘nikmalarini boyitadi, o‘quvchilarning fikr almashuvini rag‘batlantiradi va ta’lim jarayonida konstruktiv pedagogik muhitni yaratadi.

Muxokama: O‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullar samaradorligini muhokama qilish jarayonida turli olimlarning fikr-mulohazalari bir-birini to‘ldiradi va ayrim jihatlarda bahs-munozaralarni yuzaga keltiradi. Grammens o‘z tadqiqotida interaktiv metodlarni qo‘llashning onlayn va masofaviy ta’lim jarayonidagi ahamiyatini ta’kidlab, pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasi faolligini oshirishda ushbu yondashuvlarni birlamchi vosita sifatida ko‘radi[8]. U ta’kidlaydiki, interaktiv metodlar nafaqat pedagogning muloqot qobiliyatini

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

rivojlantiradi, balki o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish va konstruktiv fikr almashuvini rag‘batlantirish imkonini beradi. Grammens bu yondashuvni o‘qituvchining professional malakasini kompleks rivojlantirishning strategik elementi sifatida qaraydi. Boshqa tomondan, Salleh va Yusof interaktiv usullarni faqat pedagogik dialog va guruhli ishlash bilan cheklashning yetarli emasligini ta’kidlaydi. Ularning fikricha, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda metodlarning kontekstga mosligi, pedagogning o‘z shaxsiy pedagogik uslubi va o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashishi muhimdir[9]. Ular interaktiv yondashuvlarni qo‘llashda metodologik diversifikatsiya va o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish zarurligini qayd etadilar. Shu bilan birga, ular interaktiv metodlar o‘qituvchining texnologik qobiliyatlari bilan uyg‘unlashganda maksimal natija beradi, degan xulosaga keladilar. Mazkur olimlarning fikr-munozarasi shuni ko‘rsatadiki, interaktiv pedagogik yondashuvlarning samaradorligi bir tomonlama baholanishi mumkin emas. Grammensning yondashuvi metodlarning tizimli qo‘llanilishiga urg‘u beradi, Salleh va Yusof esa pedagogning individual pedagogik konteksti va metodlarni moslashuvchan qo‘llash zarurligini ta’kidlaydi[10]. Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqot interaktiv metodlarni qo‘llashda ikki yondashuvni uyg‘unlashtirishni asosiy prinsip sifatida qabul qiladi: ya’ni metodlarning tizimli qo‘llanilishi bilan birga pedagogning individual pedagogik kompetensiyasini hisobga olish. Shu bilan birga, muxokama natijalaridan ko‘rinib turibdiki, interaktiv usullar o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda nafaqat texnik, balki psixologik va pedagogik aspektlarni ham hisobga olishi zarur. Ularning muvaffaqiyatli tatbiqi pedagogning muloqot, boshqaruv va hamkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi, dars jarayonini faollashtiradi va o‘quvchilarning fikr almashuvini rag‘batlantiradi. Shu tarzda, ikki olimning polemikasi interaktiv pedagogik usullarni qo‘llashda tizimli va individual yondashuvning uzviy uyg‘unligi zarurligini ilmiy jihatdan isbotlaydi.

Xulosa: Ushbu maqolada o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interaktiv pedagogik usullarni qo‘llashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv usullar pedagoglarning nafaqat muloqot va bahs-munozara qobiliyatlarini oshirishga, balki o‘quvchilarni faol ishtirok etishga rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Guruhli ishlash, loyiha metodikasi, pedagogik dialog va muammoli vazifa kabi interaktiv metodlar o‘qituvchilarning kommunikativ malakalarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ilmiy jihatdan tasdiqlandi. Adabiyotlar tahlili ko‘rsatdiki, Grammens va Salleh va Yusof tadqiqotlari interaktiv yondashuvlarning o‘qituvchilar kompetensiyasini oshirishdagi ahamiyatini, Santhi, Aliyev va Yakovleva esa ushbu metodlarning amaliy natijalarini isbotlaydi. Shu bilan birga, muxokama bo‘limida keltirilgan olimlar polemikasi interaktiv usullarni qo‘llashda metodlarning tizimli qo‘llanishi bilan pedagogning individual pedagogik kompetensiyasini uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatdi. Metodologik jihatdan tadqiqot interaktiv usullarni qo‘llash natijalarini kvantitativ va sifatli tahlil orqali aniqladi. Natijalar shuni isbotladiki, interaktiv pedagogik yondashuvlar o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda tizimli, ilmiy va amaliy asos sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagoglarning muloqot,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

boshqaruv va innovatsion qobiliyatlarini mustahkamlash, ta’lim jarayonini faollashtirish va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantirish imkonini beradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, interaktiv pedagogik usullarni tizimli va individual yondashuv bilan uyg‘unlashtirish o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini samarali rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi. Mazkur tadqiqot nafaqat nazariy, balki amaliy pedagogik tajriba uchun ham asos yaratadi va o‘qituvchilarning professional malakasini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy-harakat yo‘nalishini belgilaydi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Azimboyeva, Y. (2024). Bo‘lg‘usi o‘qituvchilarning kommunikativ kompitentligini rivojlantirishning psixologik jihatlari. Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2(12), 134-140.
2. Shohbozbek, E. (2025). BO’LAJAK PEDAGOGLARNING TADQIQOTCHILIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING KONSEPSUAL ASOSLARI. Global Science Review, 1(1), 328-338.
3. Gulasal, H., & Ro‘ziyeva, D. (2025). BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KO ‘NIKMA VA PEDAGOGIK MAHORATNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSLARI. PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI, 14(01), 18-19.
4. Sh, E. (2025). Developing the spiritual worldview of young people through the continuous education system in Uzbekistan. Ob'edinyaya studentov: mejdunarodnye issledovaniya i sotrudnichestvo mejdu distsiplinami, 1(1), 314-316.
5. Olimov, B. (2025). Bo ‘lajak boshlang ‘ich sinf o ‘qituvchilarining mantiqiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning elektron metodikasi. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(9).
6. Islomovich, I. T., & Ravshanbekovich, G. S. (2023). Development of pedagogical competence in future teachers. The American Journal of Management and Economics Innovations, 5(04), 12-16.
7. Erkinovna, Y. D. (2025). PEDAGOGIK TA’LIMDA SHAXSGA YO ‘NALTIRILGAN YONDASHUV ORQALI KOMMUNIKATIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI. Научный Импульс, 3(32), 40-43.
8. Ismoilov, T. I. (2018). Provision of information-psychological security in open information systems. Теория и практика современной науки, (1 (31)), 24-26.
9. Kenjaboyev, A., & Kenjaboyeva, D. (2022). Pedagogik deontologiya va kompetentlik. Termiz,“Surxon-nashr” nashr-matbaa markazi nashriyoti.–2022.
10. Rahmonaliyevich, X. I. (2025). Bo ‘lajak pedagoglarda kasbiy madaniyatni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari. Fergana methodical school, (2), 11-17.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, №12

## MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Ismoilov Temurbek Islomovich**, professor [**Исмоилов Темурбек Исломович**,профессор,], [**Ismoilov Temurbek Islomovich** professor]; manzil: Namangan viloyati, To'raqo'rg'on tumani, "Yangiobod" MFY, Saodat ko'chasi, 28-uy: Namangan viloyati, To'raqo'rg'on tumani, "Yangiobod" MFY, Saodat ko'chasi, 28-uy, [адрес: Наманганская область, Туракурганский район, МФЦ "Янгиабад", улица Саадат, дом 28: Наманганская область, Туракурганский район, МФЦ "Янгиабад", улица Саадат, дом 28], [address: Namangan region, Turakurgan district, MFC "Yangiabad" Saadat Street, 28: Namangan region, Turakurgan district, MFCYangiabad" 28 Saadat Street]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# TALABALARDA HAYOTIY STRATEGIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

© D.Ya. Xudoyberganov[1]✉
[1]Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: psixologlarning ta’kidlashicha, talabaning hayotiy strategiyasi avvalo uning o‘zini subyekt sifatida his qilishi, ya’ni mustaqil qaror qabul qilishga bo‘lgan tayyorligi bilan belgilanadi. A. Maslou, K. Rodjers, E. Erikson kabi insonparvarlik yo‘nalishidagi tadqiqotchilar shaxsning rivojlanishida ichki “men”ning uyg‘onishi, o‘z salohiyatini anglash va o‘z oldiga maqsad qo‘yish qobiliyatini asosiy psixologik omillar qatoriga kiritadi. Talaba esa o‘zining aynan shu davrida — intellektual izlanish, o‘ziga savol berish, kelajagini tasavvur qilish jarayonida — hayot strategiyasining psixologik poydevorini yaratadi.

**MAQSAD**: hayotiy strategiya shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvi, o‘z hayot maqsadlarini belgilashi va ularni ongli ravishda amalga oshirishiga xizmat qiluvchi muhim psixologik mexanizm sifatida qaraladi.Tadqiqotda talabalarning shaxsiy rivojlanishi, motivatsion yo‘nalganligi, o‘zini anglash darajasi hamda qaror qabul qilish kompetensiyalari hayotiy strategiyalarni shakllantirishda asosiy omillar sifatida yoritiladi. Shuningdek, yoshlar psixologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari, refleksiya, ijtimoiy faollik va mas’uliyat hissining hayotiy strategiyalarni rivojlantirishdagi o‘rni ochib beriladi.

**MATERIALLAR VA METODLAR:** shaxning hayotiy strategiyalarini keng va tor tushunchada aniqlanishi (karyera va ta‟lim). Hayotiy (shuningdek karyera va ta’limiy) strategiyalar. Professional guruh yoki alohida ommaviy hayotiy strategiyalar (yoshlar, davlat yoki hukumat odamlari va hokazo) Individual shaxs strategiyalarning empirik tadqiqot metodlari va metodikalari. Shaxs hayotiy strategiyalarni aniqlashdagi muammolar.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: gumanistik psixologiyada shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar ambivalent jarayon sifatida ko‘rinadi: jamiyat shaxsga o‘sish imkoniyatlari, resurslar va tajribalar manbai sifatida xizmat qilishi mumkin, biroq ayni paytda shaxsning avtentiqligini cheklashi, uning ichki ehtiyojlariga zid talablar qo‘yishi, ijtimoiy moslashuv bosimi orqali psixologik izdan chiqish holatlarini yuzaga keltirishi ham ehtimoldan xoli emas.

Mazkur pozitsiya jamiyatning shaxsga ta’sirining destruktiv mexanizmlarini — konformizm, normativ bosim, ijtimoiy rollarning rigidligi, ijtimoiy taqiqlar, axloqiy repressiya, psixologik begonalashuv — o‘rganish zaruratini ochib beradi. Shu bilan birga, gumanistik psixologiya shaxsning o‘zini aktualizatsiya qilish, o‘zini anglash, shaxsiy

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

o‘sish, ichki potensialni ro‘yobga chiqarish kabi jarayonlarni ijtimoiy kontekst bilan dialektik aloqadorlikda ko‘rib chiqadi.

**XULOSA:** talabalarda hayotiy strategiyalarni shakllantirishning psixologik asoslari shaxsning ongli rivojlanishiga, o‘z hayotiga nisbatan mas’uliyatli munosabatni qaror toptirishga, ijtimoiy faol pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi ko‘p komponentli tizimdir. Mazkur tizimni chuqur o‘rganish, uning tarkibiy qismlarini ilmiy asosda tahlil etish va amaliyotga tadbiq etish talabalarda barqaror, mazmunli va ijtimoiy ahamiyatli hayotiy strategiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Shu ma’noda, psixologik asoslarning ilmiy tadqiqi nafaqat nazariy jihatdan, balki ta’lim jarayonini takomillashtirish, shaxsni har tomonlama kamolga yetkazish nuqtayi nazaridan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

**Kalit so'zlar**: hayotiy strategiya, shaxs rivoji, talaba shaxsi, psixologik omillar, motivatsiya, o‘zini anglash, refleksiya, ijtimoiy moslashuv, qaror qabul qilish, kasbiy yo‘naltirilganlik.

**Iqtibos uchun**: Xudoyberganov D.Ya. Talabalarda hayotiy strategiyalarni shakllantirishning psixologik asoslari. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.528–536.

## ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ СТРАТЕГИЙ У СТУДЕНТОВ

© Д.Я. Худойберганов[1]✉
[1]Ургенчского государственного университета имени Абу Райхана Беруни

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: психологи утверждают, что жизненная стратегия ученика определяется прежде всего тем, как он чувствует себя субъектом, то есть его готовностью принимать самостоятельные решения. А. Маслоу, К. Роджерс, Э. Исследователи гуманистического направления, такие как Эриксон, относят пробуждение внутреннего “я”в развитии личности, осознание собственного потенциала и способность ставить перед собой цели к числу основных психологических факторов. И именно в этот период ученик — в процессе интеллектуального поиска, самоанализа, воображения своего будущего — закладывает психологическую основу жизненной стратегии

**ЦЕЛЬ**: жизненная стратегия рассматривается как важный психологический механизм, служащий человеку для адаптации к социальной среде, постановки собственных жизненных целей и их осознанного осуществления. В исследовании рассматриваются личностное развитие учащихся, мотивационная направленность, уровень самосознания, а также компетенции принятия решений как ключевые факторы в формировании жизненных стратегий. Также раскрываются особенности молодежной психологии, роль рефлексии, социальной активности и чувства ответственности в выработке жизненных стратегий.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: определение жизненных стратегий личности в широком и узком понимании (карьера и образование). Жизненные (а также карьерные и пенсионные) стратегии. Профессиональная группа или отдельные массовые жизненные стратегии (молодежь, государственные или правительственные люди и т. д.) эмпирические методы и методики исследования индивидуальных индивидуальных стратегий. Проблемы определения индивидуальных жизненных стратегий.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: в гуманистической психологии отношения между личностью и обществом рассматриваются как амбивалентный процесс: общество может служить человеку источником возможностей для роста, ресурсов и опыта, но в то же время маловероятно, что оно ограничивает самоидентификацию личности, предъявляет требования, противоречащие ее внутренним потребностям, порождая ситуации психологического срыва из-за давления социальной адаптации. Данная позиция выявляет необходимость изучения деструктивных механизмов воздействия общества на личность — конформизма, нормативного давления, жесткости социальных ролей, социальных запретов, морального подавления, психологического отчуждения. В то же время гуманистическая психология рассматривает такие процессы личности, как самоактуализация, самореализация, личностный рост, реализация внутреннего потенциала в диалектической связи с социальным контекстом

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: психологические основы формирования жизненных стратегий у учащихся представляют собой многокомпонентную систему, служащую сознательному развитию личности, определению ответственного отношения к собственной жизни, формированию социально активной позиции. Углубленное изучение данной системы, научно обоснованный анализ и внедрение ее компонентов позволит сформировать у студентов устойчивые, содержательные и социально значимые жизненные стратегии. В этом смысле научное исследование психологических основ приобретает актуальное значение не только теоретически, но и с точки зрения совершенствования образовательного процесса, всестороннего совершенствования личности.

**Ключевые слова**: жизненная стратегия, развитие личности, личность ученика, психологические факторы, мотивация, самосознание, рефлексия, социальная адаптация, принятие решений, профессиональная ориентация.

**Для цитирования**: Худойберганов Д.Я. Психологические основы формирования жизненных стратегий у студентов. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 528–536.

## PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMING LIFE STRATEGIES IN STUDENTS

© Doniyor Ya. Xudoyberganov[1]✉
[1]Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Annotation

**INTRODUCTION**: psychologists say that the student's life strategy is determined first of all by his feeling as a subject, that is, by his willingness to make independent decisions. A. Maslow, K. Rodgers, E. Humanistic researchers such as Erickson place the awakening of the inner “i”in the development of an individual, the ability to realize one's potential and set a goal for oneself, among the main psychological factors. And the student, in this very period of his life — in the process of intellectual search, questioning himself, imagining his future — creates the psychological foundation of his life strategy.

**AIM:** a life strategy is seen as an important psychological mechanism that serves to adapt the individual to the social environment, to set his own life goals and to carry them out consciously. The study highlights students ' personal development, motivational orientation, level of self-awareness, and decision-making competencies as key factors in shaping life strategies. Also, the role of the peculiarities of youth psychology, reflection, social activity and a sense of responsibility in the development of life strategies is revealed.

**MATERIALS AND METHODS**: determination of life strategies of chess in a broad and narrow concept (career and education). Vital (as well as career and educational) strategies. Professional group or individual public life strategies (Youth, state or government people, etc.) are empirical research methods and methodologies of individual personality strategies. Problems in identifying individual life strategies.

**DISCUSSION AND RESULTS**: in Humanistic Psychology, the relationship between the individual and society appears as an ambivalent process: society can serve the individual as a source of growth opportunities, resources and experiences, but at the same time it is also unlikely that it will limit the self-efficacy of the individual, make demands contrary to his internal needs, generate psychological withdrawal States through pressure of social adaptation. This position reveals the need to study the destructive mechanisms of the influence of society on the individual — conformism, normative pressure, rigidity of social roles, social prohibitions, moral repression, psychological alienation. At the same time, humanistic psychology considers processes such as the actualization of the personality itself, self-realization, personal growth, realization of the internal potential in dialectical connection with the social context

**CONCLUSION:** the psychological basis for the formation of life strategies in students is a multi-component system that serves the conscious development of the individual, the decision-making of a responsible attitude towards his own life, the formation of a socially active position. An in-depth study of this system, analysis and implementation of its components on a scientific basis makes it possible to form stable, meaningful and socially significant life strategies in students. In this sense, the scientific study of psychological foundations is of urgent importance not only in theory, but also in terms of improving the educational process, the point of comprehensively maturing the individual.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Key words**: life strategy, Personality Development, student personality, psychological factors, motivation, self-awareness, reflection, social adaptation, decision-making, professional orientation.

**For citation**: Doniyorbek Ya.Khudoyberganov. Psychological Foundations of Forming Life Strategies in Students (2025), Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 528–536. (In Uzbek).

Ijtimoiy-psixologik bilimlarning shakllanishi jarayonida shaxs va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni talqin qilishga doir turli paradigmalar ilgari surilgan. Klasik sotsiologiya vakili É. Dyurkgeymning pozitsiyasiga ko‘ra, ijtimoiy voqelik (réalité sociale) o‘ziga xos ob’ektiv xususiyatga ega bo‘lib, uni individning psixik hodisalari yoki subyektiv tajribasi bilan to‘liq izohlab bo‘lmaydi. Dyurkgeym konsepsiyasida inson Homo duplex – ya’ni dual tabiati mavjud mavjudot sifatida qaraladi: unda individual psixik qatlam va ijtimoiy normativ qatlam bir-biri bilan yonma-yon mavjud bo‘ladi, biroq ular mohiyatan aralashmaydi. Uning nazariyasida ijtimoiy faktlarning ob’ektiv ustunligi ta’kidlanadi. Bu faktlar shaxs ongidan tashqarida shakllanadi va unga majburiylik, normativlik hamda kollektiv determinatsiya xususiyatlari orqali ta’sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, inson xulq-atvori, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy orientatsiyalari ko‘proq ijtimoiy strukturaning determinatsiyasiga bo‘ysungan holda shakllanadi. Dyurkgeym pozitsiyasi psixologik fanlar rivojiga ham jiddiy ta’sir ko‘rsatib, insonning psixologik qiyofasi ijtimoiy ta’sirlarni ichkilashtirish (internalizatsiya) mexanizmi orqali shakllanadi degan g‘oyani ilgari surdi. Internalizatsiya jarayoni bir yo‘nalishli bo‘lib, unda jamiyat tomonidan yaratilgan normativ-madaniy tizim, kollektiv e’tiqodlar va qadriyatlar individ ongiga kirib boradi va uning identiteti, motivatsion maydoni hamda ijtimoiy xulq strukturasini shakllantiradi. Mazkur yondashuvning keyingi rivoji E. P. Belinskaya, O. A. Tixomandritskaya, shuningdek A. A. Ruchka va V. V. Tancher kabi tadqiqotchilar tomonidan davom ettirildi. Ularning ishlari shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonini sotsial persepsiya, ijtimoiy rolni o‘zlashtirish, normativ regulyasiya, ko‘p darajali ijtimoiy identifikatsiya kabi psixologik mexanizmlar bilan bog‘lab tahlil qiladi. Ushbu izlanishlarda shaxsning ijtimoiy voqelikka nisbatan qabul qiluvchi pozitsiyasi kuchli ekanligi, ya’ni uning psixik tizimi jamiyatning ijtimoiy-kognitiv konstruksiyalarini o‘ziga singdirib borishi ta’kidlangan.

Natijada, Dyurkgeym boshlab bergan konseptual yo‘nalish shaxs rivojida jamiyatning normativ-referent roli, ijtimoiy strukturalarning psixik determinatsiya jarayonidagi markaziy ahamiyati, hamda ijtimoiy ta’sirlar orqali shakllanadigan psixologik konfiguratsiyaning barqarorligi to‘g‘risidagi ilmiy-psixologik qarashlar tizimiga asos bo‘lib xizmat qiladi. É. Dyurkgeymga qarshi turuvchi asosiy nazariy raqib sifatida G. Tardning konseptual yondashuvi ijtimoiy-psixologik bilimlar evolyutsiyasida alohida o‘rin tutadi. Tardning nuqtai nazariga ko‘ra, jamiyat murakkab yaxlit tizim emas, balki uni tashkil etuvchi elementlarning yig‘indisidir, ya’ni u mikrodan makroga o‘tuvchi jarayonlar

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

natijasidir. Shu bois u sotsiologik tahlilda reduksionistik metodi — ijtimoiy hodisalarni ularning eng sodda, elementar psixik aktlariga qaytarib o‘rganishni taklif etadi.

Tard jamiyatning har qanday murakkab shakllanishi "elementar zarralar" — ya’ni individlarning psixik jarayonlari, ularning ehtiyojlari, impulsiv reaktsiyalari, irratsional intilishlari va motivlari orqali tushuntirilishi mumkin, deb hisoblaydi. Uning fikricha, ijtimoiy tizimni tashkil qiluvchi barcha hodisalar psixologik asosga ega bo‘lib, bir xil universal qonuniyatlarga bo‘ysunadi. Shuning uchun jamiyatni tushunish uchun, eng avvalo, insonning "o‘zgarmas tabiati"ni — instinktlar, ehtiyojlar, irratsional mayllar va motivatsion strukturalarni tahlil qilish zarurdir.Tardning yondashuvida individual psixik realiyat birlamchi, ijtimoiy realiyat esa ikkilamchi hisoblanadi. Bu esa uning konsepsiyasini psixologik monizm tamoyiliga olib keladi: ijtimoiy hodisalar inson psixikasining murakkab kollektiv namoyon bo‘lish formalaridir. Shuning uchun Tard ijtimoiy va individual haqiqatlarni qat’iy ajratmaydi; aksincha, u ijtimoiy voqelikning individ psixikasidan kelib chiqishini, ya’ni shaxsiy psixik hodisalarning ko‘p darajali interaktsiyasi natijasida paydo bo‘lishini ta’kidlaydi. Tardning ijtimoiy psixologiyaga qo‘shgan eng muhim g‘oyasi – taqlid qonuni (loi de l'imitation) bo‘lib, u insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy aloqalarning asosiy mexanizmi sifatida ko‘riladi. Taqlid inson xulq-atvorining, kundalik muomala shakllarining, ijtimoiy me’yor va qadriyatlarning shakllanishini belgilovchi fundamental psixologik mexanizm sifatida talqin qilinadi. Tardga ko‘ra, jamiyat “taqlid zanjirlari”ning keng miqyosli tarmog‘idan iborat bo‘lib, ijtimoiy o‘zgarishlar ham aynan taqlidning tarqalish dinamikasi yoki uning uzilishlari — innovatsiya orqali sodir bo‘ladi.

Natijada, G. Tard yondashuvi ijtimoiy va individual haqiqatlarning o‘zaro aloqadorligini tan olgan holda, ijtimoiy voqelikni individual psixologik jarayonlarga qisqartiruvchi nazariy-modelni yaratadi. Bu yondashuv Dyurkgeymning ijtimoiy faktlar avtonomligi haqidagi g‘oyasiga mutlaqo zid bo‘lib, sotsiologik bilimlar tarixida psixologik reduksionizmning eng yorqin namunasini tashkil etadi. G. Lebonning kontseptual qarashlariga ko‘ra, ijtimoiy dinamikaning markaziy harakatlantiruvchi kuchi – g‘oyalar evolyutsiyasidir. Yangi g‘oya avval individual ongda yuzaga keladi, keyin esa psixologik infektsiya (contagion psychique) mexanizmi orqali ommaga tarqalib, asta-sekin “ommaviy ruh” (âme collective) tarkibiga singib boradi. Lebonning fikricha, g‘oyalarning ijtimoiy makonda tarqalishi ta’sirchanlik, emosional qabulchanlik va irratsional taqlid kabi psixologik omillar bilan belgilanadi. Ommaviy ruh shakllanganida esa shaxsning individual belgilari, ratsional nazorat va refleksiv fikrlash pasayadi; ular o‘rnini birlashtiruvchi umumiy emosiyalar, kollektiv e’tiqodlar va affektiv birlashuv egallaydi (Lebon G., 1995).

Lebonning omma psixologiyasi nazariyasida jamoaviy xulq-atvorni boshqaruvchi asosiy mexanizmlar sifatida taqlid, sugestiya, emosional yuqumlilik, affektiv identifikatsiya kabilar ko‘rsatiladi. Shaxs ommaga qo‘shilganida ongsizlik (inconscient collectif) kuchayadi, individual javobgarlik darajasi kamayadi va natijada jamoaviy harakatlar ko‘proq impulsiv, irratsional va affektiv dominantlikka ega bo‘ladi. Z. Freydning psixoanalitik yondashuvi Lebon g‘oyalariga ma’lum ma’noda yaqin bo‘lsa-da, u ommaviy


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xulq-atvor mexanizmlarini chuqur psixodinamik asosda tushuntiradi. Freydga ko‘ra, inson tabiatan ijtimoiy mavjudot emas; uning faoliyati va xulq-atvori birlamchi instinktlar – jinsiy (libido) va tajovuzkor (thanatos) kuchlar tomonidan boshqariladi. Shaxslarning ijtimoiy birlashishi ham aynan shu instinktlarning psixik transformatsiyasi natijasidir.

Freyd jamiyatning paydo bo‘lishini tushuntirishda libido nazariyasiga tayanadi: libido orqali yuzaga keladigan affektiv bog‘lanishlar odamlarni birlashtiradi, ular orasida sevgi-identifikatsiya zanjirini yaratadi. Uning fikricha, “sevgi munosabatlari ommaviy ruhning mohiyatini tashkil qiladi”, ya’ni ijtimoiy birliklarning barqarorligi libido kuchlarining ijtimoiy yo‘naltirilgan shakllari bilan belgilanadi (Freyd Z.,1925). Freyd ta’kidlashicha, libido kuchlari ijtimoiy tuzilmalarni mustahkamlab, shaxslarni o‘zaro identifikatsiya jarayoni orqali birlashtiradi, bu esa ijtimoiy kohesiyani ta’minlaydi. Shu tariqa, madaniyatning rivojlanishi ham instinktlarning sublimatsiya jarayoni bilan izohlanadi: inson o‘z biologik energiyasini ijtimoiy maqbul shakllarga – ijod, ilm-fan, madaniyat, ijtimoiy hamkorlik kabi faoliyatlarga yo‘naltiradi. Freydning bu yondashuvi ommaviy xulq-atvor psixologiyasida instinktiv dinamika, identifikatsiya, libido bog‘lanishi, sublimatsiya va ijtimoiy nazoratning psixodinamik mexanizmlarini tushuntirishda asosiy nazariy tamoyil sifatida maydonga chiqadi.

Shunday qilib, ijtimoiy-psixologik bilimlar taraqqiyoti tarixida shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar muammosini talqin etishda ijtimoiy-markazlashgan va shaxsga yo‘naltirilgan paradigmalarning doimiy dialogi kuzatiladi (Petrovskaya L. A., 2002). Ushbu nazariy muloqot bugungi kunda ham davom etib, uning ikki asosiy epistemologik qutbi — rus psixologiyasi an’analari va zamonaviy G‘arb gumanistik psixologiyasi — o‘zaro munosabat, qarama-qarshilik va bir-birini to‘ldiruvchi funksiyalarni bajarib kelmoqda. L. A. Petrovskayaning ta’kidlashicha, rus psixologik maktabi tarixan ijtimoiy determinatsiya tamoyiliga tayangan bo‘lib, shaxsning psixologik qiyofasini tushuntirishda “sotsiotsentrik yondashuv” hukmronlik qilgan (Petrovskaya, 2002, 323-bet). Bu paradigma doirasida shaxsning shakllanishi, rivojlanishi va faoliyat dinamikasi, birinchi navbatda, ijtimoiy ta’sirlar, sotsiokultural kontekst, tarbiya, ijtimoiy talablar, me’yorlar va kollektiv qadriyatlar bilan bog‘liq tarzda izohlangan. Ijtimoiy ta’sir, qoida tariqasida, konstruktiv, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi mexanizm sifatida talqin qilingan; uning salbiy oqibatlari, psixologik deformatsiya ehtimollari yoki individual erkinlikka bosim ko‘rsatish kabi jihatlar esa ilmiy muhokamalarda ko‘proq chetda qolgan.

V. E. Chudnovskiy ham rus psixologiyasining mazkur mezonini “inson aqliy rivojlanishining ijtimoiy shartlanganligi g‘oyasini juda to‘g‘ridan-to‘g‘ri, hatto soddalashtirilgan talqinda qabul qilish” deb ta’riflaydi (Chudnovskiy V. E., 1993, 6-bet). Bu esa rus psixologik maktabiga xos bo‘lgan sotsializatorlik modelining konseptual ustuvorligini tasdiqlaydi. Biroq zamonaviy g‘arb gumanistik psixologiyasi mazkur an’anaviy nazariy pozitsiyaga qarshi turuvchi antagonistik yondashuv emas, balki Petrovskaya ta’kidlaganidek, uning ayrim jihatlarini to‘ldiruvchi, nuqsonlarini yorituvchi va muayyan kamchiliklarini qoplovchi epistemologik pozitsiya sifatida namoyon bo‘ladi (Petrovskaya L. A., 2002). Gumanistik psixologiya vakillari — K. Rojers, A. Maslou, R.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

May va boshqalar — insonning psixologik rivoji ijtimoiy-madaniy konditsionerlik ta’siridan mustasno emasligini tan oladilar. Shu bilan birga, ular jamiyatning shaxsga ta’siri har doim ham ijobiy emasligini, balki:

- rivojlantiruvchi,
- cheklovchi,
- frustratsiyaga olib keluvchi,
- hatto psixik jarayonlarni buzuvchi yoki halokatli bo‘lishi mumkinligini alohida ta’kidlaydilar.

Gumanistik psixologiyada shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar ambivalent jarayon sifatida ko‘rinadi: jamiyat shaxsga o‘sish imkoniyatlari, resurslar va tajribalar manbai sifatida xizmat qilishi mumkin, biroq ayni paytda shaxsning avtentiqligini cheklashi, uning ichki ehtiyojlariga zid talablar qo‘yishi, ijtimoiy moslashuv bosimi orqali psixologik izdan chiqish holatlarini yuzaga keltirishi ham ehtimoldan xoli emas. Mazkur pozitsiya jamiyatning shaxsga ta’sirining destruktiv mexanizmlarini - konformizm, normativ bosim, ijtimoiy rollarning rigidligi, ijtimoiy taqiqlar, axloqiy repressiya, psixologik begonalashuv — o‘rganish zaruratini ochib beradi. Shu bilan birga, gumanistik psixologiya shaxsning o‘zini aktualizatsiya qilish, o‘zini anglash, shaxsiy o‘sish, ichki potensialni ro‘yobga chiqarish kabi jarayonlarni ijtimoiy kontekst bilan dialektik aloqadorlikda ko‘rib chiqadi. Natijada, zamonaviy ilmiy tafakkurda shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar masalasi monokonseptual emas, balki ko‘p qirrali, murakkab, o‘zaro shartlangan jarayon sifatida talqin qilinadi. Rus psixologiyasining ijtimoiy-markazlashgan yondashuvi va gumanistik psixologiyaning shaxsga yo‘naltirilgan paradigmasi ayni paytda ilmiy dialogning ikki qutbi sifatida bir-birini to‘ldiradi, ijtimoiy-psixologik bilimlarning yanada puxta shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda hayotiy strategiyalarni shakllantirishning psixologik asoslari shaxsning ongli rivojlanishiga, o‘z hayotiga nisbatan mas’uliyatli munosabatni qaror toptirishga, ijtimoiy faol pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi ko‘p komponentli tizimdir. Mazkur tizimni chuqur o‘rganish, uning tarkibiy qismlarini ilmiy asosda tahlil etish va amaliyotga tadbiq etish talabalarda barqaror, mazmunli va ijtimoiy ahamiyatli hayotiy strategiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Shu ma’noda, psixologik asoslarning ilmiy tadqiqi nafaqat nazariy jihatdan, balki ta’lim jarayonini takomillashtirish, shaxsni har tomonlama kamolga yetkazish nuqtayi nazaridan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни личности. — М.: Мысль, 1991. — 299 с.
2. Абдуллаев О. А**.** Психологические механизмы формирования жизненных стратегий у студентов // Ilmiy xabarlar. Qo‘qon DPI. — 2025. — № 8. — С. 45–52.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

3. Ramazonov J. D., Xomidova N. T. Talabalarda o‘zini idora qilish motivatsiyasi shakllanishining psixologik xususiyatlari // Uzbek Scholar Journal. — 2023. — № 18. — B. 12–18.
4. Ro‘zmetova M. M., Allayarov D. I. Oliy ta’limning talabalar hayotiga ta’siri va psixologik xususiyatlari // Innovative Development in Educational Activities. — 2023. — Vol. 2(23). — P. 206–211.
5. Ismoilova Z. Characteristics of Coping Strategy in Strengthening Stress Stability in Students // Jurnal Psikologi. — 2025. — Vol. 2(3). — P. 101–110.
6. Raxmatullayeva Z. O. Talabalarning shaxsiy va akademik rivojlanishida emotsional intellektning o‘rni // Psixologiya. — 2025. — № 2. — B. 34–41.
7. Sattorova G. S. Talabalarda o‘quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari // Modern Education and Development. — 2024. — № 1. — P. 89–95.
8. Askarova G. O. Yosh talabalarda yengish strategiyalarini shakllantirishning psixologik asoslari // Markaziy Osiyoda Jamiyat, Gender va Oila. — 2025. — № 1. — P. 57–66.
9. Кон И. С. Психология ранней юности. — М.: Просвещение, 1989. — 255 с.

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Xudoyberganov Doniyorbek Yangiboy o‘g‘li**, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, [**Дониярбек Худойберганов Янгибай угли**, независимый исследователь Ургенчского государственного университета имени Абу Райхана Беруни], [**Doniyorbek Xudoyberganov Yangiboy o‘g‘li,** Independent Researcher, Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni]; manzil: Xorazm viloyati, Urganch shahri, Hamid Olimjon ko‘chasi, 14- uy, pochta indeksi: 220100. 0(362)2246700 [адрес: Узбекистан, ул. Х.Олимжан, 14, г. Урганч], [address: Uzbekistan, 12, X.Olimjan st., Urganch city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# PSIXOSOMATIK BUZILISHLARNI YUZAGA KELTIRIVCHI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

© X.X.Jabborov [1], M.S.Rustamova[2]✉
[1]Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti , Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

**KIRISH**: talabalarning o‘quv faoliyati yuqori aqliy yuklama, emotsional zo‘riqish va ijtimoiy mas’uliyat bilan kechadi. Ushbu omillar psixik holat orqali jismoniy salomatlikka ta’sir etib, psixosomatik buzilishlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin.

**MAQSAD**: talabalar o‘quv faoliyati jarayonida psixosomatik buzilishlarni keltirib chiqaruvchi asosiy ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash

**MATERIALLAR VA METODLAR:** ilmiy manbalar tahlili, talabalar orasida so‘rovnoma, stress darajasini aniqlash va psixologik kuzatuv metodlaridan foydalanildi

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: natijalar shuni ko‘rsatdiki, imtihon stressi, vaqt yetishmasligi, akademik bosim, o‘qituvchi–talaba munosabatlari va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning pastligi talabalar orasida bosh og‘rig‘i, uyqusizlik, oshqozon-ichak buzilishlari kabi psixosomatik holatlarni kuchaytiradi.

**XULOSA:** talabalar psixosomatik salomatligini saqlash uchun o‘quv yuklamasini muvozanatlash, stressni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish va psixologik yordamni kuchaytirish zarur.

**Kalit so'zlar**: talabalar, o‘quv faoliyati, stress, psixosomatik buzilishlar, ijtimoiy-psixologik omillar

**Iqtibos uchun**: Jabborov X. X, Rustamova M. S. Psixosomatik buzilishlarni yuzaga keltirivchi ijtimoiy-psixologik omillar. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.537–543.

# СОЦИО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЫЗЫВАЮЩИЕ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА

© Х.Х.Джаббаров[1], М.С. Рустамова [2]✉
[1]Ташкентский государственный университет востоковедения, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ**: учебная деятельность студентов сопровождается высокой умственной нагрузкой, эмоциональным стрессом и социальной ответственностью. Эти факторы могут влиять на физическое здоровье через психическое состояние и вызывать психосоматические расстройства

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**ЦЕЛЬ**: выявить основные социально-психологические факторы, вызывающие психосоматические расстройства у студентов в процессе их учебной деятельности

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ**: использовались методы анализа научных источников, анкетирования студентов, определения уровня стресса и психологического наблюдения.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ**: результаты показали, что экзаменационный стресс, нехватка времени, академическое давление, отношения между преподавателем и учеником, а также низкая социальная поддержка увеличивают количество психосоматических состояний, таких как головные боли, бессонница, желудочно-кишечные расстройства, среди студентов

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ**: для поддержания психосоматического здоровья студентов необходимо сбалансировать учебную нагрузку, развить навыки управления стрессом и укрепить психологическую поддержку

**Ключевые слова**: студенты, учебная деятельность, стресс, психосоматические расстройства, социально-психологические факторы.

**Для цитирования**: Джаббаров Х. Х., Рустамова М.С. Социо-психологические факторы, вызывающие психосоматические расстройства. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 537–543.

## ARTS SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS CAUSING PSYCHOSOMATIC DISORDERS

© Khazrat Kh.Jabborov[1]✉ Madinabonu S.Rustamova[2]✉
[1]Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

**INTRODUCTION**: students' academic activities are accompanied by high mental load, emotional stress and social responsibility. These factors can affect physical health through the mental state and cause psychosomatic disorders.

**AIM:** to identify the main socio-psychological factors that cause psychosomatic disorders in students during their academic activities

**MATERIALS AND METHODS**: analysis of scientific sources, a questionnaire among students, stress level determination and psychological observation methods were used.

**DISCUSSION AND RESULTS**: the results showed that exam stress, lack of time, academic pressure, teacher-student relationships and low social support increase psychosomatic conditions such as headaches, insomnia, gastrointestinal disorders among students.

**CONCLUSION:** to maintain the psychosomatic health of students, it is necessary to balance the study load, develop stress management skills and strengthen psychological support.

**Keywords**: students, academic activity, stress, psychosomatic disorders, socio-psychological factors.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**For citation**: Khazrat Kh. Jabborov, Madinabonu S. Rustamova. (2025), socio-psychological factors causing psychosomatic disorders. Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 537–543. (In Uzbek).

**B**ugungi kunda talabalarning o‘quv faoliyati yuqori intellektual yuklama, doimiy stress va raqobat muhiti bilan kechmoqda. Ushbu holatlar psixologik zo‘riqish orqali psixosomatik buzilishlarning ko‘payishiga olib kelmoqda. Talabalar orasida sog‘liq bilan bog‘liq shikoyatlarning ortib borishi mazkur mavzuning ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb ekanligini ko‘rsatadi[3]. Hammamizga ma’lumki inson zoti azaldan o‘zini bilishga, o‘zini idrok qilishga va o‘zining sog‘lig‘iga befarq bo‘lmagan. Yillar davomida ular o‘zlarining shaxsiyatiga bog‘liq bo‘lgan ma’lumotlarni izlab kelishgan. Izlanishlarining oxir-oqibatida ular turli fanlarga asos solishgan. Turli xil nazariyalarni kashf etishgan va ular sinab ko‘rish maqsadida turli-tuman tajribalarni o‘tkazishgan. Ammo bu bilan ular o‘zlarining sog‘liqlariga befarq bo‘lishgan deb bo‘lmaydi. Ya’ni tibbiyot sohasiga alohida urg‘u berishgan[1].

Olimlarni bir savol qiynagan. Ya’ni bu dunyodagi barcha kasalliklar faqat jismoniy bo‘ladimi? Ular faqat nasldan-naslga o‘tishi oqibatida paydo bo‘ladimi? Kasalliklar faqat jismoniy bo‘ladimi? Kasalliklarni faqat dori vositasi orqali davolash mumkin xolosmi? Va shunga o‘xshash savollar olimlarni qiynagan. Shuning natijasida dunyoga yangi atama kirib keladi ya’ni bu “Psixosomatika”. So‘nggi yillarda tibbiyot va psixologiya fanlarining kesishgan nuqtasida paydo bo‘lgan psixosomatika fani inson organizmida kechayotgan ruhiy va jismoniy jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligini chuqur o‘rganadi. “Psixo”- ruh, “somatika” – tana degan ma’noni anglatadi. Demak, psixosomatika inson ruhiy kechinmalari tanaga qanday ta’sir ko‘rsatishini tahlil qiladi. Psixosomatik tibbiyot - bu tibbiyot psixologiyaning bir bo‘limi bo‘lib, psixogen omillar bilan ichki a’zolar kasalliklari orasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganadi[2]. An'anaviy ma’noda psixosomatika – bu ruh va tana, aqliy va somatik munosabatlarni o‘rganadigan klinik psixologiya bo‘limi. O‘z-o‘zini his qilish (somatik tuyg‘u) va ruhiy holat (tan va ruh) o‘rtasidagi yaqin munosabatlar haqidagi ta’limot tibbiyot tarixi davomida mustahkam bog‘langan. Psixomatikani ko‘plab mutaxassislar o‘rganishgan. Ulardan asoschilardan biri deb 1818-yilda ushbu atamani ilk bor ilmiy muomalaga kiritgan Iogann Xaynrotni aytish mumkin. Muhim kashfiyotlarni Feliks Doych, Frants Aleksandr ( u “Chikago yettiligi” deb ataluvchi kasalliklar tasnifini tuzgan ) hamda Flanders Danbar ham amalga oshirgan. Flanders Danbar ayrim kasalliklar turlari bilan bog‘liq shaxs tiplarini tasvirlab bergan[4].

Psixosomatikani sodda qilib chuntiradigan bo‘lsak, bu inson tanasida paydo bo‘ladigan kasalliklarning sababini faqat biologik omillarda emas, balki ruhiy ziddiyatlar, stress, hissiy siqilish kabi holatlarda ham izlaydi. Bu yo‘nalishning asosiy g‘oyasi shundan iboratki: ruhiy muammolar jismoniy belgilar orqali namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, doimiy tashvish, qo‘rquv yoki g‘amginlik yurak urushining tezlashuvi, oshqozon og‘rishi yoki uyqusizlik kabi belgilarni keltirib chiqaradi. Bu holatlar shunchaki tasodif emas – ular ong osti darajasidagi hissiy to‘plamlarning tanadagi ifodasidir.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Psixosomatik yondashuvning ahamiyati. Psixosomatika insonni bir butun tizim sifatida ko‘radi – ruh, tana va ong bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Shuning uchun zamonaviy tibbiyotda ham ruhiy holatni davolashga e’tibor berish kuchaymoqda. Meditatsiya, psixoterapiya, ijobiy fikrlash kabi usullar jismoniy sog‘liqni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi[5]. Bugungi kunda psixosomatik kasalliklar haqida so‘z borganda, o‘tkir yoki doimiy stress sababli rivojlangan organik kasalliklar tushuniladi, ya’ni xafaqon kasalligi, bronxial astma, yara kasalligi, qandli diabet va hokazo. Psixosomatik sindrom deganda esa o‘tkir yoki doimiy stress sababli turli a’zolarda rivojlangan funksional buzilishlar tushuniladi. Bu atamaning sinonimlari juda ko‘p va xilma-xildir: “psixovegetativ sindrom”, “somatogen depressiya”, “niqoblangan depressiya”, “vegetonevroz”, “vegetativ distoniya”, “somatonevroz” yoki “somatoform buzulishlar” va hokazo. Agar funksional buzulishlar somatik kasalliklar sababli rivojlansa, u holda somatopsixik sindrom atamasini qo‘llash tavsiya etiladi. Lekin bu atama klinik tibbiyotda juda kam ishlatiladi[6].

Ko‘p uchraydigan psixosomatik kasalliklarga misollar keltiradigan bo‘lsak, bular: Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari (gipertoniya, yurak xurujlari), oshqozon-ichak tizimi muammolari (yara, gastrit), teri kasalliklari (dermatit, ekzema), nevrologik kasalliklar (migren, bosh og‘rig‘i), nafas olish muammolari (astma). Bu kasalliklarda ruhiy sababni bartaraf etmasdan turib, faqat dori vositalari bilan to‘liq sog‘ayishi qiyin. Chunki doimiy bu kasallik qaytalanuradi. Psixosomatik kasalliklar ko‘p insonlarda uchraydi. Talabalarda bu hodisa juda keng tarqalgan. Nega aynan talabalarda psixosomatika ko‘p uchraydi? degan savolga javob beradigan bo‘lsak, chunki talabalik - katta bosim, mas’uliyat va stress davri hisoblanadi bu moslashuvi ya’ni o‘zi tug‘ilib osgan joyini, oilasini tark etib, boshqa joyga o‘qish uchun moslashishga majbur bo‘ladi.

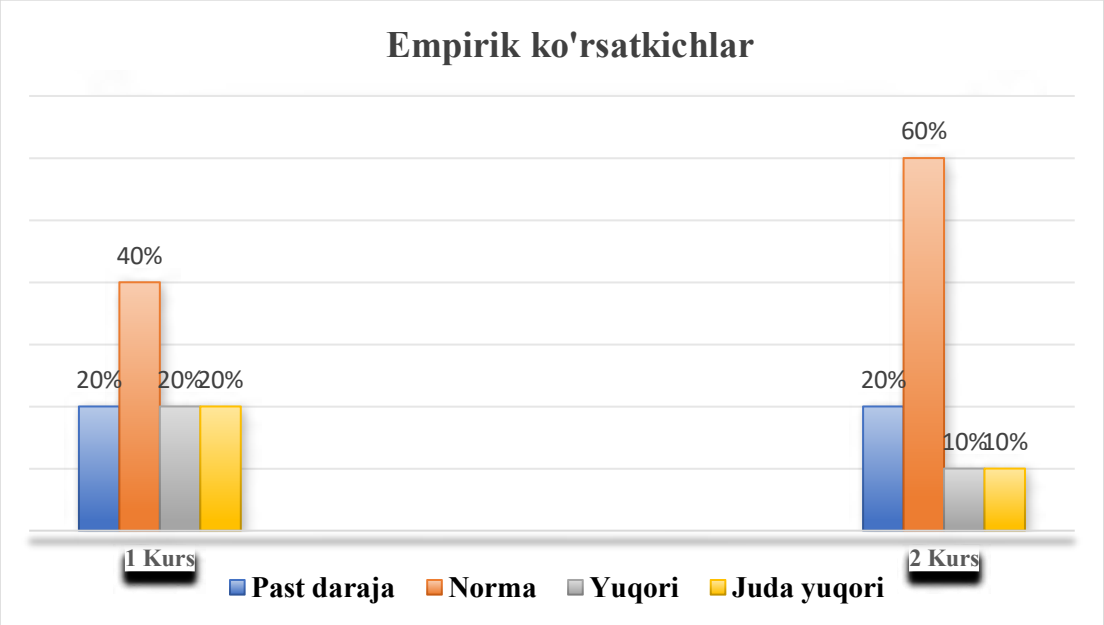
Bitta bu omilning o‘zi kifoya emas ya’ni bundan tashqari boshqa omillar ham mavjud. Misol tariqasida: Imtihonlar (oraliq, sessiya), kurs ishlari, baholardan qo ‘rquv ya’ni yaxshi bahoga topshira olmasa, kursdan yiqilishini o‘ylab ham stressga tushishi mumkin. Hattoki kelajak haqida qo ‘rquv ham ularni anchagina stressga tushurib qo‘yishi mumkin. Bu bilim yurtini bitirib qayerda ishlashi mumkin? Uni ishga olishadimi? Yaxshi ishga joylasha oladimi? O‘zi u to‘g‘ri yo‘ldami yoki yo‘qmi? Shu kabi omillar doim psixologik bosim yaratadi. Uzoq davom etgan stress tana faoliyatini izdan chiqarib, turli jismoniy simptomlarni keltirib chiqaradi. Talabalik davri organizm va psixika uchun eng mas’uliyatli bosqichlardan biridir. Bu davrda o‘qish talablari, imtihonlar, ijtimoiy moslashuv, kelajak rejalari bilan bog‘liq bosimlar stress darajasini oshiradi. Stress kuchaygan sari u nafaqat ruhiy holatga, balki jismoniy salomatlikka ham ta’sir qiladi. Shunda psixosomatik kasalliklar kelib chiqadi. Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, psixosomatik kasalliklarning kelib chiqish zamirida asosan stress yotadi. Ho‘sh, shu stress asli nima? U biz o‘ylagandek, faqat salbiy bo‘ladimi? Yoki uning ijobiy tomoni ham mavjudmi? Stress - bu inglizcha so‘z bo‘lib, “stress” - “bosim”, “kuchlanish”, “tanglik” degan ma’noni anglatadi. Stress - bu muayyan vaziyat yoki hodisaning bosimiga tananing reaksiyasi. Bu har qanday jismoniy, ruhiy yoki hissiy reaksiya bo‘lishi mumkin.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Stress o‘z navbatida 2 ga bo‘linadi. Stress bu biz bilgandek faqat salbiy tomonga ishlayvermaydi.

Balkim u ijobiy tomonga ham bo‘lishi ham mumkin. Qanday qilib deysizmi? Ijobiy stress (eustress) - bu insonni ruhlantiradigan, faollashtiradigan va rivojlanishiga undaydigan stress turidir. U hayot sifatini pasaytirmaydi, aksincha shaxsning imkoniyatlarini ochib beradi. N. X. Rizvining ifodalashicha, “… stress hamma joyda mavjud, u hayotning soyasidir, kimgadir u yoqadi va u istagan natijaga erishish uchun undan foydalanadi, kimgadir esa yoqmaydi va uning organizmi stressga lozim darajada ta’sir ko‘rsatadi.”. Olim bu gapi bilan stress ham ijobiy, ham salbiy bo‘lishini ta’kidlagan.

Stress bo‘yicha ko‘plab izlanishlar olib borilgan. Turli xil so‘rovnomalar va testlar tuzilgan. Chunki psixosomatik kasalliklar kelib chiqishiga asosan stress tufayli desak ham bo‘ladi[7]. Mazkur ilmiy maqolamizni amaliy qismi uchun biz Sharqshunoslik universiteti Amaliy fanlar fakultetining psixologiya yo‘nalishining 1 va 2 kurs talabalarida J. Teylorning “Stressga moyilligini aniqlash metodikasi” o’tkazdik va quyidagicha qiziq empirik natijalarni qo’lga kiritdik. Bu so‘rovnoma T. A .Nemchin tomonidan modifikatsiya qilingan.




Empirirk natijalari 1 kurs talabalarining 20% ida stressning past darajasini ko’rsatdi. Bu talabalarda stressga moyillik past, ular ruhiy jihatdan barqaror, o‘zlarini tuta oladilar, hayotdagi qiyinchiliklarga tinchlik bilan yondashadi. Bunday odamlar stress holatlarida o‘zini yo‘qotmaydi, hissiyotlarini nazorat qila oladi. Talabalarning 40% ida stressning norma holati qayd etildi. Bu darajadagi insonlar odatda tinch, ammo kuchli zo‘riqish paytida kuchli hissiy beqarorlik namoyon bo‘lishi mumkin. Ular stressni boshqarishga qodir, biroq doimiy dam olish va psixogigiyena zarur.

Sinaluvchi talabalarning 20% yuqori darajada stressga moyillikni qayd etgan. Bu talabalar tez hayajonlanadi, xavotir kuchli, stressli vaziyatlarda o‘zini tutish qiyinlashadi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ularga psixologik yordam, dam olish mashqlari va o‘zini tinchlantirish texnikalari tavsiya etiladi. Respondentlarning 20% esa juda yuqori tashvishga moyillik darajasini qayd etgan. Bu holat stressbardoshlik pastligidan, ichki taranglikning ortganidan dalolat beradi. Bu talabalarda asabiy charchash yoki nevrotik holat xavfi mavjud. Shoshilinch tarzda stressni kamaytiruvchi chora-tadbirlar (psixoterapiya, autogen mashqlar, dam olish) zarur. 2 kurslarni empirik natijalari natijalari esa taxlil qiladigan bo‘lsak, ahamiyat 1-kurs natijalaridan farq qildi. Testning dastlabki birinchi bosqichi bir xil qayt etilgan ya’ni 2 kursda ham 20% talabalarda stressning past darajasi qayt etilgan. Bu talabalarda stressga moyillik past, ular ruhiy jihatdan barqaror, o‘zlarini tuta oladilar, hayotdagi qiyinchiliklarga tinchlik bilan yondashadi. Bunday odamlar stress holatlarida o‘zini yo‘qotmaydi, hissiyotlarini nazorat qila oladi.

Keyingi daraja 2 kurslarda farq qiladi. Ya’ni ularning 60% talabalarda stressning norma holati qayd etilgan. Bu darajadagi insonlar odatda tinch, ammo kuchli zo‘riqish paytida kuchli hissiy beqarorlik namoyon bo‘lishi mumkin. Ular stressni boshqarishga qodir, biroq doimiy dam olish va psixogigiyena zarur. Qolgan foiz ko‘rsatgichlari pasayganini ko‘rishingiz mumkin. Sinaluvchi talabalarni 10% yuqori stressga moyillik qayd etilgan. Bu talabalar tez hayajonlanadi, xavotir kuchli, stressli vaziyatlarda o‘zini tutish qiyinlashadi. Ularga psixologik yordam, dam olish mashqlari va o‘zini tinchlantirish texnikalari tavsiya etiladi. Qolgan 10% talabalarda juda yuqori tashvishga darajasi qayt etilgan. Bu holat stressbardoshlik pastligidan, ichki taranglikning ortganidan dalolat beradi. Bu talabalarda asabiy charchash yoki nevrotik holat xavfi mavjud. Shoshilinch tarzda stressni kamaytiruvchi chora-tadbirlar (psixoterapiya, autogen mashqlar, dam olish) zarur. Shuningdek, 1 va 2 ta kursni o‘zaro solishtirib taqqoslaydigan bo‘lsak, 1-kurslarda 2-kurslarga qaraganda stressga moyillik yuqori natijani qayt etgan. Bunga sabab sifatida adaptatsiya jarayonlarini sabab sifatida keltirsak bo‘ladi. Chunki 1 kurslar endi o‘qishning muhitiga moslashish jarayonida turishibdi. 2-kurslar esa bunday jarayonni boshdan kechirib bo‘lishgan. 1-kurslarda stressga moyillikning baland chiqishiga sabab sifatida o‘qishning talablarini misol qilsak ham bo‘ladi. 1-kurslar hali mustaqil ta’lim, sessiya va baholash sistemasiga to‘liq moslasha olishmagani uchun ularda tashvishga moyillikning yuqori darajasi qayt etilgan bo‘lishi mumkin. 1-kurslarga ko‘proq dam olish mashqlarini o‘tqazish tavsiya qilinadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalarning o‘quv faoliyati jarayonida yuzaga keladigan psixosomatik buzilishlar bevosita ijtimoiy-psixologik omillar bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘quv jarayonidagi yuqori akademik talablar, imtihonlar bilan bog‘liq doimiy stress, vaqt yetishmasligi, o‘qituvchi va tengdoshlar bilan munosabatlardagi psixologik bosim talabalarning emotsional holatini izdan chiqaradi. Ushbu holatlarning uzoq muddat davom etishi psixik zo‘riqishning jismoniy simptomlar — bosh og‘rig‘i, yurak urishining tezlashuvi, uyqusizlik, oshqozon-ichak tizimi buzilishlari va umumiy holsizlik kabi psixosomatik belgilar ko‘rinishida namoyon bo‘lishiga olib keladi. Shuningdek, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi, shaxsiy resurslarning pastligi, stressni boshqarish ko‘nikmalarining rivojlanmaganligi psixosomatik buzilishlarning chuqurlashishiga sabab


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

bo‘luvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Talabalarning o‘z emotsiyalarini bostirishi yoki muammolarini ochiq ifoda eta olmasligi psixosomatik reaksiyalarning kuchayishiga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, talabalar sog‘ligini saqlash va psixosomatik buzilishlarning oldini olish uchun o‘quv jarayonini psixologik jihatdan sog‘lom muhitda tashkil etish, akademik yuklamani me’yorlashtirish, stressga bardoshlilik va o‘zini-o‘zi boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar faoliyatini kuchaytirish va profilaktik dasturlarni joriy etish talabalar salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Зарифбой Ибодуллаев.Тиббий_психология_2011.pdf
2. Klinik psixologiya Urazbayeva D.pdf
3. X.X.Jabborov. Harbiy xizmatchilarning kasbiy stress va kasbiy zo’riqish holatini diagnostika qilish metodlari uslubiy qo‘llanma. Toshkent 2022 yil. Uslubiy qo‘llanma.B.191
4. https://share.google/UVV9KXCq8aU7b0kVC
5. https://share.google/tPRB2VlcCIqH88NSG
6. https://share.google/4u1kuL2fSpyzg2uvO
7. https://share.google/Pz92rR6rTx0OigQMO

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Jabborov Xazrat Xusenovich**, professori, psixologiya fanlari doktori (DSc), Respublika “Ma'rifat” targ‘ibotchilar jamiyati a'zosi, **Rustamova Madinabonu Sultonbek qizi,** psixologiya ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi, [**Джабборов Хазрат Хусенович,** доктор психологических наук (DSc), член Республиканского общества защиты просвещения, **Рустамова Мадинабону Султанбек кизи**, студент 2 курса направления психология образования], [**Khazrat Kh. Jabborov**, Doctor of Psychology (DSc) Member of the Republican Society of Enlightenment Advocacy**, Madinabonu S. Rustamova** psychology educational course 2nd year student]; manzil: O‘zbekiston, Toshkent sh., Mirobod tumani, Amir Temur shoh ko‘chasi, 20 -uy [адрес: Узбекистан, ул. Амир Темура, 20, г. Ташкент], [address: Uzbekistan, 20, Amir Temur st., Tashkent city]

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Original paper

# XAVOTIRLANISH HOLATI VA UNING NAZARIY O‘RGANILISHI

© M.M. Kengeshova[1]✉

[1]Berdaq nomidagi Qoraqolpoq Davlat Universiteti, Nukus, Qorqaqalpog‘iston

Annotatsiya

**KIRISH:** zamonaviy jahonda intellektual salohiyat va mustaqil fikrlash qobiliyati harbiy quvvatdan ustun kelmoqda. Bugungi ijtimoiy-siyosiy hayot yangi texnika va texnologiyalar, aql-idrok va fikrlash qobiliyatining hal qiluvchi ahamiyat kasb etayotgan o‘ziga xos bosqichni ifodalaydi. Shu bilan birga, yoshlarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish, ularni muammolarni ijodiy hal qilishga tayyorlash muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda. Biroq, bu jarayonda o‘quvchilarda xavotirlanish holatining namoyon bo‘lishi ularning bilim olish samaradorligiga va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Xavotirlanish – bu voqelikka nisbatan ruhiy keskinlik, kutilmagan oqibatlardan qo‘rqish va ichki noxush emotsional holat sifatida namoyon bo‘ladigan murakkab psixologik hodisadir.

**MAQSAD**: mazkur maqolaning maqsadi zamonaviy ta’lim sharoitida intellektual salohiyatni rivojlantirish zarurati bilan bog‘liq holda, yoshlarda xavotirlanish holatining mohiyati, turlari, kelib chiqish sabablari va o‘quv faoliyatiga ta'sirini ilmiy-nazariy asosda tahlii qilishdan iborat. Tadqiqot xavotirlanishni shaxs holati va shaxs xususiyati sifatida farqlash, uning psixologik mexanizmlarini ochib berishga qaratilgan.

**MATERIALLAR VA METODLAR**: tadqiqotda tizimli tahlii, qiyosiy tahlii va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Xavotirlanish muammosiga bag‘ishlangan rus va chet el psixologlarining (N.D.Levitov, Yu.L.Xanin, Ch.D.Spilberger, Z.Freyd, K.K.Platonov va boshqalar) ilmiy ishlari, monografiyalari va maqolalari tahlii qilindi. Xavotirlanishning turli ta’riflari, uning shaxs holati va barqaror xususiyat sifatidagi ko‘rinishlari, shuningdek, stress bilan bog‘liqligi o‘rganildi.

**MUHOKAMA VA NATIJALAR**: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xavotirlanish muammosi psixologiya fanida noaniq va ko‘p qirrali tushuncha sifatida qaraladi. Xavotirlanishni tushuntirishda turli yondashuvlar mavjud: ba’zi mualliflar uni vaqtinchalik holat, boshqalari esa shaxsning barqaror xususiyati deb hisoblaydi. Ch.D.Spilberger ta’kidlaganidek, xavotirlanish atamasi ikki asosiy ma’noda qo‘llaniladi: birinchisi – xavotirlanish holati (yoqimsiz ichki emotsional bezovtalik, notinchlik, stressga javoban paydo bo‘ladigan vaqtinchalik reaksiya), ikkinchisi – shaxsiy xavotirlanish (insonning xavotirlanish holatini boshdan o‘tkazishga bo‘lgan nisbatan barqaror moyilligi).

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Xavotirlanish holati odatda atrof-muhitdagi xavfni kognitiv baholash natijasida kelib chiqadi. Bu holat zo‘riqish, g‘amginlik va avtonom nerv sistemasining faollashuvi bilan birga kechadi. Xavotirlanishni jarayon sifatida tushunishda uning tarkibiy qismlari – kognitiv (xavfni baholash), affektiv (his-tuyg‘ular) va xulq-atvor reaksiyalarining o‘zaro bog‘liqligi muhim ahamiyatga ega.

Ko‘pgina tadqiqotchilar (masalan, Filipps, Marlin, Mayrs) xavotirlanishni stressning turli shakllari natijasida hosil bo‘ladigan reaksiya deb hisoblaydilar. Z.Freyd esa xavotirlanishni ob’ektiv xavotir (tashqi dunyodagi real xavf) va nevrotik xavotir (shaxsning ichki dunyosidagi konfliktlar natijasida) ga ajratadi. Xavotirlanish holati, ayniqsa, o‘quv faoliyati davomida – bilimlarni nazorat qilish, imtihonlar, yangi vaziyatlar – kuchayishi mumkin, bu esa o‘quvchining kognitiv qobiliyatlarini pasaytirishi va mustaqil fikrlashini cheklashi mumkin.

**XULOSA**: xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’lim intellektual salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lsa-da, bu jarayonni psixologik jihatdan, xususan, o‘quvchilarning xavotirlanish holatini hisobga olgan holda tashkil etish muhimdir. Xavotirlanish nafaqat shaxsning vaqtinchalik emotsional holati, balki uning barqaror xususiyati ham bo‘lishi mumkin. U stressli vaziyatlarda faollashadi, xavfni noto‘g‘ri baholashga olib kelishi va o‘quv faoliyati samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Shuning uchun, pedagogik amaliyotda yoshlarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish bilan birga, ularning psixologik barqarorligini mustahkamlash, xavotirlanish darajasini pasaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish lozim. O‘qituvchilar xavotirlanishning belgilarini tanishlari va o‘quvchilarga psixologik qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatishlari kerak. Kelajakda ushbu muammoni chuqurroq o‘rganish, o‘quv jarayonida xavotirlanishni kamaytiruvchi maxsus metodikalarni ishlab chiqish ta’lim sifatini oshirish va yoshlarning to‘laqonli intellektual rivojlanishiga yordam beradi.

**Kalit so‘zlar**: intellektual salohiyat, mustaqil fikrlash, xavotirlanish, xavotirlanish holati, shaxsiy xavotirlanish, stress, emotsional holat, kognitiv baholash, pedagogik psixologiya.

**Iqtibos uchun**: Kengeshova M.M. Xavotirlanish holati va uning nazariy o‘rganilishi. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. B.544–553.

## СОСТОЯНИЕ ТРЕВОГИ И ЕГО ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ

©М.М.Кенгешова[1]✉
[1]Каракалпакский государственный университет имени Бердака, Нукус, Каракалпакстан

Аннотация

**ВВЕДЕНИЕ:** в современном мире интеллектуальный потенциал и способность к самостоятельному мышлению превосходят военную мощь. Современная общественно-политическая жизнь представляет собой особый этап, где решающее значение приобретают новые техника и технологии, разум и

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

способность мыслить. Наряду с этим, обучение молодежи самостоятельному мышлению и подготовка их к творческому решению проблем становятся важной педагогической задачей. Однако в этом процессе проявление состояния тревожности у обучающихся может негативно сказаться на эффективности усвоения знаний и личностном развитии. Тревожность – это сложное психологическое явление, проявляющееся как психическая напряженность по отношению к действительности, страх перед неожиданными последствиями и внутреннее неприятное эмоциональное состояние.

**ЦЕЛЬ:** цель данной статьи заключается в научно-теоретическом анализе сущности, типов, причин возникновения и влияния состояния тревожности у молодежи в условиях современного образования в связи с необходимостью развития интеллектуального потенциала. Исследование направлено на разграничение тревожности как состояния личности и как свойства личности, раскрытие ее психологических механизмов.

**МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:** в исследовании использовались методы системного анализа, сравнительного анализа и теоретического обобщения. Были проанализированы научные работы, монографии и статьи российских и зарубежных психологов (Н.Д.Левитов, Ю.Л.Ханин, Ч.Д.Спилбергер, З.Фрейд, К.К.Платонов и др.), посвященные проблеме тревожности. Изучались различные определения тревожности, ее проявления как состояния личности и как устойчивого свойства, а также связь со стрессом.

**ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ:** результаты исследования показывают, что проблема тревожности в психологической науке рассматривается как неоднозначное и многогранное понятие. Существуют различные подходы к объяснению тревожности: некоторые авторы считают ее временным состоянием, другие – устойчивым свойством личности. Как отмечает Ч.Д.Спилбергер, термин «тревожность» используется в двух основных значениях: первое – состояние тревожности (неприятное внутреннее эмоциональное беспокойство, беспокойство, временная реакция, возникающая в ответ на стресс), второе – личностная тревожность (относительно устойчивая склонность человека переживать состояние тревожности).

Состояние тревожности обычно возникает в результате когнитивной оценки угрозы в окружающей среде. Это состояние сопровождается напряжением, беспокойством и активацией вегетативной нервной системы. При понимании тревожности как процесса важное значение имеет взаимосвязь ее компонентов – когнитивных (оценка угрозы), аффективных (чувства) и поведенческих реакций.

Многие исследователи (например, Филлипс, Марлин, Майерс) считают тревожность реакцией, возникающей в результате различных форм стресса. З.Фрейд же разделяет тревожность на объективную тревогу (реальная угроза во внешнем мире) и невротическую тревогу (вследствие внутренних конфликтов личности). Состояние тревожности может усиливаться, особенно в ходе учебной

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

деятельности – при контроле знаний, экзаменах, новых ситуациях, что может снижать когнитивные способности обучающегося и ограничивать его самостоятельное мышление.

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ:** в заключение можно сказать, что хотя современное образование направлено на развитие интеллектуального потенциала, важно организовывать этот процесс с психологической точки зрения, учитывая, в частности, состояние тревожности обучающихся. Тревожность может быть не только временным эмоциональным состоянием личности, но и ее устойчивым свойством. Она активизируется в стрессовых ситуациях, может привести к неверной оценке угрозы и снизить эффективность учебной деятельности.

Поэтому в педагогической практике наряду с обучением молодежи самостоятельному мышлению необходимо укреплять их психологическую устойчивость, разрабатывать меры, направленные на снижение уровня тревожности. Педагоги должны знать признаки тревожности и оказывать обучающимся психологическую поддержку. В дальнейшем более глубокое изучение этой проблемы, разработка специальных методик снижения тревожности в учебном процессе помогут повысить качество образования и способствовать полноценному интеллектуальному развитию молодежи.

**Ключевые слова:** интеллектуальный потенциал, самостоятельное мышление, тревожность, состояние тревожности, личностная тревожность, стресс, эмоциональное состояние, когнитивная оценка, педагогическая психология.

**Для цитирования**: Кенгешова М.М. Состояние тревоги и его теоретическое изучение. // Inter education & global study. 2025. vol.3, №12. С. 544–553.

## ANXIETY STATE AND ITS THEORETICAL STUDY

© Manzura M. Kengeshova[1]✉
[1]Каракалпакский государственный университет имени Бердака, Нукус, Каракалпакстан

Annotation

**INTRODUCTION:** in the modern world, intellectual potential and the ability for independent thinking surpass military power. Contemporary socio-political life represents a distinct stage where decisive importance is given to new techniques and technologies, intellect, and thinking ability. At the same time, teaching young people to think independently and preparing them to solve problems creatively has become an important pedagogical task. However, in this process, the manifestation of anxiety in students can negatively affect their learning efficiency and personal development. Anxiety is a complex psychological phenomenon that manifests as mental tension towards reality, fear of unexpected consequences, and an unpleasant internal emotional state.

**AIM:** the purpose of this article is to provide a scientific and theoretical analysis of the essence, types, causes, and impact of anxiety in young people within the context of

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

modern education, related to the necessity of developing intellectual potential. The research aims to distinguish anxiety as a personal state and as a personal trait, and to reveal its psychological mechanisms.

**MATERIALS AND METHODS:** the study employed methods of systematic analysis, comparative analysis, and theoretical generalization. Scientific works, monographs, and articles by Russian and foreign psychologists (N.D. Levitov, Yu.L. Khanin, Ch.D. Spielberger, Z. Freud, K.K. Platonov, etc.) dedicated to the problem of anxiety were analyzed. Various definitions of anxiety, its manifestations as a state and as a stable trait, as well as its connection with stress, were examined.

**DISCUSSION AND RESULTS:** the research results indicate that the issue of anxiety in psychological science is viewed as an ambiguous and multifaceted concept. There are different approaches to explaining anxiety: some authors consider it a temporary state, while others view it as a stable personality trait. As noted by Ch.D. Spielberger, the term "anxiety" is used in two primary meanings: the first is state anxiety (unpleasant internal emotional distress, unease, a temporary response arising in reaction to stress), the second is trait anxiety (a relatively stable tendency of a person to experience the state of anxiety).

State anxiety usually arises as a result of cognitive appraisal of a threat in the environment. This state is accompanied by tension, worry, and activation of the autonomic nervous system. When understanding anxiety as a process, the interconnection of its components – cognitive (threat appraisal), affective (feelings), and behavioral reactions – is of significant importance.

Many researchers (e.g., Phillips, Marlin, Mayers) consider anxiety to be a reaction resulting from various forms of stress. Z. Freud, however, divides anxiety into objective anxiety (real threat in the external world) and neurotic anxiety (resulting from internal conflicts of the individual). The state of anxiety can intensify, especially during educational activities – knowledge assessment, exams, new situations – which can reduce a student's cognitive abilities and limit their independent thinking.

**CONCLUSION:** in conclusion, although modern education is aimed at developing intellectual potential, it is crucial to organize this process from a psychological perspective, specifically considering the anxiety state of students. Anxiety can be not only a temporary emotional state but also a stable trait of an individual. It is activated in stressful situations, can lead to incorrect threat appraisal, and may reduce the effectiveness of learning activities.

Therefore, in pedagogical practice, alongside teaching young people independent thinking, it is necessary to strengthen their psychological resilience and develop measures aimed at reducing anxiety levels. Educators should be familiar with the signs of anxiety and provide psychological support to students. Further in-depth study of this problem and the development of special methodologies to reduce anxiety in the educational process will help improve the quality of education and contribute to the full intellectual development of youth.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

**Keywords:** intellectual potential, independent thinking, anxiety, state anxiety, trait anxiety, stress, emotional state, cognitive appraisal, educational psychology.

**For citation**: Manzura M. Kengeshova (2025) Anxiety state and its theoretical study, Inter education & global study, vol.3 (12), pp. 544–553. (In Uzbek).

**D**unyo miqiyosidagi hozirgi ijtimoiy-siyosiy hayot kishilik jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o‘ziga xos xususiyatga egaki unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat aql-idrok, fikrlash, yangi texnika va texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb-etadi. Yoshlarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish tufayli ular kelgusida o‘z oldilarida vujudga kelishi kutiladigan muammolarni ijodiy ravishda hal qilish orqali xalq xo‘jaligining rivojlanishiga respublikamizning ilg`or texnologiyali jahon davlatlari qatoridan munosib o‘rin egallashiga hissa qo‘shishga erishish mumkin.

Shaxs uchun turli narsalar haqida tashvishlanish qobiliyati xosdir, bu esa uning xayotga befarq munosabatda emasligidan dalolat beradi. Biroq bu tashvishlanish ba`zida noadekvat shaklda bo‘ladi, ya`ni shaxs asoslanmagan xolda bu holatni boshdan kechiradi. Psixik holat sifatida xavotirlanish tushunchasining ko‘p qirraliligi shundan kelib chiqadiki, turli xil tadqiqodchilar “Xavotirlanish” tushunchasini turli ma`noda qullaydilar.

Xavotirlanish – bu voqelikka nisbatan ruhiy keskinlik, kutilmagan oqibatlardan qo‘rqish va ichki noxush emotsional holat sifatida namoyon bo‘ladi [2;7].

Hozirgi vaqtda psixologik adabiyotlarda xavotirlanish muammosiga umumqabul qilingan ko‘z qarash yo‘q, lekin, N.V.Imedadze ta`kidlaganidek, oxirgi yillarda ayrim tadqiqotchilar tomonidan bu shaxs nazariyasining markaziy muammosi sifatida baholanmoqda. Rus avtorlari “xavotirlanish” tushunchasini har xil qilib ochib berishadi: bu ham “shaxs xususiyati”, ham “ijtimoiy moslashganlik yoki moslashmaganlik indeksi”, xam “imkoniy (potentsial) moyillik”, “xatto bilinar bilinmas tahdid va tanglik vaziyatlarida emotsional ta`sirlanishga moyillik”, xam “qandaydir individual –differentsiallashgan surunkali holat”, ham “asosiy ustunlik qiluvchi ta`sir”, ham “salbiy emotsiya”, xam “sotsial muloqot funktsiyasidir[2;15].”

Yuqorida keltirilgan xavotirlanish ta`riflari bu terminga faqatgina har xil ko‘z qarashgina emas, balki xavotirlanish muammosini o‘rganishda murakkablikni ko‘rsatadi,

N.D.Levitov ushbu muammoga bag`ishlangan chet el adabiyotlarini ko‘zdan kechirib, B.Bassel`man, Bleyk va Mul`ton, Kettell va Sheyer, D.L`yuns, I.Myuller, Z.Freyd singari mualliflar asarlarini ko‘rsatib o‘tadi. Rus va chet el tadqiqotchilarining turli xil pozitsiyasiga qaramasdan, xavotirlanish muammosiga doir qarashlarida umumiylik borligini ko‘rish mumkin.

Ayrim mualliflar xavotirlanishni vaqtinchalik holat deb qarasa, boshqalari vaziyatga bog`liq bo‘lmagan o‘ziga xos shaxsning turg`un (barqaror) xususiyatlari sifatida, uchinchilari, turg`un shaxs xususiyatlari, lekin u namoyon bo‘ladigan vaziyatlarning o‘ziga xos xususiyatlarida alohida ta`kidlanadi.Ch.D.Spil`berger fikriga kura, xavotirlanish kontsepsiyasining noaniqligi va ko‘p qirraliligining asosiy sababi. Bu atama odamda ikki


CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

asosiy ma`noda foydalaniladi. Lekin ular bir-biri bilan bog`liq[3;37]. Shu bilan birga turlicha tushunchalar sifatida qullanishadi. Ko‘pincha “xavotir” terminini yoqimsiz ichki emotsional bezalgan holat sifatida qaraladi. Bu holat esa zuriqish, notinchlik, g`amginlikni xis qilish tariqasida fiziologik jixatdan avtonom nerv sistemasining faollashuvi sifatida tavsiflanadi. Xavotirlanish holati inson muayan quzg`atuvchini o‘zida xavf, ta`ziyq, ziyon elementlari sifatida idrok qilishi natijasida kelib chiqadi. Xavotirlanish holatini insonda vujudga kelishi mumkin bo‘lgan stress darajasi funktsiyasidek vaqt va intensivligi bo‘yicha o‘zgarib boradi.

Shuningdek, “xavotirlanish” atamasi insonning bu holatini boshdan o‘tkazish moyilligi kabi, nisbatan barqaror individual farqni ifoda etishi uchun xam ishlatiladi. Bunda xavotirlanish shaxs xislati ya`ni shaxs xavotirlanishi kurinishida bo‘lib, u bevosita xulq-atvorida namoyon bulmaydi.

Shaxs xislati sifatidagi shaxsiy xavotirlanish holati qanchalik tez-tez va intensiv ravishda yuzaga kelishiga qarab aniqlash mumkin. Xavotirlanish holati yorqin ifodalangan shaxs atrofimizni o‘rab turgan dunyoni xavf-xatar, qo‘rqinch, taxlika tariqasida idrok qilishiga moyilik bo‘ladi. Ko‘pincha chet ellik psixolog olimlar xavotirlanishni shaxs holati sifatida qaraydilar va shu mazmunda bir qator nazariyalarni yaratganlar.

Filipps, Marlin va Mayrs o‘z tadqiqodlari natijasida shunday fikrga keldilarki, xavotirlanish stressning turli shakllari natijasida xosil bo‘lishi mumkin. Biroq stress moxiyatini ochib berish xavotirlanish reaktsiyalari xamda uning mexanizmlari tabiyatini yoritishda ular nuqtai nazarini egallaydiuan.

Filipps va uning xamfirklarining takidlashlaricha, emotsional holatga o‘tuvchi xavotirlanish bilan shaxsning nisbatan barqaror xislati sifatidagi xavotirlanish o‘rtasida kontseptual farq mavjud [4;26]. Bunday farqni Kettall va Sheyer ham o‘z tadqiqotlarida aniqlab bergan edilar. Hozirgi davrgacha muommoning ushbu tomoniga yanada kuproq e`tibor qaratib kelinmoqda. Xavotirlanishni holat hamda xususiyatga ajratish Kettall va Spil`berger ishlarida yaqqol aks ettirilgan. Ushbu muammo I.G.Serazan ishlarida xam markaziy urinlardan birini egallaydi. Olimning fikricha bilimlarni nazorat qilish jarayonida namoyon bo‘ladigan xavotirlanish bunday vaziyatda shaxsning xavotirni xis qilish moyilligi kabi individual farqda o‘z aksini topadi. Xavotirni holat va xususiyatga ajratish Bekning stressga nisbatan sezgirlik kabi shaxs xislati psixosomatik simptomlarining rivojlanishida muxim omil ekanligi haqidagi taxminida xam ko‘zatiladi. Bekning takidlashicha, xavotirlanish holati bilan bog`liq bo‘lgan psixofiziologik bo‘zilishlarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Demak, ko‘pchilik tadqiqodchilar aynan stress xavotirlanish holatini yuzaga keltiradi deb xisoblaydilar. Bundan tashqari xavotir va boshqa emotsional holatlarining faollashuvida kognitiv omillar xal qiluvchi axamiyatga ega. Xavotirlanish holatining yuzaga kelishidan xavfni kognitiv baxolash birlamchi bug`in hisoblansa, xavfni kognitiv tarzda ortiqcha baxolash bunday holatlarning intensivligi hamda vaqt jixatidan barqarorligini baholaydi.

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

Ba`zi tadqiqotchilar xavotirlanishni turli tuman tarkibiy qismlardan tuzilgan murakkab jarayon deb qaraydilar. Xavotirlanishni shaxs xususiyati va holati sifatida farqlash uni jarayon tariqasida tushunishni talab qiladi. Ushbu yondashuvda xavotirlanish chet el psixologlari tomonidan kognitiv affektiv va hulq-atvor reaktsiyalarining izchilligi bo‘lib, ular stressning turli shakllarining insonga ta`siri natijasida faollashadi deb qaraladi. Xavfni kognitiv baxolash xavotirlanish holatining vujudga kelishiga olib keladi yoki bu holat intensivligi darajasini oshirib yuboradi.

Shunday qilib, xavotirlanish holati umumiy xavotirlanish jarayoni tarkibiga kiradi. Vujudga kelgan xavotirlanish stress vaziyatlarini ortiqcha baxolash jarayoni bilan kechadi. Vaziyatni ortiqcha baxolash esa stress kechinmalarini yumshatish imkonini beruvchi muaiyan mexanizmlarni tanlashga yordam beradi. Shuningdek, u xavotirlanishni hosil qiluvchi shaxsni vaziyat chegarasidan tashqariga chiqish, undan qochish mexanizmlarini faollashtiradi. Agar stressdan qochish yoki uni bartaraf etish imkoni mavjud bo‘lmasa, xavotirlanish holatini kamaytirish vazifasini bajaruvchi psixologik ximoya mexanizmlari ishga tushadi. Bu mexanizmning tarkibiy qismlari engish**,** inkor etish proektsiya va shu kabilar xavotirni keltirib chiqaruvchi idrok etishini buzub kursatadi.

Psixolog Z Freyd bo‘yicha ob`ektiv xavotir tushunchasi o‘z ichiga tashqi dunyodagi xavfning real vaziyatini qamrab oladi. Bu vaziyat shaxs tomonidan taxlika xavf-xatardek idrok etiladi. Xavfni idrok etish esa, emotsional reaktsiya xosil qiladi. Nevrotik xavotir ob`ektiv xavotirdan shu bilan farq qiladiki, xavf-xatar manbai tashqi dunyoda emas, balki shaxsning o‘zida, uning ichki dunyosida mavjud bo‘ladi. Freydning ta`kidlashicha, bu xavf-xatar manbai bolalikda boshdan kechirilgan agressiv va seksual mayllardir [5;93]**.**

Xavotirlanishni jarayon sifatida tavsiflashda nafaqat stress va xavotir holatini aniq farqlansh, shu bilan birga taxlika xavf-xatar tushunchasini psixologik reallik sifatida qarash ham ahamiyatlidir.

Yu.L.Xanin, I.P.Volkov, V.V.Davidov, P.A.Jarov, I.S.Kon, B.R.Anan`ev kabi rus psixologlari xavotirlanish holatida namoyon bo‘luvchi turli xodisalarni ifodalashda stress va xavotir tushunchalarini qo‘llashni taklif etadilar [2;7].

Xavotir tushunchasi stress reaktsiyalarini keltirib chiqaruvchi stimul sharoitlarni, emotsional reaktsiyalarni xosil qiluvchi omillar, shuningdek, motor xarakat o‘zgarishlar bilan o‘zaro munosabatini belgilash uchun qullanilishi lozim.

Yu.L.Xanin “stress” terminini muayyan vaziyatda qo‘zg`atuvchining xususiyati bilan bog`liq bo‘lgan ob`ektiv havfning kuchli yoki uning tarqalish darajasini ifodalash uchun qo‘llashni taklif etadi [1;42]. “Stress” termini faqat muayyan psixologik va jismoniy xavf darajasi bilan xarakterlanuvchi atrof muhit sharoitlarini ifodalashda foydalaniladi.

Ob`ektiv ravishda stress holatidek qabul qilinadigan sharoitlar ko‘pchilik kishilar tomonidan taxlika xavf-xatar tarzida baholanadi. Bu vaziyatning sub`ektiv baholanishiga bog`liq bo‘ladi. Ba`zida stress holatiga tegishli bo‘lmagan vaziyatlar sub`ekt tomonidan taxlika xavf deb baholanishi mumkin.

V.V.Davidov, Yu.L.Xanin ta`kidlashicha “xavotir holati” terminini muayyan vaziyatda ob`ektiv xavf mavjud yoki mavjud emasligidan qat`iy nazar insonda vaziyatni,

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

xavfni taxlikalidek idrok qilish natijasida yuzaga keluvchi emotsional holatlar yoki muayyan reaktsiyalar majmuyini aks ettirish uchun qo'llanilishi kerak. Agar inson vaziyatni havflidek baholasa, undu u xavotir holatining kuchayib borayotganini xis qiladi. Bu holat esa o'z mohiyatiga ko'ra negativ emotsional holat bo'lib, zo'riqish, xavfsirash, notinchlik hislarini o'z ichiga oladi hamda nerv sistemasining faoliyatini oshishi bilan birga kechadi [2;16]. Xavotirlanish holatini uni tashkil etuvchi reaktsiyalar xususiyatlari asosida tulaqonli batafsil aniqlanishi mumkin. V.A.Chikker va K.D.Shefronskaya singari avtorlar ko'rsatishicha "xavotirlanish–har qanday shaxsiy omadsizliklarning asosiy faktorlaridan biri"[3;45]. K.K.Platonov xavotir, xavotirlanish namoyon bo'lishini turli havfga emotsional ta`sirning bir shakli sifatida yozadi. G.Shumkov, hali yapon rus urushi vaqtida "xavotirlanish kutilishi" va "qo'rqinch" tushinchalarini ajratgan edi. "Havotir" deb ko'rsatadi u, - bu ham kutish, ammo bizni qiziqtiradigan, o'zining oxirida- bu yoqimlimi yoki yoqimsiz bo'ladimi , biz uchun ma`lum bo'lmagan, qo'zg`atadigan, hayajonlantiradigan hodisani kuzatilishi sifatida ko'rsatiladi [2;17].

N.D.Levitov ta`kidlaydiki, tinchsizlanish, xavotirni mumkin bo'lgan yoki kutiladigan ko'ngilsizliklarida, chorlanadigan, odatiy sharoitga va faoliyatda o'zgarishlarda spetsifik kechinmalarda va reaktsiyada ifodalanadigan psixik holat sifatida ta`kidlash mumkin" [2;19].

Tahlil qilinayotgan savolni jamlagan adabiyotlar tahlili asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, xavotirlanish vaqtinchalik emotsional holat emas va u faqat qo'rqinchga olib bormaydi. Bu shaxsning etarli darajada barqaror holati bo'lib, boshqa psixik holatlar singari juda murakkab va bir xil bo'lmagan reaktsiyalar va motivlarga insonning xulqi, hatto ushbu reaktsiya va motivlarning o'ziga xosligi sifatida ko'rinadi.

"Xavotirlanish" tushunchasining har xil izohlanishiga qaramasdan, barcha mualliflar bu shaxsning zamonaviy psixologiyasining murakkab muammolaridan biri va buni o'rganishning zarurligiga diqqat qaratadi.

Yuqorida keltirilganlardan, shunday xulosa chiqarish mumkinki, xavotirlanish holatini o'rganish shaxsni o'rganishdan ham muhim aspekt hisoblanadi.

## ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Бандура А. Теория социального научения. – Санкт-Петербург: Питер, 2021.
2. Прихожан А. М.Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. — М.: НПО «МОДЭК», 2000. — 304 с.
3. Спилбергер Ч.Д. Тревога как состояние и личностная свойство. – М.: Психология, 2012.
4. Филипс Л. Диагностика школьной тревожности. – М, 1997.
5. Фрейд З. Бессознательное. – М.: АСТ, 2019.
6. B.X.Nurmuxamedov. Qadriyatlar tushunchasi va uning ijtimoiy-psixologik negizlari // Inter Education & Global Study. 2025. №4. URL:

ISSN 2992-9024 (online)
2025, vol.3

https://researcher.uz/article/qadriyatlar-tushunchasi-va-uning-ijtimoiy-psixologik-negizlari-553400
7. H.N. Abdiyev. O‘quvchilar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda mantiqiy masalalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyati // Inter Education & Global Study. 2025. №4. URL: https://researcher.uz/article/o-quvchilar-ijodiy-qobiliyatini-rivojlantirishda-mantiqiy-masalalardan-foydalanishning-o-ziga-xos-xususiyati-411644
8. А.Н. Исматуллоев. Психологические механизмы мотивационных факторов в когнитивной активности личности студента // Inter Education & Global Study. 2025. №10. URL: https://researcher.uz/article/psihologicheskie-mehanizmy-motivatsionnyh-faktorov-v-kognitivnoy-aktivnosti-lichnosti-studenta-246440

## MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉**Kengeshova Manzura Maxmud qizi**, Berdaq nomidagi Qoraqolpoq Davlat Universiteti Psixologiya(psixologiya faoliyat turlari bo’yicha)yo’nalishi 1-bosqich magistranti, [**Кенгешова Манзура Махмуд кизи,** Каракалпакский государственный университет имени Бердака направление психологии(психология по видам деятельности)магистрант 1 ступени], [**Manzura M.Kengeshova**, Karakolpak State University named after Berdaq master's degree in Psychology (psychology by type of activity)]; manzil: Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Nukus shahri, Akademik Charjoy Abdirov ko‘chasi, 1- uy, pochta indeksi: 230112 [адрес: Каракалпагистан, ул. А.Ч.Абдиров, 1, г. Нукус], [address: Qaraqalpag’istan, 1, Akademik Charjoy Abdirov st., Nukus city]

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Toshpulatov F.U.
30.12.2025

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Тошпулатов Ф.У
30.12.2025

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Toshpulatov F.U.
30.12.2025



2992-9024
ISSN

